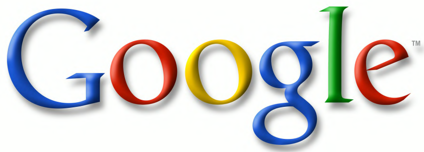

VE
RI
TAS

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

***Jaargang* 1849.**

AFL. 1—6.

EERSTE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

D[R]. W. R. VAN HOËVELL.

TE GRONINGEN, BIJ

C. M. VAN BOLHUIS HOITSEMA.

—

1849.

INHOUD.

Het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië,

in zijnen oorsprong, lotgevallen en tegenwoordige strekking geschetst.

Er zijn misschien weinig Nederlandsche periodieke geschriften, waarvan de geschiedenis in vele opzigten zoo belangrijk en leerzaam mag genoemd worden, als die van het Maandwerk, waarvan ik de eer heb, thans de eerste in het Vaderland gedrukte aflevering mijnen landgenooten aan te bieden. Belangrijk is die geschiedenis, om de zonderlinge omstandigheden, waarin dit Tijdschrift dikwerf heeft verkeerd, nu eens hoog geroemd en uitbundig geprezen, dan weder gelaakt en veroordeeld, nu eens krachtdadig bevorderd en ondersteund, dan weder het voorwerp van bitteren wrevel, tegenwerking en zelfs vervolging, nu eens krachtvol bloeijende door de beschermende en koesterende stralen van de gunst der Indische Regering, dan weder door hare afkeuring en verbolgenheid met eenen wissen ondergang bedreigd, maar altijd, door eene algemeene medewerking van vele verdienstelijke mannen, overvloeijende van levenssappen, en geschraagd door de aanzienlijke geldelijke bijdragen van talrijke abonnés. En leerzaam is die geschiedenis ook, omdat zij ons met den toestand der Indische pers van de laatste jaren en van het tegenwoordig oogenblik naauwkeurig bekend maakt, en, niet door redeneringen, maar door gebeurde zaken en feiten aanwijst, hoe daarin noodzakelijk ten spoedigste doeltreffende veranderingen en hervormingen dienen gebragt te worden. Daarom open ik den jaargang 1849 met een getrouw verhaal van den orsprong en de lotgevallen dezer onderneming, waaraan ik tien jaren lang zoo naauw verbonden ben geweest, terwijl ik tevens openhartig en uitvoerig rekenschap zal geven van de wijze, waarop ik denk gebruik te maken van de vrijheid van drukpers, onder wier weldadigen invloed ik thans mijnen arbeid voortzet, na zulk eenen geruimen tijd gezucht te hebben onder den ijzeren scepter van willekeur en despotismus. Hoe men ook over de wenschelijkheid of het gevaarlijke der persvrijheid in Indië moge denken, zeker is het, dat de overgang van den toestand, waarin een schrijver daar verkeert, in dien waarin hij hier publiceert, voor geen beschrijving vatbaar is. Dáár zijne overtuiging geweld te moeten aandoen, kneden, buigen en plooijen, zich wringen en kronkelen, hier openlijk voor zijne meening te mogen uitkomen, rondborstig zijne overtuiging zeggen, en onbevangen de zaken voorstellen zoo als men ze ziet; dáár, bij elken regel dien men schrijft, zich te moeten afvragen, of deze uitdrukking en voorstelling den magthebbenden ook mishagen zou, hier alleen te vragen wat waarheid is; dáár, met hoeveel omzigtigheid en gedweeheid ook zich onder-

werpende aan den wil van den oppermagtigen gebieder, toch nog dikwijls zijn ongenoegen en toorn te ondervinden, hier, alleen wanneer de waarheid wordt te kort gedaan, de smaad en veroordeeling van het publiek te vreezen. Inderdaad een gevangene, die langen tijd de boeijen heeft gedragen, moet ongeveer dezelfde gewaarwording hebben, wanneer hem de vrijheid wordt geschonken, als de publicist, die zich uit Indië naar Nederland verplaatst. Maar gelijk de eerste ligt gevaar loopt, juist door de ongewoonte van het genot der vrijheid, dat genot te misbruiken, zoo dient ook de laatste op zijne hoede te zijn, om niet, weggesleept door het gevoel zijner bandeloosheid, verleid door het genot dat hij voor het eerst mag smaken, en bedwelmd door de nieuwheid en het verrassende van den toestand waarin hij verkeert, met al te gretige teugen uit den zoeten beker dier vrijheid te drinken, en teugelloos voort te hollen op den weg, die pas voor hem is geopend. De bekendheid met het gevaar, dat mij dreigt, zal mij, naar ik hoop, daartegen beschermen; maar ook aan den anderen kant reken ik op eenige toegevendheid en verschooning, wanneer, mijns ondanks, eene scherpe uitdrukking of wat hevige ontboezeming of al te sterk gekleurde schildering aan mijne pen ontglipt. Altijd zal ik waarheid schrijven, altijd zal ik trachten dat in liefde te doen, altijd zal ik er mij op toeleggen, om door de herinnering van bittere ondervindingen mij niet te laten verbitteren, omdat geen verlangen naar het herstel van persoonlijke grieven de drijfveer is, die mij tot het aan het licht brengen van hetgeen gebeurd is beweegt, maar de zucht om ten spoedigste veranderingen en hervormingen te zien in eene aangelegenheid, welke anders wiskunstig de schromelijkste gevolgen zal na zich slepen.

De geschiedenis van het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" is voor een gedeelte reeds bekend uit een paar artikels in dat Maandwerk zelf voorkomende, en bovenal uit twee brochures van den Hoogleeraar P. J. VETH, onder den algemeenen titel van »Bijdragen tot de kennis van den politieken toestand van Nederlandsch Indië," Amst. 1848. Maar, hoe belangrijk en naauwkeurig deze »Bijdragen" ook mogen wezen, toch reken ik het hoogst noodzakelijk, meer uitvoerig en in bijzonderheden al het gebeurde met dit Maandschrift te verhalen, omdat men anders zich nog geene volkomen juiste voorstelling kan maken van den zonderlingen toestand, waarin in de overzeesche bezittingen van Nederland de drukpers verkeert. Twee redenen bewegen mij, om bij dit verhaal voornamelijk de originele bescheiden en officiële stukken te laten spreken; vooreerst, omdat daardoor de waarachtigheid der feiten voor geene bedenking of wederlegging vatbaar is, en in de tweede plaats, omdat ik alzoo nog meer het gevaar zal vermijden, van, medegesleept door het pijnlijk gevoel van het ondervondene, in scherpe en harde woorden en voorstellingen te vervallen.

Wij beginnen alzoo met eene korte schets van den toestand der periodieke pers in Indië op het oogenblik, dat het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" voor het eerst het licht zag. Hare geschiedenis van vroegere jaren bevat

weinig belangrijks en vult niet vele bladzijden. Zoo lang de vroegere Oost-Indische Kompagnie den alléénhandel bezat op Indië, moeten de bezittingen van onze voorouders aldaar niet als de eigendom van de geheele natie, maar van de deelhebbers dier Maatschappij beschouwd worden. Het is niet te verwonderen, dat het stelsel van geheimhouding omtrent alle zaken, den handel, den toestand en de gebeurtenissen van Indië betreffende, met de meeste gestrengheid door zulk een ligchaam van gepriviligeerde kooplieden werd vastgehouden. Zoo lezen wij onder anderen in de »Artikelen en Ordonnantiën, op welke aangenomen en beëedigt zullen worden alle personen, die hun voortaan in den dienst van de Generale Nederlandsche Geoctroijeerde Oost-Indische Kompagnie sullen begeeven," van 8 Maart 1658, in art. 91, dat ieder gehouden was, alle journalen, kaarten, schriften, of aanteekeningen van reeden, stroomen, havens, kapen, hemelsteekenen, koersen, ja alles wat hij, de zeevaart betreffende, geschreven of verkregen had, getrouwelijk over te geven in handen van den Gouverneur Generaal of de bewindhebbers der O. I. Kompagnie, hetzij dat ze daartoe verzocht werden of niet. Volgens art. 92 mogt niemand, van welk ambt of kwaliteit ook, 't zij in 't politieke of in 't kerkelijke, of in eenige andere bediening, van den minsten tot den meesten, in de dienst van de Kompagnie in Oost-Indië, aan zijne vrienden of bekenden, of iemand anders, zelfs aan de bewindhebbers in 't particulier, eenige brieven schrijven, of eenig berigt geven van den handel, den oorlog, het gedrag der dienaars van de Kompagnie in Indië of iets de Kompagnie betreffende. Art. 93 en 94 bevelen, dat niemand eenige brieven uit Indië mag overbrengen en in het Vaderland bestellen, maar ze aan den Directeur Generaal moet overgeven. Die brieven werden dan, gesloten en verzegeld, aan de bewindhebbers overgezonden; maar dezen openden en lazen ze, en hadden het regt, ze in hun geheel of gedeeltelijk aan te houden (*). Dit tot het uiterste gedreven stelsel van geheimhouding is oorzaak geweest, niet alleen, dat er *in het Vaderland* betrekkelijk weinig over Indië is geschreven en alzoo de kennis dier rijke en schoone landen almede tot het monopolie der O. I. Kompagnie behoorde, maar ook dat gedurende al den tijd van het bestaan dier Maatschappij, geen enkel wetenschappelijk periodiek geschrift, ja zelfs geen eenvoudige courant, geen onschuldig nieuwsblad *in Indië* immer het licht zag. Als uitzonderingen mogen wij op deze algemeene waarheid beschouwen, de werken van enkele verdienstelijke mannen, die, of met voorkennis der O. I. Kompagnie, de resultaten hunner wetenschappelijke navorschingen publiceerden, of, met veel onaangenaamheden en teleurstellingen worstelende, in weerwil der bestaande bepalingen, hunne aanteekeningen en opmerkingen in het licht gaven. In 1745 had de Gouverneur Generaal VAN IMHOFF, een man van heldere inzigten en eenen schranderen geest, die zich boven deze bekrompen denkbeelden zijner eeuw verhief, bij besluit van 9

(*) Volgens het Charter van 10 Sept 1707 matigden bewindhebberen zich zelfs als een regt aan, om de schrijvers van brieven, die aldus geopend werden, „over partikulieren handel sprekende, door den fiskaal in regten te laten aanspreken."

Februarij (*), den eersten gezworen klerk ter secretarie van de Regering, het opmaken en drukken eener courant opgedragen; maar deze handelwijze was in strijd met het aangenomen en nog altoos consequent doorgedreven stelsel van geheimhouding, en reeds den 20sten November van datzelfde jaar werd de nieuwe onderneming verboden (†). In 1782 deed het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen de vraag: »om uit het beredeneerd plan van alle geleerde Genootschappen in Europa, en de opgave van alle letterkundige en periodieke werken, op te geven het beste plan voor een letterkundig nieuwspapier." Dat was inderdaad eene zeer belangrijke schrede voorwaarts naar meer liberale beginselen, maar men houde in het oog, dat de O. I. Kompagnie toen reeds niet meer die kracht en zelfstandigheid bezat, welke haar eerste bestaan kenmerkt. Bovendien lieten de daaropvolgende onrustige tijden de beantwoording dezer vraag en het daarin gewenschte plan achterwege. De werken van het Bataviaasch Genootschap zelve, kan men niet wel tot de periodieke pers rekenen, want, ofschoon ze, sedert 1779, in elkander opvolgende boekdeelen verschenen, geschiedde de uitgave echter op zeer ongeregelde tijdstippen, somtijds zelfs wel eens met een tusschentijd van zes, zeven en meer jaren, en gedurende het bestaan der O. I. Kompagnie zagen slechts zes deelen het licht.

Het eerste, wat tot de periodieke pers in Nederlandsch Indië behoort, was het zoogenaamde Vendu-nieuws, dat in het laatst der vorige eeuw, ten tijde van de laatste kwijning der O. I. Kompagnie, werd uitgegeven, maar waarvan de benaming voldoende is, om aan te duiden, dat daarbij niets verhandeld werd, dat op de kennis van land en volk of de gebeurtenissen van den tijd eenige betrekking had. Na den ondergang van de O. I. Kompagnie, toen de Indische bezittingen de eigendom werden van den Staat, zien wij eigenlijk de eerste verschijnselen eener periodieke pers, en dat wel onder het bestuur van eenen man, die met voorbeeldelooze kracht en énergie, maar tevens met despotische willekeur, eerst in naam van den koning van Holland, LODEWIJK NAPOLEON, en later van den Franschen keizer, Indië regeerde. De maarschalk DAENDELS bragt een geregeld periodiek geschrift tot stand, onder den titel van »Bataviasche Coloniale Courant," hetwelk op Vrijdag den 5den Januarij 1810 voor het eerst het licht zag. Hij zelf liet in dat nommer de uitgave aankondigen op eene wijze en in bewoordingen, waaronder eene alledaagsche bescheidenheid zou bezweken zijn, maar die ondubbelzinnig te kennen gaven, wat men van dit blad te wachten had. »Heden wordt het twee jaren" zoo lezen wij, »dat Zijne Excellentie de Maarschalk en Gouverneur Generaal DAENDELS in deze kolonie kwam. Nimmer werd het Gouvernement aanvaard in ongunstiger en moeijelijker omstandigheden. De zwarigheden zelve vuurden den ijver van Zijne Excellentie te sterker aan. Waar kreeg

(*) Zie de „Generale Resolutiën van 1745." M. S. in het Gouvernements-Archief te Batavia.

(†) Zie de „aankomende brieven" van dat jaar. M. S. in het Gouvernements-Archief te Batavia.

mmer eene kolonie binnen zoo korten tijd, in weerwil van ongehoorde hinderpalen, zulk eene verandering van gedaante? Onderneming en uitvoering gingen met gelijken spoed voort. Hetgeen te voren nooit beproefd of gedacht was, zag men daarstellen, het schier onmogelijk gehoudene gelukken. De nuttigste inrigtingen komen nog bij aanhoudendheid te voorschijn. Tot een bewijs strekke dit beginnend weekblad," — en op die wijze gaat het verder. Maar afgescheiden van den hoogmoedigen toon, welke in deze loftuitingen doorstraalt, heerschte er, door de »Bataviasche Coloniale Courant," eene in Indië tot dus verre nog ongekende publiciteit. De Generaal DAENDELS doet het voorkomen, alsof hij die publiciteit verlangde, om ieder de gelegenheid te geven, van den staat van zaken na te gaan en de groote veranderingen, welke in het bestuur waren ingevoerd, te leeren kennen en zich wegens hare heilzame bedoelingen en uitwerkselen volkomen te overtuigen. Maar in dat geval zou die publiciteit niet zoo eenzijdig, zoo geheel en alleen van de zijde der Regering geweest zijn; in dat geval zou ook de gelegenheid zijn geopend om die »groote veranderingen," die »heilzame bedoelingen en uitwerkselen" van alle kanten te beschouwen en te beoordeelen. Wij voor ons vinden in den Generaal DAENDELS eene andere drijfveer, dan die hij voorgeeft, het verlangen namelijk, om zijne handelingen in zulk een licht te stellen, als hem het voordeeligst was. Ofschoon dus deze courant met veel omzigtigheid en eene zeer naauwgezette kritiek moet gebruikt worden, is zij echter van waarde als eene wel onzuivere maar toch nuttige bron voor de geschiedenis van dat tijdvak; terwijl zij tevens een opmerkelijk verschijnsel in Indië mag genoemd worden, omdat zij het begin vormde van een periodiek geschrift, hetwelk sedert dien tijd, hoewel onder veranderden titel, onafgebroken is voortgezet, vele, ook allerbelangrijkste, stukken bevat, en langen tijd het éénige periodieke geschrift in Indië geweest is.

Gedurende het Engelsche tusschenbestuur van 1811 tot 1816 werd de »Bataviasche Coloniale Courant" voortgezet onder den titel van »Java Government Gazette." De benaming duidt aan wat de geest en de kleur van het geschrift toen geweest is, een Gouvernementsblad namelijk, dat, door de Regering uitgegeven, natuurlijk de regeringsdaden voorstond en verdedigde. Gelijk toen in geheel Britsch Indië, was de drukpers ook op Java in eenen zeer verwarden, onzekeren en ongeregelden toestand, niet ongelijk aan dien, waarin zij thans in Nederlandsch Indië nog verkeert. Zij was geheel afhankelijk van het Gouvernement, zoodat natuurlijk aan eene eigenlijk vrije beoordeeling van de gebeurtenissen of aan oppositie niet te denken viel. En toch moeten wij erkennen, dat in de kolommen der »Java Government Gazette" niet zelden artikels van partikuliere personen zijn opgenomen, wier plaatsing de onpartijdigheid en vrijzinnigheid van den Luitenant Gouverneur van Java, sir THOMAS STAMFORD RAFFLES, groote eere aandoet.

De teruggave der Indische bezittingen aan Nederland, op den 19 Augustus 1816, werd in dit zelfde blad aangekondigd, 't welk toen echter den titel van »Bataviasche Courant" aannam. Gedurende het bestuur van den baron

VAN DER CAPELLEN van 1816 tot 1826 is het vooral eene rijke bron van kennis voor hem, die Nederlandsch Indië in dat merkwaardig tijdvak wil leeren kennen. Het levert een schoon bewijs op van den wetenschappelijken geest (*), die in vele opzigten het toenmalig bewind bezielde; want terwijl eigenlijk de kwestie van vrijheid van drukpers nog nimmer was voorgekomen en de Regering zich daarover nog niet bepaald had verklaard, wist zij het gevoel van behoefte daaraan bij het publiek in slaap te wiegen, door de openbaarmaking van alle belangrijke gebeurtenissen, en door haar blad zelfs nu en dan voor mededeelingen en beoordeelingen van de zijde van partikulieren open te zetten. Ja, de baron VAN DER CAPELLEN gelastte zelfs den algemeenen Secretaris, om allen, die daartoe bekwaam en genegen waren, uit te noodigen, om ten beste der courant alle berigten te willen mededeelen, welke voor den staatsman, den zeeman en den koopman belangrijk zijn, of tot vermaak of onderrigting van het publiek zouden kunnen strekken, opdat die courant, als zijnde het eenige openbare Tijdschrift dat toen in Indië bestond, eenmaal mogt worden, hetgeen de Gouverneur Generaal zoo wenschelijk beschouwde, »een middel namelijk tot uitbreiding van kennis onder de ingezetenen zelve, en eene bron, waaruit eenmaal, door den geschiedschrijver, den natuuronderzoeker en den aardrijkskundige, belangrijke bijdragen zouden kunnen worden getrokken (†). Die uitnoodiging vond grooten bijval, en bijkans elk nommer der Bataviasche Courant behelst eene of meer belangrijke bijdragen voor de kennis der geschiedenis, natuur-, oudheid-, land- en volkenkunde, en draagt de onmiskenbare bewijzen, hoe het hoofd des bestuurs zelf het plaatsen van dergelijke stukken bevorderde en aanmoedigde.

Onder den Kommissaris Generaal burggraaf DU BUS DE GISIGNIES ging men nog verder. Het waren nu niet alleen berigten en verslagen van de merkwaardigste voorvallen in Neerlandsch Indië, welke men mededeelde, maar men nam in de courant, die den naam verkreeg van »Javasche Courant," zelfs beoordeelingen op van de handelingen van het afgetreden bestuur; ja er werd eene polemiek in gevoerd, niet zelden zoo scherp en hevig, dat zij wel eens in persoonlijkheden ontaardde, die men zorgvuldig had behooren te vermijden. Door deze liberale handelwijze van het hoofd des bestuurs, is het Regeringsblad zoo belangrijk geworden, dat de voornaamste gebeurtenissen uit het gewigtig tijdvak van 1826—1830, waarin onder anderen de bekende oorlog tegen Dipo Negoro valt, met genoegzaam volledige kennis daaruit kunnen geput worden.

Zonderling en in 't oog vallend steekt bij deze beweging en dit leven der periodieke pers de dorheid en schraalheid af, die het bestuur van den Gou-

---

(*) Het is mij een waar genoegen, hier te kunnen verwijzen naar eene brochure van den Hoogleeraar G. W. VREEDE: »de invloed der Wetenschap op het openbaar leven van den Minister van Staat G. A. G. P. baron VAN DER CAPELLEN VAN BERKENWOUDE". Utrecht 1848.

(†) Zie de circulaire van den algemeenen Secretaris van 20 Mei 1820, door mij medegedeeld in het Tijds. voor Ned I., jaarg. VI, deel 1, blz. 180.

verneur Generaal J. VAN DEN BOSCH en van den Gouverneur Generaal ad interim J. C. BAUD in dat opzigt heeft gekenmerkt. Terwijl zij de teugels des bewinds voerden, werden de grondslagen gelegd van het kultuurstelsel, dat zulk eene groote verandering in den ganschen politieken toestand van Java gebragt heeft, en toch heeft de periodieke pers daarbij gezwegen. Immers de »Javasche Courant," toen nog altoos het eenige Tijdschrift, behelsde zelden iets over de aangelegenheden van Indië en was weder voor de polemiek gesloten. Wij willen hier geen opzettelijk onderzoek doen naar de oorzaken van dezen droevigen achteruitgang, maar wij betreuren dit verschijnsel, vooral ook met het oog op het kultuurstelsel, dat toen werd ingevoerd, en dat van eene onafhankelijke beschouwing en beoordeeling, van eene vrije wrijving en wisseling van denkbeelden en meeningen ongetwijfeld meer nut zou getrokken hebben, dan van de inkwisitoire maatregelen in 1835 ingesteld, toen van de ambtenaren op hunnen eed de verklaring werd gevorderd, of zij al of niet schrijver waren van zekere brochure over dat kultuurstelsel in Nederland uitgegeven. Ondertusschen begon men in datzelfde tijdvak, misschien wel juist door dien teruggang, al meer en meer de behoefte te gevoelen aan een Tijdschrift van wetenschappelijken inhoud en buiten den invloed der Regering geschreven. Zelfs werd in 1834 door het Bataviaasch Genootschap op nieuw het plan geopperd, om zulk een maandwerk te doen uitgeven, hetwelk door de directie zou worden geredigeerd. Maar de meerderheid dier directie bestond uit mannen, die de drukpers beschouwden niet als »de koningin der aarde," zoo als onze tegenwoordige Minister van Justitie, D. DONKER CURTIUS, haar genoemd heeft, maar als de vijandin der menschen en vooral van hen zelven, en die daarom, onder het voorwendsel dat men geene genoegzame bouwstoffen en collaborateurs zou erlangen, zich tegen dit plan verklaarden. De zaak had dus geen voortgang, en de magere Javasche Courant bleef weder, gelijk altoos, de eenige vrucht der periodieke pers in Indië.

Zoo waren de omstandigheden toen ik in Indië kwam. Het denkbeeld van, in zulk een stand van zaken, een wetenschappelijk Tijdschrift op te rigten, is, dunkt mij, zoo eenvoudig en natuurlijk, dat ik er geen den minsten roem op draag, op dat denkbeeld gekomen te zijn. Ik sprak er het eerst over met den heer Mr. J. J. BREST VAN KEMPEN, toen ter tijd Directeur van 's Lands drukkerij. Ik deed dat, omdat ik hem had leeren kennen als een warm voorstander van ontwikkeling en vooruitgang, maar in ieder geval zou ik het wel hebben moeten doen, omdat hij aan het hoofd stond van het eenige établissement in geheel Nederlandsch Indië, waar zulk eene onderneming kon worden beproefd. Toen wij het over de uitvoerbaarheid waren eens geworden, verzochten wij mijnen ambtgenoot Dr. S. A. BUDDINGH zich bij ons te voegen, en zoo wendden wij ons tot het Gouvernement met het verzoek, om vergunning tot het uitgeven van een »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië," volgens daarbij overgelegden prospectus, en voorts, dat aan ons zou worden toegestaan eene vermindering van drukloon, bij het tarief voor partikulier

drukwerk ter Lands drukkerij bepaald, de portvrije verzending per post, en de kostelooze aankondiging in de Javasche Courant.

Misschien baart deze onze handelwijze verwondering bij hen, die bekend zijn met de publicaties en resoluties, de wetten en verordeningen van het Indische Gouvernement, zoo als zij op dat oogenblik bestonden, dewijl daarin nergens eene bepaling gevonden wordt, dat het in Nederlandsch Indië niet geoorloofd is eenig werk te publiceren, zonder voorafgaande toestemming van de Regering. Maar in Indië wordt niet alleen of hoofdzakelijk volgens de wetten geregeerd, maar in de eerste plaats ook volgens de inzigten en het goedvinden van de tijdelijke hoofden des bestuurs. Bovendien konden wij nergens te regt, dan op de Lands drukkerij, en zoo ons ook daar geene vermindering van drukloon werd toegestaan, zou onze onderneming eene onmogelijkheid zijn geweest. Immers 500 exemplaren van ieder vel druks zouden ons dan gekost hebben *f* 448 — 00, iets waarvoor men in het vaderland misschien *f* 10 — 00 of *f* 12 — 00 betaalt (*). En zoo wij niet kosteloos onze afleveringen per post konden verzenden, maar volgens het bestaande tarief, zouden wij de port van gewone brieven hebben moeten betalen, die maandelijks eene aanzienlijke som zou bedragen. Ofschoon alzoo de wet niet het verzoeken om vergunning tot de uitgave van een periodiek geschrift voorschreef, waren de omstandigheden echter van dien aard, dat, zonder die vergunning en de ondersteuning en medewerking der Regering, de uitgave eene onmogelijkheid werd. Ons verzoek vond bij den toenmaligen Gouverneur Generaal, J. D. DE EERENS, en bij sommige leden der Regering al aanstonds goeden ingang, zoodat bij Gouvernements besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1, de uitgave van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië" werd toegestaan. Wij laten dat besluit in zijn geheel volgen.

Extract uit het Register enz.

No. 1. BUITENZORG, den 10den Jan. 1838.

»Gelezen het rekest van W. R. VAN HOËVELL en S. A. BUDDINGH, Predikanten bij de Hervormde gemeente te Batavia, en Mr. J. J. BREST VAN KEMPEN, Directeur van 's Lands drukkerij, houdende enz.

(*) Zie het »Reglement op het beheer van 's Lands drukkerij," voorkomende in het Staatsblad van Nederlandsch Indië voor 1828, art. 34, aldus luidende: »De berekening van het kostende van partikulier drukwerk zal geschieden naar het volgende tarief:

Voor elke bladzijde in folio, met dessendiaan of garmond letter .... *f* 15 – 00.
voor de eerste honderd exemplaren, en voor elke volgende honderd exemplaren .... - 10 – 00.
Voor elke bladzijde in kwarto, met dessendiaan of garmond letter .... - 8 – 00.
voor de eerste honderd exemplaren, en voor elke volgende honderd exemplaren .... - 5 – 00.
Voor elke bladzijde in octavo, denzelfden prijs als voor het kwarto-formaat is bepaald;

Voor catalogussen en diergelijken { in folio..... *f* 12, in kwarto.. - 8, in octavo.... - 6 } per bladzijde dessendiaan;

zullende daarvoor een getal van 400 exemplaren kunnen worden afgeleverd, en de meerdere naar advenant berekend worden.

Het papier zal steeds bovendien door de belanghebbenden zelven moeten worden geleverd.

Gezien de consideratiën en het advies van den waarnemend algemeenen Secretaris van den 8 Januarij L. C.

Gelet op het reglement op den brieven- en wagen-post op het eiland Java, gearresteerd bij resolutie van den 14 Januarij 1823, no. 9 (Staatsblad no. 3), voorts op de bepalingen voor het beheer van 's Lands drukkerij, gearresteerd bij besluit van den 31 Mei 1828, no. 40 (Staatsblad no. 47), alsmede op de resolutiën van den 21 Maart en 11 Junij 1836, no. 5 en 3, en op het besluit van den 10 Maart l. l., no. 21.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. Aan de adressanten, tot wederopzegging toe, toe te staan het uitgeven van een Maandschrift in Nederlandsch Indië, ten doel hebbende de verspreiding aldaar van het belangrijkste uit de periodieke werken van Europa, en bestemd, om daarin op te nemen de bijdragen, welke hier te lande verkregen mogten worden, met betrekking tot de geschiedenis, natuurlijke historie, feesten, landbouw, nijverheid, zeden, gewoonten, ontdekkingen en wat dies meer zij; — en zulks onder de navolgende voorwaarden:

a. dat de uitgevers persoonlijk en solidairement verantwoordelijk zijn voor al hetgeen in het Maandschrift zal voorkomen, en zich bepaaldelijk zullen onthouden, om daarin iets op te nemen hetgeen zoude kunnen geacht worden strijdig te zijn met de wezenlijke bedoeling van het Maandschrift, namelijk verspreiding van kennis en beschaving, met uitsluiting van Gouvernements en persoonlijke aangelegenheden.

b. dat bij den minsten twijfel daaromtrent van hunnen kant, zij het ter opneming bestemde stuk, in originali zullen inzenden aan den algemeenen Secretaris, ter bekoming van beslissing, hoedanige beslissing, zoo dezelve geen bepaald verbod inhoudt, alleen zal strekken tot informatie, en niets zal verminderen van de verantwoordelijkheid der uitgevers.

c. dat alle bijdragen uit en over Nederlandsch Indië, welke niet in het Maandschrift worden opgenomen, hetzij ten gevolge der keuze van de uitgevers, hetzij naar aanleiding van een gegeven verbod tot plaatsing, aan den algemeenen Secretaris zullen worden afgestaan.

Ten tweede. Aan de adressanten, almede tot wederopzegging, toe te staan:

a. het kosteloos aankondigen der Maandschriften in de Javasche Courant en het kosteloos plaatsen van zoodanige bekendmakingen in dezelve, als waartoe in elk geval door den algemeenen Secretaris vergunning zal zijn verleend.

b. het kosteloos verzenden der Maandschriften met 's Gouvernements brievenpost onder kruisband," enz.

Extract dezes zal worden verleend aan de adressanten tot informatie.

Accordeert met voors. Register,

De 1ste Adj. Secret. van het Gouvernement,

(w. g) P. Jeekel.

Ten gevolge van dit besluit werd, bij besluit van 4 April 1838, N°. 3, bepaald, dat het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, berekend tegen eene jaarlijksche oplage van uiterlijk 50 bladen druks in 8°, ter Lands drukkerij zou worden gedrukt, tegen betaling van een derde gedeelte der gezamenlijke opbrengst der inteekening op hetzelve(*).

(*) Later is dit besluit gewijzigd, en is bepaald geworden, dat de Redactie voortaan ƒ 32 – 00 voor ieder vel druks in 's lands kas zou storten.

Hoe zonderling deze besluiten ook in vele opzigten mogen schijnen, vooral in de oogen van hen, die met de gewone handelwijze van de Regering in Indië niet bekend zijn, waren zij toch van dien aard, dat wij ons voornemen konden ten uitvoer leggen en reeds in de maand April 1838 het eerste nommer van het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" in het licht gaven. Gedurende de eerste jaren ondervonden wij vele en veelzijdige aanmoediging en ondersteuning van het Gouvernement, vooral ook in den persoon van den algemeenen Secretaris den heer J. P. CORNETS DE GROOT. Niet alleen werden de voldoening der verschuldigde drukloonen, de inning der gelden, en alle materiële aangelegenheden bevorderd en gemakkelijk gemaakt (*), maar de Redactie ontving bovendien niet zelden allerbelangrijkste bijdragen en mededeelingen van de algemeene Secretarie. Altijd vond zij beleefde teregtwijzing, vriendelijke inlichting, voorkomende welwillendheid bij den heer CORNETS DE GROOT, altijd hooge belangstelling en ingenomenheid met hare onderneming bij den Gouverneur Generaal DE EERENS. Zoo gevoelde zij, door de zachte vormen en de gemakkelijke geleden, het enge keurslijf niet, waarin zij gekneld lag, te meer dewijl toch politieke beschouwingen niet haar hoofddoel waren, maar slechts in zoo verre nu en dan in aanmerking kwamen, als in onze eeuw eigenlijk geen enkele tak van wetenschap van haar gebied is uitgesloten maar noodwendig met haar in aanraking moet komen. Onder die gunstige uiterlijke omstandigheden, zette de Redactie haren arbeid voort. Wel was men aanvankelijk algemeen van oordeel, dat deze onderneming in het lot van zoo vele andere zaken in Indië zou deelen — dat is, dat zij, na een kort bestaan, weder zou te niet gaan, zoodat zelfs vele, alle licht en openbaarheid schuwende, hoog geplaatste personen, die later hunne vijandigheid niet meer verborgen, juist daarom in den beginne hunne tegenwerking minder krachtdadig openbaarden; wel was de publieke opinie niet gunstig voor het Tijdschrift gestemd, en moest het wel eens den geesel der satyre in de

---

(*) Zoo werd onder anderen het volgend besluit aan alle plaatselijke autoriteiten in geheel Neêrlandsch Indië gezonden:

No. 4. BUITENZORG den 23 Oct. 1839.

Gelezen de missive van den Directeur der Producten en Civiele Magazijnen van den 9den dezer, No. 4229, en het daarbij overgelegd schrijven van de Redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, van den 4 Sept. l.l., no. 1, betrekkelijk de ondervonden wordende moeijelijkheden in de voldoening van de inteekeningsgelden op gemeld Tijdschrift, en deswege eenige voorstellen aanbiedende, ten aanzien waarvan door den Directeur wordt opgemerkt, dat 's lands kassen geenszins met de invordering dier gelden in aanraking zullen behooren te komen, ter vermijding van moeijelijkheden en verwarring; bestaande enz.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk enz.

Ten tweede: Met uitzondering van die te Batavia, de respective plaatselijke autoriteiten op en buiten Java, bij deze aan te schrijven, om de Redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, in de invordering der inteekeningpenningen op gemeld Tijdschrift, zoo veel mogelijk behulpzaam te zijn.

Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Indië, tot informatie, en extract verleend aan den Directeur der producten, de algemeene rekenkamer, de plaatselijke autoriteiten en de Redactie voornoemd, tot informatie en narigt.

Accordeert enz.
De Adj. Secretaris van het Gouvt.

dagelijksche gesprekken gevoelen (*) — maar de Redactie heeft zich daardoor niet laten ontmoedigen; en juist de verandering der gunstige uiterlijke omstandigheden, waaronder zij werkte, heeft op hare zedelijke kracht en de resultaten van haren arbeid eenen zeer gunstigen invloed gehad, gelijk wij thans zullen aantoonen.

Op den 30sten Mei 1840 overleed te Buitenzorg de Gouverneur Generaal DE EERENS, en weinige maanden later vertrok de heer J. P. CORNETS DE GROOT naar Nederland; de eerste werd vervangen, eerst door het lid in den raad van Indië, C. S. W. graaf VAN HOGENDORP, en later door den Vice-President van den raad van Indië, den heer Mr. P. MERKUS. De Redactie bragt den afgestorven Opperlandvoogd eene wel verdiende hulde toe in den eersten nommer, dat na zijnen dood het licht zag (†), en erkende daarin wat zij in hare onderneming aan hem verpligt was. Maar weldra gevoelde zij die verpligting nog te dieper, door de ondervinding van het tegenovergestelde der wijze, waarop hij haar altoos had bejegend.

De heer VAN HOGENDORP bleef te kort aan het bestuur, om op het lot van het Tijdschrift eenigen aanmerkelijken onmiddellijken invloed te hebben, en toch deed hij iets, dat van zeer groote gevolgen is geweest voor de geheele toekomst van Nederlandsch Indië in 't algemeen en van deze wetenschappelijke onderneming in 't bijzonder. Wij bedoelen de benoeming van den heer Mr. C. VISSCHER tot algemeenen Secretaris. De herinnering van het verdriet, dat ik van dien hoofdambtenaar heb ondervonden, zou ligt mijne pen te scherp kunnen maken, en daarom onthoud ik mij zoo veel mogelijk van de beoordeeling van zijn publiek leven en karakter; maar toch reken ik mij verpligt hier aan te teekenen, dat de invloed, dien hij, blijkens het volgend verhaal, op de handelingen der Regering ten opzigte van het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" gehad heeft, slechts eene geringe bijdrage is tot de kennis van den invloed, dien hij, gedurende al dien tijd, op het gansche bestuur van Nederlandsch Indië heeft uitgeoefend. De Gouverneur Generaal MERKUS was in den beginne daartegen op zijne hoede, maar de bekendheid van den heer VISSCHER met den omvang der Indische administratie, speciaal met alle mogelijke vroegere verordeningen en bepalingen, en zijn voorbeeldelooze ijver en taai geduld, aan den eenen kant, en de verzwakte gezondheid en daaruit voortvloeijende verminderde veerkracht van dien verdienstelijken Opperlandvoogd aan den anderen kant, verlamden weldra zijne omzigtigheid en maakten spoedig den eersten voor den laatsten onmisbaar. Gedurende het daarop gevolgde bestuur van Jhr. J. C. REIJNST was in die verhouding tusschen den Gouverneur Generaal en den algemeenen Secretaris wel geene verandering te verwachten, gelijk de uitkomst dan ook geleerd en het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" maar al te zeer ondervonden heeft. Hoog daarentegen was die verwachting

(*) Zoo herinneren wij ons, dat het een tijd lang » de zieltogende kakkerlak " genoemd werd, om eene ongelukkige uitdrukking in eene ongelukkige bijdrage, in het eerste nommer opgenomen.

(†) Zie *Tijdschrift voor N. I.*, 3de jaargang, 1ste deel, blz. 65 enz.

gespannen, toen de heer J. J. ROCHUSSEN aan het bestuur kwam. Wij weten dat hij van verschillende zijden, zelfs door eenen zeer hoog geplaatsten ambtenaar, tegen den invloed van den Heer VISSCHER gewaarschuwd is, en in den aanvang scheen die waarschuwing gereeden ingang te vinden; ook het Tijdschrift gevoelde daarvan de weldadige gevolgen. Maar niet lang duurde het, of het bestuur van den heer ROCHUSSEN, eerst, voor zoo veel de voorschriften van den Minister het toelieten, betrekkelijk althans, zelfstandig, verviel weder in den ouden slenter. Ons oordeel over het verblijdende of bedroevende van den onbeperkten invloed, dien de heer VISSCHER op het bestuur van Nederlandsch Indië gedurende zulk een lang tijdsverloop gehad heeft, zullen wij, om de zoo even opgegeven redenen, niet duidelijker praeciseren; wij laten dat liever over aan de uitspraak van het geheele publiek en het gansche ligchaam der ambtenaren op en buiten Java, die in dit opzigt wel eenstemmig zal wezen. Maar wij gevoelen ons toch gedrongen, om hier te doen opmerken, van hoe veel belang het zij, *welke personen* met de aanzienlijkste betrekkingen bekleed worden in eenen despotischen regeringsvorm als die van Indië tegenwoordig nog is, en hoe daarin vooral de algemeene Secretaris, die dagelijks met den Gouverneur Generaal in aanraking komt, die hem inlichtingen geeft en opmerkingen maakt en aanteekeningen en nota's aanbiedt, die, zoo de Opperlandvoogd een nieuweling is in de Indische aangelegenheden, hem zelfs leidt en teregtwijst; die bovendien de uitvoerder is zijner bevelen, en aan zijne besluiten en publicaties en brieven dien vorm geeft, welke, den inhoud onaangeroerd latende, ze meer of minder onaangenaam, grievend, beleedigend zelfs moet maken — dat zulk een hoofdambtenaar zij een man, niet alleen van uitgebreide kennis en heldere inzigten, maar ook van onkreukbare trouw, regtschapenheid en braafheid, van vriendelijke, innemende en beleefde vormen, en die de algemeene hoogachting bij de ingezetenen geniet.

De eerste invloed, dien het Tijdschrift van het veranderde bestuur, na het overlijden van den Gouverneur Generaal DE EERENS en het aftreden van den heer CORNETS DE GROOT als algemeene Secretaris, ondervond, was negatief. Eensklaps werd namelijk de bron gesloten, waaruit der Redactie zoo veel goeds voortvloeide; alle bijdragen en mededeelingen van de zijde der algemeene Secretarie werden gestaakt. Maar werd alzoo de verhouding tot de Regering ongunstig, aan den anderen kant werd dit ruimschoots vergoed door de meer gunstige opinie, die het publiek langzamerhand van het Tijdschrift opvatte, en door den meer en meer ontwaakten lust tot onderzoek in Nederlandsch Indië. Van vele kanten stroomden ons bijdragen toe, zoodat wij, ook met het gemis der belangrijke bron van 's Gouvernements archief, onzen arbeid konden voortzetten. Ja, indien het sluiten dier bron geschied is met de bedoeling, om daardoor het Tijdschrift te doen vallen, dan heeft die bedoeling juist eene tegenovergestelde uitwerking gehad; want de Redactie spande toen nog meer hare krachten in, om eene onderneming in stand te houden, waarvoor zij nu niet alleen moest werken, maar zelfs moest strijden. Niet weinig werden die krachten versterkt, toen in het laatst van het jaar 1839 de heer Mr. P. MIJER,

thans Vice-President van het Hoog Geregtshof te Batavia, zich bij de Redactie voegde, eene aanwinst te belangrijker, omdat zij welhaast den heer Mr. J. J. BREST VAN KEMPEN, eerst door langdurige ziekte, later door den dood, verloor. Behalve nu en dan moeijelijkheden in het ter perse leggen op de Lands drukkerij, waar dikwijls gebrek was aan het noodige personeel, om er geregeld te kunnen werken, ondervond de Redactie geene andere, dan de hierboven vermelde negatieve tegenwerking van het Gouvernement, en eene alles behalve vriendelijke en beleefde bejegening van den algemeenen Secretaris, en werd het Tijdschrift, begunstigd door de medewerking van vele kundige en verdienstelijke mannen, onafgebroken voortgezet, totdat in het jaar 1844 het onweder, dat zoo lang gedreigd had, eensklaps losbarstte.

Sedert eenigen tijd had zich, onder de redactie van den heer E. DE WAAL, ambtenaar ter algemeene Secretarie, een tweede maandwerk gevestigd, onder den titel van: »de Kopiïst". Gelijk dit woord reeds genoegzaam aanduidt, nam het hoofdzakelijk artikels uit andere vaderlandsche en vreemde periodieke geschriften op; maar plotseling kondigde het aan, dat het voortaan onder een andere vlag zou varen, en verscheen als het »Indisch Magazijn, een Tijdschrift ter verzameling van opstellen en berigten over, en van belang voor de Natuur-, Volken- en Staatkunde van Nederlandsch Oost-Indië, uitgegeven, onder medewerking van Indië's ingezetenen, door E. DE WAAL (met het motto »Progredior"). Batavia, ter Lands drukkerij, 1844." Niet weinig verheugde zich de Redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, toen zij deze aankondiging las, en het eerste nommer van dat maandwerk ontving. Sterker bewijs kon er toch wel niet wezen, niet alleen voor de reuzenschreden, die de beoefening der wetenschap in Indië maakte, en voor de meer en meer zich openbarende zucht naar publiciteit, maar vooral ook voor de toenemende vrijzinnigheid der Regering, die zes jaren geleden de behandeling der »Staatkunde" uitdrukkelijk verboden had en haar nu toestond. Onbegrijpelijk werd daardoor onze lust en ijver opgewekt; onmiddellijk besloten wij, ook aan ons Tijdschrift eene belangrijke wijziging te geven, niet alleen door de rubrieken van Taal- en Letterkunde, Natuurkunde, enz. aanzienlijk uit te breiden, gelijk reeds sedert lang ons voornemen was geweest, maar ook door eene geheel nieuwe rubriek aan de Staatkunde toe te wijden. Maar om dit plan uit te voeren, waren andere materiële middelen noodig, dan wij tot dus verre op de Lands drukkerij gevonden hadden; immers, in weerwil der meeste belangstelling van de Directie dier drukkerij, was het toch onmogelijk geweest, 10 à 12 vellen druks maandelijks aan ons te leveren, terwijl die moeijelijkheden nu natuurlijk nog zouden toenemen, dewijl de krachten, die anders alleen aan ons werk gewijd werden, voortaan mede over het »Indisch Magazijn", dat ook ter Lands drukkerij ter perse werd gelegd, zouden verdeeld worden. Gelukkig derhalve was de omstandigheid, dat de drukkerij van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, die kort te voren was opgerigt, nu reeds in staat was, om ons de vereischte middelen te geven. Reeds den 25sten Maart wendden wij ons alzoo tot het Gouvernement,

met het verzoek, om ons toe te staan, ons Tijdschrift voortaan op de pers van het Bataviaasch Genootschap te laten drukken, en om, met wijziging van L^a. *a*, art. 1 van het besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1, aan het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" even als aan het »Indisch Magazijn" te vergunnen, de staatkunde van Nederlandsch Indië te behandelen.

In het nommer dat ter perse lag, het eerste van den zesden jaargang, gaven wij van onze voornemens en van dit ons verzoekschrift kennis aan het publiek, in een artikel getiteld: »De Redactie van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië aan hare Lezers, bij het begin van den zesden jaargang van haren arbeid." Na een korten terugblik geslagen te hebben op de reeds gepubliceerde deelen van ons werk, ontvouwden wij daarin ons plan voor de toekomst en zeiden onder anderen: »Tot de uitbreiding, welke het Tijdschrift, wat den inhoud betreft, ondergaan zal, behoort ook een geheel nieuw vak van wetenschap, hetwelk tot dusverre nog nimmer in hetzelve werd behandeld, niet uit gebrek aan belangstelling — maar omdat daartoe door het Gouvernement aan de Redactie geene vrijheid was gegeven. Immers bij besluit van 10 Januarij 1838, no. 1, werd in art. 1 litt. *a*. bepaald, dat de uitgevers persoonlijk en solidairement verantwoordelijk zijn voor al hetgeen in het Maandschrift zal voorkomen, en zich bepaaldelijk zullen onthouden, om daarin iets op te nemen, hetgeen zoude kunnen geacht worden strijdig te zijn met de wezenlijke bedoeling van het Maandschrift, namelijk verspreiding van kennis en beschaving, met uitsluiting van Gouvernements- en persoonlijke aangelegenheden.'' Daar nu met dit verbod het plaatsen van stukken, de staatkunde van Indië betreffende, eene onmogelijkheid is, dewijl de staatkunde (politiek) »de wetenschap en kunst is, om het doel van den Staat zoo volkomen als mogelijk is te bereiken," en die wetenschap dus onmiddellijk grijpt in de aangelegenheden van het Gouvernement — zoo heeft de Redactie tot dus verre in hare bladen geene rubriek daarvoor ingeruimd. Uit den titel van een nieuw aangekondigd Maandwerk, zien wij echter, dat het Gouvernement tegenwoordig het beginsel, bij de verschijning van het Tijdschrift aangekleefd, niet meer schijnt vast te houden: immers dat Maandwerk zal ook »opstellen verzamelen en berigten over en van belang voor de Staatkunde van Nederlandsch Indie." Een Tijdschrift ter Lands drukkerij ter perse gelegd, door een op het bureau van het hoofd des bestuurs werkzamen ambtenaar, zal zulk eene aankondiging niet doen, zonder voorkennis en goedkeuring van het Gouvernement, en daar nu dat Gouvernement veel te regtvaardig, veel te billijk, veel te edelmoedig is, dan dat het aan den eenen zou toestaan, wat het, in gelijke omstandigheden, aan den anderen weigert — zoo gelooft zich het Tijdschrift voor Neêrlands Indië geregtigd, om, na ontvangen toestemming van het Gouvernement (welke reeds bij rekwest van 25 Maart l.l. is aangevraagd), in eene nieuw geopende rubriek van »Staatkunde,' die wetenschap te behandelen. Welke beginselen het Tijdschrift daarin zal aannemen, welke kleur het zal dragen, daarvan zal de Redactie in een volgend nommer meer uitvoerig rekenschap geven; maar nu reeds bij voorraad geeft zij de verzekering, dat, ofschoon aan de toestemming

van het Gouvernement betrekkelijk het behandelen der Staatkunde, de meest mogelijke ruimte schijnt gegeven te zijn, zoodat men zich zelfs schotschriften en paskwillen op het Bestuur veroorlooft (iets dat meer dan voldoende, en op eene wijze die ons getroffen heeft, schijnt te blijken uit het eerste nommer van het hierboven aangehaald Indisch Magazijn: zie onder anderen blz. 89 in de noot), de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrlands Indië echter nimmer van die vrijheid misbruik zal maken, maar alle onderwerpen, die zij of hare medearbeiders behandelen, met de meest mogelijke waardigheid en gematigdheid voorstellen, dewijl zij de zaak voor veel te ernstig en te gewigtig houdt, en zelve te welgezind is, om haar met den geesel der satyre te bejegenen."

Toen dit artikel bijna was afgedrukt, ontving de Redactie de volgende missive:

No. 413. BUITENZORG, 28 Maart 1844.

»Naar aanleiding van § *b*, art. 1, van het besluit van 10 Januarij 1838, no. 1, vind ik mij gelast U te verzoeken, aan mij *vóór de uitgifte* te willen inzenden in originali het ter perse liggend stuk omtrent den vorm en de regelen, welke bij de Redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië zullen worden in acht genomen."

De algemeene Secretaris,
(w. g.) C. VISSCHER.

Op hetzelfde oogenblik werd der Redactie door den Directeur van 's Lands drukkerij afschrift gezonden van de bij hem ontvangen missive, aldus luidende:

No. 414.
Bijlage *een*. BUITENZORG, 28 Maart 1844.

»Ik heb de eer U.W.E.G. aan te bieden afschrift van mijnen brief, op heden onder no. 413 aan de heeren Redacteuren van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië gerigt, met uitnoodiging, om, in afwachting van mijne beslissing, voor zoo veel U.W.E.G. aangaat, met den afdruk en de uitgifte van het thans ter perse liggend nommer niet voort te gaan.

De algemeene Secretaris,
(w. g.) C. VISSCHER.

Onmiddellijk antwoordde ik hierop aan den algemeenen Secretaris, namens de Rédactie, op de volgende wijze:

BATAVIA, 29 Maart 1844.

»In antwoord op U.W.E.G's. missive van 28 Maart l.l., no. 413, heb ik de eer te dienen, dat het door U.W.E.G. aangehaald art. *b.*, van het besluit van 10 Januarij 1838, no. 1, inhoudt, dat de Redactie bij den minsten twijfel daaromtrent (n.l. het vervatte in art. *a*) *van haren kant* het ter opneming bestemde stuk in originali zal inzenden aan den algemeenen Secretaris, ter bekoming van beslissing, hoedanige beslissing, zoo dezelve geen bepaald verbod inhoudt, alleen zal strekken tot informatie, en niets zal verminderen van de verantwoordelijkheid der uitgevers.

»Aangezien nu bij de Redactie *geen de minste twijfel* bestaat omtrent een door haar zelve geschreven stuk, zoo heeft zij het origineel daarvan niet aan den algemeenen Secretaris ter beoordeeling ingezonden, te meer dewijl het geene »Gouvernements en persoonlijke aangelegenheden' behandelt, gelijk art. *a.* verbiedt, maar eenen terugblik bevat op den door de Redactie

volbragten arbeid, en tevens eenige mededeelingen omtrent den weg, dien zij verder hoopt te bewandelen.

»Daar de Redactie echter door U.W.E.G., op last, verzocht wordt vóór de uitgifte te willen inzenden in originali het ter perse liggende stuk »omtrent den vorm en de regelen enz." (waarmede waarschijnlijk het hier boven genoemd opstel bedoeld wordt), en dewijl tevens bij dat verzoek de Directeur van 's Lands drukkerij is uitgenoodigd, met den afdruk en de uitgifte van het thans ter perse liggend nommer niet voort te gaan, zoo heb ik de eer U.W.E.G. hiernevens een exemplaar van het geheele eerste nommer van den zesden jaargang te doen toekomen, met beleefd verzoek het, na gemaakt gebruik, terug te mogen ontvangen; terwijl U.W.E.G. mij tevens zeer zult verpligten door de autorisatie tot de uitgave zoo spoedig mogelijk te verleenen, aangezien deze vertraging tot groote schade is voor de Redactie."

De Redactie van het Tijds. voor N. I.
(w. g.) VAN HOËVELL.

De algemeene Secretaris beantwoordde dit schrijven aldus:

No. 431.

Bijlagen, een bundel. BUITENZORG, 31 Maart 1844.

»Blijkens de mededeeling aan de lezers van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië *geloost* U.W.E.G. zich geregtigd, om, na ontvangen toestemming van het Gouvernement, in eene nieuw geopende rubriek, de Staatkunde te behandelen.

»Bij het bestaan van dien *twijfel*(*), laat de goede trouw niet toe, de verzekering te geven van eene aanstaande levering van bijdragen uit het vak der Staatkunde, omdat de verwezenlijking daarvan afhankelijk is van de toestemming van het Gouvernement, hetwelk bevoegd is, die niet te geven; zoo lang die niet gegeven is, mag het welvoegelijk worden geacht, openlijk het stilzwijgen daaromtrent te bewaren.

»Maar daarenboven bevat diezelfde mededeeling aanmerkingen over de handelingen van het Indisch bestuur en deszelfs ambtenaren ten opzigte van de drukpers en van de Javasche courant, welke onder 's Gouvernements toezigt uitgegeven wordt (†).

»U.W.E.G. behoorde getwijfeld te hebben, of die aanmerkingen niet 's Gouvernements en persoonlijke aangelegenheden betroffen; naar mijn inzien zijn dezelve van eenen aard, dat ik derzelver openbaarmaking bedenkelijk moet

(*) Ofschoon mij zoo veel mogelijk van aanmerkingen onthoudende, neem ik toch de vrijheid hier te vragen: welken *twijfel?* Moet dit slaan op het woord *gelooven*, dat ik gebruikt heb? Sedert wanneer zijn *twijfel* en *geloof* synoniem?

(†) De hier bedoelde perioden zijn waarschijnlijk de volgende:

»Sedert 1830 kan men aan de Redactie der Javasche Courant dat loffelijk getuigenis niet meer geven. Zeer zelden behelsde zij iets volledigs, iets over de aangelegenheden dezer gewesten, — en ook nu nog is dat gedeelte der Courant, 't welk Neêrlands Indië betreft, en dat zoo veel belangrijks zou kunnen bevatten, zoo onbeduidend, dat men er naauwelijks meer naar om ziet." En een weinig verder: »Niet weinig verpligtingen had de Redactie daarom in dien tijd aan den toenmaligen algemeenen Secretaris van het Gouvernement, den heer J. P. CORNETS DE GROOT, die door raad en daad, vooral ook door mededeelingen van belangrijke stukken en berigten, hare taak aanmerkelijk verligtte — en die alzoo, hoewel het praedikaat der geleerdheid niet voerende, echter getoond heeft, een man te zijn, bezield met eene edele zucht ter bevordering van al wat goed en schoon is. — Na zijne aftreding en zijn vertrek naar Nederland is deze rijke bron, waaruit het Tijdschrift zoo veel goeds toevloeide, geheel opgedroogd; want sedert is de Redactie met geene enkele bijdrage van den kant der algemeene Secretarie meer vereerd geworden."

achten, en mij alzoo verpligt zie, de uitgifte van de toespraak der Redactie aan hare lezers, voorkomende op pag. 247 tot 260 van het thans ter perse liggend nommer van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, bepaaldelijk te verbieden, gelijk ik bij deze U.W.E.G. van dit verbod kennis geef.

De algemeene Secretaris:
(w. g.) C. VISSCHER."

Ook den Directeur van 's Lands drukkerij werd van dit verbod kennis gegeven, op de volgende wijze:

N°. 432. BUITENZORG, 31 Maart 1844.

»Ten vervolge van mijnen brief van 28 Maart l.l., No. 414, heb ik de eer, U.W.E.G. kennis te geven dat, bij mijne missive van heden, No. 431, de uitgifte van de toespraak der Redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië aan hare lezers, voorkomende op pag. 247 tot 260 van het thans ter perse liggend nommer, bepaald is verboden.

De algemeene Secretaris:
(w. g.) C. VISSCHER."

Bukkende voor de overmagt en het geweld, onderwierp zich de Redactie aan de bevelen van den algemeenen Secretaris, en gaf het ter perse liggende nommer uit, met weglating van blz. 247 tot 260, gelijk uit het 1ste deel van den 6den jaargang kan blijken, waarin die bladzijden ontbreken. Zij was het evenwel aan zich zelve en hare eer verschuldigd, bij het hoofd des bestuurs hare bezwaren in te brengen tegen eene handelwijze van den kant van den algemeenen Secretaris, waarover wij het vonnis van elken onpartijdigen beoordeelaar durven inroepen. Daarom schreef de Redactie den volgenden brief aan den Gouverneur Generaal:

BATAVIA, 2 April 1844.

»Het doet ons zeer veel leed, de aandacht van Uwe Excellentie wederom te moeten vestigen op de belangen van ons Tijdschrift. Maar, nadat wij nog zoo kort geleden van Hoogstdezelve de ondubbelzinnigste verzekering hebben mogen ontvangen, dat dit Maandwerk bestendig op de bescherming van uwe Excellentie mag rekenen, doen wij dit met vertrouwen op uwer Excellentie's welwillendheid en tevredenheid over ons werk.

»Wij beginnen alzoo met uwe Excellentie mede te deelen, dat wij vrijdag l.l., den 28 Maart, hebben ontvangen het sub L^a. *a*, copijelijk hierbij overgelegd, schrijven van den algemeenen Secretaris, houdende verzoek, om aan Z.W.Ed.G. *vóór de uitgifte* in te zenden in originali het ter perse liggende stuk omtrent den vorm en de regelen, welke bij de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië zullen worden in acht genomen, terwijl de directeur der Lands drukkerij bij missive van dienzelfden datum werd uitgenoodigd, om met den afdruk en de uitgifte van het thans ter perse liggend nommer niet voort te gaan.

»Wij hebben daarop onverwijld geantwoord bij ons schrijven van dienzelfden vrijdag, sub L^a. *b* in afschrift hierbij aangeboden, waarop wij gisteren hebben ontvangen een tweeden brief van den algemeenen Secretaris van den 31 Maart l.l., no. 431, waarvan wij almede een afschrift sub L^a. *c* hierbij overleggen.

»Uit deze gewisselde schrifturen zal het aan uwe Excellentie zijn gebleken, dat het daarbij verhandelde onderwerp de vraag betreft, of in het Tijdschrift zal mogen worden opgenomen zeker berigt van de Redactie aan hare lezers, voorkomende op pag. 247 tot 260 van het eerste no. van den 6den jaargang. — De algemeene Secretaris, die gemeend heeft dat gedeelte van het Z.W.Ed.G. toegezonden exemplaar van dit nommer onder zich te moeten houden, zal wel de goedheid hebben, hetzelve op de aanvrage van uwe Excellentie aan Hoogstdezelve mede te deelen, hetgeen ook wij zouden gedaan hebben, indien wij nog een exemplaar daarvan hadden kunnen magtig worden.

»Het is voornamelijk dit laatste schrijven van den algemeenen Secretaris, vervat in zijne missive van den 31 Maart l.l., no. 431, waarover wij ons bezwaard achten.

»Want, hoewel in de missive sub L^a. *a* overgelegd, de algemeene Secretaris zijn verzoek grondt op een artikel van een Gouvernements-besluit, hetwelk Z.W.Ed.G. daartoe volstrekt niet autoriseert, willen wij dit echter onaangeroerd voorbijgaan, omdat zijne uitdrukking »vind ik mij gelast" het onzeker maakt, of uwe Excellentie daartoe ook misschien bevel heeft gegeven en wij ons in dit geval gaarne stilzwijgend aan uwer Excellentie's bevelen onderwerpen: — en, hoewel het niet zeer kiesch, beleefd en welvoegelijk kan genoemd worden, een verzoek als het vervatte in genoemde missive al dadelijk van een bevel tot contrainte aan den directeur der drukkerij te doen vergezeld gaan en alzoo de Redactie voor dat gansche etablissement te prostitueren, willen wij dit echter gaarne van de beste zijde beschouwen.

»Maar door de missive van den 31 Maart l.l., no. 431, zoowel wat *den vorm* als wat *den inhoud* betreft, vermeent de Redactie grovelijk door den algemeenen Secretaris onverdiend verongelijkt te zijn, en wendt zich daarom tot uwe Excellentie, om met gepasten eerbied hare bezwaren ter kennisse van Hoogstdezelve te brengen.

»Wat dan *den vorm* aangaat, is de missive over 't algemeen in eenen toon geschreven, als jegens personen, die zich schandelijk misgrepen hebben, en geene beleefde bejegening waardig zijn. — De algemeene Secretaris ontziet zich niet de *goede trouw* der Redactie aan te tasten. — Z.W.Ed.G. is van oordeel, dat de handelwijze der Redactie niet door *de goede trouw* wordt toegelaten. En welke is die handeling? Dat zij eene *conditioneele belofte* aan hare lezers heeft gedaan: dat zij beloofd heeft, in 't vervolg eene rubriek voor Staatkunde in te ruimen, *wanneer namelijk daartoe van het Gouvernement toestemming zal verkregen zijn.* — Hoe is het nu mogelijk, uit hoofde dezer eenvoudige *voorwaardelijke belofte*, de goede trouw eener Redactie aan te tasten, die nog nimmer te voren bewijzen van het tegendeel had gegeven; en bovendien in twijfel te trekken, *of het wel welvoegelijk* is over zulk eene onschuldige zaak in 't openbaar te schrijven.

»De Redactie is te wel bekend met de kiesche denk- en handelwijze van uwe Excellentie, om slechts voor een oogenblik te kunnen aannemen, dat het immer Hoogstderzelver bedoeling zou geweest zijn, om eene even eenvoudige als onschuldige zaak met zulke epitheta te bestempelen, en zij moet het er mitsdien voor houden, dat de algemeene Secretaris, Mr. C. VISSCHER, bij het schrijven van zijnen onderwerpelijken brief, al te veel heeft toegegeven aan persoonlijke gevoelens die hij misschien tegen sommige leden der Redactie koestert.

»Voorts wat *den inhoud* van den bewusten brief betreft, kan de Redactie de redenen, die de algemeene Secretaris aanvoert voor het verbod der uitgifte van pag. 247—260, niet als gegrond beschouwen. Die redenen zijn:

1) Omdat de Redactie belooft de Staatkunde te behandelen, wanneer het Gouvernement daartoe toestemming zal gegeven hebben.

2) Omdat er in het bewuste stuk aanmerkingen voorkomen over de handelwijze van het Indisch bestuur en deszelfs ambtenaren ten opzigte der drukpers en van de Javasche courant, welke onder 's Gouvernements toezigt wordt uitgegeven. Betrekkelijk het *eerste*, vermeenen wij reeds genoegzaam te hebben aangetoond, dat deze belofte in geenen deele strijdt met de goede trouw en welvoegelijkheid; — maar al was dat zoo, en al ware het mogelijk, des neen, dat mannen van onzen stand en ons karakter zulk eene beschuldiging verdienden, dan nog zou het geen reden zijn, om de uitgifte bepaald te verbieden, aangezien in art. a, van het besluit van 10 Januarij 1838, no. 1, alleen uitgesloten worden »Gouvernements en persoonlijke aangelegenheden".

»Bij *de tweede* reden, die de algemeene Secretaris opgeeft, verzoeken wij uwe Excellentie eerbiedig het geheele stuk te lezen, en gelooven wij niet, dat uwe Excellentie de daarin voorkomende aanmerkingen op de door den algemeenen Secretaris opgenoemde personen en zaken van dien aard zal oordeelen, dat er bedenkingen tegen de uitgifte bestaan. Immers *de aanmerkingen over het Indisch bestuur* raken alleen een vroeger tijdvak, hetwelk tot *de geschiedenis* behoort, en dat reeds zoo dikwijls behandeld is, zonder dat het Gouvernement het ooit der Redactie heeft ten kwade geduid. — De *aanmerkingen over Gouvernements ambtenaren* behelzen alleen lof en goedkeuring (zie blz. 252, 254, 255 enz.). De eenige plaats, waar de Redactie eenen ambtenaar zou hebben kunnen laken, is op blz. 255, waar zij spreekt van het ophouden der medewerking van den kant der algemeene Secretarie sedert het vertrek van den heer J. P. CORNETS DE GROOT. Doch ook daar laakt zij niet, maar verhaalt eenvoudig een feit, hetwelk aan uwe Excellentie waarschijnlijk onbekend is gebleven, en waarvoor misschien bij den algemeenen Secretaris ons onbekende gegronde redenen bestaan. — Bovendien moet zij immers den heer Mr. C. VISSCHER voor veel te loijaal houden, dan dat Z.W.Ed.G., om deze eenvoudige mededeeling van eene zaak, die hem zelven betreft, de suppressie van het stuk bevolen zou hebben. Van de *Javasche Courant* wordt door de Redactie gezegd, dat dit blad *wat Neêrlandsch Indië betreft*, zoo onbeduidend is, dat men er naauwelijks meer naar om ziet Wij vermeenen, dat uwe Excellentie en ieder, die, even als Hoogstdezelve, *onpartijdig* oordeelt, deze onze bescheiden oordeelvelling, welke in geene ongepaste uitdrukkingen vervat is, ten volle zal beamen. Maar is het uwer Excellentie's verlangen, dit, ofschoon het waar zij, niet te publiceren, dan onderwerpen wij ons volgaarne aan uwer Excellentie's bevelen.

»Wij gelooven alzoo duidelijk te hebben aangetoond, dat in het bewuste stuk geene aanmerkingen voorkomen over de handelingen van het Indisch Bestuur. Wij hebben integendeel de wijze, waarop een ander Tijdschrift dit gedaan heeft, afgekeurd (zie blz. 257), en bij die gelegenheid, gelijk overal elders, en met name in dit zelfde nommer, de ondubbelzinnigste bewijzen aan den dag gelegd van gehechtheid aan en eerbied voor het Bestuur. Wij hebben almede trachten te bewijzen, dat wij geene aanmerkingen hebben gemaakt over de ambtenaren van het Gouvernement. Maar, indien dit

al zoo ware, dan nog zouden wij misschien eenigzins verschoonbaar zijn, dewijl wij gemakkelijk konden zijn weggesleept door het voorbeeld van een ander Tijdschrift, geredigeerd door eenen ambtenaar van de algemeene Secretarie (*de Kopiïst*, 1e jaargang, n°. 7, blz. 96—100. *Indisch Magazijn*, 1e twaalftal, no. 4, blz. 47, in de noot; blz. 155, enz.), dat zich wel persiflages op ambtenaren en zelfs op een voormalig hoofd des Bestuurs, wiens nagedachtenis nog bij velen in eere wordt gehouden, heeft veroorloofd, zonder dat de algemeene Secretaris die stukken heeft gesupprimeerd.

»Wij zullen de vrijheid nemen hier onze bezwaren te eindigen, ofschoon het ons niet ontbreekt aan nog een groot aantal argumenten, die wij echter, om den persoon van den algemeenen Secretaris bij uwe Excellentie te ontzien, voor als nog terug houden; doch wij durven vertrouwen, dat uwe Excellentie, die gewis onze handelingen met een meer welwillend en bezadigd oordeel zal gadeslaan, met ons zal deelen in de overtuiging, dat de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië, die zich eenige verdienste mag toeëigenen in de uitgifte en voortzetting van dat Maandwerk, geenszins een officiëel schrijven behoorde te ontvangen van den ongepasten inhoud, als dat van den algemeenen Secretaris van den 31 Maart l.l. En opdat het blijke, dat de Redactie zich hetzelve niet heeft laten welgevallen, verzoeken wij uwe Excellentie eerbiedig, dit ons schrijven aan hetzelve te willen annexeren en, met afkeuring van het verbod van den algemeenen Secretaris, ons te autoriseren, om de bedoelde mededeeling aan de lezers in haar geheel in het nu ter perse liggend nommer van het Tijdschrift te mogen doen verschijnen, dan wel zoodanig gewijzigd, als uwe Excellentie zal vermeenen te behooren.

»Ten einde de uitgifte van het Tijdschrift niet langer te vertragen, verzoeken wij uwe Excellentie ten slotte zeer eerbiedig, om eene zoo veel mogelijk bespoedigde beslissing op ons onderwerpelijk verzoek.

De Redactie van het Tijdschrift voor N. I.:
(w. g.) VAN HOËVELL."

Vol vertrouwen op de deugdelijkheid onzer zaak, de billijkheid onzer klagten, en de regtvaardigheid onzer verlangens, zagen wij onbevreesd de uitspraak te gemoet van eenen man als de heer MERKUS, die algemeen geacht en bemind, algemeen als onpartijdig en regtschapen bekend was. Niet lang behoefden wij ondertusschen te wachten, want reeds twee dagen later ontvingen wij de volgende kabinets-missive, waardoor aan den eenen kant onze hoop geheel de bodem werd ingeslagen, aan den anderen kant de onbegrensde invloed van den heer Mr. C. VISSCHER op het hoofd des bestuurs ten duidelijkste werd aan het licht gebragt.

Kabinet no. 77. BUITENZORG, 4 April 1844.

»Het doet mij leed, de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië te kennen te moeten geven, dat door mij in geenen deele wordt ingestemd in hare, bij missive van den 2 dezer, ingebragte bezwaren tegen de aanschrijving van den algemeenen Secretaris van den 31 Maart l.l., no 431, en dat ik het er voor moet houden, dat zij het onaangename, daarin gelegen, zou hebben kunnen vermijden, door meerdere bedachtzaamheid, dan door haar is aan den dag gelegd.

»De aankondiging der behandeling van staatkundige onderwerpen was, op zijn minst genomen, onnoodig, zoo lang daartoe het vereischte verlof niet

was verkregen, maar zij was bovendien onwelvoegelijk, omdat bij eene weigering van dat verlof, die de Redactie had kunnen voorzien, zij in eene soort van verpligting zou zijn gesteld, om aan de lezers van het Tijdschrift de reden bekend te maken, waarom aan hare toezegging niet zal worden voldaan, en daardoor, zonder het minste nut, aan het publiek indirecte mededeeling te doen van beginselen, omtrent welke het Gouvernement dezer kolonie nog geene genegenheid heeft getoond, zich te verklaren (*).

»Wanneer de Redactie meer bedaard en bezadigd was te werk gegaan, zou zij hebben begrepen, dat geene aankondiging kan worden geduld van staatkundige stukken, geschreven naar nader bekend te maken *beginselen* en *keur*, welke woorden, in derzelver aangenomen zin, de strekking aanduiden ter begunstiging van politieke partijen, die, dank zij het Opperwezen, in Nederlandsch Indië niet bestaan. De Redactie had behooren te beseffen, dat noch aan haar, noch aan die van het Indisch magazijn, mag worden toegestaan, zich te begeven in het veld van bespiegelingen, die met den inwendigen staat eener kolonie in verband kunnen staan, en dat, zoo laatstgemeld Tijdschrift is gemagtigd tot het uitgeven van opstellen over volken- en staatkunde van Nederlandsch Oost-Indië, dit alleen kan betrekking hebben tot onderwerpen, betreffende de staatkunde van Indische volken, voornamelijk in den geschiedkundigen zin (†). Maar al was die magtiging ook ruimer te verstaan, had de Redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, uit het verlof aan eene letterkundige, mede onder toezigt staande, onderneming verleend, nog met geene zekerheid mogen afleiden, dat het aan haar niet zou kunnen worden geweigerd.

»Door mij zal niet worden getreden in de strekking, welke de Redactie van het Tijdschrift aan hare aankondiging heeft willen geven, maar ik moet aan haar eigen oordeel overlaten, of zij door den ongepasten inhoud van dat stuk, al ware het alleen voor zoo veel hier boven is aangeduid, zich niet heeft blootgesteld aan beschouwingen, over welker gestrengheid zij zich beklaagt. Wat mij betreft, ik moet het daarvoor houden, en kan dus het verbod niet afkeuren van den algemeenen Secretaris tegen het drukken en uitgeven van de bedoelde aankondiging; moetende integendeel vorderen, dat dezelve niet verschijne als gewijzigd in den zin der daarop door dien hoogen ambtenaar en door mij gemaakte aanmerkingen.

»Ik mag niet onopgelet voorbijgaan de zinsnede, voorkomende in de missive der Redactie van den 2 dezer, dat zij voor als nog argumenten zal terughouden, om den persoon van den algemeenen Secretaris bij mij te ontzien; zoo de Redactie wezenlijk nog andere dan de aangehaalde grieven tegen den algemeenen Secretaris mogt hebben, waaraan mag getwijfeld worden zoolang zij niet zijn uitgedrukt, behoorde zij, dezelve niet voorbrengende, daarvan

(*) Opmerkelijke woorden, vooral van veel belang bij het opsporen der redenen, waarom tot dusverre niet door de wet, maar door den wil van den souverein en de persoonlijke gezindheid van het tijdelijk hoofd des bestuurs, de toestand der drukpers wordt geregeld.

(†) Ofschoon alle aanmerkingen op dit staatsstuk onderdrukkende, kan ik mij toch niet weerhouden, van aan ieder die het begrijpt te verzoeken, mij uit te leggen wat dit beteekent, »Staatkunde van Indische volken, voornamelijk in den geschiedkundigen zin."

geene melding te maken, om niet in verdenking te geraken, van zijdelings schuld te willen werpen, waar zij niet bestaat. Ook die zinsnede moet ik dus als onwelvoegelijk bekend stellen.

»Ten slotte geef ik aan de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië de verzekering, dat hare onderneming, bij voortduring, op 's Gouvernements welwillendheid en ondersteuning staat mag maken, zoo lang zij, als tot dusverre het geval is geweest, zal dienen tot loffelijke verbreiding van kennis en wetenschap en daardoor blijven beantwoorden aan de verwachting die men met regt van haar mag koesteren.

De Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië:
(w. g.) P. MERKUS."

Het zal wel niemand verwonderen, wanneer ik hier mededeel, dat de eerste indruk, dien deze kabinetsbrief maakte, van zulk eenen aard was, dat de ondergang van het Tijdschrift er ernstig door bedreigd werd; althans de heer Mr. P. MIJER, afgeschrikt door de onaangenaamheden waaraan de Redactie was blootgesteld, had zich reeds vroeger openlijk teruggetrokken, en de heer Dr. S. A. BUDDINGH bemoeide zich met de onderneming niet meer. Ik zelf bevond mij in eenen zeer moeijelijken tweestrijd. Aan den eenen kant het vooruitzigt op eenen strijd, waarvan ik wel begreep, dat, tenzij ik mijne beginselen wilde verzaken, het nu gebeurde slechts inleiding zou wezen — en aan den anderen kant mijne voorliefde voor eene onderneming, die aan mij hoofdzakelijk haar oorsprong verschuldigd was en zich zoo boven verwachting gunstig en voordeelig ontwikkeld had. Aan den eenen kant het gevaar van, bij de onzekerheid waarin ik verkeerde omtrent hetgeen mij eigenlijk geoorloofd of niet geoorloofd was, ieder oogenblik aanmerkingen, teregtwijzingen en afkeuringen te zullen ontvangen op de wijze en in den toon, waarvan ik nu een proefje had gesmaakt — en aan den anderen kant mijne zucht, om de krachten die de Voorzienigheid mij schonk niet ongebruikt te laten liggen, maar aan te wenden, om het nog zoo dorre en onvruchtbare veld van geestelijk leven in Indië te ontginnen en bebouwen. Aan den eenen kant het dolce far niente, dat de Indische regering in predikanten zoo verdienstelijk vindt — en aan den anderen kant besef van pligt en gevoel eener heilige roeping. Het laatste heeft bij mij gezegevierd, maar ik moet er bijvoegen, dat aan de keuze die ik deed niet weinig werd toegebragt door een Gouvernements-besluit van den 27 Mei 1844, no. 33, waarbij wel mijn verzoek, om ook staatkundige opstellen te mogen opnemen, werd van de hand gewezen, maar mij tevens werd te kennen gegeven, »dat het Gouvernement geenszins bedenkingen heeft, dat het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië elders dan bij 's Lands drukkerij wordt gedrukt." Bovendien werd bij datzelfde besluit bepaald, »dat voor het Indische magazijn mede verbindend moet worden beschouwd, de voorwaarde, waarop blijkens art. 1, § a, van het besluit van 10 Januarij 1838, no. 1, de uitgave van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië is toegestaan" (*). Of-

(*) Later is deze bepaling binnen nog naauwer grenzen beperkt geworden, en moest

schoon alzoo het Gouvernement eerst aan den heer DE WAAL eene vergunning had verleend, die het thans openlijk weder introk, ofschoon met voorkennis van de Regering ter Lands drukkerij het hierboven aangehaalde nommer van het Indisch magazijn was uitgegeven, waarin onder anderen een zeer scherpe kritiek voorkwam van het door den Minister voor koloniën zelven voorgestane stelsel ten opzigte der inlandsche regenten; ofschoon alzoo het Bestuur terug kwam van den weg, dien het reeds was begonnen in te slaan, mogt en kon ik mij daartegen natuurlijk niet verzetten. Ik besloot, met nog meer voorzigtigheid dan vroeger voort te gaan met de uitgave van het Tijdschrift, 't welk voortaan alleen voor mijne rekening lag, wel overtuigd, dat nu mijne handelingen met nog scherpere blikken bespied zouden worden, en het minste vergrijp tegen den wil van den algemeenen Secretaris geen genade zou vinden.

Eenen tijd lang had ik dan ook het voorregt van regtstreeks ongemoeid te blijven. Maar nu begon het gevaar van eenen anderen kant te dreigen. Bij het volslagen gemis van alle ondersteuning van de zijde der Regering, moest ik natuurlijk mijne kracht zoeken in de medewerking van partikulieren, en die medewerking was zoo belangrijk, dat ik, in plaats van twee, nu reeds vier boekdeelen jaarlijks publiceerde, en een derde tijdschrift zich te Batavia had gevestigd, het »Natuur- en geneeskundig-archief", 't welk mede als een tak van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië moet beschouwd worden. Nu scheen ik weldra echter ook deze voor mij onmisbare medewerking te zullen verliezen, door eenen maatregel van het Gouvernement, waarop wij thans de aandacht moeten vestigen.

Bijna gelijktijdig met het besluit, waarbij mij vergund werd om mijn Tijdschrift voortaan elders dan op de Lands drukkerij ter perse te leggen, las ik in de Javasche Courant de volgende publicatie:

»De Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië;

»Den Raad van Nederlandsch Indië gehoord;

»Allen die deze zullen zien of hooren lezen salut! doet te weten;

»Onder de landsdienaren, zoo burgerlijke als militaire, is van lieverlede ingeslopen het gebruik, om verzamelingen te maken van belangrijke rapporten, staten, memorien, kaarten en andere stukken, behoorende tot 's Gouvernements archieven, met dat gevolg, dat zulke verzamelingen, na het overlijden der houders, nu en dan zijn verkocht of op eene andere wijze verspreid geworden.

»De Regering is daardoor buiten magte geraakt, om het openbaar worden van zulke stukken, in elk geval, afhankelijk te doen zijn van beschouwingen

---

de Redactie van het Indisch magazijn elke bladzijde die zij uitgaf vooraf onder de oogen van den algemeenen Secretaris brengen. Ik herinner mij, dat daaraan onder anderen eenige punten, in een opstel van den heer J. MÜNNICH, getiteld: *»Barakotta"* voorkomende, hun aanwezen te danken hebben, omdat voor eene zinsnede, waarin op de eindelijke zegepraal van het kruis op de halve maan gezinspeeld werd, bij die censuur de slagboom gesloten bleef.

van algemeen belang. Eene beoordeeling en beslissing, waartoe zij alleen de bevoegdheid heeft, - is alzoo aan haar, op eene wederregtelijke wijze, onttrokken geworden.

»Het is tot voorziening hierin en tot wering van mogelijke misbruiken, dat, ter zake vermeld, de navolgende bepalingen zijn vastgesteld, gelijk zij vastgesteld worden bij deze:

»Art. 1. Alle Gouvernements archieven, mitsgaders alle stukken, behoorende tot de, op hoog gezag ingestelde administratiën en inrigtingen van openbaar bestuur, *geene uitgezonderd*, zijn het eigendom der Regering. Niemand, van wat staat of rang hij zij, mag eenig gedeelte van die archieven in originali, afschrift of minute onder zich houden, veel minder daarvan een ander afschriften of uittreksels geven, of dezelve textueel of extractsgewijze inlasschen in boeken of openbare geschriften, zonder daartoe uitdrukkelijk van regeringswege te zijn gemagtigd geworden.

»Art. 2. Binnen de veertien dagen na de dagteekening dezes, zullen alle hoofdambtenaren van het algemeen bestuur, aan den Gouverneur Generaal inzenden een inventaris van alle onder hen berustende stukken, van den aard in het vorig artikel beschreven. Zij zullen de getrouwheid en volledigheid van dien inventaris door eene daar onder te stellen verklaring bevestigen in volgende voege:

»Ik N. N., thans bekleedende het ambt van ...... verklaar op mijne »eer, dat het bovenstaande is eene naauwkeurige en volledige lijst van alle »rapporten, staten, schrifturen, kaarten en andere stukken, 's Lands dienst »betreffende, welke in originali, afschrift of minuut, onder mijne berusting »zijn, hetzij uit hoofde van vroegere ambten door mij bekleed, hetzij in »mijne tegenwoordige betrekking, geene hoegenaamd uitgezonderd, zijnde ik »bereid deze verklaring met eede te bevestigen.' Gedaan te ...... N. N. Eene gelijke opgave zal door de Gouverneurs en Residenten worden ingezonden, binnen de veertien dagen, nadat deze publicatie hun zal zijn bekend geworden.

»Art. 3. Het verbod, in het laatste gedeelte van art. 1 uitgesproken, vervalt, zoodra eenig stuk van regeringswege is openbaar gemaakt, en insgelijks ten aanzien van al zoodanige stukken, als aan iemand, in zijn bijzonder belang, zijn uitgereikt, als beschikking op, of tot toelichting van bij de Regering aanhangig gemaakte verzoeken, klagten of bezwaren.

»Art. 4. Wanneer afschrift van eenig, tot het Gouvernements archief behoorend stuk voor iemand noodig is, tot zijne verdediging of regtvaardiging, dan zal hij tot bekoming van zoodanig stuk, een met redenen omkleed verzoek kunnen doen aan den Gouverneur Generaal, die alsdan tot de verstrekking van een geauthentiseerd afschrift de noodige magtiging zal verleenen, wanneer geene gewigtige redenen tot contrarie bestaan.

»Art. 5. Een ieder is, bij verlating van 's Lands dienst, om welke redenen en op welke wijze ook, gehouden alle Gouvernements-stukken, zoo wel oorspronkelijke als afschriften, uittreksels en minuten, welke hij onder zich heeft, onder overlegging van eenen inventaris, in den vorm bij art. 2 bepaald, ter beschikking te stellen van het Gouvernement, hetwelk die stukken van hem zal doen overnemen, of, des geraden oordeelende, ten verzoeke van den betrokkene, geheel of gedeeltelijk, zal kunnen afzien van die terugname.

»Art. 6. Hij die, in overtreding van de vorenstaande bepalingen, Gouverne-

ments-stukken onder zich houdt, onbevoegelijk afgeeft, of door den druk of anderszins openbaar maakt, is schuldig aan *ontvreemding van 's Lands eigendom, of misbruik van vertrouwen*, en onderhevig aan de straffen, op zoodanige maatregelen bepaald of nader te bepalen.

»Art. 7. Bij overlijden van eenen landsdienaar of gepensioneerde, zullen zijne erfgenamen, executeuren of boedelberedderaars, gehouden zijn, om alle in de nalatenschap aanwezige stukken, in deze publicatie bedoeld, te stellen ter beschikking van de Regering, op verbeurte eener boete van vijfhonderd gulden van elke overtreding, onverminderd de verdere straffen, waartoe termen zullen bestaan.

»En opdat niemand hiervan onwetendheid voorwende, zal deze op de gebruikelijke wijze worden gepubliceerd en geaffigeerd.

»Lasten en bevelen voorts, dat alle hoogere en lagere collegien en ambtenaren, justicieren en officieren, ieder voor zoo veel hem aangaat, aan de stipte nakoming dezes, de hand zullen houden, zonder eenige oogluiking of aanzien des persoons."

Gegeven te Batavia, 19 Mei 1844.

P. MERKUS.

Ter ordonnantie van den Gouverneur Generaal
van Nederlandsch Indië,
De algemeene Secretaris:
C. VISSCHER.

Zoo was dan de tijd der Oost-Indische Kompagnie, met al zijne geheimzinnigheid en geheimhouding en monopolie, ook van de kennis en wetenschap van Indië, teruggekeerd. Wat toen een handelsligchaam ter bevordering van zijne speculatien zich veroorloofde, dat deed nu eene Regering, die geroepen was om, niet in naam eener gepriviligeerde maatschappij, maar van de geheele natie Indië te besturen. 't Is hier de plaats niet, om deze geheele publicatie te ontleden en te beoordeelen; later zullen wij daartoe wel betere gelegenheid vinden. Thans wil ik slechts als in 't voorbijgaan aanteekenen, dat niemand meer dan ik het doel kan toejuichen, 't welk in dit staatsstuk op den voorgrond wordt gezet, het ongeschonden bewaren namelijk van 's Lands archiven, die dikwijls op eene schandelijke wijze, zelfs door de hoogste ambtenaren in Indië, zijn geplunderd. Ja ik wenschte wel, dat vooral te Batavia meer zorg werd gedragen voor den rijken schat van oude oirkonden en bescheiden, die zich aldaar onder berusting van het Gouvernement bevindt, maar jammerlijk wordt verwaarloosd, gelijk ik mij verstout heb reeds eenige jaren geleden openlijk te schrijven (*). 't Is echter geheel iets anders voor het ongeschonden in stand blijven dier archiven behoorlijk zorg te dragen, dan ze zoodanig af te sluiten, dat hare rijkdommen een dood kapitaal worden, waarvan noch de natie, noch de wetenschap eenig nut kan trekken. Of de Gouverneur Generaal het regt had, van te verbieden, om »zoogenaamde Gouvernements-stukken in te lasschen in boeken of openbare geschriften," en om allen, die zich daaraan schuldig mogten maken, te laten vervolgen we-

(*) Zie *Tijdschrift v. N. I.*, 8ste jaarg., 4de deel, bl. 29 enz.

gens »ontvreemding van 's Lands eigendom of misbruik van vertrouwen," willen wij thans niet onderzoeken; maar alleen verhalen, hoe deze verklaring der Regering, nadat de eerste bron der levenssappen van het Tijdschrift, die der algemeene Secretarie, gesloten was, nu ook de laatste, die van de medewerking des publieks, deed opdroogen. Immers door het verbod, »om Gouvernements-stukken in te lasschen in boeken of openbare geschriften" werd onder anderen de beoefening der geschiedenis van Nederlandsch Indië al dadelijk eene onmogélijkheid. Ook andere takken der wetenschappen werden daardoor besnoeid, en wat ik, bij de eerste lezing der publicatie, vreesde, werd al spoedig door de ondervinding bevestigd: vele collaborateurs onttrokken zich aan alle verdere deelneming. Toen ik van die zijde mij en mijne onderneming aldus bedreigd zag, waagde ik het, met het volgende verzoekschrift mij te wenden tot Jhr. J. C. REYNST, die inmiddels, na den dood van den heer MERKUS, het bestuur tijdelijk had aanvaard.

BATAVIA, 26 November 1844.

»Bij de Publicatie van den 19 Mei l.l. is onder anderen bepaald, dat niemand, van wat rang of staat hij zij, zoogenaamde gouvernements-stukken *textueel* of *extracts-gewijze* zal mogen inlasschen in boeken of openbare geschriften, zonder daartoe van regeringswege te zijn gemagtigd, en dat, wie zoodanige stukken *door den druk* of anderszins openbaar maakt, *schuldig is aan ontvreemding van 's Lands eigendom of misbruik van vertrouwen*, en onderhevig aan de straffen op zoodanige misdrijven bepaald. Sedert het emaneren van deze wet, hebben vele collaborateurs van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië, met welks Redactie en uitgave de ondergeteekende zich sinds zeven jaren belast heeft, zich huiverig betoond om verder daartoe mede te werken, eensdeels, omdat het bijkans niet mogelijk is, wetenschappelijke bijdragen, althans nopens de oude geschiedenis en het voormalig bestuur dezer gewesten te schrijven, zonder, zelfs geheel onwillekeurig, extracten van zoogenaamde gouvernements-stukken mede te deelen, en anderdeels, omdat zij zich ongaarne blootstellen wilden aan beschuldigingen en bestraffingen, beleedigend voor hun karakter en verderfelijk voor hun bestaan.

»Hoezeer de Redactie niet deelt in het vrij algemeen bestaande gevoelen, dat het de bedoeling der onderhavige Publicatie zou zijn, om ieder ambtenaar, die louter in het belang der wetenschap gebruik maakt van gouvernements-stukken, schuldig te houden aan de overtredingen in art. 6 dier wet omschreven, omdat aan het Gouvernement niet ligtvaardig mag worden verweten, *dat het de zoo hoog gewaardeerde beoefening der wetenschappen in de kategorie der* MISDRIJVEN *zou wenschen opgenomen te zien*, heeft echter de Redactie deze hare overtuiging niet aan anderen mogen opdringen, omdat althans de *letter* der onderwerpelijke wet voor eene meer strikte uitlegging vatbaar is.

»Zij acht het voor haar Maandwerk van het hoogste belang, dat dit verschil van meening worde opgehelderd, omdat de voortduring van dezen twijfel haar reeds heeft beroofd en verder zal priveren van de medewerking van vele kundige ambtenaren, waarop zij veel prijs behoort te stellen.

»Zij verzoekt Uwe Exc. mitsdien eerbiedig, aan haar te willen mededeelen, of onder de gouvernements-stukken, welke niet door middel van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië mogen worden uitgegeven, ook gerangschikt moeten

worden dezulken, waarvan de Redacteur alleen in het belang en tot nut der wetenschap gebruik maakt."

De Redactie van het Tijdschrift voor N. I.:
(w. g.) VAN HOËVELL."

Bijna twee maanden later werd op dit verzoek de volgende dispositie genomen:

No. 9. BUITENZORG, 15 Januarij 1845.

»Gelezen het adres van de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië, gedagteekend Batavia den 26 November 1844, daarbij te kennen gevende, enz.

»Den Raad van Indië gehoord;

»Is goedgevonden en verstaan:

»De bovenvermelde vraag van de Redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, met inhaesie van § b, van art. 4, van het besluit van den 27 Mei 1844, no. 35 (*), ontkennend beantwoordende, de Redactie aan te bevelen, om te betrachten § b, art. 1 van het besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1 (†).

»Extract dezes zal worden verleend aan de Redactie voornoemd tot informatie."

Accordeert met voors. register,

De algemeene Secretaris:
(w. g.) C. VISSCHER."

In het eerste nommer, dat na de ontvangst van dit besluit werd uitgegeven, deelde ik deze heugelijke tijding den volke mede (§); en om eenig denkbeeld te geven van het weinige dat er toe noodig is, om iemand in Indië regt gelukkig te maken, en het Gouvernement met loftuitingen te overladen, schrijf ik hier de woorden af, waarmede ik die mededeeling besloot: »Door deze vrijzinnige uitlegging van de bewuste publicatie," zoo zeide ik, »is alzoo alle twijfel en vrees weggenomen, en kunnen de beoefenaren der geschiedenis dezer gewesten onbeschroomd voortgaan, met, gelijk vroeger, de resultaten hunner studiën aan het publiek mede te deelen. De Redactie rekent zich verpligt, deze voor haar Tijdschrift zoo weldadige beslissing onverwijld algemeen bekend te maken, en hier haren warmen dank aan het Gouvernement uit te drukken, hetwelk daardoor gezorgd heeft, dat de, sedert weinige jaren in deze gewesten ontwaakte, zucht tot beoefening der wetenschappen niet weder worde onderdrukt." Inderdaad

»Een kinderhand is ligt gevuld."

Zoo waren dan reeds vele onweders, die mijne onderneming bedreigd hadden, zonder aanmerkelijke schade te hebben aangebragt, na hunne uitbarsting voorbijgedreven. Wel was mijne verhouding tot den algemeenen

---

(*) De inhoud van § b, art. 4 van het besluit van den 27 Mei 1844, no. 35, luidt aldus: „dat wordt gedifficulteerd in het verzoek der Redactie, om in het door haar uitgegeven Tijdschrift, ook de staatkunde van Nederlandsch Indië te behandelen, met afwijking van art. 1, a, van het besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1."

(†) Zie hierboven, blz. 8 en 9.

(§) Zie *Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië*, 7de Jaargang, 1ste deel, blz. 115, enz.

Secretaris alleronaangenaamst (*); wel deden mij de boeijen, waarin ik gesloten zat, dikwijls hevige pijn; maar evenwel bloeide het Tijdschrift meer dan ooit te voren, getuigen de in dezen tijd uitgegeven deelen. In weerwil echter der uiterste omzigtigheid, die ik, bij de valkenblikken die op mij gevestigd waren, altoos in acht nam, kon ik toch eindelijk eenen aanval niet ontgaan, waaraan, was de Vice-President van den Raad van Indië, Jhr. J. C. REIJNST, nog langer aan het bestuur gebleven, gewis zijne prooi niet ontglipt zou zijn. Om eenig denkbeeld te geven van den bekrompen geest, die dat bestuur kenmerkte, herinner ik hier slechts, wat ik bij eene vroegere gelegenheid reeds verhaalde (†), hoe ik te vergeefs tot tweemalen trachtte, van den heer REIJNST vergunning te verkrijgen tot het uitgeven van een Tijdschrift ter bevordering van Christelijken zin in Nederlandsch Indië. Dat mijne letterkundige onderneming, onder zulk een bestuur, niet ongemoeid zou blijven, was wel te voorzien; maar weinig had ik toch gedacht, dat mij dit een besluit zou bezorgen als het hier volgende·

No. 10.

Extract uit het Register der besluiten van den Vice-President van den Raad, waarnemenden Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië.

BATAVIA, 4 Julij 1845.

»Gelezen de missive van den algemeenen Secretaris van 20 Junij 1845, no. 1002, houdende,

»dat volgens de voorwaarden, onder welke toegestaan is de uitgifte an een Tijdschrift voor Nederlandsch Indië (Besluit van 10 Januarij 1838, no. 1), de Redactie van hetzelve verpligt is, aan de beoordeeling van den algemeenen Secretaris te onderwerpen, de stukken, omtrent wier geschiktheid tot plaatsing bij haar twijfel bestaat;

(*) Om daarvan een enkel proefje te geven, deel ik hier een afschrift mede van eene missive van den alg. Secretaris, in antwoord op een aan hem toegezonden stuk, met verzoek om zijn oordeel over de plaatsing daarvan te vernemen. Het was een fragment van de „Schetsen, ontworpen op eene nieuwe reis over Java", door den beroemden natuuronderzoeker Dr. F. JUNGHUHN, waaraan alleen de heer VISSCHER zulke epitheta kon geven, als zijne missive bevat. Zij luidt aldus:

No. 107. BUITENZORG, 19 Januarij 1845.

„Ter naauwernood kan er de minste twijfel ontstaan, dat voor opneming in het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië niet vatbaar is het mij, bij U.W.E. Gs. brief van den 18 Januarij 1845 toegezonden stuk, inhoudende beschouwingen van eenen allezins beleedigenden aard voor de inlandsche regenten, die van regeringswege in de Preanger Regentschappen zijn aangesteld en geduld worden.

„Daarenboven is de in hetzelve doorstralende geest zoodanig in strijd met 's Gouvernements beschouwingen, ten aanzien van het bestuur der inlandsche bevolking, door middel van hare eigene hoofden, dat ik van oordeel moet zijn, dat geene wijzigingen of uitlatingen dat stuk onschadelijk en dus voor openbaarmaking geschikt kunnen maken.

„Naar aanleiding van het door mij aangegeven verbod, is hetzelve door mij aangehouden, als moetende aan mij worden afgestaan; maar U.W.E.G. zult mij kunnen verpligten, door de aan mijn oordeel onderworpen stukken in den vervolge aan te bieden in eenen staat, welke derzelver ontcijfering minder moeijelijk maakt.

De algemeene Secretaris,

(w. g.) C. VISSCHER."

(†) Zie *Tijdschrift ter bevordering van Christelijken zin in Nederlandsch Indië*, 1ste deel, in de voorrede.

»dat in voldoening daaraan, door eenen van deszelfs Redacteurs gerigt is eene missive van den 18 Januarij 1845, doch dat de allezins beleedigende aard van het daarbij aangeboden stuk voor de inlandsche regenten in de Preanger regentschappen hem heeft doen overgaan, bij missive van den 19 Januarij 1845, no. 107, de uitgave te verbieden (*);

»dat in de 5de aflevering van den 6den jaargang gevonden wordt op pag. 205, eene vergelijking *van opgeschikte apen, welke men zelfs niet ten geschenke zoude willen hebben*, in verband tot de eerste zinsnede op blz. 297, niet vleijend voor de prinsen van het Solosche hof. Op pag. 206, *dat niemand zonder achting van den keizer spreekt, behalve diegenen, welke hem kenden*, en deze gezegd wordt op pag. 208 *naar een pop te gelijken;* terwijl op pag. 221 en 222 gedrukt staat, *dat het idée zijner grootheid en waardigheid den Soesoehoenan gevangen houdt, maar desniettemin vrijheid boven gouden ketenen te verkiezen is;*

»dat hij algemeene Secretaris het onstaatkundige van deze laatste zinsnede, ten aanzien van een in onderwerping gehouden wordend vorst, weder met stilzwijgen voorbijgaat, maar dat de overige aangehaalde zinsneden hem toeschijnen, te moeten leiden tot ondermijning van het besef der verpligting, welke op alle ambtenaren en ingezetenen dezer kolonie rust, om de voornaamste inlandsche hoofden met onderscheiding te behandelen;

»doch dat hij zich bepalen moet, de aandacht der Regering op dezelve te vestigen, aangezien het buiten zijne magt gelegen heeft om te voorkomen, dat de onderwerpelijke afwijkingen van deze verpligting plaats gevonden hebben en algemeen *door den druk verspreid zijn.*

»Den raad van Indië gehoord (advies van 26 Junij 1845, no. 1894).

»En in aanmerking nemende, dat als schrijver van de aangehaalde plaatsen bekend is FRANTZ JUNGHUHN.

»Is goedgevonden en verstaan:

1°. Aan de Redacteurs van het Tijdschrift voor N. I. te kennen te geven, dat, bijaldien niet met meer gemoedelijkheid opgevolgd worden de voorwaarden *a* en *b*, waaronder, bij artikel 1 van het besluit van 10 Januarij 1838, no. 1, de uitgifte van hetzelve is toegestaan, zij het aan zich zelven te wijten zullen hebben, dat eene ter verspreiding van kennis en beschaving oorspronkelijk bestemde onderneming, zoo als dit Tijdschrift opgegeven is te zijn, eene noodzakelijk bevonden staking zal komen te ondervinden;

»doch dat een strenger toezigt op de uitgifte van hetzelve reeds nu onvermijdelijk bevonden is, en zij nader zullen worden in kennisse gesteld met de wijze, waarop dit plaats vinden zal.

2°. Aan den heer F. JUNGHUHN, zeer onlangs benoemd tot lid der kommissie van natuurkundig onderzoek, mede te deelen, dat het Gouvernement met ernstig ongenoegen, in de door hem ter plaatsing aan het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië ingezonden schetsen, de bovenvermelde zinsnede aangetroffen heeft, welke, als eene strekking hebbende, tot verspreiding van beginselen aandruischende tegen 's Gouvernements bedoelingen en staatkunde, minstens niet voegen aan iemand, die, zoo als hij, het Gouvernement is dienende; waarom dan ook eene herhaling van het verkondigen van beginselen, strijdende met de van Gouvernementswege aangenomene en in toepassing gebragte regelen van beheer, voor hem eene verwijdering uit de dienst van den lande en uit deze kolonie onvermijdelijk ten gevolge zal moeten hebben.

(*) Zie de noot op de vorige bladz.

3°. Den algemeenen Secretaris aan te schrijven, om te dienen van consideratien en advies, omtrent de middelen, welke, in verband tot de laatste wettelijke verordeningen, omtrent de drukpers in deze koloniën kunnen worden (*) aangewend tot voorkoming van overtredingen van onderwerpelijken aard.

»Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Indië tot informatie en extract verleend aan den algemeenen Secretaris, de Redactie van het Tijdschrift voor N. Indië, en den heer JUNGHUHN tot informatie en narigt.

Accordeert met voorschreven Register,
De Adj. Secretaris van het Gouvernement:
(w. g.) ROSE."

Ziedaar dan de slag, mij reeds sedert zoo langen tijd toegedacht, eindelijk gevallen. Wat de eigenlijke bedoeling was, is niet moeijelijk te begrijpen. Men wilde meer dan de morele censuur, waaraan de Gouverneur Generaal DE EERENS mij onderworpen had; men was niet meer te vreden met een verbod om Gouvernements- en persoonlijke aangelegenheden te behandelen; men wilde elke uit te geven bladzijde vooraf onder de oogen hebben. De aangehaalde perioden uit de schets van den heer JUNGHUHN hadden eigenlijk geen betrekking op Gouvernements-aangelegenheden; daarom bragt de algemeene Secretaris, op eene zeer slimme en vernuftige wijze, daarmede in verband, het hem ter beoordeeling toegezonden stuk over de Preanger-landen en regenten (†), dat wel over Gouvernements-aangelegenheden sprak, maar nimmer geplaatst is, en daarom hier volstrekt niet te pas kwam. Grooter gevaar had voorzeker nooit mijn Tijdschrift bedreigd, dan dit besluit, en, was het berigt van de benoeming van den heer J. J. ROCHUSSEN tot Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië niet reeds bekend geworden, dan zou ik waarschijnlijk in dezen strijd zijn bezweken. Nu was mijne hoop op dien staatsman gevestigd. Algemeen verwachtte men van hem in Indië groote hervormingen, en ik deelde in die verwachtingen, omdat ik geloofde, dat iemand, die in onze eeuw, gedurende zulk een kort tijdvak, zoo hoog geklommen was als hij, ongetwijfeld een man moest zijn van schitterende talenten en buitengewone bekwaamheden; een man, oneindig verheven boven dergelijke bekrompene en kleingeestige handelingen, als waaraan ik tot dus verre had bloot gestaan; een man, die wel verre van lust tot onderzoek en wetenschap te onderdrukken en uit te dooven, ze integendeel zou beschermen, bevorderen en aanmoedigen; een man eindelijk, wiens groote verdienste was, dat hij openbaarheid had gegeven aan den staat der financien van het Vaderland, en die daarom ook in Indië geene publiciteit zou schuwen of vreezen. Ik besloot vooreerst niets te doen en zijne komst te Batavia af te wachten. Naauwelijks had hij dan ook voet aan wal gezet, of ik had de eer, van, in een gesprek, hem uitvoerig te mogen onderhouden over de belangen van onderwijs, wetenschap en godsdienst in het algemeen en van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, en het op te rigten Tijdschrift ter bevordering van Christelijken zin in N. I., in 't bijzonder. Wat

---

(*) Welke zijn dat? Waarschijnlijk de Publicatie van den 10 Mei 1844, hierboven op blz. 23 en v. medegedeeld.

(†) Zie boven, bl. 28 in de noot.

ik hem toen zeide over het zoo even medegedeelde besluit, schreef ik hem tevens in het hier volgende adres.

BATAVIA, 10 October 1845.

»Het zij mij vergund Uwer Exc.'s aandacht voor een oogenblik te vestigen op 's Gouvernements besluit van 4 Julij l.l., no. 10, ten einde, zoo mogelijk, het ten uitvoer leggen der daarin vervatte bedreiging, en dien ten gevolge den ondergang van het »Tijdschrift voor N. I." te voorkomen.

»Sedert het jaar 1838 bestaat dit Maandwerk. In dat tijdsverloop heb ik meer dan 8000 bladzijden er in uitgegeven, en nimmer heb ik eenig afkeurend besluit *over den inhoud* van het Gouvernement ontvangen. Het eerste van dien aard is dat van 4 Julij l.l., hetwelk, volgens de praemissen, door eene missive van den algemeenen Secretaris is geprovoceerd. Op den inhoud dier missive zij het mij, in de eerste plaats, vergund, Uwer Exc.'s aandacht te vestigen.

»De algemeene Secretaris zegt daarin, dat door de Redactie van het Tijdschrift voor N. I. aan hem gerigt is eene missive van 18 Januarij l.l., doch dat de allezins beleedigende aard van het daarbij aangeboden stuk voor de inlandsche regenten in de Preanger Regentschappen hem heeft doen overgaan, de uitgave te verbieden.

»Dit schrijven van de Redactie aan den algemeenen Secretaris wordt dus door hem aan het Gouvernement medegedeeld als een der punten, waarop hij de aandacht der Regering moet vestigen. Maar het zij mij geoorloofd, met alle bescheidenheid te vragen, of er in deze handeling der Redactie iets te laken viel? Immers het geïncrimeerde stuk was niet van haar, maar van den heer JUNGHUHN, en dewijl zij zelve veronderstelde, dat het, in het oog der Regering, niet voor eene opname vatbaar was, zond zij het, ingevolge hare instructie, aan den algemeenen Secretaris. Waarom wordt deze handeling der Redactie nu aangehaald in eene missive, waarin de algemeene Secretaris haar bij de Regering beschuldigt? Ik hoop, dat het niet geweest is, om de Regering al aanstonds tegen de Redactie in eene ongunstige stemming te brengen.

»Verder zegt de algemeene Secretaris, dat in de 5de aflevering van den 7den jaargang gevonden wordt, op pag. 205 »eene *vergelijking* van opgeschikte apen, welke men zelfs niet ten geschenke zou willen hebben." De genoemde hoofdambtenaar vergist zich hierin: er wordt *in een motto* gelezen: »Geputzte Affen, schnufflen und gaffen, schlendren und laufen" enz., woorden van GÖTHE (die Jahrm. enz.). Een motto is toch geheel iets anders dan eene vergelijking; en bovendien zijn de woorden in 't Hoogduitsch en niet, zoo als de algemeene Secretaris ze opgeeft, in onze moedertaal geschreven, iets hetwelk, naar mijn bescheiden gevoelen, *in deze zaak* een zeer groot onderscheid maakt.

»De algemeene Secretaris, na nog een paar regels uit het bedoelde stuk aangehaald te hebben, eindigt met te zeggen: »dat hij het onstaatkundige van deze laatste zinsnede, ten aanzien van een in onderwerping gehouden wordend vorst, met stilzwijgen voorbij gaat, maar dat de overige aangehaalde zinsneden hem toeschijnen te moeten leiden tot ondermijning van het besef der verpligting, welke op alle ambtenaren en ingezetenen dezer kolonie rust, om de voornaamste inlandsche hoofden met onderscheiding te behandelen.

»Ik geloof, dat niemand, die het stuk van den heer JUNGHUHN leest, er die strekking in zal ontwaren, welke de algemeene Secretaris hier met zoo veel klem en nadruk der Regering voorstelt, maar dat elk onpartijdige er eene

losse zoogenaamd humoristische, ofschoon niet altoos even goed gelukte beschrijving in vinden zal van een Javaansch volksvermaak.

»Indien het nu in 't Javaansch geschreven was, dan zou ik het voor ongepast gehouden hebben dit stuk uit te geven; maar de omstandigheid, dat niemand der vorsten op Java Nederduitsch en veel minder Hoogduitsch leest, heeft mij genoopt het op te nemen. Bovendien, ik moet het openhartig bekennen, is de dienstreis, welke ik juist in dien tijd naar Bantam gedaan heb, oorzaak geweest, dat ik deze aflevering van mijn Maandwerk niet met die naauwkeurigheid en omzigtigheid heb geredigeerd, welke ik daarbij altoos in acht neem.

»Het gouvernement kleeft (blijkens het aangehaalde besluit), het gevoelen aan, dat die zinsneden afkeuring verdienen, en ik volg dus mijn pligt, door dat gevoelen te eerbiedigen, en mij aan de uitspraak der Regering te onderwerpen. Van de stelling derhalve uitgaande, dat de geïncrimeerde *zes* of *acht* regels niet in het Tijdschrift voor N. I. hadden behooren te worden opgenomen, zij het mij vergund, Uwe Exc. eerbiedig te verzoeken, om aan Redactie, die acht jaren lang nimmer de ontevredenheid der Regering heeft verdiend, eene onvoorzigtigheid te vergeven, die in geen geval aan boos opzet of kwaden wil mag worden toegeschreven. Zoo toch art. 1 van het Gouvernements-besluit wordt ten uitvoer gelegd, zullen deze *acht* regels, die de eerste afkeuring der Regering hebben opgewekt, al dadelijk door eene straf achtervolgd worden, welke den ondergang van het Tijdschrift noodwendig zal na zich slepen. Immers, indien de Redactie, die acht jaren lang het vertrouwen der Regering genoten heeft, en dat vertrouwen nimmer heeft geschonden, wegens deze eerste onvoorzigtigheid, aan een strenger toezigt onderworpen moet worden, is de verdere uitgave van haar Maandwerk onmogelijk; eensdeels, omdat een werk als het hare, van wetenschappelijken aard, niet kan bestaan, wanneer het door knellende banden wordt geboeid, en de openbaring van gedachten en meeningen over wetenschappelijke aangelegenheden niet vrij en onbelemmerd is; maar ook aan den anderen kant, omdat door een dergelijken maatregel een blaam op de Redactie zou geworpen worden, in de oogen van het publiek, dat onbekend is met de oorzaak, die aanleiding tot dezen maatregel heeft gegeven.

»Mogt echter Uwe Exc. van oordeel zijn dat er in eene ondervinding van acht jaren en in de goede trouw der Redactie geen waarborg genoeg gevonden wordt, dan verzoek ik Uwe Exc. eerbiedig maar met den meesten aandrang *algemeene* bepalingen op de drukpers uit te vaardigen, maar niet eene dispositie te nemen *speciaal* voor mijn Maandwerk. Zulke bepalingen toch zijn in den tegenwoordigen stand van zaken eene behoefte geworden. Wanneer men alle gepubliceerde wetten van Nederlandsch Indië, sedert 1816 in het Staatsblad voorkomende, opslaat, dan vindt men er nergens eene op de drukpers. Volgens den eersten regtsregel, »dat al wat niet verboden is, geoorloofd is," bestaat er dus *jure* de meest mogelijke vrijheid van drukpers; zonder nog in aanmerking te nemen, in hoe verre art. 225 van de Grondwet ook op deze kolonie van toepassing zij. Maar *facto* bestaat die vrijheid niet, en is de pers grootendeels afhankelijk van den tijdelijken algemeenen Secretaris. Wordt deze betrekking vervuld door een man van liberale beginselen en wetenschappelijken zin, dan zijn de banden, die haar knellen, zeer dragelijk. Maar kleeft de algemeene Secretaris in dat opzigt andere denkbeelden en gevoelens aan, dan zijn die banden voor

de wetenschap doodelijk. Door gepubliceerde *algemeene* bepalingen op de drukpers, zou deze voor haar zoo onzekere stand van zaken ophouden, en zou niet meer de subjective meening van een enkel persoon, maar de billijkheid en regtvaardigheid der wet de grenzen aanwijzen, die zij niet mag overtreden. Door zulke gepubliceerde algemeene bepalingen, gegrond op liberale beginselen, en de waarachtige bevordering van de beoefening der wetenschap in deze gewesten ten doel hebbende, zal Uwe Exc. haar eene dienst bewijzen, die haar in Uwe Exc. den edelen MECAENAS zal doen vereeren.

»Het zij mij vergund, dit adres met de bede te eindigen, dat Uwe Exc. daarin geene onbescheidenheid moge ontwaren, maar alleen een opregte zucht voor den morelen vooruitgang dezer kolonie. Geen eigenbelang is mijn drijfveer; nimmer heb ik, noch van de uitgave van het Tijdschrift voor N. I., noch van mijne andere wetenschappelijke bemoeijingen, eenig noemenswaardig geldelijk voordeel gehad, of daarmede beoogd; alles wat ik verrigtte ter bevordering van onderwijs, wetenschap en godsdienst, deed ik omdat de betrekking, die ik de eer heb te bekleeden, mij dat tot pligt maakt. Diep zou het mij daarom grieven, dat een, hoogstens door eene onvoorzigtigheid van mijne zijde uitgelokte, maatregel aan de eerst sedert kort alhier ontwaakte zucht voor de beoefening der wetenschap een gevoeligen slag zou toebrengen."

De Redacteur van het Tijdschrift voor N. I.:
(w. g.) VAN HOËVELL."

De heer ROCHUSSEN hield de belofte, die hij mij deed in het gesprek, waarbij hem dit adres door mij werd aangeboden. Hij stelde het besluit van den heer REYNST, waartegen mijne remonstrantie gerigt was, buiten werking, door er geen gevolg aan te geven; hij spoorde mij aan, om, met eerbiediging van de vastgestelde bepalingen en voorschriften, voort te gaan met mijn Tijdschrift; hij gaf mij de, aan den heer REYNST te vergeefs afgebedelde, vergunning tot de uitgifte van een »Tijdschrift ter bevordering van Christelijken zin"; hij zeide mij, als president van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, ook voor die instelling zijne krachtdadige medewerking en ondersteuning toe; in een woord, hij opende voor de morele belangen en de kultuur van den geest in Indië een heerlijk verschiet.

Alles ging in den beginne naar wensch. Met nieuwen lust werkte ik aan de mij voorgestelde taak. Het »Natuur- en Geneeskundig archief," een loot van het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië," begon zich, voornamelijk door de talenten en de onvermoeide arbeidzaamheid van mijnen vriend Dr. P. BLEEKER, meer en meer zelfstandig te ontwikkelen en eene schatkamer te worden voor die, ook voor de materiële belangen van Indië en moederland zoo voordeelige takken der wetenschap. Het »Tijdschrift ter bevordering van Christelijken zin" bloeide weldra door eene ruime deelneming van de zijde des publieks.

Intusschen bleek het spoedig uit nieuwe entraves, ter belemmering van de drukpers, dat de ultraconservatieve begrippen en het stelsel van geheimhouding in Indië niet waren uitgestorven. Den 29 Januarij 1847 nam de Gouverneur Generaal ROCHUSSEN een besluit, uitgelokt door eene missive van den algemeenen Secretaris aan besturende leden van het Bataviaasch genootschap, hetwelk maar al te zeer getuigde van den invloed, dien deze voor

Indië zoo verderfelijke beginselen meer en meer op den heer ROCHUSSEN begonnen uit te oefenen (*). Ofschoon het Tijdschrift voor N. I. nog niet direct daarvan de gevolgen ondervond, was ik toch altoos zeer op mijne hoede, en wikte en woog als met eene goudschaal elken regel, ieder woord dat ik er in publiceerde, met zoo veel voorzigtigheid, dat het ook voor de scherpste blikken niet mogelijk was iets berispelijks te vinden. Maar de heer VISSCHER wachtte geduldig zijnen tijd af, en wist op mijne onderneming weldra van eene andere zijde eenen aanval te doen, die haar den ondergang nabij bragt.

Toen ik mij in Mei 1847 op reis begaf naar de oostelijke residentiën van Java, Madura en Bali, had ik vooraf twee nommers van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië gereed gemaakt, opdat gedurende mijne afwezigheid de uitgave niet zou behoeven gestaakt te worden. Een belangrijk gedeelte daarvan werd ingenomen door eene verhandeling van den heer H. ZOLLINGER, tot wier plaatsing de algemeene Secretaris aan den schrijver, volgens diens uitdrukkelijke, *ook later in tegenwoordigheid van den heer* VISSCHER *volgehoudene* verklaring, zijne onvoorwaardelijke toestemming had gegeven. De heer Dr. SCHÖMANN, particuliere secretaris van den heer ROCHUSSEN, had zich met het toezigt over de uitgave en de correctiën der proeven wel willen belasten. Verzekerd van den onafgebroken en ongestoorden voortgang van mijn Tijdschrift, bevond ik mij in het gebergte van midden-Java, toen een brief van den heer SCHÖMANN mij zeer onverwacht berigtte, dat ik buiten den waard, of liever buiten den heer VISSCHER, gerekend had. Hij schreef mij aldus: »Getrouw aan de u en ZOLLINGER gedane belofte, om de correctie van het artikel over Lombok op mij te nemen, was ik juist bezig met het nazien van het tweede blad, toen bij mij eenige bedenkingen ontstonden, of het wel passend zou zijn, omtrent den heer KING (†), zijne verhouding tot den radja, zijne kontrakten, handelsspeculatiën enz. eenige bijzonderheden te publiceren. Daar de heer VISSCHER juist hier was, vroeg ik hem om zijn oordeel daarover, want ik wilde alles vermijden, wat slechts in het minste reden tot ontevredenheid kon geven. De heer VISSCHER toonde zich verwonderd, dat ZOLLINGER'S rapport in het Tijdschrift zou geplaatst worden. Ik antwoordde, dat ZOLLINGER dit niet zou hebben durven

---

(*) Zie hierover het: *Verslag van het Bat. Gen.*, door mij gelezen in de algemeene vergadering, op den 8 Mei 1847, en geplaatst voor het 21ste deel der verhandelingen des Genootschaps, blz. 104—111. Vergelijk vooral ook de brochure van Prof. P. J. VETH: *de Openbaarheid in koloniale aangelegenheden*, blz. 30 en volgende, in de hierboven aangehaalde „Bijdragen."

(†) Een Engelsch koopman, op het eiland Lombok gevestigd, die daar groote handelsspeculatiën doet, en over wien ik in het vervolg mijner »reis over Java, Madura en Bali" meer uitvoerig zal spreken. In 1836 heeft hij, als generalissimus van den vorst van Mataram, tegen den heer LANGE (een Deen, thans gevestigd op Bali), als generalissimus van den vorst van Karang Assem, beide op Lombok, eenen oorlog te land en te zee gevoerd, die met den totalen ondergang van het laatstgenoemde vorstelijk huis geëindigd is. Zoo iets heeft plaats gehad in den Indischen archipel, in de nabijheid van Java, op een eiland in naam tot onze bezittingen behoorende, zonder dat het Nederlandsche Gouvernement er iets van geweten heeft, dan nadat het reeds lang was afgeloopen, en zonder dat de natie er ooit een woord van heeft vernomen. Doch dit slechts in 't voorbijgaan; bij eene betere gelegenheid daarover meer.

doen, zonder van hem, algemeenen Secretaris zelven, daartoe verlof verkregen te hebben. Daarop hernam hij, dat het de bedoeling geweest was, dat dit later kon geschieden, doch vooreerst niet, zoolang dit rapport als een officiëel stuk nog in rondlezing was bij de autoriteiten; daarbij kwam nu nog de omstandigheid, dat de Gouverneur dit verslag aan zekeren heer VAN DEN BERG (*) had gegeven, om het in 't Nederduitsch te vertalen. Ik keerde mij nu tot den Gouverneur Generaal en vernam, dat dit laatste inderdaad waarheid was. Toen de heer VISSCHER aan ZOLLINGER het publiceeren van zijn rapport toestond, had de Gouverneur de officiële vertaling reeds aan den heer VAN DEN BERG opgedragen. Beide heeren bevelen nu, dat de afdruk gestaakt en door het Tijdschrift vooreerst niet zal worden gepubliceerd; zoodra de officiële vertaling gereed zal zijn, zal men u het gansche rapport, natuurlijk met de door de politiek noodig gekeurde verkortingen, ter uitgave in uw Tijdschrift doen geworden."

Door deze handelwijze, waarvan ik de beoordeeling en benaming aan elken onpartijdige veilig durf overlaten, was alzoo al de arbeid, dien ik vóór mijn vertrek aan mijn Tijdschrift had besteed, om het geregeld voortgang te doen hebben, te vergeefs en verijdeld. Voorshands kon ik natuurlijk aan de zaak niets meer doen; mijne onderneming stond stil, en mijne talrijke abonnés, die elke maand op eene aflevering aanspraak konden maken, werden teleurgesteld en misleid. In 't midden van Augustus kwam ik te Batavia terug en bood der Regering toen het volgende verzoekschrift aan:

BATAVIA, 25 Augustus 1847.

»Geeft met verschuldigden eerbied te kennen Dr. W. R. VAN HOËVELL, Redacteur van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië,

»dat, toen hij in de maand Mei l.l. eene reis over Java, Madura en Bali begon, vooraf door hem twee afleveringen van zijn Tijdschrift zijn geredigeerd, ten einde gedurende zijne afwezigheid ter perse te worden gelegd, terwijl de heeren Dr. SCHÖMANN en Dr. BLEEKER wel de goedheid wilden hebben, de correctie daarvan op zich te nemen; hebbende de rekwestrant op die wijze gezorgd, van ook, gedurende zijne reis, in zijne verpligtingen jegens de abonnés van zijn maandwerk niet te kort te komen,

»dat een der artikelen, voor genoemde twee afleveringen bestemd, bestond uit de »Verhandeling over het eiland Lombok, van den heer H. ZOLLINGER," waarvan de vertaling uit het Fransch door rekwestrant zelven was vervaardigd, en waarvan de plaatsing hem door den schrijver was toegestaan, nadat daartoe door den algemeenen Secretaris vergunning was gegeven; dat hij weinige weken later een brief ontving van den heer Dr. SCHÖMANN, d.d. 21 Junij l.l., waarin hem de volgende mededeeling werd gedaan enz. (†),

»dat hij door dit berigt zeer was teleurgesteld, aangezien hij vóór zijn vertrek bijna nacht en dag had gearbeid, ten einde te zorgen, dat zijne reis geenen nadeeligen invloed op de uitgave van zijn Tijdschrift mogt hebben, en nu al die in-

(*) De heer VAN DEN BERG was sedert zeven of acht jaren ambtenaar op wachtgeld, en is thans Resident van Riou. Voor deze vertaling (die ik voor mijn Tijdschrift in vier dagen vervaardigde) ontving hij van het Gouvernement uit *'s Lands kas* de som van *duizend gulden.*

(†) Deze brief is zoo even door ons medegedeeld.

spanning te vergeefs zou zijn, door de vertraging van vele maanden uit dit incident ontstaan,

» dat hij, vertrouwende op de belofte, namens Uwe Exc. en den algemeenen Secretaris, hem door Dr. SCHÖMANN gedaan, order heeft gegeven, om met de uitgave van de vijfde en zesde aflevering zoo lang te wachten totdat de beloofde toestemming van het Gouvernement zou gekomen zijn,

» dat hij, bij zijne terugkomst, dewijl die toestemming zoo lang uitbleef, zich verpligt heeft gerekend, door eene advertentie in de Javasche Courant aan zijne abonnés bekend te maken, » dat de vijfde en zesde aflevering van den negenden jaargang van het Tijdschrift voor N. I. afgedrukt gereed liggen, maar provisioneel, wegens tusschenkomst van het Gouvernement, niet kunnen worden uitgegeven."

» dat hij deze annonce van den directeur van 's Lands drukkerij heeft terug ontvangen, met kennisgeving, dat deze ambtenaar, » zich om redenen de bevoegdheid niet toekent, tot het opnemen derzelve, en *met overwijzing tot den redacteur der Javasche Courant*,"

» dat hij zich daarop, met het verzoek tot plaatsing der annonce, gewend heeft tot den redacteur voornoemd, maar van dezen ambtenaar haar eveneens heeft terug bekomen, *met overwijzing tot den directeur van 's Lands drukkerij*,

» dat hij alzoo de twee bewuste afleveringen provisioneel niet mag publiceren, en door de handelingen van den directeur van 's Lands drukkerij en den redacteur der Javasche Courant buiten de mogelijkheid wordt gesteld, om dit zijnen abonnés te berigten,

» dat hij, nadat dit had plaats gehad, tot zijne verbazing eene missive heeft gezien van den 1sten adjunct-secretaris van het Gouvernement, gerigt aan de directie van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen van den 19 Augustus l.l., waarbij, op last van Uwe Exc., de bewuste verhandeling van den heer ZOLLINGER aan die directie wordt aangeboden, met de vraag of daarvan kan gebruik gemaakt worden in de verhandelingen van het Genootschap,

» dat hij door alle deze onaangenaamheden en teleurstellingen, gevoegd bij het volslagen gemis van alle ondersteuning en de tallooze verdrietelijkheden, die hij, sedert het aftreden van den heer J. P. CORNETS DE GROOT als algemeene Secretaris, in de uitgave van dit Tijdschrift ondervindt, eindelijk, na negen jaren te hebben volgehouden, zich verpligt gevoelt, om, *onder zulke omstandigheden*, dezen arbeid te staken; zoodat met het einde van den negenden jaargang het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië zal ophouden te bestaan,

» dat hij echter gehouden is, zijne verpligtingen jegens zijne abonnés na te komen, en dezen negenden jaargang, waarvoor door velen de gelden reeds zijn gestort, aan hen af te leveren, 't welk hem onmogelijk zou zijn, indien hem de toestemming niet werd verleend tot de uitgave der reeds dikwerf genoemde twee afleveringen,

» dat hij alzoo de vrijheid neemt, Uwe Exc. eerbiedig te verzoeken:

» 1) den redacteur der Javasche Courant of den directeur van 's Lands drukkerij op te dragen het plaatsen der volgende annonce: » De redacteur van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië rekent zich verpligt, zijne abonnés te berigten, dat de 5de en 6de aflevering van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië reeds sedert geruimen tijd afgedrukt gereed liggen, maar door tusschenkomst van het Gouvernement niet zijn verzonden geworden."

» 2) Den redacteur van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië te vergunnen, de twee afleveringen van dat Maandwerk, waarin de bewuste verhandeling van den heer ZOLLINGER is opgenomen, onmiddelijk te publiceren."

Tot den 10 September hoorde ik niets van de gansche zaak; toen ontving ik de volgende missive:

No. 1982. BUITENZORG, 9 September 1847.

» Ter betere beoordeeling van het door UW.E.G. bij rekwest van den 25 Augustus l.l. gedaan verzoek om vergunning tot het publiceren der reeds afgedrukte vijfde en zesde afleveringen van den negenden jaargang van het Tijdschrift voor N. I., heb ik de eer UW.E.G., op daartoe bekomen last, te verzoeken, om aan het Gouvernement één exemplaar van die afleveringen te willen inzenden.

De 1ste adj. secretaris van het Gouvernement:
(w. g.) ROSE."

Ik antwoordde daarop onmiddelijk bij de ontvangst:

BATAVIA, 10 September 1847.

» Ingevolge aanschrijving van den 1sten adj. secretaris van het Gouvernement, van den 9 dezer, no. 1982, heb ik de eer Uwe Exc. hierbij aan te bieden

» 1) een exemplaar van de 5de aflevering, 9de jaargang, van het Tijds. voor N. I., waarin een gedeelte van het bewuste stuk van den heer ZOLLINGER voorkomt.

» 2) Idem van de 6de aflevering, het overige gedeelte van de verhandeling van den heer ZOLLINGER, hetwelk echter, op zijn verzoek, nog door Dr. SCHÖMANN moet worden gecorrigeerd.

» Ik veronderstel, dat Uwe Exc. slechts deze verhandeling van den heer ZOLLINGER verlangt in te zien, aangezien ik, volgens Gouvernements besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1, vrijheid heb, om mijn Tijdschrift uit te geven, zonder voorafgaande censuur van het Gouvernement, en ik die toestemming voor deze 5de en 6de aflevering alleen behoef, omdat daarin gebruik gemaakt wordt van een Gouvernements-stuk, tot welks plaatsing door den algemeenen Secretaris eerst vergunning was verleend, maar dat later is verboden.

» Het zij mij vergund, uwe Excellentie eerbiedig te verzoeken, mij wel met een *spoedig* antwoord op mijn rekwest te willen vereeren, aangezien mijne geheele onderneming thans naar dat antwoord moet wachten. De 7de aflevering ligt ook reeds afgedrukt gereed, met de 8ste ben ik bezig. Maar al mijn arbeid is te vergeefs, zoo lang uwe Excellentie eene gunstige dispositie terughoudt. Den 25 Augustus heb ik de vrijheid genomen, uwe Exc. mijn rekwest aan te bieden, en eerst *vijftien dagen* later ontvang ik de aanschrijving, om een exemplaar der bewuste afleveringen uwe Exc. aan te bieden. Ondertusschen zijn door al deze teleurstellingen reeds acht maanden van het jaar verloopen, en heb ik, verpligt om *elke maand* een nommer te leveren, er nog slechts *vier* kunnen geven. Het is mij niet mogelijk uwe Exc. een denkbeeld te kunnen geven van het verdriet, dat het mij kost, van op die wijze, geheel zonder mijn schuld, te kort te komen in mijne verpligtingen jegens een publiek, dat mij altoos in mijne letterkundige ondernemingen even edelmoedig als onbekrompen heeft ondersteund.

De Redacteur van het Tijdschrift voor N. I.:
(w. g.) VAN HOËVELL."

Eindelijk volgde acht dagen later eene dispositie op mijn rekwest van den volgenden inhoud:

No. 2045 BUITENZORG, 18 September 1847.

» Als beschikking op het door U.H.W.G., onder dagteekening van den 25 Augustus 1847 aangeboden verzoekschrift, onder anderen de strekking hebbende, dat aan de redactie van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië worde vergund, om onmiddelijk te publiceren de twee afleveringen, in welke opgenomen is de ver-

handeling over het eiland Lombok van den heer H. ZOLLINGER, vind ik mij, nadat door het Gouvernement kennis is genomen van de door U H.W.G. aangebodene exemplaren van de 5de en 6de aflevering van den 9den jaargang, welke die verhandeling, of liever een uittreksel van het door den heer ZOLLINGER aan het Gouvernement ingeleverd verslag inhouden, door den Minister van Staat, Gouverneur-Generaal gelast, aan U H.W.G. te kennen te geven, dat bij het Gouvernement geene bedenkingen zijn tegen de uitgifte van die gedeelten der bovenbedoelde afleveringen.

»Aan mij is echter tevens opgedragen, om aan U H.W.G. op te merken, dat, indien dezelve door U H.W.G. bij het adres van den 25 Augustus l.l. waren overgelegd, deze beschikking ook reeds vroeger door U H.W.G. zou ontvangen zijn.

De algemeene Secretaris:
(w. g.) C. VISSCHER."

Daar deze beschikking slechts gedeeltelijk aan mijn verzoek voldeed, en bovendien de schuld der vertraging geheel ten onregte op mij wilde werpen, beantwoordde ik haar door het volgend rekwest:

BATAVIA, 19 September 1847.

»Geeft met verschuldigden eerbied te kennen Dr. W. R. VAN HOËVELL, Redacteur van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië,

»dat hem, bij missive van den algemeenen Secretaris, d.d. 18 Sept. l.l., no. 2045, is medegedeeld, »dat bij Uwe Exc. geene bedenkingen zijn tegen de uitgifte der in de 5de en 6de aflevering van den 9den jaargang van het Tijdschrift voor N. I. opgenomen verhandeling van den heer ZOLLINGER, onder opmerking, dat, indien een afdruk van deze verhandeling bij het adres van 25 Augustus was overgelegd, deze beschikking ook reeds vroeger zou genomen zijn,

»dat rekwestrant Uwe Exc. erkentelijk is voor deze dispositie, maar tevens de vrijheid neemt Uwe Exc. te herinneren, dat hij onmogelijk op het denkbeeld kon komen, om van die verhandeling een afdruk over te leggen, aangezien er maar twee gevallen bestaan, die hem op deze gedachte zouden hebben kunnen brengen, 1) dat de Regering met de verhandeling van den heer ZOLLINGER nog niet bekend was, en 2) dat de Regering twijfelde aan de juistheid van rekwestrants oordeel of aan zijne goede trouw, bij het opnemen dier verhandeling met weglating van het verbodene. De eerste veronderstelling zou van rekwestrants zijde eene ongerijmdheid geweest zijn, omdat het stuk in kwestie een officiëel verslag is eener in dienst van het Gouvernement gedane reis; en het tweede geval was voor rekwestrant natuurlijk niet denkbaar,

»dat in de missive van den algemeenen Secretaris echter slechts eene dispositie voorkomt op *een gedeelte* van rekwestrants verzoek, vervat in het adres van 25 Aug. l.l., en hij alzoo de vrijheid neemt Uwe Exc. te naderen met de ootmoedige bede, dat het haar behagen moge, hem ook *het andere gedeelte* gunstig toe te staan, opdat hij zich kunne regtvaardigen in de oogen van het publiek, hetwelk nu sedert eenige maanden te vergeefs heeft gewacht op eene aflevering van zijn Tijdschrift, waarop het maandelijks regt heeft, en dat alzoo door rekwestrant buiten zijne schuld is gedupeerd geworden.

»Redenen waarom, enz.

De Redacteur van het Tijdschrift voor N. I.:
(w. g.) VAN HOËVELL."

Het Gouvernement hield zich geregtigd om op dit verzoekschrift te disponeren, bij brief van den algemeenen Secretaris van den volgenden inhoud:

No. 2262. BUITENZORG, 11 October 1847.

» In een rekwest van 25 Augustus 1847 heeft U.H.W.E.G. te kennen gegeven, enz. (*)

» De Regering heeft het toen dienstig geacht zich te overtuigen, dat in de door U H.W.G. voor publicatie bestemde verhandeling van den heer ZOLLINGER niets voorkwam, hetwelk zij zelve of wel de heer ZOLLINGER wenschten niet geopenbaard te zien; daarom is aan U H.W.G. gerigt de missive van den eersten adjunct secretaris van het Gouvernement van 9 September 1847, No. 1982, houdende verzoek, om een exemplaar van die afleveringen te willen inzenden.

» Aan dit verzoek is door U.H.W.G., bij brief van 10 September 1847, voldaan, door aanbieding van de 5de en 6de aflevering van den 9den jaargang van het Tijdschrift, welke laatste aflevering bevatte het overig gedeelte van de verhandeling van den heer ZOLLINGER, hetwelk echter, volgens Uwe mededeeling, nog op verzoek van dien heer moest worden gecorrigeerd.

» En dien ten gevolge is aan U H.W.G., bij missive van den algemeenen Secretaris van 18 September 1847, No. 2045, kennis gegeven, dat bij het Gouvernement tegen de uitgifte der aangeboden gedeelten van die afleveringen geene bedenkingen zijn; onder opmerking echter, dat die beschikking reeds vroeger zou genomen zijn, bijaldien door U H.W.G., bij adres van 25 Augustus l.l., de verlangde afdrukken waren overgelegd.

»Tot die beschikking is overgegaan, in weerwil, dat de Regering zich teleurgesteld vond door de bespoedigde uitgifte van uittreksels uit een officieel rapport, hetwelk dezelve had waardig gekeurd eene meer volledige uitgifte door middel van het Bataviaasch Genootschap, en niettegenstaande die bespoediging veroorzaakt was, doordien de schrijver van dat officieel rapport met te veel spoed en zonder nadenken is te werk gegaan, door uit zijne handen te geven uittreksels uit hetzelve, terwijl het oorspronkelijke naauwelijks der Regering was aangeboden (†).

»De Regering had daarom verwacht, dat U H.W.G. aan deze hare teleurstelling indachtig, minstens niet op verdere beschikking zoude hebben aangedrongen; doch zij heeft uit U H.W.G's nader adres van den 20 September 1847 ontwaard, dat U H.W.G., erkentelijk voor de bekomen beschikking enz. (§).

»Dit verzoek heeft echter aanleiding gegeven tot de opmerking, dat die reeds op den 25 Augustus verlangde annonce minstens eene onnaauwkeurigheid bevat, omdat de aangeboden zesde aflevering zelfs nog op den 10 September, volgens uwe eigen mededeeling, op verzoek van den schrijver moest worden gecorrigeerd, en dus niet afgedrukt gereed lag ter verzending.

»Maar daarenboven was die verhandeling, zoo als te regt door U.H.W.G. is opgemerkt, een »officieel verslag eener in dienst van het Gouvernement gedane reis." Zij was dus de eigendom der Regering, van welke de heer ZOLLINGER aan anderen geen afschrift of uittreksel geven mogt, zonder daartoe uitdrukkelijk van regeringswege gemagtigd te zijn.

(*) Hier volgt de inhoud van dat rekwest, dien wij, om der kortheid wille, weglaten.

(†) De algemeene Secretaris doet het hier voorkomen, alsof ik slechts uittreksels wilde plaatsen en de Regering de geheele verhandeling wilde laten drukken. Hij verwijt mij, dat ik de Regering heb teleurgesteld, door te weinig te publiceren! Wat zonderlinge wendingen en kronkelingen zijn er toch noodig, om eene onhoudbare zaak te verdedigen!

(§) Hier volgt weder een korte inhoud van het zoo even medegedeelde adres.

» In een door hem met den algemeenen Secretaris gehouden gesprek, is hem die magtiging niet gegeven: integendeel is hij, in dat gesprek, tegen eene ligtvaardige afgifte van dezelve aan U H.W.G. gewaarschuwd, en ofschoon hem inderdaad vooruitzigten voor de toekomst ten aanzien van de openbaarmaking van zijn werk door middel van het Tijdschrift door den algemeenen Secretaris gegeven zijn, zoo is dit niet te min eene daadzaak, dat de uitdrukkelijke magtiging van regeringswege, bedoeld bij de publicatie van den 19 Mei 1844 (*), hem nimmer is uitgereikt, en hij dus die wet heeft uit het oog verloren.

» Dezelfde publikatie, in allen gevalle later dan het besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1, bij hetwelk de uitgifte van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië is toegestaan, mag U H.W.G. niet onbekend zijn; zij schrijft den vorm voor, in welken eenig tot 's Gouvernements archieven behoorend stuk kan bekomen worden; doch die vorm is door U H.W.G. niet opgevolgd, en alzoo was U H.W.G. niet bevoegd, uittreksels uit dit officiëel verslag, uit handen van den heer ZOLLINGER aan te nemen, veel minder die door den druk openbaar te maken; geene afspraak met eenig huisgenoot van den Minister van Staat, Gouverneur Generaal gedurende een verblijf van U H.W.G. in het hotel te Buitenzorg gemaakt, geene verzekering namens het hoofd des bestuurs of den algemeenen Secretaris gedaan, kon U H.W.G. van de opvolging van dien vorm verschoonen, en nog minder de bevoegdheid tot uitgifte van deze uittreksels toekennen; de wet vorderde eene *uitdrukkelijke magtiging van regeringswege:* zoodanige magtiging is niet bekend, en daarom is te regt door den algemeenen Secretaris, bij missive van den 1 September 1847, no. 1932, *b*, goedgekeurd de door U H.W.G. bij den Redacteur der Javasche Courant ondervonden weigering tot het plaatsen der verlangde annonce, omdat van de door U H.W.G. verkondigde tusschenkomst van het Gouvernement niets bekend was (†).

» Het is welligt noodig, dat U H.W.G. zich bij het publiek regtvaardige; het is mogelijk, dat dit publiek door U is gedupeerd; doch onderwerpelijk kan zulks niet anders geschied zijn, als ten gevolge van de veronachtzaming van 's Lands wetten, welke zoo wel de heer ZOLLINGER, als U H.W.G. zich ten aanzien van het afgeven en afdrukken van officiele stukken hebben veroorloofd.

» Het moge eindelijk voor U H.W.G. *niet denkbaar zijn*, dat de Regering twijfele aan de juistheid van uw oordeel, of aan uwe goede trouw, bij het opnemen dier verhandeling, met weglating van het voor de publiciteit niet geschikte. Gaarne zoude de Regering alsnog wenschen, dit met u ondenkbaar te mogen

(*) De heer ZOLLINGER, heeft ook later tegenover den algemeenen Secretaris volgehouden, dat dit eene schromelijke vergissing is.

(†) Behalve de refutatie in het adres, dat ik zoo straks zal mededeelen, moet ik mij hier, op dit officiële abc akadabera, nog een paar aanmerkingen veroorlooven.

1) Wanneer het den algemeenen Secretaris voegt, beroept hij zich op het besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1, ook al heeft het geen de minste betrekking op zijne redenering, zoo als onder anderen op blz. 15 hierboven; maar aan den anderen kant beschouwt hij dit besluit als buiten werking gesteld, wanneer hem die bewering beter te stade komt, zoo als hier.

2) Indien er geen tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad, dan hebben de algemeene Secretaris en Gouverneur Generaal *ten onregte* het voortgaan met de uitgave van de bewuste verhandeling aan Dr. SCHÖMANN verboden; hebben zij dit *met regt* gedaan, dan heeft er wel degelijk »tusschenkomst van het Gouvernement" plaats gehad; of wie representeren het Gouvernement anders dan de Gouverneur Gen. en algemeene Secretaris?

3) De Redacteur der Javasche courant heeft *niet* geweigerd de annonce te plaatsen, maar mij verwezen naar den Directeur van 's Lands drukkerij, en deze weder naar den Redacteur der Javasche courant.

houden, maar in eenen vorigen jaargang van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië is over den Soesoehoenan van Soerakarta en over de Javaansche vorsten en grooten aldaar *een smaad* uitgestort, welke niet alleen ten gevolge heeft gehad regtmatige aanmerkingen van het opperbestuur omtrent de veronachtzaming van de beginselen van de koloniale regering in dat Tijdschrift aan den dag gelegd, maar daarenboven die vorsten en grooten met zooveel wrevels heeft vervuld, dat zij zelfs nog, bij het jongste bezoek van den Minister van Staat, Gouverneur Generaal, hunne gevoeligheid niet hebben kunnen onderdrukken over deze openbare beleediging, hun door middel van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië aangedaan (*).

»Na het besluit van den 4 Junij 1845, no. 10, is het der Regering dus niet meer onverlet, dit gevoelen met U H.W.G. te deelen, en daarom was het alzoo niet alleen voorzigtig, maar veeleer gebiedend noodzakelijk, bij missive van den 9 September 1847, no. 1982, door den eersten adjunct-secretaris te doen opvragen exemplaren van de afgedrukte en in proef staande afleveringen, welke door U H.W.G. geschikt werden gekeurd voor publiciteit.

»Het zal U H.W.G. uit deze mededeeling, op daartoe bekomen last door mij gedaan, kunnen blijken, waarom ook thans niet vergunning verleend wordt, om de bewuste annonce te doen plaatsen in de Javasche Courant.

De algemeene Secretaris:
(w. g.) C. VISSCHER."

Welk eenen indruk deze brief op mij maakte, zal ik wel niet behoeven te zeggen. Ik was vast besloten al mijne letterkundige en wetenschappelijke bemoeijingen te staken, tenzij het Gouvernement de persoonlijke beleedigingen, in dezen brief mij aangedaan, terug nam en herstelde. Ofschoon daartoe natuurlijk weinig kans bestond, rekende ik mij toch verpligt, nog eene poging te wagen. Ik deed dit in een zeer uitvoerig adres, dat, tot mijne uiterste verbazing, een gewenscht gevolg had. Op een zegel van één gulden geschreven (een bewijs dat het eene gunstige dispositie was) ontving ik een besluit, dat ik hieronder laat volgen. De voornaamste inhoud van mijn adres is daarin overgenomen, zoodat ook dit stuk daaruit gekend wordt. Een paar volzinnen zijn er door de Regering uitgelaten, die ik er in een noot bij zal voegen:

No. 18. BUITENZORG, 8 December 1847.

»Gelezen het rekwest van Dr. W. R. baron VAN HOËVELL, Redacteur van het Tijdschrift voor N. I., van 27 Oct. 1847, onder anderen te kennen gevende:

»dat hij ontvangen heeft eene missive van den algemeenen Secretaris, van 11 Oct. 1847, No. 2262, in antwoord op zijn rekwest van 20 Sept. 1847, tegen hetwelk hij de vrijheid neemt de volgende bezwaren aan te voeren (†):

(*) In weerwil dezer pertinente verklaring, durf ik beweren, en zou ik in staat zijn te bewijzen, dat de vorsten en grooten van Soerakarta, toen hun door kwaadwillige gedienstigheid, het bewuste stuk ter ooren kwam, daarover in den beginne wel wat geraakt waren, maar spoedig de geheele zaak vergeten hadden. Zoo een enkele hunner daarover tot den Gouverneur Generaal (die op zijne reis door den heer VISSCHER vergezeld was) gesproken heeft, dan is hij daartoe *opgewekt* en *aangespoord*.

(†) Het volgende, door mij aangevoerde, is hier weggelaten: „In de eerste plaats waagt rekwestrant het, Uwe Exc. te doen opmerken, dat de op den 25 Aug. verlangde annonce geene onnaauwkeurigheid bevatte, aangezien niet alleen de *vijfde* en *zesde* aflevering, op een klein gedeelte na, afgedrukt gereed lagen, maar ook de *zevende* en

»dat hij ontwaard heeft, dat op grond der publicatie van den 19 Mei 1844, Staatsblad no. 15, de uitdrukkelijke magtiging van regeringswege zou vereischt worden voor het opnemen van officiële stukken in het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië," en de Redactie alzoo niet bevoegd zou geweest zijn, om uittreksels uit het verslag van den heer ZOLLINGER aan te nemen, veel minder die door den druk publiek te maken; doch dat die publicatie, blijkens hare eigene duidelijke en ondubbelzinnige bewoordingen, alleen betrekking heeft op *Gouvernements-ambtenaren*, en de Redacteur van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië" eene geheel particuliere onderneming dirigeert, zoodat hij genoemde publicatie niet op zich zelven toepasselijk kon rekenen, maar dat de Redactie desniettemin, bij rekwest van den 26 November 1841, zich tot het Gouvernement heeft gewend met het verzoek, dat haar mogt worden medegedeeld, of onder de Gouvernementsstukken, welke niet door middel van het Tijds. voor N. I. mogen worden uitgegeven, ook gerangschikt moeten worden dezulke, waarvan de Redacteur alleen *in het belang en tot nut der wetenschap* gebruik maakt, en dat het Gouvernement hierop, bij besluit van den 15 Januarij 1845, no. 9, heeft gedisponeerd, de bovengenoemde vraag, met inhaesie van § *b* van art. 4 van het besluit van den 27 Mei 1844, no. 35, ontkennend beantwoordende, en de Redactie aanbevelende, om te betrachten § *b*, art. 1, van het besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1, zoodat de Redactie vermeende in haar volle regt te zijn, toen zij de bewuste verhandeling van den heer ZOLLINGER opnam, aangezien zij van dit Gouvernementsstuk alleen gebruik maakte *in het belang en tot nut der wetenschap*, en zij daaruit wegliet wat van staatkundigen aard was, en de Redactie de vrijheid had, om, eens in het bezit van dit Gouvernementsstuk gekomen zijnde, daarvan *in het belang en tot nut der wetenschap* gebruik te maken. En dat. al gaf dit besluit hem rekwestrant niet het volle regt tot het uitgeven dier verhandeling, hij dan zoude vermeend hebben, dat inderdaad verzekeringen, namens het hoofd des Bestuurs gedaan, hem van eene nadere uitdrukkelijke magtiging van regeringswege zouden verschoonen (*);

»dat hij openhartig en zonder eenige terughouding erkent, dat hij, wat zijne innige en diep gevestigde overtuiging betreft, zich niet kan vereenigen met de beginselen der Regering met betrekking tot de drukpers in Indië, maar dat hij zich desniettemin aan de bestaande orde van zaken en 's Lands wetten en verordeningen onderwerpt; waarom hij dan ook, ofschoon in de gelegenheid zijnde, om langs andere wegen, dan door de Javasche Courant, zich bij het publiek te regtvaardigen, geene verdere remonstranties tegen de ontvangene afwijzende dispositie inbrengen wil;

»dat het echter geheel anders gelegen is met hetgeen aan het slot der missive van den algemeenen Secretaris voorkomt, bij hetwelk een in beleefde en eerbie-

---

achtste voor een groot gedeelte waren gezet, en nu reeds zijn uitgegeven, en dus (tenzij men zich bepale tot eene woordelijke opvatting) de annonce inderdaad waarheid zou behelzen."

(*) Ik had hier geschreven: »En al gaf dit besluit aan rekwestrant niet het volle regt tot het uitgeven dier verhandeling, dan nog zou hij vermeend hebben, dat inderdaad »verzekeringen namens het hoofd des Bestuurs gedaan" hem in ieder geval van eene nadere uitdrukkelijke magtiging van regeringswege zouden verschoonen, aangezien de verzekeringen van Uwe Exc. door hem altoos als waarachtige en koninklijke woorden zijn beschouwd, en hij geen onderscheid weet te maken tusschen de uitdrukkingen »Regering" en »hoofd des Bestuurs", daar toch de staf des bewinds uitsluitend en alleen in de handen van Uwe Exc. is gelegd."

dige vormen aangeboden verzoekschrift tot de oorzaak gemaakt wordt eener persoonlijke beleediging;

»dat hij behoort onder de eenvoudige en nederige burgers van den staat, en, ofschoon elf jaren in Indië, met onvermoeiden ijver, in het belang van godsdienst en wetenschap gearbeid hebbende, altoos nog even arm is als toen hij zijne loopbaan begon;

»dat het eenige, wat hij bezit, is een goede naam en eene onbevlekte reputatie;

»dat de missive van den algemeenen Secretaris daarop een smet tracht te werpen, zoo krenkend en grievend, dat hij rekwestrant het aan den naam, dien hij draagt, aan het ambt, dat hij bekleedt, en aan zich zelven verpligt is, om alle onder zijn bereik liggende geoorloofde middelen te gebruiken, ten einde zich tegen die beleedigingen te verdedigen;

»dat het eerste middel, waartoe hij zijne toevlugt neemt, is eene eerbiedige expositie van zijne bezwaren; te meer, daar zekere dubbelzinnigheid, die in de redactie der bedoelde periode heerscht, de beleediging voor hem nog krenkender maakt, als wordende het aan de keuze van den lezer overgelaten, om daaruit op te maken, dat het der Regering niet meer onverlet is, onbepaald geloof te slaan, of aan de juisheid van zijn oordeel, of aan zijne goede trouw, of aan beiden;

»dat die dubbelzinnigheid alzoo is een aanval op den goeden naam van een eerlijk man, welke, ofschoon de missive, volgens den algemeenen Secretaris, op daartoe bekomen last geschreven zij, klaarblijkelijk alleen aan dezen Redacteur te wijten is, waarom hij met des te meer vrijmoedigheid zich verstout te herinneren,

»dat hij, weinige dagen na de komst van den Minister van Staat, Gouverneur Generaal, in deze gewesten, zich, als Redacteur van het Maandwerk, het »Tijdschrift van Neêrl. Indië," bezwaard heeft over het onder het vorig bestuur genomen besluit van den 4 Julij 1845, no. 10, waarbij bepaald wordt, dat de Redacteur van dat Tijdschrift voortaan onder eene naauwere censuur zou worden gebragt, het bezwarende van dat besluit aanwijzende en verzoekende, dat het niet zou worden ten uitvoer gelegd,

»dat hij toen echter de mondelinge verzekering mogt ontvangen, dat wel de plaatsing van het geïncrimeerde stuk werd afgekeurd, maar dat die plaatsing alleen werd toegeschreven aan eene, door tijdelijke omstandigheden veroorzaakte onvoorzigtigheid, en dus noch aan gebrek aan goede trouw, noch aan onjuistheid van oordeel;

»en dat de Minister van Staat, Gouverneur Generaal, gehoor gevende aan 's rekwestrants vertoogen en verzekeringen, zijn verzoek werkelijk ingewilligd heeft, door de Redactie aan geene naauwere censuur te onderwerpen, eene daad van edelmoedigheid en regtvaardigheid, die thans door hem rekwestrant nog zoo veel te meer op prijs wordt gesteld, dewijl *daardoor vooral* aan zijne *goede trouw* regt wedervaren is, en hem een bewijs van vertrouwen is geschonken, waaraan hij zoodanig heeft beantwoord, dat *op den inhoud van het Tijdschrift van Neerlandsch Indië, onder het tegenwoordig bestuur verschenen, nimmer eenige aanmerking gemaakt is;*

»dat in weerwil van dit alles de algemeene Secretaris echter verzekert, dubbelzinnig en ingewikkeld, dat het der Regering niet meer onverlet is, het twijfelen aan zijne goede trouw voor ondenkbaar te houden, als eenigen grond aanhalende, datzelfde, volkomen geregtvaardigde feit, en datzelfde, niet ter executie gelegde besluit;

»dat, zoo noodig, hij rekwestrant nog eene menigte bewijzen zou kunnen aanhalen, waaruit blijkt, dat de Regering altoos, en juist in de twee jaren na het

besluit van den 4 Julij 1845, no. 10, op de schitterendste wijze hulde heeft gedaan aan zijne goede trouw, als hebbende hem tallooze eervolle onbezoldigde betrekkingen opgedragen, waarbij goede trouw een eerste vereischte is, aan hem alleen toevertrouwende om duizende bladzijden te publiceren zonder voorafgaande censuur, terwijl eindelijk goede trouw een eerste vereischte is, om te dragen het Koninklijk onderscheidingsteeken, waarmede hij een jaar na het besluit van den 4 Julij 1845, no. 10, werd vereerd;

»dat hij zich wel is waar verre verheven acht boven deze persoonlijke beleedigingen, maar echter moet bekennen, dat deze gebeurtenis, gevoegd bij al de moeijelijkheden, onaangenaamheden en teleurstellingen, na het aftreden van den heer CORNETS DE GROOT, als algemeene Secretaris, ondervonden, hem geheel heeft ontmoedigd en den lust benomen, om zijne letterkundige werkzaamheden in Indië voort te zetten;

»dat, toen hij voor elf jaren in deze gewesten kwam, er behalve een enkel deel van de verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, dat om de drie of vier jaren verscheen, niets van wetenschappelijken of godsdienstigen aard gepubliceerd werd;

»dat echter in de afgeloopene tien jaren *drie* tijdschriften door hem zijn opgerigt (*), met het gevolg, dat thans vele Nederlandsche en uitheemsche bladen gewagen van de zucht onzer landgenooten tot uitbreiding van wetenschap en kennis in hunne Indische bezittingen;

»en hij alzoo met eenigen grond mag beweren, dat geen gering gedeelte van dien lof voor de Redactie van het »Tijdschrift van Nederlandsch Indië" is weggelegd;

»dat de Redactie zich intusschen, bij den aanvang van haren arbeid, niet heeft ontveinsd, dat zij met zeer vele moeijelijkheden zou te kampen hebben, daar zij toch niet alleen vond een publiek, ongewoon aan de verschijnselen eener periodieke pers, de kosten voor de materiele uitvoering meer dan het vierdubbele van eene uitgave in Nederland bedroegen, en, vooral in den aanvang, alle medewerking van bijzondere personen ontbrak (†); maar dat de exceptionele, toen nog geheel onbesliste verhouding van de drukpers tot den Staat, en het volslagen gemis aan alle wetten en bepalingen omtrent hare regten en verpligtingen, de Redactie al aanstonds bragt in eene zonderlinge positie, als wordende aan haar de uitgave van het Maandwerk toegestaan, in korte woorden de gedragslijn afbakenende, welke zij te volgen had, en zij aan geene werkelijke, maar aan eene morele censuur gebonden;

»dat het, onder die omstandigheden, de persoonlijke ondersteuning van den voormaligen landvoogd DE EERENS, maar bovenal de welwillendheid, hulpvaardigheid en verstandige handelwijze van den algemeenen Secretaris CORNETS DE GROOT was, die de Redactie in staat stelde haar plan ten uitvoer te leggen;

»dat door minzame teregtwijzing, door beleefde bejegening, door voorzigtige

---

(*) T. w. het *Tijdschrift voor N. Indië*, het *Natuur- en Geneeskundig Archief* en het *Tijdschrift tot bevordering van Christelijken zin in N. I.* Zie *de Openbaarheid*, enz., bl. 22, 27 en 34.

(†) De Hoogleeraar VETH, die in zijne brochure *de politieke demonstratie te Batavia, in Mei* 1848, dit besluit heeft medegedeeld, teekent bij deze zinsneden aan:

„Om deze woorden eenigermate leesbaar te maken, heb ik daarin eene kleine verandering en verschikking gebragt. Hoe slordig over het algemeen de stijl der hier medegedeelde Gouvernementsbesluiten is, heb ik hier gemeend een' misslag van den kopist te mogen veronderstellen."

leiding, maar bovenal door allerbelangrijkste bouwstoffen uit den rijkdom van 's Gouvernements archief aan het »Tijdschrift van Neerlands Indië" af te staan, deze laatste de Redac'ie met banden van erkentelijkheid en verpligting aan zich wist te verbinden, zoodat er nimmer eenige schijn van botsing heeft plaats gehad;

»maar dat, sedert de functiën van algemeenen Secretaris opgedragen zijn aan den heer Mr. C. VISSCHER, diezelfde Redactie eene geheel andere bejegening heeft ondervonden;

»dat de bron, waaruit haar de belangrijkste artikelen voortvloeiden, plotseling opdroogde;

»dat haar geen enkel bewijs van medewerking, uit eigen beweging, door den algemeenen Secretaris meer gegeven werd;

»dat zij in plaats van welwillendheid, toegevendheid en ondersteuning, ondervond minachting en scherpe kritiek;

»dat, in stede van de vroeger bij den algemeenen Secretaris ondervonden hulp en goeden raad, van dien kant arendsblikken op hare handelingen werden gevestigd, maar dat zij desniettemin met zoo veel voorzigtigheid en gematigdheid is te werk gegaan, dat ook dit scherpste toezigt, gedurende verscheidene jaren, in duizende bladzijden druks, slechts een paar perioden heeft kunnen vinden, welke onmiddelijk en zonder eenige consideratie het besluit van 4 Julij 1845, no. 10, hebben ten gevolge gehad;

»dat er voorzeker geen sterker bewijs kan worden aangehaald, dat hij rekwestrant het niet is, die zich tegen de bepalingen van het Gouvernement verzet, of onaangenaamheden en moeijelijkheden provoceert;

»dat hij rekwestrant er niet de oorzaak van is, wanneer de kwestie der drukpers, die in Europa alle gemoederen in beweging houdt, ook voor Nederlandsch Indië mogt gemoveerd worden;

»dat hij rekwestrant niets liever wenscht, dan zich te houden buiten alle politieke verwikkelingen;

»maar dat, hetgeen in de laatste dagen is gebeurd, vooral door de persoonlijke beleediging, hem in de meermalen genoemde missive aangedaan, het hem onmogelijk maakt voort te gaan op den ingeslagen weg, omdat hij vermeent in dat alles een bewijs te vinden, dat de Regering, wel verre van zijne wetenschappelijke bemoeijingen in Indië goed te keuren, zou verlangen, dat hij van de letterkundige loopbaan in deze gewesten aftrad;

»dat hij tot dit laatste volkomen bereid is, te meer, dewijl hij thans, door de versnelde gemeenschap met Europa, aan het verlangen der Regering kan voldoen, en toch zijne zucht voor de beoefening der wetenschap niet behoeft te onderdrukken, door van de Nederlandsche pers gebruik te maken;

»doch dat hij gereed is, om, ook nu, de bestaande wetten en verordeningen eerbiedigende, met gematigdheid en omzigtigheid in Indië zijnen arbeid voort te zetten, wanneer de Regering inderdaad aan zijne belangelooze werkzaamheden eenig gewigt mogt hechten, en hem, met toegevendheid, krachtdadig ondersteunen wil.

»Om alle welke redenen hij het waagt te verzoeken, dat hij uit de onzekerheid worde gebragt, door van regeringswege:

1) aan hem adressant te verklaren, dat de aangehaalde perioden uit de missive van den algemeenen Secretaris van 11 October 1847, No. 2262, geene betrekking hebben op zijne goede trouw, en deze integendeel bij de Regering boven alle verdenking is verheven;
2) aan hem adressant te verzekeren, dat de Regering met goedkeuring de be-

langlooze pogingen ziet, die hij in het werk stelt ter bevordering van kennis en wetenschap in Indië, en dat zij hem daarin krachtdadige medewerking en ondersteuning belooft, zoowel in het algemeen, als meer bijzonder voor het »Tijdschrift van Neêrlandsch Indië."

»De Raad van Indië gehoord;

»Is goedgevonden en verstaan:

»Aan den rekwestrant Dr. W. R. VAN HOËVELL, Redacteur van het »Tijdschrift van Neêrlandsch Indië," te kennen te geven:

»dat niet onvoorwaardelijk kan worden ingestemd met zijne stelling, dat de Redactie van het »Tijdschrift van Neêrlandsch Indie," eens in het bezit gekomen zijnde van eenig Gouvernements-stuk, zonder opvolging van den wettigen vorm verkregen van ambtenaren, voor wie het pligt is in acht te nemen de voorschriften der publicatie van 19 Mei 1844, het volle regt zoude hebben, om van hetzelve in het belang en tot nut der wetenschap, naar haar eigen oordeel, gebruik te maken;

»doch dat voldaan zoude zijn aan zijn verlangen, om te bekomen uittreksels uit het officiëel rapport van den heer ZOLLINGER omtrent het eiland Lombok, voor zoover die geschikt waren voor openbaarmaking (tot welke trouwens aanvankelijk bij de Regering het voornemen bestond), wanneer hij rekwestrant zich tot dat einde onmiddelijk had gewend, hetzij tot den Minister van Staat, Gouverneur Generaal, toen hij zich in deszelfs hôtel te Buitenzorg eenige dagen ophield, ter betrachting van zijn geestelijk ambt, hetzij tot den algemeenen Secretaris;

»dat hij rekwestrant dien weg niet ingeslagen heeft, en den Minister van Staat, Gouverneur Generaal, met dit zijn verlangen onbekend heeft gelaten, waardoor aan dit officiëel verslag voorloopig eene andere bestemming gegeven is, welke geleid heeft tot eene vertraging in de opname der verlangde uittreksels buiten toedoen der Regering; om welke reden dan ook niet is kunnen getreden worden in het verleenen van toestemming tot plaatsing van eene aankondiging in de Javasche Courant, welke bij de gemeente het denkbeeld moest doen ontstaan, dat de oorzaak der vertraging in de uitgifte van het 5de en 6de nommer van den 9den jaargang van het »Tijdschrift van Neerlandsch Indië" aan de Regering te wijten was;

»dat de Minister van Staat, Gouverneur Generaal, niet aarzelt thans schriftelijk te verklaren en alzoo te herhalen, wat hij, korte dagen na zijne aankomst in deze gewesten, mondeling aan hem rekwestrant heeft medegedeeld, namelijk, dat hij, Minister van Staat, Gouverneur Generaal, de plaatsing in het »Tijdschrift van Neerlandsch Indië" van het artikel bedoeld in het besluit van den 4 Julij 1845, no. 10, hetwelk zoo veel stof tot misnoegen aan zijne hoogheid den Soesoehoenan van Soerakarta en andere Javasche prinsen en grooten heeft opgeleverd, niet aan *kwade trouw*, maar, naar aanleiding van 's rekwestrants eigen betuiging, aan *onvoorzigtigheid* toegeschreven heeft; en dat hij Minister van Staat, Gouverneur Generaal, alleen op dezen grond heeft kunnen toestemmen, dat aan het besluit van den 4 Julij 1845, no. 10, geen gevolg gegeven werd;

»dat gevolgelijk het antwoord, vervat in de missive van den algemeenen Secretaris, als orgaan der Regering, geschreven onder dagteekening van den 11 October 1847, no. 2262, op de zinsnede, voorkomende in 's adressants rekwest van 20 September 1847, »dat het voor hem niet denkbaar was, dat door de Regering getwijfeld werd aan de juistheid van zijn oordeel of aan zijne goede trouw," niet kan geacht worden op het laatste dezer beide alternatieven van toepassing te zijn, en bij dat antwoord die bedoeling ook niet heeft bestaan;

»dat eene verzekering als die, welke door hem adressant, onder no. 2 van zijn verzoekschrift, verzocht wordt, onnoodig is, omdat de hooge onderscheiding, welke aan hem adressant te beurt gevallen is, genoegzaam getuigt, dat zijne verdiensten erkend worden; en omdat van 's Gouvernements goedkeuring, medewerking en ondersteuning, betreffende de bevordering van kennis en wetenschap in Indië, te vaak blijken gegeven zijn, dan dat daaraan zoude mogen worden getwijfeld;

»dat de Regering daarin ook nimmer achterlijk blijven zal, zoo lang het »Tijdschrift van Neêrlandsch Indië," of andere voortbrengselen der drukpers, zich bepalen tot zuivere verspreiding van kennis en wetenschap, zonder regtstreeks of zijdelings te behandelen onderwerpen, welke betreffen beginselen of daden der Regering; als zijnde in deze bezittingen van den Staat, waar tegenover eene zeer talrijke bevolking, welke eene andere als de Christelijke godsdienst belijdt, en gevormd is in eene op geheel andere grondslagen rustende maatschappij, als de Europesche, de bevoegdheid tot het vrijelijk verkondigen van gevoelens, welke met de aangenomene beginselen van Regering in strijd zijn, noch wettiglijk is toegekend, noch bestaanbaar met het duurzaam, rustig en voordeelig bezit dezer gewesten;

»dat deze wijs van beschouwing, en het niet bestaan van die bevoegdheid, hem rekwestrant niet onbekend zijn, als zijnde dezelve tusschen den Minister van Staat, Gouverneur Generaal, en hem besproken in de zamenkomst, welke korte dagen na deszelfs aankomst in deze gewesten heeft plaats gevonden; als wanneer door hem rekwestrant aangenomen is, zich volgens die beschouwingen te gedragen;

»dat daarom dan ook met leedwezen zijn gezien de algemeene aanduidingen, voorkomende op pag. 118 en 119 van de 7de aflevering van den 9den jaargang van het »Tijdschrift van Neêrlandsch Indië," en in het bijzonder, dat daarbij voorgedragen is, alsof het ophouden van het »Natuur- en Geneeskundig Archief" een gevolg zoude zijn van eenige van regeringswege ondervondene moeijelijkheid, hetwelk geenszins het geval is; alsmede, of het daarin aangehaald besluit van den 29 Januarij 1847, no. 3, rakende de voorwaarden, op welke gebezigd mag worden de aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen door de Regering afgestane drukpers, iets anders zou betreffen, als afwijkingen van die voorwaarden, niet van de zijde der Regering, maar van de zijde van hen, aan wie de bedoelde drukpers en toebehooren, tot wetenschappelijke einden, werden afgestaan;

»dat de Minister van Staat, Gouverneur Generaal, daarenboven met niet minder leedwezen uit zijn onderwerpelijk adres heeft bespeurd, dat hij rekwestrant vermeent, aan zijne maatschappelijke en ambtelijke verpligtingen en aan de door hem rekwestrant gedane toezeggingen niet te kort te doen, wanneer hij, ter ontwijking der moeijelijkheden van uitvoering, aan het drukken in deze gewesten verbonden, zich, door middel van de versnelde gemeenschap met Europa, van de Nederlandsche drukpers bediende; als wordende, waar het de beoefening van wetenschap betreft, daartoe, ten gevolge van den afstand van persen en toebehooren, van de zijde der Regering de meest mogelijke gelegenheid gelaten; en liggende het geenszins in de bedoelingen van hem Minister van Staat, Gouverneur Generaal, die gelegenheid eenigermate te beperken, zoo lang geene inmenging plaats heeft in het staatkundige, welker duurzame strekking en uitwerking met de rust, het geluk en de welvaart van deze bezittingen van Nederland onvereenigbaar en daarom onduldbaar is, zoo als hem rekwestrant trouwens reeds eenmaal door wijlen den Gouverneur Generaal Mr. P. MERKUS, bij eigenhandig geschreven kabinetsmissive van den 4 April 1844, no. 77, werd opgemerkt;

»en dat eindelijk, voorzeker hij rekwestrant met betrekking tot de drukpers in Indië andere gevoelens koesteren mag, als de Regering verpligt is tot grondslag harer handelingen te doen strekken; maar dat zich dien ten gevolge voordoet de vraag, of de moeijelijkheden en onaangenaamheden, welke hij beweert van de zijde van den algemeenen Secretaris Mr. C. VISSCHER ondervonden te hebben, niet het gevolg moeten zijn van deze meer en meer aan den dag gelegde afwijking van de aangenomene Regeringsbeginselen, en bovenal van de gispingen der handelingen van het Bestuur in Indië en van de maatregelen en beschikkingen van het Opperbestuur in Nederland, welke zoo herhaaldelijk in zijne openbare gedrukte geschriften voorkwamen (*), dat zij onmogelijk maakten een vertrouwen, gelijk aan dat, hetwelk de vorige algemeene Secretaris, Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT, in den aanvang van 1838 in hem rekwestrant vermeende te mogen stellen.

»Extract dezes zal worden verleend aan den rekwestrant tot informatie."

Accordeert met voorschreven Register,
De algemeene Secretaris:
(w. g.) C. VISSCHER."

Na dit besluit, begreep ik verpligt te zijn, ook van mijne zijde inschikkelijk te wezen. Moeijelijk kon toch eene Regering, op eene andere wijze, van eenen verkeerden weg terugkomen; en het zou de ongerijmdheid zelve zijn, te willen vergen, dat zij, zonder omwegen en met ronde woorden, haar ongelijk erkende. Zoo had er dan van beide kanten eene toenadering plaats, waaruit ik weer nieuwe hoop voor de toekomst opvatte. Dit blijkt onder anderen uit mijn adres van den 23 Januarij 1848, no. 2, hetwelk voldoende gekend wordt uit het daarop gevolgde besluit, waarin de voornaamste punten zijn opgenomen en dat ik hier laat volgen.

»Extract uit het register der besluiten, enz.

No. 22. BUITENZORG, 8 Februarij 1848.

»Gelet op het besluit van den 8 December 1847, no. 18, waarbij aan Dr. W. R. baron VAN HOËVELL, Redacteur van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië" onder anderen is te kennen gegeven, dat de Regering in de goedkeuring, medewerking en ondersteuning betreffende de bevordering van kennis en wetenschap in Indië nimmer achterlijk blijven zal, zoolang het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië," of andere voortbrengselen der drukpers, zich bepalen tot zuivere verspreiding van kennis en wetenschap, zonder regtstreeks of zijdelings te behandelen onderwerpen welke betreffen beginselen of daden der Regering, als zijnde in deze bezittingen van den Staat, waar tegenover eene zeer talrijke bevolking, welke eene andere als de Christelijke godsdienst belijdt, en gevormd is in eene op geheel andere grondslagen rustende maatschappij, als de Europesche, de bevoegdheid

(*) De Hoogleeraar VETH vraagt bij deze periode: „Waar zijn deze te vinden, tenzij in het op de vorige bladzijde aangehaalde artikel uit het *Tijdschrift*, dat hier niet wel kan bedoeld zijn? Sedert het artikel, geïncrimineerd bij het besluit van den 4 Julij 1845, doch niet wegens afkeuring der regeringsbeginselen, maar omdat het beleedigend kon geacht worden voor den Soesoehoenan van Soerakarta, heeft overigens de heer VAN HOËVELL, zoo ver mij bekend is, nimmer door openbare geschriften aan de Regering eenigen grond tot aanmerking gegeven. Ik spreek hier natuurlijk niet van gebeurtenissen van latere dagteekening, dan het hier medegedeelde besluit. De beschuldiging is, zoo niet geheel uit de lucht gegrepen, althans ergerlijk overdreven."

tot het vrijelijk verkondigen van gevoelens, welke met de aangenomene beginselen van regering in strijd zijn, noch wettiglijk toegekend, noch bestaanbaar met het duurzaam, rustig en voordeelig bezit dezer gewesten.

»Gelezen het adres van Dr. W. R. baron VAN HOËVELL, redacteur van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië," gedagteekend den 23 Januarij 1848, no. 2, houdende:

»Dat reeds sedert geruimen tijd bij hem het voornemen bestond, om aan dat Tijdschrift eene andere rigting te geven, waardoor hetzelve meer zou voldoen aan het doel, hetwelk hij zich altoos daarmede heeft voorgesteld, de verspreiding van de kennis dezer gewesten en van de gebeurtenissen die er plaats grijpen;

»dat de vermeerdering van werkzaamheden, daaraan verbonden, hem tot dusverre van de uitvoering van dit plan heeft afgeschrikt;

»dat het verschijnen van twee periodieke geschriften, een te Singapore (»Journal of the Indian Archipelago") en een in Nederland (»Le Moniteur des Indes Orientales et Occidentales"), beide aan dezelfde onderwerpen gewijd als het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië," hem echter thans dringen om aan zijn voormeld voornemen gevolg te geven, ten einde niet door de meerdere belangrijkheid dier twee geschriften in de schaduw gesteld te worden, zijne abonnenten te verliezen en zijne onderneming te zien te gronde gaan (*);

»dat de voorschrevene verklaring, vervat in het besluit van den 8 December 1847, no. 18, en het bij hem rekwestrant bestaand voornemen, om zich bij voortduring te gedragen naar de, ten opzigte van de drukpers, door het Nederlandsch Indisch Gouvernement verordende bepalingen, hem den moed geven, om aan de goedkeuring der Regering te onderwerpen een plan van wijziging van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië" volgens hetwelk hetzelve, te beginnen met den *tienden* jaargang, zou bestaan uit *vier* afdeelingen;

»dat die afdeelingen zullen bevatten:

»de *eerste*, onder den algemeenen titel van »Verhandelingen," opstellen over de taal- en letterkunde, geschiedenis, statistiek, land- en volkenkunde, landbouw en nijverheid, enz., van Nederlandsch Indië;

»de *tweede*, onder den titel van »Boekaankondigingen," de mededeeling

»1) van alle boekwerken op Nederlandsch Indië betrekking hebbende, hetzij in het Vaderland, hetzij elders gepubliceerd;

»2) van alle de voortbrengselen der Indische drukpers;

»de *derde* afdeeling, onder het opschrift »Mengelingen," opstellen van romantischen aard, poëzij, enz., en

»de *vierde* berigten aangaande gebeurtenissen in Nederlandsch Indië, voornamelijk omtrent

»*a*. verschijnselen in de natuur,

»*b*. landbouw,

»*c*. handel,

»*d*. scheepvaart,

»*e*. necrologie, in het bijzonder van inlandsche vorsten en grooten, speciaal

(*) Ik had hier nog bijgevoegd: „De genoemde periodieke werken hebben veel boven het mijne vooruit, dat hun in den wedstrijd de overwinning moet verzekeren. Niet alleen toch worden ze in talen geschreven, meer algemeen gelezen, maar ze hebben tevens het voorregt eener onbeperkte vrijheid van drukpers, zoodat ze allerlei onderwerpen kunnen behandelen, op die wijze en in dien geest, als de Redacteurs verkiezen. Er is echter één middel, waardoor mijn Tijdschrift in belangrijkheid niet zal behoeven onder te doen, en dat is de hulp, de medewerking en de ondersteuning der Regering."

ook met het doel, om over de oudste en voornaamste familiën en hare genealogie meer licht te verspreiden,

»*f.* allerlei bijzonderheden in het algemeen, voor zooverre zij voor publiciteit geschikt zijn;

»dat de Redactie, om dit plan ten uitvoer te brengen, hulp behoeft voor de *eerste* en *vierde* afdeelingen;

»dat zij ten behoeve van de *eerste* gaarne uit den belangrijken voorraad verslagen, memoriën, enz., in 's Gouvernements archief aanwezig, bouwstoffen zou ontvangen, en dat zij ten behoeve van de *vierde* afdeeling noodig heeft eene geregelde mededeeling van alle de berigten, welke betrekkelijk de genoemde onderwerpen bij het Gouvernement inkomen, voor zooverre dezelve voor publiciteit geschikt zijn;

»verzoekende de adressant, dat hem dit een en ander worde toegestaan, en zoodanige beschikkingen mogen worden genomen, als strekken kunnen om hem de voor zijn doel onmisbare hulp te verzekeren.

»Nog gelet op de besluiten van

10	Januarij	1838,	No. 1.
27	Mei	1844,	» 53.
15	Januarij	1845,	» 9.
4	Julij	»	» 10.
29	Januarij	1847,	» 3.
11	October	»	» 2.

»De Raad van Indië gehoord;

»Is goedgevonden en verstaan:

»*Eerstelijk.* Aan den algemeenen Secretaris op te dragen, om, met inachtneming der beginselen van de Regering ten aanzien van het gebruik der drukpers in Nederlandsch Indië, en op eene wijze welke niet schaden kan aan de goede instandhouding van 's Gouvernements archieven, aan Dr. W. R. baron VAN HOËVELL, Redacteur van het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië", en zoo noodig ten koste van denzelven, mededeeling te laten doen van al zoodanige tot die archieven behoorende en bij het Gouvernement inkomende stukken, als door hem algemeenen Secretaris belangrijk en geschikt worden geacht voor bekendmaking door middel van gemeld Tijdschrift.

»*Ten tweede.* Onder de leiding en goedkeuring van den algemeenen Secretaris, met de uitvoering van de in Art. 1 bedoelde taak te belasten den Hoofdcommies, belast met de afdeeling statistiek-bureau ter algemeene Secretarie, A. J. F. JANSEN, met wien Dr. W. R. baron VAN HOËVELL zich tot dat einde in aanraking zal behooren te stellen en zich zal dienen te verstaan.

»Extract dezes zal worden verleend aan den adressant tot informatie.

»Accordeert met voorschreven Register,

»De 1ste adjunct-secretaris van het Gouvernement:

(w. g.) »F. C. ROSE."

Omtrent hetgeen er verder met het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie gebeurd is, kan ik zeer kort zijn, nadat de Hoogleeraar VETH dit naauwkeurig en uitvoerig heeft medegedeeld in zijne reeds meermalen aangehaalde brochure. Een artikeltje over den indruk, dien de gebeurtenissen van Maart 1848 in het Vaderland op de ingezetenen van Nederlandsch Indië maakten, lokte van de zijde der Regering een besluit uit, dat den zoo lang reeds bedreigden ondergang

van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië ten gevolge zou gehad hebben, indien ik niet wegens een anderen maatregel der Regering goed had gevonden, om naar het Vaderland terug te keeren. Voor als nog zal ik niet uitweiden over het verlof tot plaatsing van dat artikel, dat ik mondeling aan den Gouverneur Generaal gevraagd, en het antwoord, dat ik hierop ontvangen heb, omdat mij dit overbodig toeschijnt. Ik zal eenvoudig het besluit mededeelen, met de weinige aanmerkingen, die ik er, in het afschrift dat ik aan den Hoogleeraar VETH zond, heb bijgevoegd.

No. 2. BUITENZORG, 8 Junij 1848.

»Gelet op de besluiten:

»*a*. Van den 10 Januarij 1838, no. 1, bij hetwelk tot wederopzegging is toegestaan het uitgeven van een Maandschrift in Nederlandsch Indië, onder anderen onder de voorwaarde, dat de uitgevers zich bepaaldelijk zullen onthouden, om daarin iets op te nemen, hetgeen zoude kunnen geacht worden strijdig te zijn met de wezenlijke bedoeling van hetzelve, namelijk verspreiding van kennis en beschaving, met uitsluiting van Gouvernements- en persoonlijke aangelegenheden.

»*b*. Van den 27 Mei 1844, no. 35, bij hetwelk is gedifficulteerd in het verzoek van de Redactie van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië," om in hetzelve ook te behandelen de staatkunde van Nederlandsch Indië, met afwijking van de voor de uitgifte, bij besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1, gestelde voorwaarden.

»*c*. Van den 4 Julij 1845, no. 10, bij hetwelk aan de Redacteurs van het Tijdschrift is te kennen gegeven, dat, bijaldien niet met meer gemoedelijkheid opgevolgd worden de voorwaarden, waaronder de uitgifte van hetzelve is toegestaan, zij het aan zich zelven te wijten zullen hebben, dat eene ter verspreiding van kennis en beschaving oorspronkelijk bestemde onderneming, zoo als dit Tijdschrift opgegeven is te zijn, eene noodzakelijk bevondene staking zal komen te ondervinden, doch dat een strenger toezigt reeds onvermijdelijk bevonden was, en zij nader zullen worden in kennisse gebragt met de wijze, op welke dit plaats vinden zal.

»*d*. Van den 8 Februarij 1848, no. 22, bij hetwelk aan den algemeenen Secretaris is opgedragen, om, met inachtneming der beginselen van de Regering ten aanzien van het gebruik der drukpers in Nederlandsch Indië, en op eene wijze welke niet schaden kan aan de goede instandhouding van 's Gouvernements archieven, aan Dr. W. R. VAN HOËVELL, Redacteur van het »Tijdschrift van Nederlandsch Indië,' en zoo noodig ten koste van denzelven, mededeeling te laten doen van al zoodanige tot de archieven behoorende en bij het Gouvernement inkomende stukken, als door hem algemeenen Secretaris belangrijk en geschikt worden geacht voor bekendmaking, door middel van gemeld Tijdschrift (*).

»Gelezen de missive van den algemeenen Secretaris van den 30sten Mei 1848, houdende, dat in het voorberigt van de eerste aflevering van den 10den jaargang van dat Tijdschrift, door Dr. W. R. VAN HOËVELL wordt medegedeeld, dat de Redactie, door eene gunstige dispositie der Regering, toegang bekomen heeft tot de bron, waaruit de toestand van Indië in vele opzigten het best kan gekend worden, en dat haar verlof is gegeven, om berigten mede te deelen over ver-

(*) Dit besluit is slechts voor een klein gedeelte aangehaald. Het gansche art. 2 is weggelaten, waarbij de hoofdkommies, belast met de afdeeling statistiek-bureau ter algemeene Secretarie, JANSEN, ook belast wordt met de uitvoering van art. 1, en bepaald wordt, dat Dr. V. HOËVELL zich *tot dat einde* met dien heer *in aanraking zal stellen* en *zich zal dienen te verstaan*. Zie de vorige blz.

schijnselen in de natuur, landbouw en nijverheid, handel en scheepvaart, necrologie, en in één woord allerlei bijzonderheden in het algemeen, voor zoo verre zij voor publiciteit geschikt zijn (*),

»dat op pagina 1 van diezelfde aflevering staat, dat de lezers, als eene eerste vrucht van den toegang tot de Gouvernements-archieven, door de Regering aan den Redacteur van dit Tijdschrift vergund, ontvangen een geschrift, hetwelk vooral ook in dezen tijd van groot belang is, en van hetwelk hij reeds lang te vergeefs getracht had in bezit te komen, tot de schatten van het archief voor hem geopend werden, en daarin aangetroffen is eene zeer duidelijk geschreven en naauwkeurige kopij; en zulks ofschoon de toegang tot de archieven aan Dr. W. R. VAN HOËVELL niet gegeven is, en het bedoelde geschrift, zijnde eene »beknopte geschiedenis van Macassaarsch Celebes en onderhoorigheden," hem ter plaatsing is ter hand gesteld (†);

»dat, van af pag. 230 tot 256, in de tweede aflevering van den 10den jaargang opgenomen is eene boekaankondiging, in welke, met de bewoordingen van de schrijvers, verhandeld worden de aanleg van groote wegen, de verbetering der koffijplantagiën, de landelijke inkomsten, het landbezit in de vorstenlanden, de kommissiën en hoofdkommissiën van landbouw, de afschaffing van tolpoorten, de uitbreiding van Gouvernements grondgebied, de daarstelling van etablissementen van landbouw, de grensscheiding tusschen Soeracarta en Djocjocarta, het monopolie der koffij, het intrekken der groote indigo-fabrijken, het landbezit en het verkoopen van gronden aan particulieren, het landbezit der Chinezen, de afschaffing der bazaar-pachten, de verbetering der Djatti-bosschen, de stoomvaart, de belangen der Christenkinderen, de amfioenpacht, het muntwezen, meerdere publiciteit van administratieve handelingen en daarstelling van eenen kolonialen raad (§),

---

(*) De algemeene Secretaris heeft de Regering *niet* opmerkzaam gemaakt op het prospectus, waarin, *met de eigen woorden van het besluit*, door den Redacteur kennis wordt gegeven, *op welk eene wijze* hij van de bron, waaruit Indië in vele opzigten het best kan gekend worden, gebruik mag maken, *onder welke bepalingen* hij daartoe toegang heeft bekomen. Dit prospectus is bij het 11de nommer van den 9den jaargang gevoegd geweest, met de Javasche Courant verzonden geworden, overal verspreid en bij het geheele publiek bekend. Ook de algemeene Secretaris kende het, want hij heeft eene daarbij gevoegde inteekeninglijst met zijne handteekening vereerd. — Duidelijk is het, dat in het door hem aangehaalde Voorberigt in algemeene bewoordingen gezegd wordt, wat in het prospectus uitvoeriger en meer in bijzonderheden was bekend gemaakt.

(†) Toen ik mij, ten gevolge van art. 2 van het besluit, in aanraking stelde met den heer JANSEN, liet hij mij eenen Catalogus zien, door hem vervaardigd, van belangrijke in het archief aanwezige stukken. Onder zeer vele andere, vond ik ook de memorie van BLOK; haar vroeg ik het eerst van allen, omdat ik er zoo lang te vergeefs naar gezocht had. Toen dus de schatten van het archief voor mij geopend werden, trof ik daarin eene kopij aan van dat stuk — en plaatste het.

(§) Indien het Gouvernement niet wilde, dat ik *boekaankondigingen* mogt geven, waarom heeft het mij dat dan niet verboden, toen ik het in mijn adres van den 8 Dec. l.l. als mijn voornemen te kennen gaf? Het hier door den algemeenen Secretaris veroordeelde stuk is letterlijk niets anders dan eene *boekaankondiging*; ik heb mij van alle *beoordeeling* onthouden; er staat geen woord van mij zelven in. De hoogleeraar VETH teekent hierbij aan: „Het bedoelde artikel is eene aankondiging, vergezeld van vrij uitvoerige uittreksels, uit de „Beschouwingen over N. I.," door den gen. majoor NAHUYS VAN BURGST, en de „vlugtige aanteekeningen" op die beschouwingen, door den majoor W. L. DE STURLER. De aanmerking, hierop gevallen, is te kleingeestiger, daar geene wet of besluit de invoering of verspreiding in N. I. van boekwerken in Nederland gedrukt, al handelen zij ook over de politieke aangelegenheden der Koloniën, verbiedt of belemmert."

»en dat op pag. 282 van diezelfde aflevering gedrukt is, dat de tijd nog te kort is, om op te merken, welken indruk in Nederlandsch Indië gemaakt heeft het berigt, dat Z. M., niets vuriger verlangende, dan aan de wenschen van zijn getrouw volk te voldoen, bereid was, al die veranderingen in de Grondwet te brengen, die de Staten Generaal voor het heil van den Staat mogten raadzaam oordeelen, en te dien einde benoemd had eene kommissie, bestaande uit de heeren Mr. DIRK DONKER CURTIUS, Mr. J. M. DE KEMPENAER, Mr. L. C. LUZAC, Mr. L. D. STORM en Mr. J. R. THORBECKE, om een volledig ontwerp van grondwetsherziening voor te dragen, en den Koning tevens hunne denkbeelden omtrent de zamenstelling van een Ministerie mede te deelen;

»dat de Redactie echter hoopt, dat het haar niet ten kwade zal worden geduid, dat zij, getrouw aan de politieke gevoelens, die zij altoos heeft aangekleefd, en, waar het mogelijk was, beleden, hare vreugde betuigt over deze voorvallen, omdat zij den band tusschen de Natie en den Koning vaster toehalen, omdat daarvan verbeteringen voor het vaderland te wachten zijn, en bovenal omdat zij een beter lot aan Nederlandsch Indië beloven;

»dat ook hier verbeteringen en hervormingen noodig zijn, opdat deze bezittingen van den Staat op den duur hare verpligtingen jegens het moederland kunnen vervullen, en zich tevens kunnen ontwikkelen en vooruitgaan op de baan van verlichting en beschaving;

»dat het vroeger regeringsstelsel een slagboom opwierp tegen krachtdadige maatregelen, welke slechts moeijelijk, ja, bijna niet was te overschrijden;

»dat die slagboom nu is weggenomen, omdat de Koning zelf dit stelsel heeft verbroken, en voor Nederlandsch Indië eene gelukkige toekomst heeft geopend;

»en dat deze handelwijze des Konings bij zijne onderdanen in Nederlandsch Indië erkentelijke harten en de levendigste sympathie vindt, zoo als zij dan ook den geëerbiedigden Vorst van hare gehechtheid en liefde verzekerde;

»dat zij dit mag doen, omdat de Regerings-besluiten van het stelsel, onder hetwelk zij zucht, haar dit toestaan;

»dat zij echter gaarne aan hare lezers zoude mededeelen hare denkbeelden over den weg, dien zij hoopt, dat de Staats-commissie, belast met de voordragt eener grondwetsherziening, ten aanzien van Indië zal inslaan;

»dat zij gaarne eenige punten zoude aangeven, die zij vermeent, dat vooral ten spoedigste herziening vereischen, doch dat zij zulks niet mag, omdat hare overtuiging haar den pligt oplegt, om de bestaande orde van zaken te eerbiedigen, en zich aan de voorschriften van het bestuur te onderwerpen;

»dat die voorschriften haar toestaan, om berigten mede te deelen over allerlei bijzonderheden, voor zooverre zij voor publiciteit geschikt zijn, maar haar staatkundige beschouwing verbieden, waarom zij zich dus voor als nog tot het nu geschrevene moet bepalen, zoo lang de drukpers in den tegenwoordigen toestand verkeert" (*).

Wordende dien ten gevolge door den algemeenen Secretaris opgemerkt:

»dat bezwaarlijk kan worden betoogd, dat in dit berigt niet wordt gehandeld over Gouvernements-aangelegenheden, of dat niet door hetzelve heeft plaats gevonden eene inmenging in het staatkundige, welke herhaaldelijk van Gouvernementswege is gewraakt, en dat niet behandeld is de staatkunde van Nederlandsch

(*) Er wordt in dit onschuldig artikeltje *geene* staatkunde behandeld. Het is een berigt omtrent den indruk, dien de gebeurtenissen van Europa in Indië te weeg brengen, en eene eerbiedige hulde aan den Koning, wegens den stap dien hij gedaan heeft.

Indië, het verzoek waartoe herhaaldelijk aan de Redactie van het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" geweigerd is;

»dat daarenboven wordt voorgewend eene verhouding met het Gouvernement, welke niet bestaat, een toegang tot de archieven wordt verkondigd, welke niet is toegestaan en ook niet heeft plaats gehad,

»melding wordt gemaakt van voorschriften van het Bestuur, welke niet gegeven zijn,

»en dat aan 's Gouvernements aanschrijvingen wordt gegeven eene willekeurige en onjuiste uitlegging,

»terwijl deze misleiding der gemeente door de hulp van Gouvernements-posterijen en kassen wijd en zijd wordt verspreid.

»De Raad van Indië gehoord (*),

»En in aanmerking nemende, dat aan de Redacteurs van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië" niet toegestaan is de openbare behandeling van 's Gouvernements-aangelegenheden;

»dat herhaaldelijk is gedifficulteerd in hun verzoek, om in dat Tijdschrift ook te mogen behandelen de Staatkunde van Nederlandsch Indië, als niet vereenigbaar met het stelsel van Bestuur over deze bezittingen van den Staat, met de financiële, commerciële en industriële uitkomsten sedert eenige jaren in Nederlandsch Indië verkregen, of met de vreedzame handhaving van het Nederlandsch gezag over de inheemsche bevolking;

»dat op de laatstelijk, bij rekwest van den 27 October 1847, door Dr. W. R. baron VAN HOËVELL gegevene verzekering van bereidwilligheid, om, de bestaande verordeningen op dit stuk eerbiedigende (†), met gematigdheid en omzigtigheid in Indië zijnen letterkundigen arbeid voort te zetten, aan hem bij besluit van den 8 December 1847, no. 18, onder anderen is te kennen gegeven, dat de Regering nimmer achterlijk was gebleven of blijven zou in het geven van blijken van medewerking en ondersteuning van kennis en wetenschap, zoo lang het Tijdschrift, of andere voortbrengselen der drukpers, zich bepalen tot zuivere verspreiding van kennis en wetenschap, zonder regtstreeks of zijdelings te behandelen onderwerpen, welke betreffen beginselen of daden der Regering;

»dat, naar aanleiding van dien, door hem verzocht en verkregen is de magtiging op den algemeenen Secretaris, tot mededeeling van alle zoodanige tot 's Rijks archief behoorende stukken, als door hem algemeenen Secretaris belangrijk en geschikt zouden worden geacht voor bekendmaking door middel van gemeld Tijdschrift (§);

(*) Na de hierboven gemaakte aanmerkingen, geloof ik niets te moeten zeggen omtrent de uitdrukkingen (onder anderen ook van *misleiding der gemeente*), hier door den algemeenen Secretaris gebezigd. Ik wil nog de algemeene opmerking maken, dat hij het doet voorkomen, alsof ik geheel lijdelijk moest afwachten, wat de algemeene Secretaris mij uit het archief zou willen geven, en volstrekt geen initiatief mogt nemen. Maar waarom heeft het Gouvernement mij dan in *in aanraking gesteld* met den hoofdkommies JANSEN, en bepaald, *dat ik mij met hem zou moeten verstaan?* De wijze, waarop die heer aan dezen last van het Gouvernement heeft voldaan, heeft mij geleerd, dat hij dit even zoo als ik interpreteerde; en ik kan hem geen lof genoeg toezwaaijen over zijne welwillendheid en hulpvaardigheid, en de belangstelling, die hij in de zaak getoond heeft.

(†) Ik heb gezegd *bij voortduring*, genoegzaam te kennen gevende, dat ik begrijp, dit *altijd* te hebben gedaan.

(§) Ook het Gouvernement verzuimt hier art. 2 van het besluit aan te halen, waarbij ik *in aanraking word gesteld* met den heer JANSEN, en bepaald wordt, *dat ik mij met hem zal moeten verstaan.*

»dat eene verandering in de indeeling der onderwerpen van behandeling, waaromtrent het Gouvernement geene beschikking te nemen had (*), evenmin als de zoo even vermelde gunst, eenigerhande uitbreiding of wijziging daarstelt in de voorwaarden, waarop het Tijdschrift tot dusverre is toegelaten (†);

»dat geene noodzakelijkheid is gevonden, om in het openbaar teregt te wijzen het beweren der Redactie van te hebben toegang tot de Gouvernements-archieven en de daaruit ontstane verhouding tot het Gouvernement, zoo lang niet bepaaldelijk behandeld werden Gouvernements-aangelegenheden, en geene inmenging in het staatkundige plaats vond (§);

»maar dat, nu die aangelegenheden bepaaldelijk behandeld zijn, en heeft plaats gevonden eene inmenging in het staatkundige, met afkeuring van het stelsel, onder hetwelk de ingezetenen thans worden bestuurd, en alzoo verbroken zijn de voorwaarden, waarop, in vertrouwen op de regtschapenheid der Redactie, de uitgifte van het Tijdschrift is toegestaan, het oogenblik is gekomen, waarop de intrekking zou behooren plaats te hebben, zoo al niet dadelijk dier vergunning, dan toch der gunsten en bescherming, welke dezelve, én door belangrijke mededeeling, én door kostelooze verspreiding door middel van de Gouvernementspost, én door het innen der abonnementsgelden door middel van 's Gouvernements kassen, geniet (**);

»doch dat te veel prijs gesteld wordt op het voortdurend bestaan van een Maandschrift, welks waarde in vele opzigten wordt erkend, om niet nog eenmaal en voor het laatst eene poging aan te wenden, om het staken der uitgifte voor te komen:

»Is goedgevonden en verstaan,

»Aan de Redacteurs van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië" te kennen te geven:

»dat het Gouvernement van Nederlandsch Indië, in weerwil van herhaalde afwijkingen van de voorwaarden, op welke de uitgifte van gemeld Tijdschrift is toegestaan, onafgebroken het oog gevestigd heeft gehouden op deszelfs erkend doel, namelijk verspreiding van kennis en beschaving, en daarom bij voortduring, onder anderen door middel van 's Gouvernements posterijen en kassen, aan hetzelve hulp en bescherming heeft verleend;

»dat echter de meer bepaalde behandeling van 's Gouvernements aangelegenheden, welke in het laatst uitgekomen nommer heeft plaats gevonden, minstens aanleiding geeft, die hulp en bescherming te doen ophouden;

»dat vooral het berigt, voorkomende op pag. 282 van de tweede aflevering

---

(*) Waarom die indeeling dan in het besluit overgenomen? en mij niet liever te kennen gegeven, dat het Gouvernement daaromtrent geene beschikkingen had te nemen?

(†) Uit dezen volzin zou men moeten afleiden, dat alzoo het geheele besluit eigenlijk niets bevat.

(§) Het eerste nommer, waarin die misleiding der gemeente zou voorkomen, is reeds in de maand Maart jl. uitgegeven; en nu, in Junij, maakt het Gouvernement mij eerst opmerkzaam, dat mijne verhouding tot het Gouvernement eene andere is, dan ik had te kennen gegeven.

(**) Die gunst van „verspreiding door de Gouv. post," is eene *conditio sine qua non* voor *elke* letterkundige onderneming in Indië. Waarom? Omdat er nog geene instelling is, zoo als in alle andere beschaafde landen, dat gedrukte stukken *per kruisband* met verminderd port kunnen verzonden worden; de gunst der „abonnementsgelden" is eene beleefdheid van de Residenten, door het Gouvernement geautoriseerd, maar die des noods zeer goed kan gemist worden.

van den tienden jaargang, daarstelt eene opzettelijke inmenging in het staatkundige, welke van Gouvernementswege niet mag worden geduld;

»dat echter de plaatsing van dit berigt, ofschoon door het Bestuur moetende worden afgekeurd, kan worden toegeschreven aan de opgewondenheid, welke de jongste berigten uit Europa hebben doen ontstaan, en daarom voor als nog niet is overgegaan tot de intrekking der toestemming, bij besluit van den 10 Januarij 1838, no. 1, gegeven tot uitgifte van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië," op welks voortduring prijs wordt gesteld, noch tot staking van de hulp en gunsten, hiervoren vermeld;

»doch dat de Minister van Staat, Gouverneur Generaal, zich tot de intrekking of schorsing van die toestemming genoodzaakt achten en onvermijdelijk daartoe overgaan zal, zoodra andermaal tegen de bepaalde voorwaarden der uitgifte mogt gehandeld worden; willende hij echter hopen, dat de Redactie, harer eigene belofte getrouw, en dit voorbeeld van gematigdheid volgende, tot die intrekking geene nieuwe of verdere aanleiding geven zal; wordende ten overvloede de Redactie gelast, zich overeenkomstig deze waarschuwing te gedragen.

»Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Indië, tot informatie, en Extract verleend aan den Directeur Generaal van Financiën, den Directeur der Producten en Civiele Magazijnen, en de Redacteurs van het »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië," tot informatie en narigt."

Accordeert met voorschreven Register,

De algemeene Secretaris:

(w. g.) C. Visscher."

Zoodanig is de oorsprong en zijn tot dusverre de lotgevallen van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië. De derde aflevering van den tienden jaargang is te Batavia uitgegeven. Daarin is aangekondigd, dat het werk in Nederland zou worden voortgezet, en van die aankondiging is dit eerste nommer van den jaargang 1849 het begin van uitvoering. Uit de medegedeelde officiële bescheiden blijkt, dunkt mij, ten duidelijkste, dat, in de tegenwoordige omstandigheden, het publiceren in Indië, voor iemand van eenige zelfstandigheid en eenig onafhankelijk karakter, op den duur eene onmogelijkheid is. Ik althans rekende mij ongeschikt, om verder aan zulk een leiband te loopen, of liever om nog langer de speelbal te wezen van het goedvinden en de luimen van hen, die tijdelijk de magt in handen hebben. Uit deze veranderde uiterlijke omstandigheden van den Redacteur vloeit natuurlijk eene belangrijke wijziging voort in den aard en de strekking van zijn werk. Wel zal het altoos blijven een Tijdschrift *voor Nederlandsch Indië*, gewijd aan de belangen dier onschatbare bezittingen van den staat, bestemd om de kennis der landen en volkeren van den Indischen archipel meer en meer te verspreiden; maar terwijl het vroeger voornamelijk en hoofdzakelijk Indische lezers op het oog had, wenscht het nu bovenal ook de belangstelling van het publiek in het vaderland op te wekken.

Het zal trachten iets bij te dragen, om de natie in staat te stellen, ten opzigte van Indië, haren pligt te doen en hare waarachtige belangen te leeren kennen en bevorderen.

In de eerste plaats zal het alles publiceren, wat ik gedurende twaalf jaren in Indië heb verzameld, maar dat gedeeltelijk, wegens het daar heerschende stelsel van geheimhouding, het licht niet mogt zien. Bovendien heb ik de toezegging van vele geleerde en verdienstelijke mannen in Indië, dat zij mij door hunne bijdragen en medewerking zullen ondersteunen; en van sommigen hunner heb ik zelfs reeds belangrijke stukken ontvangen, die in de eerstvolgende afleveringen eene plaats zullen vinden. Ik zal al verder de gewigtigste handelingen der Indische regering, voor zooverre ze uit hare publicaties en resoluties, in de Javasche Courant voorkomende, kunnen gekend worden, aan mijne lezers mededeelen, maar toegelicht en opgehelderd, door persoonlijke berigten van mijne vrienden in Indië en eigen opmerkingen; terwijl ik overigens aan alles wat, in weerwil van den sluijer der geheimzinnigheid, waarin het Gouvernement zich hult, mij nog verder mogt bekend worden, onbeschroomd ten spoedigste publiciteit zal geven. Eindelijk zal ik mij eene vrije en onafhankelijke beoordeeling veroorlooven van alle gebeurtenissen in Indië, zoowel op politiek als wetenschappelijk en kerkelijk terrein, niet omdat ik mijn eigen oordeel voor onfeilbaar houd, maar omdat ik die eigenschap aan niemand toeken, ook niet aan het Indische bestuur. Ik zal prijzen, waar ik vermeen iets lofwaardigs te zien, en ik zal laken, waar het mij nuttig en verdiend toeschijnt. Ik zal trachten in mijne kritiek zoo veel mogelijk onpartijdig te zijn. Ook voor beoordeelingen en beschouwingen uit de pen van anderen gevloeid stel ik deze bladen gaarne open. Maar dewijl er eenheid van beginsel en bedoeling in ieder periodiek geschrift dient te heerschen, zoo reken ik mij verpligt, om mijne inzigten in de onderlinge belangen van Nederland en Indië hier wat uitvoeriger uiteen te zetten, opdat ieder den geest zal kunnen kennen, die in dat opzigt mijn Tijdschrift zal kenmerken.

Reeds in den prospectus op den jaargang 1849 heb ik gezegd, dat in mijne oogen de Koloniën eene *conditio sine qua non* zijn voor het voortdurend onafhankelijk volksbestaan van Nederland, en de materiële voordeelen, die zij afwerpen, voor de natie volstrekt onmisbaar, bij den zwaren schuldenlast, die haar drukt. Het doel van ieder, die het Vaderland liefheeft, moet daarom wezen, om die gewesten voor Nederland te *bewaren* en de bronnen van welvaart en rijkdom die er zijn *voortdurend* te doen vloeijen. Maar indien nu alleen *overmagt* en *overheersching* de grondslagen zijn, waarop het bezit van die Koloniën en die rijkdommen berust, denkt gij, dat het dan ongestoord zal blijven? denkt gij dat Indië tegenover Nederland eene uitzondering zal maken op alle volkeren, die eenmaal voor de overmagt gebukt hebben, maar, het een vroeger, het ander later, zich aan de overheersching onttrokken? denkt gij dat geweld en onderdrukking, ontzag en vrees, op den duur vaste waarborgen opleveren voor onze magt en grootheid en roem in den Archipel? Ik, voor mij, ben van het tegendeel overtuigd, en houd het voor onvermij-

delijk, dat eenmaal zeker, en misschien spoediger dan eene kortzigtige en bekrompen Staatkunde het verwacht, ons bezit van Indië een einde neemt, zoo geen gemeenschappelijk belang de volkeren dier eilanden en Nederland aan elkander verbindt. Was dat gemeenschappelijk belang eene onmogelijkheid, dan zou er altijd evenveel onzedelijks, maar althans minder ongerijmds zijn in de stelling, om zoo lang mogelijk dat bezit door geweld te handhaven, en er zoo veel mogelijk partij en voordeel van te trekken. Maar dat gemeenschappelijk belang bestaat; het ligt zelfs voor de hand, en kan alleen voorbij worden gezien door hen, die bij een ander, tegenovergesteld stelsel, persoonlijk voordeel hebben, of wier vaderlandsliefde aan het slagten van het hoen om het gouden ei de voorkeur geeft.

Dat Indië onmisbaar is voor het Vaderland, stemmen alle partijen toe; maar verre weg het grootste gedeelte denkt daarbij alleen aan de negen millioenen O.-Indische rente en de plus minus twee millioenen excedent, die tot dus verre door den Minister van Koloniën jaarlijks als batig saldo zijn verantwoord; sommigen hebben daarenboven ook nog het oog op onze schoone koopvaardijvloot, die de Nederlandsche Handelmaatschappij jaarlijks met Oost-Indische produkten bevracht, op de Nederlanders, die in Indië goede en rijk bezoldigde ambten vinden, en op de rijkdommen, waarmede nu en dan partikulieren uit Indië naar Nederland terugkeeren.

Voor mij heeft die onmisbaarheid echter een veel ruimer beteekenis; want ik vind in Indië niet alleen deze wisselvallige, maar nog oneindig meer *onuitputbare* bronnen van materiële voordeelen voor onze natie; niet alleen het middel, om hare welvaart te bevorderen en hare rijkdommen te vermeerderen, maar ook om hare zedelijke krachten te oefenen, hare intellectuele en morele eigenschappen te ontwikkelen, haar op te heffen uit de zwakheid en moedeloosheid, waarin zij vervallen is, tot de énergie en de grootheid en den roem onzer voorvaderen. Dáár kunnen duizenden van ons volk voor den landbouw gronden verkrijgen, zoo uitgestrekt, zoo talrijk, zoo vruchtbaar als in geen land ter wereld, en die thans braak liggen en ongebruikt. Dáár kunnen voor den handel en de zeevaart nieuwe tot dusver in Europa nog ongekende wegen gevonden worden. Dáár heeft de industrie voor de toepassing van hare tallooze uitvindingen der laatste halve eeuw een nog niet ontgonnen onafzienbaar veld. Dáár kunnen vele nijvere ambachtslieden, die thans in het vaderland zuchten onder den druk der tijden, een onbezorgd bestaan zich verschaffen. Dáár kan de geleerde zijn dorst naar wetenschap laven aan nieuwe en vreemde nog nimmer geopende bronnen. Dáár kan de onderwijzer, de menschenvriend, de godsdienstleeraar, de zendeling bevrediging vinden voor zijne zucht, om anderen te vormen, op te voeden en zedelijk gelukkig te maken. Dáár is voor het Christendom een breede weg geopend.

Ziedaar het belang, dat Nederland heeft bij Indië; maar wederkeerig heeft Indië ook belang bij Nederland. De voorstanders van de autocratie en het telsel van overmagt en overheersching wijzen hier op de meerdere veiligheid

van personen en goederen, die de inboorlingen hebben onder ons bestuur, op de wreedheden en gruwelen, waaraan zij vroeger, onder hunne eigen vorsten, waren blootgesteld, en in 't algemeen op de meerdere welvaart, die zij in hunnen tegenwoordigen politieken toestand genieten. Bij eene oppervlakkige beschouwing, klinken die woorden zeer fraai, hoewel er, bij een meer naauwkeurig indringen in de zaak, nog al wat op valt af te dingen. Doch ik wil toegeven, dat het slechtste Europesche bestuur nog beter is dan het beste inlandsche, en dat ook tegenwoordig ons regeringsstelsel minder ongelukkigen maakt, dan dat der inlandsche vorsten. Maar is dit een belang aan de zijde van Indië, dat tegen het onze opweegt, een belang, groot genoeg, om er het vooruitzigt van ons voortdurend ongestoord bezit dier eilanden op te bouwen? Inderdaad, indien de Indiërs van ons niets anders te wachten hadden, indien wij hun niets beters konden geven, en Nederland met het verlies van Indië valt, dan zou ik aan het behoud van mijn vaderland wanhopen. Maar in mijne oogen, kan onze verhouding tot Indië eene geheel andere, en ons bezit van het land voor de inwoners en inboorlingen aldaar oneindig weldadiger worden. Wij moeten onze meerdere kennis en wetenschap, onze verstandelijke overmagt, niet alleen gebruiken, om hen in bedwang te houden, maar vóór alles, om hun de weldaden onzer beschaving te schenken. Van ons moeten zij datgene ontvangen, waaraan zij behoefte hebben, waarvoor zij bestemd zijn, en dat zij eenmaal zeker, zoo niet door ons, dan langs eenen anderen weg zullen verkrijgen. Van ons en door ons moeten ze materiële voordeelen genieten, moeten hunne middelen van bestaan ontwikkeld, hun landbouw verbeterd, hunne industrie aangewakkerd worden, en zij ook moeten in ruime mate de vruchten van hunnen arbeid inoogsten en uiterlijke welvaart ondervinden. De opheffing, uit eenen staat van zedelijke vernedering en ellende tot dien van denkende en zelfstandig zich ontwikkelende wezens, uit de slavernij der onderdrukking van inhalige grooten en aanzienlijken tot dien van individuële vrijheid; de beschaving van hunnen geest, de reiniging en zuivering hunner maatschappelijke instellingen, — al die weldaden moeten ze aan ons te danken hebben. Door ons moeten ze langzamerhand gebragt worden tot eenen maatschappelijken, zedelijken en godsdienstigen toestand, die de eigenschappen, hoedanigheden en behoeften, welke zij als menschen met ons gemeen hebben, ontwikkelt en bevredigt en hen stoffelijk en geestelijk gelukkig maakt. Indien dit het groote doel is, waarnaar wij, in onze Staatkunde ten opzigte van Indië, wel langzaam, bezadigd en voorzigtig, maar standvastig en onveranderlijk trachten te streven, dan hebben de Indiërs bij onze beheersching een oneindig belang. En als wij nu dit doel vergelijken met het belang, dat Nederland bij Indië heeft en zoo even door ons is aangegeven, dan zijn de belangen van moederland en koloniën niet meer in strijd, maar met elkander in overeenstemming gebragt, en hebben beiden onderling verpligtingen.

Er is meer noodig dan die overeenstemming van belangen om ons bezit van Indië en zijne rijkdommen duurzaam te maken; ja, die overeenstemming

zelve is onmogelijk, tenzij ons bestuur gegrond is op wetenschap, waarheid en regt, geleid wordt door liberale, menschlievende, echt Christelijke beginselen, en ten uitvoer wordt gelegd door eerlijke, verlichte en kundige dienaren van den staat. De lessen der wetenschap, toegepast op de kennis van de krachten der natuur, den toestand der landen, den staat der volkeren in Indië, moeten aan de Regering haren weg aanwijzen. Ware dit altoos geschied, dan zouden, om maar iets te noemen, de mislukte thee- en tabaks-kultuur op Java en suiker-kultuur in Bantam der natie niet zoo veel millioenen gekost hebben; dan zou de overdreven indigo-teelt, in de residentie Cheribon, niet zoo veel duizenden ongelukkige slagtoffers hebben gemaakt; dan zouden de bazaarpachten op Java, die kanker, die aan de ontwikkeling van alle industrie en aan alle welvaart knaagt, reeds sinds lang door andere belastingen zijn vervangen; dan zou het verderfelijke, verouderde en zich zelven vernietigende monopolie-stelsel der Molukkos niet langer eene talrijke bevolking drukken en kwellen, zonder eenig voordeel voor het moederland af te werpen. Waarheid en regt moeten tot grondslag gelegd worden van ons bestuur, dan zal het niet meer zoo weifelend en veranderlijk zijn, niet heden afbreken wat het gisteren opbouwde, niet morgen betreuren wat het vroeger verwaarloosde. Met waarheid en regt waren velen der zoogenaamde buitenbezittingen (de eilanden buiten Java) niet in zulk eenen ellendigen en beklagenswaardigen toestand, ten gevolge van het stelsel van de ministeriën VAN DEN BOSCH en BAUD, om alle krachten op Java te concentreren, alleen Java productief voor het moederland te maken, en al het overige in statu quo te laten. Met waarheid en regt zou de roem van Nederland niet verduisterd zijn geworden, door menigen onnoodigen krijg, onmenschelijk gevoerden oorlog, en onbillijke onderdrukking. Met waarheid en regt heerschte er bij de Nederlandsche ingezetenen in Indië op dit oogenblik tevredenheid en gehechtheid aan het moederland, in plaats van wrevel en verbittering tegen de Regering. Door liberale beginselen moet ons bestuur worden geleid, door verlichte en kundige dienaren van den staat ten uitvoer gelegd. Dat zij er zijn, zal niemand gereeder toestemmen dan ik, maar dat menigwerf hunne stem niet gehoord, hun raad in den wind geslagen wordt, durf ik openlijk beweren. Het onberekenbaar verlies dat onze handel geleden heeft door de opkomst van Singapoera, het verlies van Laboean en Serawak, en weldra misschien van het schoonste gedeelte van Borneo, onze ongelukkige verhouding met de vorsten van Bali — dat alles, en wat al niet meer, hebben wij daaraan te danken. De eerste afleveringen van dit Tijdschrift zullen de onwederlegbare bewijzen bevatten.

Maar ik zal op dien toon niet verder gaan, want het is mijn voornemen, niet zoo zeer door redeneringen, als door het verhalen van feiten, mijne stellingen te bewijzen. Thans wil ik alleen de tegenwoordige strekking van mijn Tijdschrift uiteenzetten; de hoofdpunten heb ik reeds aangegeven, en ik zal nu nog met weinige woorden aanwijzen, wat ik, in dezen tijd, altoos met het oog op de overeenstemming van belangen tusschen moederland en

kolonie, als in de eerste plaats noodzakelijk beschouw, en tot welks bereiking ik mijn Tijdschrift dienstbaar zal maken.

Wij moeten wél in het oog houden, dat er in Indië Nederlanders en inboorlingen zijn. Sedert de invoering der nieuwe wetgeving is het veel gemakkelijker geworden, om een lijn van demarkatie tusschen beide deze hoofdbestanddeelen te trekken. Vroeger sprak men nu eens van »Europeanen en inlanders," maar de afstammelingen van de eersten behoorden, door deze benaming, eigenlijk tot de laatsten en werden toch onder de Europeanen gerekend. Dan sprak men weder van »Christenen en Onchristenen;" maar er waren vele Christenen, onder anderen de geheele bevolking der Molukkos, die, wat hunnen maatschappelijken toestand betrof, onder de »Onchristenen" worden geteld. Thans komt er, in de »algemeene bepalingen van wetgeving voor Nederlandsch Indië", eene duidelijker en bepaalder omschrijving van beide hoofdbestanddeelen der maatschappij voor. De ingezetenen van Nederlandsch Indië zijn onderscheiden in »Europeanen en daarmede gelijk gestelde personen," en »inlanders en met deze gelijk gestelde personen." Met Europeanen worden gelijk gesteld 1) alle Christenen, en daaronder die, welke tot de inlandsche bevolking behooren; 2) alle andere personen, van waar ook afkomstig, die niet in de omschrijving vallen van het volgende artikel, hetwelk bepaalt, dat met inlanders worden gelijk gesteld de Arabieren, Mooren, Chinezen en alle anderen, die Mahomedanen of Heidenen zijn (zie art. 6, 7 en 8).

Deze »Europeanen en daarmede gelijk gestelde personen" nu moeten, voor zoo veel plaatselijke omstandigheden zulks toelaten, deelen in de staatsburgerlijke regten hunner landgenooten. Op hen moet onder anderen toepasselijk worden gemaakt:

1) Allen, die zich op het grondgebied van het rijk bevinden, hetzij ingezetenen of vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen (art. 3 der Grondwet).

2) Ieder Nederlander is tot elke landsbediening benoembaar (art. 6).

3) Niemand heeft voorafgaand verlof noodig, om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet (art. 8).

4) Ieder ingezeten heeft het regt, om verzoeken aan de bevoegde magt schriftelijk in te dienen, mits die persoonlijk en niet uit naam van meerderen worden onderteekend, welk laatste alleen kan geschieden door of van wege ligchamen, wettelijk zamengesteld of als zoodanig erkend, en in dat geval niet anders dan over onderwerpen tot hunne bepaalde werkzaamheden behoorende (art. 9).

5) Het regt der ingezetenen tot vereeniging en vergadering wordt erkend. De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde (art. 10).

6) De tusschenkomst der Regering wordt niet vereischt bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, noch, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften (art. 170).

7) Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering. De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld. Er wordt overal in Nederlandsch Indië van regeringswege voldoend onderwijs gegeven. Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezigt der overheid, en bovendien behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers, het een en ander door de wet te regelen. De Koning doet van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen jaarlijks een uitvoerig verslag aan de Staten-Generaal geven (art. 194).

8) Het armbestuur is een onderwerp van aanhoudende zorg der Regering, en wordt door de wet geregeld. De Koning doet van de verrigtingen dienaangaande jaarlijks een uitvoerig verslag aan de Staten Generaal geven (art. 195).

Ziedaar eenige bepalingen, waarvan de ingezetenen van Nederland de voorregten genieten, en waarop ook hunne landgenooten in Indië aanspraak mogen maken, omdat geene plaatselijke omstandigheden zulks verhinderen. In de volgens art. 59 der Grondwet door de wet vast te stellen reglementen op het beleid der Regering van Nederlandsch Indië behooren de beginselen, in die bepalingen vervat, te worden aangenomen, en alles wat in het tegenwoordig nog vigerende »Reglement op het beleid der Regering" daartegen in strijd is, moet worden weggelaten of gewijzigd. Op die wijze zal er een hechte band blijven bestaan tusschen de Nederlanders in Indië en hunne landgenooten in het Vaderland, twee deelen van hetzelfde groote gezin, waardoor de vereeniging en eenheid van beiden meer bevorderd wordt, dan door de stoffelijke en zedelijke onderdrukking en vernedering, waaraan de Europesche ingezetenen van Indië thans zijn bloot gesteld. Ofschoon het autokratisch stelsel de kolonisatie zooveel mogelijk heeft tegengewerkt, neemt de Europesche bevolking, vooral op Java, desniettegenstaande aanmerkelijk toe. Sedert 1816 is zij misschien verdubbeld; en hoe voordeeliger Java voor het Moederland wordt, hoe meer zij vermenigvuldigen moet. De meesten van hen, die zich naar Indië verplaatsen, blijven daar, en zij en hunne nakomelingen deelen in de algemeene onderdrukking en vernedering. Is het niet natuurlijk, is het niet zeker, dat er in zulk een stand van zaken een scheidsmuur wordt opgetrokken, die Nederland van Indië verwijdert, de zonen van denzelfden stam van elkander vervreemdt, en waarvan de gevolgen niet moeijelijk zijn te raden? Alleen gelijkheid van regten en overeenkomst van instellingen, voor zoover dit mogelijk is, kan zulk eene uitkomst verhoeden. Wij voor ons zullen al onze krachten inspannen, om in dit Tijdschrift daarop aan te dringen, en in bijzonderheden de uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid te bewijzen van hetgeen wij nu slechts oppervlakkig en in zeer ruwe en algemeene trekken konden aanduiden.

Zoo moet het eene hoofdbestanddeel der Indische maatschappij geregeerd worden; het andere, dat der inlanders of inboorlingen, staat op eenen geheel anderen trap van beschaving, en moet dus op eene geheel andere wijze worden bestuurd; maar zeker is het, dat het bestaat, niet uit machines,

maar uit menschen, bestemd om tot meer maatschappelijke, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling te geraken. Zoo als wij straks reeds zeiden, moet het doel onzer Staatkunde wezen, om hen daartoe te brengen, en de handelingen van ons bestuur behooren dus met dat doel overeen te komen. Zij moet in de verwezenlijking daarvan niet haren ondergang vreezen, zoo als die der autokratie, maar hare kracht en sterkte er in vinden. De voorvaderlijke wetten en instellingen (hadat) der inboorlingen moeten niet voorbijgezien, of met ruwe hand aangegrepen en vernietigd worden; overal waar het gebeurd is, heeft het niets dan rampspoedige en droevige gevolgen gehad, en niemand kan het meer afkeuren dan ik. Maar die wetten en instellingen moeten tot grondslag worden gelegd eener langzame hervorming; wij moeten ze verder Christelijk ontwikkelen en onze beschaving daarop inplanten. 't Zou onmogelijk zijn, om in dit opstel met weinige woorden in bijzonderheden aan te wijzen, wat, met dit beginsel, bij de verschillende volkeren van den Archipel thans reeds moet gedaan worden. Mijn Tijdschrift zal zich vooral dit tot eene hoofdtaak stellen. Maar ik wil toch kortelijk mijne meening ophelderen, door op de Javanen te wijzen. Sedert twintig jaren is er eene geheele omwenteling in hunne maatschappij geboren door het kultuurstelsel; zij hebben hier indigo leeren planten en bereiden, dáár suikerriet verbouwen en suiker maken, ginds de theeheesters voor het eerst zien groeijen en de thee zelve gefabriceerd, elders de kochenille, het kaneel, de specerijen en wat niet al meer leeren behandelen; daardoor is, overal waar die kultures met voorzigtigheid en verstand en zonder overdrijving zijn ingevoerd, vroeger niet gekende welvaart ontstaan; daardoor hebben de Javanen nieuwe behoeften verkregen, waarvan ze voorheen nimmer hoorden; — maar gelooft gij nu dat hun zieleleven, door deze gebeurtenissen, volstrekt niet is aangedaan en zij geestelijk volkomen nog dezelfden zijn gebleven als vóór twintig jaren? Ik durf u het tegendeel verzekeren; ik durf beweren, dat ze, even als in hun stoffelijk, zoo ook in hun zedelijk leven behoeften beginnen te gevoelen, die hun vroeger geheel vreemd waren; en wilt gij een paar feiten, waaruit zich het bestaan dier behoeften openbaart, dan wijs ik u op de vele duizende exemplaren van eenige Javaansche geschriften op de drukkerij van het Bataviaasch genootschap gedrukt en aan de Javanen tegen eenen vrij hoogen prijs verkocht; dan wijs ik u op de Javanen in de omstreken van Soerabaija, die zonder eenigen aandrang of opwekking van zendelingen of predikanten, ja, in weerwil van de belemmerende handelingen der Regering, niet in naam maar inderdaad Christenen zijn geworden en dorsten naar bijbels en godsdienstige geschriften; dan wijs ik u op zoo vele inlandsche hoofden, die niet alleen hun verlangen te kennen geven naar inrigtingen van onderwijs voor hunne kinderen, maar zelfs verklaard hebben, zich daarvoor gaarne aanzienlijke opofferingen te zullen getroosten. Maar de autokratie ziet dat alles voorbij, let niet op de teekenen der tijden en regeert de Javanen nog altoos alsof ze dezelfde menschen waren als vroeger.

Niet alleen de Regering moet het beginsel van vooruitgang tot grondslag leggen harer staatkunde, ook de natie is geroepen om met haar mede te werken tot dat groote doel. Het bestuur moet zoodanig regeren, dat tegen

de ontwikkeling van Christelijke beschaving in Indië geene belemmeringen worden in den weg gelegd, maar dat zij integendeel door de handelingen van het Gouvernement wordt bevorderd en in de hand gewerkt. De natie zelve moet leiden en vormen, onderwijzen en opvoeden; de natie moet hare edelste krachten aan Indië wijden, hare voortreffelijkste mannen derwaarts zenden, om, in alle vakken van kunst en wetenschap, dien rijken en vruchtbaren akker te bebouwen, om scholen te openen, instellingen van algemeen nut te stichten, onderwijzers onder de inboorlingen te vormen, in één woord, om de voordeelen en den zegen onzer Christelijke beschaving aan Indië te schenken. Zoo moet er eene naauwe gemeenschap geboren worden tusschen ons volk en de volkeren aan gindsche zijde van den oceaan. In onze lagere scholen moet de kaart van Indië hangen naast die van Nederland, en in de scholen van Indië die van Nederland naast die van Indië. Dat vooroordeel tegen »de Oost", uit onbekendheid en onwetendheid ontstaande, moet worden weggenomen, moet plaats maken voor algemeene belangstelling en gemeenzaamheid en liefde. Mijn Tijdschrift zal daartoe medewerken, en naauwkeurig uiteenzetten, welke wegen in Indië voor Nederlanders open staan, om aldaar tot het waarachtig geluk der Indiërs werkzaam te zijn, en tevens eigen welvaart te bevorderen.

Er is nog een belangrijk onderwerp, welks behandeling het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië zich voor den vervolge tot pligt zal maken. Het zal iets trachten bij te dragen om te zorgen, dat de schatten, die Indië tegenwoordig reeds afwerpt, en, onder een wijs, voorzigtig en regtvaardig bestuur, op den duur van zijnen overvloed afwerpen kan, allen alléén worden aangewend ten voordeele van de natie. Dat is niet altoos het geval geweest, want dikwijls hebben die rijkdommen gestrekt, om enkele bevoorregte klassen der maatschappij en begunstigde personen te verrijken. Wat het eerste betreft, (om maar iets te noemen) de geschiedenis der handelmaatschappij ligt daar als het treurige en voor de natie zoo kostbare bewijs; van het laatste wil ik thans geene andere voorbeelden aanhalen, dan die uit de beschuldigingen blijken, welke de heeren J. D. KRUSEMAN en J. C. BAUD tegen elkander hebben ingebragt (*). Staatsinstellingen, die het mogelijk maken, dat een man van zulk eene algemeen erkende eerlijkheid en probiteit, als de afgetreden minister van Kolonien, van het geld dat de natie toekomt, duizenden en honderdduizenden kan aanwenden, om aan zijne hulpvaardigheid en goedhartigheid en welwillendheid jegens goede vrienden voldoening te geven — zulke staatsinstellingen geven niet den minsten waarborg voor de zuivere administratie der Indische financien. Dikwijls heb ik met mijne vrienden in Indië mij regt vrolijk gemaakt om de warmte der discussien in de Tweede Kamer over de begrooting van het Moederland, terwijl

(*) Zie de brochures getiteld: *Het ontslag van den heer* J. D. KRUSEMAN *als Directeur Generaal van Financiën in N. I.* 's Grav. 1848.

Het ontslag van J. D. KRUSEMAN *als Directeur Generaal van Financiën in Nederlands Indië nader toegelicht*, door J. C. BAUD. 's Grav. 1848.

Beschouwingen en ophelderingen van de door Z. Exc. J. C. BAUD *uitgegeven brochure, getiteld enz.*, door J. D. KRUSEMAN. 's Grav. 1848.

die van Indië, veel gewigtiger en veel grooter, met den sluijer der geheimzinnigheid bedekt, voor het oog der Volksvertegenwoordiging en der Natie verborgen blijft. Dan lazen wij, hoe over kleine posten uren lang werd gedelibereerd en van beide kanten met vuur en hartstogt gestreden, en wij zagen van de Indische geldmiddelen, die toch ook de eigendom der natie zijn, aanzienlijke sommen, tonnen en millioenen uitgeven, zonder dat er een ander iets over te zeggen had dan de autokraat. Het tegenwoordige ministerie wil bezuiniging, en stelt daartoe onder anderen voor de vernietiging van een onzer Hoogescholen, waardoor, zoo ik mij niet vergis, 70,000 gulden jaarlijks zullen bespaard worden. Ik houd mij overtuigd, dat, zoo het ministerie bekend is met de geheimen der Indische financiën en administratie, het daarin tot hetzelfde doel als deze bezuiniging des noods eene grootere som zal vinden, waarbij Indië niet het minste verliest, en die de vernietiging zou voorkomen van een dier heilzame, nuttige en nationale inrigtingen, waarop de natie zoo veel prijs stelt. Het Tijdschrift voor N. I. althans stelt zich voor, om aan te dringen op *openbaarheid der financiën van N. I.*, voornamelijk ook door alles te publiceren, wat daarvan, in weerwil van het daarvoor getrokken gordijn, nu reeds ter zijner kennisse gekomen is en nog verder komen zal. Deze openbaarmaking zal het sterkste bewijs worden voor de noodzakelijkheid van meerdere publiciteit van de zijde der Regering.

Ziedaar de tegenwoordige strekking van het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië." Of het moet worden toegeschreven aan de reactie, die bij alle hevige schokken en overgangen wordt waargenomen, weet ik niet, maar, bij de vrijheid, waarin ik mij thans naar zin en lust beweeg, gevoel ik mij zelfs eenigzins gekneld door den vorm, waaraan ik, bij het begin van den *tienden* jaargang, mijn Maandwerk had onderworpen. 't Was toen verdeeld in »verhandelingen" en »boekaankondigingen," en »mengelingen" en »berigten." Die vorm behaagt mij thans niet meer, en ik zal mijne artikels plaatsen, zonder aan eenige rubriek gebonden te wezen, al naar het mij goeddunkt, en ze slechts aan ééne strenge voorwaarde onderwerpen, »die der waarheid wat den inhoud, en der liefde wat de voorstelling en uitwerking betreft."

Laboean, Serawak, de Noord-oostkust van Borneo en de Sulthan van Soeloe.

EERSTE ARTIKEL.

Voor eenigen tijd hoorde men in 's Lands vergaderzalen dikwijls de namen van »Laboean, Serawak en Borneo," en behelsden onze dagbladen vele artikelen over de vestiging der Engelschen aldaar en het gevaar voor de belangen van Nederland in die vestiging gelegen. Was het in Neêrlandsch Indië niet verboden zijne gedachten en gevoelens en wetenschap door de drukpers bekend te maken, zonder daartoe vooraf van het Gouvernement verlof te hebben ontvangen; en was het dáár, op lijfstraffe, niet verboden zoogenaamde officiële stukken in hun geheel of extractsgewijze in boeken in te lasschen, dan zou de natie reeds lang bekend zijn geworden met de ware redenen, waarom Laboean en Serawak voor haar reeds verloren zijn, en het schoonste en rijkste gedeelte van Borneo eveneens verloren zal gaan, indien men den ingeslagen weg niet verlaat, en andere meer vrijzinnige beginselen van bestuur en beheer in Indië volgt. Vergis ik mij niet, dan hebben in de zittingen van September 1847 daarover de laatste discussiën plaats gehad, toen de volksvertegenwoordiger VAN RIJCKEVORSEL er in krachtige woorden op aandrong, te mogen weten: wat door onze Regering gedaan is, om eene Engelsche vestiging op Borneo (strijdig met de letter en strijdig met den geest van het tractaat van 1824), te beletten? en op welk eene wijze de eer en de waardigheid van Nederland in deze hoogstgewigtige aangelegenheid is gehandhaafd? »Ik vrees," zoo zeide hij, »dat door gebrek aan veerkracht bij onze Regering ook hier reeds veel, zeer veel is verzuimd; diep betreur ik het, dat gemis aan énergie en activiteit zich meer en meer in bijna alle raderwerken van onze staatsinrigting op eene onrustbarende wijze doet gevoelen." De tegenwoordige Minister van binnenlandsche zaken, DE KEMPENAER, verklaarde zich mede niet weinig verontrust en verlangde eveneens ophelderingen. De toenmalige Minister van buitenlandsche zaken gaf, tot antwoord, eenige redeneringen ten beste over de onderhandelingen, die met het Engelsche Gouvernement daarover gevoerd werden en nog niet waren afgeloopen; en de Minister van Koloniën zeide: »Men heeft op nieuw het vraagstuk van Borneo ter sprake gebragt. Ik zal deswege kort kunnen zijn. De geachte spre-

ker uit Rotterdam heeft zich de moeite gegeven, om de woorden voor te lezen, door mij bij vroegere gelegenheden deswege gezegd. Die nogmaals te herhalen zou noodeloos zijn. De ambtgenoot, die voor mij sprak, heeft het een en ander omtrent den tegenwoordigen stand der onderhandelingen gezegd, — wat zal ik daar bij voegen, zonder af te wijken van het parlementair gebruik, om van eene nog hangende onderhandeling slechts in algemeene termen te spreken? Het kabinet van Londen is ons thans een antwoord schuldig. Wij vertrouwen, dat het voldoende zal wezen. De geachte spreker uit Rotterdam verliest bij zijne oordeelvellingen te veel uit het oog, dat *wenschen* geene *stellige regten* zijn. — Wie zulke regten uit het tractaat van 1824 wil afleiden, moet beginnen met ze te bewijzen. Wanneer de geachte spreker zijne wenschen of inzigten, zonder bewijs, als regel wil doen gelden, plaatst hij zich op een terrein, waar ik hem niet volgen kan, noch in deze discussie, noch in de onderhandelingen."

Het is thans mijn voornemen, aan de beide volksvertegenwoordigers eenige meerdere ophelderingen te geven op hunne vragen, dan deze woorden der ministers. Ik wil niet blijven stilstaan bij het tractaat van 1824, om te onderzoeken in hoe verre wij regt hebben op het uitsluitend bezit van Borneo; ik wil zelfs voor een oogenblik toegeven dat het bewijs, uit dat tractaat af te leiden, zeer onzeker is, ja, dat Engeland evenveel regt heeft als wij, om zich in het noorden van dat uitgestrekte eiland te vestigen. Maar dit aannemende en van deze stelling uitgaande, dan is natuurlijk de vraag, wat heeft de Regering gedaan, wat doet zij nog, en wat moet zij doen, om niet door onzekere onderhandelingen, maar door krachtdadige maatregelen in Indië, op Borneo zelf, wedijverende tegen Engeland, het bezit, den handel en de schatten van dat eiland voor de natie te verkrijgen? Die vraag zullen wij thans trachten te beantwoorden.

In het jaar 1831 vestigde de toenmalige Resident ter westkust van Borneo, de heer D. J. VAN DUNGEN GRONOVIUS, de aandacht van het Indische Gouvernement op het wenschelijke en noodzakelijke van een te sluiten vriendschapsverbond met den sulthan van Borneo-Proper, tot wiens rijk, gelijk bekend is, ook Serawak behoort, en van wien de Engelschman JAMES BROOKE dit landschap later in eigendom heeft verkregen. De genoemde hoofdambtenaar rekende zulk een verbond van het uiterste gewigt. Daardoor toch zou de smalle handel van dat rijk, welke toen reeds bijna geheel naar Singapoera verloopen was, weder aanmerkelijk verlegd worden naar onze Nederlandsche bezittingen in 't algemeen en bovenal naar Sambas en Pontianak, twee Nederlandsche vestigingen op Borneo. Vooral ook zouden, door zulk een verbond, *geene vreemde natiën zich aldaar kunnen vestigen;* terwijl, indien de sulthan daarbij eenige kleine voor hem weinig beduidende distrikten van zijn land, aan de grenzen van Sambas gelegen, aan ons afstond, de sluikhandel aldaar veel beter zou kunnen worden te keer gegaan. Daarom vermeende hij, dat de hoofdpunten van het alzoo te passeren kontrakt moesten zijn:

1) Dat de vorst van Borneo-Proper het Gouvernement van Nederlandsch

Indië zal erkennen als zijn bondgenoot, en zich verbinden geen ander kontrakt van vriendschap aan te gaan, veel minder in zijn rijk eenig gezag van eenige andere Europesche mogendheid te erkennen, noch te dulden, dat op zijn grondgebied eenig ander gezag dan door hem en zijne wettige opvolgers worde uitgeoefend.

2) dat de vorst voornoemd zich verbindt, alle mogelijke bescherming te verlenen aan zoodanige schepen of vaartuigen onder Nederlandsche vlag varende, welke te Borneo-Proper ten handel komen, en zooveel mogelijk zal trachten, dat zulks op andere, onder zijn gebied staande plaatsen, eveneens worde in acht genomen.

3) dat de vorst van Borneo-Proper afstand doet aan het Gouvernement van de dessa's Loendoe, Samatan, Sadoud en *Serawak*, zich echter, des verkiezende, de inkomsten (indien die er zijn) dezer dessa's kunnende voorbehouden, maar die inkomsten zelf, zonder bemoeijenis van het Gouvernement, zal moeten invorderen.

4) dat de sulthan van Borneo-Proper zich verbindt, om te waken en te doen waken tegen alle zeerooverijen, alsmede om geene zeeroovers in zijn rijk toe te laten, en zoo veel hem mogelijk is te beletten, dat dezen in zijne afgelegene dessa's toegelaten worden.

5) dat, om den meergemelden vorst een blijk te geven, hoe het Gouvernement genegen is, den vrede en de vriendschap met hem te onderhouden, en den wederzijdschen handel aan te moedigen, het Gouvernement zich verbindt, om de vaartuigen, welke regelregt van Borneo-Proper in de Nederlandsche bezittingen ten handel komen, geheel vrij van inkomende regten te stellen, mits de in te voeren goederen voortbrengselen zijn van den grond of de nijverheid van dat rijk: terwijl van die vaartuigen geen haven- of ankerage-gelden of eenige andere belasting zal worden geheven.

Het hoofddoel van dit kontrakt zou wezen, om daardoor een tegenwigt te stellen tegen de vrijhaven van Singapoera. De heffing van inkomende regten, en vooral ook de omslagtige formaliteiten, die daaruit voortvloeijen en bovenal voor inlandsche handelaren zeer belemmerend zijn, hebben den handel van Borneo-Proper op onze bezittingen grootelijks benadeeld. De ondervinding had toen reeds geleerd, dat die handel slechts door vrijlating van regten kan worden verlevendigd, en zich anders naar Singapoera, waar die vrijlating in den ruimsten zin bestaat, geheel en al zou verleggen. Deze geringe opoffering zou alzoo den lande groote voordeelen aanbrengen. Maar de Resident GRONOVIUS verwachtte van dit kontrakt nog andere belangrijke en voordeelige vruchten. Ofschoon er toen nog geene directe pogingen van Singapoera uit waren in 't werk gesteld, om voor den Engelschen handel op Borneo eenen nieuwen weg te openen, of landbezit aldaar te verkrijgen, voorzag hij echter, dat dit vroeg of laat het geval zou worden, en begreep hij, welk een gevoelig verlies daardoor aan onze belangen zou worden toegebragt. Om die reden drong hij er op aan, dat krachtdadige middelen zouden worden aangewend, ten einde zulk een verbond tot stand te brengen. Hij stelde voor, om een gezantschap

naar Borneo-Proper te zenden, en daartoe te benoemen den toenmaligen Adsistent-Resident van Sambas, vergezeld van een aantal rijksgrooten van dat hof. Die ambtenaar had reeds meermalen, in dergelijke zendingen, blijken van bekwaamheid gegeven, en de rijksgrooten van Sambas zijn bijna allen verwant met de vorsten van Borneo-Proper. Ten einde aan dit gezantschap eenigen luister bij te zetten, stelde de Resident voor, om het door twee koloniale oorlogsvaartuigen van de eerste charter over te brengen, en te doen begeleiden door een detachement van 50 of 60 man troepen. Bovendien zou de gezant eenige geschenken aan den sulthan en sommige zijner rijksgrooten moeten aanbieden, waartoe eene som van *f* 4000 voldoende werd gerekend.

Thans, na het gebeurde met Laboean en Serawak, blijkt het, hoe betreurenswaardig het is, dat het Indische Gouvernement de toekomst niet zoo goed inzag als de Resident GRONOVIUS, en zijne voorstellen met laauwheid en onverschilligheid ontving. Wel heeft het iets gedaan; maar, in plaats van de krachtige door den Resident voorgestelde middelen te gebruiken, om tot het gewenschte doel te geraken, nam het tot halve maatregelen zijn toevlugt; in plaats van het gezantschap te zenden op de wijze, waarvan alleen eene goede uitkomst was te verwachten, liet het door eenen, daarvoor geheel ongeschikten, persoon onderzoeken, of er gelegenheid zou bestaan, om, in het belang van onzen handel, een kontrakt met den vorst van Borneo-Proper te sluiten (*). De uitslag kon dan ook wel niet twijfelachtig wezen. Een pangerang (†) van Sambas, daartoe door het Gouvernement aangewezen, ging naar Borneo-Proper, bleef er negen maanden, en kwam onverrigter zake terug.

Na deze eerste ongelukkige proeve, schijnt het Indische Gouvernement zich om Borneo-Proper weinig meer bekommerd te hebben. Althans mijne bescheiden zwijgen daarover tot het jaar 1838. De sulthan van Sambas berigtte toen in de maand Julij aan den Adsistent-Resident van Sambas, dat te Serawak een Engelsch schip van Singapoera was aangekomen, met onderscheiden soorten

---

(*) Het besluit, waarbij dit bepaald werd, luidt aldus.

» No. 50. BUITENZORG, 12 Maart 1831.

» Gelezen de missive van den Resident van Borneo's westkust, van den 23 Januarij l.l., La. B.

» En hierover gedelibereerd zijnde,

» Is goedgevonden en verstaan:

» *Eerstelijk* enz.

» *Ten tweede* enz.

» *Ten derde* aan den Resident op te dragen om, door middel van den rijksbestuurder van Sambas, wiens bloedverwanten in Borneo-Proper gevestigd zijn, te doen onderzoeken, of er gelegenheid zou bestaan, om een kontrakt met den vorst van Borneo-Proper, in het belang van onzen handel, te sluiten.

» Extract dezes zal worden verleend aan de Generale Directie van financiën, de algemeene rekenkamer, en den Resident voornoemd, tot informatie en narigt:

Accordeert enz.

De Adj.-Secretaris van het Gouvernement,

(w. g.) VAN OLPEN."

(†) *Pangerang* is een hooge adelijke titel.

van lading. De Adsistent-Resident, de heer R. BLOEM, rekende zich verpligt, het Gouvernement daarvan onmiddellijk kennis te geven, onder opmerking, dat, dewijl Serawak eene direkte en gemakkelijke communicatie met de binnenlanden van onze Adsistent-Residentie Sambas heeft, de komst van dat vaartuig zeer tot benadeeling van 's Lands belangen zou kunnen strekken. Vooral was hij van oordeel, dat de verkoop van zout en lijnwaden daaronder zou lijden; terwijl hem geene andere middelen ten dienste stonden, om dit te verhoeden, dan alleen de vorsten van Sambas aan te bevelen, om den invoer der Engelsche goederen van Serawak zoo veel mogelijk te beletten. Belangrijk is tevens hetgeen hij bij diezelfde gelegenheid aan het Gouvernement mededeelde, omtrent de pogingen, door hem in het werk gesteld, om met de vorsten van Borneo-Proper in aanraking te komen, en kontrakten te sluiten, waarin bepaald wordt, dat aan die kust alleen Nederlandsche schepen met Nederlandsche papieren voorzien zullen worden toegelaten. Hij, even als de heer GRONOVIUS in 1831 reeds, beschouwde dit als het meestafdoende middel, om de komst van Engelsche vaartuigen aan die kust van Borneo zoo veel mogelijk te verhinderen. De vooruitzigten, om zulke kontrakten te sluiten, waren op dat oogenblik niet ongunstig; tot bewijs waarvan hij onder anderen het Gouvernement een brief aanbood van den, door BROOKE's lotgevallen zoo bekend geworden, pangerang-moeda HASSIM. Daarom verzocht hij de Regering, hem wel te willen inlichten, hoe hij behoorde te handelen, ten opzigte van vreemde vaartuigen, die de kust onder het gebied van het rijk van Borneo-Proper bezoeken; terwijl hij tevens verlangde te weten, op welke voornaamste punten hij zou behooren acht te geven, indien het hem mogt gelukken met de vorsten van Borneo-Proper voordeelige handels- en vriendschaps-kontrakten te kunnen sluiten, en of hij zich in dat geval daartoe geautoriseerd kon rekenen.

Het Gouvernement scheen ook nu weder aan den handel met Borneo-Proper en de vaart der Engelschen op die kust niet zoo veel gewigt te hechten als de Ads.-Resident van Sambas. Immers het beschouwde de komst te Serawak van een vaartuig onder Engelsche vlag van Singapoera volstrekt niet als een nieuw of verontrustend verschijnsel, maar als iets, dat *misschien* reeds sedert vele jaren bestaan had. En wat het gevaar betrof, dat daaruit zou kunnen voortvloeijen voor de handelsbelangen van de Nederlandsche bezittingen op Borneo, vermeende het Gouvernement dat daartegen toch niet veel te doen zou zijn, omdat de aanvoer over land van Serawak in geen geval bepaaldelijk geweerd kon worden. Overigens *bestonden* er bij de Regering in het algemeen *geene bedenkingen* tegen het sluiten van handels- en vriendschaps-kontrakten met de inlandsche vorsten en staten, maar was zij toch van oordeel, dat zulks niet buiten eene bijzondere magtiging van het Gouvernement mogt plaats vinden, waarbij voor ieder geval de grondslagen van overeenkomst behoorden te worden aangewezen. Daarbij moesten echter nimmer worden uit het oog verloren, de regten die Engeland bezat, en nooit zou men in zulke kontrakten voorregten voor onze Natie mogen bedingen, die in

strijd waren met art. 3 van het traktaat van Londen. Het Gouvernement had noch te Serawak noch in Borneo-Proper eenig gezag; daarom zou het, in weerwil der vriendschapskontrakten met de vorsten aldaar, toch moeijelijk zijn, om de Engelsche schepen van die kust te weren. Om al deze redenen, en om alle boosheid en ontevredenheid van de zijde van Engeland te vermijden, werd dan ook den Ads.-Resident van Sambas, in antwoord op zijne boven medegedeelde voorstellen, ten ernstigste op het hart gedrukt, om vooral geen hindernis toe te brengen aan de vrije vaart en den handel in den Indischen Archipel, terwijl hem werd medegedeeld, dat voor het sluiten van kontrakten met de vorsten van Borneo-Proper geene noodzakelijkheid bestond.

Konden de Engelsche ondernemingszucht en handelsgeest wel beter door het Engelsche Gouvernement bevorderd worden, dan op die wijze door het Nederlandsche? Met welk eene vaderlijke bezorgdheid en teedere liefde houdt onze Regering de oogen geopend over de belangen van de onderdanen der Britsche kroon! Geen verbonden met inlandsche vorsten, want daardoor zou de vrije vaart en de handel van Engeland in den Archipel misschien schade lijden, geene maatregelen, zoo als de Ads.-Resident van Sambas verlangde, waardoor de komst van Engelsche vaartuigen aan de kust van Borneo eenigzins verhinderd kan worden. Neen, het verwondert ons nu niet meer, dat een jaar later de Engelschman JAMES BROOKE op deze kust verscheen, en, op die wijze beschermd en in de hand gewerkt door het Nederlandsche Gouvernement, aldaar de Engelsche vlag plantte, en den grondslag legde van het toekomstig bezit van het schoonste gedeelte van Borneo door Engeland. Gij gevoelt, als Nederlander, bij het lezen van mijn verhaal, dezelfde smart als ik bij het schrijven; maar gij hoopt nog, dat ik de zaak met al te zwarte kleuren voorgesteld, dat ik overdreven heb. Doch ik ben verpligt u ook deze laatste illusie te ontnemen, door hier woordelijk het besluit te laten volgen, waarin het Gouvernement deze staatkunde belijdt.

Extract uit het Register enz.

»BUITENZORG, 13 November 1838.

»Gelezen de missive van den Adsistent-Resident van Sambas, d.d. 17 Julij, no. 90, geheim en bijlagen, strekkende ter bekoming van inlichtingen op de vragen:

»*a*. of en zoo ja, op welke wijze, hij den vreemden handel op Borneo-Proper (Noord-oostkust) mag tegenwerken, als hebbende zich daar en wel te Serawak, een vaartuig onder Engelsche vlag, komende van Singapoera, opgehouden, en met de vorsten handel gedreven in vreemde goederen.

»*b*. of hij met de vorsten voormeld, vooral die van Serawak, kontrakten mag sluiten en zoo ja, onder welke bepalingen voor handel, vriendschap enz.

»Gezien de consideratiën en het advies der generale directie van financiën, d.d. 29 September j.l., Litt^a. DD geheim, wordende daarbij door dezelve als haar gevoelen te kennen gegeven, dat het bij § 1 vermelde niets nieuws is, maar denkelijk reeds sedert jaren bestaan heeft, en voorts dat aan den Adsistent-Resi-

dent voornoemd zou kunnen worden te kennen gegeven, dat het hem geoorloofd is, om zoo noodig eene voordragt te doen, de strekking hebbende om den aanbreng over land van vreemde goederen te beperken, echter alleen binnen zijn gebied, indien zulks op eene doelmatige wijze kan geschieden, hetgeen echter waarschijnlijk niet veel daartegen zal kunnen afdoen, omdat de aanvoer toch niet bepaaldelijk geweerd kan worden;

»dat tegen het sluiten van handels- en vriendschaps-kontrakten met de inlandsche vorsten en staten, in het algemeen geene bedenkingen bestaan, maar dat zulks niet buiten eene bijzondere magtgeving van het Gouvernement kan plaats vinden, waarbij in elk geval de grondslagen van overeenkomst worden aangewezen, en wijders in dezelve geene voorregten mogen worden bedongen, strijdig met art. 3 van het traktaat van Londen (Indisch Staatsblad, 1825, no 19);

»dat naar de meening van de rapporteurs het Gouvernement geen gezag heeft te Serawak noch ook in Borneo-Proper, en het derhalve, in weerwil van vriendschapskontrakten met de vorsten aldaar, moeijelijk zoude zijn, om de Engelsche schepen van die kust te weren, daar het altijd van die onafhankelijke vorsten zou blijven afhangen, om, naar gelang van de min kostbare handelsartikelen, met de vreemde schepen aldaar aangebragt wordende, zich dezelve aan te schaffen, door den ruilhandel of anderszins, waartegen het Nederlandsch gezag ter goeder trouw geene afdoende middelen mag aanwenden, in opvolging van het aangehaald artikel van het Londensch traktaat; —

»Gelet op het vermeld traktaat (Indisch Staatsblad 1825, no. 19); —

»Den Raad van Nederlandsch Indië gehoord (advies d.d. 10 October j.l. L^{a}. D^{i}. geheim); —

»Is goedgevonden en verstaan:

»Den Adsistent Resident van Sambas, onder mededeeling van het vorenstaande, met opzigt tot de door hem bij missive van den 17 Julij j.l., no. 90 geheim, gevraagde inlichtingen, over te wijzen tot het aangehaald art. 3 van het Londensche traktaat van den 17 Maart 1824 (Staatsblad 1825, no. 19), onder te kennengave aan denzelven, dat hij geene hindernis mag toebrengen aan de vrije vaart en den handel in den Indischen Archipel, en dat voorts voor het sluiten van kontrakten met de vorsten van Borneo-Proper voor als nog geene noodzakelijkheid bestaat. —

»Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Indië tot informatie, en extract verleend aan de Generale Directie van financiën, en den Adsistent Resident van Sambas tot informatie en narigt.

»Accordeert met voors. Register,

De 1ste Adj. Secret. van het Gouvernement,
(w. g.) P. JEEKEL."

Nog had de Ads. Resident van Sambas dit besluit niet ontvangen, toen hij alweder op diezelfde zaak van den Engelschen handel op de Noord- en Westkust van Borneo terug kwam, niet wetende dat, terwijl hij ze als van het uiterste belang beschouwde, het Gouvernement daaraan geen het minste gewigt hechtte. Den 30 November 1838 gaf hij aan de Regering te Batavia kennis, dat bij hem waren gekomen drie personen, waarvan één Christen en twee Javanen, die zich allen uit de handen der zeeroovers gered hadden door over boord te springen en naar land te zwemmen. Ze hadden behoord tot de ekwipage van eene Engelsche brik, die van Singapoera was uitgezeild naar

Serawak, doch op de hoogte van Tandjong-datoe, door de zeeroovers, zonder een voorafgaand gevecht, dadelijk werd geënterd en genomen. Het vaartuig was bestemd geweest, om, na de lossing van zijne lading, te Serawak antimonium-steenen in te nemen, waarschijnlijk voor rekening van zekeren Engelschen koopman, die zich sedert eenigen tijd daar gevestigd had. Hoezeer de Adsistent-Resident dit ongeluk betreurde, kon hij toch niet nalaten het Gouvernement opmerkzaam te maken op de omstandigheid, dat deze gebeurtenis misschien de Engelschen eenigzins zou afschrikken om hunne pas geopende handelsoperatiën verder voort te zetten. Desalniettemin rekende hij zich verpligt, om de aandacht van het Gouvernement op nieuw op dit gewigtig onderwerp te vestigen. »Bijaldien de handel der Engelschen te Serawak niet kan worden tegengewerkt," het zijn zijne eigene woorden, »wordt onze vestiging ter dezer kust niet alleen zeer schadelijk, maar ook door groote gevaren bedreigd. Want behalve dat door den aanvoer te Serawak van zout en Europesche artikelen, de monopolie van het Gouvernement en de smalle handel te Sambas te niet moeten gaan, is de aanvoer en verkoop van vuurwapenen en buskruid aan de onderdanen der vorsten van Borneo, die tuk op roof zijn, ook zeer gevaarlijk, dewijl zij daardoor in staat worden gesteld, om de zeeën overal onveilig te maken."

Maar de Adsistent-Resident van Sambas doet nog meer, om het Gouvernement te bewegen zich deze belangrijke zaak toch aan te trekken. Hij wist, dat een *dadelijk* verlies van inkomsten der Regering meer vrees aanjoeg, dan de schromelijkste gevolgen in de toekomst. Daarom legde hij een extract over uit het pakhuisboek van het verkochte zout voor rekening van den lande, waaruit, door cijfers, bleek, dat de komst van Engelsche vaartuigen te Serawak het zoutmonopolie reeds zeer benadeelde. Daar de winst van het zout het eenige middel was, om de uitgaven te kunnen bestrijden, zoo zou van dit nadeel het noodzakelijk gevolg worden, dat jaarlijks groote tegemoetkomingen uit 's Lands kas voor Sambas zouden noodig worden, en alzoo dit établissement in een schadelijken lastpost zou veranderen. Om al deze redenen beschouwde hij het als zijn duren pligt, tegen zulk eene droevige uitkomst te waken, en daarom stelde hij de Regering voor, hem naar Batavia te ontbieden, ten einde mondeling zulke voorstellen te doen, welke hij het niet raadzaam achtte aan het papier toe te vertrouwen. Bovendien zou het zeer nuttig wezen, dat hem werd toegestaan twee of drie personen mede te nemen, die, volgens zijn oordeel, nuttigen raad en inlichtingen konden geven, en tevens eenige gemagtigden der kongsi's (*), opdat dezen daardoor gelegenheid verkregen, om de magt en grootheid van het Nederlandsche Gouvernement te zien en daarvan eenen diepen indruk te ontvangen.

(*) *Kongsi's* zijn » maatschappijen" of » kompagnieschappen" onder de Chinezen. Op Borneo, en vooral ook in de binnenlanden van Sambas zijn vele zulke » kongsi's", die magtige en onafhankelijke staten vormen. Zie daarover » Verslag eener reis naar Montrado, gedaan in 1844," voorkomende in het » Tijdschrift voor Nederlandsch Indië," 9de jaarg., 3de deel, blz. 63 enz.

Het Gouvernement nam, op al deze voorstellen, een besluit, waarbij zeer lakonisch aan den Adsistent-Resident van Sambas werd te kennen gegeven, dat zijne overkomst naar Batavia tot het mededeelen van inlichtingen en het doen van voorstellen, met betrekking tot den handel der Engelschen te Serawak, niet als noodzakelijk werd beschouwd, *moetende die handel aan zijnen loop worden overgelaten* (*).

Omtrent hetgeen er verder door het Nederlandsche Gouvernement, ten opzigte van de vestiging der Engelschen op Borneo, in Indië zelf gedaan is, zijn mijne berigten niet meer zoo volledig, dewijl ik niets wil verhalen dan hetgeen, niet door gevolgtrekkingen, maar door officiële bescheiden gestaafd wordt. Desniettemin kan ik toch nog een belangrijk feit aan het licht brengen. In het laatst van de maand Mei 1829, dus weinige maanden voor de komst van BROOKE, kwamen eenige zendelingen van de hoofden van Serawak bij den Adsistent-Resident van Sambas, en bragten hem eenen brief van hunne meesters, waarin deze verklaarden, dat zij genegen waren, zich onder het gezag van het Nederlandsche Gouvernement te begeven, en het verzoek deden, om hen in onderwerping te nemen. Ofschoon reeds zoo dikwijls teleurgesteld, begreep de Adsistent-Resident desniettemin, dat het zijn pligt was, ook deze gelegenheid tot bevestiging van de magt en bevordering der belangen van het Gouvernement niet ongebruikt te laten voorbijgaan. Daarom zond hij die zendelingen met hunnen brief naar

---

(*) Ook hier weder deel ik het geheele besluit mede, om allen twijfel aan de letterlijke waarheid van 't geen ik verhaal voor te komen.

Extract uit het register enz.

No. 14. BATAVIA, 8 Februarij 1839.

» Gelezen de missive van den Adsistent-Resident van Sambas van den 30 Nov. l.l., no. 132, daarbij goedkeuring verzoekende op eene uitgave van *f* 6 wegens voeding van drie uit de handen der zeeroovers ontvlugte personen, welke, volgens de naar aanleiding der bestaande bepalingen, afgenomene en overgelegde verklaringen, waarschijnlijk behoord hebben tot de ekwipage van eene Engelsche brik, die van Singapoera bestemd was naar Serawak, doch op de hoogte van Tandjong Datoe door de zeeroovers is genomen. Wordende voorts door den Ads.-Resident voornoemd de aandacht gevestigd op den handel, welke door de Engelschen op Serawak gedreven wordt, en die naar zijn inzien nadeelig en zelfs gevaarlijk zou kunnen worden voor onze financiële belangen, en onze vestiging te dier kust, en mitsdien in overweging gevende, om met eenige daarbij opgenoemde personen, tot het mededeelen van inlichtingen ter zake naar Java over te komen,

» De Raad van Indië gehoord, (advies van den 21 Januarij l. l., no. 97)

» Is goedgevonden en verstaan,

» *Eerstelijk* den Adsistent-Resident van Sambas, onder overwijzing tot het Staatsblad van 1835, no. 41, op te merken, dat hij met de vorenbedoelde uitgave van *f* 6 behoort te handelen overeenkomstig de bepalingen op het beheer van 's Lands geldmiddelen (Staatsblad 1831, no. 71).

» *Ten tweede* aan den Ads.-Resident voornoemd te kennen te geven, dat zijne overkomst herwaarts tot het mededeelen van inlichtingen en het doen van voorstellen, met betrekking tot den handel der Engelschen te Serawak, niet als noodzakelijk wordt beschouwd, moetende die handel aan zijnen loop worden overgelaten.

» *Ten derde* enz.

» Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Indië tot informatie, en extract verleend van den Ads.-Resident van Sambas, en den officier belast met het beheer van 's lands civiele schoeners en kruisbooten tot informatie en narigt.

Accordeert enz.

De adj. Secretaris van het Gouv.:

(w. g.) SCHAAP."

Java, en deed daarbij tevens aan de Regering eenige voorstellen, ten einde van deze aanbiedingen der hoofden van Serawak de meeste partij te trekken; maar ook die voorstellen werden met dezelfde koelheid en onverschilligheid ontvangen. De Adsistent-Resident had zich slechts te bepalen tot het onderhouden van vriendschapsbetrekkingen met de plaatsen der kust die tot Borneo-Proper behoorden. Nog eens kwam hij op zijne mededeelingen terug en gaf nadere inlichtingen nopens de door hem gedane voorstellen met betrekking tot het verzoek der hoofden van Serawak, om bij het Nederlandsche Gouvernement in onderwerping te komen; maar ook weder te vergeefs. Hij werd verwezen tot de vroeger reeds ontvangen disposities, en nu werd hem bovendien nog nadrukkelijk aanbevolen, om toch alles te vermijden wat aanleiding tot aanstoot voor andere natiën zou kunnen geven (*).

Terwijl onze belangen op Borneo aldus behartigd werden, kwam JAMES BROOKE te Serawak; terwijl zwakheid, flaauwheid, onverschilligheid, ongegronde vrees onze handelingen kenmerkten, stelde hij daar tegenover kracht, activiteit, stoutmoedigheid en ondernemingszucht. Is het te verwonderen, dat hem gelukt is wat hij wilde? Wij verwijzen u naar het verhaal der moeijelijkheden en bezwaren, waarmede hij heeft moeten kampen (†), en wij vragen, of het hem mogelijk zou geweest zijn die te overwinnen en zulke groote uitkomsten voor zich en zijne natie te verkrijgen, indien wij gebruik hadden gemaakt van de schoone gelegenheden, die zich ons aanboden, om de Engelschen op Borneo *voor te komen?*

Thans nog van diplomatische onderhandelingen met het hof van Londen eenige vruchten te verwachten, is in mijn oog eene dwaasheid. Wij hebben andere pligten te vervullen. Wij moeten trachten het kwaad in zijnen voortgang zooveel mogelijk te stuiten, en grooter nadeel en schade voor te komen. Al wie meent, dat het doel der Britsche staatkunde met Borneo nu reeds be-

---

(*) Zie hier de missive van den alg. Secret., waarin het te lezen staat:
La. C. BATAVIA, 9 Maart 1840.

» Bij missives van 10 en 12 December l.l., no. 12 en 13, worden door U.W.E.G., onder aanbieding van » the Singapore free press," van den 17 en 24 October l.l., no. 42, en 43, en met wederlegging van het daarbij voorkomende over de aangelegenheden van de N.W. kust van Borneo, nadere inlichtingen gesuppediteerd, nopens de vroeger door U.W.E.G. gedane voorstellen, met betrekking *tot het verzoek der hoofden van Serawak, om bij het Nederlandsch Indisch Gouvernement in onderwerping te mogen komen*, en nopens de beteugeling van den euvelmoed der Daijaksche zeeroovers.

» De Gouverneur Generaal van de voormelde missives kennis genomen hebbende, heeft mij opgedragen U.W.E.G. voor zooveel de Serawaksche zaak en de bekruissing der westkust van Borneo betreft, over te wijzen tot de reeds te dier zake bij besluiten van 20 Sept. en 18 Nov. l.l., nos. 11 en 10 genomene beschikkingen, met kennisgeving wijders, dat Z. Exc. U.W.E.G. nogmaals wil hebben *aanbevolen, om alles te vermijden wat aanleiding tot aanstoot voor andere natiën zou kunnen geven.*

» Mij bij deze van den voormelden last kwijtende, heb ik tevens de eer, de door U.W.E.G. overgelegde nommers van » the Singapore free press" hiernevens, overeenkomstig het door U gedaan verzoek aan U.W.E.G. terug te zenden.

De algem. Secretaris:
(w. g.) CORNETS DE GROOT.

(†) Zie H. KEPPEL, *Togten naar Borneo van J. BROOKE, thans gevestigd te Serawak.* Amst. 1846.

reikt is, verraadt weinig kennis van de uitgestrektheid en den rijkdom van dat eiland, en weinig doorzigt in de handelsspeculatiën en de heerschzucht van Engeland. Het heeft thans, door het bezetten van Laboean in naam der koningin, en het bezit van Serawak, als de eigendom van den Gouverneur van Laboean, een vast punt, van waar het zijne operatiën verder zal uitbreiden. Niet in Londen, maar op Borneo zelf is ons het strijdperk geopend; geene diplomatische akten en nota's zijn onze wapenen; maar een Gouvernement in Indië, dat, vol activiteit en veerkracht, door verstandige en doeltreffende maatregelen onze belangen behartigt en verdedigt; maar moedige mannen, vol ondernemingszucht, die hun geld en leven durven wagen, zoo als onze voorvaderen.

Op het grondgebied van den sulthan van Borneo-Proper zal het voorshands voor eenen Nederlander wel niet mogelijk zijn zich te vestigen, om handel te drijven. Maar aan de noord-oostkust van Borneo liggen uitgestrekte landen, die tegenwoordig, in naam althans, de eigendom zijn van den sulthan van Soeloe, over wien ik later meer uitvoerig zal spreken. Ze hebben veel meer innerlijke waarde dan die gedeelten, welke thans door het Nederlandsche Gouvernement zijn ingenomen. Indien wij hen niet voorkomen, dan zullen ongetwijfeld de Engelschen vroeg of laat, misschien wel plotseling vóór nog iemand het vermoedt, zoo als op Laboean en Serawak, zich aldaar gaan vestigen, en wij zullen welligt weder diplomatische nota's wisselen met het hof van St. James, terwijl zij met kracht voortwerken naar hun onveranderlijk doel. Wij zullen thans, voor wij verder gaan, een blik werpen op dat gedeelte van Borneo, en, daartoe in staat gesteld door eenen ooggetuige, die in het begin van 1848 die streken bezocht en wien ik straks zal noemen, de verschillende plaatsen en landstreken aldaar beschrijven.

De bezittingen, die het Soeloesche rijk op de vaste kust van het eiland Borneo heeft, strekken zich uit van tanjong-Simpan-manjoe of de Roovershoek ten noorden, tot aan kaap Kaniongan in de straat Makassar, en zijn verdeeld in drie afdeelingen, als:

1) Maloedoe of Kinibalo, waaronder begrepen zijn de distrikten Paytan en Labok, zich uitstrekkende van kaap Simpan-manjoe tot aan het westelijkste gedeelte van de haven van Sandakan.

2) Mangedora, zich uitstrekkende van bovenstaande westelijke grenzen, tot aan de rivier Tawoa, tegenover het eiland Sibattoek gelegen.

3) Tiroen, zich uitstrekkende van de rivier Tawoa tot aan de kaap Kaniongan.

Maloedoe, beschouwen de Soeloerezen te zijn het volkrijkste, vruchtbaarste en meeste waarde hebbende distrikt van geheel Borneo. — De baai van dien naam is meer dan 30 Engelsche mijlen diep. — Twee voorname plaatsen liggen aan de rivieren, die zich in de baai ontlasten, de westelijkste is Soengi-besaar genaamd, en staat onder het oppergezag van Soeloe; de oostelijkste is Bankaka, die in naam staat onder Borneo-Proper; beide negeriën tellen

eene bevolking van ongeveer 1000 man. Eerstgenoemde plaats ligt een half uur van het strand, doch de tweede omstreeks acht uren roeijens de rivier opwaarts. Ten oosten van Bankaka ligt eene uitgestrekte koraalbank, die de reede beschut tegen oploopende zeeën; aan de westzijde heeft men eene schoone pareloesterbank, doch de inlanders verstaan de kunst niet, ze op diepwater te vangen; zij nemen die met de hand van den grond, in zee staande op eene diepte van drie voeten. Vele rivieren, die zich in de baai ontlasten, hebben diepwater bij hare mondingen, en allen zijn van goed verschwater voorzien. De land- en zeewinden waaijen geregeld en zijn gunstig voor het in- en uitvaren der baai. De verdere plaatsen aan deze baai gelegen zijn Bawangan, Tandi, Malasingin, Sapoeni, Kadat, Tambaloelan, Pangalian en Maloebang, doch de bevolking is niet zeer talrijk, en de peperteelt, die hier jaren geleden bloeide, is sedert verwaarloosd en bijna te niet gegaan. Het geheele distrikt levert een overvloed van uitmuntende rottan, die de inlander gewillig wil zoeken voor eenen niets beduidenden prijs; zonder de minste inspanning zoude men eene jaarlijksche hoeveelheid van 20 tot 30,000 pikols kunnen bekomen. Ook groeit de rijst overvloedig in het binnenland. De Daijaksche (oorspronkelijke inlandsche) volksstammen, of, zoo als zij hier genoemd worden, de »orang Idan" zijn zeer talrijk; men vindt hier eenen overvloed van »koelit lawang" of nagelbast, en de sassafras groeit mede hier. Doch hetgeen dit distrikt vermaard maakt, is het voortbrengen van de beste kamfer, verkieslijk boven alle soorten, die de wereld oplevert, en die zeer gezocht is in China en Japan. De kusten leveren een overvloed van karet (schildpad), en de opbrengst van was, uit de bosschen verzameld wordende, is zeer belangrijk.

Soeloe ontvangt van Soengi-besaar jaarlijks 5 pikols allerbeste kamfer en eene gelijke hoeveelheid van mindere soort, 30 pikols zwarte en 2 pikols witte vogelnestjes (de bekende eetbare soort), 15 pikols katoen, 10 pikols was, een goeden voorraad rijst, rottan, atap (eene soort van gedroogde lange bladeren, om de huizen te dekken), en twintig kattis parelen.

Doch hetgeen dit gedeelte van Borneo zoo veel in waarde doet rijzen, is het gemakkelijke transport, meer dan 40 palen ver, naar het groote meer van Kinibaloe, in omvang en grootte verre het beroemde meer van Manilla overtreffende. Het is de bron van verscheidene groote rivieren van Borneo, heeft eene diepte van 5 of 6 vademen, en is bezaaid met verscheidene kleine eilandjes; het water heeft eene witachtige tint, doch is voor gebruik zeer gezond. Langs de boorden van dit meer vindt men eene ontelbare menigte negerien van Daijakkers, die zich met den landbouw onledig houden en bestuurd worden door de hoofden hunner natie. Deze bevolking zoude verkiezen hare produkten naar Soengi-besaar af te brengen, indien daar een geregelde handel gevestigd was; thans bezoeken zij afgelegene plaatsen om ze van de hand te zetten. — Een goede weg leidt van Bankaka naar de Sandakanbaai. Overvloed van goede buffels, hoenders, riviervisch, schildpad en vruchten kan men hier bekomen.

Bij het binnenzeilen der baai van Maloedoe wordt men getroffen door het gezigt van den reusachtigen berg Kinibaloe, die zijn kruin zoo verre verheft boven het omliggende gebergte, dat de aanschouwer het schoone tooneel moet bewonderen.

Paijtan is eene baai en rivier tusschen Maloedoe en Sandakan gelegen en aan Soeloe ondergeschikt; deze plaats is vermaard door de menigte kamfer van de allerbeste soort die zij oplevert; men vindt ook dáár een overvloed van nagelbast, rottan, was en rijst, die naar Soeloe uitgevoerd wordt; op de menigte eilanden en reven langs deze kust, treft men ook eene onnoembare hoeveelheid karet (schildpad) aan.

Soegoet is eene belangrijke plaats, gelegen aan de rivier van dien naam, die haren oorsprong neemt uit het meer Kinibaloe; de voortbrengselen zijn dezelfde, als die van Paijtan, en 6 of 8 vaartuigen varen af en aan naar Soeloe, tot overbrenging der voortbrengselen van het land.

Laboek is eene groote baai, omgeven van vele koraalbanken; de negeri draagt den naam van Ano. De Spanjaarden hadden voor dezen eene bezetting alhier en gaven haar den naam van »Sint Anne's-baai;" de bevolking staat onder Soeloe, en zendt hare producten, bestaande uit katoen, was, rottan, kalk en andere kleinigheden, ook derwaarts.

Sandakan is de schoonste haven van de wereld, of wel eene verzameling van havens, met goede gronden en beschutting voor eene ontelbare menigte schepen; het staat geheel onder het gezag van Soeloe; de rivier van Sapanja of Sandakan is een klein riviertje van eenige vademen breedte, dat zich in de baai ontlast; de negeri ligt aan hare monding. De Mahomedaansche bevolking, die hier woont, is niet zeer talrijk, doch daarentegen die der Idanners of Daijakkers wel. Voorheen was deze plaats een domein van de kroon van Soeloe en bestonden de opbrengsten, in:

50	pikols	witte vogelnestjes
200	»	zwarte »
3	»	eerste soort kamfer
3	»	was
50	»	tripang, en
5	kattis	parelen;

doch dewijl roof en plunderzucht de overhand genomen hebben, en ieder zich het gezag aanmatigt, zoo zijn de inkomsten aanmerkelijk verminderd, en ontvangen de sulthan en de leden der regering thans niet meer dan 25 pikols witte vogelnestjes. Het is de gewoonte, dat de Soeloesche rijksgrooten eenen jaarlijkschen togt naar Sandakan-baai doen, op welken zij zich van hun geheel gevolg laten vergezellen, wanneer zij verzekerd zijn, rijke voordeelen te zullen behalen.

Towson doejon. Hier heeft men eene andere kleine bevolking in de nabijheid van Sandakan. Een honderdtal Badjou's houden zich daar onledig met de tripang-visscherij, die hun jaarlijks een 60 pikols geeft; de plaats levert een weinig padi op, doch niet genoegzaam voor den uitvoer. Weinige Idans wonen in deze omstreken.

Poeloe-loeboekan is een klein eiland, in de nabijheid van evengenoemde plaats gelegen; op hetzelve woont geene bevolking, doch het is bezaaid met kokosboomen, die in het wild groeijen en waarvan elk, die wil, de vruchten haalt, om in den handel om te zetten.

Domandoeng heeft eene kleine rivier, en slechts eenige weinige visschers wonen aldaar.

Sigallewoed heeft eene groote bevaarbare rivier, de negeri ligt nabij hare monding en eene bevolking van Mahomedanen en Idans zijn de bewoners dezer plaats.

Loo-loo is eene kleine negeri aan de rivier gelegen, alwaar eenige Badjou's zich met de tripang-visscherij onledig houden.

Het eiland Bahilia-toelis vereenigt de havens van Sandakan en Manoenjong.

Aan den binnenkant van het eiland kan men een schip kielen, zijnde er 8 of 10 vademen water tegen den wal aan, en eene voortreffelijke beek met helder water valt over klippen in zee. Men vindt daar een weinig zeer witte vogelnestjes, doch welke niet zoo gezocht zijn als die van de vaste kust van Borneo.

De afdeeling Mangedora beslaat het noordoostelijkste gedeelte van Borneo, en strekt zich uit naar den Soeloeschen archipel in een lang uitgestrekten hoek Oensang of de »ongelukskaap" genoemd. De geheele afdeeling levert eene buitengewone hoeveelheid produkten, in den handel bij uitstek gezocht, als: vogelnestjes, kamfer in menigte, olifantstanden, dammer, was, lakkahout, rottan, eene groote hoeveelheid van het beste goud, dat men in klompen en ook fijn vindt, zeer zacht en kneedbaar aan was gelijk, eene menigte vee, enz.

De noordkust van Oensang heeft verscheiden baaijen, doch geene levert beschutting tegen de noordelijke winden.

Van Tambesan tot Sandakan heeft men dertig groote rivieren, die allen, met uitzondering van de Moroak, takken zijn van de Kini-battangan, en gezamenlijk met den moedertak, die deszelfs oorsprong neemt in het groote meer bij de Kinibaloe, een delta vormen; de vier westelijkste zijn de voornaamste, inzonderheid de Towson. Banken maken hare uitmondingen ondiep, doch binnen de rivieren is er overvloedig water voor de grootste schepen. Volgens zeggen der Soeloerezen zoude men den loop dezer rivier kunnen verleggen naar de baai van Manoenjong in de Sandakan-baai, waardoor alle bezwaren zouden weggenomen en deze rivier tot de prachtigste van geheel Borneo zou gemaakt worden.

Kini-battangan, hetgeen in de landstaal beteekent »de rivier der Chinezen," is zoo genaamd naar eene groote volkplanting dier natie in vorige tijden, doch sedert lange jaren geheel verdwenen. De negeri van dien naam ligt zeven dagen roeijens de rivier opwaarts en staat onder de bevelen van Soeloe; verder binnenlands in vindt men vele zeer groote negerien der Idans, en neemt de b volking toe naarmate men landwaarts indringt. De opbrengsten van deze plaats zijn 30 pikols witte en 100 pikols zwarte vogelnestjes, een weinig was, veel rottan, zeer veel stofgoud, waarvan de bevolking tien kattis jaarlijks aan schatting moet opbrengen, eene groote hoeveelheid padi, die door

haar gewonnen wordt; en in de bosschen ziet men vele olifanten en rhinoserossen. Een aantal van dertig vaartuigen is voortdurend in de vaart naar Soeloe tot vervoer der voortbrengselen. Het oostelijkste gedeelte van kaap Oensang wemelt van wilde olifanten, die men nergens elders op Borneo aantreft. Zeer veel wild hoornvee doorkruist het land, zijnde afstammelingen van het door de Spanjaarden achtergelatene ras, toen zij in 1646 Borneo ontruimden.

Tambesan is een klein eilandje, gelegen op den noordoostelijken uithoek van kaap Oensang, hetwelk met het vaste land eene voortreffelijke haven vormt, voor alle winden beschut en voor de grootste schepen tot ligplaats geschikt; men vindt op de vaste kust een overvloed van het schoonste timmerhout, zelfs van een omtrek van 2 tot 3 vademen; goed drinkwater is hier verkrijgbaar en de grond aan beide zijden uitermate geschikt voor den landbouw, doch men ziet er geene bevolking.

Van deze plaats tot Giong vindt men verscheidene rivieren; eenige zijn genaamd, Soebait Tanoe, Maboeng, Babatoe, waar men veel wild aantreft, Saloerang, Lingang en meer anderen.

De Giong-rivier is gelegen in het noordwestelijkste gedeelte van de baai van dien naam; men vindt daar eene zeer noemenswaardige hoeveelheid zwarte vogelnestjes.

Poeloe Gija, aan de kust gelegen. Hier heeft men een overvloed van herten, en te Saparan eene menigte van groene schildpadden; men vindt ook eene soort van witte vogelnestjes op Poeloe Gija, en veel tripang wordt er in deze baai gevangen.

Goenong Madai, nabij Giong gelegen, heeft een vogelnestklip en eenen merkwaardigen berg, Selam genaamd.

De zuidhoek van Giong-baai wordt Temboen-matta genoemd. Hier heeft men eene zeer diepe rivier, waar schepen van aanzienlijke grootte kunnen binnenloopen. Ook vindt men daar een zeer uitgestrekt djati-bosch, dat slechts een kwartier uur van het strand ligt. Wilde varkens en herten zijn daar in menigte, doch geene bevolking dan binnenlands eene talrijke inlandsche of »Orang Idan", die zich generen met het bebouwen van den grond.

Digt bij deze plaats is de groote haven voor de Soeloerezen op Borneo, Sabahan genoemd. De rivier, hoezeer niet wijd, heeft eene aanzienlijke lengte, en men heeft vijf dagen noodig, om tot aan de plaats te komen, waar eene talrijke Mahomedaansche en Heidensche bevolking woont.

Deze plaats levert ook de beste vogelnestjes van den Indischen Archipel op. Ongeveer 30 pikols beste kamfer, een weinig was, en een overvloed van goede pareloesters kan men hier verkrijgen, bovendien nog 40 pikols tripang, zeer veel padi en rottan, en troepen olifanten doorkruisen de bosschen. De Mahomedaansche bevolking bestaat meestal uit Boeginezen van afkomst, die aan de plaats een meer handeldrijvend voorkomen geven.

Tidong ligt aan eene rivier, die aan hare monding twee vadems water heeft, en daardoor belangrijk is voor den handel. Eene bevolking van 2000 Mahomedanen bewoont deze plaats; de Idan-bevolking is zeer groot en talrijk de

negerien, die zij bewoont tot aan de bronnen der rivier. De voortbrengselen zijn 300 pikols was, één pikol stofgoud, twee pikols beste kamfer, een halve pikol witte vogelnestjes, die in China voor 75 Sp. matten het katti verkocht worden, en uitsluitend bestemd zijn voor geschenken aan den keizer, 200 pikols zwarte vogelnestjes, veel rottan, tripang en een overvloed van padi.

Pilas is mede eene belangrijke rivier, en de oevers zijn er opgevuld met vele soorten van wild. Koepang, eene plaats aan hare boorden gelegen, heeft duizende bijennesten en eenige paarden.

De laatste provincie van Borneo, aan Soeloe ondergeschikt, is Tiroen. De geheele kust is zeer laag en de inlandsche bevolking woont verre landwaarts in op het gebergte. Vele groote bevaarbare rivieren heeft men in deze provincie, welke gehouden wordt voor eene zeer vruchtbare landstreek; het voornaamste voedsel der inlanders is sago, en de uiterste zorg wordt aan den aanmaak daarvan door hen besteed; eene overvloedige hoeveelheid allerbeste vogelnestjes levert dit land op, en ook stofgoud, was, honig, rottan-wandelstokken, dammer, benzoin, tripang, parelen, karet enz.

Siboekoe is de eerste belangrijke rivier, doch heeft eene bank aan hare monding, de stroom is zeer sterk. Eene bevolking van duizend Mahomedanen en veel Idannezen treft men hier aan. De voortbrengselen zijn 50 pikols witte vogelnestjes, 100 pikols was, rottan, wandelrottan, sago, honig en matten. Vele Boeginezen bewonen dit district.

Sambakong is de daarop volgende rivier van eenig belang, doch heeft ondiepten aan hare uitmonding en langs de kust; een gedeelte der kust wordt genaamd »Tanah mera Sambakong" uit hoofde van het roodaardige van den grond. Men vond daar een vogelnestklip, die twintig pikols jaarlijks oplevert. Overigens zijn de opbrengsten gelijk aan de andere plaatsen dezer provincie. De bevolking is meerendeels zamengesteld uit Boeginezen en Idannezen.

Takkair, ook wel genaamd Leo en Leodong, naar de negerien, die aan hare oevers liggen, is de daaraanvolgende groote rivier. Het land levert veel aardolie op, en de bevolking leeft van sago, doch voert zeer veel rijst uit. Ook hier wonen vele Boeginezen.

Sikatak of Lalawang is eene uitmuntende baai, in welke zich twee rivieren ontlasten, zijnde de Talangang en Montaboelang. Alhier worden 100 pikols zwarte vogelnestjes gewonnen, alsmede de overige artikelen, die Teroen voortbrengt.

Boerongan drijft eenen zeer levendigen handel met Soeloe en wordt geregeerd door een hoofd van dat eiland. Het hoofd-voortbrengsel van het land is stofgoud van eene uitmuntende gehalte.

Koeran of Barou is eene prachtige rivier, genaamd naar de plaatsen, aan hare boorden gelegen. Barou staat slechts in vriendschappelijke betrekking met Soeloe, terwijl de andere genoemde plaatsen aan dat rijk onderworpen zijn. Aan hare monding staat drie vademen water, doch men moet loodsen hebben bij het binnenvaren der rivier. Deze plaats drijft veel handel in kokosnoten met Toeali op Celebes.

Koeran ligt acht uren roeijens van de monding, voor stroom opvarende, en staat geheel onder Soeloe. De bevolking bedraagt 3000 Boeginezen, 500 Maleijers en eene ontelbare menigte van Idannezen, die eene aaneenschakeling van negerien bewonen.

De voortbrengselen zijn 20 pikols zwarte en drie pikols witte vogelnestjes, 400 pikols was, 1000 pikols tripang, 10 pikols karet, een weinig kamfer, wilde kaneel zoo veel men begeert. Rijst levert het land ook veel op, en de Idan's brengen meer dan twee pikols stofgoud te koop van uitmuntende gehalte. Parelmoerschelpen vindt men overvloedig op de banken, lakkahout en rottan kan men met scheepsladingen bekomen. Vier of vijf pikols ivoor, en eene groote hoeveelheid amber de gris; ook veel katoen, waarvan de Boeginesche bevolking sarongs (inlandsche kleedjes) en doeken weeft, die mede uitgevoerd worden.

De overige rivieren zijn de Doemaring, alwaar eene aanzienlijke plaats bestaat; Simontak, aan een klein riviertje gelegen, en Tapéan-doerian, bewoond door woeste en wreedaardige inlanders. Langs die kust vangt men veel tripang. De twee laatste rivieren van deze provincie zijn Penangar en Monkindara. Beide plaatsen leveren vogelnestjes, tripang, was, pinang, katoen en rijst.

Dit gedeelte van Borneo, aan den sulthan van Soeloe onderworpen, is gelegen in de regtstreeksche vaart van eenen levendigen en belangrijken handel, het bezit groote en veilige havens, en is doorsneden met diepe, breede en bevaarbare rivieren. De grond is de rijkste van den aardbol. Overvloedig bedeeld met alle benoodigdheden voor het menschelijk leven, wedijvert hij in handels-artikelen, die, van de vroegste tijden af, de begeerte van alle natiën hebben opgewekt, en reikhalzend door dezen gezocht zijn. Dit land, zoo hoog gezegend door de Voorzienigheid, en verrijkt met de uitgezochtste voortbrengselen van de natuur, is thans genoegzaam nog geheel onbekend, en zijne rijke voortbrengselen en vruchtbare gronden zijn door de Christen-volkeren van den tegenwoordigen tijd overgelaten aan de verwoesting van talrijke benden, die het berooven en plunderen. Door eene ligging in de nabijheid van de evennachtslijn, kan daar alles voortgebragt worden, wat eene vereeniging van vocht en hitte vordert, en men ziet de grootste groeikracht aan alle planten ontwikkelen, die in de hoogste mate weelderig en voortreffelijk tieren. Alle de oostersche palmsoorten, als de kokos, sago, pinang enz., vindt men daar in menigte, en de rottan bereikt een volkomen groei; peper wordt overal in het wild aangetroffen en de wilde kaneel is daar overvloedig te bekomen; in geen gedeelte van den aardbol groeit de kamferboom in gelijke volmaaktheid als in de districten van Maloedoe en Palitan; het ebbenhout, de dammer, het drakenbloed van de beste soort vindt men er overvloedig; katoen en koffij tieren zeer goed; de kakao verkiest men te Manilla boven de Zuid-Amerikaansche; de nagelbast, muskaat en nagelboom allen groeijen er in de grootste weelderigheid en werpen rijke vruchten af.

Indien men bij deze vruchtbaarheid, voortgebragt door eene gematigde warmte van klimaat en vochtigheid des dampkrings, opsomt de ontelbare rivieren, die het land in alle rigtingen doorsnijden; zijne schoone baaijen, havens en voortreffelijke kusten, de rijkdommen zijner onnoembare mijnen, die het schoonste goud, diamanten, ijzer, antimonium, enz. opleveren; de onschatbare visscherijen van parelen, tripang enz., en de veelvuldige vogelnestklippen die men daar aantreft; zoo moet men zich bedroeven, dat zulk een schoon gedeelte van den bewoonbaren aardbol, als dit gedeelte van Borneo, met alle de voortbrengende kracht en voordeelen van zijne gunstige ligging, door de Christelijke natiën is veronachtzaamd geworden, en ten prooi blijft aan barbaarschheid en vernieling, waar moord, doodslag, diefstal, roof en verkrachting van maatschappelijk geluk en zekerheid bevorderd, godsdienst en zedelijkheid vertrapt, de handel benadeeld, schepen geroofd, en alle daden van geweld volkomen ongestraft aan zeevarenden gepleegd worden.

Wenschelijk zoude het zijn, dat aan dit gezegend gedeelte van Borneo gelukkiger tijdperk werd verzekerd, en een magtig en verstandig Gouvernement zich daar vestigde, dat de eigendommen beschermde, aan de volksvlijt de vruchten van haren arbeid verzekerde, onder wijze wetten de vredelievenden begunstigde, en de verkrachters van de regten der burgerlijke zamenleving strengelijk strafte, dat eene wijze leiding gaf aan nuttige volksvlijt, en krachtdadig alle roof en geweld tegenging. Zulk een Gouvernem nt zoude binnen een kort verloop van jaren als door een tooverslag een paradijs uit die wildernissen doen voortkomen, bosschen in vruchtbare velden zien veranderen, en eene talrijke toenemende bevolking weldra tot een gelukkig maatschappelijk standpunt brengen. Het Gouvernement, dat tot het besluit mogt komen om dit gedeelte van Borneo in bezit te nemen, zoude voor zijne eerste vestiging als de geschiktste plaats moeten kiezen de Sandakan-baai, de schoonste en veiligste haven van de wereld.

Op dit gedeelte van Borneo nu wilde ik de aandacht mijner landgenooten vestigen. In een volgend artikel zal ik over den sulthan van Soeloe, den tegenwoordigen beheerscher van dit land, en zijne verhouding tot het Nederlandsche Gouvernement eenige mededeelingen doen, en tevens iets zeggen van de wijze, waarop die schoone landen het voordeeligst voor onze natie zouden kunnen worden.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

Onder dit opschrift zal het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" van tijd tot tijd een artikel plaatsen over onderwerpen, welke in of bij gelegenheid van de zooveel gerucht makende vergadering van den 22 Mei 1848 ernstig ter sprake zijn gebragt, en over hetgeen daarmede in verband staat of als een gevolg en uitvloeisel van haar kan beschouwd worden. Na hetgeen over die bijeenkomst in de dagbladen is geschreven, en vooral na de brochure van den Hoogleeraar P. J. VETH (*), reken ik het overbodig, om de aanleiding, het doel en den afloop der vergadering nog breedvoerig uiteen te zetten; ik veronderstel, dat die algemeen bekend zijn, en zal mij misschien later nog wel verpligt gevoelen, om op sommige bijzonderheden terug te komen, gelijk ik daartoe thans al aanstonds aanleiding heb door een blik te werpen op:

1. *De publicatie van den heer* ROCHUSSEN, *van den 27sten October 1848.*

Dit stuk is over 't algemeen met leedwezen in het Vaderland ontvangen, en heeft eenen onaangenamen indruk gemaakt. Het Amsterdamsche Handelsblad bragt daartegen zulke krachtige argumenten te berde, en ontleedde het zoo volkomen in zijne ongerijmdheid en tegenstrijdigheid: de Arnhemsche Courant plaatste daarover zulk eene snijdende, en door hare waarheid nog meer pijn veroorzakende kritiek, dat het overbodig zou zijn er op terug te komen, indien wij op geen paar bijzonderheden wilden wijzen, welke de genoemde bladen onbekend waren, of aan hunne aandacht ontslipt zijn.

Op den 26sten Mei 1848 schreef de Minister van Staat, Gouverneur Generaal eenen brief aan den Koning, no. 158/X, waarin hij mededeelingen deed over »de gebeurtenissen, die te Batavia in de maand Mei l.l. hebben plaats gehad." Die mededeelingen van den heer ROCHUSSEN van den *zesentwintigsten Mei* hebben eenen pijnlijken indruk bij Z. M. den Koning te weeg gebragt; die mededeelingen van den heer ROCHUSSEN van den *zesentwintigsten Mei* hebben het hoogste ongenoegen des Konings gaande gemaakt; de handelingen van den Gouv. Genl., zoo als zij uit die mededeelingen van den *zesentwintigsten Mei* blijken, worden door den Koning goedgekeurd. Inderdaad die mededeelingen van den heer ROCHUSSEN, op den *zesentwintigsten Mei* aan den Koning gedaan, hebben voor de ingezetenen van Nederlandsch Indië allergewigtigste gevolgen gehad, en dienen

(*) Ik neem deze gelegenheid te baat, hier aan te teekenen, dat men later het beter heeft geoordeeld, om het stuk, waarvan de Hoogl. VETH op blz. 6 spreekt, niet bij eenen notaris maar elders te deponeren; en dat op blz. 20 in de noot de heer CANTER VISSCHER ten onregte met den heer Mr. P. C. ARDESCH genoemd is.

dus op eene algeheele bekendheid met het gebeurde, eene volkomene wetenschap daarvan te rusten. Anders heeft de vertegenwoordiger des Konings in Indië zijnen koninklijken zender misschien onnoodig eenen pijnlijken indruk bezorgd, heeft de Gouverneur Generaal den Minister veelligt eene onregtvaardigheid laten doen, en heeft de Opperlandvoogd mogelijk onverdiend den ingezetenen van Nederlandsch Indië de ongenade des Konings doen ondervinden. De vraag is dus: bezat de heer ROCHUSSEN op den *zesentwintigsten Mei* die algeheele bekendheid met het gebeurde en volkomene wetenschap daarvan? Zoo ja, waarom beval hij dan op den *negenentwintigsten Mei* den Resident van Batavia, »omtrent het gebeurde aldaar op den 22 Mei l.l. een omstandig relaas in te dienen en *omtrent zekere bepaaldelijk opgegevene punten een grondig onderzoek in te stellen en te berigten?*" Wist hij reeds volkomen wat er gebeurd was toen hij die mededeelingen aan den Koning deed, waarom verlangde hij dan *drie dagen later* nog een omstandig relaas van den Resident van Batavia? Kende hij al het gebeurde grondig en in alle bijzonderheden, ten einde den Koning geene onjuiste en onwaarachtige mededeelingen te doen, waarom droeg hij dan *drie dagen later* den Resident op, omtrent zekere bepaaldelijk opgegeven punten, een grondig onderzoek in te stellen? Kende hij reeds op den *zesentwintigsten Mei* den inhoud van dat relaas en den uitslag van dat grondig onderzoek van den Resident, waaromtrent die ambtenaar eerst den *negenden Junij* heeft berigt? Moeten deze vragen ontkennend beantwoord worden, zooals uit den aard der zaak schijnt te volgen, dan zullen allen, die Nederland en Indië en den Koning liefhebben, het betreuren, dat de Gouverneur Generaal mededeelingen aan zijnen hoogen zender heeft gedaan, die zulke gewigtige gevolgen hebben gehad, over gebeurtenissen, waaromtrent hij *drie dagen later* verlangde zelf beter te worden ingelicht.

Tot bewijs van het hier aangevoerde volgt hieronder de aanhef van een besluit van den heer ROCHUSSEN, waaruit de waarheid van hetgeen wij beweren ten duidelijkste en onwederlegbaar blijkt. Den verderen inhoud van dat besluit houden wij vooreerst, om bijzondere redenen, terug.

Extract uit het Register der besluiten, enz.

No. 3. BATAVIA, 19 Julij 1848.

»Gelet op de missive van den Minister van Staat, Gouverneur Genl. van Neêrlandsch Indië, van 29 Mei 1848, bij welke de Resident van Batavia is uitgenoodigd, omtrent het gebeurde aldaar op den 22 Mei l.l. een omstandig relaas in te dienen, en omtrent zekere bepaaldelijk opgegeven punten een grondig onderzoek in te stellen en te berigten;

»Gezien:

»*a.* het berigt van den Resident van Batavia van 9 Junij 1848 L^a. A, in voldoening aan die missive aangeboden;

»*b.* de consideratien en advies van het Hoog Geregtshof van N. I. van 24 Junij 1848 no. 126 en 127;

»*c.* de consideratien en advies van den Procureur Generaal bij het Hoog Geregtshof van N. I. van 26 Junij en 11 Julij 1848 no. 1105/99 1511 en 1246/120 1653;

»*d.* de consideratien en advies, mitsgaders berigt van het bestuur der Protestantsche kerk in N. I. van 28 Junij 1848 no. 39 en 12 Julij 1848 no. 40;

»*e.* de consideratien en advies van het Militaire departement van 30 Mei 1848 no. 16 ;

»*f.* de berigten van den Resident van Samarang van 26 en 30 Mei 1848 L^a^ B en D;

»*g.* De berigten van den Resident van Soerabaija van 29 Mei 1848 L^a^ D en van 15 Junij 1848 L^a^ J;

»De raad van Indië gehoord;

»Is goedgevonden en verstaan,

»*Eerstelijk* enz.

»Extract dezes enz.

»Accordeert met voors. register.

De algemeene Secretaris:
(w. g.) C. VISSCHER."

Eene tweede bijzonderheid is deze. Volgens de missive van den minister van marine en kolonien ad interim van den 21sten Augustus 1848 L^a^ A no. 358|Ri geheim, heeft het bij den Koning een pijnlijken indruk gemaakt, dat sommigen, die door ambtspligten geroepen zijn het voorbeeld te geven, op eene roekelooze wijze zich hebben gesteld op den voorgrond, tot het voorbrengen van grieven, in strijd met de bestaande orde van zaken in de kolonie en met hunne pligten, als ambtenaren en ingezetenen. Ja, zoo hoog gaat het ongenoegen des Konings, dat er bij Z. M. alle termen bestonden, om hen van hunne ambten te ontzetten en uit de kolonie te verwijderen. — Maar wie is dan de eigenlijke oorzaak van dien pijnlijken indruk en dit ongenoegen des Konings? Alleen de man, die tot alles, wat er op den 22 Mei gebeurd is, zijne toestemming heeft gegeven, alleen de Gouverneur Generaal. Niets is er voorgevallen, dan met zijne voorkennis en op zijne vergunning. Hij heeft aan goede ingezetenen en huisvaders de gelegenheid niet willen ontzeggen, om zich over billijke en redelijke wenschen te verstaan en die aan de bevoegde magten te doen kennen; in de hoop, dat die zamenkomst niet tot eenige wanorde of onbetamelijkheid aanleiding zou geven. Er zijn dien ten gevolge alleen goede ingezetenen en huisvaders in die vergadering anwezig geweest; zij hebben zich over billijke en redelijke wenschen verstaan; zij hebben die aan de bevoegde magt, aan den Koning, door tusschenkomst van den Gouverneur Generaal, doen kennen; die zamenkomst heeft, wel tot redeneren en spreken, tot teekenen van afkeuring en goedkeuring, maar niet tot eenige zelfs de minste wanorde of onbetamelijkheid aanleiding gegeven. De gebeurtenissen in de maand Mei 1848 hebben dus te Batavia plaats gehad *met voorkennis en toestemming* van den Gouverneur Generaal. — De handelingen van den Gouv. Gen., in den brief van 26 Mei omschreven, worden door den Koning goedgekeurd, dus ook dat verlof, 't welk de Gouverneur Generaal tot het plaats hebben »dier gebeurtenissen" gegeven heeft (*indien dit namelijk in dien brief vermeld is*). Maar hoe is daarmede nu overeen te brengen, dat desniettemin »die gebeurtenissen" een pijnlijken indruk bij den Koning hebben teweeg gebragt? Had de Gouverneur Generaal zijne toestemming niet gegeven, dan hadden »die gebeurtenissen" geen plaats gehad. Die toestemming

wordt door den Koning goedgekeurd — maar de Minister van Marine en Koloniën berigt den Gouverneur Generaal, dat de ingezetenen en ambtenaren, die met zijne toestemming die vergadering hebben bijgewoond, het ongenoegen des Konings zich hebben op den hals gehaald. Dit alles is vol inconsequenties en tegenstrijdigheden. Zeker is het, dat de meesten van hen, »die door ambtspligten geroepen zijn het voorbeeld te geven, en zich toen op den voorgrond gesteld hebben tot het voorbrengen van grieven", zich daarvan ongetwijfeld zouden hebben onthouden, zoo hun geene mededeeling was gedaan van de volgende missive van den Gouverneur Generaal aan den Resident van Batavia:

BAVAVIA, 20 Mei 1848.

»U.W.E.G. heeft mij bekend gemaakt met het aanzoek van den heer J. T. CANTER VISSCHER, en met het door Mr. P. C. ARDESCH medegedeeld voornemen tot het houden en bijwonen op Maandag avond aanstaande, eener zamenkomst van Nederlandsche ingezetenen van Batavia, om gemeenschappelijke belangen te behandelen.

»Ofschoon zoodanige zamenkomsten niet zijn toegestaan, en, vooral wanneer zij met vraagstukken van staatkundigen aard in verband staan, zouden kunnen leiden, om het Nederlandsch gezag in deze gewesten te ondermijnen en zelfs de veiligheid der niet talrijke Europesche ingezetenen in gevaar zoude kunnen brengen, zoodat in den regel het houden derzelve niet zou kunnen worden goedgekeurd, wil ik echter, onder de tegenwoordige omstandigheden, aan goede ingezetenen en huisvaders deze gelegenheid niet ontzeggen, om zich over billijke en redelijke wenschen te verstaan en die aan de bevoegde magten te doen kennen. Ik hoop en vertrouw, dat die zamenkomst niet tot eenige wanorde of onbetamelijkheid aanleiding zal geven, en dat men niet zal wenschen vooruit te loopen op de beraadslagingen, welke ontwijfelbaar plaats hebben bij de mannen, aan wie de Koning zijn vertrouwen heeft geschonken in het belang van vaderland en kolonie.

De Minister van Staat Gouverneur Generaal:
(w. g.) ROCHUSSEN."

Nog eene aanmerking. De minister van marine en koloniën ad interim schrijft aan den Gouverneur Generaal, »dat het 's Konings verlangen is, dat den inwoners van Nederlandsch Indië, in het algemeen, krachtig worde voorgehouden, dat men klagten, of grieven hebbende, zich behoort te wenden tot den Gouverneur Generaal, als 's Konings vertegenwoordiger en als bezittende Zr. Ms. vertrouwen. De weg tot den troon wordt den ingezetenen van N. Indië daardoor afgesneden; zij zijn geheel overgegeven aan den wil en het goeddunken van den tijdelijken Gouverneur Generaal, en mogen, wanneer hij ten hunnen opzigte verkeerd of onbillijk handelt, zelfs niet bij den Koning, tot wiens volk zij behooren, zich beklagen of herstel van grieven zoeken. In den tijd der Oost-Indische Kompagnie waren er in dat opzigt dan toch veel milder en liberaler instellingen, want, volgens art. XXXV, van het octrooi der O.-Indische Kompagnie van den 20 Maart 1602, mogt den beambten (en andere ingezetenen waren er toen genoegzaam niet) niet belet worden, »om hunne doleantiën of klagten, zoo zij eenige meenen te hebben,

aan ons (de Staten Generaal) te doen." Tot dus verre hebben de ingezetenen ook altoos vrijheid gehad, om, door tusschenkomst van den Gouverneur Generaal, den Koning verzoekschriften aan te bieden; zelfs zeer hoog geplaatste personen in Indië hebben van die vrijheid meermalen gebruik gemaakt; en, zoo wij ons niet vergissen, bestaan er daaromtrent uitdrukkelijke bepalingen en voorschriften. Hadden de ingezetenen geweten, dat dit verboden was, dan zouden zij het ongetwijfeld niet gedaan hebben, want dan moesten zij veronderstellen, dat hun verzoekschrift of niet aangenomen of niet verzonden zou worden. De Gouverneur Generaal echter had dit behooren te weten. Is er dus, door het aanbieden van dit eerbiedig adres aan den Koning, gezondigd, dan is hij de zondaar. Wij voor ons houden het er dan ook voor, dat de minister van marine en koloniën onmogelijk kan bedoeld hebben, voor de ingezetenen van N. Indië den weg tot den troon te sluiten, en verwachten spoedig nadere ophelderingen en eene meer rationele en vrijzinnige interpretatie van 's Konings besluit.

2. *Aanvankelijk herstel der grieven van de ingezetenen van N. Indië.*

Weinige dagen nadat de zoo even beschouwde ongelukkige publikatie in Nederland was bekend geworden, deelden de dagbladen een koninklijk besluit mede van den 17 December 1848, waarbij de Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië gemagtigd wordt, om art. 9 van het besluit van den 6 December 1842, no. 59 te beschouwen, als bevattende de magtiging, om, bij wijze van uitzondering, ter benoeming als ambtenaren der 1ste en 2de klasse te kunnen voordragen zoodanige bekwame personen, welke, of den graad van doctor in de regten hebben verkregen, dan wel reeds in 's Lands dienst werkzaam zijn, zonder het radikaal van Indisch ambtenaar of het diploma der koninklijke akademie te Delft te bezitten, maar die door hunne kennis, verkregen ondervinding en erkende verdiensten zoodanig uitmunten, dat het toekennen der gezegde benoeming aan hen, mag geacht worden, evenzeer het belang van 's Lands dienst te bevorderen, als eene onderscheiding te zullen daarstellen voor buitengewone bekwaamheden en ambtelijke verdiensten. — Wij beschouwen dit besluit als aanvankelijk eene gunstige beschikking bevattende op het verzoekschrift der ingezetenen van Batavia. Wel blijven er nog altoos groote praerogativen aan het diploma der koninklijke akademie te Delft verbonden; wel kunnen mannen van talenten en verdiensten, doch die elders dan aan de akademie te Delft hunne wetenschap verkregen hebben, nog slechts *bij wijze van uitzondering* met het radikaal van Indisch ambtenaar begiftigd worden. Maar de mogelijkheid bestaat dan toch, en de ruwe hand, waarmede zij vroeger werden afgeweerd, is wat verzacht en verligt. In naam der ouders in Nederlandsch Indië, die hunne kinderen het diploma der koninklijke akademie niet kunnen bezorgen, 't zij omdat hunne geldelijke omstandigheden het hun beletten, 't zij omdat hun ouderlijk gevoel er tegen opkomt, om de opvoeding van hun kroost, op duizende mijlen afstands, geheel aan vreemden

over te laten, — uit naam dier vele ouders, dank ik de tegenwoordige ministers voor deze gunstige beschikking. Maar ik hoop, dat zij verder zullen gaan; ik hoop, dat ook in Nederlandsch Indië weldra, niet meer bij wege van uitzondering, maar in den ruimsten zin, de bepaling der Grondwet waarheid zal worden: »ieder Nederlander is tot elke landsbediening benoembaar;" en dat niet meer praerogativen en familiebetrekkingen en gunsten, maar verdiensten en talenten de maatstaf dier benoembaarheid zullen wezen.

Wij mogen echter van dit onderwerp niet afgaan, zonder nog eens het andere gedeelte van het verzoekschrift der ingezetenen te hebben herinnerd, de verbetering namelijk van den staat van het onderwijs. Weldra zal door eene bekwamer hand dan de mijne die toestand uitvoerig en naauwkeurig worden geschetst; maar hetgeen de adressanten in het rekwest van den 24 Mei daarvan gezegd hebben, is voldoende, om er zich eenig denkbeeld van te vormen. »Geene enkele instelling van hooger of middelbaar onderwijs is er in Indië. De zorgen van het Gouvernement strekken zich alleen uit tot de lagere scholen, terwijl er slechts zeer weinige particuliere inrigtingen zijn, die zich mede niet boven het lager onderwijs verheffen. Die Gouvernementsscholen zijn echter bij lange na niet voldoende, om aan de kinderen van alle Nederlandsche ingezetenen voor eenig onderwijs gelegenheid te geven. Honderden zijn er alleen op Java, die opgroeijen, zonder ooit eenige school bezocht te hebben, en het kan niet anders of zedeloosheid en losbandigheid moeten daarvan het gevolg zijn. Op de inwendige gesteldheid dier lagere scholen werkt eveneens de invloed der drukkende instelling van het radikaal allernadeeligst. Alle leerlust moet bij de leerlingen, wier loopbaan gesloten is, alle eerzucht bij de onderwijzers worden uitgedoofd. En zoo ondervindt geheel de Maatschappij dien invloed; alle kracht wordt er door gedood, alle ontwikkeling en vooruitgang is er eene onmogelijkheid door geworden." Die jammerlijke toestand, waarvan de beschrijving niet overdreven is, eischt eene spoedige en krachtige verbetering; want anders hebben de ingezetenen van Nederlandsch Indië niet veel aan de gunstige beschikking in het koninklijke besluit van 17 Dec. l.l. vervat. Wij hopen, dat ook voor Indië weldra de tijd zal aanbreken, waarin (volgens art. 194 der grondwet) »het openbaar onderwijs een voorwerp is van de aanhoudende zorg der Regering, en er overal van overheidswege een voldoend lager onderwijs wordt gegeven."

3. *Het adres van den Directeur en de Docenten van de koninklijke akademie te Delft aan den Koning.*

Het was niet te verwonderen, dat de directeur en de docenten der koninklijke akademie te Delft hunne stem zouden verheffen tegen het verslag der Ministers omtrent de bezuinigingen, voorkomende in de Staatscourant van 17 November 1848 no. 273. Zij toch hebben groot belang bij het voortdurend bestaan dier inrigting, en in het verslag der Ministers werd het als raadzaam voorgesteld, om haar met de akademie van Breda te vereenigen. Maar weinig hadden wij kunnen denken, dat in dit adres zooveel krenkends en vernede-

rends zou voorkomen voor de ingezetenen van Nederlandsch Indië, zóo veel, dat wel geschikt is, om verbittering en wrevel op te wekken en aan te vuren, maar niet, om te bewijzen, dat inderdaad het praerogatief aan de akademie van Delft verbonden van eenig nut is voor het Vaderland en Indië. »Het staat ons niet te beoordeelen," zoo zeggen zij, »of de Regering den wil en de kracht zal hebben, om de voor het heil van de kolonie en het Vaderland gemaakte bepalingen omtrent de benoeming van Oost-Indische ambtenaren, tegen de wenschen van het eigenbelang en de theorien van eenige inwoners van Neêrlandsch Indië, te handhaven." Inderdaad scherper en liefdeloozer kon het verlangen der Indische ingezetenen wel niet worden beoordeeld en voorgesteld! De adressanten noemen het »wenschen van het eigenbelang," wanneer ouders niet gaarne langer genoodzaakt willen wezen, om hunne kinderen op jeugdigen leeftijd van zes of acht jaren duizende mijlen afstands van zich te zenden. Het zijn »theorien", wanneer onze Indische landgenooten een verbeterd onderwijs in Indië zelf verlangen, om daar hunne kinderen, onder hun oog, op te voeden. Maar zijn die »wenschen van het eigenbelang" ongeoorloofder, dan wanneer de docenten eener akademie hare instandhouding verzoeken, »uit bezorgdheid voor het toekomstig lot van velen hunner?" en zijn het dan ook geen »theorien," waarop hun verzoek gebouwd wordt, wanneer zij zeggen: »uit den aard onzer betrekking kunnen wij, beter dan anderen, den aanleg beoordeelen, de kennis en geschiktheid der jonge lieden, die, in Oost-Indië geboren, dáár eene bediening wenschen te verkrijgen. Afgezien van het betamelijke, dat die toekomstige ambtenaren vooraf vertrouwd worden met den aard van het land, de taal, de zeden en gewoonten der Indische volken, zoo kunnen wij verklaren, dat, voor de meesten, nog eene andere opleiding volstrekte behoefte is, zullen zij later in staat wezen, 's Lands belangen te bevorderen. *De ondervinding heeft ons bovendien geleerd, dat aan velen dier jonge menschen de noodige aanleg of ontwikkeling ontbreekt, en zij ten eenenmale ongeschikt zijn, om immer een ambt van eenig aanzien te bekleeden.* Moesten die allen, met hulp hunner betrekkingen, door voorspraak en bescherming, in bedieningen gesteld, en dus de hooge belangen onzer kolonien aan hen toevertrouwd worden, onze natie, vreezen wij, zou spoedig, door de onkunde en traagheid der Indische ambtenaren, verstoken worden van de voordeelen harer rijke bezittingen. Zoo de Akademie ook niets anders ware dan een hinderpaal voor onbevoegden, zoo zij geen ander nut aanbragt, dan ongeschikten te weren uit belangrijke bedieningen, dan nog zou hare instandhouding wenschelijk zijn voor het volk, wiens welvaart zoo naauw verbonden is aan zijne betrekkingen met Indië."

Diep bedroeft het mij, dat deze woorden gevloeid zijn uit de pen van mannen, aan wier leiding en vorming Indische ouders blindelings hunne kinderen moeten toevertrouwen. Indien het waar is, dat jonge lieden in Indië geboren zoo weinig aanleg, ontwikkeling en geschiktheid hebben, dan is het immers nog zoo veel te onverantwoordelijker, door aan eene akademie in het vaderland het praerogatief van het diploma van ambtenaar te verbinden, de ouders

uit te lokken, om die kinderen derwaarts te zenden, zoodat ze zich te vergeefs hooge kosten en de scheiding van hun kroost getroosten, omdat hunne zonen toch ongeschikt zijn, om immer een ambt van eenig aanzien te bekleeden. Maar wij ontkennen dit, en zouden nu reeds de namen kunnen noemen van jonge lieden, in Indië geboren en aan de akademie te Delft gevormd, die hunne leermeesters tot eer verstrekken; wij zouden kunnen wijzen op vele voortreffelijke mannen in Indië, die, ofschoon daar geboren, en niet aan de akademie van Delft gevormd, zoowel in hooge militaire als civiele betrekkingen met roem het Vaderland en de Kolonie gediend hebben of nog dienen. En zoo er al velen van de arme knapen, die op zeer jeugdigen leeftijd naar Nederland gezonden worden, weinig »kennis en geschiktheid" hebben, wanneer zij de akademie bezoeken; ja, zoo al velen hunner de hoop hunner ouders teleurstellen, en, bedorven naar ligchaam en geest, in de ouderlijke woning terugkeeren — is dat te verwonderen van zulk eene opvoeding? is dat te verwonderen van kinderen, die, onder het opzigt van vreemden, zeven of acht jaren oud, eene langdurige zeereis doen, in Nederland aan vreemden worden toevertrouwd, onder het dak van vreemden moeten leven, en over wie de liefde der ouders niet kan waken, voor wie zij niets vermag dan — betalen? o Mijne Heeren, gij zijt hard, gij zijt onbillijk, gij verdedigt eene onmenschelijke wet, met argumenten, die de door die wet zoo diep gekrenkte en vernederde ongelukkigen nog pijnlijker wonden toebrengt! — Niemand kan het meer dan ik toejuichen, ja, hoogst noodzakelijk vinden, dat »toekomstige ambtenaren vooraf vertrouwd worden met den aard van het land, de taal, de zeden en gewoonten der Indische volken." De Indische ingezetenen verlangen dan ook niet de vernietiging der akademie te Delft; het zou zelfs in hunne oogen te bejammeren zijn, dat, door die vernietiging, aan de kinderen hunner landgenooten in het Vaderland de gelegenheid werd ontnomen, om zich voor hunne aanstaande ambtelijke loopbaan in Indië wetenschappelijk te vormen en voor te bereiden. Zij hebben, even als de adressanten, er een afkeer van, dat »door hulp van betrekkingen, door voorspraak en bescherming," iemand wie het ook zij in bedieningen wordt gesteld. Zij verlangen eveneens dat alleen kunde, bekwaamheid en braafheid de voorwaarden mogen zijn, om een ambt te bekomen; zij keuren een voorafgaand onderzoek naar die kunde en bekwaamheid hoogst noodzakelijk; maar zij smeken, dat, wanneer hunne kinderen die eigenschappen in Indië hebben verkregen, zij daarom niet uitgesloten mogen zijn, dat zij in dat opzigt gelijk gesteld mogen worden met hen, die in Nederland zijn opgevoed.

»De huisselijke opvoeding in Oost-Indië is over het algemeen gebrekkig," zeggen de adressanten. Zij hebben, behoudens zeer vele loffelijke uitzonderingen, gelijk. Maar hoe is eene huisselijke opvoeding mogelijk in een land, waar de knaap, zeven of acht jaren oud, het huis moet verlaten; waar de ouders, bij elken zoon die hun geboren wordt, het vooruitzigt hebben, van hem reeds als kind te moeten verliezen, of zijne loopbaan in zijn geboorteland voor

altoos af te snijden? »Het onderwijs der jeugd in Indië," zoo gaan de adressanten voort, »levert, niettegenstaande de kosten en zorgen door de Regering er aan besteed, weinig vruchten op." Ik verbeter hunne uitdrukking, door te zeggen: »*om* de (weinige) kosten en zorgen door de Regering er aan besteed." Indien de Regering er meer fondsen voor bestemde, maar vooral indien zij zich de belangen van het onderwijs meer aantrok, als eene zaak van het uiterste gewigt, dan zoude het oneindig beter vruchten opleveren.

De adressanten eindigen met de verklaring, dat, al konden ook in Indië zelf kundige en bekwame ambtenaren gevormd worden, daar nimmer »zonder groot gevaar van een spoedig verlies der kolonië, de hoogere ambten en posten zouden kunnen worden toevertrouwd aan personen, die in de kolonie geboren en daar geheel opgevoed, geen de minste gehechtheid aan het moederland zouden bezitten, en zich spoedig met vijandige gezindheid tegenover den Nederlander zouden stellen, van wien zij door geboorte, zeden en denkbeelden zoo zeer verschillen." Er is waarheid in deze meening, maar zij moet anders worden voorgesteld. Indien de ingezetenen van Nederlandsch Indië geen de minste gehechtheid aan het moederland bezitten, dan zullen zij zich spoedig met vijandelijke gezindheid tegenover den Nederlander stellen; daarom moeten de wetten en instellingen, waaronder zij leven, zoodanig worden ingerigt, dat die gehechtheid geboren wordt, dat zij altoos blijft, dat er geen verschil van zeden en denkbeelden tusschen moederland en kolonie ontstaat, en beiden evenveel belang hebben bij den onderlingen band. Anders zal die toekomst, waarvan de adressanten spreken, even vreesselijk voor de kolonie als voor het moederland, eenmaal zeker aanbreken, al worden ook de hooge betrekkingen niet toevertrouwd aan personen, die in Indië geboren zijn.

Wij wenschen vurig, dat de financiële belangen van Nederland de vernietiging der koninklijke akademie te Delft niet noodzakelijk zullen maken, maar tevens, dat de Regering hare onafgebroken zorgen zal wijden aan het onderwijs in Indië, en dat de dáár gevormde kundige jongelieden met de bekwame leerlingen der akademie van Delft zullen worden gelijk gesteld.

4. *Brochure van den Generaal Majoor* A. V. MICHIELS.

Met de Overland-mail is uit Indië ontvangen eene brochure van den Generaal Majoor A. V. MICHIELS, te 's Gravenhage gedrukt en getiteld: »Moet Nederlandsch Oost-Indië in Nederlandsch Oost-Indië autocratisch of constitutioneel geregeerd worden?" Het is geschreven naar aanleiding der »zoogenaamde demonstratie van de zoogenaamde liberalen, in Mei l.l. te Batavia vertoond." Volgens dien schrijver stelden, in nabootsing van de volksbewegingen, welke eene zoo verrassende omwenteling hebben te weeg gebragt in de Europesche staten, zich ook te Batavia eenige lieden voor, om aan hunne vertoogen wegens vermeende grieven klem bij te zetten, door de kracht van de publieke opinie; maar de uitdrukking daarvan moest vertegenwoordigd worden door de semi-portugesche en andere klerken, meestal behoorende tot een verbasterd geslacht, meer naar het Indische dan naar

het Europesche overhellende. Dezen werden, volgens den Generaal MICHIELS, opgeroepen, ter bijwoning eener vergadering (mockmeeting), waarin belangen zouden worden voorgedragen, waarvan de leiders der beweging zeer wel wisten, dat zoodanige toehoorders of aanschouwers geen het minste begrip konden vormen; maar klein Parijs moest vertoond worden *quand même*. Vervolgens zegt de schrijver nog het een en ander over den verkeerden indruk, dien »deze blootstelling onzer onderlinge twisten" op de inlandsche bevolking moest maken; 't welk alles als eene inleiding moet beschouwd worden op de beantwoording der vraag op den titel der brochure uitgedrukt. In die beantwoording vinden wij zeer veel schoons en waars, waarop wij later zullen terug komen. Thans veroorlooven wij ons slechts de volgende aanmerkingen.

1) dat de generaal MICHIELS zich op den 22sten Mei bevond te Padang, eene zeereis van eenige etmalen van Batavia verwijderd, en dat hij dus alles, wat hij van de demonstratie verhaalt, niet anders weet dan door partikuliere berigten.

2) dat die berigten onjuist zijn, omdat het adres, den Koning aangeboden, door tweehonderdachttien ingezetenen geteekend is, waaronder bijna geen namen van semi-portugesche klerken voorkomen, maar wel van *vele* hoofdofficieren, ambtenaren, kooplieden, landheeren en andere voorname ingezetenen.

3) dat de semi-Portugesche en andere klerken, die de vergadering hebben bijgewoond, voor zoo veel ons bekend is, uit eigen beweging derwaarts zijn gegaan, en niet zijn opgeroepen; tenzij men als zulk eene oproeping wil beschouwen, de niet aan den Gouverneur Generaal verzochte, maar door hem verleende vergunning, dat »goede ingezetenen en huisvaders" zonder eenige beperking, die bijeenkomst mogten bijwonen.

4) dat, indien klein Parijs quand même vertoond werd, die vertooning waarschijnlijk te zoeken is in de infanterie, artillerie en kavallerie, welke, zoo geheel zonder eenige noodzakelijkheid, en ter kwader ure, gewapend, aangespannen en opgezadeld, gereed stonden.

5) dat, zoo inderdaad deze »blootstelling onzer onderlinge twisten" op de inlandsche bevolking eenen verkeerden indruk gemaakt heeft, dit is toe te schrijven aan die onhandige magtsontwikkeling, niet aan de bijeenkomst zelve, binnen de muren der Harmonie gehouden, en aan het daaruit voortgevloeide adres. Ja, wanneer de inlandsche bevolking met het gebeurde is bekend geworden, en dit heeft leeren beschouwen als een blijk van onze onderlinge twisten, dan moet zulks bovenal worden toegeschreven aan de zonderlinge maatregelen, die er genomen zijn — *niet* door de leiders der beweging — en die aan de zaak eene publiciteit hebben gegeven, welke zij anders zeker niet zou hebben verkregen.

VARIA.

De residentie Bantam was tot dus verre verdeeld in drie regentschappen, het noorder-, waarvan de hoofdplaats Serang heet, het wester-, met de hoofdplaats Tjiringin, en het zuider-regentschap, waarvan het bestuur, vroeger te Lebak, thans te Warong-Goenong is gevestigd. Die regentschappen waren echter voor een geregeld beheer en goede policie veel te uitgebreid, en om deze en andere gewigtige redenen heeft het Gouvernement nog een vierde centraal-regentschap gevormd uit eenige aan elkander grenzende districten van de drie reeds bestaande. Tot hoofdplaats van dit regentschap is de dessa Pandeglang bestemd geworden, en tot Regent benoemd de patti (inlandsche ambtenaar volgende op den regent) van Serang, maas-aria Rekso Adi Negoro, een Javaan, niet van hooge geboorte, maar van veel kennis en bekwaamheden, en eene buitengewone beschaving. In de maand Februarij 1848, had te Pandeglang de installatie plaats van den nieuwen regent en tevens het leggen van den eersten steen der nieuw op te rigten missighit (Mohamedaansche tempel). Die plegtigheid leverde een treffend bewijs op, dat ook in Bantam, waar het Mohamedanisme anders van geheel Java het diepst wortelen heeft geschoten, de inboorlingen, verre van den naam van »phanatike islamieten" te verdienen, zich onderscheiden door buitengewone verdraagzaamheïd. In een daartoe opgeslagen pondoppo (een groot aan alle kanten open vertrek) verzamelden zich de resident van Bantam, vergezeld van eenige ambtenaren, de benoemde regent, vele voorname inlandsche hoofden, en eene talrijke priesterschaar. Met eene indrukwekkende aanspraak stelde de resident aan de hoofden hunnen nieuwen regent voor, en vermaande hen tot eerbiediging van zijn persoon en gehoorzaamheid aan zijne bevelen, waarop allen, op de Javaansche wijze, hem hunne hulde bewezen. Nadat toen de plegtigheid van het leggen van den eersten steen der missighit was afgeloopen, stelde de Resident den verzamelden voor, om, in de voorloopig van bamboe opgeslagen moskée, gezamenlijk den zegen van het Opperwezen af te smeeken op het aangevangen werk, en den bloei van het landschap, 't welk zoo even eenen nieuwen bestuurder had ontvangen. Allen, niemand uitgezonderd, ook de Christenen, begaven zich toen derwaarts en hoorden het gebed, dat in 't Arabisch door den hoofdpriester werd uitgesproken.

Wij deelen deze gebeurtenis mede, omdat zij ons belangrijk genoeg toeschijnt om algemeen bekend te worden, al was het ook alleen, dewijl men er uit ziet, dat Bantam tegenwoordig niet meer *drie*, maar *vier* regentschappen

heeft. Zoodra wij met de namen der districten bekend worden, die dat regentschap uitmaken, zullen wij ook deze mededeelen.

De Javasche couranten, met de landmail van December l.l. uit Indië ontvangen, bevatten eenige niet onbelangrijke mededeelingen omtrent het onderwijs. In de eerste plaats vinden wij er in, dat op verzoek eervol ontslagen is, als president der hoofdcommissie van Onderwijs, de heer C. S. W. grave VAN HOGENDORP, »onder dankbetuiging voor de wijze, op welke door hem gedurende eene reeks van jaren die betrekking is vervuld." Het zal het publiek ongetwijfeld leed doen, dat het buiten de mogelijkheid zich bevindt, om te begrijpen wat hiermede bedoeld wordt, en dat het niet in staat is, te weten, hoedanig de wijze was, waarop door den afgetreden president die betrekking werd vervuld. In 1834 is het laatst een »Algemeen verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië," loopende tot den laatsten December 1833, door de hoofdcommissie van Onderwijs gedrukt en uitgegeven. Sedert dien tijd is de toestand van het onderwijs in Indië met eenen digten sluijer bedekt geworden, en heeft het publiek er niets van vernomen, dan nu en dan een zeer hoogdravend verslag van gehouden examina, en de benoeming of het ontslag van leden der hoofdcommissie en subcommissien van onderwijs, en van onderwijzers. Wij hopen, dat die sluijer eindelijk eens worde opgeligt, en ieder, die belang stelt in Indië, in de gelegenheid worde gesteld, om te weten, wat er sedert 1834 ten opzigte van het onderwijs in Indië is voorgevallen, en in welk eenen toestand het zich op dit oogenblik bevindt. Dan eerst zal men tevens kunnen weten, op welk eene wijze de graaf VAN HOGENDORP die betrekking van president der hoofdcommissie heeft vervuld, en wat het Gouvernement met die dankbetuiging meent. Wij twijfelen niet, of deze publiciteit zal zijne verdiensten in die belangrijke betrekking in het ware licht plaatsen. — In diezelfde courant komt de benoeming voor van het lid in den raad van Nederlandsch Indië Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT tot opvolger van den graaf VAN HOGENDORP. In die van 14 October 1848 wordt de heer mr. P. A. SCHILL, raadsheer in het hooggeregtshof van N. I., benoemd tot lid der hoofdcommissie van Onderwijs. Bovendien lezen wij, in de courant van 21 October, de zamenstelling van subcommissien van Onderwijs te Serang (residentie Bantam), te Magelan (residentie Kadoe) en te Poerworedjo (residentie Baglen), allen plaatsen, waar tot dus verre geene scholen waren, ofschoon er een groot aantal Christenkinderen gevonden wordt, buiten de gelegenheid om eenig onderwijs te erlangen. Uit die zamenstelling van subcommissien van onderwijs leiden wij de veronderstelling af, dat hier nu ook scholen zullen geopend zijn, ofschoon dit laatste nergens blijkt. Mogt dit het geval wezen, dan verheugen wij ons in dezen maatregel, en hopen wij, dat die door vele dergelijke mag worden gevolgd; want er zijn nog vele plaatsen in Indië en honderde kinderen, die in hetzelfde gemis van alle onderwijs verkeeren.

Bij missive van den 16 December 1845 no. 3|338 heeft de hoofdcommissie van onderwijs in Nederlandsch-Indië het Gouvernement medegedeeld, dat er gebrek was aan *vier* onderwijzers, om in de behoeften der bestaande scholen te kunnen voorzien, en verzocht, om, gelijk zulks gebruikelijk was, die uit Nederland, door tusschenkomst van het Ministerie van koloniën, te ontbieden. Toen zij bijna twee jaren later nog geen antwoord had ontvangen, herhaalde zij haar verzoek bij missive van den 20 Augustus 1847 no. 88; maar met even weinig vrucht, daar zij op den eersten Augustus 1848 nog altoos geen berigt op hare aanvrage had erlangd. Wat is hiervan de oorzaak? Heeft het Indische Gouvernement vergeten, die aanvragen te doen aan den Minister van koloniën? of heeft deze er geen werk van gemaakt? of zijn er in Nederland geene onderwijzers meer, die in Indië willen werkzaam zijn? Wij weten het niet, maar vinden het ongelukkig, dat de scholen in Indië, waar het personeel over 't algemeen zoo gering is, *drie* jaren lang van *vier* onderwijzers zijn verstoken geweest, die anders bij de tegenwoordige reeds zoo schrale organisatie zijn toegestaan.

Op blz. 58 van de »Beschouwingen en ophelderingen enz." door J. D. KRUSEMAN, leest men: »Ik zal hier herinneren aan eene aanbeveling of last aan den Gouv. Genl. in het afgeloopen jaar, om een gepensioneerd hoofd-officier, die verlangde naar Java terug te keeren, eene civiele betrekking te geven, na dienzelfden hoofd-officier, om hem in staat te stellen, zijn voornemen ten uitvoer te brengen, vóór en bij zijn vertrek, een *voorschot* uit de koloniale kas te hebben gegeven, zoo men mij gezegd heeft van ongeveer *f* 10,000. Die hoofd-officier is dan ook op Java benoemd in eene zeer belangrijke en moeijelijke civiele betrekking, met voorbijgang van anderen, die, door hunne kennis en ondervinding, daarop, in 's Lands belang zelfs, aanspraak hadden, en die daarop te meer hadden mogen rekenen, daar voor de goede vervulling van die betrekking eene langdurige ervaring van onvermijdelijke noodzakelijkheid is." Volgens de met de laatste landmail van Batavia ontvangen berigten, was die gunsteling thans in zijne belangrijke betrekking gesuspendeerd, wegens een aanzienlijk deficit in de kas. Behalve dat deficit zal de natie dan ook wel die *f* 10,000 voorschot er bij verloren hebben.

Laboean, Serawak, de Noord-oostkust van Borneo en de Sulthan van Soeloe.

TWEEDE ARTIKEL.

Ten oosten van den noordelijken uithoek van Borneo ligt eene verzameling van eilanden, de Soeloe- of Sollok-archipel genaamd, waarover een vorst, onder den titel van »sulthan van Soeloe" het gebied voert. Hij heeft zijne residentie te Soog, de hoofdplaats van het grootste en meest bevolkte dier eilanden, dat bij uitsluiting den naam van »Soeloe" draagt. In 't voorbijgaan teekenen wij hier aan, dat, terwijl in vele Maleische staten de sulthan alleen en despotisch regeert, die van Soeloe daarentegen gebonden is door eene magtige aristokratie, bestaande uit de zonen en verdere nakomelingen van vroegere vorsten, die den titel voeren van »datoe" en eene raadsvergadering vormen onder den naam van »roemah bitjara". In een afzonderlijk opstel over de Soeloe-eilanden zullen wij hierop terug komen. Thans spreken wij van dien vorst alleen, omdat tot zijne staten ook dat gedeelte van Borneo behoort, waarop wij, in ons vorig artikel, eenen vlugtigen blik hebben geworpen, en ten einde te verhalen, in welk eene verhouding het Nederlandsche Gouvernement in Indië op dit oogenblik tot hem staat.

De voornaamste bron van inkomsten en rijkdommen, zoowel van den sulthan en de datoes als van de bevolking der Soeloe-eilanden, is de zeerooverij. Zij rusten geheele vloten daartoe uit, voorzien van al het benoodigde voor eenen kruistogt, van wapenen, kruid, opium en levensmiddelen. Bijzondere bepalingen regelen het aandeel, dat van de gemaakte buit aan den regeringsraad (roemah bitjara) moet worden afgestaan, 't welk ongeveer een vierde van het geheel bedraagt, en tevens het aandeel, dat hun toekomt, die de vaartuigen hebben uitgerust. De manschappen zelve, die op de vloten geplaatst zijn, de eigenlijke zeeroovers, staan onder het onmiddellijk toezigt en bestuur van eenen zwager des sulthans, datoe Molok Bandarassa genaamd, die, al naar het hem goeddunkt, buitengewone opbrengsten van hen vordert. Uit dit alles blijkt dus onwederlegbaar, dat de sulthan van Soeloe, in wien wij thans de geheele regering personificeren, een der voornaamste oorzaken is van die misdaden en gruwelen, welke onafgebroken in de wateren van den archipel worden gepleegd, dat in zijn gebied een der rijkste bronnen moet gezocht worden van de rampzalige zeerooverijen, die met klimmende stoutmoedigheid en onbeschaamdheid worden bedreven, de hartader, die de roovers voedt en vermogend maakt en hunne ledematen tot op den versten

afstand in beweging brengt. In de laatste jaren heeft de Nederlandsche scheepsmagt in Indië onophoudelijk op de rooversvaartuigen gekruist, en sommigen hunner ontmoet, vervolgd en vernield; maar bij het wonden van enkele deelen, bleef de hartader ongeschonden en even krachtvol als vroeger. Nu onlangs is het Gouvernement op het denkbeeld gekomen, om het kwaad in den wortel aan te tasten, en heeft zijne blikken naar Soeloe gekeerd, verzekerd, dat dáár voornamelijk de bron van zoo veel jammer en ellende moet gezocht en vernietigd worden. Tevens echter was de Regering er van overtuigd, dat eene expeditie derwaarts, zou zij afdoende resultaten opleveren, eene niet onbelangrijke magt vereischte, die de middelen, waarover zij toen kon beschikken, verre te boven ging. Bovendien werd er, onder de Soeloesche vlag, handel op onze bezittingen in de Molukkos gedreven, waardoor het althans den schijn had, dat het Nederlandsche Gouvernement in vriendschap verkeerde met den sulthan van Soeloe, die het ook altijd deed voorkomen, alsof hij zelf geheel onkundig was van de door zijne onderdanen gepleegde rooverijen, althans daaraan niet het minste deel had. Om deze en andere redenen werd besloten, om zich voor het tegenwoordige te bepalen tot het zenden naar Soeloe van een paar oorlogsschepen, ten einde den sulthan uit te noodigen, alles in het werk te stellen wat mogelijk was, om den zeeroof te doen ophouden, met toezegging van hulp en medewerking, en met bedreiging tevens, om hem, bij weigering, aansprakelijk te zullen stellen voor de handelingen zijner onderdanen. Daarbij moest de onmiddellijke uitlevering geëischt worden van alle weggeroofde en gevangen gehouden ingezetenen van Nederlandsch Indië, onder welke zich bevond een broeder van den sulthan van Batjan in de Moluksche eilanden, en een speciaal verbod, om de rooversvaartuigen zijner onderdanen te doen stevenen naar de zeeën of wateren, welke de Nederlandsche bezittingen bespoelen, met bedreiging, dat, zoo hij zich niet hiernaar gedroeg, eene geduchte expeditie tegen hem zou worden uitgerust.

Dien ten gevolge werd Z. M. brik »Koerier", vergezeld van Z. M. schoener »Banka", naar den archipel der Soeloe-eilanden bestemd, tot het overbrengen van eenen in dien geest gestelden open brief van den Gouverneur-Generaal, met het bevel aan den kommandant der expeditie, om, bij het niet voldoen aan de daarin vervatte eischen, zoodanig te handelen, als in goede zeemanschap en krijgsmanschap oorbaar zou geacht worden, om den vorst te tuchtigen en zooveel mogelijk afbreuk te doen. Den heer J. D. VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS, een man die sedert vele jaren den lande in verschillende aanzienlijke betrekkingen had gediend, en vooral ook van Borneo door langdurige ondervinding en ijverige nasporingen zeer veel kennis had, werd opgedragen, om dien brief aan den sulthan te overhandigen, en om het noodige te doen voor de uitlevering en den terugvoer naar hun geboorteland der uit de slavernij van Soeloe te verlossen ongelukkigen.

De kapitein-luitenant VAN BRAAM HOUCKGEEST, kommandant van »de Koerier," zeilde alzoo naar Makassar, ten einde zich aldaar voor deze zending te vereenigen met de schoener »Banka"; dewijl echter dat vaartuig op die plaats

niet aanwezig maar op een' kruistogt was, vergezelde hem de brik »de Haai," onder het bevel van den kapitein-luitenant STAVENISSE DE BRAAUW. Na de reede van Kema te hebben aangedaan, bereikten beide vaartuigen op den 18 April 1848 de reede van Soeloe en kwamen voor de stad Soog ten anker. Onmiddellijk begaf de heer VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS zich aan wal. Hij vond den sulthan in diens kraton (paleis) omringd van eene menigte datoes (rijksgrooten). De vorst is een jong mensch van ongeveer 28 jaren, maar door het aanhoudend en overmatig gebruik van opium vóór den tijd afgeleefd, en krachteloos naar ligchaam en geest. Toen de heer GRONOVIUS hem kennis had gegeven van het doel zijner zending, bepaalde de sulthan den volgenden dag tot het afhalen van den brief van den Gouverneur-Generaal, iets, dat, volgens het gebruik bij de inboorlingen bijna overal in zwang, met de meest mogelijke plegtigheid behoort te geschieden; terwijl zijne houding, zoo wel als die der datoes, tegenover onzen gezant wel koel en afgemeten was, maar geen blijken van vijandigheid droeg. Toen de heer GRONOVIUS tegen het vallen van den avond aan boord van »de Koerier" was teruggekeerd, vatte men aldaar de eerste vermoedens op, dat die vriendschappelijke houding slechts schijnbaar was; want toen werd men daar door de mededeeling van spionnen in 't zekere onderrigt, dat het van regeringswege overal aan de bevolking verboden was geworden, om ververschingen op de Nederlandsche schepen te verkoopen, of de hoofdplaats om eenige andere reden te verlaten, op straffe van als slaaf verkocht te zullen worden. Bovendien zag men van onze bodems duidelijk, dat honderden menschen onder een vervaarlijk geraas werkzaam waren aan het in gereedheid brengen der op het strand staande batterijen.

Desniettemin kwam, volgens de gemaakte overeenkomst, den volgenden middag ten 4 ure eene bezending van den sulthan aan boord van »de Koerier", om den brief af te halen. De vijf datoes, die deze bezending uitmaakten, vertoefden ongeveer een half uur, en trachtten den kapitein-luitenant VAN BRAAM HOUCKGEEST over te halen, om mede aan wal te gaan. Maar deze weigerde dit, en onder een saluut van 21 schoten gingen zij, vergezeld van den heer GRONOVIUS, naar de »roemah bitjara" (het raadhuis of vergaderzaal). Niet weinig moeite echter kostte het, om dat gebouw te bereiken, want de gansche bevolking, die bij duizenden, uitgedost in volle wapenrusting, was opgekomen, versperde den weg. Rondom de vergaderzaal waren honderde lilla's (eene soort van geschut) geplaatst; en naauwelijks was onze gezant met de zendelingen van den sulthan binnengetreden, of de deuren werden toegegrendeld. Een 500tal lieden met pieken gewapend, en waarvan velen zoogenaamde »badjoe ranté" (kleeding van kettingen), eene soort van harnassen, droegen, scheen eene wacht uit te maken, waar de heer GRONOVIUS doorheen moest dringen, om aan het hooger einde der zaal te geraken. Daar zag hij eene vergadering van omstreeks veertig datoe's, rondom den sulthan gezeten, allen in eene prachtige, rijk met goud geborduurde gelijkvormige kleeding van paars fluweel, en diadémen van dezelfde stof, rijkelijk met schitterende diamanten bezet. Door een' dier rijksgrooten werd onzen gezant op geene

zeer heusche wijze gelast, aan het lager einde zitting in die vergadering te nemen, en hem het vorstelijk ongenoegen te kennen gegeven, dat de kommandant niet mede aan wal was gekomen. De heer GRONOVIUS reikte toen eigenhandig den brief aan den sulthan over, en verzocht daarop zich te mogen verwijderen om naar boord terug te keeren. Hij begreep, dat dit, bij die onvriendelijke bejegening, het verstandigste was, omdat de waardigheid zijner zending het voortdurend stilzwijgend verdragen van zulk eene beleediging niet gedoogde. Maar tot driemalen werd het hem geweigerd, want men verlangde, dat hij den brief zou hooren voorlezen en het antwoord afwachten. De secretaris van den sulthan, die zich met deze taak moest belasten, was echter niet te vinden, en er deed zich niemand anders daarvoor op. De gezant gaf daarom, in beleefde maar krachtige bewoordingen, te kennen, dat hem de bedoelde lezing niet aanging, en evenmin door hem eenig mondeling antwoord mogt worden aangenomen. Toen werd hem door den sulthan, tegen den zin der vergaderde menigte, toegestaan, om terug te keeren. Kort na zijn vertrek werd nu de brief gelezen, en bleek het, hoe gelukkig het was, dat dit niet in zijne tegenwoordigheid had plaats gehad; want sommige datoes werden om den inhoud zoo verwoed, dat zij onmiddellijk op de schepen vuur wilden geven, en de heer GRONOVIUS er waarschijnlijk om koud zou geweest zijn, had hij zich niet reeds kunnen verwijderen. Na hevige woordenwisseling schijnen zij echter door den sulthan tot meer bezadigdheid te zijn gebragt; zij hebben althans hun voornemen niet uitgevoerd.

Den volgenden dag kwamen andermaal drie zendelingen van den sulthan aan boord, met het berigt, dat bereids overal in den omtrek te vergeefs naar den broeder van den sulthan van Batjan was gezocht, en dat zij nu op de andere eilanden hem zouden trachten op te sporen, maar dat daartoe een langer tijd zou noodig zijn dan die van drie dagen, in den brief als termijn gesteld. Zij ontvingen echter het antwoord, dat de gegeven voorschriften geen langer uitstel gedoogden. Tegen zonsondergang werd eene vlag van het fort van den sulthan geheschen, onder een saluut van acht schoten; en kort daarna kwamen twee Arabieren met eenige volgelingen aan boord van »de Koerier" en bragten het antwoord op den brief van den Gouverneur Generaal. Het hield in, dat het volkomen met de waarheid overeenkomstig was, dat sommige onderdanen van den sulthan, en vooral het volk van Balangngingi (*), veel schade toebrengen aan de Nederlandsche ingezetenen. De vermaningen van den sulthan hadden echter geen ingang gevonden; daarom had hij aan de Spanjaarden vergund Balangngingi te beoorlogen. Dientengevolge hadden dezen onlangs die plaats verwoest, de helft der bevolking omgebragt, en de andere helft op de vlugt gedreven, of, zoo als de vrouwen en kinderen, weggevoerd. Tien dagen daarna waren die van Balangngingi bij den sulthan in onderwerping ge-

(*) Het eilandje Balangngingi is het voornaamste rooversnest van al de bezittingen van den sulthan van Soeloe. Het is de voorname verzamelplaats van de zoogenaamde Badjoe's of Badjou's, waarover wij later meer uitvoerig zullen spreken. In het laatst van de maand Maart 1848 is de hoofdplaats inderdaad door de Spanjaarden, van Manilla uit, verwoest.

komen, en hadden om vergiffenis gesmeekt, die hun gegeven werd, nadat zij den zeeroof hadden afgezworen. Overigens erkende de sulthan de billijkheid van de vordering, om de door die van Balangngingi geroofde Nederlandsche onderdanen terug te geven; maar tevens moest hij doen opmerken, dat de uitvoering daarvan eene zeer moeijelijke zaak was, omdat zij zwarte menschen op verre na dat gezag en die magt niet hadden over hunne onderdanen als de Europeanen. Wat den broeder van den sulthan van Batjan betrof, daarvan had hij nu eerst den roof vernomen, en onmiddellijk had hij zijne bevelen gegeven, om te onderzoeken, of hij nog te Balangngingi aanwezig was; ofschoon het wel mogelijk kon wezen, dat hij, bij den aanval der Spanjaarden, gedood of door hen weggevoerd was. Dit antwoord werd door den kapitein-luitenant VAN BRAAM HOUCKGEEST onvoldoende geacht. Hij zond de zendelingen van den sulthan terug met de verklaring, dat, indien niet binnen den bepaalden tijd de opgeëischte Nederlandsche onderdanen waren teruggegeven, hij den vorst moest beschouwen als vijandig gezind tegen het Nederlandsche Gouvernement, te meer dewijl men aan den wal op dit oogenblik met kracht van volk batterijen opwierp en stukken geschut in batterij plaatste.

Op den avond van den 22sten April was die termijn verloopen; doch eerst den volgenden dag, des morgens ten half negen ure, werd aan boord der beide schepen het vuur tegen den wal geopend. Ten tien ure werd de gewone Soeloesche vlag van een der forten geheschen; maar het vuur was, reeds ruim twintig minuten nadat het van onze zijde werd geopend, langzaam doch met juistheid uit meerendeels onzigtbare schietgaten beantwoord. Nadat men een uur lang den vijand granaten toegezonden had, zonder de minste uitwerking van brand te bespeuren, werden barkassen naar land gezonden, wier bemanning op vier verschillende plaatsen in huizen en vaartuigen den brand stak, zoodat de vlammen weldra opstegen. Het vuren uit onze schepen hield tot ongeveer half vier ure in den namiddag aan, wanneer de ankers geligt werden en de bodems zich langzaam verwijderden. De brand moet, naar men van onze zijde beweert, groote schade hebben aangerigt en tot laat in den nacht hebben aangehouden. Slechts twee man van de onzen zijn gesneuveld en zeven ligt gewond. Gedurende het gevecht hebben 26 menschen middel weten te vinden, om van den wal aan boord van onze schepen te vlugten, allen van verschillende eilanden in den archipel afkomstig en door de roovers genomen.

Ziedaar de tegenwoordige verhouding van het Nederlandsche Gouvernement en den sulthan van Soeloe. In het officiëel verslag, dat de Regering van deze expeditie gegeven heeft (*), wordt zij genoemd »de voorbode van eene grootere." Wij hopen, dat deze woorden *spoedig* waarheid zullen worden, in de eerste plaats en vóór alles, omdat anders dit wapenfeit oneindig meer kwaad dan goed zal bewerkt hebben. Wij zullen niet onderzoeken, in hoeverre het Indische Gouvernement met regt en zonder overdreven zelfverheffing

(*) Zie Javasche courant van 28 Junij 1848, no. 52.

er van verklaart, »dat door deze expeditie de naam der Nederlandsche wapenen gehandhaafd en van de zijde van het Nederlandsche gezag getoond is, hoe zeeroof niet ongestraft wordt gelaten en verstandhouding met zeeroovers niet wordt verschoond door een bestuur, hetwelk het steeds onder zijne eerste pligten heeft gerekend, veiligheid ter zee te doen plaats grijpen in de oorden, aan deszelfs beheer onderworpen" (*). Maar zeker is het, dat, al is ook een gedeelte van de stad Soog bij deze gelegenheid in de asch gelegd, de zeerooverijen daardoor niet in 't minste verminderd zullen zijn. Noch materiëel noch moreel is de kracht van Soeloe, dat brandpunt, waaruit de onveiligheid van den archipel voortkomt, eenigzins gefnuikt. Ja, met meer verbittering dan vroeger, zullen zijne roovers nu juist in onze wateren kruisen, juist onze onderdanen trachten weg te rooven, en hun een lot bereiden, zoo het mogelijk is, nog vreesselijker en gruwelijker dan vroeger; iets dat te waarschijnlijker wordt door een berigt van Singapoera (†), volgens hetwelk de sulthan van Soeloe reeds vóór deze expeditie bevel zou hebben gegeven, dat geene rooversvloot naar andere streken koers mag zetten, dan naar die welke ten oosten of ten zuiden van Soeloe gelegen zijn. Bovendien heeft het Gouvernement dien vorst met nog strengere maatregelen bedreigd; maar blijft deze bedreiging onvervuld, dan zal zij zijnen overmoed niet weinig aanvuren, en duizende ongelukkigen zullen het slagtoffer worden van deze expeditie.

Maar er is nog eene andere gewigtige reden, waarom wij eene tweede meer afdoende expeditie naar Soeloe hoogst noodzakelijk vinden. Wij keeren hier onze blikken weder naar dat gedeelte van de staten van den sulthan van Soeloe, 't welk wij in ons vorig artikel vlugtig beschouwd hebben, naar de N.-O.-kust van Borneo. Ook die bezittingen dienen het rijk van Soeloe, om het kwaad dat zoo veel verderf over den geheelen archipel brengt, te voeden en te sterken; terwijl het bovendien aldaar een zoogenaamd bestuur uitoefent, dat de oorspronkelijke bevolking van dit gedeelte van Borneo niet alleen in haren tegenwoordigen staat van zedelijke ellende laat blijven, maar ze ook knevelt en uitzuigt en diep ongelukkig maakt. Eene Europesche natie, die den sulthan van Soeloe door kracht van wapenen dwingt of door het sluiten van verdragen er toe brengt, om afstand te doen van zijne souvereiniteit over die Borneosche staten, is alzoo niet alleen in zijn volle regt, maar bewijst daardoor eene groote weldaad aan de menschheid; eene Europesche natie, die zich aldaar vestigt met het doel om de woeste bevolking van Borneo te beschaven, haar van hare barbaarschheid, waartoe onder anderen het afschuwelijke koppensnellen behoort, te brengen tot eenen gevestigden maatschappelijken toestand, tot landbouw en nijverheid, tot christelijke vorming en ontwikkeling, voldoet aan de roeping van de christenvolkeren in den archipel. Maar diezelfde natie zal daardoor ook haar eigen voordeel krachtdadig bevorderen. Zij zal daardoor aan de zeerooverijen in den archipel eenen gevoeligen slag toebrengen;

(*) Zie de boven aangehaalde Javasche Courant.

(†) Zie Javasche Courant van den 5 Januarij 1848, no. 2.

zij zal talrijke Europeanen in de gelegenheid stellen, om, door landbouw en nijverheid, zich een onbezorgd tijdelijk bestaan, ja zelfs welvaart en rijkdom te verwerven; zij zal aan den koophandel een nieuw leven geven, een' grooten uitweg bezorgen aan de voortbrengselen harer fabrijken; zij zal de scheepvaart groote winsten verzekeren, door eene vrachtvaart der rijke voortbrengselen van dat land. Gelooft gij niet, dat de Engelschen zich spoedig over die bevolking en die rijkdommen en winsten zullen ontfermen? Gelooft gij niet, dat het opregt gemeend is, wanneer nu reeds de dagbladen van Singapoera de noodzakelijkheid eener Engelsche expeditie naar Soeloe aantoonen, na hetgeen onze beide brikken aldaar, in April l.l. hebben verrigt? Gelooft gij niet, dat zij daarbij hunne blikken geslagen hebben op die schoone kust van Borneo, die hun nog andere voordeelen belooft dan Laboean en Serawak? Ik althans reken mij verpligt, nu terwijl het nog tijd is, mijne stem te verheffen, en opmerkzaam te maken op het gevaar, dat ons dreigt. Zijn wij niet op onze hoede, dan zullen plotseling onze naburen ons zijn voorgekomen; dan hebben ze zich in de staten van den sulthan van Soeloe, even als voor weinige jaren in die van Borneo-proper gevestigd, vóór wij het vermoeden. En al wisselen onze ministers dan op nieuw talrijke diplomatische nota's met het hof van Londen — zij verdrijven hen niet weder uit de plaatsen, waar het belang der menschheid, maar bovenal ook hun eigenbelang hen roept.

Het verheugt mij, hier te kunnen berigten, dat het Gouvernement in Indië op al deze omstandigheden is gewezen door eenen man, die, door een langdurig verblijf en het bekleeden van belangrijke betrekkingen, met den toestand van Borneo in vele opzigten gemeenzaam is, en nu onlangs ook den sulthan van Soeloe en zijne staten, door persoonlijk ze te bezoeken en berigten in te winnen, van naderbij heeft leeren kennen. Wij bedoelen denzelfden resident VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS, die achttien jaren geleden het Gouvernement reeds op Borneo-proper opmerkzaam heeft gemaakt en den weg aangewezen, om met den vorst van dat rijk een kontrakt te sluiten, hetwelk de vestiging der Engelschen op Laboean en Serawak zoo niet geheel belet, althans zeer moeijelijk zou gemaakt hebben. Gelijk wij hierboven verhaalden, heeft hij de expeditie tegen Soeloe van April 1848 als gezant der Nederlandsche regering bijgewoond. Het oppervlakkig overzigt, dat wij van de Noord-Oostkust van Borneo hierboven hebben medegedeeld, is grootendeels getrokken uit aanteekeningen, die hij op dezen togt heeft gehouden. Ook het verslag, dat hij daarover aan het Gouvernement heeft ingediend, hebben wij gelezen; maar wij onthouden ons, om verschillende redenen, van het mededeelen der voorstellen, die hij omtrent eene vestiging op dat gedeelte van Borneo aan den Gouverneur Generaal gedaan heeft. In de hoop echter van, én onze Regering én onze natie daardoor nog meer op te wekken, om thans zich niet weder door Engeland te laten voorkomen, maar krachtdadig onze belangen te bevorderen, en de gelegenheid tot vermeerdering van bronnen van welvaart en rijkdom aan te grijpen, laten wij hier volgen eene uitvoerige beschrijving van de voortbrengselen der N.-Oost-kust van Borneo, die wij mede aan de aanteekeningen van den heer GRONOVIUS te danken hebben.

Parelen. Ze worden voornamelijk bij Tawi-tawi en in de Maloedoe-baai (*) gevonden. De ondervinding heeft geleerd, dat de beste pareloester doorgaans ligt tusschen eene diepte van 6 en 8 vademen tot op 12 en 15 vademen. Maar de kunst van het vangen dezer kostbare schelpen is hier nog geheel in hare kindschheid, en het zoeken van den parel door het duiken geheel onbekend, zoodat geen oester gevangen wordt, die dieper dan 3 voeten onder water ligt. Maar hoe gebrekkig deze visscherij thans ook zijn moge, worden er evenwel jaarlijks voor 25,000 Sp. matten aan parelen naar China uitgevoerd, met eene Spaansche brik, die met lading uit China te Soeloe ten handel wordt toegelaten; en daarvan bedragen de parelen in de Maloedoe-baai gevischt een aanzienlijk gedeelte. Dat ook deze hoeveelheid niet alles is, wat gevonden wordt, bewijst het belangrijk aantal parelen in bezit der datoes. Een daarvan is er bij datoe Molok Bandarassa (†), waarvoor hem door den superkarga van een Chinesche jonk is geboden 20,000 stukken geel nankin, gelijk staande met eene waarde van 20,000 Spaansche matten. Bij eene vestiging in deze oorden zoude eene weldadige uitbreiding aan dezen tak van volksvlijt kunnen gegeven worden, door namelijk het eiland Tawi-tawi te bestemmen uitsluitend voor de vestiging der Badjous, een volkstam, die werkelijk in dezen archipel te huis behoort, doch thans door Indië verstrooid is, daar hij niet langer de gewelddadigheden der Soeloesche grooten het hoofd konde bieden. Men zou al verder een 50tal duikers van Ceijlon en Perzië kunnen doen overkomen, om aan deze visscherij deel te nemen en de noodige voorlichting te geven in het duiken. Een volkrijke stam, thans verstrooid en voornamelijk den zeeroof uitoefenende, zou daardoor een ruim bestaan en eene vaste verblijfplaats vinden.

Vogelnestjes vindt men er in groote menigte, die naar China, Manilla, Singapoera en Makassar hunnen uitweg vinden. Ze worden meestal tegen opium en lijnwaden omgezet, daar deze wijze van betaling onder de Soeloesche bevolking voornamelijk in zwang is. De voornaamste klippen hebben eene gezamenlijke jaarlijksche opbrengst van ongeveer 200 pikols witte en 900 pikols zwarte vogelnestjes. Maar men kan gerust aannemen, dat ook deze opbrengst onder geregeld toezigt eene verdubbeling zou kunnen ondergaan, dewijl de vogelnestklippen thans zeer slecht onderhouden, en als het ware geplunderd worden. De klippen van Sandakan (§), onder anderen, worden bewoond door eene talrijke menigte slaven, die voor de inzameling moeten zorg dragen. Zij stoken, braden en branden in deze gaten, zonder zich om de vogels te bekreunen, die bij duizenden om hen vliegen; en ten einde zich te beschutten tegen het vuil, dat deze dieren afwerpen, hebben zij dakjes boven hunne ligplaatsen gemaakt. De klip Boebon-boeloet is van den sulthan, de Koelit-lawang van den datoe Molok, de Simoet-poeti van den datoe Attan, de Siop-koeris van het algemeen; doch daar de wakers geen belang

---

(*) Zie de vorige aflevering, blz. 76.

(†) Zie hierboven, blz. 97.

(§) Zie de vorige aflevering, blz. 78.

vinden in eene vermeerdering van opbrengst, kan men ligtelijk begrijpen, dat zij de grootste nalatigheid in het waken aan den dag leggen, en ook deze veel opleverende bron spoedig zal opdroogen, en door het vervliegen der vogels te niet moet gaan.

Stofgoud is bijna overal op Borneo te vinden, doch wordt door de Daijaksche bevolking weinig gegraven, dewijl zij daartegen een zeker vooroordeel heeft, vooronderstellende, dat door dit graven hun landbouw mislukken moet. In dringende gevallen zijn zij echter verpligt zich stofgoud aan te schaffen, en deze geringe inspanning geeft aan Barou (*) een' uitvoer van minstens een' pikol zwaarte 's jaars. Te Oensang heeft men goudmijnen, die in vorige jaren door chinesche kolonisten zijn geopend; doch door moord, roof, allerlei mishandelingen van de zijde der Soeloerezen, en het vernietigen van de vaart met de chinesche jonken regtstreeks van China, is deze bevolking verloopen en zijn de mijnen niet meer bewerkt geworden. Ook op andere plaatsen wordt eene geringe hoeveelheid verzameld, die als het ware van de oppervlakte des gronds wordt opgenomen, en voor eenen nietsbeduidenden prijs aan de soeloesche handelaren verkocht. Doch genoeg zij het, aan te stippen, dat het goud hoegenaamd geene waarde bij deze natuurmenschen heeft. Hoe groot nu ook de bronnen mogen zijn, die aan het land eene ontluikende welvaart kunnen geven, moet men echter erkennen, dat de bevolking ontoereikend is, om met voordeel een gunstig resultaat te verwachten. Het zoude daarom, naar het oordeel van deskundigen, verstandig zijn, om landverhuizers van andere oorden aan te voeren, ten einde in dit gebrek te voorzien. De overbevolking van China zoude hier bijzonder te stade kunnen komen. Vermits evenwel het ontginnen van goudmijnen kapitaal vordert, hetwelk de chinesche kolonisten niet kunnen bijdragen, zoude het niet ongeraden zijn, dezen tak van volksvlijt geheel over te geven aan den ondernemingsgeest van Europeanen, aan wie gronden zouden kunnen worden verhuurd of verpacht op zoodanige voorwaarden, als nader mogten worden vastgesteld. Dat ook een zoodanige maatregel veel zoude bijdragen om deze nieuwe kolonie ten spoedigste zich te doen ontwikkelen, zal wel niet betwijfeld worden, vooral wanneer men bedenkt, welke schatten niet getrokken kunnen worden uit eene oppervlakte van elf millioenen bouws grond, waarvan de schoot der aarde met de edelste metalen, als goud, ijzer, antimonium, enz. rijk bezwangerd is, terwijl hare oppervlakte prijkt met de meest gezochte voortbrengselen voor den handel.

Kamfer; de beste soort, die de bekende wereld oplevert, vindt men op het gedeelte van Borneo aan den sulthan van Soeloe onderworpen, en meer bepaald in de afdeelingen Maloedoe en Mangedora, alwaar men geheele bosschen van kamferhout aantreft. De boom, die deze harst oplevert, bereikt dikwerf eene buitengewone dikte van 5 voeten middellijn; en men moet hem niet alleen vellen maar tot de kleinste stukjes kloven, om er de kamfer uit te halen. Dit kost buitengewone inspanning, en blijft dikwerf onbeloond, dewijl

(*) Zie de vorige aflevering blz. 81.

men niet altijd de gom in den boom vindt. De hoeveelheid, die jaarlijks ingezameld wordt, is derhalve zeer afhankelijk van den ijver der inlanders; gemiddeld kan men echter aannemen, dat er eene inzameling van 50 pikols plaats heeft, die voornamelijk naar China en Singapoera eenen uitweg vindt. Bij eene toenemende bevolking zoude de inzameling van dit belangrijk artikel ongetwijfeld toenemen.

Tripang wordt door de Badjous van den Soeloeschen archipel gezocht en bereid. Alle banken en kusten van de Soeloe-eilanden zijn daarvan rijkelijk voorzien; men rekent op eene inzameling van 4000 pikols 's jaars, welke naar China vervoerd wordt, door opkoopers dezer natie, die tot dat einde van Manilla herwaarts komen, en dit product betalen met verschillende handelsartikelen van Chineschen oorsprong. Daar de tripang aan spoedig bederf onderhevig is, zoo veroorzaakt tegenwoordig het niet ten handel komen van vaartuigen, bestemd voor de Chinesche markt, groote teleurstelling en verliezen; te meer, dewijl de inlanders te onverschillig zijn, om te zorgen voor het behoorlijk droog blijven van dat artikel, waardoor het spoedig bederf bevorderd wordt. Bij de vestiging eener Europesche natie op de N.-Oostkust van Borneo en eenen toenemenden handel, is dit product van het grootste belang. Duizende menschen, thans aan zee- en menschenroof verslaafd, zullen er een eerlijk middel van bestaan in kunnen vinden. Al willen ze zich thans ook op dezen tak van nijverheid toeleggen, zoo zien ze toch dikwijls zich te leur gesteld. Daarbij komt nog, dat zij, om voorschotten tot uitrusting hunner vaartuigen te verkrijgen, dikwijls vrouwen en kinderen moeten verbinden om slaven der schuldeischers te worden, indien zij niet aan hunne beloften kunnen voldoen, ongerekend de verdubbeling der schuld, wanneer zij slechts eenen dag te laat aan die belofte gevolg geven. Te verwonderen is het derhalve niet, dat zij zich onder zulke omstandigheden aan zee- en menschenroof schuldig maken.

Civet wordt getrokken van de civetkat, die op Borneo zeer veel aangetroffen en in kooijen gevangen gehouden wordt; zij werpt dan maandelijks zekere hoeveelheid af, die door de inlanders »dedes" genaamd wordt.

Amber de gris wordt aan de stranden en ook drijvende in zee gevonden; het is zeer ligt, en van kleur, reuk en smaak even onoogelijk. Bij Arabieren, Chinezen en Inlanders is het zeer gezocht, omdat zij het tot geneesmiddel bezigen tegen bloedspuwingen, tering en andere kwalen; ook wordt het met rozen- en andere oliën vermengd en tot reukballen voor de vrouwen vervaardigd. Daar het vinden van dit artikel aan toeval is toe te schrijven, als ook de hoegrootheid der stukken, die van een kwart pond tot op anderhalve pikol in zwaarte verschillen, zoo kan men met geen mogelijkheid eene gissing maken van de hoeveelheid, die jaarlijks gevonden kan worden. De oorsprong van dit artikel schijnt niet bepaald te zijn; de bestanddeelen van hetzelve duiden aan, dat het uit den schoot der aarde uitgebraakt is, door de, in de diepte voor het oog bedekte, vulkanen, en daardoor drijvende op zee, voornamelijk in de straten, gevonden wordt; doch

indien men aan den anderen kant bedenkt, dat het in de cajelot gevonden wordt, zoo wordt die oorsprong daardoor weder tegengesproken. De heer GRONOVIUS verhaalt, dat hij beide gevallen onderscheidene malen gezien heeft. Op het eiland Solor bij Timor werd hem een stuk van 80 kattis zwaarte getoond, dat drijvende in zee was gevonden, grijsachtig van kleur was, zonder reuk en met het voorkomen van harpuis. Ook zag hij amber, door Engelsche visschers in de cajelot aangetroffen. Het was week van aard en bedroeg eene hoeveelheid, in éénen visch gevonden, van verre boven de 800 ponden zwaarte. De bestanddeelen werden, bij chemisch onderzoek, bevonden gelijk te zijn aan die van het in zee opgevischte. De prijs, waarvoor dit artikel in den handel verkocht wordt, is doorgaans twaalf gulden de reaal.

Drakenbloed wordt zeer veel getrokken uit de groote rottan, de »drakenbloeds-rottan" genaamd, die overvloedig op de noordkust van Borneo en Palawan groeit, en welke voornamelijk gebezigd wordt tot wandelstokken. In China is de drakenbloed-gom zeer gezocht; de uitvoer van het artikel naar dat rijk kan men stellen op 80 pikols 's jaars.

Karet. De hoeveelheid, die jaarlijks in den Soeloe-archipel (Borneo's N.-Oostkust daaronder begrepen) verzameld wordt, is vrij belangrijk, en wordt begroot op ruim 300 pikols; de hoedanigheid is uitmuntend en sterk gezocht door de Boeginesche en Chinesche handelaren; de eersten voeren het naar Singapoera of Makassar, doch de Chinezen brengen het naar hunnen geboortegrond, alwaar vooral de effen kleuren, geel, en de dikte in bijzondere achting staan en tegen zeer hooge prijzen verkocht worden. In dezen archipel is de prijs zeer gering en wordt in handelswaren voldaan.

Olifantstanden. Op het noordoostelijkste gedeelte van Borneo zijn de olifanten zeer talrijk, inzonderheid op de kaap Oensang. Voorheen had men die ook op het eiland Soeloe, doch de nadeelen, die zij daar aan de plantagiën te weeg bragten, noodzaakte de bevolking, om groote jagten tegen hen te ondernemen, waardoor die dieren op dat eiland uitgeroeid, ten minste zoodanig verminderd zijn, dat men ze thans niet meer te zien krijgt. Op Borneo, alwaar de bosschen onmetelijk groot zijn, en de bevolking zeer schaarsch is, neemt hun aantal ongestoord toe; daar is men in de gelegenheid, om eene menigte tanden te verkrijgen, door eenigen dezer dieren op de jagt te dooden of in kuilen te vangen. De hoeveelheid daarvan bedraagt ongelijk veel of weinig, naar mate men gelukkige jagt heeft gemaakt; men kan stellen, dat ongeveer 25 pikols tanden jaarlijks in den handel worden omgezet, die door de inlandsche vaartuigen naar de Aroe- en zuidwester-eilanden worden gebragt, alwaar ze tegen zeer hooge prijzen worden verkocht.

Was. Belangrijk is dit artikel van handel, en de opbrengst zeer aanmerkelijk; de minste hoeveelheid die verzameld wordt op dit gedeelte van Borneo is 1200 pikols, en bedraagt in goede drooge jaren soms 3000 pikols, die voor de geringe som van *f* 40, betaalbaar in goederen, worden verkocht. Deze was vindt eenen uitweg naar China, Manilla, Singapoera en Makassar. De geheele hoeveelheid wordt door de Daijakkers ingezameld en aan de Soe-

loesche handelaren verkocht, die daarvoor eene zeer geringe waarde aan goederen besteden, dikwerf geene *f* 12 de pikol bedragende.

Parelmoerschelpen. Geen artikel wordt meer algemeen gezocht in den geheelen archipel van eilanden en op de kust van Borneo dan deze schelp. Oud en jong, ieder die slechts eene kleine sampang (inlandsch vaartuigje) heeft, schaft zich eene hark aan, voorzien van vijf of zes tanden, ongeveer een' voet lang en eenige duimen uiteengezet, doorgaans van plat dik hoepelijzer gemaakt. Deze hark is zoodanig gevormd, dat ze eenige schulpen uit de diepte kan dragen, zonder dat zij er afvallen. Met zulk een instrument gewapend, dat aan een lang touw wordt vastgemaakt, begeven zij zich op zee, laten hunnen krabber tot eene diepte van dertig vademen neder, en trekken dien achter zich aan. Bij het optrekken bevindende, dat de schelp niet de noodige vereischten bezit om aangehouden te worden, zoo wordt die weder in de diepte geworpen. De voornaamste plaatsen voor het visschen dezer schelpen zijn echter bij Tawi-tawi, de zuidkust van Soeloe en de omstreken van Basilan, en de belangrijke hoeveelheid van 6000 pikols wordt jaarlijks naar China uitgevoerd. Mogt een gevestigd Gouvernement eenen handel in dezen archipel daarstellen, en eene vrije vaart met China openen, zoo zoude dit artikel eene rijke bron van bestaan aan de bewoners verzekeren, die daardoor van lieverlede gebragt zouden worden tot nuttige en werkzame menschen, en de vermeerdering van dit product in den handel zoude, zonder den minsten dwang, meer dan verdubbelen. De inlander, een' uitweg voor zijn goed vindende, zoude daardoor aangeprikkeld worden, om zich van andere voorwerpen te voorzien, en alzoo, door de wederzijdsche verwisseling van handelswaren, aan handel en scheepvaart een nieuw leven bijzetten.

Haaivinnen verzamelen de visschers, droogen ze en bestemmen ze voor de Chinesche markt. Dit product wordt in China veelal als een versterkend middel genuttigd, doch in het noordelijk gedeelte van dat rijk worden de pezen der vinnen gevlochten voor deksels van schotels, enz., als een weermiddel tegen het onnoemelijk aantal vliegen, die in weinige oogenblikken het eten bedekken; want men wil, dat geene vlieg zich in de nabijheid van deze gevlochten haaivinnen waagt. De prijs, die besteed wordt, bedraagt soms 14 Spaansche matten de pikol, en men rekent, dat de Soeloesche markt jaarlijks een honderdtal pikols voortbrengt.

Pinang of *arekanoten.* Eene hoeveelheid van tweeduizend pikols wordt jaarlijks van Soeloe naar China uitgevoerd, die, gedroogd en aan schijfjes gesneden, aan de markt verkocht worden; het gebruik daarvan in China bepaalt zich bij het verwen van lijnwaden en dergelijken.

Aardolie wordt gewonnen in de afdeeling Tiroen (*) op Borneo, en door de inlanders gebruikt om, onder vermenging met kalk, daarmede hunne vaartuigen te besmeren en eene korst onder water aan te brengen, ten einde ze tegen den houtworm te behoeden. Eene goede hoeveelheid wordt er jaarlijks uitgevoerd naar Makassar, Boni en de overige kusten van Celebes.

(*) Zie de vorige aflevering blz. 76 en 81.

Gember wordt gedroogd naar Singapoera gevoerd, alwaar ze voor de Europesche markt bestemd is. De hoeveelheid is echter niet zeer belangrijk, doch de hoedanigheid uitmuntend.

Tamarinde groeit meestal in het wild overvloedig, en de vrucht wordt ingezameld en aan de markt verkocht, van waar zij een' gereeden uitvoer verkrijgt; de hoeveelheid bedraagt eenige koijangs zwaarte jaarlijks.

Sago levert Borneo overvloedig op; naar Singapoera en China wordt van dat artikel veel uitgevoerd. De prijs is niet noemenswaardig, en, bij eene geringe aanmoediging, zoude de uitvoer naar Europa belangrijk kunnen worden. De hoedanigheid is van de beste soort, doch daar de handel in dezen archipel kwijnende is, blijft ook de uitvoer onbeduidend. De hoeveelheid, die dit gedeelte van Borneo aan den handel zou kunnen leveren, kan men vrijelijk stellen op vijfhonderd koijangs jaarlijks.

Harpuis of *dammer* wordt zeer veel gewonnen en bij groote hoeveelheden uitgevoerd; het is zoo menigvuldig, dat men het van den grond nemen en tot groote stukken vormen kan, die hard, donker van kleur, en bros zijn; men voert het voornamelijk uit naar de Maleische kust en naar Bengalen.

Agar-agar is eene soort van zeewier, dat bij groote hoeveelheden naar China gevoerd wordt. Men gebruikt het aldaar voornamelijk voor het stijfselen van zijden stoffen en papier, waartoe het de voorkeur verdient, aangezien geene insekten de met deze stof bestreken goederen bederven. Ook wordt in China de agar-agar tot andere nuttige einden gebruikt, als onder anderen tot het maken van lantarens, door het in eenen vloeijenden staat te brengen en over een netwerk tot eene hoornachtige zelfstandigheid uit te breiden.

Zeewier wordt mede zeer veel naar China uitgevoerd, alwaar hetzelve tot eene gelei gekookt en aldus genuttigd wordt.

Kamferhout zoude voor den handel zeer veel geleverd kunnen worden, alzoo de bosschen talrijk met deze houtsoort, waarvan de deugden niet behoeven te worden opgesomd, voorzien zijn. Het is een zeer groote boom, en de inlanders maken van het hout soms kleine praauwen, doch benuttigen het overigens niet.

Sandelhout vindt men mede op de kust van Borneo; de weinige handel en veelvuldige artikelen van handel, die het land oplevert, zijn oorzaak, dat aan dien tak geene uitbreiding is gegeven, welke hem voorzeker later zal te beurt vallen.

Sapanhout zoude bij eenen toenemenden handel een goed product van uitvoer worden, daar het overvloedig op de kust van Borneo wordt gevonden; doch voor het tegenwoordige vindt het zeer weinig vertier.

Ebbenhout wordt soms naar China uitgevoerd, doch, hoezeer overvloedig voorhanden, is de weinige navraag alleen oorzaak van den geringen uitvoer, die er van plaats heeft.

Djatihout. Daarvan vindt men geheele bosschen op de kust van Borneo; het wordt voor het tegenwoordige slechts gebruikt voor het bouwen van huizen. Bij eene stichting eener kolonie in dit gedeelte van den archipel, zoude ook deze houtsoort zeer te stade kunnen komen, zoo wel voor het bouwen van huizen als voor het maken van schepen, welke tak van bedrijvigheid ze-

kerlijk meer dan elders zoude ontluiken, door den overvloed van het schoonste timmerhout aldaar voorhanden, schier zonder prijs te bekomen, en de schoone gelegenheid, die het aanzijn der veelvuldige prachtige rivieren aanbiedt, om op de goedkoopste wijze de beste en grootste vaartuigen op stapel te zetten.

Rottan is op de kust van Borneo van de beste soort, en zoo wel voor den Chineschen als Europeschen handel zeer gezocht. De hoeveelheid, die dit gedeelte van Borneo zoude kunnen leveren, valt niet te schatten, daar de baai van Maloedoe alleen meer dan 30,000 pikols jaarlijks opbrengen kan, en wel tegen den geringen prijs van *f* 2 de pikol. Indien men van deze hoeveelheid eene toepassing maakt op de geheele kust, zoude men meer dan 200,000 pikols kunnen bekomen, doch hiervoor wordt handel vereischt, en, naar mate deze toeneemt, zal de aankap van dit product vermeerderen.

Kouwries is eene zeer glanzige kleine schelp, die in Bengalen en andere gedeelten van Indië als munt gebezigd wordt. Duizende pikols van deze waar kan de soeloesche archipel opbrengen tegen eenen prijs van twee spaansche matten de pikol, en het zoude bij eenen toenemenden handel mede geen onbelangrijk artikel worden, waarvan thans geen uitvoer plaats vindt.

Kemoeschelp vindt men alhier van de grootste soort; het vleesch van den visch wordt gedroogd en door de inlanders genuttigd.

Anime is eene soort van wierook, bestaande uit de gom, die uit een' boom vloeit, door insnijdingen te weeg gebragt. Borneo levert eene groote hoeveelheid in den handel, die naar China, Europa, Manilla en Makassar uitgevoerd wordt en gereede koopers vindt.

Kassia of wilde kaneel groeit overvloedig op deze eilanden, doch is weinig voor buitenlandschen handel gezocht. Aangezien nu dit produkt in deugdzaamheid toeneemt, naarmate de boom besnoeid wordt, zoo moet de uitvoer en veel aftrek er eene veredeling en verbetering aan verschaffen, die het niet kan verkrijgen zoolang de boom ongestoord in zijnen groei voortgaat.

Nagelbast wordt veel gevonden, doch weinig voor uitvoer gezocht, even als de *mesooi*, die echter soms naar Singapoera gevoerd en in den inlandschen handel zeer gretig omgezet wordt.

Koffijboomen groeijen welig, doch worden niet voortgeplant, daar dit artikel bij de inlanders niet zeer gezocht en zelden gebruikt wordt. Zij hechten aan dezen drank een vooroordeel, dat zij namelijk door dien te drinken eene ongeevenredigde dikte bekomen, die hen moedeloos en ongeschikt maakt om eenige werkzaamheden te verrigten.

Kakao: de beste en meest door de Spanjaarden gezochte soort wordt op Soeloe gewonnen, en is over het geheele eiland geplant. Het is de algemeene drank der inlanders, en een ieder, rijk of arm, gebruikt dien dagelijks. Aan de Manilla-vaartuigen wordt die tegen zeer hooge prijzen verkocht, en men zegt, dat de uitvoer jaarlijks gerekend kan worden 600 pikols te zijn.

Katoen wordt niet uitgevoerd, maar voor eigen gebruik geplant; de hoedanigheid is zeer goed en zoude in den handel eenen hoogen prijs maken.

Gemoetie heeft geen prijs, en kan tot eene onbepaalde hoeveelheid bekomen worden.

Lak is eene soort van was, die door de insekten gebezigd wordt tot het maken hunner nesten, gelijkende op den honigraat; het wordt gebruikt tot het maken van vernis, en men vindt daarvan eene goede hoeveelheid.

Indigo groeit in het wild en wordt niet gecultiveerd.

Peper was voorheen een belangrijk artikel van uitvoer en werd zeer veel aangeplant, doch is sedert verwaarloosd, en men vindt die thans in het wild groeijende.

Timmerhout is, ook wat de andere soorten van hout betreft, zoo als wij boven reeds gezien hebben, in groote hoeveelheid voorhanden. De *alexandriaan-lourier* is van eenen reusachtigen omvang; de witte houtsoorten zijn de hoemaloun, poeteek, kammatolang, pagatpat, daggil, taysay, nato, balies, manakassan, poehoet, tandoek, tangisaun, bajoe en boeloe; de roode houtsoorten zijn de dagarion, ipeel, tagibie, kankong, loepanga en bajoeg; de zwarte zijn de ballok en mambahoet; de andere soorten zijn de bintangor, pitoetan, bakan, doengon, noenak, malawie, kalaoliel, banaba en palomaria, alsmede eenige soorten die de voortreffelijke bast opleveren, waarvan het manilla-touwwerk vervaardigd wordt.

De vruchtboomen zijn de doerian, manga, mangistan, tjampeda, mangka, doekoe, oranje, boean, bouno, modang, songhay, oson, soakanda, ramboetan, tamoesong, makoepa, kapota, pompelmoes, china-appel, zoete-appel, amplam, tibada, kamansie, kokos, sirakaija, bantak, baaiabas, ook de pisang enz.

De bloemen zijn onder anderen: de lambai, malatie, tjampakka, kananga enz. De groenten zijn: pompoenen, komkommers, radijs, oebis, katjang, zoete pataters, pakies, dabon, kankong, aloemapa, patoela, kabasie, maras, batong, panghie, paniwal, tabak, djagong enz.

Van het dierenrijk noemen wij alleen den olifant, het paard, den buffel, den os, het wildvarken, de gevlekte geit, kidang, kantjil, orang-oetan, muskus-kat, stekelvarken, amak, koebing, boekra, aubal, katten, honden, vele soorten van apen enz.

Van de vogelen zijn de voornaamsten en meestbekenden, die men aantreft: patrijzen, wilde eenden, snippen, duiven, staartvogels, samboelahan, boegok, bangho, uilen, baoul, kamaso, tihilon, komot, kangho, koensie, salangan, noerį's, kakatoea's, zwaluwen, hoenders enz.

Eindelijk heeft men er eenen grooten overvloed van visschen, als: de schol, kakap, rog, rijstvisch, skipjak, oesters, haaijen, schildpadden enz.

Deze korte en oppervlakkige mededeelingen zijn echter voldoende, om eenig denkbeeld te geven van den grooten en onuitputtelijken rijkdom der Noord-Oostkust van Borneo. Wij hopen nu, in een volgend artikel, eenige beschouwingen te plaatsen over de wijze, waarop dit schoone land het voordeeligst voor onze natie kan worden, en hoe Nederland tevens wederkeerig op het lot der oorspronkelijke inlandsche bevolking aldaar eenen gezegenden invloed kan uitoefenen.

Goenong Smeroe of Maha Meroe.

DE HOOGSTE BERG OP JAVA.

(*Eene schets.*)

De pasangrahan (verblijfplaats voor reizigers) Brantas bij Malang ligt op eene kleine hoogte, aan den linkeroever der Kali (beek) van denzelfden naam, die verder naar het Noorden voortloopt. Hier was het dat mijn plan om den Smeroe te beklimmen tot rijpheid kwam (24 Sept. 1844), nadat de plaatselijke beambten, met de hulpvaardigste en gastvrijste gezindheid voor mij bezield, reeds een aantal Javanen vooruitgezonden hadden, om te kappen en den weg te banen, ten einde mijnen togt te verligten door de bosschen, die wijd en zijd den voet van den Smeroe omringen. Ik kan daarom niet nalaten met dankbare herinnering hier de namen te noemen der heeren W. DE VOGEL, resident van Passoeroean (*), en J. H. DICKELMAN, adsistent resident van dat regentschap.

Wanneer men zijnen blik van de pasangrahan over den omtrek weiden laat, dan ziet men eerst, aan denzelfden linkeroever der beek, in het Z. O., een gebouw, dat door zijne twee verdiepingen en okergele kleur met zwarte strepen scherp in het oog valt. Het is de kazerne en benting (klein fort of blokhuis), welker bezetting, uit 1 luitenant en 20 zwarte soldaten bestaande, te midden eener bevolking van vele duizende Javanen, die in staat zijn om de wapenen te dragen, het duidelijkste bewijs levert, dat de inboorlingen hier zoo wel als overal op het eiland door eenen anderen band, dan die der bloote wapenmagt, aan de Nederlandsche Regering verbonden zijn. Aan de andere zijde van de Kali-brantas, in het Zuiden van hier, liggen de bruingele bamboeshutten der dessa of van het dorp Malang verspreid. Zij zijn van verre voor het oog verborgen, schuilende onder velerlei vruchtboomen, uit welker loofgewelf de toppen der kokospalmen steken, en slechts hier en daar komen de steenen woningen der Europeanen, die éene verdieping hoog zijn, daartusschen uit. De groote weg van Passoeroean loopt (van het N. naar het Z.) tusschen de pasangrahan en de benting door; zij gaat door middel van eene houten brug over de Kalibrantas, en voert dan in het dorp, waarvan men het aloenaloen plein als het eigenlijke middelpunt beschouwen kan, dat een half uur van de pasangrahan verwijderd is. Dáár woont de regent, aan de oostzijde van het plein, als ook de adsistent (†), wiens huis aan de zuidzijde is gelegen, terwijl aan de overige kanten de dorpshutten zeer digt op elkander gedrongen staan.

(*) Directeur van Financiën, Ridder der orde v. d. Nederl. Leeuw.

(†) De eerste is steeds een Javaan, de tweede een Europeaan.

Waringgin-boomen omringen het vierhoekig vlakke grasveld, welks middelpunt ook met eenen ouden (dikwijls kolossalen) Waringgin-boom (of twee) versierd is, wiens wijd door de lucht gekronkelde takken het schaduwrijkste loofgewelf dragen, en met gansche bosschen van loof bijna op de aarde hangen. Zoo ver die zoogenaamde luchtwortels reiken, (die in den beginne slap afhangen en naderhand, nieuwe stammen wordende, de takken ondersteunen, terwijl zij meermalen eene geheele rei van kleine zuilen vormen rondom den gekronkelden, als uit touw gedraaiden hoofdstam), — zoo ver is de heilige boom door een hek of eenen lagen muur omgeven, die zorgvuldig wordt onderhouden, en een bewijs levert van den eerbied der Javanen voor het oude, alsook voor de hun lief geworden gebruiken uit den lang verstreken tijd van het Boedhaïsme, 't welk geen Koran geheel kon uitroeijen.

Doch wie mijner Javaansche lezers kent niet deze liefelijke aloen-aloen pleinen, die voor de woning der hoofden in ieder dorp over het geheele eiland, als naar één model, al naar de grootte van het dorp grooter of kleiner, aangelegd zijn? wie herinnert zich niet de schaduwrijke Waringgin-boomen met hun naar beneden hangend loof? wie denkt niet aan het lichte groen der hooge pizang-bladeren, die, over de zijmuren of omheiningen van het plein uitstekende, voor den donkeren achtergrond der vruchtboomen zacht heen en weder wiegelen, en aan de blinkende geelgroene toppen der palmen, die het ineengestrengeld loof der boomen nog verre in hoogte overtreffen, en liefelijk op de bruinachtig gele hutten neêrruischen, welke, altijd beschaduwd, naauwelijks hier en daar tusschen de stammen der boomen te voorschijn komen? Wij hebben de Kali-brantas bij Kedirie als een effen en stil voortvloeijenden spiegel leeren kennen; hier ontmoeten wij haar als eene bergbeek, die over vulkanische steenklompen voortbruist, en bijna dezelfde grootte heeft als de Tjidanie bij Buitenzorg. Zij stroomt uit de tusschenruimte tusschen den Kawi en Ardjoeno naar beneden, neemt in haren hoofdloop alle beken der N.O.zijde van den Kawi en der Z.Westzijde van den Ardjoeno op, en keert zich bij het dorp Malang, welks Oostzijde door haar bespoeld wordt, naar het Zuiden. In deze rigting daalt namelijk het gansche middelste gedeelte van het landschap, dat tusschen den Kawi benevens den Ardjoeno in het Westen, en den Tengger met den Smeroe in het Oosten een uitgestrekt dal vormt, welks voornaamste hoogte noordelijk van de plaats Malang ligt, waar de voet der wederzijdsche gebergten (Ardjoeno en Tengger) als eene vlakte ineenloopt. Daar ligt, 1665 vt. hoog, aan den O. Z. O. voet van den Ardjoeno de plaats Lawang, met de ruïnen van Singhosarie, en van hier valt het land, bijna in dezelfde rigting, in welke het door den grooten weg van Passoeroean doorsneden wordt, zeer zacht en langzaam naar het Zuiden (of Z. Z. W.) 260 vt. diep, tot bij Malang, waarvan de hoogte boven de oppervlakte der zee, bij de passangrahan Brantas, 1400 vt. bedraagt; van hier gaat hetzelve voort naar het Zuiden te dalen, tot aan den voet van de zuidelijke bergketen, welke zich in eene dwarsche rigting uitstrekt en de Kali-brantas dwingt haren zuidelijken loop plotseling in eenen westelijken te veranderen.

In dezen haren middelsten loop hebben wij den vloed reeds leeren kennen, en gezien, hoe zij in de vlakte van Kedirie naar het Noorden stroomt en zich dan weder naar het Oosten wendt, tot aan hare uitwatering in de zee, zodat zij rondom het vulkanische gebergte Ardjoeno–Kawi-Kloet en Anjesmoro een aan de hoeken afgerond vierkant vormt, en hare uitwatering met hare bronnen bijna onder denzelfden meridiaan ligt en beiden opmerkelijk digt nabij elkander zijn. Dit is op Java het eenige voorbeeld van eenen kringvormigen, naar zijnen oorsprong terugkeerenden loop eener groote rivier.

Het middelste gedeelte van Malang is alzoo eene van het N. naar het Z. (meer naauwkeurig van het N. N. W. naar het Z. Z. W.) afhellende dalvlakte, eene opene tusschenruimte tusschen de vulkanen van het O. en die in 't W., een doortogt voor den sterken zuidewind, die er bijna even geduurig en hevig blaast, als in Kedirie en Madioen (de twee eerste voorbeelden van zoodanige van het Zuiden naar het Noorden openstaande tusschenruimten tusschen naast elkander staande vulkanen). — *Malang* is de hoogste vlakte van deze drie. *zij* helt naar het Zuiden, en in de *anderen* vloeijen de beken naar het N.; *zij* behoort tot de gematigde warme luchtstreek van 1200 tot 1660 voet, de *anderen* tot de heeten van 190—300 voet; en toch is in alle drie, gedurende het drooge jaargetijde, een sterke zuidewind heerschend. Eigenlijk niet in het midden van dit dal, welks grootste gedeelte eene bebouwde vlakte is (met rijstvelden, tabak, en hooger op aan de helling der bergen met koffijplantaadjes bedekt), maar veel digter bij den westelijken grensberg Kawi ligt de liefelijke plaats, die ons heden tot verblijf dient. — De Kawi verheft zich van hier (zijn middelste top) in het W. 7 tot 10° N.; de Ardjoeno in het N. 8 tot 11° W.; de Smeroe in het O. 26½° Z. De zuidelijke bergketens echter zijn ook in deze streken zoo laag, dat men derzelver randen niet kan ontdekken; ook het tusschenland, tusschen den Ardjoeno en Tengger, vertoont zich vlak. De uitdrukking „vlakte" (dalvlakte) is echter van Malang slechts dan geldig, wanneer men van het landschap als van een geheel spreekt; want, behalve hare algemeene helling naar het Z. Z. W. (die haar het kenmerk eener volkomene, of bijna volkomene vlakte, zoo als Kedirie en Madioen zijn, beneemt), is ook hare oppervlakte niet overal even hoog, maar deels door diepe beekgroeven doorsneden, deels in vele streken heuvelachtig, terwijl zij afwisselend daalt en stijgt. — Van de pasangrahan, Z. Oostwaarts, ziet men in de verte op ongeveer 3 palen afstands een eenigzins verheven vrij uitgestrekt plateau, dat van den voet van den Tengger af verre naar Malang toe (naar het O.) uitsteekt, en dan snel, terrasvormig, in de eigenlijke, verscheiden honderd voet diepere vlakte nederdaalt. Volgens berigten kan hetzelve met geen water worden besproeid en is derhalve onbewoond (het vlak geworden uiteinde van een lavastroom). Het klimaat van Malang is te vergelijken met dat van Tjanjor, en, niettegenstaande de zuidewinden, die zich gewoonlijk des middags verheffen en tot laat in den avond voortduren, gezond en aangenaam; de gemiddelde temperatuur is 1½—2 graden Reaumur lager, dan aan de kusten; het water van de Kali is kristal

elder, de lucht zuiver, en muskieten zijn er zeldzaam. Daarenboven is er goed undvee, best vleesch en heerlijke groenten van Batoe. Bij deze voortbrengelen der natuur komen nog de voortreffelijke en zorgvuldig onderhoudene reede wegen (hoofdzakelijk door den ijver des tegenwoordigen assistent-resients op deze hoogte gebragt), die het land bijna in alle rigtingen doorkruisen, n de goed ingerigte pasangrahans, waarin men door de zorg der districtsoofden, tegen eene billijke schadevergoeding, eene welbereide tafel vindt, zoodat men zich over de vele reizigers, die van Soerabaya en Passoeroean, leels tot ontspanning en vermaak, deels tot het bezoeken der tempel-bouwvallen van Singhosarie en Pakkis, naar deze landstreek komen, niet behoeft te verwonderen.

MADJANG TENGGA, 24 Sept. 1844.

Nadat ik mijnen barometerdrager en nog andere dragers met instrumenten en benoodigdheden voor den togt des nachts vooruitgezonden had, vertrok ik dezen morgen van Malang, en legde den afstand tot hier te paard in 4½ uur (van 6 tot 10½ uur) af. Aan de grenzen van ieder district werden de paarden verwisseld, die gereed stonden; ook bevonden er zich, overeenkomstig het bevel van den heer adsistent, de districtshoofden tot begeleiding, die, den hadat volgende, met de paarden, die zij leveren, niet verder dan tot de grenzen van hun district mede gaan. Hoewel het verwisselen der paarden de reis bespoedigt, is het voor den reiziger echter toch zeer onaangenaam; dikwijls moet men een goed gedresseerd dier, dat een goeden galop loopt, met een schuw, lui beest verruilen, hetwelk voor ieder omgevallen boomstam op zijde springt. — Daar een Javaansch opperhoofd zich nimmer op reis begeeft, zonder door zijne ondergeschikte beambten, en deze weder niet zonder van hunne ondergeschikten begeleid te zijn, zoo ontbrak het ook mij niet op dezen togt aan een' ganschen zwerm trawanten. Overeenkomstig het gebruik, hetwelk in de geheele residentie Passoeroean heerschende schijnt te zijn, reden twee mannen in roode en groene kleuren vooruit, ieder met eene reusachtige lans gewapend, waarbij de speer van don QUICHOT gewis slechts eene stopnaald was. Deze lansen, die altijd met statelijke stijfheid omhoog worden gehouden, voorop, daarachter mijne geringheid, en dan de vele trawanten in hunne bonte veelkleurige kleedingen achter mij, zag er onze stoet, toen dezelve zich in galop zette, er wel eenigzins kozakachtig uit, en vloog, door stofwolken omgeven, als het wilde leger door de velden. Menig slecht rijdende dorp-Javaan viel daarbij van zijn paard, en wel tot groote vreugde der overigen, die hem nog uitgelagchen zouden hebben, al had hij zijn nek er bij gebroken. 's Lands wijze, 's lands eer. Men zou niet verstandig doen door zich aan deze eerbewijzingen te onttrekken, dewijl zij overigens vele voordeelen ten gevolge hebben. Want de Javaan, die slechts naar het uiterlijke oordeelt, rigt den graad van bijstand en ondersteuning en hulpvaardigheid voor reizigers altijd naar den graad der uiterlijke onderscheiding in, die hun door de overheid toegekend wordt.

De weg was breed en goed onderhouden, en liep van den oever der Brantas, die men oostwaarts bij Malang overgaat, meestal in de rigting naar het Z.Z.O.

door geheel vlak land, welks oppervlakte bijna geene andere oneffenheden had, dan de groeven der weinige beken, die hetzelve (van het N. naar het Z.) doorloopen. Deze waren, behalve de Brantas, de Kali Ambrong, die in het Tengger-gebergte ontspringt, en door nog altijd bebouwde, onder anderen met tabak beplante vlakten stroomt. Hoe verder wij van haren oever naar het Z. Z. O. voortdrongen, hoe meer zich de eerst bruine, kleiachtige, humusrijke bodem in eenen fijnen zandgrond veranderde, op welken de bebouwde velden ook steeds zeldzamer werden.

Wij kwamen eerst door een eenzaam, klein, nog door geene menschenhand vervormd bosch, en daarna door steeds menigvuldiger wordende boschtuintjes, die door wildernissen werden afgewisseld; doorwaadden om 10 uur de derde groote beek Kali Lesti, die in een tamelijk diep en door boomen omzoomd rivierbed stroomt, en bereikten spoedig daarop Madjang-tengga (1300 voet hoog).

Dezen naam draagt eene kleine van bamboes gebouwde pasangrahan, benevens twee kleine gehuchten, die slechts uit weinige hutten bestaan, het eene in het N. meer verwijderd, aan deze zijde der beek, het andere in het Z. digt bij de pasangrahan. Het is het laatste dorpje in deze rigting van Malang, en ligt zeer eenzaam in de met bosschen bedekte vlakte, die zacht naar het Z. afdaalt; slechts in het Westen vertoont zich eene opene en bebouwde, uit sawah's bestaande, landstreek; in het N. en Z. wordt hetzelve door bosschen omringd, en in het O. breiden zich, slechts door de beek Pamoetang van dezelve gescheiden, deze nu niet meer afgebrokene bosschen verder uit, die den voet van den Smeroe tot aan de zuidzijde bedekken, en die tot heden een ondoordringbaar bolwerk tusschen de bevolking van Malang aan deze zijde, en die van Lamadjang aan gene zijde of Oostwaarts van den Smeroe, gebleven zijn.

Het is echter niet de digt opeengedrongene vegetatie alleen, waarmede men te kampen heeft, maar deze bosschen bedekken, volgens de berigten der Javanen, een terrein, dat, verre van eene vlakte te zijn, uit eene menigte op elkander volgende ruggen en ruwe hoogten bestaat, tusschen welke zich diepe scheuren tot aan de zuidzijde voortzetten. Waarschijnlijk zijn het lavastroomen, of overblijfselen van dezelve, van den Smeroe, die zich hier op elkander hoopten, welke echter hunne schrikverwekkende wildheid, achter een bekleedsel van bosschen, dat alle oneffenheid gelijkmatig bedekt, op eenen afstand voor het oog verbergen. Slechts drie groote oneffenheden van den bodem doen zich, als men van den pasangrahan uitziet, aan de blikken des reizigers voor: 1) omtrent een paal zuidwaarts van het dorp, een lange van het O. naar het W. zich uitstrekkende, doch lage boschrug, de Goenong-Kentang, die waarschijnlijk ook een oude lavarug van den Smeroe is, tot aan wiens voet de vlakte van hier zacht, doch gelijkmatig naar beneden daalt; 2) ongeveer ½ paal verder, in het W. van hier en iets lager gelegen, een kleine bolvormige heuvel, die zich afzonderlijk in de vlakte verheft; 3) noordelijk, digt bij de pasangrahan, een kegelvormige heu-

vel, de Goenong-Pitjal-pitteh genaamd, die eveneens uit vlakke boschachtige omgevingen omhoog rijst.

Ik bleef van daag hier, bezocht de omstreken, en liet de Javanen tijd, om nog eenige voorbereidselen tot beklimming van den Smeroe te maken. Wat ik noodig had zond ik vooruit, en vernam van het dorpshoofd, dat de wedono (districtshoofd) reeds vertrokken was, om door zijne tegenwoordigheid de Javanen, die den weg baanden en hutten bouwden, aan te moedigen.

Toen tegen den avond de wolken zakten, welker graauw kleed ons tot dusver het gezigt op het hoogere gebergte had benomen, vertoonde zich de top van den Smeroe en kwam met zijnen schoonen, regelmatigen kegelvorm (Fig. 4) in duidelijke omtrekken te voorschijn. Door de laatste stralen der avondzon beschenen, gloeide hij in een roodachtig geel licht, en blikte majestueus, hoog boven de wolken, naar beneden; (zijn top in het N. ten O. 64½ tot 66¼°; zijn hoogtehoek boven den horizon van Madjang-tengga bedroeg 7½°, en de helling van den kegel op zijne bovenste helft, van hier gezien, 30°; van Malang echter, op grooteren afstand, slechts 29½°; de omtrek van zijne helling is glad en regt). Terwijl het landschap zich meer en meer in de duisternis van den vallenden nacht hulde, vloog eene menigte vogels (Buceros-soorten) over onze hoofden heen; zij gingen naar het gebergte, waar zij in hooge boomen nestelen; de bosschen weergalmden van het geschreeuw der paauwen, en ontelbare insektenkooren hieven een wijd en zijd verspreid concert aan; de geheele lucht trilde van leven. Maar meer zachte toonen of aan menschelijke beschaving herinnerende geluiden hoorde men niet in deze wildernissen, waar naauwelijks het blaffen van een' hond vooronderstellen liet, dat ook enkele menschen in 't midden dezer woestenijen wonen.

Bivouak Widadaren, 25 Sept. 1844.

Om 6 uur zetten wij ons van Madjang-tengga, te paard, in beweging en drongen, in eene meest O. N. Oostelijke rigting, door de onmetelijk groote bosschen, die het vlakke terrein rondom den voet van den Smeroe bedekken, en wier benedenhout voor ons ondoordringbaar zoude geweest zijn, hadden de Javanen niet eerst den weg er doorheen gekapt. Slechts zeer digt bij Madjang-tengga troffen wij nog eene opene plaats in deze bosschen aan, namelijk een van alle kanten ingesloten, uitgestrekt alang-veld, dat mij levendig Noord-Sumatra herinnerde, in welks bosschen dusdanige alang-velden veel algemeener zijn. Het weder was zeer betrokken, de gansche hemel bedekt, en de wolken werden door eenen ligten Z. O. wind gedreven, die, hoe zwak hij ook was, evenwel een onophoudelijk suizen in de hooge toppen van het woud veroorzaakte. Weldra begon er een zachte, maar aanhoudende regen te vallen, die den humusrijken grond doorweekte en ons weldra doornat maakte. Met zulk een donker regenweder trokken wij, dan eens te paard, dan eens op moeijelijke plaatsen te voet, en soms tot over de enkels in den drabbigen grond zakkende, door de bosschen. Wij

werden, zoowel door kleine spring-bloedzuigers, als door eene menigte muskieten gekweld, tot wier ontstaan en vermeerdering welligt de afgehouwen struiken en boomen bijgedragen hadden, die half verrot op de pas gebaande wegen verspreid lagen. Eene benaauwde doffe woudlucht werkte klaarblijkelijk op onze reukzenuwen, en waarschuwde ons te gelijker tijd voor een langer vertoef in het vochtige, miasmatische inwendige van deze bosschen, op welker drabbigen, weeken humusbodem ontelbare vegetabilische bestanddeelen liggen te rotten. Op vele plaatsen is het hooge loofgewelf zóó digt, dat geen zonnestraal in het binnenste kan doordringen en geen windje de onzuivere lucht kan verfrisschen.

Wij gingen acht beken over, die gezamenlijk naar het Z. of Z. Z. O., en dus regts met betrekking tot onzen togt, naar beneden stroomden. — 1) Kali-Pamoetang in eene tamelijk diepe kloof, digt bij het dorp; — 2 en 3) twee kleine onbeduidende beken, — 4) Kali-Patang; van hier ging de weg over de breede golven van het ongelijke terrein op en neer; — 5) de kleine Kali-Gadong; — 6) Kali-Prengapoes, welker met kleine steenbrokken opgevulde bedding wij te 8½ uur bereikten; nu verhief zich de bodem, hoewel zeer zacht, echter aanhoudend hooger; — 7) Kali-Sonnosekkar; — 8) Kali-Mandjing, de laatste en grootste beek, die wij te 10 uur bereikten.

Hier begon de helling zich aanmerkelijk steiler te verheffen en de bosschen werden tevens van eene andere gesteldheid. Reeds iets dieper naar beneden kwam eene groote bamboessoort te voorschijn (dezelfde die aan de westelijke helling van den Kawi groeit), en die hier in den omtrek van den Kali-Mandjing bijzonder veel voorkomt. De dikste, oudste halmen van zijne verbazend groote roevormige struiken bereikten eenen diameter van ⅔ vt., waren zeer slank en slechts aan de spits zacht gebogen, en hadden eene hoogte van ongeveer 60—70 voet. De oude halmen schenen bijzonder spoedig voor verrotting vatbaar te zijn, en lagen, door hun eigen gewigt omgevallen, in alle rigtingen, eenigen door takken tegengehouden nog half opgerigt, anderen horizontaal in het bosch verspreid, dat daardoor een onregelmatig en verward aanzien verkreeg, maar welks humusdeelen klaarblijkelijk door deze bamboesen steeds vermeerderd worden. Velen van deze halmen hebben hunne cylinder-gedaante nog volkomen behouden, doch hunne ontbinding is reeds zoo verre gevorderd, dat zij door eenen ligten slag met een' stok in elkander vallen. Zulke geweldige bamboesbosschen bevinden zich ook aan den rand van den regteroever der Kali-Mandjing, die daar, waar de weg er doorheen leidt, zich 40—50 vt. diep lijnregt naar beneden stort, zoodat de oevers wegens die bamboeshokken driemaal zoo hoog schijnen; de linkeroever stijgt zachter naar boven. Het bed tusschen de beide oevers is 25—30 vt. breed, en bestaat uit de oppervlakte van eenen gladgewasschen lavastroom, die met rotssteenen, en in de tusschenruimten met een grof zwartachtig graauw zand bedekt is. Digt beneden de doorsnede van den weg valt het lavabed op eenmaal ten minsten 60 vt. diep, welligt dieper (100 vt.), en vormt een volkomen steilen loodregten muur, waarover de beek in eenen schoonen waterval met donderend geraas naar beneden stort.

De zijmuren van de bedding naderen elkander op deze plaats tevens nog meer, en vormen daardoor en door de plotselinge daling van de bedding, terwijl de rand aan de zijde even hoog blijft, eene smalle maar bijna 150 vt. diepe duistere rotsengte, welker nooit door de zon beschenen grond geheel met schuimend water wordt gevuld, en slechts 15 vt. breed schijnt te zijn; terwijl de bovenste opening der spleet, welker rand, ten einde de duisternis in de diepte nog te vermeerderen, door schaduwrijke bosschen overdekt wordt, ongeveer 50 voet breed is. Daar waar de beek de bovenste bedding verlaat, om zich in het half duister der spleet naar beneden te storten, heeft zij een klein kanaal van 5 vt. breed, maar 20 vt. diep, door den rand heen gebroken, aan welker zijden de rots volkomen glad gewasschen en door uitspoeling in kleine ongelijkmatige stukken verdeeld is. Hier is het de meest geschikte plaats, om van de vooruitstekende hoeken kleine stukken rots af te slaan om zich van specimina te voorzien. Men herkent deze steensoort (*Bat. Mus.* no. 45) aan eene zeer eigenaardige trachiet-lava met eene graauwe, schitterende, half verglaasde grondstof, waarin vele groote, ronde veldspaath-korrels liggen ingekneed, zonder hoornblende of andere vermengingen. Daar deze volgens de berigten der Javanen de laatste beek was, die wij aantreffen zouden, vulden wij nog een aantal bamboescylinders met water, en haastten ons vervolgens deze zoo romantische rivierbedding te verlaten, waar onze ooren geheel verdoofd waren door het gedruisch des waters, door het kletteren der bamboeshalmen en door het zonderling klagend gekir van kleine vogels, die zich hier in groote zwermen in het bosch hadden nedergelaten.

Bij het verder opwaarts klimmen, troffen wij spoedig eene drooge beekbedding aan, Kali-Sat door de Javanen genoemd, die zich tusschen de 25—30 vt. hooge steile wanden, als een ongeveer 40—50 breede tamelijk gladde zandgrond uitstrekt. Het zand was zwartachtig en zonder twijfel uit de verbrijzeling van obsidian-aardige (eene soort van zwart marmer) of hoornblende-rijke lava ontstaan. De gladde, tamelijk vaste gesteldheid der oppervlakte getuigde van eene aanhoudende werking van het water, dat na gevallen regen waarschijnlijk hier naar beneden stroomt. Onze weg voerde dwars door naar den linker oever; de helling werd nu langzamerhand steiler; eikenboomen kwamen voor den dag, en ten laatste vermengden zich Casuarinen met deze en met bamboezen, die men nog in afzonderlijke groepen aantrof, en het eigenaardig suizen der Casuarinen werd tegelijk met het kletteren en piepen der bamboeshalmen gehoord, die zich, door den wind bewogen, over elkander schoven. Later vertoonde zich ook Acer Javanicum in de bosschen, benevens boomvaren; en vele lycopodiën en kleine varenkruiden, hier en daar met Begonia robusta, bedekten den grond. Ten laatste kwamen wij op eene smalle zandrib, die slechts somtijds tot eene kleine grasvlakte verbreed werd, waar Sanicula, Balsamina, Ranunculus en vooral Plantago-soorten welig groeiden, en die dan weder, met enkele Casuarinen bezet, steiler opwaarts voerde; Astronia spectabilis en voornamelijk veel boomachtige Araliaciën vertoonden zich nu, en struiken van Hypericum jav., Lonicera, Rubussoorten en Berberis horrida, die het een na het ander te voor-

schijn kwamen, verkondigden ons de grootere hoogte, die wij bereikt hadden; zij vergezelden ons naar eene eenigzins breede, met gras bedekte plaats van den bergrug, dien de Javanen Goenong Widadaren noemden, en door de opgeslagene hutten tot ons tegenwoordig bivouak bestemd hadden.

Ik bereikte deze plaats reeds om 2½ uur; de groote hoogte der Casuarinen, die met usneën bezet, wel 100 voet hoog waren en van welke velen 4 voet dikke stammen hadden, bewezen genoeg, dat wij nog ver van de bovenste boschgrenzen verwijderd waren; gaarne was ik heden nog zoo ver gegaan, en had liever dáár gebivouakeerd, hetgeen waarlijk veel doelmatiger zoude geweest zijn; doch dit beviel den heer wedono niet, die met een kopje koffij zeer gemakkelijk in zijne hut lag, terwijl er aan de voor mij bestemde verblijfplaats nog gearbeid werd. Ik moest mij dus tot mijn groot verdriet naar de onbegrijpelijk domme onverschilligheid van dien Javaan schikken, hoewel hem, op mijn verzoek, door den welwillenden plaatselijken beambte van Malang uitdrukkelijk gelast was, om de plaats voor het bivouak aan de bovenste boschgrenzen te nemen. Zijne gehoorzaamheid echter was kleiner dan zijn vooroordeel, zijne waarlijk domme eigenzinnigheid hield hem aan dit plekje gebonden, om geen andere reden, dan omdat men deze plaats reeds vroeger tot een bivouak gebezigd had, en daarom moest het, volgens zijne streng conservative grondbeginselen, eeuwig zoo blijven. Men vergeve mij deze klagten! Zij mogen reizigers in Europa ten minste een flaauw denkbeeld der zwarigheden geven, met welke een reiziger in de gebergten van Java te kampen heeft, waar eene alles te bovengaande onnoozelheid en traagheid der inboorlingen hand aan hand gaan, die zich als onvermijdelijke hinderpalen tegen de uitvoering van vele wèl overlegde ondernemingen in den weg stellen.

Dezen morgen reeds hadden wij eene uitbarsting van den Smeroe waargenomen; om vijf uur des avonds viel er eene tweede voor: wij hoorden een brullend geluid, blikten naar den top, en zagen boven den regterhoek van den berg, die van hier in het N. O. lag, eene zuil van damp en rook, die door de stralen der avondzon geelachtig verlicht was; daarna zagen wij de nederstortende steenen, die in verschillende sprongen en bogten naar beneden rolden. Zoo lang de zon scheen, vertoonde zich de naakte kegel van den Smeroe boven de bosschen in een roodachtig gloeijend licht, dat zich wonderlijk snel in een glansloos mat graauw veranderde, zoodra de berg niet meer door de zon beschenen werd, maar in de schaduw kwam. Op alle bladeren, takken en boomschorsen vertoonde zich reeds van eene hoogte van 5000 voet af, een witachtig graauw fijn omkleedsel van pas gevallen asch, die veel op meel geleek en zuivere thonaarde scheen te zijn.

Reeds was de nacht aangebroken, en oostwaarts boven den Smeroe was de maan opgegaan, toen ten zeven ure eene derde uitbarsting losbrak aan den heldersten hemel. Eerst schoot er een schijnsel van vuur, gelijk eene vuurzuil, uit den krater naar boven; hierop volgde eene zuil van rook, aan den regter kant hel en wit door de maan beschenen, maar aan den anderen kant donker beschaduwd; zij ontwikkelde zich snel, loste zich op, en dreef hoog boven onze

hoofden, gelijk eene cumuluswolk, naar het W., terwijl zij intusschen een' ligten zandregen op ons liet nedervallen: eenige vurige punten rolden tegelijkertijd van den rand des kraters, die nog verlicht was, af, en sloegen (zoo als bij dag de steenen) krassend tegen de helling aan; vervolgens doofde het vuur, en slechts een witte, breede dampstreep maakte nog eenige sekonden lang den rand des kraters kenbaar, tot ook deze verdween, en alles weder tot de stilte des nachts terugkeerde. — De geheele verschijning was in eene halve minuut afgeloopen. Een' tijd lang kon men de uitbarstingswolk nog volgen, die door den oostewind weggedreven werd en die de eenige op den azuurblaauwen hemel was. (Volgens het verhaal der Javanen, zijn deze uitbarstingen in den regen mousson het menigvuldigste, zoodat er somtijds 20 op éénen dag plaats hebben.) Ik had nu al het noodige tot bestijging van den berg voor den volgenden morgen in orde gebragt, en om zeker te zijn, de namen van ieder koeli opgeschreven en hem voor zijn bestemd aandeel aan de bagage, die zeer ligt was, verantwoordelijk gesteld. Het een zoo wel als het andere hielp echter, zoo als wij zien zullen, niet veel. Vijf moesten water in bamboespijpen, vijf moesten brandhout benevens eenige lange takken dragen, ten einde deze in den grond te steken en de tot het maken van eene hut bestemde matten daarover te spannen, en vijf, benevens een bediende, moesten de instrumenten met eenige kleedingstukken, wollen dekens en levensmiddelen transporteren. De hoogte van Widadaren boven de zee is 6418 vt.

MADJANG TENGGA, den 27 Sept. 1844.

Een schoone morgen volgde (den 26 September) op een' even schoonen nacht, gedurende welken wij geene uitbarsting meer gehoord hadden. Het heerlijke weder vervulde ons met verdubbelden reislust en spoorde ons tot een spoedig vertrek aan. Ik liet mijne 15 koelies man voor man vooruit marcheren en volgde hen door mijnen bediende en eenige kleine hoofden begeleid; (de wedono bleef, onder het voorwendsel, dat hij te zwak was, »korang koeat" — de gewone verontschuldiging voor traagheid hier te lande, — gemakkelijk in zijne hut.) — De lange rug Widadaren klom steeds steiler en smaller wordend opwaarts, en veranderde weldra in eene smalle zandrib, welke links en regts door eene diepe in het zand uitgewasschen kloof begrensd, en in den beginne nog met tamelijk welige struiken van Antennaria jav., Berberis-horr., Viburnum, Dodonea Rubus, Thibaudia vulgaris en microphylla, Acacia montana, Scyados phylhum palmatum en steeds kleiner wordende Casuarinen begroeid was, doch allengs meer en meer kaal werd en pas plaats gehad hebbende instortingen aan beide zijden vertoonde. Dezelve bestond van boven tot beneden uit op elkander gehoopt zand, en liep op den rug even zoo scherp toe, als de grond van de kloven aan beide kanten, waarin een chaos van meestal gebrokene, dwars over elkander gevallene boomstammen lag, ten deele weder door zand overstelpt, dat zich tegelijk met de boomstammen van de zandrib losgelaten had en naar beneden was gestort. Door deze zijdelingsche afbrokkelingen werd de weg op vele plaatsen zoo smal, en wel tot eene lengte van 100 voet en meer, dat zijne breedte tusschen loodregte afgronden

nauwelijks één voet bedroeg, en dat men goed balanceeren moest ten einde er veilig over te komen. Op eene zoodanige plaats, die gelijk alles in den omtrek, uit los zand bestond en bijna geheel kaal was, zonder door wortels aan elkander gehouden te worden, zag ik mijne 15 koelies, in plaats van de een na den anderen er over te klimmen, allen te zamen, man achter man tegen elkander gedrukt, staan, op den voorsten wachtende, die op een omtrent 10 vt. hooger gelegen plat klauteren moest. Ik vreesde ieder oogenblik, dat ik dezen smallen zanddijk, die aan beide zijden 10 vt. diep loodregt naar beneden liep en dan met een scheven hoek in den grond der kloof eindigde, onder den ongewonen last zoude zien breken, en mijne 15 goede vrienden met mijne geheele bagaadje in den afgrond naar beneden zou zien rollen. De hemel beschermde hen echter en liet hen er gelukkig overgaan. Zulke plaatsen — Mohammedaansche paradijsbruggen — deden zich nog meermalen voor, en wisselden met andere breedere streken van den rug af, op welke, wegens den meerderen zamenhang van het zand door de wortelweefsels, het gevaar van instorten veel minder was. Vele plaatsen zouden, zonder behulp der struiken, in het geheel niet te passeren zijn geweest.

Dit gedeelte van den berg, tusschen Widadaren en de bovenste boschgrenzen, is evenwel ook het eenige, waar, door het instorten van den lossen zandgrond, (men ziet er overal duidelijke voorbeelden van) werkelijk *gevaar* voor den reiziger bestaat; dit gevaar houdt op, zoodra men de boschgrens bereikt heeft en den eigenlijken zandkegel voor zich ziet, wiens oppervlakte tamelijk glad en nog in geene ribben met tusschenkloven is verdeeld. In deze streek namelijk begint de helling zich eerst in enkele ribben of scherpe ruggen te splijten, hetwelk daardoor ontstaat, dat het zand, door de toenemende massa van het nederstortende regenwater, steeds dieper uitgehold en tusschen de ribben weggespoeld wordt.

Ten zeven uur geschiedde eene nieuwe uitbarsting van den Smeroe (de vierde die wij waarnamen), en had evenzoo als de voorgaanden plaats. Ten kwart voor acht ure kwamen wij aan de bovenste boschgrens aan, waar ik mijnen barometer aan den tak eener Casuarina hing, die reeds geheel eenzaam midden in het zand stond, omtrent 200—300 vt. hooger, dan de laatste te zamenhangende bosschen, waaruit mijne koelies, die ik vooruitgegaan was, langzaam te voorschijn kwamen.

Dit onderste gedeelte van den zandkegel, in en digt boven de boschgrens, van de streek af aan, waar de smalle zandruggen als uitstekende lijsten verdwijnen en de helling eene gelijkmatige, uitgebreide oppervlakte wordt, tot omtrent nog 500 vt. langs de helling naar boven, is door de fijnheid en groote beweegbaarheid van het zand, het moeijelijkste te beklimmen. Men zakt tot over de enkels in het zand; en glijdt bij iedere schrede voorwaarts weder iets achteruit. Hierdoor hebben zich waarschijnlijk vele vroegere aspirant-beklimmers van den Smeroe laten afschrikken, die geloofden, dat het geheele overige gedeelte van den top alzoo gesteld was. Dit is evenwel niet

het geval; heeft men zich door de aanvankelijke moeijelijkheid niet laten afschrikken en eerst de onderste 500 vt. van den kegel afgelegd, zoo verkrijgt men weldra een' vaster' grond, en ziet men, hoe het zand steeds meer en meer zich met steenen begint te vermengen, die naar boven toe steeds grooter worden, en aan de rustende of klimmende voeten een steeds vaster wordend steunpunt verschaffen.

Wel verre dat de boschgrens overal eene gelijke hoogte heeft en eene regte lijn vormt, heeft zij veeleer een zeer gebrokkeld, getakt aanzien, en er zijn vele enkele strepen van bosschaadjen, die zich van het overige bosch afzonderen, en zich somwijlen, gelijk spitse tanden, aan beide zijden door louter zand begrensd, nog 3—500 vt. hooger naar den top verheffen. Het spreekt van zelf, dat de oorzaken van de begrenzing der bosschen op den Smeroe, niet zoo zeer daarin kan liggen, dat de bodem uit zand bestaat (want ook op zandgrond zoude zich in deze vruchtbaarste van alle aardgordels vegetatie vestigen, als er slechts *rust* was), dan wel in de zich eeuwig herhalende overstroomingen van het zand door nieuwe uitwerpsels uit den krater, die, zoo ver naar beneden rollende, geen plantengroen laten opkomen, en de naauwelijks ontkiemende spruitjes steeds weder vernielen en zoo doende de boschgrens op eene bepaalde hoogte houden, (zoo ver zich de uitwerkings-cirkel der uitgeworpene stoffen uitstrekt).

Het is zeer te betreuren, dat de Smeroe niet begroeid is, want daar geen der andere bergen van Java die hoogte bereikt, die men van den Smeroe gewoonlijk vooronderstelt, zoo kan men met regt nieuwe plantenvormen verwachten tot aan de sneeuwgrens (hier ongeveer 14000 vt.), die nu nog in het rijk der dingen ontbreken en eerst geschapen zullen worden, zoodra de Smeroe zal ophouden een werkende vulkaan te zijn en zich met vegetatie overdekt (*).

Ik had mijne waarnemingen geëindigd en zag mij weder van mijne koelies omgeven, die nu reeds (door eenen marsch van niet langer dan 1¾ uur) zich als vermoeid aanstelden en links en regts zich op de helling nederwierpen. Een koude oostewind van 6,5° R. blies suizend door de enkele kreupelachtige jamaras, waarnaast wij uitrustten, op eene plaats, wier hoogte 8740 voet boven de oppervlakte der zee bedroeg. Ik moedigde de koelies aan, was zoo gelukkig hen weder in beweging te brengen, en dreef ze voorzigtigheidshalve bergopwaarts voor mij aan; hierna begaf ik mij zelf op weg (het was juist 8 uur) om hen te volgen, toen de Smeroe op nieuw (voor de 5de maal) begon uit te barsten. Dadelijk stonden mijne lieve vrienden weer stil en zouden zeker weder terug geloopen zijn, zoo ik niet achter hen gestaan had. Ik had een' stevigen stok, die met eene ijzeren punt beslagen was, en dacht over zijne bruikbaarheid en wijze van aanwending ongeveer aldus: »hier houdt de invloed en de hulp van den wedono op, ergo begint hier de noodzakelijkheid om mij

(*) Wat HORSFIELD, *Verhand. v. h. Bat. Genootsch.*, VIII deel, van het uitsteken van den Smeroe boven de grenzen van de vegetatie zegt, is waarschijnlijk eene schrijffout of in een oogenblik van gedachteloosheid geschreven.

zelf te helpen." — De trouwelooze hoofden hadden mij en de koelies alleen gelaten en waren bij hunnen lieven wedono teruggebleven. De damp- en aschzuil, die ditmaal met gebrul omhoog steeg, geleek, doordat de zon zich daar achter bevond, een ravenzwarten vederbos met hel verlichte randen; toen zij over ons heen naar het W. dreef, liet zij eene geringe hoeveelheid fijn zand op ons nedervallen, waarbij zich een flaauwe zwavelreuk verspreidde. Ondertusschen bragt ik mijne koelies weder aan 't loopen. Wij troffen nog een paar jonge dwergachtige tjamāra's aan, die, nog omstreeks 500 voeten hooger dan de tjamāra, wier hoogte ik als de bovenste boschgrens had aangezien, half in het zand begraven lagen; en wij stegen nu verder, in langzamen koeli-tred, den met steenen vermengden zandhoop op.

Ik twijfelde geen oogenblik, den top, wanneer ik vooruit wilde klimmen, in hoogstens één uur tijds te bereiken. Dit deed werkelijk een van mijne bedienden, de barometerdrager; maar waartoe zou dat mij dienstig geweest zijn, wanneer ik de koelies met mijne instrumenten enz. niet bij mij had? Ik moest derhalve wel met den langzamen tred tevreden zijn, en mij naar den slakkengang der trage koelies schikken (*). De meesten der steenen, die tusschen het zand gemengd waren, waren slechts omtrent een duim groote lapilli, velen van ½ voet tot 1 voet dikte lagen tusschen dezelve verstrooid; slechts enkelen hadden eene doorsnede van 3 voet. Zij waren alle scherphoekig en kantig, onregelmatig van vorm en bestonden uit eene meerendeels niet poreuse trachiet-lava van eene roodachtig graauwe grondmassa met daar tusschen gemengde veld-spaath, maar slechts met zeldzame en weinige hoornblende-kristallen; doch er kwamen ook tot schuimsteen overgegane poreuse stukken en andere variëteiten van trachiet-lava daar tusschen voor; het zand was zwartachtig grijs en bestond uit de fijnste op asch gelijkende met de grofste gruisachtige soorten dooreen gemengd. Uit zulk een mengsel van zand- en steenbrokken schijnt zich de geheele ontzaggelijke bovenste-kegel van den Smeroe, van 3000 voet hoogte, allengs over de dieper liggende ineen gepakte massa trachiet en trachietlavastroomen opgestapeld te hebben, en neemt (†), door nieuwe uitgebraakte massa's, op die wijze nog dagelijks in hoogte toe. Hij vormt naar den top toe eene steeds steiler wordende helling, welker oppervlakte doorsneden is van duizende kleine (van één tot zes voet in diepte afwisselende, gewoonlijk 3 voet diepe, dikwijls slechts twee, meestendeels echter van 3—4 voet, breede) voren, en daardoor een gescheurd en zeer onregelmatig aanzien verkrijgt. Want ofschoon deze voren, wier wijze van ontstaan en wier uitholling door het regenwater blijkbaar is, zich in de lengte bergafwaarts uitstrekken, zoo loopen zij toch onregelmatig in elkander; velen, die te diep

(*) „Traag" dit zijn zij inderdaad, men zegge wat men wil, in den hoogsten graad. Men beschouwe hen slechts eens wanneer het berg-af gaat naar het dorp, welke spierkracht zij ontwikkelen, en hoe ongeloofelijk snel zij dan, zelfs met lasten beladen, de moeijelijkste wegen afleggen.

(†) De voren, die bij Widadaren verscheiden honderd voeten in het zand ingesneden zijn, dringen nog op *geene* compacte lavastroomen.

worden, storten in, nieuwen vormen zich, en de oppervlakte des kegels verliest haar gelijkmatig vlak voorkomen; de oppervlakte der helling naast de voren was als eene korst hard en steenachtig, terwijl de grond der voren meer uit los, fijn en eenigzins vochtig zand bestond. — Geen grashalm, geen mos, geen spoor van vegetatie vertoont zich van de boschgrens af tot aan den top op dezen woesten kegel.

Wij stegen nu eens in dan naast deze voren naar boven, en naderden den bovensten top tegen tien uur. Nu geloofde ik, van de koelies, die ik gelukkig zoover gebragt had, niets meer te vreezen te hebben, — ik was mijn ongeduld niet langer meester en klauterde voorop. Evenwel had ik weldra reden, mij over dezen misslag te beklagen; want de koelies, die met hout en drinkwater beladen waren, hadden, zoo als ik maar al te ras bemerkte, mij naauwelijks uit het oog verloren, of zij hadden hunnen last weggeworpen en waren sneller dan reeën naar hun bivouak teruggekeerd (*). Slechts één koeli, die water, en een ander, die brandhout droeg, bleven mij, behalve de weinigen, die met mijne bagaadje beladen waren, trouw, en kwamen kort na mij op den top aan. Wij bereikten den top te half elf ure; derhalve van de boschgrens af, na een klimmen van 2½ uur met zeer langzame koeli-schreden, of na 4½ uur tijds van het bivouak bij Widadaren, van welken tijd ondertusschen nog talrijke halt- en rustplaatsen moeten afgetrokken worden.

Een sterke en snijdende koude N. O. wind woei over den top, die door het diepste azuurblaauw van den zuiversten hemel overwelfd was, terwijl beneden eene wolkenzee van eene witte kleur, het vlak land voor aller blikken verbergende, voor ons uitgebreid lag. Boven deze wolkenzee was de onderste laag der atmospheer buitendien nog met een' eigenaardigen damp vervuld, die (geheel aan dien gelijk, welken wij op den Kawi waarnamen) slechts op verre afstanden ondoorschijnend werd en zich aan den horizon door eene zeer scherpe, regt daar door heen getrokkene grenslijn van den blaauwen hemel scheidde. Slechts nog één kruin, de Ardjoeno, stak, gelijk de Smeroe, als een eiland boven deze wolkenzee uit. Wij bevonden ons op eene zeer ruime, eenigzins bolronde kruinvlakte, die even vreesselijk kaal als de helling des kegels voor ons lag, maar met veel meer en grootere steenbrokken als bezaaid was. Wij zagen Z. Oostwaarts op geringen áfstand, en slechts door een klein tusschen-zadel van de onze gescheiden, eene tweede, eenigzins diepere kruin, die van een' krater doorboord was, en zetteden tegenover dezen krater, op den Z. O. rand van onze kruin, ons neder.

De zon oefende, in de bijzonder zuivere, drooge en verdunde lucht van deze hoogte, eene bijna stekende kracht uit, en wij zouden ons op den kalen steengrond waarschijnlijk niet over koude te beklagen gehad hebben, zoo de N. O. wind, welke aanhoudend en stormend woei, niet weder alle zich ontwikkelende

(*) Blijkbaar was dit de schuld van de hoofden; hun trouweloos terugblijven had ook aan de koelies eene zekere vrees medegedeeld en hun het noodige vertrouwen ontnomen. — Natuurlijk keerden alle deze menschen naar Widadaren tot den wedono terug, die, zoo als ik naderhand gewaar werd, te gemakkelijk bij zijn vuur zat, om het geringste ter mijner ondersteuning te doen.

warmte met zich weggedreven had. Wij droegen steenen bij elkander en vormden eenen kleinen wal, die, zoo men zich onmiddellijk naast denzelven neervlijde, eenige beschutting tegen den wind verschafte; hier ontstaken mijne bedienden van het medegevoerde hout een klein vuur, terwijl ik mij bezig hield, om mijne instrumenten (kompas, theodolith, barometer en thermometer) te plaatsen, en de laatste door eene daar voor gespannen mat voor de zonnestralen te beschutten.

Ik bevond de kruin elliptisch rond van omtrek, en in de rigting van het Z. naar het N. 500 voeten breed, van het O. naar het W. zeker het dubbele, omstreeks 800 voeten lang. In de eerste rigting loopt zij zoo tamelijk vlak voort en is door scherp begrensde randen van de helling gescheiden, maar vormt voor de N. en N.westelijke helling (voor dat zij in deze geheel overgaat) eerst een smal, wel 25 of 30 voet diep afhellend uitstek, aan welks bovensten rand men nog verscheidene warme zwavelachtige en doorboorde plaatsen ontmoet, zonder echter sporen van damp waar te nemen. In de andere rigting echter, van het O. naar het W., vormt zij eene bolvormige hoogte, die naar het westen allengs dieper dalende, langzaam, zonder scherpe grenzen, in de berghelling overgaat (op dezelfde zijde vanwaar wij naar boven stegen). Deze geheele kruin schijnt uit een mengsel van zand en kleine steenen gevormd te zijn. Zwartachtig-graauw en woest, door geen grashalm, geen mos, geen enkel spruitje begroeid, ligt zij daar, en is buitendien door myriaden grootere, scherphoekige, onregelmatige steenbrokken bedekt, die van 1—3 vt. in grootte afwisselend, in wilde onregelmatigheid rondom verstrooid liggen. Eenige van dezelve zijn eene roodachtig-graauwe harde trachiet-lava, dikwijls aan de bovenvlakte gescheurd en gespleten; anderen zijn eigenlijke fijnkorrelige trachiet (N°. 46), de meesten echter (N°. 47) komen de halfverglaasde trachiet-lava van Kali-Mantjing zeer nabij (N°. 45), en bevatten in eene helder-graauwe eenigzins schitterende grondmassa, eene menigte groote, verglaasde veldspaathkorrels, met slechts weinige en enkele hoornblende kristallen, en gaan in meer (N°. 40) of minder (N°. 48) poreuse schuimsteenen over, in welke de grondmassa opgeblazen en zwart geworden is, de verglaasde veldspaathkorrels echter bijna onveranderd gebleven zijn. Nog andere zijn als druipsteenen gevormd, zeer weinigen echter zijn rijk aan hoornblende. Zij wisselen in enkele groote blokken van 6 vt. en meer diameter af, van welke velen aan de oppervlakte zoo gespleten zijn, dat de enkele stukken nog te zamen hangen en men gelooven moet, dat de spleten (welke slechts een half tot 1 vt. diep in het gesteente dringen en als gapende wonden naar binnen enger worden) zich door eene plotselinge verkoeling der blokken vormden, nadat dezen in eenen gloeijenden toestand uitgeslingerd waren. Al de steenblokken dragen den stempel van nieuwheid, zij zijn onverweerd, van boven versch en liggen geheel vrij op de oppervlakte van de kruin verstrooid. Zij bewijzen daardoor hunne jongere vorming en hunnen oorsprong uit den naburigen krater, die hen in zijne jongste uitbarstingen uitwierp. Want dewijl de werking van het regenwater op deze vlakke kruin, waar

het (11500 vt. boven de zee) bijna nimmer regent, of waar slechts fijne nevelregen valt, slechts zeer gering kan zijn, zoo kan men niet aannemen, dat zij, met zand vermengd, reeds lang het bovenste gedeelte der kruin vormden, en slechts door wegspoeling van het zand vrij werden.

Deze opmerking, dat de Smeroe van tijd tot tijd zulke *hevige* uitbarstingen ondergaan moet, die groote steenen tot hiertoe uitwierpen, zijn voor ons niet zeer vertroostend! De Hemel moge er ons gedurende ons verblijf van verschoonen. De kruin namelijk waarop wij ons bevinden is de N.W., de waarschijnlijk oudere en geslotene krater van den Smeroe; in het Z.W. echter, op weinig afstand, en eenigzins dieper, ontwaren wij eenen tweeden top, die slechts een kringvormige rand en dus van eenen krater doorboord is. Om mij van eene wijdloopige beschrijving te onthouden, werpe men eenen blik op de teekeningen, waarop de topographische verhouding van beide kruinen voorgesteld is; op fig. 1, welke de algemeene ligging van het gebergte voorstelt, in verband met den Tengger, en op fig. 2, waarop voorkomt:

a. Eene verzakking in de zandmassa, welke naar beneden in eene groef uitloopt en naast welke onze weg heenvoerde;

bb. De bovenvermelde rand, waar de grond verwarmd is;

* Het vlak eenigzins bolrond middelpunt van het plat; — ♂ de plaats, waar mijne instrumenten staan, zoo hoog als *;

cc. Eene omstreeks 40 of 50 vt. diepe uitstekende punt, welker oostelijke rand in het O. 10° N. van ♂ door een voren doorsneden is;

d. De tamelijk scherp toeloopende tusschenzadel tusschen beide kruinen, omstreeks 300 vt. dieper dan *;

e. Een smalle, van boven zeer scherp toeloopende bergrug, die zich van den rand des kraters scheidt;

f. De hoogste N. Oostelijke kraterrand, welke takvormig opstijgt, en waarschijnlijk even zoo hoog is als * (het is de linkerrand in fig. 9.);

g. De diepste Z. Westelijke kraterrand (de regter in fig. 9), omstreeks 200 vt. lager dan *.

De verwijdering tusschen beide (tusschen *f* en *g*), of de grootste diameter des kraters, van het Z. W. naar het N. O., mag 900 tot 1000 vt. bedragen; terwijl de verwijdering des naasten (N. O.) kraterrands van ons standpunt uit (Z. Oostelijken rand des N. W. tops) 1000 vt. bedraagt. Op de Z. Oostelijke zijde is de kraterrand slechts door eene diepe kloof (*i*) doorboord, die langs de berghelling naar beneden loopt; + is het middelpunt van den in werking zijnde krater, waaruit de uitbarstingen zich ontwikkelen, van hier in het Z. 30° O. gezien (terwijl men *g* in Z. 20° O. en *f* in Z. 60° O. ziet.).

Al deze ruimten, de oostelijke uithoek, de tusschenzadel en de hellingen des kraterrands bestaan eveneens als de top uit eene ophooping van zand en millioenen steenbrokken, en liggen daar in even zulk eene woeste naaktheid van zwartachtig, hier en daar roodachtig graauw, als deze.

De krater, waarin men, wegens de meer dan 200 vt. lagere ligging van zijn' rand, gedeeltelijk nederzien kon, bleef volkomen rustig. Slechts ééne plaats

van zijne Z.Z.W. helling, digt onder den rand, scheen voortdurend, echter zeer flaauw, te rooken.

Nadat ik mijne waarnemingen omtrent de vermelde bijzonderheden had geëindigd (*), ging ik liggen bij het kleine vuur, hetwelk de koelies onderhielden, en ik wierp mij horizontaal aan den voet van den steenen wal neder, om eenige beschutting voor den stormenden N.O. wind te vinden, waarvan de koude mij het water uit neus en oog perste en merg en been doordrong. Hier, door den steenhoop tegen den wind beschermd, was het tamelijk warm, ja de zonnestralen waren zelfs stekend heet. Wij hadden nu reeds 1½ uur op de aankomst der andere koelies met brandhout en water gewacht, maar er kwam niemand. Wij konden geene hutten bouwen uit gebrek aan hoekpalen (lange boomtakken), en goten juist den laatsten watervoorraad in den ketel, om ten minste warme koffij te bereiden. De zon scheen zoo helder en de lucht was zoo buitengewoon zuiver, dat men iederen steen op den rand des kraters tellen kon. Doodsch en stil lag deze daar, geen rookwolkje was zigtbaar. Maar op eens liet zich een ontzettend gebrul hooren; wij sprongen verschrikt op, de blikken naar den krater gewend. Koolzwarte massa's, puntig gescheurd, kwamen, als klippen uit de zee, uit den bodem des kraters te voorschijn, ontwikkelden zich tot kogels, schoten, van honderd andere gelijksoortige kogels met bliksemsnelheid gevolgd en om hun eigen middelpunt met de snelheid van den stormwind zich omdraaijende, in de hoogte, en vormden eene zuil, die enkel was zamengesteld uit afzonderlijke, kogelvormige, steeds omdraaijende massa's en onder een gebrul van den vulkaan, dat de binnenste zenuwen deed trillen, in weinige seconden tot eene aanzienlijke hoogte opsteeg (bijna tot in ons Zenith); terwijl honderdduizende groote en kleine steenbrokken naar alle rigtingen uit haar in het rond vlogen, in bogen op de helling des bergs nedervielen en in sprongen verder rolden. Bij het gekraak van deze op elkander stortende brokstukken voegde zich het suizen en brullen van den afgrond; terwijl de rookzuil nog, alvorens wij van den schrik bekomen waren, met hare naar boven toe al grooter wordende kogels, boven ons hoofd zweefde en een' regen van zand en puimsteenachtig steengruis op ons deed nedervallen. Te gelijk maakte zij zich onder van den krater los en werd vrij, het razen der steenen hield op, en na een paar sekonden zweefde de zuil, door den O. wind gedreven, als eene gewone drijvende wolk (cumulus) hoog boven ons heen. Haar inhoud van zand en asch al meer en meer ontladen zijnde, verscheen zij nu in het licht der zon witkleurig, en was slechts nog door eene geelachtig-bruine tint van eene gewone wolk (hydrometeor) te onderscheiden. — Nu was alles weder stil, helder scheen de zon in den krater, geen spoor van damp was meer te bemerken, en van dezelfde plaats, die nog voor weinige oogenblikken verwoesting en vernieling om zich heen scheen te willen verbreiden, kwam nu zelfs niet het zachtste gedruisch tot onze ooren.

(*) De diameter der bovenste topvlakte, van den Z. W., door het centrum, tot den N. O. rand = 500 voet; volgens deze basis zijn ook alle overige topdeelen bepaald.

Ik had de hoogte der rookzuil, alvorens zij zich van den rand losmaakte, met den gereed liggenden sextant gemeten; zij bedroeg 65°. Daar nu de afstand van den naasten kraterrand 1000 vt. bedroeg (deze afstand werd door den hoek van den N. O. en Z. W. rand van onzen top bepaald, nadat de afstand tusschen beide randen — 550 vt. — gemeten was), zoo bereikte de rookzuil eene hoogte van bijna 1500 Parijzer voeten. — Reeds deze hoogte, tot welke zij in den tijd van een paar seconden opsteeg, is in staat, den lezer een denkbeeld van de buitengewone hevigheid dezer uitbarstingen (ofschoon zij wel is waar slechts klein zijn en zich dikwijls herhalen!) te geven. Zij slingerde dan ook, zoo als gezegd is, millioenen steenklompen met zich in de hoogte, die, naar mate zij zich hooger verhief, naar alle rigtingen de zuil uitvlogen, en deels (de grootere) in den krater zelven terug, deels (de kleinere) in bogen naar beneden op de buitenhelling van den berg vielen. Zij had waarschijnlijk hare zwarte kleur bekomen door de vaste bestanddeelen van asch en zand, die zij medevoerde, want, terwijl zij in het midden graauw was, werd zij naar boven, waar hare kogels zich al meer en meer uitspreidden en gedurig meer asch lieten vallen, ook steeds helderder gekleurd. Den sterksten indruk op den aanschouwer maakte de draaijende beweging der enkele balvormige massa's, die, (terwijl zij zich tevens even snel al meer ontvouwden, grooter werden en hooger stegen,) zich met buitengewone snelheid in kringen om zich zelven ronddraaiden.

Men verbeelde zich, plotseling voor zijn oog getooverd, eene dusdanige 1500 vt. hooge zuil, welke alzoo driemaal hooger dan de groote toren van Antwerpen, of 15 maal hooger dan de hoogste kokospalm (à 100 vt.) is, beneden koolzwart, boven graauw, met hare duizende snel als de storm omdraaijende ballen, — zij bereikt bijna het Zenith en dreigt op den aanschouwer neder te storten; men hoore het vreeselijk gebrul, hetwelk inderdaad met niets beter te vergelijken is dan met het werkelijk gebrul van een dier, wanneer er zoodanig een bestond, welks muil eene doorsnede van ten minste 300 voet had, en verbeelde zich daarbij de mogelijkheid, dat eenige van de vele duizende groote steenen, die men, stofwolken voortbrengende en krakende, overal tot over den tusschenrug heen op de helling nederstorten ziet, tot aan ons standpunt voortvliegen, — men vergete niet, dat hier, zoo verwijderd van huisvesting en menschelijke hulp, aan geen ontvlugten te denken valt, en oordeele dan, of er wel een sterveling met gezonde geestvermogens wezen kan, die dit schouwspel der natuur zonder ijzing, zonder inwendige siddering, kan aanschouwen? Men meent, dit ziende, bij den aanvang der schepping verplaatst te zijn, en de eerste vreeselijke werkingen der natuurkrachten te zien, die even zoo geweldig als de draaijingen dezer rookzuil, de chaotische massa's bewogen en vormden! Een paar grootere ¼—½ vt. dikke steenen vlogen tot over den tusschenrug heen, en vielen omtrent nog 300 vt. van ons verwijderd op de helling van onzen top neder, zoodat wij slechts aan eenen ligten zandregen waren blootge-

steld, terwijl de den wind volgende, losgeraakte rookzuil, die nu eene wolk was, over ons Zenith heentrok.

Bij het aanschouwen van deze schrikkelijk verhevene verschijning, had men met ARIEL kunnen zingen:

»Ihr Anblick giebt den Engeln Stärke
Wen keiner sie ergründen mag;
Die unbegreiflich hohen Werke
Sind herrlich wie am ersten Tag."

Wij kwamen weldra van onzen schrik weer bij. Ik had, gedeeltelijk om meteorologische waarnemingen te doen, deels om in den vroegen morgen van den volgenden dag een niet door wolken belemmerd uitzigt tot metingen te hebben, besloten, den nacht op de kruin door te brengen, en hoopte nog altijd op de aankomst der koelies met brandhout, dat in deze ontzettende koude eene eerste behoefte was. De eerste uitbarsting, die wij van de kruin af aanschouwden, had om half één uur plaats gegrepen. Er verliep 1½ uur voordat eene tweede zich voordeed, en ik had tijd genoeg om de kruin te onderzoeken en mijne metingen naar de weinige zigtbare punten van het gebergte, die boven de wolken te voorschijn kwamen, te bewerkstelligen (het Ardjoeno-, Tengger- en het tusschen-gebergte tusschen dezen en den Smeroe); het laatste van den Noorder rand der kruin beschouwd, lag in al zijne topographische verhoudingen, als eene kaart uitgespreid, daar. Een stompe kegelvormige berg, de Goenong-Garoe, lag in het N. van hier, aan den voet van den Smeroe; men zag op zijne deels vlakke, deels uitgeholde, op een' krater gelijkende kruin naar beneden; eene verhoogde tusschenruimte verbond zijnen zuidelijken voet met den noordelijken voet des Smeroe's, welke met wouden, voornamelijk bestaande uit Casuarinen, bedekt was, die zich op deze zijde hooger langs den kegel dan aan den Z. en Z.Westelijken kant uitstrekten. Ter linker zijde of ten Westen van denzelven lag eene kringvormige bergketen, Goenong-Goembar, (zoo wordt eigenlijk slechts zijn noordelijke hoek geheeten, welken naam ik, bij gebrek van een' algemeenen, op het geheel overgedragen heb,) met uitgetande kam, die zich evenzoo in de N. Westelijke helling des Smeroe's verloor. Men neemt deszelfs begin waar in het N. 30° W. Hij verlengt zich naar het Tengger-gebergte eerst naar het N. dan naar het O. en gaat op deze wijze in een' halven cirkel bijkans rondom den Garoe heen. De bovenste rand was scherp, daalde aan de binnenzijde steil naar beneden, en vormde aldus een' muur, welks uitgeholde frontvlakte naar dezen kegel toegekeerd was. Tusschen dezen en den voet van den muur bleef echter een tamelijk breed en vlak dal liggen, dat eveneens in den vorm van een' halven cirkel om den Garoe liep, en uit zijn hoogste punt aan den N.t Oostelijken voet van onzen kegel in zijnen loop eerst N. 10° W., dan N., dan N. O. en Oostwaarts, allengs dieper daalde en in deze rigting door eene kleine beekvoren doorsneden was. Terwijl alle hooglen, die dit liefelijk dal omsloten, met woudgewas, vooral met Casuarinen, bekroond waren, lag het dal zelf, slechts met een paar enkele dergelijke boomen bezet, in

de liefelijk groenachtig-graauwe schakering van een open grasperk, daar. — In de diepste eenzaamheid, voor aller oogen verborgen, zelfs den Javanen niet bekend, strekt zich deze schoone hoog-vallei, wier koud klimaat voor den Europeaan zeer geschikt zou zijn, vriendelijk lagchend uit, en vormt zonder twijfel den geschiktsten en gemakkelijksten toegang tot den Smeroe.

Wie twijfelt na deze beschrijving, hoe kort en onvolledig ook, dat deze Garoe een uitbarstingskegel, de Goembar de voormalige ringmuur, en het dal tusschen beiden de oude bodem zelf van dezen krater was, uit welks zuidhoek, door verschuiving van den mond des vulkaans, eerst later de Smeroe oprees, die, niettegenstaande deszelfs hoogte, ook slechts een uitbarstingskegel is, en zich over het niveau van den ouden kraterbodem alleen door de uitwerpsels van den krater, door zand en lavabrokken, zoo hoog heeft kunnen opwerpen? De hoogte, boven de oppervlakte der zee, van het dal kan in zijne hoogste streek nabij den Smeroe niet minder dan 8000 vt., en in zijne diepere Noord-Oostelijke niet minder dan 7500 vt. bedragen. — Het Noordelijke deel van den ringmuur Goenong-Goembar, hangt door een zeer wijd, zacht uitgehold tusschenzadel met den zuidelijken ringmuur van den Tengger (Goenong Ider-Ider) te zamen; en van daar is het, dat men zich van Ider eerst benedenwaarts voorbij den rano Kembollo, dan langs den Goembar opwaarts en weder aan zijnen binnensten wand naar beneden, door het vlakke, onafgebroken, zacht opstijgend dal, eenen weg tot aan den Smeroe banen moet. Deze zal wel de gemakkelijkste toegang tot den Smeroe zijn, welke drinkwater, brandhout en andere voordeelen nog op deze grootere hoogte aanbiedt. In den openen grasgrond van dit dal heeft men naauwelijks eenen weg noodig, en de bosschen van de hellingen des bergs bestaan grootendeels uit ver uiteenstaande Casuarinen, die weinig kreupelhout tusschen zich hebben en gemakkelijk te doordringen zijn; en het naakte gedeelte van den kegel aan deze zijde schijnt niet meer dan 1500 vt. te bedragen; zoo hoog strekken zich strooken van bosschen uit.

Aan de oostzijde van den Garoe schijnt de ringmuur, een enkel stuk uitgezonderd, te ontbreken, en de helling des Garoe's tevens de oostelijke helling van het gebergte te zijn (*).

Ik was juist om twee uur, van koude bevende, naar den Z. O. rand van den top teruggekeerd, waar zich de Javanen om het bijna uitgedoofde vuur heendrongen, toen eene nieuwe uitbarsting zich aankondigde. Onder een sterk gebrul van den afgrond, stegen de in den beginne hoekige, vervolgens balvormige massa's van de rookzuil omhoog, die zich op eene gelijke wijze als die der vorige uitbarstingen ontwikkelde en ook denzelfden indruk op mij en mijne koelies uitoefende; terwijl hare hoofdmassa zwart, en hooger naar boven zwartachtig graauw was, werden hare randen door de zon, die schuins er op scheen, helder verlicht, en de duizendvoudig zich om zich zelf heen draaijende zuil,

(*) Om deze verhoudingen van de ligging en gedaante van den Smeroe zich duidelijk voor te stellen, werpe men een' blik op de bijgevoegde figuren.

hood, onder deze verlichting, op den blaauwen achtergrond des hemels een majestueus schouwspel aan. Naauwelijks waren wij van onzen schrik bekomen, of omstreeks half drie liet zich reeds weder een nieuw gebrul hooren en greep er eene nieuwe (3de) uitbarsting plaats, die, wat hare sterkte en den aard van hare verschijnselen betreft, aan de vorigen gelijk bleef. Zoo als genen, wierp ook deze duizende steenklompen uit, waarvan ook thans de grootste hoeveelheid weder in den krater zelven scheen terug te vallen. Slechts zand en onbeduidende massa's van fijn ligt gruis dreven, door den wind begunstigd, met de wolk, waaruit zij nedervielen, tot op onzen top. — Zoo als wij in den vorigen nacht gezien hebben, en zoo als de bewoners der naburige dorpen alle nachten waarnamen, zijn de uitgeworpene massa's, die bij dag slechts zwart schijnen, des nachts gloeijend, en het onderste gedeelte der rookzuil heeft, door het gloeijend zand, het voorkomen van eene vlam. De dampen of gassoorten, die de hoofdmassa der zuil vormen, die eene menigte zand en asch mede in de hoogte voeren, en naderhand als eene witachtige wolk in 13000 vt. (1500 + 11500 vt.) hooge luchtlagen zweven blijven, kunnen alzoo geen waterstofgas zijn; want dit moest door de vele gloeijende brokstukken ontvlammen, waarvan wij geen spoor opgemerkt hebben. Koolzuur kunnen zij ook niet zijn, want dit zoude schielijk naar beneden zinken; onze uitbarstingswolk blijft echter steeds op dezelfde hoogte, ten minste een half uur lang, zweven, alvorens zij zich oplost en verstrooit. Dikwijls kan men haar, alleen door den wind zijwaarts verder gedreven, na ½ uur nog herkennen. Bestond zij slechts uit waterdamp, dan zou men meenen, dat zij op de hoogte van 13000 vt., waar de temperatuur op Java zeker aan het vriespunt gelijk is, en werwaarts zij uit den gloeijend heeten krater plotseling verplaatst wordt, zoo spoedig gecondenseerd zoude worden, dat elektrieke verschijningen, donder en bliksem moesten plaats vinden, waarvan wij echter eveneens niets opmerkten. Het schijnt derhalve dat zij een mengsel van verschillende dampsoorten is, waarin misschien zwaveldampen de hoofdrol spelen. In allen gevalle duidt de reuk van het nedervallende zand het aanwezen aan van zwavelzure dampen. De hoogte van ons standpunt bedraagt volgens waarnemingen met den barometer 11480 Parijzer voeten (*).

De lucht is zoo buitengewoon droog, dat geen cigaar rook geven noch branden wil, en dat wij, niettegenstaande de koude, door eenen aanhoudenden hevigen dorst geplaagd worden. Ofschoon men vermoeden mag, dat deze top ten allen tijde veel drooger is dan de naburige bergen, wijl hij als zand- en steenhoop geheel en al kaal is, en ook geen spoor van vegetatie bevat, waardoor zich vocht kon ontwikkelen, zoo vereenigden zich toch thans alle gunstige omstandigheden, om een uiterst dezer droogte te doen plaats hebben; want vooreerst was de lucht in den hoogsten graad helder, de hemel zuiver blaauw zonder in het minst bewolkt te zijn, en ten tweede woei een op zich zelf reeds drooge wind (N. O.) stormachtig hevig en verhoogde de snelle uitdam-

---

(*) Men begrijpt ligt, dat de hoogten eerst later zijn ingevuld. Echter werden reeds op den top zelven voorloopige berekeningen gemaakt.

ping van alle vocht. Gewone Javasche tikars (matten) uit pandanus-bladeren gevlochten, die, zoo als men weet, zeer buigzaam zijn en zich naar alle rigtingen laten zamenvouwen, waren, nadat zij eenige uren uitgespreid hadden gelegen, zoo broos als glas en werden daardoor geheel onbruikbaar. Zij lieten zich in de kleinste stukjes breken, en dezen kon men in de hand zoo fijn als meel wrijven en in de lucht wegblazen. Het maximum van het psychrometerverschil bedroeg 6/8° R., en ofschoon de temperatuur van de lucht na 4 uur in de schaduw 6/3° R. was, was de bevochtigde kogel van den psychrometer toch met rijp overtogen en zijn stand was 0/5° R. Wanneer men bedenkt, dat de steeds uitdampende oppervlakte van ons ligchaam aan eene gelijke werking blootgesteld was als de psychrometer, kan men zich een denkbeeld vormen van de scherpe koude, die wij gevoelden. De koelies spoorden mij derhalve ook onder bestendig klagen tot de afreize aan; de zon neigde al meer en meer tot den horizon, het werd al kouder en kouder, het laatste stukje hout, dat wij hadden, lag smeulend op het vuur, en onze hoop, hulp van den wedono (*) te verkrijgen, verdween al meer en meer; doch ik gaf mijn voornemen nog niet op, en deelde juist alle kostbaarheden, die ik bezat, een paar flesschen madera en eenige cigaren, onder de koelies uit, toen, na eene rust van twee uren (het was 5 uur) zich andermaal een ontzettend gebrul in den krater verhief, en eene rookzuil met zulk eene woede in de hoogte rees, dat wij hare draaijende kruin bijna in het Zenith zagen, sneller dan onze oogen hare ontwikkeling konden volgen; van alle zijden klonk het gekraak der neervallende steenen, waarvan eenigen tot digt onder den rand van onzen top vlogen. — Dat was te veel voor de ontstelde koelies, die reeds het hazenpad gekozen hadden; naauwelijks gelukte het mij hen terug te roepen om ten minste mijne pakkaadje mede te nemen. Hun panische schrik was zoo groot, dat zij met eene soort van doodsangst alles opraapten, zoo als het lag, zonder in te pakken, en zich wegmaakten, terwijl een zachte regen van zand en gruis op ons nederviel.

Ik zag nu wel in, dat er aan geen blijven meer te denken was, en haastte mij zoo spoedig mogelijk, mijne instrumenten, die nog allen opgehangen waren, in veiligheid te brengen en aan eenen bediende over te geven. Ik was daarmede bezig, de steenen rolden nog, de eerste rookzuil had zich nog niet opgelost, — toen de kraterkolk op nieuw begon te blazen en te brullen, en de rook en puinmassa's met grooter woede dan te voren, zonder volkomen balvormig te zijn, opschoten en tot op onzen top dreigden te slingeren. — Ik beken, dat ik mijnen arbeid met sidderende handen verrigtte, waarbij dan ook ongelukkig een barometer brak. Niet zoo zeer het uitslingeren der steenen, maar veel meer het verschrikkelijk gebrul uit de kolk was het, dat door merg en been drong. Men kan het vergelijken met de uitwerking van 10,000

(*) Wanneer dit afschuwelijk mensch, dien ik in het diepste des kraters verwenschte, het bepaalde brandhout en de boomtakken tot het bouwen van eene hut gezonden had, dan hadden wij zonder bezwaar kunnen overnachten.

stoomketels, als men die in één vereenigde en er den damp liet uitstroomen; het was als het brullen van een ontzettend monsterachtig dier, somtijds gedurende een paar sekonden iets zachter, doch begon dan vervolgens weder des te verschrikkelijker; het hield niet meer op, zoo als bij de vorige uitbarstingen, maar dreigde te zullen voortduren en scheen eene groote uitbarsting aan te kondigen. Gedurende deze verschijnselen, die schrikverwekkend genoeg waren, hadden reeds de meeste koelies den top verlaten; hun vertrek geleek eene vlugt, — ik volgde hen met mijne bedienden, die de ins rumenten droegen. De krater bleef achter ons brullen, en het gekletter der vallende steenen scheen steeds nader te komen; zoo bereikten wij den westelijken rand des tops en gleden of sprongen, in plaats van te loopen, van de steile helling des kegels af, — tot hierheen vloog het zand en de lapilli, — de krater ging voort met woeden, terwijl wij bij het verder nederdalen in stofwolken gehuld, en somtijds tot de knieën in het zand begraven werden. Een half uur later pas hield de uitbarsting op, en keerde, even als alle uitbarstingen van den Smeroe, die wij hadden waargenomen, tot volmaakte stilte terug. Wij moesten nu bekennen, dat het gevaar toch slechts schijnbaar was geweest, en dat er naauwelijks grooter steenen, dan van de grootte eens appels op den N. W. top gevallen waren, waartegen wij ons, door het hoofd met iets te bedekken, hadden kunnen beschutten. De koelies waren gewis ook niet weggeloopen, wanneer hunne hoofden (kapala kampong) er bij geweest waren; dezen aldus, of veeleer de wedono, zijn de oorzaak, dat de overnachting aldaar mislukt is. De vrachten hout, die de andere koelies hadden weggeworpen, ontmoetten wij reeds op geringen afstand beneden den top: ik zag ze met smart liggen. — Wij gleden weldra in de diepte der kleine voren naar beneden, waar het zand losser en vochtiger was, en kwamen weldra op de oppervlakte naast dezelve, waar meer steenen lagen, maar waren bijna aanhoudend in wolken van zand en asch gehuld; dan eens viel eene menigte losgewoeld zand achter ons neder, dan weder rolden ons steenen, die in beweging geraakt waren, achter na, en meer dan eenmaal gleden de koelies, die bij het naar huis keeren even zoo vlug waren, als langzaam bij het opklimmen, over den beweegbaren grond uit, en rolden zoo lang als zij waren naar beneden. Zoo bereikten wij in ongeloofelijk korten tijd de bovenste grens der bosschen. Wij hadden even na 5 uur den top verlaten, en maakten onder eene der eerste Casuarinen een oogenblik halt, toen de zon juist begon onder te gaan. Heerlijk schoon zonk zij achter de damplagen naar beneden, die zij met prachtige lichtstrepen omzoomde, en wierp nog eenen laatsten horizontalen straal over de oppervlakte der wolkenzee, die als een tweede met sneeuw bedekt hoogland het geheele eiland Java scheen te bedekken. Nu werd de heldere schemering der wolkenzee graauw, en slechts de verhevene top van den Smeroe werd nog een oogenblik door het avondrood beschenen, totdat ook zij verbleekte. Weldra omgaf ons bij het nederwaarts gaan weder de duisternis der bosschen, doch wij kwamen, in weerwil der duisternis, gelukkig over de zandribben en bevonden ons te half acht uur weder te Widadaren. Hier namen wij nog twee uitbarstingen waar; de eene om 8, de andere om 11 uur,

beiden met het gewone gebrul, en die, niettegenstaande de helderste maneschijn, naar een ontstoken reusachtig vuurwerk geleken. Want zoo zwart de rookzuil er bij dag uitzag, zoo gloeijend rood vertoonde zij zich nu; de bij dag zwarte steenbrokken vlogen nu als vurige raketten door de lucht, en rolden als gloeijende punten, slechts langzaam verdovende, de helling van den berg af.

Door streken, die ons nu reeds bekend zijn geworden, begonnen wij den 27 Sept. onzen terugtogt, verlieten Widadaren om zes, bereikten den Kali-Sat om 8¼, den waterval van Madjing om 9¼, en (nadat ons reisgezelschap in het bosch door een' tijger verschrikt was geworden, die op den weg kwam, doch na eenige oogenblikken van zelf wegliep) om 1 uur het dorp Madjang-tengga. — Men ziet alzoo, dat het gemakkelijk is, den top van den Smeroe van Madjang-tengga uit, zonder veel krachtsinspanning, in één dag te bereiken. Wanneer men deze plaats om zes uur verlaat, kan men in een kleinen paardendraf ten twee ure in Widadaren zijn, daar ¼ uur rusten, en van hier te voet in 1¾ uur tot aan de bovenste boschgrens komen, alzoo om vier uur; en van hier, op zijn gemak en veel rustende, in 2½ uur tot den top, waar men alzoo om half zeven aankomt, doch juist nog op den regten tijd, om de zon te zien ondergaan (*).

Nadat ik mij alzoo heb bezig gehouden, om het met potlood geschrevene omtrent den top des Smeroe's en van Widadaren tot de medegedeelde schets te rangschikken, moge het mij nu nog veroorloofd zijn, het weinige, wat mij van de kronijk des vulkaans bekend is, hier te laten volgen. (Des avonds tot tegen middernacht, hoorden wij nog hevige en meermalen herhaalde uitbarstingen van den Smeroe, waaronder zich vier zeer zware onderscheidden.)

UITBARSTINGEN VAN DEN SMEROE.

In het jaar 1818 zou er eene hevige (?) uitbarsting hebben plaats gehad.

In 1842 op het einde van Jan., en in Febr. en Maart, sedert de Lamongang (begin van Jan.) ophield te rooken, ontlaadde de Smeroe (en gelijktijdig van d. 30 Jan. tot d. 25 Febr. ook de uitbarstingskegel Bromo in den krater van den Tengger) ongewoon vele en sterke rookwolken (Jav. courant van 5 Maart 1842, No. 19).

De inboorlingen beweren, hem in geenen anderen dan den tegenwoordigen toestand gekend te hebben; derhalve was sedert ten minste 50 jaren zijn geheele bovenste top kaal als nu, en zijn krater spoog, alhoewel in zeer ongelijke tusschenruimten, echter voortdurend, dagelijks rookwolken en gloeijende steenbrokken uit, even als wij nu waargenomen hebben; — somtijds hebben zulke stootswijze uitbarstingen, met geheel vrije tusschenpoozen, in de 24 uren slechts éénmaal plaats; dikwijls echter ook, en wel volgens de opgaven der inlanders, voornamelijk in den regenmousson, twintigmaal en meer op eenen dag. — Ik nam er binnen den tijd van 2 dagen 15 waar, waarvan ik vier op den top zelf aanschouwde.

(*) Evenwel in de vooronderstelling, dat de Javanen gehoorzaam zijn, en men geen last van hunne onwilligheid heeft. Deze onwilligheid, ja van den kant der hoofden laaghartigheid, was de eenigste hinderpaal, dien ik ontmoette; de natuur had er geene.

No.	Datum. Sept.	tusschenruimten in uren tusschen twee uitbarstingen.	
1	25	7 uur	's morgens 10 uur
2	25	5 uur	's avonds 2 »
3	25	7 uur	's avonds 12 »
4	26	7 uur	's morgens 2 »
5	26	8 uur	's morgens 4½ »
6	26	12½ uur	's middags 1½ »
7	26	2 uur	's middags ½ »
8	26	2½ uur	's middags 2½ »
9	26	5 uur	's avonds 3 »
10	26	8 uur	's avonds 4 »
11	26	11 uur	's nachts 24 »
12, 13, 14, 15	27	8 tot 12 uur des nachts	dikwijls herhaalde uitbarstingen.

Dat de kraterkolk, na iedere uitbarsting, door de terugvallende puinmassa's zich weder sluit, en, aan de dampen ieder' uitgang versperrend, zoo lang gesloten blijft, totdat de kracht der van onderen toestroomende en te zamengeperste dampen of gassoorten zoo sterk geworden is, dat zij den tegenstand, die op haar drukt, overwint, is klaarblijkelijk. Zij verbreekt dan het deksel, zuivert de opening op nieuw, en ontstroomt in den vorm van eene zuil, waarin zij myriaden steenbrokken mede naar boven slingert. Dat deze brokken gloeijend zijn, bewijst duidelijk, dat uit het diepste binnenste des vulkaans werkelijk vloeibare lava mede omhoog geheven wordt; de dampen ontwikkelen zich echter in te geringe hoeveelheid, en hare kracht is niet toereikend, om de lava-zuil tot den 11,500 voet hoogen krater des vulkaans te verheffen; deze wordt daarom door de dampen doorbroken, verscheurd, en slechts in enkele brokken mede tot den kraterrand opgeheven, waar deze reeds weder een gedeelte hunner hitte verloren hebben, en slechts nog roodgloeijend doch niet meer gesmolten zijn. Wilde men aannemen, dat de krater door eene vloeibare lavazee gesloten is, door welke de doorbrekende dampen zich van tijd tot tijd een' uitweg banen, zoo moesten de mede uitgeslingerde deelen dezer lava, die toch gedurende de paar sekonden, die zij voor het nedervallen noodig hebben, niet bekoelen kunnen, platgedrukt worden, of alle mogelijke langwerpige vormen aannemen. Dit is echter het geval niet; zij hebben spitse hoeken, scherpe kanten en vlakke concave zijvlakken, en vallen als vaste ligchamen naar beneden, die zich niet meer laten ronden of te zamen drukken.

De groote ongelijkheid der vrije tusschenruimten tusschen de uitbarstingen, die van ½ tot 10 uren afwisselen, bewijst verder, dat de dampen in het binnenste der aarde, in ongelijke, dan zwakkere dan sterkere hoeveelheden, ontwikkeld worden; want de uitbarstingen, die ik na 10 uren tusschentijd

waarnam, waren niet sterker dan die, welke na eene rust van naauwelijks een half uur volgden.

Van vreeselijk verwoestende uitbarstingen, die hare werking tot ver van het gebergte af deden gevoelen, weten de Javanen niets. Dat de Smeroe echter zoodanige gehad heeft, en in een vroeger tijdperk, voor dat zich zijne werkzaamheid tot het bloote uitspuwen van zand en lavabrokken bepaalde (*), geweldige lavastroomen heeft doen uitvloeijen, dit bewijzen de bergruggen en wallen, die zich van zijnen zuidelijken voet tot aan de kusten der Zuidzee uitstrekken, en die inderdaad op elkander gehoopte lavamassa's zijn. — Ook verdient opgemerkt te worden, dat de heeren F. F. W. VAN NES en anderen, in het jaar 1836, aan den Z. W. voet van den Smeroe, midden in de bosschen, sporen van Hindoetempels en een zeer groot en schoon Ganesa-beeld vonden (†), waaruit af te leiden is, dat deze nu zoo woeste en ontoegankelijke streken, op den zuidelijken voet van den Smeroe, oostwaarts van Madjang-Tengga, voormaals rijk bevolkt zijn geweest. Zou de bevolking niet door eene vernielende uitbarsting van den Smeroe van hier verdreven zijn geworden?

REIZIGERS, DIE DEN BERG BEZOCHT HEBBEN.

In 1836, den 5 Augustus, werd de eerste poging tot het beklimmen van den Smeroe gedaan, door de heeren mr. F. F. W. VAN NES (toenmaals resident van Passoeroean) en F. H. DICKELMAN (assitent-resident van Malang), VAN DER POEL en SCHONKE (beiden toen controleur) en eenige anderen. (Zie Jav. Courant van den 10 Sept., 1836, no. 73; Tijdschrift v. N. I., VI, no. 8, pag. 158 volg.). Deze heeren hebben onder anderen de verdienste, den eersten weg door de bosschen van Madjang-Tengga tot aan den Smeroe gebaand en alzoo den toegang tot denzelven geopend te hebben. Het was dezelfde weg, dien ik volgde, en dien de Javanen weder wat opgeruimd en van de takken vrijgekapt hadden. Wat de reiziger van 1836, pag. 160, in den Kali Mantjing »Basalt" noemt, is de door mij beschrevene trachiet-lava. Het Widadaren, waar deze heeren overnachtten, was, volgens de verzekering der Javanen, die van Madjang-Tengga bij mij waren, een meer oostelijk gelegene rug, van waar uit zij in 1836 eene geheel andere rigting insloegen dan ik in 1844, veel meer oostelijk. Zij hadden van Widadaren uit, elf volle uren, van des morgens 6 tot des avonds 5 uur, noodig, en hadden den top nog niet bereikt. Vooronderstelde, dat zij des avonds om 5 uur slechts nog 1000 voeten van den top verwijderd waren, (Widadaren op 6500 en den top op 11,500 voet gerekend) zoo hadden zij, van 6500 tot 11,500, voet in elf uur 4000 voet afgelegd, en alzoo in ieder uur niet meer dan 363½ voet, of in ieder minuut zoo wat 6 voet. — Dit laat zich alleen verklaren,

(*) Ook vóórdat door de uitwerpselen zelve zijne 3000 voet hooge bovenste pyramide opgehoopt was.

(†) Tijdschr. voor N. I. VI, No. 8, pag. 160. Deze oudheden werden niet ver van den linkeroever der Kali prengapoes gevonden; een staand Ganesa-beeld en een steen met een opschrift, en nog een in steen uitgehouwen waschtrog enz. — De Ganesa bevindt zich thans in het oudheidkundig kabinet te Leijden.

doordat zij misschien op zeer moeijelijke plaatsen, met zeer los en beweeglijk zand geraakt waren. Mijne koelies hadden van Widadaren tot aan de boschgrenzen slechts 1¾, en van hier tot den top 2½, alzoo te zamen 4¼ uur noodig. De berg barstte toen (1836) alle ½ of ¾ uur uit, met bijna dezelfde verschijnselen, als nu. Al het andere, wat door deze heeren op de aangehaalde plaats verhaald wordt, vond ik juist zoo.

Andere proeven tot het bestijgen van den Smeroe zijn mij niet bekend.

(Daar hier slechts van zoodanige reizigers sprake zijn kan, die zich op eenige wijze wegens het wetenschappelijk bekend maken van dezen berg verdienstelijk maakten, zoo wordt de beschrijving eener beklimming van den Smeroe door G. F. CLIGNETT, den 18 Oct. 1838, verg. Tijdschrift v. N. I., I, no. 12, pag. 446, hier slechts ter loops vermeld.)

Figuren, behoorende tot pag. 127 en 131, van den Smeroe.

Fig. 1. } Pag. 127. De algemeene situatie van den berg en bijzonder van
Fig. 2. } den top des Smeroe's.

Fig. 3. Het zamenhangende Tengger-, Garoe- en Smeroegebergte, waarvan de Smeroe de uiterste zuidkegel is, in het Oosten van af den Kawietop gezien.

Fig. 4. De Z. W.kant van den Smeroe, van Madjang-Tengga gezien.

Fig. 5. De Westkant van het Smeroe- en Garoegebergte; de lange uitgetande rug is de rand van den halfkringvormigen muur van den Goembar.

Fig. 6. De Oostkant van het Smeroe-, Garoe- en Tenggergebergte, van Lamadjang gezien, dus de tegenovergestelde zijde van fig. 3 en 5.

Fig. 7. De Noordkant van den Smeroe van de Zuidelijke ringmuur van den Tengger Ider-ider gezien.

Fig. 8. De N. N. O.kant van den Smeroe van den top Boedha-temboe des Tenggers gezien.

Fig. 9. De Z. Oostelijke krater van den Smeroe, van deszelfs N. Westelijke top gezien.

Fig. 10. Het Smeroe-, Garoe- en Goembargebergte, van den Ider-ider gezien; in het diepste midden van den concaven tusschenzadel, tusschen Ider en Goembar ziet men den rano Kumbollo liggen.

NB. Alle, ook de kleinste bijzonderheden, zooals verhevenheden van slechts $\frac{1}{10}$ lijn op den zoom van deze hier voorgestelde bergprofiels, zijn juist en getrouw naar de natuur.

De dood van GEORGE MULLER.

Bij eene vroegere gelegenheid (*) hebben wij een kort berigt medegedeeld over de reis van Dr. SCHWANER dwars door het eiland Borneo, dat ook door den »Moniteur des Indes" is overgenomen (†). In dat berigt spraken wij met een enkel woord van de laatste oogenblikken van den beroemden reiziger GEORGE MULLER, die in 1825 het slagtoffer is geworden van zijn dorst naar de wetenschap, maar over de bijzonderheden van wiens uiteinde nog altoos een sluijer verspreid was, die thans door hetgeen Dr. SCHWANER op zijnen togt vernomen heeft, grootendeels is weggenomen. Deze natuuronderzoeker, die op dit oogenblik te Buitenzorg de resultaten en materialen, op zijne reizen over Borneo verzameld, uitwerkt, heeft ons welwillend in de gelegenheid gesteld, om eenige belangrijke omstandigheden, die den dood van MULLER hebben voorafgegaan en vergezeld, meer uitvoerig te verhalen.

De laatste officiële berigten van G. MULLER zijn van Kotty, van den 9den Augustus 1825, waarin hij, als »inspecteur en zaakgelastigde van het Gouvernement", van de vorderingen en den afloop van zijnen politischen arbeid verslag doet. De hoofdoorzaak zijner reis naar Kotty was voor 't overige voor hem eene geheel andere, eene hoogere, een voor Borneo en de beschaafde wereld veel belangrijker, en, wanneer de eindresultaten in overeenstemming waren geweest met zijnen ijver en zijnen vasten wil, een veel rijker in gevolgen voor den politischen zoowel als voor den morelen toestand van het grootste van alle eilanden en van zijne merkwaardige bevolking. Zijn edele geest schijnt de besluiten der Voorzienigheid vooruit te zijn gesneld; want nog was, volgens de wijze van rangschikking der elkander opvolgende gebeurtenissen in den loop der ontwikkeling van de volkeren, Borneo niet bestemd, uit het duister te voorschijn te treden, waarin het, — ofschoon reeds eenigzins opgehelderd wat zijne onmetelijke grootte, rijkdommen enz. betreft, — op eene onbegrijpelijke wijze reeds sedert jaarduizenden is gehuld. Het moest nog dieper zinken, de gruwelen die het inwendig verwoestten, en die uit hetzelve naar buiten werkten, moesten nog hemeltergender worden, om het door eene achterwaartsche ontwikkeling (als ik mij van zulk eene uitdrukking mag bedienen), op het standpunt te verheffen van rijpheid voor verbetering van zijnen toestand, voor het begin der beschaving en vorming zijner bewoners, en voor het genot van een eerlijk verkeer onder elkander en met vreemdelingen.

(*) Zie *Tijds. voor N. I.*, 10de jaargang, blz. 67.
(†) Zie *Moniteur des Indes*, tome 3, no. 9, pag. 92.

Het hoofdplan van MULLER was, om het eiland van het Oosten naar het Westen te doorreizen, den Kotty-stroom opvarende, de waterscheiding passerende, en de Kapoeas van Pontianak afvarende, een sedert lang reeds door hem gekoesterd plan, aan de uitvoering waarvan reeds menige vroegere reistogt, van het westen uit naar het binnenland, met veel bezwaren en ontberingen verbonden, was toegewijd. Bekendheid met land en volk stelde hem de noodzakelijkheid van zulk eene reisonderneming en hare zegenrijke gevolgen helder voor den geest; een hart vol van de edelste menschenliefde, de zucht om zijn Gouvernement en de wetenschap in het algemeen nuttig te zijn, bragt dit plan tot een besluit, en eene vaste wilskracht, om het eens als goed en schoon erkende ten uitvoer te brengen, maakte hem getrouw aan de zaak tot in den dood. Hij was daarbij de man, wien de natuur met al de eigenschappen had uitgerust, om, in geval van een' gelukkigen afloop zijner pogingen, de schoonste resultaten te doen verwachten. Doch keeren wij tot MULLER naar Kotty terug.

Onder zijne politische werkzaamheden aan een geheel gedemoraliseerd, trouweloos, met alle de menschheid onteerende ondeugden bezoedeld hof, als dat van Kotty was, nam het sluiten van een contract met den sulthan eene eerste plaats in. Niet zonder veel moeite en het overwinnen van vele bezwaren, konde hij zijn doel bereiken. Hij haalde den sulthan tot een verbond over, dat meer door het oogenblik afgedwongen mag genoemd worden, dan dat het voor een resultaat te houden is van rijp overleg en van overtuiging der noodzakelijkheid, in verband met de daaruit voortvloeijende voordeelen. Met een zwaarmoedig hart, en misschien met tegenzin, onderteekende de vorst een verdrag, waarvan hij ernstige gevolgen meende te moeten vreezen voor het, hoe verwerpelijk ook, toch eenmaal aangenomen en tot eene tweede natuur geworden systeem zijner regering, ja voor zijn eigen politisch bestaan; inblazingen van gunstelingen, die eene schadelijke terugwerking van dit contract op hunnen invloed vreesden, zijn ongetwijfeld niet minder dan eigen overdenkingen werkzaam geweest, om den sulthan het onvoorzigtige van den stap, dien hij gedaan had, voor oogen te stellen. De werkzaamheden aan het verdrag verbonden, waren tevens de moeder van het bitterste berouw over de betoonde vrijgevigheid. Of deze gevaarlijke stemming van den vorst en de overige rijksgrooten aan MULLER ontgaan zij, of dat hij ze voorbedachtelijk niet wilde opmerken, is onzeker. Het eerste schijnt wel het ware te zijn, ofschoon zijne schriftelijke nalatenschap ons daaromtrent geen opheldering geeft.

Bragt de loop dezer onderhandelingen op zich zelf de gemoederen reeds in eene onheilspellende opgewondenheid, ook het toeval schijnt tegen MULLER zich gekeerd, en getracht te hebben, door zijne bedriegelijke spelingen (indrukken, waarvoor het Oostersche gemoed zoo vatbaar is) de opgewonden geesten nog meer met vooroordeelen te benevelen, en in eene zee van bange voorgevoelens te doen verzinken. Hooren wij MULLER zelven het voorval en zijnen toestand schilderen:

»Den 2den Augustus bereikten wij Tonggarong, de residentie van den sulthan. Hij stelde alles ten toon, wat hij meende dat tot zijne grootheid en staatsie kon dienen; hij gevoelde zich daarbij gestreeld in zijne hooge verbeelding, en zijne gedachten verhieven zich tot zijnen stamvader ADJI JAIJTAN LAIJER, een halfgod, van wien de sulthans van Passir gelooven af te stammen. Van den vorst deelde zich deze hoogheid en heerlijkheid aan de hoofden en het volk mede, en zelfs de geringste slaaf van den sulthan meende aan een lijntje te trekken, hetwelk aan het ligchaam van den stamvader JAIJTAN LAIJER bevestigd is. Doch hoe kort is meestal zulk een zoete waan! Daar zaten de vorst en velen van zijn volk, en vreugde straalde uit aller oogen. Het bulderen van het geschut werd naauwelijks gehoord onder het gewoel der menschen. Daar bragt eensklaps een bode den sulthan het berigt, dat een kanon, 't welk reeds zijn grootvader bij vele gelegenheden gebruikt had, en waarop de vorst grooten prijs stelde, gesprongen was. Nog was de eerste bode niet vertrokken of daar kwam een tweede en berigtte, dat het oudste metalen stuk van Kotty, het erfdeel van tien vorsten, de »djaga Kotty" of »wachter van Kotty", gesprongen was, en verscheiden menschen zwaar had gewond. Het gelaat en de uitroepingen van den sulthan bewezen duidelijk, hoe zeer hij zich dit verlies aantrok, en hoe hij even als het volk dit stuk als het paladium der negerie vereerde. Op de tweede volgde eene derde en vierde onaangename boodschap. Onder anderen waren des sulthans kleinzoon en neef mij op een klein jagt te gemoet gezonden. Bij het aan wal stappen viel de hoed, welken de jonge zoon van den sulthan droeg, en die eene soort van hertogelijke muts was met gouden franjes, van het hoofd van den knaap aan zijne voeten. Maar nog zwaarder was de slag, die den vorst zelven scheen te treffen. Het mutsje van den sulthan, dat hem als kroon diende, en een' steen had 8 oncen zwaar en à jour gewerkt, viel van het hoofd van zijnen neef en zonk in de rivier. Daar zat ik, als eenige Europeaan, onder de getroffen en verschrikte hoofden van een vreemd land! Moeijelijk valt het onder zulke omstandigheden vrij van vooroordeelen te blijven," enz., enz.

Nog vinden wij in de papieren van MULLER eenige aanmerkingen Kotty betreffende, die, als tot zijn laatste schrijven behoorende, van veel belang zijn. Wij laten ze hier volgen.

»Den 25sten Julij voor den mond der rivier Kotty voor anker. De ree is open en niet zeer voordeelig voor groote vaartuigen, welke reeds op den afstand van twee Duitsche mijlen voor anker moeten gaan. De zee stond aldaar zeer hoog en is ook bij weinig wind gedurig in beweging. Den 26sten verliet ik met al mijn zich bij mij bevindend volk den korra-korra no. 15, en wij bereikten nog denzelfden avond de kocala Jana, een der hoofdarmen der honderdmondige rivier Kotty. Wij vonden onzen reisgenoot Daing Megating op ons wachtende en bleven bij het eiland Kotty des nachts voor anker. Den 27sten zond ik twee inlandsche hoofden in eene sloep vooruit, om brieven aan den sulthan van Kotty over te brengen. Wij en anderen zeilden ver-

volgens met het opkomen des zeewinds de rivier op, en gingen 's avonds voor anker nabij Kotty Lama, of de plaats, wáár vroeger oud Kotty stond, en een der hoofdtakken der rivier uitloopt. Den 28sten vertrokken wij van Kotty Lama. Vandaar opwaarts is de rivier zeer breed en hooge heuvels loopen langs dezelve, tot aan de hoofdplaats, welke wij 's avonds ten 6 ure bereikten; wij gingen buiten haar voor anker. Den 29sten verhuisden wij naar de negerie Samarindah, welke naam thans aan de hoofdplaats gegeven wordt, sedert de verwoesting van oud Kotty. Samarindah ligt aan den regteroever van den stroom; iets naar buiten ligt het kleine kamp Palarang, en tegenover beide, aan den linkeroever, staat het kamp Saulili aan den voet van een' heuvel, welke de geheele negerie beheerscht en met voordeel kan aangewend worden. De rivier is boven en beneden Samarindah zeer breed en van hooge heuvels omgeven, welke, met de 400 huizen en rakets, die langs de breede oevers liggen, eene zeer aangename en fraaije vertooning maken. Meer dan 20 der grootste praauwen liggen in de rivier, en wel 20 zijn naar Java en elders gezeild. Kleine schuitjes varen heen en weder en nijvere menschen prijzen zingende hunne goederen aan, welke zij te koop brengen. Samarindah, Palarang en Saulili zijn door omtrent 4500 à 5000 zielen bewoond."

Na den afloop der boven aangeduide werkzaamheden, was aan MULLER eene bijzondere vreugde te bemerken, en met ijver dacht hij nu aan de uitvoering van zijn reisplan. Bezield met den lust tot handelen, sloeg hij alle vermaningen van 's vorsten beambten en rijksgrooten, om van zijne gevaarlijke ondernemingen af te zien, in den wind. De daarbij steeds opgekomene bezwaren kon de heer SCHWANER daarom zich te duidelijker voor oogen stellen, dewijl hem nu onlangs ook door eenige vorsten van Kotty en door verscheidene hoofdbeambten des rijks, van welke velen reeds ten tijde van MULLER grooten invloed bezaten, de ernstigste tegenkantingen gemaakt werden, toen hij hun mededeeling gedaan had van den weg, welken hij, van Kotty naar den Karito-stroom terugkeerende, dacht te volgen. Na zijne verkregen ondervinding verklaart dezelfde Dr. SCHWANER, dat het niet twijfelachtig is dat de beweeggrond van de schijnbare bezorgdheid der Staats- en Regeringsopperhoofden voor het heil des reizigers, niet hunnen grond hebben in werkelijke en opregte belangstelling voor zijn behoud, maar in de beangstigende gevolgtrekkingen, welke zij uit den gelukkigen afloop van zulk eene onderneming voor zich en voor de reizigers trekken. Hun met schuld beladen geweten dreigt hen met straffen voor de ongeregtigheden, welke zij tot nu toe in het binnenste van een den vreemdeling onbekend land, met lage ongebondenheid bedreven; de hebzucht zelfs maakt hen mistrouwend en naijverig op andere markten, welke nu mogelijk met de rijkdommen en de vele hulpbronnen voor welvaart en handel, in den schoot hunner bezittingen sluimerende, bekend zouden worden en zich van dezelve meester konden maken. De uit deze twee bronnen ontspringende angst is de klip, tegen welke de plannen van zoo menigen reiziger op Borneo, misschien buiten zijn weten,

reeds schipbreuk geleden hebben. Tot wering van dit onheil is aan de hoofden van Kotty elk middel heilig, en hunne stompe kortzigtigheid spiegelt hun, in den ondergang van een ondernemend mensch, eene eeuwige bevrijding van zulke lastige gasten voor.

MULLER bleef vast besloten elk gevaar het hoofd te bieden; de sulthan verklaarde zich onverantwoordelijk voor de gevolgen zijner standvastigheid; de ongelukkige zag den dieperen zin dezer waarschuwing niet in; maar wel zijn trouwe Daing Megating, te dier tijde radja van Batoe-Litjin. Ook Dr. SCHWANER kwam met dezen, nu reeds grijzen, hoofdman op zijne reis in veelvuldige betrekking; gaarne verhaalde hij dan, in eene weemoedige stemming, van den tijd van zijnen omgang met MULLER. Menige daad van edelmoedigheid en braafheid, aan het karakter van dezen edelen man eigen, ontvloeide aan het trouwe geheugen van den grijsaard, en hij vond in Dr. SCHWANER eenen even opmerkzamen als deelnemenden toehoorder. Daing Megating begreep de voorteekenen van het onweder, dat over het lot van MULLER moest beslissen, zich aan den horizon zijns levens verhief, en met onheilspellende snelheid zich boven zijn hoofd zamenpakte. Hij bood zich aan, tegen hunne afspraak, om MULLER op zijne reis te vergezellen, zich met hem over den gelukkigen uitslag te verheugen, of, hem beschermende, aan zijne zijde te sterven. MULLER wijst ook deze opofferende trouw dankbaar van de hand, en geeft den vriend het bevel, naar Batoe-Litjin terug te keeren.

Daar staat MULLER nu alleen op vreemden bodem, in den kring van deelneming huichelende verraders, weerloos aan hen overgeleverd, aan hunnen wil onderworpen, om naar hun goeddunken geleid te worden, naar de plaats, waar zij hem hebben wilden. Spoedig waren de weinige voorbereidingsmaatregelen getroffen, welke MULLER nog voor zijne reis, de Mahokkam opwaarts, te maken had (*). In twee praauwen, verliet hij nog in den loop van Augustus 1825 Tongarong, vergezeld van drieëndertig man, waaronder twaalf Javaansche soldaten; gelukkig voorzeker zich gevoelende, bevrijd te zijn van de onmiddellijke nabijheid der onzekere en trouwelooze »halloh", zooals de Mahomedaansche (ten minste de Maleische, niet de Boeginesche) bevolking van Kotty door de niet Mahomedaansche inboorlingen van het binnenland genoemd worden. Doch onzigtbaar en onafscheidelijk werd MULLER door hunnen, hem verderfelijken invloed, als door zijne schaduw gevolgd.

Hij was met al datgene toegerust, wat bijdragen konde, om bij de verschillende volksstammen, met welke hij in betrekking komen moest, eenen gunstigen indruk te verwekken en zich hunne toegenegenheid te verschaffen. Behalve zijne persoonlijke hoedanigheden, om spoedig en juist het grondkarakter der inboorlingen te leeren kennen, en hiernaar zijn ge-

(*) De Kotty-stroom, de derde in grootte van de aanzienlijke rij hoofdrivieren van Borneo, en door de inboorlingen Mahokkam genoemd, welke benaming hier overal zal gevolgd worden.

drag en handelingen te regelen, hunne voorvaderlijke gewoonten, al is het ook in schijn, te eerbiedigen, en noch zich daartegen aan te kanten, noch van de inboorlingen iets te verlangen, wat tegen hunne, bij hen heilig geachte, den reiziger dikwijls zoo hinderlijke vooroordeelen strijdt, wist hij bovendien zeer goed, zijn zedelijk overwigt als Europeaan staande te houden, en op eene zachte wijze te doen gevoelen; eene kunst, welke helaas, menigen reiziger ontbreekt, of, ondoelmatig aangewend zijnde, eene geheel tegenstrijdige uitwerking ten gevolge heeft. Daarbij had hij ook nog in menigvuldige geschenken, met overleg en volgens de behoeften der inboorlingen gekozen, een krachtig middel, om hunne belangstelling te verkrijgen, hen aan zich te verbinden, en tot dankbaarheid te nopen. Slechts langzaam en met korte dagreizen zette hij zijn' togt op de majestueuse Mahokkam voort. Overal waar hij zich ophield weldaden om zich verspreidende, en zich achting en liefde verwervende, arbeidde hij aan zijn groot doel, om volk en land met onvermoeiden ijver na te vorschen.

Een oponthoud van dertig dagen op de Mahokkam en de veelvuldige betrekkingen, in welke Dr. SCHWANER, een gelijk doel als MULLER beoogende, tot de onderscheidene aan hare oevers wonende volksstammen stond, gaven hem dikwijls de gelegenheid, een gedeelte van MULLER's nachtkwartieren ook tot de zijne te maken, en overal zijne beminnelijkheid uit den mond der inboorlingen te hooren. De levendigheid, met welke zij, na eene reeks van twee-en-twintig jaren, aan hem dachten en het opregte deel, 't welk velen hunner aan zijn treurig uiteinde namen, toonen duidelijk den diepen en gunstigen indruk, welken hij bij hen achterliet. Inderdaad de waarheid eischt dit getuigenis. Dr. SCHWANER is, op zijne reizen op Borneo, zeer vele plaatsen, vóór hem ook door Europeanen bezocht, voorbijgekomen, doch de herinnering aan geen derzelve was bij het volk zóó levendig, zóó hartelijk, zóó vrij van elke belagchelijkheid, als de herinnering aan MULLER.

Te Long Merah, ongeveer 16 volle dagreizen van Tongarong, de hoofdzetel van den stam Oerai, een tak van den grooter stam Bahau (*), schijnt MULLER eenige dagen bij den trouwen Baijo Badjan van de tot nu toe voortgezette reis uitgerust en nieuwe krachten verzameld te hebben voor de bezwaren en moeijelijkheden der voorhanden liggende toekomst. De Mahokkam is hier reeds aanmerkelijk ondiep geworden. Zandbanken, rotsklippen en

(*) Men leest somtijds en spreekt nog veel meer, voornamelijk in Midden- en Z.O. Borneo, van een' krijgshaftigen en magtigen volksstam, in het Koetÿsche gelegen, namelijk de Parie's, ofschoon er eigenlijk geen volk op Borneo bestaat, hetwelk dien naam draagt. Het is een naam, die door eenige andere volksstammen, namelijk door de Ngadjoe en Ot-Danom en door de Maleische en andere vreemdelingen, aan eene vrij belangrijke bevolking gegeven wordt, welke zich aan de Mahokkam nedergezet heeft en grootendeels van de Belongan-rivier, en ook nog van eenige andere rivieren van gindsche streek hierheen getrokken is. Zij zelf verdeelt zich in twee groote stammen, die der Bahau en die der Modang, welke weder in verscheidene onderafdeelingen verdeeld worden. Bijzonderheden hierover aan te voeren is hier de plaats niet. Later hoopt Dr. SCHWANER aan te toonen, dat de stammen der Bahau en Modang misschien de merkwaardigste en belangrijkste van het geheele eiland kunnen genoemd worden.

eilanden vormen een onzeker en moeijelijk vaarwater; en de rivier wordt gedwongen, groote bergketens door te breken, of in duizendvoudige krommingen zich daartusschen door te wringen, om haren weg te vinden tot aan de vlakte van het oostelijke laagland. Op eenen korten afstand stroomopwaarts van Long Merah, neemt de reeks van talrijke watervallen met den Riam Halloh eenen aanvang, en na nog omtrent 8—10 dagreizen verder, houdt de Mahokkam op, zelfs voor kleine praauwen bevaarbaar te zijn, eene eigenschap, welke dat deel van den vloed kenschetst, dat stroomopwaarts van Riam gelegen is. Kort beneden deze plaats, verbindt zich met de Mahokkam op den regteroever de Long-Haweng(*), hier van gelijke grootte als gene, na weinige dagreizen naar het gebergte leidende, 't welk de bronarmen van de Kapoeas Bahang van die der Mahokkam afscheidt. Deze hoogten overtrekkende, komt men aan de gindsche helling aan eenen reeds voor kleine praauwen bevaarbaren zijtak van de Kapoeas Bahang, of van de Long-Doeri, met welke benaming de Bahaus het bovenste gedeelte van dien vloed bestempelen.

Na deze oppervlakkige, maar voor een helder begrip noodwendige, hydrographische aanduidingen, blijft mij nog over te herinneren, dat boven Long Merah ook weldra de meer beschaafde Bahau- en Modangstammen ophouden die landstreek te bewonen. Nu begint de met de Bahau na verwante stam der Penheng. Ook deze houdt slechts eene korte uitgestrektheid bezet, om door de Poenam, een nomadisch jagtvolk op den laagsten trap van beschaving staande, verdrongen te worden. Allen vreemdelingen vijandelijk gezind, bewonen zij de bronarmen der hoofdstroomen en het tusschen dezelve liggende gebergte, met verscheidene namen bestempeld naar de verschillende, in hunne omstreken wonende, eenigzins meer beschaafde natiën.

Het vervolg van de reis van MULLER door de boven vlugtig geschetste streek is door weinig naauwkeurige berigten opgehelderd. Zooveel kan Dr. SCHWANER ondertusschen als zeker opgeven, dat hij de beschrevene communicatie met het stroomgebied van de Kapoeas-Bohang volgde. Het berigt van eenen vorstelijken begeleider is reeds hierboven gegeven; maar alvorens hij Long Merah bereikte, bleef deze reeds achter; en noch het waar? en noch het waarom? van dit terugblijven van den man, die hem tot bescherming medegegeven werd, konde Dr. SCHWANER opgehelderd worden. Bij MULLER's afreize van Long Merah was het personeel, met de zoo even vermelde uitzondering, overigens nog voltallig, en allen waren in het genot eener volkomene gezondheid. De verschillende stammen der Bahau en Modang hebben, zoo lang MULLER zich in hunnen omtrek bevond, hem alle hulp laten toekomen, welke hij van hen verlangde, en zonder eenige moeijelijkheden van hunne zijde ondervonden te hebben, verliet hij hun gebied, om tot de laatste, in vaste woonplaatsen huizende, stammen der Penhengs over te gaan.

Daar boven desen Bahaustam, de Mahokkam uit eene onafgebrokene wilder-

(*) Long beteekent, in de taal der Bahaus, rivier.

nis ontspringt, en in het algemeen van de laatste kampong der Penhengs, die Poeran-Lalan genaamd wordt, tot aan de eerste bewoonde plaats aan de Kapoeas-Bohang — eene nog tamelijk uitgestrekte van zwermen ongastvrije Poenans bevolkte bergstreek, — voor MULLER de mogelijkheid niet meer bestond, van zich, zoo als tot dus verre, op korte afstanden tot eene naburige plaats te laten begeleiden, zoo was hij genoodzaakt de hoofden der Penhengs te bewegen, om hem een verder geleide, en wel, naar de meening van MULLER, tot aan de oevers der Kapoeas-Bohang toe te staan. De ingewonnene informatiën stelden MULLER in staat te kunnen berekenen, dat voor dezen landweg nog geene volle acht dagen zouden benoodigd zijn, en hij bepaalde daarom den achtsten dag, na het aanvaarden der reize, tot den dag der uitbetaling der overeengekomene belooning, en tevens tot dien van den terugkeer der Penhengs, wanneer zij zulks mogten verlangen. De beloofde en rijkelijke dienstvergoeding maakte de gemoederen voor zijnen wensch genegen, en vergezeld van meer dan honderd Penhengs vervolgde MULLER zijne reis.

Met het toenemen der moeijelijkheden en ontberingen, van dit gedeelte der reis onafscheidbaar, kwamen ook andere toevallen en ervaringen opdagen, welke slechts een' ontmoedigenden indruk konden hebben op het reisgezelschap. De dood sloop ook onder hen en begon zijn vernielingswerk, deels door snel verwoestende ziekten, of door gedurende den nacht heimelijk uit het dikke kreupelbosch, op de in vergif gedoopte pijlen der Poenans gedragen, in het bloed zijner uitverkorene slagtoffers binnen te dringen (*). Hieruit volgde, dat het trouwe hoopje reizigers met elken dag meer inéén smolt.

Nog vóór den afloop van den bepaalden termijn, had men inderdaad een' bronarm der Kapoeas Bahang bereikt, en zoo ver was het bezwaarlijkste deel van MULLER's voornemen voleindigd. Welk een vreugdegevoel, welk een gevoel van zelfvoldoening en innige tevredenheid moet MULLER vervuld hebben, als hij aan de naar *het westen* ijlende golven van een water trad, dat hem met vriendelijk ruischen uitnoodigde, zich aan hetzelve toe te vertrouwen, om hem in weinige dagen het doel van zijnen vurigsten wensch te doen genaken! Welk eene bron van genoegen voor al het uitgestane moet zich niet in de kristallijnen bergbeek, aan de voeten van MULLER, voor zijne standvastige ziel geopend hebben! Hij waande zich het doel nabij te zijn, en ook niet zonder genoegzamen grond; want waren dan niet weinige dagen

(*) De verstrooid levende Poenans vermijden elken openlijken aanval, en wagen slechts onverwacht uit de achterhoede den reiziger, door middel van hunne vergiftige pijlen, schade aan te brengen. Met onbegrijpelijke snelheid en niet minder bewonderenswaardige zekerheid, kunnen zij in bijna onmerkbare tusschenpoozen, eene groote menigte pijlen op de aangevallenen afzenden, en dan even zoo snel ontvlugtende, zich der vervolgingen van dezelve onttrekken. Slechts zelden gelukt het, zich van eenen Poenan meester te maken. Deze even vuige als gruwzame gewoonte der menschenschuwende Poenans, maakt het reizen door hunne distrikten tot een zeer bezwaarlijk iets, en vordert voorzigtigheidsmaatregelen, welke Dr. SCHWANER langer dan eene halve maand, door hunne wouden trekkende, dikwijls genoeg in de noodzakelijkheid was aan te wenden, en waarover wij in 't vervolg wel meer van hem zullen vernemen.

toereikend, om hem naar, door vroegere reizen, hem bekende streken, en onder wel- en vriendelijkgezinde menschen, en weinige dagreizen verder hem in de armen zijner deelnemende vrienden te voeren! Het was voor MULLER voorzeker het verhevenste en meest bezielde gevoel van zijn leven, 't welk hem in dit oogenblik ten deel viel, een gevoel, waarover zich slechts weinige stervelingen verheugen kunnen; want slechts weinigen zijn tot zulke groote daden in staat, zoo groot in hare gevolgen, zoo vrij van ieder eigenbelang, zoo rein in waarde van eigen wilskracht. Doch de prijs dezer zaligheid was voor MULLER de dood door moordenaars handen!

De Penhengs, die MULLER tot hiertoe begeleidden, boden hem voor de reis stroomafwaarts tot aan de plaats, waar kano's vervaardigd werden, ruimschoots de behulpzame hand, en lieten zich zelfs door hem bewegen, om hem nog eenige dagreizen verder te begeleiden, daar hunne bekendheid met de landstreek en van het zich door klippen heenwendende vaarwater hunne langere tegenwoordigheid voor hem wenschelijk maakten. De kano's, hier djoekon's genaamd, waren voltooid, te water gebragt en geladen, en den volgenden morgen zoude hunne afreize beginnen. — Tegen het vallen van den avond verscheen, zeer onverwacht, ten minste voor MULLER zekerlijk, een tamelijk groot aantal onbekende Penhengs, welke zich met hunne stamgenooten vereenigden, bij MULLER en de zijnen zich legerden en den nacht bij hen doorbragten. De daaraan volgende dag brak aan, en men maakte zich tot de afreize gereed. Met uitzondering van drie van MÜLLER's reisgenooten, welke, in het daarbij zijnde woud, zich met het inzamelen van brandhout bezig hielden, hadden de overigen reeds de vaartuigen beklommen, toen ook MULLER den voet verzette om zich bij de zijnen te vervoegen. De beslissing van zijn lot wachtte tot op dit oogenblik. De slaaf van een' Penhenghoofdman boorde MULLER zijne breede lans in den rug, zoodat deze dadelijk ter neder zonk, en gaf daardoor het teeken tot een' algemeenen moord der tot de expeditie behoorende Javanen en Borneoten. De hoofden der vermoorden werden als zegetropheeën door de Penhengs medegevoerd en bleven voor hen hun liefste aandeel in den buit. Nog mogten zij, volgens de ruwe zeden dezer wilden, in de vergaderzaal van hunnen stam, in roerende vereeniging met den schedel des opperhoofds, omgeven van de schedels zijner met hem gevallene getrouwen, als treurige gedenkteekenen eener schandelijk verkregene overwinning, prijken. Door den wind heen en weer geschud, zien zij naar beneden als de getuigen eener daad, welke iederen weldenkende met afschuw vervult, en der wereld van ervaringen beroofde, die welligt tot de merkwaardigsten van dien tijd kunnen gerekend worden.

Volgens de getuigenis van den Orai-hoofdman BOIJO-BODJON en verscheidene andere personen, zou inderdaad de schedel van MULLER nog bestaan. Dr. SCHWANER heeft reeds bij de, in het Noorden van het landschap Liang, in het eigenlijke centrum van Borneo, wonende ola-ot, door wie hem tevens narigten van MULLER's ongelukkig uiteinde medegedeeld werden, eene niet onbeduidende belooning aan dengene toegezegd, die hem een zoodanig dierbaar overschot

verschaffen wilde. Gelijke middelen wendde hij tot hetzelfde doel aan in het opperdeel van de Mahokkam bij den hoofdman BOIJO-BODJON, en zijnen hem zeer bevrienden schoonzoon, den beminnenswaardigen OESSAT, eenen Bahau-hoofdman van den Kaijanvloed; doch alles zonder den zoo gewenschten uitslag. De moord aan MULLER gepleegd is zeer waarschijnlijk voorgevallen in de helft van de maand November 1825, op ongeveer 0° 50′ N. B. en 113° 50′ O. L. van Greenwich.

De drie nog in het bosch teruggeblevene Javanen behielden hun leven, toen ze in de verte het schriktooneel gewaar werden, door de vlugt; twee van hen werden later gegrepen, en, met het grootste deel der bezittingen van MULLER, aan den sulthan van Kotty uitgeleverd, zoodat zij, van hunne afreize naar Java teruggehouden, tot hunnen dood in slavernij leefden. Voor weinige jaren eerst is de laatstovergeblevene te Tonggaron gestorven, waar hij, gedurende vele jaren, in een' tempel de uren voor het gebed sloeg. De derde vlugteling zou, na lang omgezworven te hebben, te Pontianak eindelijk aangekomen en daar ook reeds gestorven zijn. Het is te betreuren, dat de naam van dezen Javaan en eenige bijzonderheden van zijne geschiedenis zoo onbekend zijn gebleven. Hij is de eerste vreemdeling, welke Borneo van het Oosten naar het Westen doorreisde.

De mare van den moord aan MULLER gepleegd, is over geheel Borneo bij de verschillende volksstammen, welke hetzelve bewonen, bekend, en overal waar Dr. SCHWANER die vernomen heeft, werden dezelfde bewerkers opgegeven, welke, zonder dezelve met namen te kenschetsen, duidelijk genoeg in dit verhaal zijn aangeduid. Doch onderdrukken wij thans, na eene periode van 23 jaren, iedere verdere aanklagt. Genoeg, MULLER stierf voor de zaak, welke hij had op zich genomen te volbrengen, den verraderlijken dood, zonder ergens eene andere deelneming te bewerken dan die zijner vrienden. De schat zijner opmerkingen ging met zijne have verloren, zonder dat men zich ter regter tijd bemoeide, ten minste een deel daarvan te redden. Zijn edel streven en zijn ongelukkige ondergang voor dat streven, hebben daarom der wereld geene voordeelen aangebragt. Maar zijne verdienste is niet minder groot en ook genoegzaam erkend door hen, welke ze weten op prijs te stellen. De lof of zelfs de laster van anderen zijn ijdele klanken, zonder waarde!

MULLER slechts, had het genoegen, zijn werk bijkans volbragt te zien in de geheele volheid van het eerste genot, onvergald nog door alle die onaangename beproevingen, welke hem nijd, afgunst en andere dergelijke eigenschappen van den onbeschaafden menschelijken geest, bij eene gelukkige terugkomst hadden moeten verwekken. Zijn geest alleen verblijdde en verrijkte zich met de resultaten zijner navorsching en de wereld bleef van iedere deelneming daarvan uitgesloten. Onwillekeurig rijst hier de vraag op; wie meer te betreuren zij, GEORGE MULLER, of wij?

Bijdragen tot de kennis van den Staat van het Onderwijs in Nederlandsch Indië.

De Javasche Courant houdt zich, sedert den 22 Mei 1848, veel meer met het onderwijs bezig, dan voorheen. Wij verheugen ons over dit verschijnsel, want, omdat zij het officiële blad der Regering is, leiden wij hieruit de gevolgtrekking af, dat ook de Regering meer hare aandacht op het onderwijs vestigen en er beter voor zorgen zal, dan zij vóór den 22 Mei 1848 gedaan heeft. Wij van onze zijde zien ons hierdoor opgewekt en aangespoord, om met onbezweken ijver en trouw de Regering, zooveel wij kunnen, op dien goeden weg te ondersteunen; en zoo haasten wij ons, om op een artikel, voorkomende in de Javasche Courant van den 18 Novemb. 1848, de aandacht onzer lezers te vestigen, naar aanleiding daarvan nog eenige bijzonderheden, betreffende den toestand van het onderwijs in Nederlandsch Indië, bekend te maken, en op nieuw de dringende behoeften, welke er nog bestaan, aan te wijzen en tot het voorzien in die behoeften op te wekken.

De Indische Regering zegt, in de zoo even genoemde Javasche Courant: »Sedert geruimen tijd is de aandacht der hoofdcommissie van onderwijs in Nederlandsch Indië gevestigd geweest op de behoefte aan onderwijs, welke nog in sommige residentiën op en buiten Java allengs ontstaan is. In den loop van het jaar 1847 zijn, ter voorziening daarin, beredeneerde voorstellen aan het bestuur van Indië gedaan, en het Gouvernement, gehoor gevende aan deswege gedane vertoogen, heeft in het laatst van 1847 zich bereid verklaard, om mede te werken tot het verwezenlijken der bedoelingen van de hoofdcommissie van onderwijs, met dat gevolg, dat de daarna gedane meer bepaalde voordragt achtervolgd is geworden door de magtiging, om ook scholen daar te stellen in de residentiën Bantam, Kadoe en Baglen. Mitsdien is terstond overgegaan tot het benoemen van subcommissiën van onderwijs in de voormelde drie residentiën, tot het oprigten van scholen aldaar, en het benoemen van de benoodigde onderwijzers. In de residentie Kadoe is de nieuwe school bereids geopend; vele der ingezetenen waren daarbij tegenwoordig; de resident, jhr. mr. D. C. A. VAN HOGENDORP, hield bij die gelegenheid eene gepaste rede. In de residentiën Baglen en Bantam gaat men voort met de noodige voorbereidselen, zoodat ook van daar eerlang berigten worden te gemoet gezien, dat er geregeld onderwijs zal zijn aangevangen. Overigens bestaat het voornemen, om ook elders uitbreiding aan het onderwijs te geven, onder anderen te Banjermassing. Omtrent de talrijke schoolinrigtingen, welke niet alleen op Java, maar ook te Padang, Makassar, Riou, Amboina, Ternate, Banda, Menado en Benkoelen sedert lang worden aangetroffen, zal eerlang een beknopt overzigt worden aangeboden."

Tot beter begrip van dit artikel deelen wij hier mede, dat reeds in het jaar 1845 de aandacht der hoofdcommissie van onderwijs, door een harer leden, gevestigd werd op het volslagen gebrek aan onderwijs in vele plaatsen van Indië en vooral ook van Java; zoodat vele honderden kinderen opgroeiden, zonder in de gelegenheid te zijn iets te leeren, of eenige vorming en opleiding, anders dan van hunne ouders, te ontvangen. Dien ten gevolge werd, na langdurige deliberatiën, besloten, om de besturen van alle residentiën, waar geene scholen waren, te verzoeken, om statistieke opgaven aan de hoofdcommissie in te zenden van het aantal kinderen, dat zich, buiten de gelegenheid van eenig onderwijs te ontvangen, in hunne afdeelingen bevond, en hun oordeel in te roepen over de meerdere of mindere noodzakelijkheid van op te rigten scholen.

Deze opgaven kwamen achtereenvolgend in; maar toen het lid der hoofdcommissie van onderwijs, dat dezen maatregel geprovoceerd had, zich in de maand Mei 1847 op reis begaf over het grootste gedeelte van het eiland Java, was de zaak zelve nog niet verder gevorderd. Ondertusschen bleek hem, gedurende deze reis, op nieuw de dringende behoefte aan eene uitbreiding van het onderwijs, en daarom bood hij, bij zijne terugkomst, der hoofdcommissie een verslag aan, hetwelk wij hier onder laten volgen.

»Batavia, 10 September 1847.

»Op mijne laatste reis over Java heb ik, voor zoo veel de gelegenheid zich daartoe aanbood, de scholen bezocht, en ook in het bijzonder mijne aandacht gevestigd op de behoefte, die er in onderscheidene residentiën aan uitbreiding van het onderwijs bestaat. Ik heb de eer, der hoofdcommissie van onderwijs een extract aan te bieden uit mijn gehouden journaal, voor zoo verre dit het genoemde onderwerp betreft, in de hoop, dat zij het hare aandacht niet geheel onwaardig zal keuren.

»De school te Cheribon wordt in de kerk gehouden. Den 23 Mei heb ik haar bezocht. De onderwijzer, bijgestaan door eenen kweekeling, geeft er aan 60 kinderen onderwijs. Hij tracht, bij hunne verstandsontwikkeling, zoo veel mogelijk in hunne zedelijke vorming te voorzien, iets, waaraan op zulke plaatsen als Cheribon te meer behoefte is, dewijl zij van alle geestelijke hulp ten eenemale zijn verstoken. Over 't algemeen kan ik omtrent den onderwijzer de beste getuigenis afleggen. Hij is in de gemeente geacht, bemind bij zijne leerlingen, en brandde van lust en ijver voor de belangrijke betrekking, die hem is toevertrouwd.

»Het onderwijs is te Tahal tegenwoordig mede in zeer goeden toestand. Het schoollokaal is een ruim en luchtig vertrek, eene soort van pondoppo achter de woning van den onderwijzer; mede voor het houden van godsdienstoefeningen zeer doelmatig ingerigt. Den 27 Mei l.l. heb ik mij een paar uren lang in de school opgehouden, en tot mijne vreugde de overtuiging verkregen, zoowel van de vatbaarheid der leerlingen, als van den ijver en de goede leiding van den onderwijzer. Het veertigtal leerlingen is in twee klassen verdeeld, waarvan ik de hoogste klasse zeer duidelijk, juist en verstaanbaar heb hooren lezen, en met veel vlugheid en gevatheid een foutief opstel heb zien verbeteren. Over 't algemeen waren èn het plaatselijk bestuur èn de ouders, wat het onderwijs betreft, bijzonder over den onderwijzer tevreden. In de kleine oneenigheden en

veeten, die op vele kleine plaatsen van Java bestaan, nam echter de onderwijzer deel; hij had zich daardoor zelfs eenige onaangenaamheden op den hals gehaald. Maar dit een en ander is door mij zoo veel mogelijk weder bijgelegd en in der minne geschikt, zoodat het, naar ik hoop, althans op den geregelden gang van het onderwijs geen invloed zal uitoefenen.

»De Gouvernementsschool te Rembang, die ik den 7 Junij bezocht, wordt gehouden in een gewoon partikulier woonhuis, waarvan de voorgalerij tot dat einde is afgezonderd. Tweeëndertig kinderen ontvingen er onderrigt van den onderwijzer, een inlandsch kind. Ik liet de hoogste klasse een foutief opstel verbeteren, 't welk mij de overtuiging gaf, dat het onderwijs in de Nederduitsche taal vrij goed is. Het lezen ging mede vlug, duidelijk en verstaanbaar; het schrijven was slechts tamelijk; maar van de aardrijkskunde, waarvan mij ook proeven werden gegeven, hadden de leerlingen zelfs niet het flaauwste begrip. Ze wisten zelfs de vier windstreken op de kaart niet aan te wijzen. De onderwijzer komt mij voor, weinig geschikt te zijn, om aan het hoofd eener school te staan. Beter zou het wezen, indien hij, onder eene goede leiding, als tweede of derde onderwijzer konde geplaatst worden op een der scholen van de hoofdplaatsen. Zulk eene verplaatsing zou te meer wenschelijk zijn, dewijl hij te Rembang vele huisselijke tegenspoeden heeft ondervonden, daardoor dikwijls mistroostig en zwaarmoedig is, en wel eens verstrooijing en vertroosting zoekt in middelen, die hem nog dieper ongelukkig maken. Een nieuwe werkkring en verandering van woonplaats zullen hem misschien redden kunnen.

»Te Rembang is ook nog eene particuliere school. Er zijn daarop veertien kinderen, meestal meisjes, die des morgens van acht tot één uur het gewone lager onderwijs ontvangen, en des middags in de beginselen der Fransche taal onderrigt erlangen. Tot dus verre had de onderwijzeres nog geene acte van toelating verzocht, omdat zij eerst wilde beproeven, of de onderneming haar gelukken zou, en daar dit aanvankelijk het geval scheen te wezen, stond zij thans op het punt om de aanvraag te doen. Zij scheen eene zachte, voor haar vak zeer geschikte vrouw, die zelve door haren arbeid in de behoeften van haar huisgezin voorziet.

»De Gouvernementsschool te Grissée wordt door den onderwijzer gehouden in een allerellendigst lokaal: een wagenhuis of andere soort van bijgebouw zijner woning. Even luguber en melancholisch als het uitwendige, is ook het inwendige dezer school. Ik vond er achttien kinderen, waarvan ik de meest gevorderden eenige proeven liet geven in het lezen en de Nederduitsche taal. Het eerste ging vrij vlug, maar 't was als eene machine, die, eens in werking gebragt, altijd doorgaat tot men haar weer doet stilstaan. Er werd geen enkel woord van begrepen. Uit de wijze, waarop de onderwijzer over het gelezene sprak met de leerlingen, bleek mij ten duidelijkste, dat hij er in 't geheel geen slag van heeft, om hun iets duidelijk of begrijpelijk te maken, en dat de schuld der stompheid en weinige ontwikkeling der kinderen grootendeels aan hem ligt. De Nederduitsche taal kenden ze volstrekt niet; de verbetering van een foutief opstel bragt mijne lachspieren dikwijls in beweging. Het verwonderde mij niet, van het plaatselijk bestuur te vernemen, dat slechts een klein gedeelte der jeugd van Grissée hier ter school gaat, en er nog een vijfentwintigtal kinderen zijn, die door de ouders zelve *taliter qualiter* in huis onderwezen worden, omdat ze overtuigd zijn, dat hunne kinderen op deze inrigting niets leeren.

»De onderwijzer is, geloof ik, tegenwoordig althans, geheel ongeschikt voor zijn vak; hij is overigens iemand, op wiens gedrag niets te zeggen valt, en heeft een zwaar gezin te onderhouden. Ik vernam onder anderen ook met genoegen, dat hij des Zondags voorlezingen houdt in de kerk, die door eene vrij talrijke schaar worden aangehoord. — Ik moet het aan de wijsheid der hoofdcommissie van onderwijs overlaten, hoe zij in dezen de dringende behoeften der jeugd van Grissée met de belangen van een' ongeschikten, maar overigens onberispelijken onderwijzer in overeenstemming zal brengen.

»In de eerste plaats heeft de Gouvernementsschool te Soerabaija mijne aandacht tot zich getrokken. Ik bezocht haar den 17 Junij l.l. en vond er een tweehonderdtal kinderen in een goed, luchtig en ruim gebouw vereenigd. Vier onderwijzers geven hier onderrigt. Met de klasse van den eersten onderwijzer heb ik mij hoofdzakelijk bezig gehouden; over zijne leerwijze, over de manier, waarop hij met zijne leerlingen omgaat, en over de goede zedelijke beginselen, die hij hun tracht in te prenten, betuigde ik hem mijne volle tevredenheid, ik zag onder anderen eene algemeene geschiedenis, waarvan hij de hoofdtrekken dicteert, en waarover hij verder met zijne discipelen spreekt. Wat mij daarin trof, was de pragmatische wijze, waarop hij de historie behandelt. Hij geeft geene dorre verzameling van jaartallen, namen en gebeurtenissen, maar hij tracht zijne leerlingen Gods bestuur en voorzienigheid, ter opvoeding van het menschdom, in de geschiedenis aan te toonen. Dat alles beviel mij zeer. En toch had ik weinig reden tot tevredenheid over de antwoorden, die ik van de kinderen zelve hoorde. Ik liet hen een niet eens zeer ingewikkeld foutief voorstel op het bord verbeteren, en deed hun bij die gelegenheid zelf eenige vragen; maar ze spraken zoo weinig, en wie nog antwoordde, sprak zoo zacht, ze waren zoo schuw en bedeesd, dat ik daarover mijne verwondering te kennen gaf. De onderwijzer zelf moest dit erkennen, en wilde het toeschrijven aan de verwaarloosde opvoeding door de ouders in hunne woningen; maar daarin staan ze immers met alle andere kinderen in Indië op ééne lijn? Ik voor mij geef de schuld gedeeltelijk aan den onderwijzer, gedeeltelijk aan de subcommissie van onderwijs Het onderwijs van den eersten is, met al de moeite, die hij zich geeft, niet kinderlijk genoeg voor de leerlingen; het valt niet genoeg onder hun begrip. Hij haalt er te veel bij, wat er niet onmiddellijk toe behoort, en verwijdt daardoor den kring van denkbeelden, die hij de kinderen wil mededeelen, zoodanig, dat ze er niet meer bij kunnen. Hij spreekt zelf te veel, en rigt zijn onderwijs niet dialogisch in, zoodat hij de leerlingen zelve laat denken en het antwoord zoeken. Grooter schuld heeft de subcommissie van onderwijs, die zich met de school volstrekt niet bemoeit, en wier leden er nimmer een' voet zetten. Nu mist daardoor de onderwijzer niet alleen vele aanmoediging en teregtwijzing, maar een gevolg er van is, onder anderen, dat de kinderen bedeesd en beschroomd waren, om mij een enkel woord te antwoorden. Ondertusschen is het wel mogelijk, dat hier nog eene derde oorzaak in het spel is. Er zijn hier namelijk 200 kinderen in één lokaal verzameld, om door *vier* onderwijzers onderwezen te worden. Dat is te veel en staat b. v. in eene groote onevenredigheid met de eerste school te Batavia, waar tegenwoordig *drie* onderwijzers voor *dertig* leerlingen zijn. Bovendien zitten hier kinderen van allerlei standen en kleuren, rijken en armen, aanzienlijken en bedelaars, alles door elkander. Het is niet anders mogelijk, of de leerlingen uit den fatsoenlijken stand moeten wel besmet worden door de verkeerde, soms reeds in de vroegste jeugd geheel cynische beginselen, die de anderen medebrengen. De onderwijzer verhaalde mij

daarvan dan ook stuitende voorbeelden. Daarom is eene *armen-* of *tweede* school te Soerabaija eene even groote behoefte, als de eerste school te Batavia thans eene overdadige weelde, een onding, eene verouderde inrigting mag genoemd worden.

»De weeshuis-school behoort eigenlijk tot het Gereformeerde weeshuis, dat onder het onmiddellijk opzigt staat van den kerkeraad aldaar. Zij wordt dan ook in een zeer doelmatig lokaal van die inrigting gehouden. De onderwijzer, tevens binnenregent van het weeshuis, geeft zeer goed, eenvoudig en duidelijk onderwijs aan vijftig kinderen, waarvan slechts twaalf in het gesticht behooren; de anderen zijn allen armenkinderen, die gratis ter school gaan. De onderwijzer zelf is een leerling van den eersten onderwijzer der gouvernementsschool, die eer heeft van de vorming van dezen jeugdigen en verdienstelijken man.

»Den 25 Junij bezocht ik de gouvernementsschool te Sumanap, waar 52 leerlingen onderrigt erlangen van een' verdienstelijken meester. Sedert hij hier is, ongeveer een jaar lang, is het aantal leerlingen ongeveer tot op de helft vermeerderd: want zijne voorgangers hebben het schandelijk laten liggen. De school is in twee klassen verdeeld; de laagste wordt door eenen zeer geschikten kweekeling waargenomen, die echter de leerwijze van PRINSEN *op het bord* moet behandelen, omdat er geen letterkast is. Het resultaat van het onderzoek, dat ik hield, naar de vorderingen der leerlingen van de hoogste klasse, droeg mijne goedkeuring weg, niet zoo zeer om de antwoorden op zich zelve, als vooral in verband met de berigten, die ik had ontvangen omtrent den droevigen toestand der school, toen de tegenwoordige onderwijzer haar aanvaardde. Er waren onder de leerlingen uitstekend goede schrijvers. Het lokaal, waar thans nog de school wordt gehouden, zal weldra voor een ruimer en doelmatiger worden verwisseld, dat op hetzelfde erf is gebouwd. Indien dan dit oude lokaal bij de woning van den onderwijzer wordt getrokken, zal deze mede goed gehuisvest zijn; maar dit is ook volstrekt noodig, anders is het niet mogelijk het huis te bewonen, en zou hem huishuur moeten worden toegelegd.

»Te Passoeroean vond ik een getal van 110 leerlingen, in een luchtig en zeer doelmatig schoolgebouw vereenigd, die gevormd werden door eenen onderwijzer, eenen hier gedetacheerden onderwijzer en twee kweekelingen. Ik was zeer tevreden over de stilte en orde, die er in de school heerschten. Zij is in drie klassen verdeeld. Het examen in het lezen, de Nederduitsche taal en de aardrijkskunde, dat ik de hoogste klasse afnam, beviel mij wel. Er waren vlugge jongens bij, die zeer vrijmoedig en goed antwoordden. De onderwijzer klaagde mij, dat hij, eenen geruimen tijd geleden, een leesboekje voor de Indische jeugd aan de hoofdcommissie van onderwijs had ingediend, maar daarvan verder nimmer iets had gehoord. Hij betoogde mij ook de noodzakelijkheid, om aan een' der kweekelingen, die nu onlangs zijn examen voor den derden rang had afgelegd, eene hoogere bezoldiging te geven, dewijl het anders te vreezen stond, dat hij het onderwijs voor eene andere betrekking zou verwisselen. Over den gedetacheerden onderwijzer hoorde ik thans geene klagten. De onderwijzer heeft de eer, door mijn intermediair, op nieuw eene vrucht van den arbeid zijner ledige uren der hoofdcommissie aan te bieden, bestaande in een: »Beknopt overzigt der voornaamste gebeurtenissen in Nederlandsch Indië, bestemd voor een leesboek der hoogste klasse."

»De partikuliere inrigting van den heer WEIJERMANS, te Salatiga, die eenigen tijd geleden is aangekondigd, was juist eene maand lang geopend, toen

ik in het laatst van Julij die plaats bezocht. Het huis, door hem bewoond, is voor zulk een plan allergeschiktst. De heerlijke natuur, het koele en veerkrachtige klimaat, — alles werkt mede, om deze inrigting eene schoone toekomst te beloven, die, naar het mij voorkomt, geheel afhankelijk zal zijn van haren inwendigen toestand. Hierover valt nog niet veel te oordeelen. Met zijne eigene kinderen mede, had de heer WEIJERMANS, toen ik hem bezocht, slechts veertien leerlingen, waarvan vier in den geheelen kost. Alles is hier, althans voor het uiterlijke, op eene groote schaal, en meer op den voet van het middelbaar onderwijs ingerigt. Met genoegen heb ik, een uur lang, gehoord naar eenige vragen, die door hem over onderscheidene onderwerpen, zeer geleidelijk en met veel tact, aan zijne leerlingen gedaan en door dezen beantwoord werden. Orde en regelmaat, een gedurig opzigt over de kinderen, eene liefdevolle behandeling, eene verstandige leiding, en een zeer goed onderwijs — ziet daar de eeretitels, die men, naar het mij toeschijnt, aan deze inrigting niet mag ontzeggen.

»Van eenen geheel anderen aard is de partikuliere school van den onderwijzer BÄHR. Hij heeft in de achtergalerij zijner woning 26 kinderen, die van hem, in de verschillende vakken van het lager onderwijs, onderrigt ontvangen. Ik moet bekennen, dat ik verbaasd heb gestaan over de verstandige, duidelijke, geleidelijke en tevens hoogst eenvoudige wijze, waarop dit inlandsch kind zijne leerlingen opleidt. Hij is inderdaad zijn vak volkomen meester; niet machinaal, maar met oordeel en vlugheid van begrip antwoordden de kinderen, ook op de vragen, die ik hun deed; en het gesprek, dat ik met den onderwijzer hield, overtuigde mij, dat hij een jong mensch is, die, ofschoon nederig en eenvoudig van voorkomen, echter bekwaamheden bezit, waardoor hij menig in Europa gevormden onderwijzer verre overtreft.

»Ziet daar M. H. H. een kort en oppervlakkig verslag van de scholen, die ik op mijne laatste reis heb bezocht. Gij zult er met genoegen uit ontwaren, dat over 't algemeen de inrigtingen zich in eenen vrij goeden toestand bevinden, maar zoo veel te meer zult gij het dan ook met mij betreuren, dat er nog zoo groote behoefte bestaat aan eene vermeerdering en aanzienlijke uitbreiding dier inrigtingen, dat er zoo talloos veel kinderen rondloopen, zonder een zweem van onderwijs te ontvangen. Hoe veel tijd is er reeds weder verloopen, sedert deze hoofdcommissie in het bezit is gekomen eener volledige en naauwkeurige statistiek der behoefte aan op te rigten scholen. En nog zijn wij op dezelfde hoogte, als vóór het opmaken dier statistiek.

»Wat de reden is, waarom tot dus verre aan de voorstellen dezer hoofdcommissie geen gevolg is gegeven, is mij onbekend; maar zeker is het, dat ik mij thans tot het publiek zal wenden, nu de pogingen in den boezem dezer vergadering schipbreuk schijnen te lijden, en dat ik een waarachtig, niet overdreven, maar ook niet verzacht tafereel zal ophangen van de schandelijke wijze, waarop de zedelijke aangelegenheden, niet alleen der Mohamedanen, maar ook der Christen-inwoners dezer gewesten worden verwaarloosd."

De president der hoofdcommissie van onderwijs, de graaf VAN HOGENDORP, betoonde zich over het slot van dit verslag zeer ontevreden, en was van oordeel, dat hij, als lid van dèn raad van Indië, en dus een deel der Regering uitmakende, de beleediging, die, gelijk hij meende, daarin het Gouvernement werd aangedaan, niet onopgemerkt mogt laten. Hij verklaarde daarom, dat

hij het zich tot pligt rekende, om daarvan aan den Gouverneur-Generaal kennis te geven. Dientengevolge voegde de verslaggever nog de volgende nota bij zijn rapport.

»Indien ik had kunnen vermoeden, dat de geachte president der hoofdcommissie van onderwijs zich zóó gevoelig zou betoonen wegens het slot van mijn op dato 10 September 1847 ingediend verslag, dat hij mij zelfs dreigde met eene mededeeling daarvan aan het Gouvernement, dan had ik die zinsneden waarschijnlijk anders ingerigt; niet omdat ik door die bedreiging bevreesd ben geworden (want ik verklaar thans ronduit, dat het mij aangenaam zal zijn, indien er gevolg aan wordt gegeven); maar omdat ik zoo veel mogelijk onaangename indrukken bij personen tracht te vermijden, en slechts de zaak op het oog heb, die aan de hoofdcommissie van onderwijs is toevertrouwd. Die zaak is het onderwijs, de vorming, de opvoeding der jeugd in Neêrlandsch Indië. Indien nu, op eene Christenbevolking van 10 of 12,000 zielen, 1000 à 1100 kinderen van alle onderwijs verstoken zijn (gelijk de hoofdcommissie zelve in hare missive aan het Gouvernement, de dato 20 Augustus 1847 verklaard heeft), mogt ik dan niet zeggen, »dat de zedelijke aangelegenheden niet alleen van de Mohamedanen, maar ook van de Christen-inwoners dezer gewesten op eene schandelijke wijze worden verwaarloosd?"

»Ik heb er mij niet over uitgelaten aan wie de schuld ligt dier verwaarloozing. De president heeft mijn verslag geëxpliceerd, als of ik de hoofdcommissie, — later, als of ik het Gouvernement bedoelde. De in de vergadering aanwezige leden hebben geen van allen in die meening gedeeld, omdat zulk eene gevolgtrekking niet met regt uit hetgeen ik geschreven heb is op te maken. Ik wil hier thans bekend stellen wie ik eigenlijk op het oog had.

»In de *eerste* plaats bedoelde ik de ouders der kinderen zelve, *die verpligt waren geweest, om, òf aan het Gouvernement, òf aan de plaatselijke besturen, òf aan de hoofdcommissie van onderwijs, voorziening te verzoeken in de behoefte aan onderwijs voor hunne kinderen, en die niet hadden moeten rusten vóór hieraan voldaan was.*

»In de *tweede* plaats de plaatselijke besturen; de hoofdcommissie heeft, in de missive van den 20 Augustus l.l., dat gevoelen met mij gedeeld, en zelve gezegd: »wenschelijk ware het geweest, dat deze treurige gesteldheid algemeen, door de daartoe bevoegde autoriteiten, aan het Gouvernement of aan de hoofdcommissie van onderwijs uit eigen beweging ware kenbaar gemaakt; daar de bestaande, op vele plaatsen reeds ingekankerde kwaal, zonder het door deze commissie expresselijk gedaan algemeen onderzoek, vermoedelijk nog lang verborgen zou zijn gebleven."

»In de *derde* plaats meende ik, dat de voorstellen der hoofdcommissie tot voorziening in het onderwijs van 1100 kinderen reeds sedert vele maanden, zonder eenig gevolg, aan het Gouvernement gedaan waren. Ik schreef het aan dezelfde oorzaken toe, die een, bij de missive van den 16 December 1845, no. 3/338, aan de Regering gedaan verzoek, om *vier* onderwijzers voor de dienst van Indië, tot dus verre (alzoo bijna twee jaren lang), zonder de gewenschte uitkomst hebben gelaten.

»Thans blijkt mij, dat de Regering in deze aangelegenheid nog niet heeft kunnen handelen, omdat het reeds voor geruimen tijd gearresteerde voorstel aan het Gouvernement, ten behoeve van 1100 verwaarloosde kinderen, eerst voor weinige dagen, den 20 Augustus 1847, is afgegaan. De secretaris

heeft zich, in eene aanteekening met potlood op mijn verslag, trachten te verontschuldigen, door aan te voeren, »dat de laatste opgaven eerst in de maand Mei l.l. zijn ingekomen;" en in de missive aan het Gouvernement, »dat het bestaan hebbende gemis aan de zoo noodzakelijke vaste hulp tot het afschrijven der stukken eenige vertraging heeft veroorzaakt." Wat het eerste betreft, doet het mij leed, dat die verontschuldiging op een' zeer wankelenden grond rust, aangezien reeds zeer lang geleden de stukken in rondlezing zijn geweest, en het schrijven der missive is vastgesteld. Ik mag dat tijdstip veilig op het einde van het vorige jaar rekenen. Er hebben misschien nog een of twee opgaven aan ontbroken, die eerst in Mei l.l. zijn ingekomen, maar die zouden later worden aangevuld. Ik ben in de eerste dagen van Mei op reis gegaan, en toen was reeds vóór langen tijd alles afgeloopen.

»Wat de tweede verontschuldiging betreft, laat ik de beoordeeling der waarde daarvan gaarne aan ieder over, die met de zaak bekend is.

»Door de hoofdcommissie zelve is een allerdroevigst tafereel opgehangen van de zedelijke verwaarloozing van een aantal kinderen in Indië. »Een aantal," zoo zegt zij in hare missive van Aug. l.l., »een aantal van niet minder dan tusschen de 1000 en 1100 Christenkinderen, zoo op Java als wel hoofdzakelijk in de Buitenbezittingen, wordt gevonden, hetwelk van de gelegenheid tot het erlangen van onderwijs verstoken, aan zich zelf overgelaten, als het ware in het wild opgroeit; daar het bij de ouders meestal aan de gelegenheid, den lust of de bekwaamheid hapert, om hunne kinderen, zelfs in het lezen en schrijven, eenig onderrigt te geven, of om hun eenige beginselen van zedelijk gevoel in te boezemen. Bij hunne physieke ontwikkeling, blijven die ongelukkigen dus geheel onbekend met de eerste grondregelen van orde en pligt, zijn aan luiheid en zedeloosheid overgegeven, en worden, in stede van, na wel volbragten schooltijd, eenmaal als nuttige onderdanen en getrouwe burgers in de maatschappij te kunnen optreden, nietswaardige wezens, ja dikwijls gevaarlijke sujetten voor de kolonie, die hunne oorspronkelijke menschenwaarde op eene jammerlijke wijze verloochenen."

»Inderdaad, een droevig tafereel, dat de hoofdcommissie ophangt! Waar zulk een stand van zaken wordt aangetroffen, daar is het pligt van ieder, onverschillig wie, om te trachten verbeteringen en hervormingen aan te brengen, maar bovenal van iemand, die door de betrekking, welke hij de eer heeft te bekleeden, onmiddellijk geroepen is, om voor de opvoeding der jeugd te waken. Als ik derhalve door alle geoorloofde middelen een beter lot voor dat duizendtal ongelukkigen tracht te verkrijgen, dan doe ik niet meer dan mijn' pligt. Toen ik de hoofdcommissie er in mijn laatste verslag op nieuw opmerkzaam op maakte, deed ik niet meer dan mijn' pligt. Als ik weldra de aandacht van het publiek op de dringende zedelijke behoeften van Indië en van die duizend in 't bijzonder zal vestigen, — dan zal ik niet meer doen dan mijn' pligt.

»Ik had gedacht, ook wat dit laatste voornemen betreft, weerklank en goedkeuring bij de hoofdcommissie te zullen vinden. Nooit althans kon ik op het denkbeeld komen, dat de achtenswaardige president zich daardoor beleedigd zou achten. Maar hoewel mij dit grieft en leed doet, hoewel ik hoogen prijs stel op de welwillendheid van zulk een aanzienlijk staatsdienaar — toch zal ik mij, noch daardoor, noch door iets ter wereld laten terughouden van te doen hetgeen ik reken, dat mijn pligt is. En wanneer slechts die duizend arme paria's uit de zedelijke ellende, waarin zij verkeeren, gered worden,

dan zal ik mij de onaangenaamheden en het verdriet gaarne getroosten, die het aanwenden der middelen om dat doel te bereiken, mij kost.

»Vriendelijk verzoek ik, dat deze ophelderende nota bij mijn verslag worde gevoegd, als dit aan het Gouvernement wordt aangeboden."

Op den 20 Augustus 1847 was alzoo door de hoofdcommissie van onderwijs een zeer gemotiveerd voorstel aan het Gouvernement gedaan, hoofdzakelijk de strekking hebbende, om op *twaalf* verschillende plaatsen op Java en de Buitenbezittingen, waar thans sedert jaren volslagen gebrek was aan alle onderwijs, nieuwe scholen op te rigten. Een plan van de op te trekken gebouwen, allen op eene zeer kleine schaal en hoogst eenvoudig ingerigt, en eene naauwkeurige berekening van de kosten waren er bijgevoegd. — Eenige maanden later, zoo ik mij niet vergis in December 1847, ontving de hoofdcommissie op hare voorstellen eene dispositie, die in zoo verre gunstig was, dat de Regering eveneens overtuigd scheen te zijn van het gebrek aan onderwijs, dat op al die plaatsen bestond, en de noodzakelijkheid, om daaraan meer uitbreiding te geven. Zij verklaarde zich dan ook genegen, om het voorstel der hoofdcommissie te volgen, maar zag zich, door omstandigheden, genoodzaakt, om vooreerst niet meer dan *vier* nieuwe scholen op te rigten, terwijl zij het voornemen had, om in vervolg van tijd langzamerhand ook in de behoeften der overige plaatsen te voorzien. Om deze redenen werd de hoofdcommissie uitgenoodigd, om uit de *twaalf* op te rigten scholen eene keuze van *vier* te doen voor die plaatsen, waar de oprigting, volgens hare meening, het meest dringend noodzakelijk was, en het Gouvernement in dien geest een nader voorstel aan te bieden. Aan dezen last voldoende, gaf de hoofdcommissie die plaatsen op, waar het grootste getal kinderen aanwezig was, namelijk Serang, de hoofdplaats der residentie Bantam; Magelang, de hoofdplaats der residentie Kadoe; Poerwo-redjo, de hoofdplaats der residentie Bagelen, en Banjermassing op de Zuid-Oostkust van Borneo. Een halfjaar later, in de maand Julij 1848, kwam de Regering op dit voorstel terug, door aan de hoofdcommissie van onderwijs de vraag te doen, of de kosten, die de oprigting dezer scholen ten gevolge zou hebben, niet althans gedeeltelijk gevonden konden worden door bezuiniging op de reeds bestaande scholen of liever op de bezoldiging der onderwijzers. Zij voegde daarbij zelfs een plan, waarop onder anderen aan sommige onderwijzers, die nu *f* 1800 's jaars hadden, in den vervolge slechts *f* 1500 zou worden toegelegd, en verkreeg op die wijze inderdaad eene bezuiniging, die grootendeels de kosten der op te rigten scholen zou bestrijden. De hoofdcommissie heeft echter hare goedkeuring niet aan dit plan kunnen hechten, voornamelijk op grond, dat de tegenwoordige bezoldiging der meeste onderwijzers in Indië eer te laag, dan te hoog mag genoemd worden.

Het is om deze redenen zeer te betreuren, dat de Javasche Courant ons geen meer uitvoerig berigt heeft gegeven, en ons vooral ook niet heeft me-

degedeeld, hoe het financiële gedeelte dezer nieuwe inrigting is geregeld. Immers, eene enkele betrekking uitgezonderd, zijn de bezoldigingen der onderwijzers over 't algemeen reeds zoo laag gesteld, dat, bij eene vermindering van dat cijfer, het onderwijs ongetwijfeld een aantal kundige en verdienstelijke mannen zal verliezen. Nu reeds trachten velen hunne betrekking, die ook in andere opzigten in Indië zoo weinig genoegelijks heeft, voor eene meer lukratieve te verwisselen, en zoo het stelsel van bezuiniging der Regering, in weerwil van het gevoelen der hoofdcommissie, toch is gevolgd, dan vreezen wij, dat de weldaad, die met de eene hand gegeven is, weer door de andere vernietigd zal zijn.

Maar wij hopen, dat dit het geval niet mag wezen! Wij hopen, dat even als te Magellang, ook weldra te Poerwo-redjo en Serang goede scholen zullen geopend worden. Wij hopen, dat niet alleen Banjermassing, maar ook de andere door de hoofdcommissie opgegeven plaatsen zich eerlang in een geregeld onderwijs zullen verheugen. En bovenal zien wij met gespannen verwachting »het beknopt overzigt" te gemoet »omtrent de talrijke schoolinrigtingen, welke niet alleen op Java, maar ook te Padang, Makassar, Riou, Amboina, Ternate, Banda, Menado en Benkoelen sedert lang worden aangetroffen." Indien dat overzigt ons dan bekend maakt, niet alleen met het aantal leerlingen, waarmede elke school bevolkt is, maar ook in hoe verre al de inrigtingen te zamen voldoende zijn om in de behoeften van geheel Neêrlandsch Indië te voorzien, niet alleen met de administratieve, financiële en statistische aangelegenheden, maar vooral ook met den geest, den aard en de strekking van het onderwijs en den invloed, dien het tot dus verre op den zedelijken toestand der bevolking heeft uitgeoefend, dan zullen allen, die belang stellen in het welzijn en den bloei der maatschappij van onze Indische landgenooten, in de gelegenheid worden gesteld, om, door voorlichting en opmerkingen, door teregtwijzing en raadgevingen, iets bij te dragen tot het bevorderen eener zaak, die in ieder land, en ook in Indië, de kiem is van alle ontwikkeling en beschaving, van materiële welvaart en waarachtig volksgeluk.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

5. *De Singapore Free-Press over de publicatie van den 27 October 1848.*

De publicatie van den heer ROCHUSSEN van den 27 October 1848 heeft ook de opmerkzaamheid getrokken der redactie van de Singapore Free-Press, die in haar nommer van den 9 November daaraan een artikel wijdt, hetwelk wij gewigtig genoeg achten, om daarvan eene vertaling voor deze bladen te bestemmen. Men kan er uit zien, hoe onze Britsche naburen den toestand onzer koloniën beoordeelen, en welk eene zonderlinge figuur de maatregelen van het Gouvernement ten opzigte der demonstratie van den 22 Mei in de oogen der beschaafde wereld maken. Zie hier eene woordelijke vertaling van het bedoelde artikel.

»De Javasche Courant van den 28 Oct. j.l. bevat een uittreksel uit het register der besluiten van den Gouverneur Generaal, waaruit blijkt, dat de minister van marine en koloniën *ad interim* den Gouverneur Generaal eene depêche heeft toegezonden, waarin hij berigt, dat het verslag van den Gouv. Gen. betrekkelijk het voorgevallene te Batavia in Mei j.l. een' pijnlijken indruk gemaakt had op den Koning, niet slechts wegens het ongunstig kontrast, dat zij vormen met de gewaarwordingen, door de jongste politieke gebeurtenissen in Europa in het moederland verwekt, maar omdat dienaren van het Gouvernement hunne verpligting, om een goed voorbeeld te geven, in den wind slaande, zich onbezonnen op den voorgrond hebben geplaatst in het openbaren van politieke grieven, in strijd met den gevestigden staat van zaken in de kolonie, en hunnen pligt, als ambtenaren der regering en bewoners der overzeesche bezittingen van den Staat. Z. M. begeert derhalve, dat aan deze personen worde bekend gemaakt, dat hunne handelingen zijn hoogste misnoegen hebben opgewekt, dat er alle reden bestond om hen van hunne posten te ontzetten en uit de kolonie te verwijderen, en dat de Gouverneur Generaal wordt gemagtigd, om, des noodig, nog strengere maatregelen te nemen. Z. M. verlangt, dat den ingezetenen van Ned. Indië ernstig onder het oog worde gebragt, dat, wanneer zij klagten of grieven mogten hebben, het hun pligt is, deze bekend te maken aan den Gouv. Gen., die Zijner Majesteits vertegenwoordiger is en zijn vertrouwen bezit. De Gouv. Gen. beveelt diensvolgens, dat het ter kennis zal gebragt worden van alle beambten, officieren en verdere bewoners van Ned. Indië, maar, in de overtuiging waarschijnlijk, dat zijne vrees hem in den aanvang verleid had, om in zijn verslag de plaats gehad hebbende gebeurtenissen te overdrijven, voegt hij er bij, dat hij alsnog geene reden heeft gevonden, om tot ernstige maatregelen over te gaan, en dat hij in staat is geweest, aan den Koning te berigten, dat orde en gehoorzaamheid aan de wet in de kolonie heerschen.

»Men moet wel uit deze handelwijze van den Koning opmaken, dat de Gouverneur Generaal een zeer verontrustend berigt omtrent het gebeurde te Batavia moet hebben opgezonden, dat in staat is geweest zoo groote verontwaardiging te wekken in het gemoed des Konings, en het is waarschijnlijk, dat de Gouverneur Generaal de zaken wat sterk zal hebben geteekend, ten einde de maatregelen, door hem zelven bij die gelegenheid genomen, te verontschuldigen. Intusschen kan het niet ontkend worden, dat een goed deel der opgewondenheid, welke bij die gelegenheid heerschte, het gevolg was der onvoorzigtigheid van den Gouverneur Generaal en zijne raadslieden. In plaats van eenen weg in te slaan, die, behoudens orde en veiligheid, de vervulling verzekerde van het redelijk verlangen van een aantal geachte en invloedrijke Nederlandsche ingezetenen van Batavia, tot eene vreedzame uiteenzetting der maatschappelijke en staatkundige bezwaren, onder welke Nederlanders in de koloniën gebukt gaan, gaf het koloniaal bestuur, door zijne wankelmoedigheid en beschroomdheid, aan hetgeen anders eene zeer kalme verklaring van gevoelens zou geweest zijn, het karakter van wanorde en verwarring. Had men het zeer gepast verzoek toegestaan, tot verlof om de vergadering bij biljetten bijeen te roepen, dan zou alles rustig zijn afgeloopen, en de ordelievende ingezetenen van Batavia zouden geduldig die verbeteringen in de kolonie hebben afgewacht, die zij, na de concessiën in het moederland gedaan, geregtigd waren te wenschen en te verwachten. Hunne verlangens waren gematigd en redelijk, en zij namen alle middelen te baat, die te hunner beschikking stonden, om ze op de vreedzaamste en meest wettige wijze uit te drukken. Zij stelden geene revolutionaire maatregelen voor, geschikt om de Regering te veranderen of haar gezag te schokken. Al wat zij begeerden te verzoeken, was vrijheid der drukpers, onder degelijke waarborgen tegen het misbruik, vertegenwoordiging der Nederlanders in Indië in de wetgevende kamer in Holland, eene verandering in de vereischten tot het bekleeden van Gouvernementsposten in Indië, en de verbetering en uitbreiding der inrigtingen tot onderwijs in de kolonie. Zij zouden hun vaderland onwaardig en zijner belangen ontrouw zijn geweest, indien zij, deze gebreken en onvolkomenheden in het koloniale stelsel kennende, en wetende hoe zeer zij den wezenlijken vooruitgang en het welzijn van Nederlandsch Indië benadeelen, niet gewenscht en gepoogd hadden ze bekend te maken, en de middelen aan te wijzen, waardoor ze konden hersteld worden.

»Inderdaad, noch de Regering in Indië, noch die van het Moederland, kan ontkennen, dat de bestaande orde van zaken in de kolonie verre van voldoende is. Zij kunnen niet ontkennen, dat het autocratisch stelsel van regering vele bezwaren met zich brengt, en der kolonie en harer bewoners veelzins tot schade verstrekt; en dat, terwijl het de materiële belangen der kolonie benadeelt, het een' nog ongunstiger' invloed op de bevolking uitoefent. Wij zullen hier de velerlei betreurenswaardige gevolgen van dat stelsel niet uiteenzetten; ieder inwoner der kolonie, die ooit over de zaak heeft nagedacht, en wiens belangen niet afhankelijk zijn van het tegenwoordige stelsel, erkent en betreurt ze. Het is slechts door hunne uit den weg ruiming, dat wij hopen kunnen Java die hoogte

van voorspoed en dat gewigt te zien bereiken, die het wegens zijne uitgestrektheid en hulpmiddelen bereiken kan, maar onder het bestaande stelsel vergeefs zou verwachten.

»Zou er dan gevaar in gelegen zijn voor de handhaving der Nederlandsche heerschappij in de kolonie, indien zulke verbeteringen werden toegestaan, als waardoor voldaan zou worden aan de redelijke wenschen van hen, die daarop aandringen? Wij gelooven het niet; — en wat de ondervinding, ten opzigte van dergelijke veranderingen, in het geval van Britsch Indië geleerd heeft, toont, hoe weinig reden men heeft om terug te deinzen voor het invoeren van belangrijke veranderingen, welke de uitbreiding van politieke en handels-vrijheid ten doel hebben. De eenige personen, voor wie dergelijke veranderingen nadeelen zouden opleveren, zijn diegenen, die van het tegenwoordige uitsluitende stelsel van regering en van het handelsmonopolie de vruchten inoogsten; maar zij zijn weinigen in vergelijking met diegenen, wier belangen en welzijn door eene verandering van stelsel grootelijks zouden bevorderd worden. Is de Britsche magt in Indië verzwakt door het openstellen van den handel, en de opruiming der handels-voorregten van de Oost-Indische Compagnie? Heeft de vrijheid der drukpers, en de vergunning tot het behandelen en voorstellen van grieven wel het minste nadeelige gevolg gehad? Zij hebben integendeel gestrekt om de wezenlijke magt van het Gouvernement in Indië uit te breiden, en het aangenamer te maken bij de massa der bevolking en de Europesche ingezetenen, die met het Gouvernement in geene betrekking staan. Hebben zij daardoor al geene groote regtstreeksche werking op het bestuur des lands verkregen, zij hebben echter een' belangrijken zijdelingschen invloed op dat bestuur er aan te danken. Zij worden daardoor in staat gesteld, om op de maatregelen der Regering en de gedragingen harer dienaren eene heilzame controle uit te oefenen. Wat in Britsch Indië zoo goed heeft gewerkt, gelooven wij niet dat kwalijk zal werken in Nederlandsch Indië. Het is gemakkelijker te regeren door rede en vertrouwen, dan door geweld en vrees.

»De uitgedrukte gevoelens van den Koning der Nederlanden moeten eene oorzaak van opregte droefheid voor elken ordelievenden en welgezinden Nederlander in de kolonie zijn. Zij leggen eene neiging aan den dag, om niet de geringste concessie te doen, maar integendeel om den tegenwoordigen staat van zaken met de uiterste gestrengheid te handhaven, en om elke openbaring van liberale gevoelens met geweld te onderdrukken. Zij geven aan de ingezetenen der kolonie de verzekering, dat hun alle aandeel wordt geweigerd aan de hervormingen van het politiek stelsel, die in het moederland zijn toegestaan, en dat zij daarvan voor zich geenerlei vrucht zullen trekken; dat de Koning, terwijl hij in Holland liberaal is, in Nederlandsch Indië nog als despoot wil regeren. Terwijl deze gevoelens het koninklijk gemoed beheerschen, is het eene bespotting, en niets minder, wanneer hun gezegd wordt hunne klagten tot herstel van grieven bij den *Gouverneur-Generaal* (*) in te dienen, terwijl te gelijker tijd deze wordt

(*) Dit woord staat cursief in het besluit.

aangespoord, om van de willekeurige magt over de personen der ingezetenen van Nederlandsch Indië, waarmede hij bekleed is, zonder eenige terughouding gebruik te maken. Geen ambtenaar, die prijs stelt op zijnen post, geen ingezeten, wien het verlaten des lands niet onverschillig is, zou, na het besluit, waarover wij hier onze gedachten mededeelen, het durven wagen, het oor van den Gouverneur Generaal te vergen voor een verslag van klagten en grieven betrekkelijk den politieken en maatschappelijken toestand des lands. Het wezenlijk oogwit, de ware zin dezer bevelen en besluiten is — onbegrensde onderwerping en volkomen stilzwijgen over alles, wat slechts eenigzins betrekking heeft tot de Regering, haar stelsel en hare maatregelen."

Tot dus verre de Singapore-Free-Press. Voorzeker kan het niet onbelangrijk geacht worden hare stem over het gebeurde te vernemen. Gelukkig is zij niet in alle opzigten juist onderrigt, want dat niet alle vrucht der politieke hervorming van Nederland voor de koloniën kan verloren gaan, daarvoor heeft de hervormde grondwet zelve gezorgd. Indien de tijdelijke minister van koloniën den waren aard van het gebeurde te Batavia en de behoeften van Indië miskend heeft: van den tegenwoordigen definitieven minister mogen wij zonder twijfel betere verwachtingen koesteren. Maar al mogten wij ons daarin bedriegen, in de tegenwoordige grondwet ligt het beginsel eener voor groote uitbreiding vatbare bemoeijing der nationale vertegenwoordiging met de belangen van Indië, die bij de meer populaire zamenstelling der kamers, en de meerdere publiciteit, die de aangelegenheden der koloniën langs velerlei wegen beginnen te verkrijgen, op den duur niet missen kan de zaak van Indië tot de zaak van het kalme en ordelievende, maar geene verdrukking of willekeur duldende volk van Nederland te maken. Hieraan schrijf ik het ook toe, dat, volgens mijne berigten uit Indië, met de jongste overland-mail ontvangen, de publicatie van den Gouverneur Generaal aldaar zeer weinig effect heeft gemaakt. Wel waren sommigen boos, omdat zij voor oproermakers worden uitgekreten; maar de meesten, die aan het voorgevallene hebben deel gehad, en schier het gansche publiek, hebben er een oogenblik om gelagchen en daarna van de zaak niet meer gesproken. Ook vertrouwt men, dat de Koning, beter ingelicht, zijnen toorn over eene zaak van zoo weinig wezenlijke beteekenis spoedig zal laten varen. Intusschen verminderen de grieven niet, en verwekken de jongste benoemingen en bevorderingen veel misnoegdheid onder de ambtenaars. Men merkt op, dat kunde en ijver thans minder dan ooit schijnen te beteekenen.

A. X.

VARIA.

In het te Singapore in het licht verschijnend »Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia," in het nommer voor September, 1848, p. 634, komt een berigt van Dr. BLEEKER voor, omtrent zijne Ichthyologische Fauna van Sumbawa, waarin het volgende gelezen wordt.

»Van sommige species, die aan de wetenschap reeds bekend zijn, heb ik nieuwe diagnosen opgemaakt, even als ik gedaan heb ten aanzien eeniger twijfelachtige species. Ik moet het zeer betreuren, dat ik, ten gevolge mijner onvermijdelijke verwijdering van de wetenschappelijke wereld, buiten staat ben de nieuwe species te doen lithographeren. Ik zal mijne terugkeering naar Europa moeten afwachten, om mijne reeds gedeeltelijk voltooide *Fauna Archipelagi Indici Ichthyologica* uit te geven. De pogingen, die ik bij het Gouvernement van Ned. Indië voor de uitgave heb in het werk gesteld, hebben niet alleen niet den gewenschten uitslag gehad, maar, ten gevolge mijner overplaatsing van Batavia naar Samarang en Soerabaija, ben ik zelfs buiten de mogelijkheid gesteld, om mijn kabinet, door den arbeid van vele jaren en met groote kosten bij elkander gebragt, ten nutte der Ichthyologische wetenschap aan te wenden. Batavia, nog voor korten tijd het middelpunt der wetenschap in Ned. Indië, zal weldra geheel ophouden zulks te zijn. De wetenschappelijke tijdschriften: het *Tijdschrift voor Neerlandsch Indië*, het *Natuur- en Geneeskundig Archief*, het *Indisch Magazijn*, op welke deze bezittingen roem mogten dragen, hebben allen opgehouden te bestaan. Het jaar 1848 zal in de geschiedenis van Nederlandsch Indië worden gebrandmerkt als het laatste van het decennium zijner wetenschappelijke werkzaamheid. Moge weldra de tijd komen, dat de wetenschap weder zal beschermd en geschraagd worden tegen de ongunstige inwerkingen, welke in het midden van haren bloei, haar langzamerhand ondermijnd hebben en met geheelen ondergang bedreigen."

Het zijn zware beschuldigingen, die in deze regelen vervat zijn, en het is vooral grievend voor den Nederlander, die het wél met zijn Vaderland meent, die in een buitenlandsch Tijdschrift te moeten lezen. Maar zijn zij onverdiend? Och of wij het beweren mogten! De geschiedenis van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, waarmede deze nieuwe in Nederland uitgegeven jaargang geopend werd, toont ons maar al te zeer, aan welke verderfelijke inblazingen het Gouvernement gehoor heeft gegeven; wat de rampzalige gevolgen zijn geweest voor de belangen van wetenschap en beschaving. Of ook het staken der uitgave van het Indisch Magazijn en van het Natuur- en Geneeskundig Archief aan dergelijke oorzaken moet worden toegeschreven, kun-

nen wij, bij gebrek aan bescheiden, niet beslissen. Misschien kan de redacteur van het Tijdschrift, waarvoor wij deze regelen bestemmen, daaromtrent nog eenige opheldering geven (*). Kan men het Dr. BLEEKER kwalijk nemen, dat hij zijne klagten in een Engelsch Tijdschrift heeft uitgestort? Voorzeker niet; want de eer des Vaderlands vordert, dat de smet, die de stremming en verdrukking der wetenschappelijke en zedelijke ontwikkeling op de geheele natie zou doen kleven, ten gevolge van het krachtig protest der woordvoerders van de wetenschap en de beschaving, alleen op hen terugvalle, die daarvan, tegen den wil der natie, de bewerkers zijn; en de belangen der wetenschap en der menschheid zijn zoo heilig, dat ieder, die met de ware liefde daarvoor vervuld is, zelfs indien, wat ondenkbaar is, de ware belangen des Vaderlands daarmede in strijd konden raken, die eerste boven de laatste verkiezen zou. En waar of hoe bestaat thans nog in Nederlandsch Indië eene gelegenheid, om die belangen te laten gelden? Het oor der Regering is er voor zulke klagten gesloten, en de ten allen tijde gebreidelde, maar nu geheel werkeloos gemaakte drukpers heeft elk beroep op de publieke opinie, anders dan langs den gekozen omweg, onmogelijk gemaakt.

Men zegt echter, dat de Gouv. Generaal over dit artikel van den heer BLEE-

---

(*) Indien wij wel onderrigt zijn, is aan den Redacteur van »het Indisch Magazijn" door den algemeenen Secretaris, onder wien hij als commies werkzaam was, te kennen gegeven, dat de redactie van een Maandwerk onvereenigbaar was met de betrekking die hij bekleedde, en hij dus tusschen deze beiden moest kiezen. Natuurlijk koos hij de laatste. De oorzaak van het ophouden van het »Natuur- en Geneeskundig Archief" is ons meer van nabij bekend. Toen de Redacteur van het »Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" in het midden van 1847 zich op reis bevond, en de door ons in de vorige aflevering breedvoerig verhaalde moeijelijkheden en onaangenaamheden van de zijde der Regering ondervond, verlangde het militaire departement, dat de chef der geneeskundige dienst eene voordragt zou doen, om den officier van gezondheid der 1ste klasse Dr. P. BLEEKER van Batavia te verplaatsen. De chef der geneeskundige dienst voldeed echter daaraan niet, en verklaarde zich integendeel, in de krachtigste bewoordingen, tegen die verplaatsing, omdat de heer BLEEKER te Batavia niet gemist kon worden. Vele instellingen toch, voor de studie der officieren van gezondheid allernuttigst en noodzakelijkst, zoo als een pas opgerigt pathologisch kabinet, de wetenschappelijke bijeenkomsten van alle medici, voor de vorming der geneeskundigen allerheilzaamst, en bovenal ook het »Natuur- en Geneeskundig Archief" zouden door zijne verwijdering zeer veel schade lijden. Maar al deze argumenten en nog vele anderen, door den chef der geneeskundige dienst voorgesteld, baatten niet; de heer BLEEKER werd eerst naar Samarang, toen naar Soerabaija en thans naar Ambarawa verplaatst. Wat de chef der geneeskundige dienst omtrent het »Natuur- en Geneeskundig Archief" voorspeld had, werd al spoedig bewaarheid; na weinige weken had het opgehouden te bestaan. Eenige maanden later trok zich de directie van het Bataviaasch genootschap deze zaak weder aan, en verzocht de hulp van den chef van de geneeskundige dienst, om, al was het dan ook op eene minder uitgebreide schaal, zulk een periodiek geschrift te kunnen publiceren. Er bestond veel hoop, dat dit plan zou gelukken; of liever naar aanleiding van dit plan had zich reeds weder eene redactie voor een uitsluitend aan de geneeskunde toegewijd tijdschrift gevormd; maar tot ons leedwezen lezen wij in de Javasche Courant van 20 September 1848, no. 76, eene advertentie van den volgenden inhoud. »De redactie van het geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, maakt H. H. inteekenaren bekend, dat zij van de uitgave heeft afgezien, daar de drukkerij van het Bataviaasch Genootschap is te niet gegaan, en de boekdrukkers LANGE en Co. difficulteren, de bijdragen te drukken zoo als zij door de redactie zullen worden ingezonden.

(w. g.) Dr. W. BOSCH."

De Redactie.

KER zeer verontwaardigd is, en hem zijn ontslag uit de dienst zou willen toezenden. De Indische Regering schijnt dus te verlangen, dat de beoefenaars der wetenschap nog de hand komen kussen, die aan de wetenschappelijke belangen den doodelijken slag heeft toegebragt. Anderen, in hunne overtuiging, dat de heer BLEEKER inderdaad niets miszegd heeft, kunnen niet gelooven, dat de Gouv. Generaal zich zoo ver zou laten vervoeren. Zooveel is intusschen zeker, dat de heer BLEEKER van wege het Gouvernement over dat artikel is aangeschreven, en ook reeds heeft geantwoord; maar van den inhoud dier correspondentie is tot dusverre niets uitgelekt.

Het schijnt intusschen, dat de Regering van Ned. Indië begint in te zien, dat zij zich in de oogen der beschaafde wereld geweldig heeft gecompromitteerd. Het Gouvernement stelt alsnu, volgens onze berigten, pogingen in het werk, om een nieuw tijdschrift te doen oprigten, en er loopen zelfs geruchten, dat ten dien einde het gansche Archief voor den heer BUDDINGH, voormaligen mederedacteur van het Tijdschrift voor N. I., zou zijn opengesteld. Maar wat zal het resultaat zijn dezer pogingen, op een tijdstip, dat de bekwaamste en ijverigste bouwlieden aan den tempel der wetenschap, deels, gelijk de HH. HASTCARL, JUNGHUHN, ZOLLINGER, V. HOËVELL, de kolonie achtereenvolgens verlaten hebben, deels, gelijk de heer BLEEKER, hunne ontevredenheid over hetgeen ten aanzien der drukpers heeft plaats gehad in geenen deele verhelen? Zeker is het, dat velen, die om hunne medewerking zijn aangezocht, beleefdelijk bedankt hebben, en niet voornemens zijn voor de drukpers in Indië te werken, aleer hare belangen door eene wet geregeld en aan de thans bestaande willekeur onttrokken zijn. A. X.

In Nederlandsch Indië, en voornamelijk te Batavia, hebben zich in het laatste tien- of vijftiental jaren zeer vele Europesche ambachtslieden en industriëlen nedergezet, die daar niet alleen hun brood verdienen, maar waarvan sommigen zelfs rijkdommen verzamelen. Zoo zijn er horologiemakers, zadelmakers, bakkers, banketbakkers, kleedermakers, schoenmakers, koperslagers, lampenmakers, kappers, goud- en zilversmeden, kortom, allerlei ambachtslieden, te veel om ze allen op te noemen. Maar — wat het zonderlingste is — allen zijn (ik geloof zonder eenige uitzondering) vreemdelingen, meestal Franschen. Waarom zetten zich op die wijze geen Nederlanders in hunne eigene bezittingen, in hun eigen land, neder? Hebben over 't algemeen de vreemdelingen minder vooroordeel tegen en meer kennis van den toestand van Indië? Of is alle ondernemingszucht, alle kracht en moed bij onze natie uitgedoofd? Of wil de Nederlander niet leven in een land, al is het dan ook zijn eigen land, waar hij de afhankelijke onderdaan is van een despotisch Gouvernement, waar niet de wet, maar het goedvinden van den souverein over zijn' persoon en eigendom beschikt; waar hij van alle staatsburgerlijke regten verstoken is? Wij willen naar de redenen geen verder onderzoek doen, maar wenschten wel, dat het anders ware, en dat de koloniën ook in dat opzigt voordeelig werden voor de Nederlandsche natie; wederkeerig zou dit ook nuttig en voordeelig worden

voor de ingezetenen in de kolonie. Er zou zich dan een nijvere middelstand vormen, die allerweldadigst zou werken op die talrijke ongelukkigen in Indië, die, verstoken van hulpmiddelen om zich ligchamelijk en geestelijk te ontwikkelen, thans copiëermachines worden, zonder kracht en leven, voorwerpen van den spotlust van onbarmhartige grooten. De kiem ligt in hen even goed, als in ieder ander mensch; waarom zou zij, bij gunstiger omstandigheden, zich niet ontwikkelen? Wij voor ons houden ons overtuigd, dat, zoo die zelfde menschen, die men nu den scheldnaam van »sinjo's" naar het hoofd werpt, een ambacht leerden en als onze ambachtslieden in Nederland werden opgevoed, zij geheel andere mannen zouden worden. Of vreest de autokratie den invloed eener nijvere middelklasse van Nederlanders in Indië, en wekt zij daarom de ambachtslieden niet op, om naar Indië zich te verplaatsen, en gunt zij daarom die bronnen van bestaan en rijkdommen liever aan vreemdelingen? Inderdaad voor haar stelsel mag zij dan voor de toekomst vreezen; maar een stelsel op waarheid en regt gegrond, zal in zulk eene kolonisatie zijne kracht en zijne sterkte vinden. Hoe dit zij, wij vinden het eene zaak van zooveel gewigt, dat wij de aandacht van onze landgenooten daarop met den meesten aandrang meenen te moeten vestigen.

Eene door den Koning benoemde Staatscommissie zal eene wet op het hooger onderwijs ontwerpen, met het doel, om dat onderwijs te *verbeteren*. Gelijk ieder, die het wèl meent met het vaderland, zich daarover moet verheugen, juichen wij ook het voornemen toe, om de bron, die vroeger zoo veel toebragt tot den roem en de grootheid van Nederland, ook nu weder te zuiveren en krachtiger te doen vloeijen. Maar wij rekenen ons verpligt, ook voor Indië de weldaden en zegeningen van het hooger onderwijs in te roepen, en daarom de aandacht op eenen allerbelangrijksten tak der wetenschap te vestigen, die tot dus verre aan al onze hoogescholen is verwaarloosd. Noch de geneeskundige, noch de godgeleerde, noch de regtsgeleerde, noch de philoloog, die het voornemen hebben, om hunne loopbaan in Indië te kiezen, vinden tegenwoordig aan onze akademiën gelegenheid, om zich voor dien bijzonderen werkkring meer speciaal voor te bereiden, — en toch is zulk eene voorbereiding hoogst noodzakelijk. Voor toekomstige Indische ambtenaren is eene afzonderlijke akademie te Delft opgerigt, die (jammer maar, dat men er zulk een verderfelijk praerogatief aan verbonden heeft) eene allernuttigste instelling mag genoemd worden, waaraan nu reeds de wetenschap groote verpligtingen heeft. Toekomstige Indische officieren ontvangen eveneens aan de militaire akademie te Breda eene geheel bijzondere opvoeding. Maar zou dit voor hen, die als natuurkundigen, geneesheeren, taalkundigen, advokaten, bedienaren van de godsdienst in Indië wenschen werkzaam te zijn, niet even noodzakelijk wezen? Mij dunkt, deze vraag zal wel door ieder deskundige bevestigend beantwoord worden, en ieder, die, gedurende zijnen akademietijd verstoken van die voorregten, in eenig wetenschappelijk vak in Indië is werkzaam geweest, zal, door eigen ondervinding, van die wenschelijkheid en noodzakelijkheid overtuigd zijn geworden.

Maar thans is er nog eene andere reden, waarom het de schromelijkste gevolgen zou na zich slepen, indien niet ten spoedigste aan onze akademiën voor de talen, de land- en volkenkunde, de regtskennis, de geschiedenis enz. van Nederlandsch Indië leerstoelen werden opgerigt. Immers, volgens onze nieuwe staatsinstellingen is het volk geroepen, om, door zijne vertegenwoordigers, eenen belangrijken invloed op het lot dier landen en van zijne millioenen inwoners uit te oefenen. Nu reeds zullen »de reglementen op het beleid der regering aldaar door de wet worden vastgesteld en zal het muntstelsel door de wet worden geregeld." Maar bovendien zullen ook »andere onderwerpen, deze kolonie en bezittingen betreffende, door de wet worden geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan." Inderdaad even weldadig als deze bepalingen zijn, wanneer ze naar behooren worden ten uitvoer gelegd, even gevaarlijk en verderfelijk zijn ze, zoo wel voor Indië als voor het Moederland, indien in 's lands vergaderzalen geene mannen zitting hebben, die, door eene ernstige en aanhoudende studie, den waren toestand en de waarachtige belangen van onze koloniën kennen en doorgronden. Thans schamen velen, ook van de aanzienlijkste standen, zich niet, om openlijk te verklaren, dat Indië hun geheel en al eene *terra incognita* is, en in de dagelijksche gesprekken merkt men, helaas! maar al te zeer op, dat zij geene onwaarheid spreken. Inderdaad, het is meer dan tijd, dat onze akademiën, die in andere opzigten zoo veel wetenschap rondom zich verspreiden, ook de middelen worden, waardoor de kennis dier onschatbare gewesten, waarmede Nederland staat of valt, een gemeen goed worde der natie en vooral van hen, die haar vertegenwoordigen en over de teederste belangen van kolonie en moederland moeten oordeelen en beslissen. *Wij nemen de vrijheid, de staatscommissie dringend te verzoeken, dat onderwerp tot een ernstig punt harer overwegingen te maken.*

Wij meenen de aandacht onzer lezers nog eens opzettelijk te moeten vestigen op het door A. X. ons toegezonden artikel, »de Singapore Free-Press over de publicatie van den 27 October 1848," (zie boven, bl. 159 vgg.)

Onder de redenen namelijk, welke door sommigen worden aangevoerd om het tegenwoordig stelsel van regering in Nederlandsch Indië te verdedigen, heb ik tot mijne uiterste verbazing ook deze aangetroffen, dat Britsch Indië geheel op dezelfde wijze als onze Indische bezittingen bestuurd wordt. In de Groninger Courant van den 8 December 1848 leest men daaromtrent het volgende:

»In de Oost ondersteunde en leidde de heer v. H. de pogingen van hen, die daar vrijheid van drukpers, vertegenwoordiging en verdere staatsregtelijke hervormingen verlangen.

»Zij, die dit verlangen, beweren in hun adres, dat hetzelfde in de Oostindische bezittingen van Engeland geschiedt. Hierin zijn zij geheel in strijd met de waarheid. Overal waar de Engelschen in Amerika éénige eigenaars en bewoners eener kolonie zijn, hebben zij vertegenwoordiging en politieke

regten, ofschoon onderworpen aan het parlement. In de Oost, waar zij, even als wij in Java, met eenige duizenden Europeanen eenige millioenen inboorlingen moeten onderworpen houden, hebben zij een bestuur geheel gelijk aan ons bestuur."

Dus ver de schrijver in de Groninger Courant. Wij zullen later wel eens gelegenheid hebben, om meer opzettelijk het Engelsche bestuur in Indië met het Nederlandsche te vergelijken, maar willen hier alleen doen opmerken, hoe reeds het boven medegedeelde uit de »Singapore Free-Press" bewijst, dat dergelijke beweringen eene verregaande onkunde verraden omtrent het bestuur der Engelsche bezittingen in Oost-Indië. Dit blijkt vooral zonneklaar uit hetgeen gezegd wordt op bl. 161, en dat wij hier daarom nog eens mededeelen, zonder eenige verandering, dan alleen, dat de woorden, welke in dezen vooral opmerking verdienen, cursief gedrukt zijn.

»Zou er dan gevaar in gelegen zijn voor de handhaving der Nederlandsche heerschappij in de kolonie, indien zulke verbeteringen werden toegestaan, als waardoor voldaan zou worden aan de redelijke wenschen van hen, die daarop aandringen? Wij gelooven het niet, — en *wat de ondervinding, ten opzigte van dergelijke veranderingen, in het geval van Britsch Indië geleerd heeft*, toont, hoe weinig reden men heeft om terug te deinzen voor het invoeren van belangrijke veranderingen, *welke de uitbreiding van politieke en handelsvrijheid ten doel hebben.* De eenige personen, voor wie dergelijke veranderingen nadeelen zouden opleveren, zijn diegenen, die van het tegenwoordige uitsluitende stelsel van regering en van het handelsmonopolie de vruchten inoogsten, maar zij zijn weinigen in vergelijking met diegenen, wier belangen en welzijn door eene verandering van stelsel grootelijks zouden bevorderd worden. Is de Britsche magt in Indië verzwakt *door het openstellen van den handel, en de opruiming der handelsvoorregten van de Oost-Indische Compagnie?* Heeft *de vrijheid der drukpers en de vergunning tot het behandelen en voorstellen van grieven* wel het minste nadeelige gevolg gehad? Zij hebben integendeel gestrekt om de wezenlijke magt van het Gouvernement in Indië uit te breiden, en het aangenaam te maken bij de massa der bevolking en de Europesche ingezetenen, die met het Gouvernement in geene betrekking staan. Hebben zij daardoor al geene groote regtstreeksche werking op het bestuur des lands verkregen, zij hebben echter een' belangrijken zijdelingschen invloed op dat bestuur er aan te danken. Zij worden daardoor in staat gesteld, om op de maatregelen der Regering en de gedragingen harer dienaren eene heilzame controle uit te oefenen. *Wat in Britsch Indië zoo goed heeft gewerkt*, gelooven wij niet dat kwalijk zal werken in Nederlandsch Indië. Het is gemakkelijker te regeren door rede en vertrouwen, dan door geweld en vrees."

Er zal wel niets meer bijgevoegd behoeven te worden, om aan te toonen, hoe zeer de bewering, dat de Engelschen in de Oost een bestuur hebben, geheel gelijk aan ons bestuur, tegen de waarheid strijdt.

Wenschelijk is het voor moederland en kolonie, dat men weldra meer overeenkomstig de waarheid het omgekeerde moge kunnen zeggen, namelijk: dat de Nederlanders in de Oost een bestuur hebben, geheel aan dat der Engelschen gelijk.

De residentie Madioen in het jaar 1846.

Wij zijn in het bezit van nog een paar algemeene verslagen van de verschillende residenten op Java over het jaar 1846, en rekenen het van veel belang, deze in ons Tijdschrift te publiceren. Gelijk wij bij den aanvang van den 10den jaargang uitvoerig hebben berigt, zijn deze verslagen officiële stukken, die door de plaatselijke en gewestelijke autoriteiten jaarlijks aan het Gouvernement worden ingediend. Gewoonlijk maakt men er geen ander gebruik van, dan dat ze aan de leden van den raad van Indië in rondlezing gezonden en voorts gedeponeerd worden. Wij wenschten wel, dat het Gouvernement ze geregeld publiceerde; dat zou voor de kennis van den toestand van Indië van het uiterste belang wezen. Hier deelen wij zulk een verslag mede over de residentie Madioen van het jaar 1846.

De rust is in het jaar 1846 ongestoord gebleven, en de bevolking wederom, sedert de laatste telling in 1845, aanzienlijk toegenomen, dat voor den vooruitgang en de welvaart dezer residentie pleiten mag.

In 1835	bedroeg de bevolking	214,666	zielen.
» 1836	» » »	228,866	»
» 1837	» » »	224,292	»
» 1838	» » »	247,362	»
» 1839	» » »	264,572	»
» 1840	» » »	268,376	»
» 1841	» » »	275,690	»
» 1842	» » »	285,940	»
» 18$\frac{43}{44}$	» » »	307,274	»
» 1845	» » »	313,123	»
» 18$\frac{46}{47}$	» » »	323,872	»

Vraagt men nu, van waar of waardoor deze bevolking zoo opvallend toeneemt, dan geloof ik wel, dat, hoezeer ook uit de aangrenzende vorstenlanden verhuizingen herwaarts plaats vinden, evenwel de vermeerdering vooral moet gezocht worden in de welvaart der inlandsche bevolking in het algemeen genomen, want waar geen gebrek bestaat, geene ziekten heerschen, moet het getal van zielen van zelf toenemen In dit laatste opzigt is de residentie Madioen, wat het gezonde luchtsgestel betreft, bijzonder bevoorregt. Gedurende vele jaren hebben zich nimmer epdemische ziekten vertoond, ook zelfs niet de gewone koortsen, die op de meeste plaatsen van Java, in den tijd van den padi-oogst, heerschen. De binnenlandsche handel en de uitvoer naar het noorder strand brengt eene aanzienlijke som gelds in omloop en stelt den Javaan in staat, om ook dan nog, wanneer de levensmiddelen in prijs stijgen, zich die voortdurend te verschaffen. Een tienjarig overzigt wordt daarvan hieronder aangeboden.

Het getal huwelijken, geboorten en sterfgevallen bedroeg in:

HUWELIJKEN.		GEBOORTEN.		STERFGEVALLEN.	
1836 . . .	3677.	1836 . . .	7494.	1836 . . .	3900.
1837 . . .	5608.	1837 . . .	8588.	1837 . . .	2876.
1838 . . .	5832.	1838 . . .	9602.	1838 . . .	3542.
1839 . . .	6240.	1839 . . .	12105.	1839 . . .	3381.
1840 . . .	6132.	1840 . . .	9308.	1840 . . .	5096.
1841 . . .	5364.	1841 . . .	9914.	1841 . . .	4294.
1842 . . .	6758.	1842 . . .	9971.	1842 . . .	4275.
1843 . . .	6980.	1843 . . .	10014.	1843 . . .	5193.
1844 . . .	5440.	1844 . . .	9760.	1844 . . .	5016.
1845 . . .	5780.	1845 . . .	8279.	1845 . . .	3874.
1846 . . .	6310.	1846 . . .	6310	1846 . . .	4780.

Hieruit blijkt alzoo, dat het getal der geboorten dat der sterfgevallen in het algemeen eens, ja in sommige jaren $1\frac{1}{2}$ maal overtreft, en derhalve als eene der hoofdoorzaken van de vermeerdering der bevolking moet beschouwd worden (*).

Hierboven is reeds gezegd, dat de welvaart als steeds toenemende mag worden aangemerkt. De stijgende prijs van bijna alle levensbenoodigdheden, de meerdere vraag naar artikelen van weelde, lijfsieraden, goede paarden, enz., mogen daarvan ten bewijze verstrekken. De handel met omliggende landen en residentiën, vooral de handel in rijst, neemt van jaar tot jaar toe, zelfs in die mate, dat de prijs van dit eerste levensmiddel aanhoudend klimt, en onder anderen in het laatst van 1846 tot eene vroeger ongekende hoogte gestegen was. Ongeacht de oogst van dit jaar zoo voordeelig als ooit te voren was geweest, deed zich daarom desniettemin in het begin van 1847 in sommige districten eene overgroote schaarschheid aan rijst gevoelen. Dat door dezen verbazenden uitvoer, waarbij de handelaren wel zeker het meeste voordeel hebben, ook onder de bevolking zelve veel geld in omloop komt, zal geen betoog behoeven. Daarbij mag nog worden gevoegd de omstandigheid, dat de bevolking van Madioen, tegen vrijstelling van landrenten, koffij, suiker en indigo plant of verbouwt, en daarvoor bovendien eene ruime betaling erlangt; zij betaalt alzoo niets en krijgt nog geld toe. Waar is het, dat hiervan wederom een groot gedeelte door de pachten, vooral die der opium, in 's lands kas terug vloeit, maar ook tevens, dat dit stelsel van kultuur, hoeveel er anders ook tegen mag gezegd kunnen worden, wel geschikt is, om onder eene vroeger verarmde bevolking van lieverlede welvaart te verspreiden.

(*) Volgens deze cijfers zijn in elf jaren geboren 101,345
in elf jaren gestorven 48,227

dus meer geboren 53,118
De bevolking is echter volgens de hierboven opgegeven cijfers in elf jaren vermeerderd met ruim 109,206

dus zijn er door verhuizing van elders, of door eene naauwkeurige telling bijgekomen 56,088

Red.

Reeds dikwijls is vroeger aangetoond, aan welke oorzaken het meer gebrekkige der politie in deze residentie, in vergelijking van andere, die sedert eene lange reeks van jaren onder 's Gouvernements bestuur geweest zijn, moet worden toegeschreven, en hoe moeijelijk het is, om zoo veel groote en kleine hoofden van het vroeger bestuur aan gestrenge handhaving eener waakzame politie te houden. Bij elke gelegenheid worden aan de regenten en mindere politie-beambten deze hunne verpligtingen onder het oog gebragt, en meer dan eens is het in belangrijke zaken gebleken, dat, indien zij slechts willen, de misdaden meestal ontdekt en de daders gevat worden. Slapheid en flaauwheid van hunnen kant is de hoofdoorzaak, dat zoo vele misdaden straffeloos gepleegd en uit de eene de andere geboren worden. Onophoudelijke aansporing hebben zij hierin noodig, en men zal er niet in slagen, daarin zeer merkbare verandering te brengen, zoolang de tegenwoordige klasse van hoofden, voor welke vroeger, onder de regering der vorsten, de politie slechts in naam bestond, niet door anderen van meer opleiding vervangen zijn. De omstandigheid, dat deze residentie ten westen, in hare geheele uitgestrektheid, door de landen van Soerakarta begrensd is, moet tevens het onderhouden eener goede politie tegenwerken. Dit wordt vooral in de grensdistricten ondervonden; belangrijke diefstallen en rooverijen worden daar het meest gepleegd, juist omdat tot dusverre in het Soerakartasche de misdadigers nagenoeg voor geene vervolging behoefden te duchten, en voor het gestolene altijd uitweg vonden.

De verandering, nu onlangs in het beheer der politie in Soerakarta daargesteld, het plaatsen van een bezoldigd politiehoofd met den rang van tomengong te Sragèn, op 15 palen van de grenzen van Ngawi, kan niet dan heilzaam ook op de handhaving der politie hier terug werken, indien het bestuur van Soerakarta die beambten slechts met de meeste gestrengheid aan hunnen pligt houdt, daar anders al spoedig de oude weg weder zal worden gevolgd Het getal gepleegde misdaden, die voor de verschillende landraden afgedaan zijn, is hieronder bekend gesteld; zullende, hoe aanzienlijk het aantal misdaden ook zij, daaruit genoegzaam blijken, dat het bestuur geene moeite onbeproefd laat, om die te ontdekken en te straffen.

Moorden	12	Voor den landraad gebragt of afgedaan ·				5
Verwondingen . . .	11	»	»	»	»	8
Roof	15	»	»	»	»	2
Brandstichting · . . .	1	»	»	»	»	»
Misbruik van gezag . .	7	»	»	»	»	4
Diefstallen	1243	»	»	»	»	81
Vee-diefstallen . . .	1263	»	»	»	»	54
Vagebondage	27	»	»	»	»	9
Amphioen-smokkel . .	6	»	»	»	»	4
Te zamen . . .	2585					167

benevens nog 283 kleine zaken, politioneel afgedaan.

De korpsen »djaijang-segar en pradjoerit" zijn in den best mogelijken staat, en dragen, in elk opzigt, bij voortduring de goedkeuring weg van den inspecteur der schutterijen. Na de intrekking van den militairen post te Madioen, wordt de redoute alhier, sedert onder civiel beheer gebragt, door de pradjoerit bezet, waartoe het detachement alhier met 8 man van Ngawi en van Ponogoro is versterkt geworden.

Tot verbetering der groote wegen is in het jaar 1846 veel bijgedragen. Zij waren tot dus verre in deze residentie op geene bepaalde breedte afgebakend, maar hier 50 en 60, elders naauwelijks 25 voet breed, ten gevolge waarvan zij steeds, wat het onderhoud betreft, beduidenden arbeid voor de bevolking vereischten en veel te wenschen overlieten. In het laatst van 1846 is dien ten gevolge een begin gemaakt met het leggen van dijkjes, hoog en breed 3 voeten, van boven op de kruin 1½ voet breed, met boomen beplant. De dijkjes staan 20 R. voeten van elkander. Niet slechts is de weg hierdoor aanmerkelijk verfraaid, en kan hij in de meeste streken nu met de beste wegen op Java wedijveren, maar nu hij eenmaal op 20 voeten is afgebakend, heeft de bevolking naauwelijks het ¼ te onderhouden van vroeger, daar thans slechts het middenste gedeelte op 10 voeten breedte van zand behoeft te worden voorzien, om in den besten staat te kunnen blijven. Ook bij deze zelfde gelegenheid is het onderhoud van den weg onder de bevolking verdeeld geworden, en aan ieder zijn aandeel aangewezen met merkpalen, waarop de naam der dessa met Romeinsche en Javaansche karakters is uitgedrukt. Van deze verdeeling is een behoorlijk register aangelegd, zoodat dit werk in het algemeen als eene verbetering in den arbeid der heerendiensten mag beschouwd worden. Ook tot den goeden staat van den nieuwen weg naar Ngawi, is door begrinting veel bijgedragen, alhoewel hij in de regenmoeson door het ongunstig terrein nog altijd zwaar blijft.

Op den weg van Ngawi tot de grenzen van Soerakarta, zijn in het laatst van 1846 en het begin van 1847 vier bruggen geheel vernieuwd. Over de rivier Ketongo is in het afgeloopen jaar eene kapitale brug, lang 127 voeten, waarvoor *f* 800 was toegestaan, gelegd. Ook de nieuwe weg van Mlilier naar Ponorogo is geheel voltooid, en op eenige punten van steenen duikers en bruggen voorzien. De binnenwegen worden steeds meer en meer verbeterd en in goeden staat onderhouden. Inzonderheid heeft de transportweg, van Siraketting naar Pangool leidende, belangrijke verbeteringen ondergaan. Door den regent van Ardjowinangoen met de grootste zorg aangelegd, slingert dezelve zich langs een steil gebergte, ruim 1500 voeten hoog opwaar's, maar daarbij is zoo kunstig en met oordeel van het terrein partij getrokken, dat een draagpaard met 1½ pikol beladen denzelven zonder veel inspanning bestijgt, terwijl men, op het hoogste punt naar beneden ziende, de beklimming daarvan voor onmogelijk zou houden. Van 1846—47 zijn bovendien nog vele plaatsen verbeterd, en van jaar tot jaar zal de weg nog gemakkelijker kunnen worden. In 1846 is almede de groote weg, van de grenzen van Soerakarta tot Madioen, van poststations voorzien. Die, welke vroeger beston-

den, mogten als het ware geen naam hebben, en waren voor een paar jaren allen in een' zeer vervallen staat. De sedert opgebouwden zijn eenvoudig, maar hecht te zamen gesteld, rustende op steenen pilaren en met sirappen gedekt. Alleen ontbreken de stellingen nog, waarmede in een volgend jaar zal begonnen worden.

De bazars worden steeds veel bezocht en voorzien ten volle in de behoefte der bevolking, wat den binnenlandschen handel betreft. De loodsen worden door de pachters in een' goeden staat onderhouden. Die der hoofdplaats alhier te Ponorogo en te Ngawi zijn van steen, en in het jaar 1846 veel verbeterd en vergroot. Klagten wegens te hooge heffingen komen zelden of nooit bij het bestuur in, en alhoewel ook de pachters het oorspronkelijke tarief verre hebben overschreden, kunnen echter, wat deze residentie betreft, de heffingen, in verband gebragt met de vroegere en tegenwoordige waarde der goederen, niet als te zeer drukkend beschouwd worden. De pacht der bazars heeft in 1846 bedragen . . . . *f* 121,200.

De inkomsten hebben in 1846 bedragen . . . . . . » 2682,101½.

De uitgaven . . . . » 2440,00.

Een gouvernements wagenpost bestaat alhier niet. De paarden worden door de bevolking verstrekt. De onkosten aan koetsiers, loopers, inkoop en onderhoud der tuigen enz. worden uit de *f* 1,25 per paal bestreden, die de reizigers betalen moeten.

Het gewoon onderhoud der landsgebouwen, enz. heeft over 1846 bedragen . . . . *f* 1250,00.

Zware reparatie . . . . » 1550,00.

De in 1846 voltooide gebouwen zijn de indigo-fabrijken, welke in de plaats getreden zijn voor de suikerfabrijken van den heer H. BALL, ten gevolge van de intrekking der suikerkultuur vervallen. Deze nieuw daargestelde fabrijken zijn: in het regentschap Madioen, die van Djatisari met twee stellen bakken van klopraderen voorzien, van steen opgebouwd en met sirappen gedekt. Dezelve dient tot kookhuis voor de twee kleine fabrijken Dolopo en Pagoettan, elk van een stel bakken met klopraderen en sirappen daken. Voorts in de afdeeling Ponorogo, regentschap Ponorogo: de fabrijk Tawangsari met twee stellen bakken, klopraderen en sirappen dak, dienende tot kookhuis voor de nabij gelegene fabrijk Karangsarie. Wijders in het regentschap Soemorotto: de fabrijk Wringin Poetie, met 2 stellen bakken, klopraderen en sirappen dak, dienende tot kookhuis voor de kleine fabrijk Soekoredjo, met twee bakken en klopraderen. De fabrijk Sempol met twee bakken, klopraderen en sirappen dak, dienende tot kookhuis voor de kleine fabrijken Sedaijoe, Pilang en Mantoop, allen met twee stellen bakken met klopraderen en sirappen gedekt.

Al deze fabrijken zijn met de uiterste zorg opgebouwd en net en doelmatig ingerigt, zijnde voor dezelve toegestaan geweest de som van *f* 22372.05.

Al verder is in het afgeloopen jaar voltooid de controleurswoning te Ponorogo, zijnde een huisje van steen opgebouwd met pannen dak en verdeeld

in vóór-, binnen- en achtergalerij en drie kleine kamers. Ook het in 1845 begonnen koffijpakhuis van Magettan is in 1846 voltooid en nu bereids sedert twee jaren in gebruik. Van de drie pakhuizen te Sokosarie, afdeeling Ponorogo, zijn twee naar Siraketting, als verzamelplaatsen op dit punt voor den afvoer naar Panggool, overgebragt. De landsgebouwen, fabrijken en pakhuizen zijn overigens in vrij goeden staat, in aanmerking genomen de geringe som, die jaarlijks voor gewoon onderhoud derzelve wordt toegestaan. Alleen de adsistent-residentswoning van Ngawi is op vele plaatsen gescheurd, waaraan echter weinig te doen is, daar het gebrek in het fondament zelf gelegen is, en mitsdien, zonder dat het gebouw geheel nieuw wordt opgetrokken, niet kan hersteld worden. Dit gebouw, zoowel als het residentshuis, zullen in een volgend jaar dienen geschilderd te worden. De platte daken der bijgebouwen van laatstgenoemde huizen hebben in 1846 zware reparatie ondergaan, terwijl dat aan de noordzijde geheel is vernieuwd geworden. Sedert de intrekking van den militairen post alhier ter hoofdplaats, is de redoute onder het civiel beheer gesteld. De meeste gebouwen zijn in goeden staat, alleen de kommandants- en doctorswoningen zijn op vele plaatsen gescheurd. Voor het jaar 1848 zijn *f* 2500,00 ter reparatie van een en ander voor memorie uitgetrokken, om daarvan des noodig gebruik te kunnen maken.

Het padigewas is in 1846 buitengemeen voordeelig geslaagd, daar van de 90,800 bouws, die in dat jaar zijn bebouwd geweest, slechts 2258 bouws misgewas hebben ondergaan, dat als zeer onbeduidend mag worden beschouwd in eene residentie, waar zoo vele sawahs van den regen afhankelijk zijn. De prijs der rijst is dan ook de grootste helft van het jaar zeer middelmatig gebleven. Eerst met het invallen der regens is dezelve van lieverlede, en naar gelang van de gelegenheid tot den afvoer naar Soerabaya, gestegen, en zelfs in het begin van 1847 tot eene ongewone hoogte geklommen, zoodat, bij den prijs van *f* 8 à *f* 10 de pikol, in eenige districten eene ongewone schaarschheid wordt bespeurd, 't welk echter alleen daaraan toe te schrijven is, dat de inlander, den uitvoer en de stijging van den prijs bemerkende, geen rijst meer ter verkoop bragt, en zij dus, die uit winzucht er zich geheel en al van hadden ontdaan, zich voor een' tijd lang met aardvruchten hebben moeten generen. Volgens de ingekomene opgave, zouden in het geheel, tot het laatst van December 1846, ruim 43000 pikols rijst en 12000 hamatten padie zijn uitgevoerd. Wanneer men bedenkt, dat van die hoeveelheden, welke langs de binnenwegen naar de aangrenzende landen van Soerakarta, Bodjonegoro en Patjitan worden vervoerd, geene aanteekening kan gehouden worden; dat de opgenoemde 43000 pikols rijst en 12000 hamatten padie hoofdzakelijk dat gedeelte is, hetwelk langs de Solosche rivier is afgevoerd, en waarvoor passen zijn aangevraagd, dan zal men wel gevoelen, dat de geheele uitvoer op minstens de helft meer kan worden gesteld, ja welligt op het dubbele van dien, daar de talrijke bevolking van Soerakarta, en voor een gedeelte die van Patjitan, grootendeels geheel en al door Madioen gevoed

worden. Ontginningen van eenig aanbelang hebben het vorige jaar geen plaats gevonden. Ook kunnen deze niet altoos als in het algemeen belang te zijn, beschouwd worden; zij zijn het slechts dan, wanneer met deze ontginning een evenredige toevoer van het benoodigde water plaats vindt, in welk geval alleen ontginning van grond, ten minste tot sawahvelden, nutlig is. Op dit gewigtig punt wordt inderdaad al te weinig gelet, en daardoor het algemeen belang eer benadeeld dan bevorderd. Worden gronden ontgonnen, zonder deze belangrijke omstandigheid in aanmerking te nemen, dan is daarvan het natuurlijk gevolg, dat, terwijl vroeger de oorsponkelijke sawahs, bij voldoend water, steeds een' rijken oogst opleverden, ja zelfs nimmer misgewas konden ondergaan, later, door die toenemende ontginning van grond, van lieverlede de geheele uitgestrektheid daaraan gebrek heeft. Schrale oogsten of wel volslagen misgewas kunnen dan niet uitblijven. Nog niet lang geleden is de aandacht van het Gouvernement gevestigd geweest op de omstandigheid, dat de padie-gewassen over het algemeen op Java minder rijk en voordeelig zouden zijn dan vroeger, en ook daaraan de tegenwoordig gedurig stijgende prijs der rijst zou moeten worden toegeschreven. Afgescheiden van de mogelijkheid dat een aantal redenen daartoe kunnen bijdragen, schijnt het, dat de weinige evenredigheid, die op vele plaatsen tusschen de ontginning van grond en het daarvoor benoodigd water bestaat, ongetwijfeld bijdraagt tot het meer ongunstig slagen van het rijstgewas dan vroeger, en dat het wel der moeite waardig wezen zou, daaromtrent eens een bepaald onderzoek te bevelen. Op een' vermeerderden toevoer van water wordt gewoonlijk zoo weinig acht geslagen, en toch is het eene daadzaak, dat, bijaldien eene zekere hoeveelheid water voor bijv. slechts 1000 bouws sawahs voldoende is, het geheele gewas, wordt die uitgestrektheid tot een vierde of de helft uitgebreid, met dat zelfde water zal gebrek lijden en gevolgelijk de oogst moet tegenvallen. Proefondervindelijk is zulks in deze residentie gebleken. Het district Maas-pattiê, waar vroeger bijna nimmer misgewassen plaats grepen, heeft daarover sedert de laatste jaren gedurig te klagen. Bij onderzoek is het echter gebleken, wat de vroegere en wat de tegenwoordige sawahvelden zijn. Eene uitgestrektheid lands van vele palen □ is sedert de laatste jaren al gaande weg bij de oude gevoegd geworden, terwijl de hoeveelheid water nagenoeg dezelfde gebleven is, en de geheele vlakte dus, in gewone jaren of bij niet overvloedigen regen, er gebrek aan heeft. Nu onlangs zijn, in overeenstemming met den pangeran van Madioen, bepaalde bevelen gegeven tot afbakening der oude oorspronkelijke velden of van die uitgestrektheid gronds, waarvoor het aanwezige water als voldoende mag geacht worden; en voorts om alle andere velden, buiten dat rayon gelegen, als wisselvallige sawahs, op het oorspronkelijke water geen dadelijk regt hebbende, aan te merken. Door dezen maatregel zal ten minste worden voorgekomen, dat niet het geheele district mislukken kan, maar men altijd voor den goeden oogst van een groot gedeelte gewaarborgd is.

Hieronder volgt van de resultaten der koffij-kultuur een tienjarig overzigt:

In 1837	was het product	19441	pikols.
» 1838	. . .	28031	»
» 1839	. . .	28414	»
» 1840	. . .	43004	»
» 1841	. . .	53091	»
» 1842	. . .	46196	»
» 1843	. . .	61077	»
» 1844	. . .	66151	»
» 1845	. . .	59442	»
» 1846	. . .	60207	»

De oogst is dus, alhoewel minder dan in 1843 en 1844, vrij voordeelig geweest, en zou stellig die van 1844 overtroffen hebben, bijaldien het zoo regenachtig weder, dat tot in Augustus aangehouden heeft, de inzameling van het product niet hinderlijk was geweest, daar, geheel in verschil met gewone jaren, op den laatsten Junij nog slechts 5000 pikols bij de pakhuizen ontvangen waren, uithoofde de bevolking, vooral uit de hooge bergstreken, buiten de mogelijkheid was, haar product naar de benedenlanden af te voeren en de aanhoudende regens allernadeeligst op het droogen van de koffij, en dus ook op de hoeveelheid, moest terug werken.

Het product is overigens van eene zeer goede hoedanigheid geweest, zijnde aan koffij, op de W. I. wijze bereid, in het geheel slechts 1194 pikols ontvangen geworden. De betaling aan de bevolking is over 1846 weder dezelfde gebleven, dat is *f* 6,25 per pikol gewone en *f* 7,25 per pikol W. I. koffij, zijnde de pikol, alle onkosten, vrijgestelde landrenten, transportloonen, enz. daaronder begrepen, op *f* 8,105 te staan gekomen. De geheele aanplanting heeft van 1846—47 bedragen 507,112 boomen. De jonge tuinen staan over het algemeen zeer voordeelig; met de meeste zorg aangelegd en onderhouden, zijn de vooruitzigten gunstig, zoo als 1847, om er dit al dadelijk bij te voegen, dan ook heeft uitgewezen, als zijnde het product in dit jaar tot 72000 pikols geklommen, zoodat deze belangrijke kultuur in 5 jaren met niet minder dan 26000 pikols is vooruitgegaan.

Veranderingen in den afvoer van eenig aanbelang hebben gedurende 1846 geen plaats gegrepen. De afvoer om de Zuid naar Panggool, waartoe voor een 15 à 20,000 pikols, bij wijze van tweede proeve, autorisatie was verleend, is met het beste gevolg bekroond geworden. Naar aanleiding daarvan zijn in het laatst van November de noodige voorstellen gedaan tot het houden eener uitbesteding voor den overvoer van het geheele koffijproduct der afdeeling Ponorogo naar Panggool, en het transport van de binnenlandsche pakhuizen daaronder begrepen, voor den tijd van 2 jaren, 't welk is aangenomen tegen 6¼ duit per pikol en per paal. Volgens eene gemaakte berekening over 40,000 pikols, komt de afvoer langs dezen nieuwen weg nog op *f* 1500 minder te staan dan langs de rivier naar Soerabaija, en wanneer men nu in aanmerking neemt, dat het Gouvernement, door deze verandering in den af-

voer, het geheele product in tijds en onbeschadigd aan boord krijgt, en dat de verliezen, vroeger op dezelve door het transport langs de rivieren en over zee geleden, en die, alhoewel vooraf niet te bepalen, toch minstens wel op f 10 ad f 15,000 te stellen zijn, geheel hebben opgehouden te bestaan, dan zal hieruit blijken, dat de afvoer naar Panggool voor de residentie Madioen eene aanmerkelijke verbetering is, en in elk opzigt als in 's Gouvernements belang mag worden aangemerkt.

Ook van de resultaten der indigo-kultuur wordt hieronder een tienjarig overzigt aangeboden.

In 1836	was het product	15,433	Amst.	ponden.
» 1837	. . .	29,297	»	»
» 1838	. . .	33,206	»	»
» 1839	. . .	26,022	»	»
» 1840	. . .	38,552	»	»
» 1841	. . .	20,269	»	»
» 1842	. . .	36,031	»	»
» 1843	. . .	49,124	»	»
» 1844	. . .	77,486	»	»
» 1845	. . .	65,263	»	»
» 1846	. . .	82,993	»	»

Bij de kultuur-begrooting voor 1846 was, in verband tot den bestaanden aanplant, op 80,000 ponden gerekend. Het werkelijk verkregen fabrikaat heeft de raming dus nog met 3000 ponden overtroffen. Over den bestaan hebbende aanplant is het resultaat op 56¼ pond per bouw gekomen, en hebben de kosten van het pond indigo, alles daaronder begrepen, bedragen f 1,083, dat echter meer had kunnen zijn, bijaldien de geheele aanplanting 4 sneden op een vol product had opgeleverd. Daar echter de meeste tuinen, door de uitbreiding dezer kultuur, ten gevolge der intrekking van drie suikerfabrijken, slechts tweemaal zijn kunnen gesneden worden, terwijl de onkosten nagenoeg dezelfde zijn gebleven, zijn natuurlijk de kosten ook des te hooger geworden of f 0,25 meer dan in 1845, toen het pond indigo, bij een fabrikaat van 65,000 ponden, op f 1,78 is te staan gekomen. Zoo als hierboven is gezegd, zijn elf indigo-fabrijken in 1846 in werking gebragt en sedert geheel voltooid. Het fabrikaat is over het algemeen van zeer goede kwaliteit geweest; geene aanmerkingen van eenig belang zijn ten minste daarop gevallen. In de afdeeling Ponogoro, waar het vroeger altijd zoo veel te wenschen overliet, is het merkelijk vooruit gegaan, zoodat men kan zeggen, dat van hier geene dan goede indigo geleverd wordt. Ook de sortering en afpakking laat niets te wenschen over, en in de wijze van betaling der indigo-planters heeft eene belangrijke verandering plaats gegrepen. Vroeger werd het indigo-fabrikaat, of de 80 duiten aan de bevolking voor ieder geleverd pond indigo, slechts eenmaal 's jaars uitbetaald; en dan nog niet fabrijks-, maar districtswijze en onder alle planters gelijk verdeeld. Sedert 1845 is echter de zaak in dier voege geregeld, dat ieder dessa hare bladeren afzonderlijk

inlevert; van het daaruit verkregene fabrikaat, in evenredigheid tot het getal bosschen indigo, aanteekening gehouden wordt; en voorts alle drie maanden, en nadat het juiste gewigt is bekend geworden, ieder dessa hare betaling ontvangt. Deze uitbetalingen geschieden op de fabrijken door de controleurs en betrokken districtshoofden. Het ieder dessa toekomende wordt in zoo vele gelijke deelen verdeeld, als er planters zijn, en deze worden voorts man voor man betaald. Deze regeling is doelmatig en aanmoedigend en van merkbaren invloed op de kultuur geweest, daar thans ieder planter, en wel vier malen 's jaars, zijn wettig aandeel ontvangt, en tevens van eene spoedige betaling verzekerd is.

Een tienjarig overzigt der suiker-kultuur biedt daarvan de volgende resultaten aan:

Jaren.	Bouws.	Product.	Per bouw.
1836 . . .	1826 . . .	16,458 pik. . .	9,1.
1837 . . .	1997 . . .	27,149 » . .	13,60.
1838 . . .	2406 . . .	24,873 » . .	10,34.
1839 . . .	1964 . . .	30,435 » . .	15,49.
1840 . . .	2150 . . .	23,133 » . .	10,76.
1841 . . .	2150 . . .	19,457 » . .	9,5.
1842 . . .	2150 . . .	32,583 » . .	15,15.
1843 . . .	2150 . . .	26,340 » . .	12,25.
1844 . . .	2150 . . .	35,617 » . .	17,27.
1845 . . .	2150 . . .	40,960 » . .	19,5.
1846 . . .	800 . . .	9,581 » . .	11,97.

De aanplant voor 1846 is 1350 bouws minder geweest, ten gevolge van de intrekking van drie fabrijken, waardoor thans nog alleen die te Poerwodadie en Gerang-Garing overgebleven zijn. Het resultaat, bij beide fabrijken verkregen, mag, in verband tot den bestaan hebbenden aanplant, allerongunstigst genoemd worden. Niet alleen heeft daartoe de altijd gebrekkige en bekrompene werkwijze van den fabrikant veel bijgedragen, maar is ook het regenachtige weder aan de verkrijging van een groot product hinderlijk geweest, daar, buiten beide oorzaken, ongetwijfeld 3 à 4000 pikols meer zouden zijn verkregen.

Wat de fabrijken van den heer H. BALL aangaat, voor deze is in 1845 geen riet meer aangeplant.

Ook de resultaten der kaneel-kultuur zijn over 1846 zeer gunstig geweest; uit onderstaande opgaaf zal daarin een merkbare vooruitgang kunnen worden waargenomen.

In 1842 was het product der bestaande aanplantingen van:

	96,380 boomen	409 pond pijp.	1399 kort.
» 1843	85,851 »	264 » »	415 »
» 1844	87,212 »	1035 » »	1259 »
» 1845	114,768 »	1584 » »	1027 »
» 1846	142,175 »	2972 » »	1165 »

Onder opmerking echter, dat genoemd aantal boomen niet in zijn geheel schilbaar was, en mitsdien op eene aanzienlijke vermeerdering van product kan gerekend worden. Het product is voortdurend van eene buitengemeen goede kwaliteit. De aanplantingen staan zeer voordeelig en worden met de meeste zorg onderhouden.

De blandong (houtkapperij in de djati-bosschen) heeft het vorige jaar geregeld gewerkt, en ruim 11,500 stuks balken van verschillende afmetingen uitgeleverd. Bijzonderheden van eenig aanbelang vallen omtrent dezen' tak van inkomsten niet op te merken, biedende de bosschen, met name die van Tjaroeban, nog altijd een' ruimen voorraad goed djati-hout aan.

De laatste telling van het vee levert een eenigzins minder cijfer op, dan de vroegere van 1845, maar daar het verschil slechts gering is, schijnt het eerder aan de opname of de mindere naauwkeurigheid der telling, dan aan achteruitgang te moeten worden toegeschreven. Een elfjarig overzigt volgt hieronder:

In 1836	47,368	buffels,	23,796	runderen,	9,820	paarden.
» 1837	51,396	»	27,080	»	10,444	»
» 1838	54,985	»	28,993	»	13,032	»
» 1839	57,549	»	31,890	»	14,862	»
» 1840	62,031	»	35,852	»	16,136	»
» 1841	61,884	»	32,962	»	16,549	»
» 1842	67,556	»	38,014	»	20,918	»
» 1843	71,844	»	38,387	»	24,451	»
» 1844	75,921	»	40,240	»	25,440	»
» 1845	77,728	»	41,025	»	25,141	»
» 1846	76,016	»	38,882	»	24,815	»

In het belang en ter verbetering van het paardenras, zijn in het laatst van 1845 veertien Makassaarsche keurhengsten naar Madioen afgezonden, welke, onder toezigt der Europesche ambtenaren, in de verschillende districten zijn gestationeerd en wel: 4 ter hoofdplaats Madioen; 3 in het district Tjaroeban; 2 in het district Gerang-Garing; 2 in het district Poerwodadie; 1 in het district Ponorogo, en 2 in het district Gemoelak; zijnde intusschen van deze 14 keurhengsten, eenigen tijd na de aankomst derzelve, 3 gestorven. Deze maatregel zal of kan echter nimmer aan het doel beantwoorden. Menigvuldige bezwaren en hinderpalen staan de verbetering van het paardenras op dien voet in den weg. Onder een der voornaamsten is wel in de eerste plaats de onverschillige geaardheid van den Javaan te noemen, die geen den minsten prijs op schoone paarden stelt. Met uitzondering der klasse van de groote hoofden, gebruikt hij het paard slechts als lastdier, en bekommert zich weinig, hoedanig de vormen van hetzelve zijn, indien hij er slechts hoe eer hoe beter geld mede verdienen kan, waardoor ook zelfs goede paarden, bij gebrek aan de noodige zorg en oppassing, in zijne handen spoedig geheel verwaarloosd worden. Als men hier nu nog bijvoegt, dat over de zaak, zoo als die thans bestaat, geene controle te houden is, dat de Javaan als het ware moet

gedwongen worden, om zijne merriën ter dekking aan te bieden, dan zal hieruit wel kunnen worden afgeleid, dat er niet veel van te verwachten is, en het doel volstrekt niet zal bereikt worden. Van de 99 gedekte merriën heeft slechts ééne geworpen, terwijl van de overigen het resultaat onbekend gebleven is.

Alhoewel in de onderscheiden bedrijven en takken van nijverheid en volksvlijt geene merkbare verandering te bespeuren is, kan echter, op grond van den vooruitgaanden staat der bevolking, wel aangenomen worden, dat ook deze daarmede hand aan hand vooruitgaan. De handel wordt van jaar tot jaar meer en meer levendig, en vooral die in rijst met elk jaar van meer aanbelang.

De uitoefening des Regts ondervindt geene belemmering; alle zaken, daarvoor vatbaar, worden voor de landraden afgedaan. Aangezien de gevangenis te Ponorogo voor het gemiddeld aantal gevangenen aldaar te bekrompen was, is in het laatst van 1846, onder overlegging van plan en begrooting, een voorstel gedaan, om dat gevangenhuis van nog 2 kamers ter wederzijde te voorzien, en is ook later daarvoor eene som van *f* 1377—78 toegestaan. Met deze verbetering is, onmiddellijk na de beschikbaarstelling der fondsen, een aanvang gemaakt, zoodat dezelve nagenoeg voltooid is. De voeding der gevangenen geschiedt bij aanneming, die te Madioen en Ngawi voor 8, die in Ponorogo voor 10 duiten daags per hoofd. Dezelve wordt dagelijks door de plaatselijke autoriteiten nagezien, opdat ten volle aan de contracten, daarvoor aangegaan, voldaan worde.

De kettinggangers bedragen voor de geheele residentie door elkander gemiddeld van 250 koppen tot 300; van deze zijn 175, te Ngawi, meerendeels ten arbeid gesteld aan de in opbouw zijnde citadel »Generaal van den Bosch." De overigen zijn in de afdeelingen Madioen en Ponorogo verdeeld, en worden voor de verschillende bouwwerken, enz. gebruikt. Het getal slaven bedraagt 15 koppen. De vaccine wordt bij voortduring, voor zoo ver het gering personeel van vaccinateurs dit gedoogt, in de verschillende districten uitgeoefend. Wanneer men echter in aanmerking neemt, dat het getal vaccinateurs voor de geheele residentie slechts zes bedraagt; dat deze beambten slechts *f* 15 per maand genieten; dat zij, uit den aard hunner betrekking, verpligt zijn, daarvan een of twee paarden te onderhouden; dat zij, ten gevolge van dit zoo gering tractement, niet in staat zijn zich aan hunnen werkkring uitsluitend te wijden, maar van zelf, om te kunnen bestaan, iets anders bij de hand dienen te nemen, dan zal men hieruit wel kunnen afleiden, dat de uitoefening dier kunstbewerking niet zoo geregeld geschiedt, als het belang der zaak dit wel zou vereischen, en mitsdien eene verandering daarin wenschelijk mag geacht worden. Aan den chef van de geneeskundige dienst, tijdens zijne inspectie in 1846, is dit mede opgemerkt, terwijl de noodige voorstellen ter voorziening voornamelijk hierop neerkomen, dat het bestaande getal vaccinateurs met zeven zoude dienen vermeerderd te worden, om in alle districten de vaccine geregeld te kunnen uitoefenen, en

hunne bezoldiging op minstens f 25 's maands zou dienen gesteld te worden. In hoeverre aan het hoofdbestuur deze belangrijke zaak voorgedragen is, is onbekend gebleven. Tot heden is echter nog geene verandering of verbetering aangebragt.

Het getal gevaccineerde kinderen heeft over 1846 bedragen:

Madioen .	1024	jongens,	982	meisjes,	1943	geslaagd,	63	niet	geslaagd.
Magestan .	1014	»	971	»	1866	»	119		»
Ngawie .	2077	»	2037	»	3968	»	146		»
Ponorogo .	2044	»	2008	»	3928	»	124		»
Totaal .	6159	»	5998	»	11,705	»	452		»

Hebbende het getal gevaccineerden in 1845 bedragen 10412 kinderen, van welke 498 als niet geslaagd zijn opgegeven.

In de citadel »Generaal van den Bosch" te Ngawi is een hospitaal ten dienste der bezetting ingerigt; hetzelve staat geheel onder militair bestuur.

De landelijke inkomsten der ongebouwde eigendommen hebben in 1846 bedragen:

Madioen	koper	f 3,031
Ngawi	»	- 47,718
Poerwodadie	»	- 17,452
Ponorogo	»	- 7,013
Totaal . .		f 75,214
En in 1845		f 70,058

De bevolking bij de verschillende kultures en de blandong ingedeeld, geniet vrijstelling van landrenten, wordende de fictive belasting per huisgezin op f 5,96 berekend.

De belasting op het bedrijf heeft bedragen:

Madioen	f 396.
Magettan	-
Ngawi	- 2921.
Ponorogo	- 540.
Totaal	f 3857.
En in 1845	f 4382.
Die der Chinezen	f 2677.

welke beide belastingen zonder achterstand zijn aangezuiverd.

Van beide deze belastingen volgt hieronder een tienjarig overzigt:

In	1836	ongeb.	eigendom	f 39,255,	geb. eigend.	f 3143,	totaal	f 42,398
»	1837	»	»	- 33,861	»	- 2283	»	- 36,144
»	1838	»	»	- 43,887	»	- 2979	»	- 46,866
»	1839	»	»	- 43,864	»	- 3656	»	- 47,520
»	1840	»	»	- 46,358	»	- 3996	»	- 50,354
»	1841	»	»	- 45,817	»	- 3827	»	- 49,644

In 1842	ongeb. eigendom	f	46,236	geb. eigend.	f	1284	totaal	f	53,520
» 1843	» »	-	52,850	»	-	4296	»	-	57,146
» 1844	» »	-	52,320	»	-	4352	»	-	56,672
» 1845	» »	-	70,058	»	-	4382	»	-	74,440
» 1846	» »	-	75,214	»	-	3857	»	-	79,071

zoodat de aanslag dezer beide middelen ruim verdubbeld is.

In de opiumpacht of de voorwaarden derzelve is geen merkbare verandering gebragt, als zijnde ook weder voor 1846 de amphioen voor den pachter tegen f 210 het kattie verkrijgbaar gesteld.

Voor de overige middelen zijn ook de voorwaarden nagenoeg dezelfde gebleven. Van een en ander volgt hieronder een tienjarig overzigt:

Jaren.	Opium.	Bazars en Warongs.	Slagten van Rundvee.	Klein Lombard.	Verkoop van Arak.	Slagten van Varkens.	Totaal.
		Koper.					
1836	263,760	61,560	7044	1272	2076		335,712
1837	288,120	68,460	7860	1272	2196		367,908
1838	367,020	71,640	7260	1800	3600	240	454,460
1839	387,060	71,760	6360	3000	4920	240	473,340
1840	393,420	78,840	8040	3600	3600	240	487,740
1841	446,520	94,440	9720	4740	2760	240	558,420
1842	512,640	96,132	7200	4332	2904	240	623,448
1843	569,520	100,800	7272	4560	2880	312	685,344
1844	569,520	117,000	7200	4500	2400	360	700,980
1845	569,520	120,000	7260	4560	1800	420	703,560
1846	579,600	121,200	7320	3600	1440	480	713,640

Geen achterstand heeft op de betaling dezer belangrijke sommen plaats gevonden.

De belastingen van onderscheiden aard zijn de volgende, mede over een tijdvak van tien jaren.

Jaren.	Klein-zegel.	Oorgeld der Paarden.	Vendu-regten	Hoofdgeld der Slaven.	Huurtax der Chinezen.	Collector. Successie-regten.	Totaal.
	Koper.						
1836	1855,24	270,00	302,30	40,80	2235,60	7533	4777,27
1837	2897,43	220,50	672,80	41,60	1955,00	»	5787,33
1838	1590,70	270,25	414,27	35,30	2160,00	»	4500,52
1839	4719,80	220,50	802,54	40,80	2285,00	»	8062,64
1840	4584,80	184,50	544,89	51,30	2362,00	»	7727,22
1841	3172,50	220,50	390,44	71,40	465,00	»	4320,36
1842	7929,30	234,00	1075,54	43,35	2700,00	»	11,982,19
1843	1645,94	200,20	2965,07	40,80	2635,00	»	7487,01
1844	2498,20	724,50	2028,26	38,25	2690,00	7470	8055,91
1845	3053,50	1096,74	1928,94	40,80	1874,80	»	7994,78
1846	6433,96	1172,88	1672,51	45,96	2677,00	514,49	12.516,80

De verkoop van zout ondervindt geene belemmering. Het debiet is bij 1845 vergeleken wederom aanmerkelijk gestegen, ongeacht van Panggool, door het transport der koffij derwaarts, met de terugkeerende paarden, eene aanzienlijke hoeveelheid zout naar de zuidelijke districten dezer residentie wordt aangevoerd. De geheele inkoop heeft over 1846 bedragen 601 koyangs uit het pakhuis te Ngawi gedebiteerd. Een tienjarig overzigt volgt daarvan weder.

Jaren.	Verkocht zout Koyang.	Prijs waarvoor het verkocht was.	Geldswaarde.
		Koper.	Koper.
1837	473	f 6	f 85,140
1838	521	- „	- 93,780
1839	665	- „	- 119,700
1840	560	- „	- 180,800
1841	533	- 8	- 127,920
1842	551	- „	- 132,240
1843	554	- „	- 132,960
1844	616	- „	- 147,840
1845	554	- „	- 132,960
1846	601	- „	- 144,240

De comptabiliteit wordt overeenkomstig de bepalingen op het beheer van 's lands geldmiddelen gevoerd. De landrenten worden, zoo veel de afdeeling Ngawi betreft, door eenen onder-collecteur ontvangen. Die van de overige afdeelingen worden door de controleurs der landelijke inkomsten verantwoord.

Gedachten over den handel van den Indischen Archipel voor de komst der Europeanen.

Wanneer men in Europa in de gezellige kringen over de bewoners van den Indischen Archipel hoort spreken, verbaast het den reiziger, die deze schoone streken bezocht heeft, zoo weinig kennis van gindsche landen en deelneming in het lot der bevolking aldaar, te ontwaren. Alleen op het hooren van den naam van »Indiër," zelfs zonder de bijvoeging eeniger qualificatie, gevoelt de vrouw eene zekere huivering als die, welke door de gedachte aan een vergiftig dier wordt te weeg gebragt; en de man gevoelt .... neen de man denkt slechts aan zeeroovers, of aan de hand, die de koffij en suiker teelt, dat is: aan onderworpene en kruipende, of weerspannige en moordzieke slaven. Men zou naauw geloof vinden, indien men beweerde, dat die zelfde Indiërs, menschen even als wij zijn, met hunne hartstogten, hunne neigingen, hunne dwalingen, hunne edele opwellingen, even als die onder ons Europeanen gevonden worden. En toch is dit zoo. De Indiër, mogelijk meer ongekunsteld mensch dan wij, heeft dezelfde behoeften, dezelfde begeerten, dezelfde driften, hetzelfde oordeel, dat wij hebben; doch de ontwikkeling zijner geestvermogens staat ver bij de onze ten achter. Zijn gevoel is echter zuiver en waar; dat gevoel kan men aan vormen onderwerpen, men kan die vormen veranderen, beschaven zoo men wil; maar het wezenlijke gevoel is eene gave der natuur, en werkt onder eene zwarte even als onder eene blanke huid. Dáár, waar het onder de minste en eenvoudigste vormen geplooid ligt, zal ook de werking het zuiverste, het natuurlijkste zijn.

Wij, die in verstandsontwikkeling de bewoners van den Archipel zoo ver vooruit zijn, hebben dikwerf de rede, ontaard in eigenbelang, tot rigtsnoer onzer handelingen. Zij, die minder verstandsontwikkeling hebben, volgen meer de neigingen van het hart, welke zij nog niet hebben leeren verbergen. Van daar, dat zij steeds het slagtoffer zijn van den slimme, vooral wanneer zij weten, dat hij de sterke is.

Dat de Europeaan de slimme en de sterke is, daarvan hebben zij de overtuiging door eeuwen lange overheersching verkregen, en ze zouden die voortdurend behouden hebben, had de handel niet op nieuw onder hen hartstogten opgewekt, die de geschiedschrijver voor goed bij hen uitgedoofd waande. Want ook zij hadden vóór eeuwen al het aanlokkelijke en zinverbijsterende van den handel gekend; ook zij hadden hunne beschaving, hunnen vooruitgang, zoolang zij toenemenden handel hadden. En de handel, dien zij onderling in den Archipel dreven, die oorzaak van hunne ontwikkeling was, die

zelfde handel was oorzaak van de omwentelingen van de meeste landen van den aardbol.

Handelen — ziedaar de voorname draad, waarmede de geschiedschrijver zijn historisch net moet zamenweven. De zucht tot handelen, winstbejag, streven naar voordeel, zijn door alle eeuwen heen de groote drijfveren geweest, die de maatschappelijke orde daarstelden of verbraken. Zoo zag men staten ontstaan, kroonen vallen, veroveringen maken, gewesten verliezen; — in den handel vindt men de grondoorzaken, waaraan dat alles toe te schrijven is. Voorgelicht door de weinige overleveringen, welke uit de vroegste tijden van den Archipel tot ons gekomen zijn, hebben wij den handel bepeinsd, zoo als die in vroegere eeuwen in den Archipel kan hebben plaats gehad. Mogelijk kunnen deze gedachten eenig meerder licht over den Archipel en zijne bewoners verspreiden, en eenige meerdere sympathie voor hen doen geboren worden: eene sympathie, die alleen een deugdzaam handelsverkeer kan ten gevolge hebben, daar de tijden geweken zijn dat men den handel, zelfs maar kortstondig, door geweld kan vermeesteren.

Het ligt niet in ons plan, ons met onze gedachten in de duisternis van ver vervlogen eeuwen te verdiepen, om te onderzoeken in hoe verre de voortbrengselen. van den Archipel aan het Romeinsche rijk konden bekend zijn. Die voortbrengselen zijn toch voorheen veelal met die van de vaste kust van Indië verward geworden, en die verwarring heeft aanleiding gegeven, dat latere geschiedschrijvers, met eene slechts oppervlakkige wetenschap, in vroegere geschiedbladen eenige bekendheid met dezen Archipel vermoedden. De afkomst van ALEXANDER DEN GROOTE, welke door vele vorsten in het westelijk gedeelte van den Archipel voorgewend wordt, is zoo handtastelijk een verdichtsel van lateren tijd, ontstaan na de invoering van den Islam of althans na de komst der handelaren van de vaste kust van Indië, dat men geen de minste wezenlijke waarde kan hechten aan het beweren, dat de veroveringen van dien vorst zich tot den Archipel zouden hebben uitgestrekt. Het heeft evenveel historischen grond als zijn graf, dat men u op Sumatra aanwijst. Hoogstwaarschijnlijk moet dus het ontwaken van den Archipel uit den natuurslaap, door het handelsverkeer, wel niet zoo diep in het verledene gezocht worden.

Het eerste gevolg van den handel is onderlinge vermenging en ontwikkeling der volken, welke er in deelen; en zoo wordt het tijdstip geboren, waarop de geschiedkundige overleveringen eenen aanvang nemen; eerst phantastisch, vooral in Indië, opgesierd door de dikwijls buitensporige voortbrengselen eener levendige en weelderige verbeeldingskracht, om langzamerhand zich te zuiveren en dan waarheid te worden. Chinesche overleveringen verhalen, dat tusschen 424—453 van onze tijdrekening men het eerst in China met het bestaan van Java bekend raakte, doch die bekendheid had geen handelsverkeer ten gevolge. Eerst tusschen 990 en 994 wordt vermeld, dat een gezantschap van Java met geschenken voor den keizer in China kwam. De Arabische overle-

veringen zijn van veel later dagteekening, zoodat men hieruit veilig mag afleiden, dat de Chinezen de eerste vreemde handelaars in den Archipel geweest zijn. Indien de Chinezen reeds in 450 met Java bekend waren, zonder dat er een onmiddellijk handelsverkeer plaats greep, kan dit tot bewijs strekken, dat, zoo er toen reeds handel in den Archipel bestond, deze dan toch zeer gering moet geweest zijn en niets aanlokkelijks voor de vreemde bezoekers gehad heeft.

Men mag dus aannemen, dat de handel, door de bevolkingen van den Archipel onderling gedreven, tusschen 500 en 800 jaren na Christus zijnen aanvang heeft genomen. Voor dien tijd leefden de inboorlingen, te midden hunner geurige bosschen, van de jagt of de vischvangst, en hetgeen de natuur hun meer of minder mild toedeelde. De groote vruchtbaarheid van het zoo rijke en mild begiftigde eiland Java was eene bron van rijkdom, welke het in zich zelven had, en die het den voorrang boven de andere minder ruim bedeelde eilanden van den Archipel vroeg of laat moest doen verkrijgen. Over het algemeen had de rijkdom van den grond en het milde klimaat de Javanen vreemd aan het zwervend leven gelaten, en had er reeds vroeg eene zekere maatschappelijke orde bij hen bestaan, zoodat zij hunne eigen hoofden of vorsten en een meer of minder geregeld bestuur bezaten. Wanneer de natuur zelve mild in de behoeften voorziet, zonder dat daartoe eenige arbeid gevorderd wordt, en alsdan die behoeften zich bepalen tot hetgeen zoo gemakkelijk verkregen wordt, dan is de eigendom zonder waarde en de zucht om te bezitten onbekend; dan buigt men zich gemakkelijk voor den ouderen in ondervinding of meer schranderen, die de bemiddelaar der kinderlijke geschillen is en dien men uit eerbied »hoofd" of »vorst" noemt. Op andere eilanden, waar de natuur minder ruim in de behoeften voorzag, waar men door jagt of visscherij het levensonderhoud moest zoeken, iets waartoe inspanning en arbeid gevorderd werden, gevoelde men zijne krachten, was trotsch op den goeden uitslag van hetgeen men ondernam, en waardeerde wat men op die wijze verkreeg. Men boog er zich niet voor koude ondervinding, maar voor stoute vermetelheid, en hij, die zich daardoor het meest onderscheidde, werd de vorst. Dit was onder anderen het karakter der strandvolken van Celebes, die uit noodzakelijkheid zich op de visscherij toelegden en daardoor zeevarend en ondernemend werden; aan die oorzaak is het toe te schrijven, dat de Boeginezen de eerste handelaars in den Archipel geworden zijn. De kennis der nabijgelegene Molukken bragt die van de specerijen met zich, welke, bij toeval op Java gebragt, tot eenen levendigen ruilhandel aanleiding moesten geven. De schakel van eilanden, oostelijk van Java gelegen, is door zulke naauwe straten gescheiden, dat men reeds in de kindschheid der zeevaart zeer gemakkelijk de gemeenschap tusschen deze eilanden konde daarstellen; zoodat het te vermoeden is, dat er reeds vroegtijdig een kleine ruilhandel tusschen deze eilanden bestaan heeft.

De eerste uitwerking van dezen handel op den maatschappelijken en zedelijken toestand dezer mild bedeelde eilanden, kunnen wij ons eenigzins voor-

stellen. Velerlei vroeger onbekende hartstogten werden opgewekt; de rust, de kalmte en de tevredenheid maakten plaats voor een rusteloos streven naar bezit, naar rijkdom, naar aanzien, naar magt; en het gevolg er van was, hetgeen men noemt, »de ontwikkeling van den Archipel." De Boeginesche handel veranderde den maatschappelijken toestand der eilanden. De eigendom werd bepaald. De vorsten dachten of noemden zich grondbezitters en kenden zich een groot deel van den oogst toe; zoodat door den handel spoedig het bezit der hoofden of vorsten toenam en daardoor hun aanzien en latere magt gevestigd werd. Dit was in 't bijzonder het geval op Java en de Molukken. De ondernemende Boeginezen daarentegen, die zelven den handel dreven, verrijkten zich zelf, en moesten daardoor aan den naijver en wangunst der binnenlandsche bewoners en hoofden of vorsten van Celebes blootstaan. Daaraan zijn de bloedige verdeeldheden en oorlogen van dat eiland toe te schrijven, die oorzaak waren, dat de overleveringen van Celebes op veel lateren tijd een' aanvang nemen, dan die van Java of andere plaatsen in den Archipel.

Dit weinige zij genoeg over deze eerste handelsperiode van den Archipel. Een ruimer veld wordt ons thans geopend, doordien de Chinesche handelaren zich beginnen te vertoonen. Den invloed van hen op den handel van den Archipel zullen wij nu beschouwen, en daardoor de ver uiteenliggende historische gegevens aan elkander trachten te verbinden.

De Boeginezen, bewoners van Celebes, waren alzoo de handelaren in den Archipel en hadden hunne voorname markt, indien het dien naam verdiende, op Java. Waarschijnlijk werden de Siamezen het eerst met Java als handelsplaats bekend, en lokte deze kennis spoedig de Chinezen, welke den handel met Siam dreven, in den Archipel. Het is vermoedelijk dat die eerste gemeenschap het gevolg was van eene toevallige komst op Java. In de west moesson, wanneer wind en stroom uit de Chinesche zee naar Java zetten, heeft zulk een toeval niets bevreemdends. Bovendien kan ons vermoeden ook uit de opkomst en bloei van Bantam afgeleid worden, welke deze beroemde handelstad alleen aan de komst der vreemde handelaren konde verschuldigd zijn. Wanneer men toch den handel in al zijne werkingen gadeslaat, en voor een oogenblik de hand voorbijziet, welke het lot der menschheid bestuurt, dan zal men zeker de overtuiging verkrijgen van hoeveel invloed, vooral hier, het schijnbaar onbeduidende toeval is. De hoogst gewigtige gevolgen doen maar al te vaak de erkenning der eenvoudige toevalligheid wijken voor de aanmatiging van eigenwaan of van de onbesohaamdheid van heerschzucht. Eene handvol specerijen, door een' zwervenden, zich aan het noodlot overgevenden visscher op Java gebragt, kon den grond leggen tot den bloeijenden handel in den Archipel, en een door wind en stroom weggevoerde Chinees kon daarop den wereldhandel bouwen, die gedurende eeuwen de baatzucht van alle aardbewoners moest opwekken.

De komst der meer beschaafde Chinezen op Java kan beschouwd worden als het tijdstip, waarop de eigenlijke ontwikkeling van den Archipel begon.

De lijnwaden, welke dezen in den handel bragten, waren een te aanlokkelijke prikkel voor die natuurmenschen, dan dat het verlangen om te bezitten niet individueel door allen gevoeld moest worden, en ieder moest aansporen, om in het bezit dier gewenschte en verleidelijke voorwerpen te geraken. Bragten de Chinezen die lijnwaden op Java, de Boeginezen verspreidden ze door de Molukken; en was daardoor een nieuw leven voor die eilanders begonnen, geen wonder voorwaar, dat, reeds tusschen 990—994, van dit gouden land gezanten naar China medegenomen werden, om den keizer, die voor hen de onbekende, groote magt der aarde was, geschenken aan te bieden.

De stam Sunga (van 923—1278) voerde toen de heerschappij over China. De verhalen in China van de vruchtbaarheid en den rijkdom van Java, wekten in dat overbevolkte rijk de zucht tot verhuizing op, en zoo stroomden de Chinezen naar Java, verspreidden zich over het eiland en vermengden zich met de bevolking. Java verkreeg daardoor een meer Chineesch aanzien; de landbouw werd er ingevoerd en geschikt naar de behoeften van de Chinesche markt, die op Bantam gevestigd was. De Boeginezen bleven echter de opkoopers of de handelaars in den Archipel.

Naarmate de gemeenschap met China grooter werd en de handel zich uitbreidde, vermeerderden de winsten der Boeginesche handelaren, waardoor zij meer en meer van de wangunst der uitheemsche bevolking en vorsten van Celebes te lijden hadden. — Daarom is het niet onwaarschijnlijk, dat deze welvarende Boeginezen, overtuigd van de onveiligheid hunner zuur verdiende bezittingen, op het denkbeeld kwamen, om zich in hun eigen land op eene geschikte plaats hunner kust te vereenigen en deze te versterken tegen het geweld hunner vorsten en binnenlandsche landgenooten. Op die wijze zijn zij de stichters van Mangkassar geworden, wier kloeke afstammelingen, »de Makassaren," later zulk eene gewigtige rol op de zeeën van den Archipel vervulden.

Zoo ziet men, hoe de zeevaart, aan den handel verbonden, op welken lagen trap van beschaving ook, geest en kracht ontwikkelt, en de individuele welvaart der volkeren ten gevolge heeft. Wanneer men de geschiedenis der wereld doorbladert, zal men herhaaldelijk vinden, dat, waar behoefte tot krachtsinspanning noodzaakt en ondernemend doet zijn, veelal de pogingen gezegend worden, ofschoon die zegen doorgaans het nageslacht der behoeftigen ligtzinnig en vadzig maakt en daardoor weder ten val brengt.

Had de handel in specerijen tusschen Java en de Molukken, door de Boeginezen gedreven, bij de volken der Moluksche eilanden, welke van sago te midden hunner geurige bosschen leefden, eenige waarde aan hunne bezittingen gegeven, iets, dat op hunnen maatschappelijken toestand zeker grooten invloed gehad heeft; — door de komst der Chinezen werd die waarde nog verhoogd, zoodat zij op de verschillende eilanden kleine vorsten en »orang kaya" (rijke mannen) deed opkomen, met al den naijver en wangunst, welke het verlangen om meer te bezitten met zich voert.

Op Java bleef echter de markt van den Chineschen handel gevestigd, ofschoon de Chinezen met andere eilanden bekend waren. Reeds behelzen de

Chinesche overleveringen tusschen 623—688 van onze tijdrekening, dat een gedeelte van den Noordwesthoek van Borneo door Chinezen bevolkt was, welke toen eene schatting aan China betaalden. Wanneer deze kolonie groote voordeelen aan den Chineschen handel gegeven had, zoude dezelve, door hare oudheid, toen de handel in den Archipel meer algemeen werd, voorzeker eenige vermaardheid hebben moeten verkrijgen, doch daar zulks het geval niet was, mag men vooronderstellen, dat zij eene meer landbouwende kolonie geweest is, die mogelijk eenige peper voor de markt van China plantte.

Om naar Java te komen, hadden waarschijnlijk de Siamezen het eerst Sumatra aangedaan, en vermoedelijk waren zij de rivier van Kampar en andere stroomen langs de oostkust van dat eiland binnengeloopen, om water in te nemen; — daardoor verkregen zij dus eenige kennis van Sumatra. Waarschijnlijk was het dan ook van Kampar, dat in 960 geschenken naar China gezonden werden, en hieruit zou men dan verder mogen afleiden, dat de Chinezen zich ook hier gevestigd en met de bewoners vermengd hebben.

De vestiging der Chinesche handelplaatsen aan de monden der rivieren Kampar en Siak, welke in het hart van Sumatra ontspringen, en in hare wateren den geur der kostbare hartssoorten van dat gewest medevoerden, moest noodwendig op de inwendige gesteldheid van dat eiland haren invloed doen gevoelen. Tusschen de bergketens vloeijende, welke het binnenland van Sumatra van de kusten scheiden, en vervolgens de uitgestrekte vlakten der oostkust doorsnijdende, waren deze rivieren de kanalen, waardoor de Chinesche handel gemeenschap oefende tot met het hart des eilands; de volken langs hare oevers moesten het karakter hunner ontwikkeling aan den invloed van dat handelsverkeer verschuldigd zijn. — Niet onwaarschijnlijk is het, dat de latere bloei van het, in het hart van Sumatra gelegene, Menangkabausche rijk den handel door die rivieren ten grondslag had.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat de Chinezen, overtuigd dat de monden en rivieren de natuurlijke handelskanalen voor de voortbrengselen der binnenlanden zijn, er de Javanen toe aanspoorden, om zich op de oostkust van Sumatra te vestigen, hetgeen de oorzaak schijnt geweest te zijn van de Javaansche vestiging te Palembang en in de Lampongo, waardoor de Chinesche handel meer en meer uitbreiding erlangde.

De Chinezen beperkten zich echter gedurende de 11de eeuw tot het westelijk gedeelte van den Archipel, en wel tot de kusten langs hunnen handelweg tusschen Java en China, en deelden hunne maatschappelijke instellingen aan de volken mede, welke in dien handel deelden, steeds met het oog op de belangen van hun verkeer in deze wateren.

De Makassaren of Boeginezen, onder welken laatsten naam zij meer algemeen bekend waren, verrijkten zich door den handel op de Molukken; doch deze plotselinge welvaart op het strand van Celebes, in tegenoverstelling der arme inlandsche bevolking, had bloedige oorlogen op dit eiland ten gevolge, welke vermaardheid in den Archipel verkregen en den vreedzamen Chineschen handelaar afschrikten op het handelsveld der Boeginezen te komen.

Kon de meer beschaafde Chinees zijne instellingen aan het westelijk ge-

deelte van den Archipel geven, de Boeginees daarentegen kon slechts de gewijzigde en verzwakte indrukken daarvan aan het oostelijk gedeelte mededeelen; en ofschoon ook zij, in navolging der Chinezen, kleine stapel- of handelsplaatsen op de oostelijke eilanden vormden, bleven deze in ontwikkeling bij het westelijk gedeelte ten achteren. Zoodanig was de toestand van den Archipel, gedurende de 11de eeuw, het gevolg van de afwezigheid aller vreemde handelaars, met uitzondering der slechts vreedzame veroveringen bejagende Chinezen. Was deze handelsweg de eenige gebleven, dan had zeker eene langzame, rustige, trapswijze ontwikkeling van den Archipel plaats gehad, en waren alle maatschappelijke instellingen met den tijd op den Chineschen voet geschoeid geworden. Doch even als dikwerf de armoedige tuinman onwetend blijft, welke vorstelijke zalen zijne planten versieren, die dáár den naijver opwekken zonder dat men aan den tuinman denkt, — zoo ook ging het met de bewoners van den Archipel. Eenvoudig in hunnen rijkdom, konden zij niet bevroeden, dat deze rijkdom, in plaats van slechts genietingen te verspreiden, oorzaak moest zijn van stroomen menschenbloed over de oude wereld.

Toen de voortbrengselen van den Archipel meer algemeen in China werden, kwamen zij al spoedig in den buitenlandschen handel, welke van Tibet met karavanen door Turkestan naar Perzië, of door Afghanistan naar Hindostan gedreven werd. Deze landhandel met karavanen werd voornamelijk door de Tartaren gevoerd.

Hierdoor kreeg men in Indië kennis van het bestaan en de voortbrengselen van den Archipel. Hoe én uiteenloopend én vol verdichtselen de verhalen omtrent die gouden eilanden waren, leeren ons de geschiedbladen van Indië.

Toen die verhalen en de nasporingen en onderzoekingen, daardoor uitgelokt, meer klaarheid in de ligging van den Archipel gebragt hadden, waagden het de zeevarende Hindoes, zelven die rijke gewesten op te sporen; men kan aannemen, dat zij in het laatst van de 11de of in de eerste helft van de 12de eeuw in den Archipel kwamen, en daar waarschijnlijk het eerst te Atjin op Sumatra landden.

Even als Bantam op Java, ten gevolge zijner westelijke ligging, het eerst door de Chinezen bezocht en daardoor de voornaamste handelsmarkt geworden was, zoo ook moest Atjin door zijne westelijke ligging op Sumatra het eerst den Indischen handel trekken. Deze handelaars vonden hier echter de specerijen niet, welke zij zochten; ook niet aan de rivieren van Kampar, Siak, Indragirie of Palembang, doch vernamen daar, dat zij zich tot dat einde naar Java moesten begeven.

De nadering der Hindoes tot Java was reeds door de Chinezen verkondigd, die hen op Sumatra hadden leeren kennen, en wel voorzien konden, welke gevoelige slag hunnen handel te wachten stond, daar zij den grooten aftrek der Indische lijnwaden gezien hadden. Hun doel moest daarom zijn, van hunnen grooten invloed op Java gebruik te maken, om deze vreemde handelaren te weren. Te veel gehecht aan den raad van hunne baatzuchtige leermeesters, sloegen de Javaansche vorsten geloof aan hunne inblazingen en werd de Archipel gewikkeld in de twisten van den wedijverenden zeehandel,

waarvan zijne bewoners de droevige gevolgen maar al te spoedig moesten ondervinden.

Hadden zij toch geen voorkeur aan het verkeer met eene bijzondere natie gegeven en den handel zijnen vrijen loop gelaten, dan hadden de vreemde handelaren elkander eenen vruchteloozen oorlog kunnen aandoen, doch zij zelven hadden den handel behouden en daarmede den bloei en de grootheid van hun land. Dit was echter het geval niet, want tusschen 1107—1110 gingen nog weder gezanten met geschenken naar China, als een blijk hoeveel prijs men op Java op den Chineschen handel stelde. Was vroeger de handel vrij van belemmeringen geweest, — nu de Hindoesche handelaren in den Archipel kwamen, werden er tegen hunnen handel op Java belemmeringen gesteld, door het heffen van regten, en eveneens aan de mondingen der rivieren van Sumatra, waar de Chinesche invloed heerschte. Waren rijst, peper en rottan voorname artikelen van de Chinesche markt, deze waren het echter niet voor Indië, zoo lang het zich zelf over land geen handelsweg geopend had. De ertsen, harsen, ivoor, cardamom en specerijen waren voor de Hindoes in het begin de voornaamste handelsvoorwerpen, welke zij uit den Archipel wenschten te ontvangen. Atjin kon hun hiervan wel gedeeltelijk voorzien, doch de specerijen, waarvan de markt op Java was en die voor hen de meeste waarde hadden, waren moeijelijk dáár te verkrijgen.

De Boeginezen, die deze zoo gewilde artikelen van de Molukken haalden, zullen spoedig gezien hebben, welken voordeeligen handel zij regtstreeks met de Hindoes konden drijven. Zij toch waren echte kooplieden, vrij van vooroordeel en ingenomenheid. Het meeste voordeel was hun hoofdbelang; de belemmering van den handel op Java drukte ook hen, en zij trachtten er zich aan te onttrekken, door regtstreeks met de Hindoes te handelen.

Doch het overschepen buiten Java om ging bezwaarlijk; daarom zocht men al spoedig eene geschikte plaats, om dien voordeeligen ruilhandel daar te stellen. En welke plaats konde er geschikter toe zijn, dan eene zoodanige, welke door de Indische handelaren gemakkelijk te bereiken was, en waar zij de voortbrengselen van Sumatra en die van de Molukko's door de in de wateren van den Archipel zoo bevaren Boeginezen konden verkrijgen? Het waren dus de Boeginezen, welke, op aandrang der Hindoesche handelaren, zich met de volken van de rivieren van Siak en Kampar, die zich eveneens aan den Chineschen invloed wilden onttrekken, vereenigden, en in 1160 de stad Singapoera stichtten, waarvan zij de stapelplaats van hunnen ruilhandel maakten (*).

Met de stichting van Singapoera eindigt het tijdperk van vreedzaam handelsverkeer en begint dat van geweld, om later in onderdrukking te ontaarden.

Wij hebben gezien, hoe de Boeginesche handel de volken van den Archipel uit den natuurslaap gewekt had, en zij daardoor meer maatschappelijke

---

(*) Een schrijver in *de Gids* heeft onlangs eenige feiten uit de Romeinsche geschiedenis aangevoerd tot staving van de stelling: „Wat wij beleven, is meer geschied." Kon men niet, zoo onze schrijver juist heeft gezien, hetzelfde zeggen, toen voor dertig jaren de Engelschen Singapoera herbouwden, om aan den handel van den Archipel eene vrije haven te hergeven? *Redactie.*

vormen hadden aangenomen, welke door de komst der Chinesche handelaren eene vaste rigting verkregen. Zoo was het vruchtbare Java de rijst-, peper- en suiker-tuin voor China geworden en had de bevolking het landbouwend karakter aangenomen. Eveneens was dit het geval met de Javaansche koloniën op de oostkust van Sumatra, waarvan wij reeds gewaagden, en op de zuidkust van Borneo, welke eveneens door de Javanen in bezit was genomen. De landbouw was door de Chinezen verbeterd en uitgebreid, en dezen hadden zich met de Javanen vereenigd en vermengd. Die vermenging had echter, om de Noord van Sumatra, aan de rivieren van Siak en Kampar, niet eveneens plaats gehad; dáár sproot de landbouw voort uit den handel, welke aan den mond dier rivieren gedreven werd. De oostelijke eilanden bragten in den handel wat de natuur hun gaf, en werden door de Boeginesche opkoopers tot den landbouw aangemoedigd. Ook de Molukko's leverden het natuurlijk product, en ontvingen rijst, benevens de Chinesche goederen van Java. Alleen Celebes dreef handel, en voerde eenen inwendigen krijg van landbouwers tegen handelaars, van armoede tegen rijkdom. In plaats dus dat de welvaart der handelaren op de stranden van Celebes ook in het binnenland welvaart verspreidde, even als zulks aan de monden der rivieren op Sumatra plaats had, was er een naijver tusschen de landbewoners en de handelaren ontstaan, hetgeen alleen toe te schrijven was aan de plotselinge welvaart, welke zich op het strand had verbreid, zonder dat de bewoners der binnenlanden regtstreeks of door vrij vertier er in deelden, waardoor hunne hebzucht werd opgewekt, en zij tot gedurige aanvallen op de rijke strandbewoners werden aangezet. Dezelfde oorzaak, die den oorlog op Celebes verwekte, was de natuurlijke aanleiding tot de verwijdering tusschen de bevolking en de handelaren, welke later zich eveneens op kusten nederzetten, die zij niet durfden aanvallen.

Niet lang was Singapoera gesticht, of de uitkomst verwezenlijkte de verwachtingen des stichters, gelijk zij mede die van den tweeden stichter, sir THOMAS STAMFORD RAFFLES, eenige eeuwen later, heeft verwezenlijkt. De volken der omliggende landen stroomden er henen en bragten aan de nieuwe stad de kennis van het door hen verlaten land. Hierdoor werden nieuwe voorwerpen in den handel gebragt. Het tin kwam van de vaste kust; de fijne harsen en het goud werden aangevoerd langs de rivieren van Sumatra; Siam leverde zilver; de specerijen werden door de Boeginezen van de Molukko's gebragt. Dit alles moest noodwendig den bloei van deze stad doen toenemen en hare faam wijd en zijd verspreiden.

De bewoners van deze stad kregen den naam van »orang di bawah angin" (beneden winds volk), waarmede de Boeginezen bedoeld werden, welke naam later plaats maakte voor dien van »Malâjoe" (zwervers), onder welken naam het land, hetwelk zij bewoonden, nog bekend is, dat wij nu het Maleische schiereiland noemen.

De komst der Hindoes had dus een nieuw leven aan den handel en het westelijk deel van den Archipel gegeven. Zelfs de Molukken waren niet vrij van dien invloed gebleven.

Reeds vóór de stichting van Singapoera hadden de Boeginezen Ternate verkozen tot stapelplaats der specerijen. Hierdoor verrees dit kleine eilandje en verspreidde welvaart en rijkdom over de geheele groep der Moluksche eilanden, waaronder zich de Banda-eilanden rangschikten, terwijl de Noord van Celebes en de kust van Nieuw Guinéa hunne edele waren hier ter markt bragten. Zoo lang de Boeginezen de eenige opkoopers van de groote handelmarkt op Java geweest waren, had deze handel eene trapswijze ontwikkeling der volken van de Molukko's daargesteld en niets had het vreedzame handelsverkeer verstoord.

Door de komst der Hindoes en de stichting van Singapoera waren de Javanen buiten den specerijhandel gebragt.

Hadden dezen zich vroeger minder bekommerd over de specerijen, welke zij door de Boeginezen voor goed aan hunne markt verbonden waanden, thans zagen zij de noodzakelijkheid in, die zelven te halen, en dien handel zoo mogelijk aan de handen der Maleijers, en derhalve aan Singapoera, te ontwringen. Java, dat vroeger slechts landbouwend was, werd, door den nood gedrongen, nu ook zeevarend; en dit kon het des te beter worden, omdat het de rijkste rijstlanden bezat en de rijst in de Molukken aangevoerd moest worden. De vruchtbaarheid van Java zelf was dus oorzaak, dat het den handel eenigzins konde behouden, welken het anders zeker geheel zou verloren hebben, terwijl de Hindoes ook op Java kwamen, om aldaar nieuwe handelsbetrekkingen aan te knoopen.

De Boeginezen echter, die zich op Singapoera gevestigd hadden, en Maleijers geworden waren, dreven den voornamen handel in den Oostelijken Archipel en werden daarin bijgestaan door de Makassaren. De oostkust van Celebes, welke vijandig tegen de Makassaren gestemd was, maar waarvan de bevolking zich ook meer en meer op handel en zeevaart had toegelegd, sloot zich daarentegen aan de Javaansche markt aan, en de welvaart, die daaruit ontstond, stelde hare bewoners in staat, om met meer vrucht tegen de Makassaren te kampen. Door de stichting van Singapoera hadden de Makassaren intusschen eene groote bron van rijkdom verloren, en dit maakte het moeijelijk om de aanmatigingen van vele kleine fortuinen, — zoovele kleine magten in het Makassaarsche rijk, — te bevredigen en had waarschijnlijk de invoering van het leenstelsel ten gevolge.

Eveneens was op Java de geweldige verslapping van den handel oorzaak geweest van veel ontevredenheid bij de volken en rijksgrooten, en nam daaruit mogelijk de afstand van den oogst der landerijen zijnen oorsprong. In de Molukken, waar zoo vele wedijverende opkoopers der specerijen kwamen, waren op verschillende eilanden bevoorregte standen ontstaan, die eene gedurige gisting veroorzaakten, welke slechts op eene gunstige gelegenheid wachtte, om met woest geweld los te breken.

Zoo wel van Singapoera en Java als van Celebes, had men op de oostelijke eilanden, toen de wedijver grooter werd vaste opkoopers geplaatst, waardoor handelsplaatsen ontstonden op Timor, Flores Sambawa, Lombok, Bali, waar-

van de bevolking zich minder met de inheemsche vermengde, doch door den handel de ontwikkeling dier eilanden bevorderde.

Had de komst der Hindoesche handelaren de wedijverende markten in het westen van den Archipel doen ontstaan, niet minder was hun invloed op dezen handel van het oosten. De voornaamste handel toch met eene nog kindsche bevolking is die in lijnwaden en, naarmate die bevolking in welvaart toeneemt, in rijkere en fraaijere lijnwaden. De eenvoudige lijnwaadhandel was vroeger uitsluitend in handen der Chinezen geweest, doch na de komst der Hindoesche handelaren, met de verfijnde lijnwaden en stoffen van Indië, moesten de Chinesche met de Indische lijnwaden wedijveren, en het is waarschijnlijk aan hun onvermogen, om in het westelijk gedeelte van den Archipel met de Indische lijnwaden te concurreren, toe te schrijven, dat zij de regtstreeksche vaart van China op Ternate openden. Nu begon de Chinesche invloed in de Molukken te heerschen, terwijl Ternate de markt werd waar de Javanen hunne in China gewilde artikelen, zoo als peper, gambier en suiker, verhandelden. Echter bleef bij de Javanen de naijver tegen Singapoera, dat hun den rijken handel met Indië ontnomen had, in groote mate bestaan, en zelfs deden zij herhaalde pogingen om, door Chinezen en Boeginezen ondersteund, Singapoera te verwoesten.

Waren intusschen de specerijen een voornaam artikel voor de Chinesche markt, niet minder waren het de voortbrengselen van Indië, die vroeger over land door de Tartaren naar China gebragt werden. De regtstreeksche handel over zee had te vele voordeelen, om niet ook de Chinezen belang te doen stellen in het door de stichting van Singapoera daargestelde entrepôt en van den anderen kant ook de Hindoesche kooplieden aan te sporen, om den regtstreekschen handel met China over deze haven te leggen. Daarom werden de landen en eilanden rondom Singapoera in peper- en gambiertuinen herschapen, ten einde de Chinezen van deze artikelen te kunnen voorzien, in plaats van hen te verpligten die uit de Javaansche koloniën of van Java zelf te halen, dewijl zij voor de Maleijers moeijelijk van daar te bekomen waren. Zelfs werden de betere pepersoorten van de kust van Malabar aangebragt. Hierdoor vermeerderde de wangunst der Javanen en trachtten dezen op alle wijzen de Hindoesche handelaren naar hun eiland te trekken. Dit is dan ook waarschijnlijk de oorzaak van de invoering en verspreiding der Hindoesche godsdienst op Java, die zoo geheel en al geschikt was voor de landbouwende bevolking van dat land.

Zóó was in het begin van de 13de eeuw de toestand van dezen Archipel geworden door den wedijverenden Chineschen en Hindoeschen handel, of liever door de concurrentie der Hindoesche en Chinesche lijnwaden en stoffen. De bevolking, door dezen handel gewekt, vond in de Chinezen hare leermeesters in den landbouw; van de vaste kust van Indië leerde zij de nijverheid; de scheepvaart en alles wat daartoe betrekking heeft, had groote verbeteringen ondergaan, en door dit alles was overal eene groote bedrijvigheid geboren. De zucht naar winst, de naijver en daaruit voortspruitende geneigdheid tot werken, zullen zich meer algemeen hebben doen gevoelen,

en het gevolg er van was een wedstrijd, die nog sterker tot verdere ontwikkeling moest aansporen. Dit alles was het gevolg der handelsconcurrentie in den Archipel. Maar zoo van de eene zijde hieraan de vooruitgang in den Archipel moet toegeschreven worden, waarschijnlijk was dit ook tevens de oorzaak van langdurige oorlogen, in het hart van Azië gevoerd.

Toen toch de producten van den Archipel, welke vroeger uit China door de Tartaren over land naar Indië gebragt werden, regtstreeks over zee door de Hindoes werden aangevoerd, werd het handelsverkeer in Centraal-Azië verbroken en daardoor de bronnen van bestaan der Tartaren grootendeels vernietigd. — Niet onwaarschijnlijk is het zeker, dat deze toestand mede oorzaak was van de langdurige oorlogen, welke de Tartaren in Azië voerden, en welke eindigden met de verovering van China in 1278.

De handelsweg met het meer verwijderde westen, welke vroeger almede door China geloopen had, werd nu van Indië door Perzië naar Konstantinopel gelegd, van waar de prachtig bewerkte zijden stoffen naar Indië terugkeerden. De bloei van Konstantinopel gaf de handels-impulsie aan Europa. De Arabieren begonnen handel te drijven op Indië, en bragten de producten door de Roode Zee naar Alexandrië. De Europesche handelsmarkt voor de Indische waren werd te Venetië gevestigd, alwaar men zich, op het voorbeeld van Konstantinopel, meer op de zijdeteelt toelegde, en spoedig de Vlaamsche lijnwaden tot zich trok, welke over Alexandrië naar Indië gevoerd werden.

Zoo hadden de producten van Indië, China en den Archipel de ontwikkeling van de industrie in Europa ten gevolge, en niet onwaarschijnlijk is het, dat de weerklank der Mahomedaansche veroveringen in Indië, welke aan den Arabischen handel een' grooten bloei schonk, eene der geheime drijfveren tot de Europesche kruistogten werd, door de hoop van daardoor tevens eenen bloeijenden handel te veroveren.

Er was echter eene andere lotsbestemming aan den handel van Europa toegedacht.

Intusschen hadden de Arabieren zich door het zwaard des heiligen krijgs in Indië gevestigd en waren den weg der Hindoes gevolgd naar de bron der Oostersche producten. In het begin van de 13de eeuw kwamen dezen te Atjin op Sumatra, en vestigden daar hunnen invloed en handel, wel begrijpende, dat de invloed der Hindoes te Singapoera te groot was, dan dat zij zich daar vooreerst konden wagen, terwijl de hoop aan Atjin kon gegeven worden van spoedig met den bloei van Singapoera te zullen wedijveren. Maar het is niet te verwonderen, dat de Arabieren, op een hooger standpunt van ontwikkeling geplaatst, slimmer en meer doorkneed in den handel, beter het belang van hunnen handelsweg door de Roode Zee inzagen, dan de Hindoes dat van hunne betrekkingen met het westen, door karavanen over eene groote uitgestrektheid lands onderhouden en moeijelijk door hen te volgen; en dat derhalve de Arabieren, na het invoeren hunner godsdienst te Atjin, hunnen handelsinvloed spoedig zagen vermeerderen en weldra de blikken op Singapoera rigtten. Hadden de Arabieren zich naar Java begeven en daar op nieuw de

markt geplaatst, dan zou ongetwijfeld Singapoera spoedig gevallen zijn; doch, onbekend met de vroegere handelsgeschiedenis van den Archipel, zagen zij slechts in Singapoera de gemakkelijk gelegen groote handelsmarkt, en moest het bemagtigen van die markt hun doel zijn.

Nadat de Chinezen regtstreeks op Ternate waren gaan handelen, was op Java aan Bantam de handel grootendeels ontnomen en waren voornamelijk Japara en Grissee als handelsplaatsen op het zuiden en de oost van Java meer in aanzien toegenomen, hetgeen de groote magt der vorsten van Mataram en Modjopahit ten gevolge had. Vooral het om de oost voor den oostelijken handel zoo goed gelegen Grissee was ontzaggelijk in welvaart toegenomen, en de zeevaart had op Oostelijk Java belangrijke vorderingen gemaakt. De Hindoes hadden zich meer en meer op Java gevestigd, en de Javanen achtten zich gelukkig, weder deel aan den grooten handel te kunnen nemen.

Doch de Arabieren, welke zich langzamerhand te Singapoera gevestigd hadden, vermeerderden hunnen invloed gedurig en verdrongen overal de Hindoes, die zich nu op Java trachtten staande te houden en eindelijk de Javaansche vorsten de hoop deden voeden, de markt geheel voor Java terug te erlangen. Zij zetteden die vorsten aan, om eenen aanslag op Singapoera te wagen, in de hoop van door de vernietiging dier handelsplaats de markt op Java en in hunne handen te krijgen, en daardoor de Arabieren te kunnen weren. Ziedaar de Javanen andermaal in de valsche stelling gebragt, welke hun vroeger vruchteloos door de Chinezen was afgedrongen.

De Javanen lieten zich andermaal verleiden, en het was de vorst van Modjopahit, die, ondersteund door de Hindoes, in 1252 nogmaals, en met gelukkiger gevolg dan vroeger, eenen aanslag op Singapoera waagde, het bemagtigde en geheel verwoestte.

In de aanvallen der Javanen op Singapoera vinden wij het eerste voorbeeld, dat de wapens, welke vroeger slechts tot onderlinge twisten gebruikt waren, ook getrokken werden om den wedijverenden zeehandel van andere volken te dooden; en het wapen, dat toen het eerst in den Archipel getrokken werd en tot den huidigen dag de lendenen zijner volken niet verlaten heeft, moest gedurende eeuwen zijn eigen geesel zijn.

Na het verwoesten van Singapoera dachten de Javanen, dat er eene nieuwe zon voor hunnen handel zou opgaan: werkelijk trokken zij dan ook den handel met de Hindoes; doch evenmin als het mogelijk is door het zwaard den handel te veroveren, even weinig is het mogelijk dien door het zwaard te vernietigen, wanneer het niet voortdurend getrokken blijft en telkens herhaalde slagen toebrengt. Te vele individuele belangen worden door den gedwongen stilstand gekwetst, dan dat men zich, zoodra de druk ophoudt, niet onmiddellijk weder op het handelsveld zoude wagen. SRI ISKANDAR-SHAH, de vorst van Singapoera, had de wijk genomen naar de nabijgelegene kust en bij den vorst van Pahang bescherming gevonden. Daar kon hij zich spoedig overtuigen, dat, zeker, door het verwoesten van Singapoera een groote voorraad van allerlei voortbrengselen verloren was gegaan, maar niettemin spoedig weder een dergelijk entrepôt noodzakelijk zou zijn. De kleine handelaars toch

van de noordkust van Sumatra en van het Schiereiland zelf zullen geene opzamelaars, de Maleische opkoopers uit den Archipel geene stapelplaats, en de Chinesche en westelijk-Indische handelaren geene markt gevonden hebben, — eene markt, waaraan de behoefte zoo deugdelijk bewezen was voor alle kustlanden van Japan af tot aan de oostkust van Afrika. Het moet dus geene verwondering baren, dat SRI ISKANDAR-SHAH, ondersteund door de vreemde handelaren, en voornamelijk door de Arabieren, reeds in het volgende jaar na de verwoesting van Singapoera eene andere, maar sterkere positie opspoorde, en aldaar eene nieuwe stad stichtte, aan welke de naam van Malakka werd gegeven. Nu men zich eenmaal gewapend had, werd de handel ook gewapend gedreven, en ontaardde de rustige, vreedzame handelsgeest al spoedig in woeste veroveringszucht.

De Mahomedanen hadden in Hindostan in het veroveren van de industrie te sterke aanmoediging gevonden, dan dat niet het denkbeeld bij hen zou opgekomen zijn, om ook in den Archipel aan hunne veroveringswoede bot te vieren. Dáár was wel geene industrie te veroveren, met welker producten handel kon gedreven worden; maar toch de grond, waaruit men handelsvoorwerpen kon trekken. De veroveringen in Hindostan hadden geene stagnatie in de industrie ten gevolge gehad, daar deze zelfs voor den handel met den Archipel noodzakelijk was; en hoe meer die handel toenam, des te grooter was de ontwikkeling der fabrijk-nijverheid. Maar zou de verovering van den grond, die producten in den handel kon brengen, even weinig nadeel doen aan de welvaart en de bewoners van dien grond? Waarschijnlijk niet. Zij toch, die de voortbrengselen van den grond voor de goedkoope lijnwaden met voordeel konden verruilen, vonden het waarschijnlijk nog goedkooper die te veroveren. Wat wisten zij van de regelen eener goede staatshuishoudkunde? De onkosten van veroveren en behouden werden niet in rekening gebragt; men zag slechts de producten, welke men voor het nemen had en waardoor grove winsten in handen dezer geweldenaars vielen. Maar zij, welke het geweld pleegden, waren tevens de handelaars met de lijnwaden en stoffen uit Indië, waarmede men zich vroeger de producten verzekerde. Door de producten nu te nemen, verminderde men het debiet der lijnwaden, en hetgeen men aan den eenen kant met nemen won, verloor men aan den anderen kant in het minder debiet zijner handelsartikelen. Men moest dus naar een middel uitzien om dat debiet tevens te verzekeren, waartoe de invoering van het Mahomedaansche geloof de gelegenheid aanbood. Het zwaard van den profeet werd aangegrepen, om den lijnwaadhandel een vast debiet te verzekeren, — maar tevens met het doel van gedurige uitbreiding, waardoor men zich de producten zooveel mogelijk wilde toeëigenen. Zoo worden door het eigenbelang alle drijfveren te baat genomen, opdat het zijn doel bereike. Het volk zag in dat alles slechts ijver voor de godsdienst; meer doorzienden zagen het eigenbelang, waaraan zij cijnsbaar gemaakt werd. Op Malakka had de vorst zich door het aannemen van het Mahomedaansche geloof met de belangen der Arabieren vereenzelvigd en zich een geestelijk gezag gegeven; hij had de godsdienst te baat genomen om zijn volk gemak-

kelijker te regeren en zijne wereldlijke magt zooveel mogelijk uit te breiden. De Archipel van Rinkang en Linga, de peper- en gambier-tuin voor de Chinesche markt, werden door hem veroverd. Zoo ook Djohor op de vaste kust des Schiereilands. Zelfs drongen de Maleijers door de rivieren van Sumatra tot in het hart van dat eiland, voerden overal hunne leer, dat was het debiet van hunne lijnwaden, in, en verzekerden zich de producten van den grond, waaruit hunne retouren bestonden.

De invloed der Arabieren nam in dit uitgestrekt gebied geweldig toe. Zij vermengden zich overal met de koloniën, op de oostkust van Sumatra en op Borneo gesticht, bewezen de vorsten het staatkundig en commerciëel belang der aanneming hunner godsdienst, haalden hen en hunne bevolking, in navolging van Malakka, tot de belijdenis daarvan over, vestigden daardoor hunnen invloed, en verzekerden de welvaart en bloei van hunnen handel.

Dezelfde redenen voor de zege van den Islam bestonden echter op Java niet. Dáár was het regeren van eene bevolking, welke meer landbouwend dan handeldrijvend was, gemakkelijk genoeg; en gelukkig in het bezit van den voor hen voldoenden Hindoeschen handel, wilden zij geen afstand doen van eene godsdienst, welke zoo in overeenstemming was met hare geaardheid.

De Hindoesche godsdienst werd op Java aan het Islamismus tegengesteld (dat was de Hindoe-handel tegen dien der Mahomedanen), en de tempelbouw, van 1296 tot 1338, waarvan de overblijfselen op Java zoo ruimschoots voorhanden zijn, moest den Javaan in die leer sterken. Zoo heerschte dan de Mahomedaansche invloed op het westelijk gedeelte van den Archipel, de Hindoesche op Java en de oostwaarts nabijgelegene eilanden, en kregen de maatschappelijke instellingen het karakter van dien invloed.

De uitbreiding van magt te Malakka moest de handelaars, en onder dezen voornamelijk de Chinezen op Ternate, doen vreezen, ook hier zich den voet geligt te zien. Voor dezen was het dus noodzakelijk, om aan Ternate eene gelijke magt te schenken, wilden zij hunnen handel tegenover het overmagtig Malakka behouden en zich de specerijen verzekeren. In 1304 trad Ternate eveneens als veroverend op en maakte zich van de meeste eilanden der Molukken meester; en daar, waar de magt ontbrak, werden in 1322 onderlinge verbonden gesloten, die de specerijen aan de markt van Ternate verzekerden.

Ziedaar het monopolie-stelsel door hen zelven daargesteld, die er het langste onder zouden moeten zuchten. Doch even als alle monopolie-stelsels tegenover eenen voordeelig wedijverenden handel daargesteld, óf onvoldoende óf doodend zijn, zoo ook was het aan de Molukken opgelegde monopolie in den beginne eene oorzaak van gedurigen strijd, die de ontwikkeling verhinderde, om eindelijk eene verdervende magt te worden in handen van vreemde overheerschers. Deze uitsluiting, welke in beginsel tegen de westelijk Indische handelaren was gerigt, trof in de eerste plaats de scheepvaart der Boeginezen, want dezen waren de opkoopers voor de markt van Malakka. Celebes, dat zich meer en meer op de zeevaart had toegelegd, moest hierdoor eenen plotselingen stilstand van vertier ondergaan, of zich slechts bepalen tot de meer productieve zuidoostelijke eilanden.

Had vroeger de ongelijkmatige ophooping en welvaart langs de zuider stranden van Celebes eenen inwendigen krijg ten gevolge gehad, na de stichting van Singapoera was de oorzaak dier inwendige twisten grootendeels weggenomen en had men zich van alle kanten meer op de zeevaart toegelegd, om daarin bronnen van bestaan en welvaart te vinden. Hierdoor was er meer rust op Celebes gekomen. De onderlinge naijver had plaats gemaakt voor een algemeen streven naar eenen gelijkmatigen welstand, dien men in de zeevaart dacht te vinden. De slag, welke aan de scheepvaart van Celebes door het monopolie der Molukken was toegebragt, werd dan ook algemeen op dit eiland gevoeld, en men wapende er zich ter zee, om met geweld of door list de specerijen aan het monopolie-stelsel te onttrekken. Van dezen sluikhandel werd Makassar de stapelplaats; en de Boeginezen, die zich alzoo tegen den dwang van Ternate verzetten, werden gewapend de opkoopers voor Malakka en Java. De rust, die ten gevolge van dezen nieuwen stand van zaken op Celebes ontstond, is ook oorzaak dat na 1366 ons eenige overleveringen aangaande de geschiedenis van dat eiland bewaard zijn.

De aanwakkerende handel van Celebes gaf eene nieuwe impulsie aan het handelsleven en daardoor aan de ontwikkeling van den Archipel. Op de Banda- en de zuidooster eilanden waren kleine markten ontstaan, die door den dwang, welke op de Molukken drukte, spoedig als handelsplaatsen verrezen. Men vond deze markten op Banda, Timor, Solor, Bima, enz., en zij gaven eene grootere ontwikkeling aan de oostelijke eilanden, dan zij vroeger bezeten hadden.

Door de meerdere ontwikkeling der oostelijke eilanden, was op Java het om de oost liggend Grissee als voornaamste handelsmarkt opgekomen, en het was op deze plaats, dat, in het midden van de 15de eeuw, het Mahomedaansche geloof werd ingevoerd. Java werd nu in zijne handelsontwikkeling door het zwaard van den heiligen krijg gestoord. Bloedige oorlogen werden gevoerd, even als die eene eeuw vroeger in het hart van Sumatra gewoed en het Maleische rijk aldaar gevestigd hadden. De Hindoes verloren daardoor ook grootendeels hunnen handel op Java, en niet onwaarschijnlijk is het, dat hierin de oorzaak moet gezocht worden, waaraan de Portugezen hun goed onthaal, bij hunne eerste komst aan de vaste kust van Indië, te danken hadden.

Sumatra was ook meer en meer van de westkust door de vreemde handelaars bezocht geworden, waardoor zich handelsplaatsen op die kust gevormd hadden, welke den handel der binnenlanden met Malakka gevoelige afbreuk deden. — Het binnenlandsche rijk van Menangkabau was nu door een' gordel van kleine staatjes omringd, die, op zich zelven handel drijvende, geen invloed of opperheerschappij van Malakka erkenden.

Malakka was dan ook niet meer, wat het in vroegere tijden geweest was. De rijkdommen hadden het ontzenuwd. Die groote markt, welke vroeger de Maleijers zelven voorzagen van al hetgeen de Archipel opleverde, werd thans door vreemde zeevarenden voorzien. De regtstreeksche handel van Indië op China werd over Malakka door Chinezen en Arabieren, of de M homedanen

van Hindostan gedreven, terwijl de Boeginezen de opkoopers door den Archipel waren en aanbragten hetgeen zij uit de Molukken konden verkrijgen. De specerij-handel was echter grootendeels in handen der Chinezen, welke deze artikelen regtstreeks of over China naar Malakka ter markt bragten. Malakka bestond dus van het ruilen der aangevoerde handelsvoorwerpen, een ruil, welke alleen den handelaar bevoordeelde, doch geene algemeene welvaart deed geboren worden. Naast den grootsten rijkdom zou men dan ook de afzigtelijkste armoede hebben kunnen zien, indien deze onder de milde keerkringszon mogelijk geweest ware. Het moet echter geene bevreemding baren, dat deze toestand groote ontevredenheid verwekte, welke zich zoo duidelijk deed zien in de herhaalde, elkander spoedig opvolgende moorden, aan de vorsten van Malakka tegen het einde der 15de eeuw gepleegd.

De regtstreeksche vaart der Arabieren op de eilanden van den Archipel had aan de markt van Malakka veel schade gedaan, en op Ternate en Banda komende, hadden zij niet weinig bijgedragen tot den bloei dezer plaatsen. De magt van Ternate nam dan ook verbazend toe, zoodat het in 1846 niet alleen meester was van de geheele groep Moluksche eilanden, maar ook den noordhoek van Celebes en een gedeelte van Nieuw Guinea aan zich onderwierp.

De 15de eeuw was dus een bloedig tijdperk voor de bewoners van den Indischen Archipel; doch te midden van den strijd was de handel in het leven gebleven, die hen het eerst tot ontwikkeling genoopt had, en de algemeene ontwikkeling was door dien strijd bevorderd. Zoo lang echter de nijverheid niet meer leven kreeg, kon die ontwikkeling slechts uiterst langzaam zijn.

Wanneer wij de voortbrengselen van den Indischen Archipel in hunnen handelsloop volgen, en op het einde van dien verren weg aan de nijverheid in Europa het leven zien geven, dan buigen wij eerbiedig het hoofd voor de ondoorgrondelijke lotsbestemming der volkeren en berusten in de almagtige wijsheid, welke de ontwikkeling van Indië liet stilstaan, om die in Europa te bevorderen. Maar met het hart vol weemoed zien wij thans op dien Archipel neder, die, gedurende 3 eeuwen aan het geweld der Europeanen onderworpen, thans ter naauwernood de sporen meer kan aanwijzen van zijnen vroegeren ontwikkelden toestand. Met medelijden zien wij op de volken, die gekromd onder het juk der Europeanen, zelven naakt en behoeftig de rijke voortbrengselen leverden, welke voor de ontwikkeling van Europa een krachtige hefboom waren, — eene ontwikkeling, welke thans Europa zelf de ingewanden verscheurt.

Laat ons hopen, dat het tijdstip gekomen is, waarop het zuivere handelsbeginsel, steunende op de Christenleer, in Europa zal gehuldigd worden, en dat men de overtuiging mag verkregen hebben, dat dan ook het oogenblik daar is, om aan de Indische volken hunne nijverheid te schenken, en dat de welvaart van Europa alleen door de ontwikkeling der Indische volken kan worden verzekerd.

M. H. JANSEN.

De Mantawei-eilanden ten westen van Sumatra.

INLEIDING.

Wie slechts eenigzins vertrouwd is met den staat onzer kennis van den Indischen Archipel, weet, dat in deze onmetelijke eilandenwereld nog talrijke groepen voorkomen, die slechts uiterst gebrekkig bekend zijn en nimmer, noch wat hunne ligging betreft met de vereischte juistheid bepaald, noch wat hunne natuurlijke gesteldheid betreft met grondige kennis onderzocht zijn. Het lijdt zelfs geen twijfel of vele eilanden, die tot dusverre van den kant der Europeanen slechts ggering opmerkzaamheid getrokken hebben, bevatten rijke schatten in hunnen schoot, en zijn geschikt om aan handel en nijverheid uitstekende hulpbronnen op te leveren, zoodra eenmaal de exploitatie van den Archipel door middel van Europesche kapitalen, en door aanwending van de uitvindingen der Europesche wetenschap, op grootere schaal zal zijn aangevangen en voortgezet.

Onder de minst bekende gedeelten van den Indischen Archipel behooren nog altijd de eilanden op eenigen afstand van Sumatra's westkust gelegen, en van Poelo Babi af tot aan het eiland Eugano, eene, meestal slechts door naauwe straten afgebroken reeks vormende, die bijna parallel loopt met de Sumatrasche kust. Een zorgvuldig overzigt van alles wat tot voor omtrent 40 jaren aangaande deze eilanden bekend was, vinden wij in het laatste hoofdstuk van MARSDEN'S *History of Sumatra;* maar wanneer men daarmede vergelijkt wat in latere, met name Nederlandsche, beschrijvingen van Sumatra, en op eenige Nederlandsche kaarten voorkomt, dan zou men wanen, dat sedert dien tijd die kennis eerder was af- dan toegenomen.

Het noordelijkste van al deze eilanden wordt met een' Maleischen naam Poelo Babi (*) geheeten, hetgeen reeds VALENTIJN op zijne kaart teregt door *Varkenseiland* vertaalt. Op de Engelsche kaarten van MARSDEN, RAFFLES en anderen, is diezelfde Maleische naam door *Hog island* overgezet, en om, ten aanzien van den oorsprong dier benaming, geene de minste onzekerheid over te laten, zegt MARSDEN in zijne beschrijving: »Buffaloes (*and hogs, we maij presume*) are met with here in great plenty, and sold cheap." Op de kaart van Sumatra van BERGHAUS vinden wij den Hollandschen naam *Varkenseiland*, nevens den Engelschen en Maleischen vermeld. Nogtans vermelden onze kaarten, zelfs die van den baron VON DERFELDEN VAN HINDERSTEIN, als ware

(*) De inboorlingen noemen dit eiland *Si Maloe.*

nooit een Hollandsche naam aan dit eiland gegeven, alleen de namen Hog eiland en Poelo Babi, en daar de eerstgemelde op sommige kaarten bij verkorting en zamenkoppeling HOGEI[d] (met eene kleine en daardoor weinig in het oogvallende *d*) wordt geschreven, is daaruit in TEMMINCK's *coup d'oeil sur les possessions Neêrlandaises dans l'Inde Archipélagique*, T. II, p. 96, de geheel ongehoorde naam van *Hogei* ontstaan, die door den schijn van een' Indischen vorm bedriegt, maar inderdaad uit de verbinding van een Engelsch woord met de eerste lettergreep van een Nederlandsch is ontstaan. Van dit Varkenseiland kan men intusschen naar waarheid getuigen, wat TEMMINCK (p. 105), van de meeste eilanden langs Sumatra's westkust zegt: »qu'il n'est encore tracé qu'en blanc sur nos cartes de l'Archipel." Rondom het Varkenseiland liggen eene menigte kleinere, zoo als ten N. de Kokoseilanden, ten W. de Kokosnooteilanden, ten O. eene geheele reeks van eilanden langs de kust van het grootere eiland, die op onze kaarten geheel naamloos zijn, en ten Z. de Platte eilanden, door het zoogenaamde Zekere kanaal (op de kaart van VON DERFELDEN VAN HINDERSTEIN, met groote deferentie voor onze Britsche naburen Safe kanaal geheeten (*)), van het Varkenseiland gescheiden.

Ten Z.W. van het Varkenseiland en merkelijk digter naar de Sumatrasche kust, niet ver van den mond der rivier van Singkel, ligt eene talrijke groep onder den naam van *Poelo Banjak*, d. i. de *Menigvuldige eilanden*, bekend. Op de Engelsche kaarten zijn eenige dezer eilanden door bijzondere namen aangeduid, die ook door VON DERFELDEN zijn overgenomen. Het grootste heeft gemeenlijk, hoewel oneigenaardig, den naam van *Poelo Banjak* bij uitnemendheid (VON DERFELDEN: Groot Banjak); het tweede in grootte, dien van *West-Banjak*. Bij VALENTIJN vindt men als tot deze groep behoorende, de eilanden Niako, Maros en Bavio vermeld. De laatste naam, mij van elders geheel onbekend, schijnt, naar de ligging te oordeelen, het eiland aan te duiden, dat op de nieuwere kaarten Poelo-Sago of Nibong heet. Dat in de andere namen schromelijke verwarring heerscht, blijkt uit de vergelijking van MARSDEN. *Niako* zal toch wel hetzelfde zijn als *Nako-Nako*, volgens MARSDEN de naam van eene eilandengroep langs de Westkust van Poelo Nias, en dus op vrij grooten afstand van Poelo Banjak. Onder de bijzonderheden, die hij verder omtrent Nako-Nako mededeelt, leest men ook, dat deze eilanden onder een' eigen' radja staan, die het monopolie van den handel heeft, en dat veel kokosolie van daar naar Padang wordt uitgevoerd. Volgens den heer DOMIS, had het Nederlandsch Gouvernement hier in 1825, even als op Poelo Nias, een' posthouder, doch zijn in 1826 die posten weder ingetrokken, en is alstoen aan den radja van Nako-Nako eene Nederlandsche vlag en eene akte van benoeming tot Wakîl (gemagtigde) van ons Gouvernement uitgereikt (†). De naam *Maros* of *Orang Maruwi* is, volgens MARSDEN, niet die van een eiland, maar van een' volksstam, die over het Varkenseiland en onderhoorigheden, en de groepen der Poelo Banjak en Poelo Nako-Nako verspreid is, en ver-

(*) Dit zou, om bij *Safe* te voegen, ten minste *Canal* moeten zijn.

(†) Zie *de Oosterling*, Dl. II, bl. 129, 130.

schilt van de bevolking van Poelo Nias, welke van de Batto's schijnt af te stammen. De heer CHRISTIE, in zijne beschrijving der Matawei-eilanden (MS.), waarover ik hier beneden nader zal spreken, slaat voor, al de eilanden langs Sumatra's Westkust in vier groepen te verdeelen, en dan aan de Noordelijkste groep, die Poelo Babi en onderhoorigheden en de Poelo Banjak zou omvatten, den naam te geven van *Maros-eilanden.* Ik zie hierin eene dubbele zwarigheid. Vooreerst is Poelo Babi door zijne ligging te bepaald van de Poelo Banjak gescheiden, om het tot dezelfde groep te rekenen. Ten anderen zou de meer ethnographische benaming van Maros-eilanden ook de Poelo Nako-Nako moeten omvatten, die echter uit een geographisch oogpunt onder Poelo Nias behooren. Ik spreek hier natuurlijk in de onderstelling, dat het onderscheid, tusschen de Maros en de bewoners van Nias gemaakt, juist is, wat zeker niet boven twijfel is verheven.

Poelo Nias is, zoo niet het merkwaardigste, althans zeker het best bekende der eilanden langs Sumatra's westkust. De Hollandsche O. I. Compagnie stond reeds met eenige vorstjes van dit eiland in betrekking, en nog blijkt uit de archieven van Sumatra's westkust, dat reeds in 1693 contracten met hen zijn gesloten, die in 1756 zijn hernieuwd. Bij het eerstgenoemde contract is zelfs het distrikt Tolok Dalem aan de Compagnie afgestaan, en was er gedurende twee jaren een post gevestigd, die later is ingetrokken (*). De oudere berigten over Poelo Nias zijn verzameld door MARSDEN, waaraan zich later de uitvoerige mededeelingen in de *Memoirs of the life and services of Raffles*, de beschrijving door den heer DOMIS in het IIde deel van *de Oosterling*, die van den heer FRANCIS in zijne schets van Sumatra's westkust in den tweeden jaargang van het Tijdschrift van N. I. (dl. I, bl. 215) en de verhandeling in den tweeden jaargang van dat tijdschrift (bl. 171), volgens berigten der heeren CHRISTIE en DOULEBEN, nevens eenige verstrooide bijzonderheden, rijgen.

Een weinig ten zuiden van Poelo Nias ligt het Stuurmans-eiland (Pilots Island), waarvan mij geene bijzonderheden bekend zijn, en nog meer zuidwaarts eene eilanden-groep, die het ergste van allen door de kaarten en beschrijvingen mishandeld is. Het is de groep der Batoe-eilanden, die, na het daaromtrent bij MARSDEN medegedeelde, ons vooral naauwkeuriger zijn bekend geworden door de beschrijving van den heer L. HORNER in den IIIden jaargang van het Tijdschr. v. N. I. (dl. V, blz. 313). De heer HORNER maakt ook gewag van een rapport over deze eilanden, door den heer CHRISTIE, gedateerd van Padang den 20 Januarij 1826 (hetzelfde waarin ook over Poelo Nias is gehandeld), en van een ander rapport over deze eilanden door den Nederlandschen posthouder ZORN van den 23 September 1836. Ik geloof echter niet, dat deze beide stukken gedrukt zijn, en wat FRANCIS over de Batoe-eilanden in de boven aangehaalde Verhandeling (blz. 217) mededeelt, is, ofschoon beter dan eenig vroeger berigt, nog weinig en oppervlakkig, en ware het verslag van den te vroeg aan de wetenschap ontvallen HORNER niet in het Indisch Tijdschrift opgenomen, wij zouden omtrent de Batoe-eilanden,

---

(*) Zie de hierouder aangehaalde Verhandeling van FRANCIS, blz. 215.

ofschoon zij de eenige zijn, die op Sumatra's westkust thans nog onmiddellijk onder het Nederlandsch gezag staan, nog altijd in diepe onwetendheid verkeeren. Zelfs op de groote kaart van den Archipel van den baron VON DERFELDEN VAN HINDERSTEIN vinden wij, ofschoon zij drie of vier jaren na de uitgave van HORNER's memorie in het licht verscheen, al de oude dwalingen omtrent deze eilanden terug, en zelfs nog nieuwe daaraan toegevoegd, die een treurig bewijs geven van de achterlijkheid onzer geographische kennis.

»Men moet zich verwonderen," zegt HORNER, »hoe deze eilanden, schoon »in de nabijheid van eene reeds sedert meer dan twee eeuwen door Euro»pesche natiën druk bevarene kust gelegen, zijn onbekend gebleven. De oude »zoowel als de nieuwste zeekaarten vertoonen ons, tusschen het noordelijkste »der Pagch-eilanden, het groote Sibiroe of Noord-Pora, en het, door den »druk aldaar gedreven' slavenhandel eenigzins beter bekende eiland Nias, slechts »een groot eiland onder den naam van Poelo Mintao of Minton op sommige »kaarten, of van Poelo Batoe op anderen. Dit laat zich niet anders verkla»ren, dan dat de groep der Batoe-eilanden door van de Coromandelsche »naar de Sumatrasche kust stevenende schepen slechts op grooten afstand is »gezien geworden, in welk geval zij zich als een enkel groot eiland aan het »oog mag voordoen, waarvan dan het noorder- en zuider-einde gepeild en »in de kaart gebragt werd. De volgende schets zal echter overtuigen, dat wij »met niet één, maar met 60 eilanden, groot en klein, te doen hebben"(*).

Ik moet hier echter in de eerste plaats bij opmerken, dat VALENTIJN tusschen de eilanden Mintaon en Batoe onderscheidt. Hij geeft den naam van Mintaon aan een groot eiland, dat de plaats inneemt waar de *eigenlijke Batoe-eilanden* van HORNER gelegen zijn, en den naam van *Batoe* aan het eiland Pingi van HORNER, dat, met de zes daaronder behoorende kleinere eilandjes, gewoonlijk tot de Batoe-eilanden gerekend wordt, ofschoon het bijna even ver van de hoofdgroep als van de kust van Sumatra verwijderd is, en geologisch meer schijnt zamen te hangen met de Poelo-Banjak, de Poelo Menselar, Manselar of Mansular (eene kleine groep tegenover de baai van Tappanoeli) en andere kleine eilandjes, banken en ondiepten, die tusschen de kust van Sumatra en de meer westelijk, van Poelo Babi tot Eugano, voortgeschakelde eilandenketen gelegen zijn.

De naam Mintaon, aan de Batoe-eilanden gegeven, wordt reeds door MARSDEN teregt verklaard als eene verbastering van het woord *Mantawei*, zijnde de naam van een' volksstam, die het eiland Sibiroe of Noord-Pora en de van daar verder zuidwaarts gelegen eilanden tot aan Zuid-Pagei bewoont. Het zijn de eilanden, die ook werkelijk op vele kaarten de Mantawei-eilanden genoemd worden, schoon doorgaans de Pagei-eilanden (bij de Engelschen Poggi-islands) nog als eene afzonderlijke groep daarvan onderscheiden worden. Daar echter ook deze door de *Orang mantawei* worden bewoond, en zij

(*) Ook CHRISTIE spreekt in het reeds aangehaald Handschrift van: »that cluster distinguished in our charts as a single island, under the name of *Minton*, but called bij the Malays and others *Pulau Batou*," en FRANCIS zegt, dat de Batoe-eilanden 56 in getal zijn.

geographisch ten naauwste met de in strikteren zin zoogenoemde Mantawei-eilanden zamenhangen, zien wij geene de minste zwarigheid, ze met CHRISTIE onder die benaming te begrijpen. Daarentegen kan de naam van Mantawei (Mintaon) op de Batoe-eilanden slechts door misverstand zijn toegepast. De bevolking der Batoe-eilanden is van denzelfden stam als die van Poelo Nias, en acht zich werkelijk van dat eiland afkomstig. »Ook thans nog," zegt HORNER, »vestigen zich van tijd tot tijd Niassers op de Batoe-eilanden, zoo »als ook Batoeërs naar Nias overgaan." Overigens vond hij er eenige Maleijers, Boeginezen en Chinezen, gedeeltelijk slechts tijdelijk, gevestigd. De kleine stam der Boeloearezen, die, schoon slechts 60 zielen sterk, eene zekere suprematie over de volkplantelingen van Nias laat gelden, schijnt van Boeginesche afkomst te zijn, en verschilt in allen gevalle nog meer van de Orang Mantawei dan van de Niassers. Ook heeft tusschen de Batoe- en Mantawei-eilanden volstrekt geene gemeenschap plaats. Geographisch liggen de Batoe-eilanden echter digter bij de Mantawei-eilanden dan bij Poelo Nias, ofschoon zij ook van de eerstgenoemde zich kennelijk als eene bijzondere groep afscheiden. Ik kan mij daarom ook niet vereenigen met den voorslag van CHRISTIE, die alleen de ethnographische verhouding tot den grondslag zijner verdeeling schijnt gemaakt te hebben, om de Batoe-eilanden en Poelo-Nias onder den naam van *Nias-eilanden* in ééne groep te zamen te werpen.

Ofschoon MARSDEN omtrent de bevolking der Batoe-eilanden vrij naauwkeurige berigten mededeelt, schijnt hij omtrent de natuurlijke gesteldheid gebrekkig te zijn onderrigt geweest. Ook bij hem komt Poelo Batoe nog als een enkel groot eiland voor, ofschoon op zijne kaart eenige kleinere in den omtrek zijn aangewezen. Op de kaart van RAFFLES is Poelo Batoe mede slechts een enkel groot eiland, maar langs de westkust schrijft hij er bij: »Many islands hereabout." Op de kaart van BERGHAUS vinden wij echter daarvoor weder slechts één enkel eiland, zonder eenige opmerking. Het eiland Pingi van HORNER, dat bij VALENTIJN Poelo Batoe heet, wordt door MARSDEN, RAFFLES en BERGHAUS Poelo Kapini geheeten.

Door HORNER weten wij, dat, behalve de kleine eilandjes, welker bestaan althans aan RAFFLES bekend was, hoewel hij hunne ligging niet wist aan te duiden, wat men tot dusverre voor het groote eiland hield, door eene naauwe zeeëngte in drie deelen gescheiden wordt, waarvan het noordelijkste Tana Massa, het middelste Tana Balla, het zuidelijkste Poelo Bodji heet. Deze drie eilanden strekken zich nevens elkander in de lengte uit in de rigting van het N.N.W. naar het Z.Z.O.; het eerste is zes à zeven, het tweede vier à vijf, het derde slechts ééne geographische mijl lang. Het noordereinde van Sibiroe, het grootste der Mantawei-eilanden, ligt op omtrent vijf geographische mijlen van Bodji. De kleinere Batoe-eilanden liggen grootendeels ten westen van Tana Massa. Negen of tien mijlen van den noordwesthoek van Tana Massa ligt Poelo Simo, dat op de kaarten onder den naam van Clapps, Clappus of Klappers-eiland voorkomt.

Wanneer men met de vrij naauwkeurige topographische beschrijving van HORNER, die, zelfs bij gemis van naauwkeuriger opmetingen, reeds vrij wat

tot verbetering onzer kaarten had kunnen bijdragen, de kaart van VON DERFELDEN vergelijkt, dan vindt men zich op nieuw in duisternis en verwarring gedompeld. De naam van Batoe-eilanden komt op deze kaart in het geheel niet voor. Poelo Pingi of Kapini komt er voor onder den mij overigens onbekenden naam van Poelo Penner (*); maar de eigenlijke Batoe-eilanden, die als één groot eiland, met eenige kleinere ten westen en een paar ten oosten geteekend zijn, weder onder den ouden naam van Mintao, die, gelijk wij reeds aantoonden, geheel op misverstand berust! Maar wat nog erger is, nevens den naam van Mintao staat, om de verwarring volkomen te maken, ook nog ,,of Sibiroe" geschreven, niettegenstaande op alle andere door mij geraadpleegde kaarten de naam van Sibiroe, voor zooverre zij dien kennen, (ook onder de afwijkende vormen van Si-birut, Se-biru en Sai-berat) even als door HORNER, te regt aan het noordelijkste der Mantawei-eilanden, bij VON DERFELDEN Noord-Pora genoemd, gegeven wordt.

Ik zou mij in deze aanwijzing der gebreken van de kaart van VON DERFELDEN niet verdiept hebben, daar zij, behalve waar den vervaardiger bijzondere hulpmiddelen ten dienste stonden, die ons dan doorgaans door zijne talrijke kartons nader bekend zijn, niet meer autoriteit bezit en verdient dan hare voorgangsters, indien zij geene nieuwe dwalingen bij anderen hadden voortgebragt. Maar het wordt van dubbel belang eene fout aan te wijzen, wanneer men met eene gedurige herhaling daarvan wordt bedreigd. Zoo hebben die dwalingen reeds tot zonderlinge vergissingen in TEMMINCK's *Coup d'oeil* aanleiding gegeven. Op bl. 96 van het tweede deel, vinden wij onder de eilanden langs Sumatra's westkust, nevens de Batoe-eilanden, ook Mintas en Penner (†) genoemd. Daar nu de Mantawei-eilanden vervolgens onder den naam van ,,les Matawi ou Pora" worden aangeduid, Penner in navolging van VON DERFELDEN's kaart aan Poelo Pingi of Kapini beantwoordt, maar ook de Batoe-eilanden (welker beschrijving door HORNER blijkens het daaruit op p. 104, ofschoon zonder vermelding van zijnen naam, medegedeelde, den schrijver bekend was) uitdrukkelijk vermeld worden, zoo houden wij hier den naam van een eiland of eilandengroep over, t. w. Mintas, die met geene ons bekende of op de kaarten aangewezen eilanden correspondeert. Intusschen is het niet moeijelijk in *Mintas* eene drukfout voor *Mintao* te ontdekken, en hier dus den naam dien de Batoe-eilanden ten onregte op de oude kaarten dragen, als nevens den waren naam genoemd te erkennen. Nog erger wordt de vergissing, als wij op blz. 102 lezen: ,,Au sud des Nias, entre ces îles et la grande Mintao ou Sibiroe, se trouve un petit Archipel, formé de plus de cinquante îles ou îlots." Daar nu Mintao de oude naam is der Batoe-eilanden, toen men zich die nog als één groot eiland voorstelde, zoo komt dit neder op de ongerijmdheid, dat de Poelo Batoe liggen tusschen Poelo Nias en — zich zelve. Als eene laatste toevlugt om de onge-

(*) Op het bijgevoegd karton van Sumatra's westkust staat echter: ,,Poelo Pennée of Batouw."

(†) Zeer zonderling worden bovendien de Manselar-eilanden tusschen Mintas en Penner geplaatst, daar zij veeleer, naar de gevolgde orde van optelling, dadelijk na Poelo-Nias hadden moeten genoemd worden.

rijmdheid te ontwijken, schiet nog over aan te nemen, dat de heer TEMMINCK Noord-Pora onder den naam van »les Matawi ou Pora" heeft begrepen, en dus *dit* eiland onder den naam van Mintao of Sibiroe heeft aangeduid, gelijk de laatste dezer namen werkelijk daaraan toekomt. Maar nu lezen wij op bl. 105 van: »les îles ou, plus exactement, les archipels de Sibiroe, les Pora et Sepora, les Pagai et plusieurs autres;" en daar wij hier onder de namen van Pora en Sepora, in navolging van andere schrijvers, duidelijk, ofschoon wat het gebruik der namen betreft ten onregte, Noord- en Zuid-Pora vinden aangewezen, schiet ons niets over dan het eiland of de eilandengroep, die de heer TEMMINCK Mintao of Sibiroe noemt, in Utopia te zoeken (*).

Ten zuiden van de Batoe-eilanden volgen de Mantawei-eilanden (ook Mantawai, Mantawi, Matawi, enz. genoemd), onder welken naam wij nevens Noord- en Zuid-Porah, die gewoonlijk alleen onder den naam van Mantawei-eilanden verstaan worden, in navolging van CHRISTIE, ook Noord- en Zuid-Pagei begrijpen, die gewoonlijk als een afzonderlijke groep, onder den naam van Pagei- of Nassau-eilanden voorkomen (†). De Mantawei-groep bevat dus naar onze omschrijving vier groote eilanden, en voorts nog eenige kleinere. Onder deze laatste is er één, zoo onze kaarten juist zijn, het vijfde in grootte van de geheele groep, dat bij VON DERFELDEN den naam draagt van Middel-Pora. Het ligt vlak voor den Westelijken ingang van het kanaal, dat Noord- en Zuid-Pora vaneen scheidt, en verdeelt het met behulp eeniger kleinere meer oostwaarts gelegen eilanden in twee straten, waarvan de Noordelijkste door de Engelschen Jenny's-straat, de Zuidelijkste Seaflowers-straat (bij VON DERFELDEN Zeebloemenstraat) is geheeten. Dit Middel-Porah heeft op de kaarten van RAFFLES en BERGHAUS geen bijzonderen naam; MARSDEN vermeldt het niet in zijne beschrijving en op zijne kaart is het weinig meer dan een stip. CHRISTIE noemt de eilanden, die de Jenny's-straat ten Zuiden begrenzen: Karamajat, Mainuk, Polaggajat, Si-Loina of het kokosnoot-eiland en Si-Bitti of het lange eiland. Nu komen Si-Bitti of Sai-Bitti en het kokosnooteiland, de beide Oostelijkste van deze reeks, met name op onze kaarten voor. Op het kokosnooteiland volgt naar de Westzijde bij RAFFLES en BERGHAUS een klein name-

(*) In het geheel is de heer TEMMINCK over die Batoe-eilanden wel wat los heen geloopen. Het is ook maar half naauwkeurig als hij op bl. 102 zegt: „ce groupe a pour île principale Poeloe Telo, où réside l'employé délégué par le Gouvernement." Poelo Tello kan misschien het voornaamste dezer eilanden heeten, omdat het de zetel van onzen posthouder en het sterkst bevolkt is, maar in grootte is het ten hoogste het derde in rang en doet ver onder voor Tana Massa en Tana Balla.

(†) Deze onderscheiding vindt men op de kaarten van RAFFLES en BERGHAUS. MARSDEN geeft den naam van *Mantawei Proper* aan noord-Porah of Sibiroe, waarschijnlijk dewijl de Orang Mantawei op zuid-Pora en noord- en zuid-Pagei beweren van Sibiroe af te stammen. Inderdaad is dit in overeenstemming met een berigt door den Franschen commandeur BOILEAU in 1621 uit den mond der inwoners van Tihoe opgeteekend, en door CHRISTIE aangehaald, dat op 3½ graad Z.B. een lang eiland lag door de Hollanders Nassau genoemd, 14 à 15 mijlen lang en *onbewoond;* dat vier of vijf mijlen meer noordwaarts, een ander *onbewoond* eiland [t. w. Siporah] was gelegen, zeven of acht mijlen lang, en dan een groot eiland op de breedte van 1½ graad, *Mantabey* genaamd, en omtrent 20 mijlen lang, waarvan de bewoners met Tihoe handelden, ofschoon zij eene andere taal spraken.

loos eiland, dat wij misschien voor Polaggajat mogen houden. Dan volgt het groote eiland, door VON DERFELDEN Middel-Pora genoemd, dus waarschijnlijk dat, wat bij CHRISTIE Mainuk heet, maar waarvan op de kaarten der beide eerstgenoemden een vijfde nog meer westelijk eiland is afgescheiden, dat bij VON DERFELDEN met het vorige schijnt zamengevloeid, maar waarin ik het Karamajat van CHRISTIE meen te mogen erkennen. Dit laatste heet bij RAFFLES Fourth Island, dewijl namelijk langs de westkust van Noord-Pora drie andere kleine eilanden liggen, door hem First, Second en Third Island genoemd, terwijl dit vierde de reeks in dezelfde rigting voortzet. Dat ik de inheemsche namen, door CHRISTIE opgegeven, hier te regt met de eilanden op de kaart van RAFFLES geïdentifiëerd heb, wordt mij vooral nog bevestigd door hetgeen bij CHRISTIE volgt, namelijk dat drie andere eilanden westelijk van de zuidwestpunt van Sibiroe gelegen, den westelijken ingang der Jenny's-straat vormen. Deze zijn het eerste, tweede en derde eiland van RAFFLES, maar daar hier van het vierde geen gewag wordt gemaakt, worden wij bijna genoodzaakt dit met Karamajat, het westelijkste der eilanden die de zuidelijke grens van de straat vormen, te indentifiëren. En zoo wordt het dan inderdaad hoogst waarschijnlijk, dat Mainuk de naam is van het groote eiland, dat VON DERFELDEN Middel-Pora noemt. Indien men zich mogt verwonderen, dat dit vrij uitgestrekte eiland door CHRISTIE zoo in het voorbijgaan slechts vermeld is, en ik uit zijne uitvoerige beschrijving der Mantawei-groep over dit eiland niets verder weet mede te deelen, dan verklaart zich dit uit twee omstandigheden. Eensdeels daaruit, dat hij, de Mantawei-eilanden van Benkoelen bezoekende, de westelijke kusten meerendeels niet zelf heeft opgenomen, maar slechts naar hooren zeggen beschreven. Ten anderen daaruit, dat al de Mantawei-eilanden, met uitzondering der vier grootste, naar zijne uitdrukkelijke getuigenis, onbewoond zijn. Misschien is bovendien dit eiland wel niet zóó groot als het op de kaarten is geteekend, die zoovele duidelijke bewijzen geven, hoe gebrekkig nog onze kennis dezer wateren is.

Onder al de eilanden langs Sumatra's westkust zijn er tot dusverre welligt geen gebrekkiger bekend, dan die, welke wij tot dusverre, in navolging der gebruikelijkste kaarten, Noord- en Zuid-Porah genoemd hebben, maar voortaan juister, slechts door de namen Sibiroe en Siporah zullen aanwijzen. Op de oudste Hollandsche kaarten, zoo als die van VALENTIJN, maken deze eilanden te zamen slechts één geheel uit, dat den naam draagt van Goed Fortuin-eiland, en dit laat zich, bij gebrekkige waarneming op verren afstand, wel begrijpen, daar de zeeëngte, die beide vaneen scheidt, niet vrij, maar gelijk wij zagen, door kleinere eilanden als versperd is (*). Slechts teekent VALENTIJN een paar kleine eilanden aan de oostkust van dit groote aan. Waarschijnlijk zijn de zeevaarders met het zuidelijkste dezer eilanden of Siporah het eerst wat nader bekend geweest, en heeft dit aanleiding gegeven, dat de naam van Siporah of Porah ook op het noordelijke, dat men daarvan niet afzonderde,

(*) Waarschijnlijk is het wel juister te beweren, dat men Sibiroe en Siporah als één eiland heeft aangemerkt, dan met MARSDEN te zeggen, dat Sibiroe op de kaarten veelal wordt overgeslagen.

werd toegepast. Toen men nu later ontdekte, dat, wat voor één groot eiland gehouden was, hoofdzakelijk uit twee eilanden bestond, noemde men die Noord- en Zuid-Porah, ja men is zelfs op den ongelukkigen inval gekomen, om het zuidelijke eiland bepaaldelijk Siporah en het noordelijke tot onderscheiding alleen Porah te noemen. Ongelukkig noem ik dien inval, dewijl mijne lezers zonder twijfel reeds hebben opgemerkt, dat *Si* in de eilanden ter westkust van Sumatra, een gewoon voorvoegsel van de namen van plaatsen is, en men dus Porah of Siporah naar willekeur schrijven kan, naarmate men dit voorvoegsel niet of al wil bezigen. Wij zullen later gelegenheid vinden op dit voorvoegsel terug te komen. Ook is het verkeerd, dat men op de kaarten van BERGHAUS en VON DERFELDEN den naam van Goed Fortuin aan het noordelijke eiland heeft gegeven. *Goed Fortuin-eiland* was synoniem met Siporah, gelijk MARSDEN duidelijk zegt (p. 473), en werd slechts, even als de naam Siporah zelf, door onkunde ook tot het noordelijk eiland uitgestrekt. Dit blijkt ook uit die kaarten, welke het zuidelijke eiland Goedfortuin, en het noordelijke tot onderscheiding Groot-goedfortuin hebben genoemd (*). Het noordelijke eiland heeft bij de Hollandsche of Engelsche zeevarenden, zooveel ik weet, nimmer andere bijzondere namen gehad, dan die het tot opzettelijke onderscheiding van het zuidelijke, door eenig bijvoegsel bij de namen van dit laatste of de weglating van Si, heeft ontvangen. Maar daar die benamingen uit de lucht zijn gegrepen, behoort het voortaan op onze kaarten niet anders dan alleen met den inlandschen naam Sibiroe of Sibiroet genoemd te worden. Ik merk ook nog op, dat oudtijds sommigen, niet wetende dat onder den naam van Siporah twee eilanden begrepen waren, en toch hoorende van een eiland ten noorden van Siporah, dat den naam van Sibiroe droeg, dit laatste natuurlijk moesten verwarren met Mintaon, zooals, alweder door misverstand, de Batoe-eilanden op de oude kaarten genoemd werden. En hieruit zijn dan nog in den jongsten tijd die dwalingen voortgesproten, die wij hier boven reeds getracht hebben aan te wijzen.

Dat de naam van Sai-berat, op de kaarten van RAFFLES en BERGHAUS, slechts eene verbastering is van Sibiroet, springt van zelve in het oog. Het voorvoegsel *si* wordt dikwijls op de kaarten *sai* geschreven, en *berat* is verschrijving voor *berut*, dat naar de Engelsche uitspraak overeenkomt met *biroet* volgens de onze. Maar het is zonderling op de kaart van VON DERFELDEN, nevens het verkeerde gebruik van den naam Sibiroe, waarover wij reeds gesproken hebben, nog eens den verbasterden of liever Engelschen vorm Sai-berut op eene zeer bedenkelijke wijze gebruikt te zien. Intusschen kopiëert hier de heer VON DERFELDEN, even als BERGHAUS, zoo hij al dwaalt, slechts een' misslag van RAFFLES. Tegenover eene baai aan de noordkust van Siporah, door de Engelschen *Hurlocks-Bay* genoemd, ligt eene groep van drie eilanden, op al de hier genoemde kaarten door de benamingen Oost-, Midden- en Westeiland, en gezamentlijk door die van Sai-berut-eilanden aangeduid.

(*) Zoo als de kaart van ARROWSMIT, in "the East India Pelot", no. 48.

Volgens CHRISTIE, heeten deze eilanden bij de inboorlingen der Mantawei-eilanden Si-ma-gukguk, Si-ma-kakkak, en Si-buruk, en het lijdt bij mij naauwelijks twijfel, of het is de naam van dit laatste, het Oostelijkste dezer eilanden, die aan de geheele groep gegeven, maar door verwarring met den naam van Sibiroe, in Sai-berut verbasterd is.

Het is mij niet bekend dat over Sibiroe tot dusverre eenige andere bijzonderheden in het licht zijn verschenen, dan het gebrekkige, dat op de kaarten en in MARSDEN's *History of Sumatra* gevonden wordt. Wat Si-Porah betreft, ontleent MARSDEN eenige weinige bijzonderheden aan JOHN SAUL en kapit. FORREST, die dit eiland in 1750 en 1757 bezochten. CHRISTIE zegt, dat de noord- en oostkust van Si-Porah in 1750 vrij naauwkeurig zijn opgenomen door zekeren kapit. WHITEWAY, die een verslag daarvan moet hebben doen drukken, dat hem echter alleen door uittreksels in de *Oriental-Navigator* bekend was. Wat CHRISTIE zelf in een verslag aan den luitenant gouverneur van Benkoelen, sir TH. STAMFORD RAFFLES, den 25sten Januarij 1824 ingediend, over deze beide eilanden mededeelt, is, ofschoon slechts weinig, grootendeels nieuw, en daarom voor eene belangrijke bijdrage tot onze kennis van den Indischen Archipel te houden. Dit onuitgegeven stuk, waarvan wij een afschrift aan de welwillende mededeeling van den generaal H. DE STUERS verschuldigd zijn, behandelt echter voornamelijk de meer zuidwaarts gelegene eilanden Noord- en Zuid Pagei of Poggy. Het afschrift, dat ik in handen heb, is dan ook op den omslag »de Poggi-eilanden" getiteld. Misschien echter komt dit slechts daar van daan, dat men den naam van Pagei- of Pageh-eilanden, ook tot de Noordelijke Mantawei-eilanden heeft uitgestrekt, gelijk zij bij FRANCIS in de boven aangehaalde verhandeling (bl. 220), die ons overigens schier niets over deze eilanden leert, en meermalen bij HORNER onder dien naam voorkomen. De laatste zegt b. v. (bl. 314): »De wilde bevolkingen der Zuid-Oostelijk van onze Batoe-eilanden gelegene Pagêh-eilanden hebben in de laatste jaren geen' blanken vreemdeling op hun' grond toegelaten." Ik haal hier die woorden tevens aan, om te doen zien, dat waarschijnlijk, althans tot HORNER's tijd, geene nadere opneming dezer eilanden heeft plaats gehad, en dus nog altijd het berigt van CHRISTIE daarover voor het beste, wat bestaat, moet gehouden worden. Dat echter werkelijk vijandige gezindheid der inwoners de oorzaak zou geweest zijn, waarom die eilanden niet nader onderzocht zijn, komt mij niet waarschijnlijk voor. Alles wat wij van de bevolking dezer eilanden weten en later door mij zal worden medegedeeld, leert ze ons als bijzonder zachtaardig kennen. Het is waar, dat die bijzonderheden vooral op Noord- en Zuid-Pagei betrekking hebben, maar de bevolking van Sibiroe en Siporah behoort, zoo als wij reeds opmerkten, geheel tot hetzelfde ras. Het is waarschijnlijk ten gevolge der meerdere nabijheid van Benkoelen, dat ons Noord- en Zuid-Pagei of de zoogenoemde Poggies veel beter dan de Noordelijke Mantawei-eilanden bekend zijn. Vroegere Hollandsche zeevaarders hebben reeds beide eilanden gekend en daaraan den naam van Nassau-eilanden gegeven, gelijk b. v. uit de kaart van VALENTIJN blijkt. Het is onjuist, als op de kaart van VON DERFELDEN alleen Zuid-Pagei door den naam van *Eiland-*

Nassau wordt aangeduid. Ook weet ik niet, op welk gezag hij aan Noord-Pagei den naam van *Bergland* geeft.

»De vroegste berigten," zegt MARSDEN, »die wij over deze eilanden bezitten, zijn van RANDOLPH MARRIOT in 1749, van JOHN SAUL in 1750 en 1751, en de aanteekeningen van kapitein THOMAS FORREST in 1757, bewaard in DALRYMPLE'S *Historical relation of the several expeditions from Fort Marlborough to the Islands adjacent to the West-Coast of Sumatra.*" Maar verreweg de beste berigten zijn vervat in eene verhandeling door JOHN CRISP medegedeeld aan de *Asiatic Society* van Bengalen, en geplaatst in het zesde deel harer *Transactions* (*)." MARSDEN geeft een uittreksel uit deze verschillende berigten, nevens hetwelk ik ook de Verhandeling van CRISP zelven, die deze eilanden in 1792 bezocht, heb geraadpleegd. Ik zal deze verschillende mededeelingen in het vervolg, voor zooveel noodig, met die van CHRISTIE vergelijken. Deze laatste zegt ons nog, dat het bezoek der heeren MARRIOT en SAUL ten doel had, eene vestiging te vormen, ten einde de bevolking tot het planten van peper aan te moedigen, maar dat dit plan ten gevolge van verkeerd overleg mislukte. Hij voegt er bij, dat in 1801 op nieuw het plan gevormd werd om de inwoners tot de peperkultuur aan te moedigen, en zelfs eene vestiging aan de straat van Sikakap plaats had. Doch de persoon, die tot resident benoemd was, vertrok nimmer derwaarts, en het établissement aan het bestuur van een' Maleijer overgelaten, beantwoordde niet aan het doel, en werd, na eene nuttelooze uitgaaf van ruim 15,000 dollars, in het volgende jaar weder ingetrokken.

RAFFLES had, tijdens zijn verblijf te Benkoelen, naar het schijnt, reeds vroeg den blik ook op de Pagei-eilanden geslagen, en met den hem eigenen rusteloozen ijver in het verzamelen van berigten, die licht over den toestand en de hulpbronnen van den Archipel konden verspreiden, trachtte hij ook omtrent deze eilanden voldoende berigten in te winnen. In een' brief van den 12 Junij 1821, schrijft hij aan de hertogin VAN SOMERSET: »In mijn' laatsten brief onderrigtte ik u, dat ik groot belang stelde in de bevolking van Poelo Nias; gedurende de laatste maand is mijne opmerkzaamheid geheel aan hen toegewijd geweest, en ik ben half geneigd om een boek ten hunnen voordeele te schrijven, om te bewijzen, dat zij het gelukkigste en beste volk van den aardbodem zijn. Ik was hiertoe bijna besloten, toen ik verdere ontdekkingen deed in de naburige eilanden, de Nassau- of Poggi-eilanden genoemd, waar ik eene bevolking vond nog beminnelijker en, zoo mogelijk, nog ongekunstelder. Indien ik op deze wijze voortga, mag ik verwachten nog ergens den tuin van Eden te vinden, en afstammelingen onzer eerste ouders, nog in het volle bezit der aartsvaderlijke eenvoudigheid." De memorie, door CHRISTIE aan RAFFLES aangeboden, was mede een gevolg der onvermoeide nasporingen van dien uitstekenden staatsman, en het kan niet onbelangrijk zijn hier te vernemen, wat daaromtrent aan het slot dier memorie is medegedeeld. »De spoed van uw naderend vertrek," zegt CHRISTIE, »ver-

(*) Bekend onder den titel van *Asiatick Researches.*

oorlooft mij niet aan dit verslag grootere uitgebreidheid te geven. Ik veroorloof mij daarom te verwijzen naar eene schets, die ik de eer had u voor te leggen, onmiddellijk na mijn eerste bezoek op de Poggies (*). Eenige weinige bijzonderheden, die toen, bij gebrek aan voldoende inlichting, verkeerd waren opgegeven, zijn thans verbeterd. Maar het is mij een groot genoegen thans met nadruk te kunnen verzekeren, dat de ondervinding mij ten volle in de juistheid mijner vroegere gunstige meening omtrent het Mantawei-ras heeft bevestigd. Binnen een paar maanden hoop ik in staat te zijn u een nader uitvoerig verslag van de overleveringen, godsdienst en bijzondere gewoonten der Orang-Mantawei toe te zenden, alsmede een uitvoerig woordenboek en spraakkunst van hunne taal." Ook elders spreekt CHRISTIE van het woordenboek en de spraakkunst der Mantawei-taal als van een werk, waarvoor hij reeds al de bouwstoffen verzameld had. Of echter deze stukken ooit zijn afgewerkt en met het bedoelde nadere verslag aan RAFFLES toegezonden, is mij geheel onbekend.

Toen de generaal, toenmaals kolonel, DE STUERS in 1824 resident werd ter westkust van Sumatra, was CHRISTIE te Padang gevestigd. Nadat in 1825 Benkoelen in onze handen was overgegaan, verleende de heer DE STUERS, bij wijze van verpachting ad *f* 5000, aan den heer CHRISTIE de vrijheid tot de hout-exploitatie op de Pagei-eilanden onder Nederlandsche vlag. Zonder eenigen bijstand wist de schrandere Engelschman de inwoners aan het werk te stellen, en in korten tijd werden twee scheepsladingen hout naar Bourbon afgehaald. CHRISTIE vestigde zich zelfs op de Pagei-eilanden, en leefde er als Christen en Europeaan alleen, doch gerust, onder de halfwilde bevolking. Hij werd er zelfs zoodanig in eere gehouden, dat de hoofden der bevolking *brillen droegen*, dewijl CHRISTIE *brilde*, en deze maakte van die omstandigheid gebruik, om door het geschenk van een' bril den ijver dergenen, die zich onderscheidden, te beloonen. Hoe het na het vertrek van den generaal DE STUERS met den heer CHRISTIE en zijne hout-exploitatie verder gegaan is, weet ik niet te berigten. Zijne memorie intusschen over de Mantawei en meer bijzonder over de Pagei-eilanden is, zoo als wij zagen, van vroegeren datum dan deze gebeurtenissen, en het is mij niet bekend, dat later, hetzij door hem, hetzij door anderen, immer eenige nadere bijzonderheden over deze eilanden zijn in schrift gesteld.

Tot de Mantawei-eilanden rekent CHRISTIE behalve Sibiroe, Siporah, de beide Pagei's, en de kleinere eilanden, die deze vier groote omgeven, ook nog de wat meer zuidwaarts gelegen eilanden, op de kaarten onder de Hollandsche namen van Laag-eiland en Bergen-eiland, of gezamentlijk onder den Maleischen naam van Poelo Sanding voorkomende. MARSDEN verhaalt, dat men in 1769 te Benkoelen het plan vormde om eene nederzetting op deze eilanden tot stand te brengen, en derhalve een' officier en eenige manschappen derwaarts zond, die er eenige maanden vertoefden, en er door aanhoudende regens gekweld werden. Later werd de post als nutteloos weder ingetrokken. Bij de weinige bijzonderheden, die MARSDEN over deze eilanden

(*) Misschien bevatte dit de ontdekkingen door RAFFLES in den zoo even aangehaalden brief vermeld.

mededeelt, zal ik weder nog het een en ander uit CHRISTIE's aanteekeningen kunnen voegen.

De hieronder volgende beschrijving der Mantawei-eilanden zal dus de eilanden langs Sumatra's westkust omvatten van Sibiroe tot aan Poelo Sanding. Verder zuidwaarts komen slechts nog twee eilanden voor, op kleinen afstand Poelo Mega, op zeer aanmerkelijken het groote eiland Eugano, in 1645 door den Nederlander J. J. SAAR bezocht, omtrent welke mij geene nadere berigten, dan die bij MARSDEN, bekend zijn.

Uit een geologisch oogpunt beschouwd, maakt de geheele eilanden-reeks langs Sumatra's westkust, van het Varkenseiland tot aan Eugano, ongetwijfeld één geheel uit. HORNER beschouwt die eilanden-reeks slechts als de uiterste of westelijkste bergketen van Sumatra, en meent bovendien in Poelo Banjak, Poelo Kapini en de overige tusschen deze bergketen en de Sumatrasche kust gelegen kleinere eilanden nog de sporen van eene tweede keten van mindere verheffing te bespeuren. Ook TEMMINCK beschouwt de eilanden langs de westkust als eene bergketen, welker submarine basis dezelfde rigting volgt als het gebergte, dat Sumatra van het hoofd van Atjeh tot aan Straat Sunda doorsnijdt. Even als het gebergte van Sumatra, is ook deze eilanden-keten ongetwijfeld van vulkanischen oorsprong. Indien zelfs wat wij van de geologische gesteldheid van Poelo Nias weten, niet de sporen van vulkanische gesteenten toonde, indien zelfs de vulkaan op Sibiroe, waarvan MARSDEN spreekt, en de verheffing van een wit krijtachtig gesteente langs de westkust van dit eiland, die RAFFLES op zijne kaart door de woorden: »great chalk cliffs" aanduidt, wegens het stilzwijgen van CHRISTIE, die trouwens dit eiland slechts zeer gebrekkig kende, eenigzins problematiek mogten geacht worden, toch geloof ik niet, dat de moderne wetenschap aan de westkust van Sumatra de aanwezigheid der omstandigheden zou erkennen, onder welke alleen eilanden van zoo grooten omvang uit louter Neptunische oorzaken kunnen ontstaan. Het behoeft ons daarom echter niet te verwonderen, wanneer wij, ten gevolge der werking van koralen en rhizophoren en de aanslibbing van aarddeelen, door de kracht der golven van de kust van Sumatra losgeweekt, de oppervlakte der meeste, of althans der lagere onder deze eilanden, slechts met Neptunische formatiën, met name koraalrotsen en de daarmede gepaard gaande lagen van zandsteen, mergel en schelpconglomeraat overdekt vinden, gelijk volgens HORNER, op de Batoe-eilanden en, volgens CHRISTIE, op het hem bekende deel der Mantawei-eilanden, overal uitsluitend het geval is.

Het was het doel dezer inleiding het eigenlijke onderwerp der hierna volgende verhandeling, de Mantawei-eilanden, nader te omschrijven, de betrekking, waarin deze eilanden tot de overige langs Sumatra's westkust staan, op te helderen, tot bevordering der duidelijkheid mijner voorstelling de dwalingen en misverstanden, waartoe de gebrekkige bekendheid met deze gansche eilandenreeks aanleiding heeft gegeven, vooraf uit den weg te ruimen, en de bronnen te leeren kennen, waaruit ik voor de beschrijving der Mantawei-eilanden geput heb. Ik zal in een volgend nommer tot die beschrijving zelve overgaan.

P. J. VETH.

Losse Aanteekeningen

op de brochure van den Generaal MICHIELS: *»Moet Nederlandsch Oost-Indië in N. O. I. autocratisch of constitutioneel geregeerd worden?"*

De schrijver dezer brochure, geïncarneerd autrocraat, zoo ooit iemand dien naam mogt dragen, heeft, tot mijne blijdschap, reeds op verschillende punten, zoo in dit Tijdschrift als elders, tegenspraak gevonden; maar nog naauwelijks genoeg, vrees ik, om den indruk tegen te gaan, dien zijn geschrift zoo geschikt is te maken. Zulk eene vigoureuse pen, als die van den generaal MICHIELS, doet bij de onervarenen en onnadenkenden (en dezen zijn immers de groote meerderheid?) eene kwade zaak voor goed en deugdelijk doorgaan. Het komt mij daarom nuttig en noodzakelijk voor, de natie, die pas tot eenige belangstelling in Indische belangen begint te ontwaken, zoo veel mogelijk tegen zijne drogredenen te wapenen. Ik heb onder het lezen van dit geschrift eenige vlugtige aanteekeningen op het papier geworpen; misschien acht de redactie van dit Tijdschrift die niet geheel onwaardig daarin een plaatsje in te nemen.

De generaal MICHIELS doet zich in den aanvang van dit geschrift kennen als den Schrijver van de *Stem uit Oost-Indië*, in 1846 te 's Hage bij de erven DOORMAN uitgegeven. Hij meet zich daarin met onzen STORM en verdedigt de verbanning van Mgr. GROOFF. Als katholiek beschouw ik misschien die zaak uit een ander oogpunt dan een protestant; maar ik heb te goede gedachten van het verstandig en liberaal gedeelte mijner protestantsche landgenooten, dan dat ik zou schromen ook aan hen vrijmoedig mijne denkbeelden over die geschiedenis mede te deelen. Zie hier hoe ik die historie ken. De bisschop, vergezeld van eenige geestelijken, in Indië gekomen, doet den pastoor te Samarang door een dier geestelijken vervangen. De katholieke gemeente aldaar kiest partij voor haren pastoor en protesteert in geschrifte bij de civiele autoriteit tegen de aanmatiging van den bisschop; den nieuwen pastoor een' *intrus* noemende, en den bisschop al zeer oneerbiedig behandelende. Dit was, schijnt het, koren op den molen der autoriteit, en nu begint het schandaal. Maar ik vraag: is een geestelijke een ambtenaar, die van zijne handelingen verantwoording aan de civiele autoriteit schuldig is? Bij de katholieken zeker niet(*)! De pastoor in kwestie werd

(*) Bij de protestanten ook niet, en wij protesteren tegen alle pogingen, die men heeft aangewend, om de predikanten in Indië aan de ambtenaren te assimileren, en in dezelfde ondergeschikte, afhankelijke verhouding te plaatsen; op zulk eene wijze maakt men alle zelfstandige werkzaamheid onmogelijk, en belemmert bedienaren van de godsdienst, om aan hunne roeping te beantwoorden. *Redactie.*

bezoldigd en daarom moest de bisschop van de mutatie kennis geven. Die kennisgeving zou dan ook ongetwijfeld gevolgd zijn, om den nieuwen titularis in het bezit van het traktement te stellen, indien men den bisschop slechts tijd had gelaten. Verder kwam geene inmenging van den kant der regering te pas. Als eenmaal de pastorij is opgerigt, is het eene vraag, die geheel tot de inwendige huishouding der kerk behoort, wie de dienst waarneemt. De betaalmeester heeft de bezoldiging slechts uit te betalen aan dengeen, die in het bezit van den titel is; met het verleenen van den titel heeft het civiel bestuur niets te maken. Waar zou het heen, indien het bestuur tegen elke verandering van het kerkelijk personeel zijn *veto* kon stellen? En wat heeft men toch eigenlijk gewild? Dat de bisschop zijnen pastoor had teruggetrokken en den wil der gemeente had gedaan? Maar de gemeente heeft geen regt om te onderzoeken, waarom de bisschop al of niet dezen of genen persoon waardig keurt om te desserveren. Wij kiezen onze herders niet zelven. Omdat nu de bisschop niet wilde en niet kon toegeven, liet hij zich bannen. Maar waar toch was het verzet, dat de bisschop tegen het openbaar gezag pleegde? Altijd die kinderachtige vrees, dat de oppermagt zal verzwakt worden!! (*)

Geen verstandig mensch, die de zaken kent, zal beweren, dat de zaak van Mgr. GROOFF iets met de Mohammedanen te maken had. Zij zijn geheel buiten de kwestie, en toch heeft in der tijd de minister hen behendiglijk als het middel gebruikt, om aan onze steeds vertrouwende afgevaardigden het zwijgen op te leggen. De verbanning van den bisschop was, naar mijn gevoelen, onder de gegeven omstandigheden, uit geenerlei oogpunt te regtvaardigen. Had de bisschop een gevaarlijk proselytisme willen invoeren, dan had men regt gehad zijnen ijver tegen te gaan; ware hij blijven volharden, men had hem zijnen titel kunnen ontnemen; ware hij voortgegaan met in het duister de politieke inzigten der regering tegen te werken, dan was misschien de tijd daar geweest om tot gestrenge maatregelen over te gaan. En wat het onrustwekkend woord des ministers betreft, die wilde doen gelooven dat zijne volharding den Staat in gevaar bragt, — de geschiedenis onzer O. I. bezittingen heeft overvloedig geleerd, dat de Mohammedaansche priesters het vuur van het oproer zeer wel wisten aan te blazen, zonder door voorbeeld of invloed van de zijde der Katholieken te zijn aangemoedigd, en men zou ieder gerust kunnen uittarten om onder de menigvuldige opstanden, waarmede onze Regering in Indië

(*) Ofschoon de heer GROOFF door den Gouverneur-Generaal verwijderd is, heeft de Regering in het Moederland echter het beginsel, dat hij voorstond en verdedigde, doen zegevieren. Thans is de benoeming en het ontslag van R.-C. geestelijken geheel aan den vicarisapostolikus te Batavia overgelaten. Wij zullen op deze zaak later terugkomen en ze uitvoerig behandelen. Maar wij kunnen hier toch de vraag niet weerhouden, waarom men diezelfde regten nu ook niet aan de Protestantsche kerk verleend heeft. De gemeenten, die tot haar behooren, beroepen zelve hunne leeraars, 't zij onmiddellijk, 't zij door den kerkeraad, 't zij op eene andere wijze. Wil men nu wachten tot ook de Protestantsche kerk zich feitelijk verzet tegen de Regering, gelijk men den heer GROOFF verwijt? *De Redactie.*

heeft te worstelen gehad, een' enkelen aan te wijzen, die uit den invloed van Katholieken en hunne priesters kan verklaard worden. En zal men dan om eene brutale en nuttelooze daad te regtvaardigen, doen gelooven aan een denkbeeldig en geheel uit de lucht gegrepen gevaar? — Doch ik wil niet verder over eene gebeurtenis uitweiden, die thans reeds tot de oude geschiedenis behoort.

Indien reeds in de *Stem uit de Oost-Indië* duidelijk de soldaat spreekt, die jaren achtereen zonder tegenspraak als autocraat op Sumatra heeft gehandeld, en alles met de sabel wil dwingen, nog vuriger is het vlugschrift, waarover ik thans mijne gedachten in den vorm van losse aanteekeningen ga mededeelen.

Blz. 4. »*Dertig jaren in Indië*," enz. Al weder dat steunen op een lang verblijf in Indië! Waarom gaan er de zaken niet beter! Immers zijn er toch wel degelijk de oudgasten aan het roer? De schrijver heeft gelijk (blz. 15), dat Indië niet kan geregeerd worden uit Nederland; maar dit geldt toch alleen van de huishoudelijke zaken. Nu weet men, dat sedert het stelsel van den Gouverneur VAN DEN BOSCH, alleen strekkende om de inkomsten van den Staat te stijven, van hier uit (vergeef de uitdrukking, lezer!) de neus gestoken wordt tot in de onbeduidendste handelingen, en het is bekend, dat de minister eens den gouv.-gen. DE EERENS een' post van *f* 50 heeft geschrapt voor een' door hem aangestelden klerk. Zulk eene bemoeijing is zeker ongerijmd en verderfelijk. Maar het grootste beginsel moet van de metropole uitgaan. In gindsche atmospheer raken de denkbeelden over staatkunde beneveld, en na er dertig jaren gezag te hebben geoefend, vervalt men zeker tot politieke kindschheid. Die oudgasten hebben al een wonderlijk denkbeeld van de politieke gebeurtenissen in Europa. Zij schijnen niet eens op te merken, dat zoo men al aan den eenen kant met de roode republiek heeft te kampen en die op allerlei wijzen moet trachten te beteugelen, men toch aan den anderen kant overal de staatsregelingen ziet hervormen, overal liberale constitutiën geven, en men geen verstandig mensch de hoop ziet voeden om geheel tot het oude terug te keeren. Het groote ongeluk is slechts, dat de gouvernementen zich de concessiën hebben laten afpersen, en de eischen niet hebben weten te voorkomen. De Conservateurs (der misbruiken) staan schuldig aan al het kwaad. Mogt dit in tijds nog voor Indië eene les zijn!

Bl. 5. »*De Semi-Portugesche en andere klerken, meestal behoorende tot een verbasterd geslacht.*" In het voorbijgaan de vraag: waarom is dat Portugeesch geslacht verbasterd? Dit behoort tot de kwestie van onze zorg voor het openbaar onderwijs.

Bl. 6. »*Denkbeelden...., geschikt om bij den inlander het prestige van eenheid en oppermagt te verzwakken, hetwelk de beste steun onzer heerschappij is.*" Al weder die *indruk* op de inlandsche bevolking, waarvan men altijd den mond zoo vol heeft. Van den indruk echter, dien wij bij hen door onze *inhaligheid* maken, daarvan wordt nimmer een woord gerept. Meent men

dat de ware bedoelingen onzer vestiging in Indië, die toch louter en alleen uit eigenbelang voortkomen, door den inlander niet begrepen worden? Hij weet zeer wel, dat zijn land de te korten onzer schatkist dekken en de beurzen der partikulieren vullen moet. Wie denkt er aan, in dit opzigt den inlanders te menageren? Wij blijven nog voortdurend met den geest der Oost-Indische-Compagnie besmet. Dáár, en dáár alleen, is het gevaar!

Bl. 9. »*Want zeker zullen die volkeren niet vrijwillig het juk blijven dragen, hun opgelegd door overheerschers, van hen in landaard, godsdienst, zeden en gewoonten zoo geheel verschillende.*" 't Is mogelijk, maar zeker zullen zij het eerder onder eene liberale dan onder eene despotische opperheerschappij. Indien al ons voorname doel is, Nederland mede te doen genieten van de schatten dier rijke Indische gewesten, waarom zou men dit niet trachten te bereiken door beider belangen te doen harmoniëren? En heeft het betoog noodig, dat dit kan, als goede beginselen van staathuishoudkunde, en gezonde begrippen over de handelsbalans zegevieren? Het oude systema zocht door afpersingen schatten te verzamelen, maar terwijl het de bevolking uitzoog, verdierf het eindelijk zich zelven mede. En zoo verviel de eene bezitting (*wingewest* was de stijl) na de andere, van de kust van Guinea of de goudkust af tot aan de specerij-eilanden toe. En zijn wij thans veel wijzer geworden? Wat zullen wij van Java zeggen? Te beginnen met dit jaar, komen de misrekeningen en teleurstellingen reeds klaar te voorschijn. En aan zulk een zich zelf vernietigend stelsel moet Indië worden opgeofferd, om zulk een stelsel te handhaven moet elke klagt worden onderdrukt. Ongelukkig systeem, dat de menschen slechts door geweld en bedreigingen weet in toom te houden! Hoevele opstanden hebben wij al niet in Indië, onder het zoo hooggeroemde stelsel, beleefd. Maar nimmer mogt het Europeaansch bestuur daaraan de schuld dragen; het zijn altijd die »trouwelooze en weerspannige inlanders!"

Blz. 11. »*Verhouding van de Indische regering tot de Indische volkeren — verhouding van het Indische Gouvernement tot den Koning.*" De gouverneur-generaal moet vrij zijn in zijne handelingen voor het huishoudelijk beheer. Als vertegenwoordiger der Nederlandsche regering moet hij steunen op een goed ingerigt reglement op het beleid der regering. (*Par parenthèse*, het gaat met dat stuk als met onze constitutie: hoe dikwijls ook herzien, deugt het nog niet; maar ook, hoe is het onstaan?) Maar in commerciële aangelegenheden komt Indië in aanraking met de individuële belangen der natie. Hier is dus eene derde kwestie, waarover aan den handel eene stem toekomt, eene stem die tot hiertoe maar al te weinig is gehoord. Het zal, vertrouw ik, niet moeijelijk zijn verlichte kooplieden te vinden (geen deelhebbers der Handelmaatschappij), die den weg zullen aanwijzen om aan de kapitalisten zekerheid te verschaffen, den algemeenen handelsgeest te verlevendigen, de *hinderpalen uit den weg te ruimen.* Het spreekt wel van zelve dat men niet zal stil zitten, waar men gegronde hoop mag voeden om de vruchten van zijnen arbeid te zullen genieten. Ons gouvernement wil de nijverheid in

Indië naar zijne inzigten dwingen en drijven. Het zij zoo! Maar is er dan geene waarschuwende wenk in gelegen, dat het gouvernement zijne toevlugt moet nemen tot zee- en landofficieren, qui jettent leur froc aux orties, en de ambtenaren, enz., om die, onder band van kontrakten, (niets curieuser dan zulke kontrakten te bestuderen!) met het gouvernement gesloten, aan het hoofd van landbouw- en fabrijkinrigtingen te zien, gewapend met kapitaal uit 's lands kas als instrument. Intusschen liggen kapitaal en ondernemingsgeest in Nederland stil. *Waarom liggen die stil?* Onder eene autocratie, zoo als de generaal MICHIELS die verstaat, zijn de ondergeschikte beambten pacha's van twee en drie paardenstaarten. Wie wil zich onder zulk een régime wagen — met zijn eigen kapitaal?

»*Meerdere publiciteit in Nederland gegeven aan Indische zaken.*" Niet altijd is de heer MICHIELS zoo liberaal geweest op het punt van openbaarmaking. Maar zal hij ook de kritiek dulden? Dáár ligt de kwestie. Verwonderlijk is het, onzen schrijver over geheimzinnigheid te hooren klagen, een euvel, waaraan hij zelf altijd mank ging.

Bl. 12. »*Het initiatief in de behandeling van alle plaatselijke zaken behoort eigenaardig aan het plaatselijk opperbestuur te worden overgelaten.*" Hier heeft de hr. MICHIELS het oog op zijn eigen tienjarig gezag op Sumatra; daar is hij autocraat geweest, en wat heeft hij er van gemaakt? In 1841 kwam uit Nederland last, om het stelsel van uitbreiding te staken. Wel is waar was de gouv.-gen. VAN DEN BOSCH de eigenlijke auteur van dat stelsel, was van hem de last uitgegaan, om Sumatra te veroveren. Maar de gen. MICHIELS was toch de man om het uit te voeren; ieder ander zou getemperd hebben. En nu in zijne vaart gestuit, kon hij zijn' spijt niet verkroppen. Nu waren, naar zijn schrijven, de raadslieden der regering »niet ter plaatse of niet meer op de hoogte." Als of beginselen niet overal zich lieten gelden! Neen, voorwaar! de behandeling dier plaatselijke *staats*zaken moet niet aan het plaatselijk opperbestuur verblijven! Het zou wat schoons zijn, elke onzer bezittingen te zien regeren door kleine autokraten, aan wie het initiatief zou moeten worden overgelaten! — »*Onverminderd latere verantwoording.*" Hoe zal zich de heer MICHIELS verantwoorden over zijne regering van tien jaren op Sumatra? Ik wed, dat hij nog eens zeggen zal: »Had men mij in 1841 niet teruggehouden, — thans zou ik geheel Sumatra *meester* zijn, en zou aan het lieve Vaderland een tweede Java, met even zoo vele schatten, kunnen aanbieden."

Bl. 13. »*De slaafsche ondergeschiktheid der Indische regering aan het Ministerie van Koloniën.*" Dat de gewezen gouverneurs-generaal VAN DEN BOSCH en BAUD de Indiën van uit hun ministerieël kabinet hebben bestuurd, is eene waarheid, en was zeker schadelijk, in zoo verre zij zich met het huishoudelijke bemoeiden. Intusschen dit was het gevolg van het op den voorgrond stellen der geldkwestie. Men zocht *het batig slot*, en moest op alles het oog houden ten einde het zoo hoog mogelijk op te voeren. Wil men de ellendige handgrepen van het kultuur- en produkten-stelsel leeren

kennen, men leze de polemiek tusschen de heeren KRUSEMAN en BAUD. Het gedrag van eerstgenoemden daargelaten, — de brochure van den heer BAUD doet ons ministerie van koloniën geen eer aan. Het is een regte knoeiwinkel. Hoe kan een eerlijk man, zoo als de heer BAUD ongetwijfeld is, aan zulke handelingen medepligtig zijn? Ziedaar de gevolgen van het werk van den generaal VAN DEN BOSCH! — Op blz. 13 heeft de heer MICHIELS, naar mijn inzien, volkomen gelijk. De gouverneur-generaal moet, onder eene welberedeneerde instructie, vrij kunnen handelen. Zijne ondergeschikte stedehouders moeten insgelijks, ingevolge vaste instructiën op goede beginselen rustende, zonder kleingeestige inmenging van het opperbestuur in alle huishoudelijke détails, hunne provinciën besturen.

Bl. 19. »*Wijziging — in het algemeen stelsel, om bijna het geheele produkt van Neerl. Indië voor rekening van den Lande naar Nederland over te voeren.*" Het opzenden der produkten naar Nederland door een geprivilegiëerd handelsligchaam is zonder twijfel allerschadelijkst, en verlamt den handel, zoo in Nederland als in Indië. De heer MICHIELS gelooft echter, dat scheepsbouw en scheepvaart daarbij winnen. Daargelaten wat gedaan moest worden om den scheepsbouw in Nederland aan te moedigen, — de gedachte alleen, dat de Staat zich meester moet maken van de produkten en die op de Nederlandsche markt verkoopen, is verderfelijk. Ik wijs hier terug op den raad, dien het goed oordeel van den handel zal weten te geven, wanneer men slechts zijne stem niet in den wind slaat. Met een vrijgeviger bestuur hadden wij overal den handel aangetrokken en *inkomsten* genoten. Maar nu wij den handel verdreven hebben, vervallen wij om dien te herwinnen in een ander uiterste en rigten overal vrijhavens op. Zijn wij het, die daar invoeren? Dit is, vrees ik, slechts zeldzaam het geval, en wij derven dus de inkomsten zonder nut voor onzen handel. Voor de plaatsen zelve zal het intusschen voordeelig zijn. 't Is overigens merkwaardig, den generaal MICHIELS zelven voorslagen te zien doen tot wijziging van het handelstelsel, terwijl zijne vroegere handelingen omtrent het produceren en leveren van koffij op Sumatra hem hebben doen kennen als den waardigen uitvoerder der bevelen van den gouv.-gen. VAN DEN BOSCH.

S.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

6. *Twee brochures over de gebeurtenissen te Batavia van den 22 Mei 1848.*

Men gaat ook in Indië voort, om over de vergadering van Nederlandsche ingezetenen, den 22 Mei 1848 te Batavia gehouden, en het daaruit voortgevloeide adres aan den Koning, mededeelingen en opmerkingen te publiceren. Al onderdrukt ook het autokratisch stelsel nog altoos elke stem, die zich, door de drukpers in Indië, over de belangen van dat land zou willen laten hooren, — door de versnelde gemeenschap met het moederland behoeft die stem daarom niet versmoord te worden, en kan zij zich op vaderlandschen bodem doen gelden. Zoo hebben wij voor ons twee brochures; de eene is getiteld: »Brief uit Batavia, over de Delftsche school en andere belangrijke zaken," Arnhem 1849. De andere heet: »Een onpartijdig woord uit Indië, betrekkelijk de gebeurtenissen van den 22 Mei 1848 te Batavia," Rotterdam 1849. De schrijvers stellen het gebeurde van den 22 Mei 1848 van verschillende kanten voor; de een verhaalt bijzonderheden, die de andere stilzwijgend voorbijgaat; de een verdedigt in 't algemeen de handelingen der mannen, die zich oorspronkelijk vereenigden, om, langs eenen wettigen weg en zonder aan hunne démarches eenige naar buiten werkende ruchtbaarheid te geven, de regtmatige grieven der ingezetenen van N. Indië ter kennisse der bevoegde magt te brengen; de ander beoordeelt meer in 't bijzonder het gedrag der personen, die aan de bijeenkomst deel hebben genomen, verdedigt dat van sommigen en laakt anderen. In de hoofdzaak komen beiden overeen, in bijzonderheden verschillen zij. Het voornaamste verschil, dat in de brochures voorkomt, is de beoordeeling van de handelingen van den president van den raad van justitie te Batavia, Mr. P. C. ARDESCH, die »de brief" in een niet zeer ongunstig daglicht voorstelt, terwijl »het onpartijdig woord" vooral de missive van dien heer aan den resident van Batavia zeer afkeurt.

Het »onpartijdig woord" hebben wij met uitstekend veel genoegen gelezen. Het is met veel bezadigdheid, maar tevens met waardigheid geschreven. Deafkeuring, die de heer VAN NES aan het gebeurde heeft gegeven, alvorens behoorlijk te zijn ingelicht, en vooral ook een artikel in het Dagblad »de Overijssel" over de vergadering, hebben den schrijver bewogen, om op de zaak terug te komen, en de aangevallen mannen tegen dergelijke beschuldigingen te verdedigen. Hij zet daarom in de eerste plaats uiteen, wat zij, die oorspronkelijk zich met deze aangelegenheid hebben ingelaten, eigenlijk bedoelden. Ze wilden »op eene grondige wijze den Koning en de

natie aanwijzen, wat tot meerderen bloei en welvaart van Indië in het moederland kan aangewend worden; en, daar door overeenstemming van denkbeelden eene zedelijke kracht ontstaat, zoo mogt men zich beloven, dat dezelve méér ingang zouden kunnen vinden, dan tot nog toe aan de vertoogen van enkelen waren te beurt gevallen." Tot dat einde stelde men zich voor, om *een zeker getal* welgezinde mannen, vertegenwoordigende den handel, de nijverheid, de kunsten en wetenschappen, die, door kennis en ondervinding van land en volk, geacht konden worden over de belangen van Indië grondig te kunnen oordeelen, bijeen te roepen, om daarover met elkander te beraadslagen, en de resultaten door een adres of memorie, door het intermediair van den Gouverneur Generaal, aan den Koning aan te bieden."

Op die wijze stelt de schrijver het oorspronkelijke plan en doel der bijeenkomst geheel naar waarheid voor, en hij vraagt: ligt daarin iets te misprijzen? Ik voor mij durf hierop antwoorden: »neen," en gaarne beken ik, dat, ofschoon de eer van het eerst dat denkbeeld te hebben opgevat mij niet toekomt, ik echter, zoodra men het mij voorstelde, met geestdrift ben toegetreden, en alles heb aangewend wat in mijn vermogen was, om de zaak eene goede leiding te geven. Ik leg deze verklaring hier in ondubbelzinnige bewoordingen af, omdat men uit eenige volzinnen, voorkomende in de brochure van den hoogleeraar P. J. VETH, »de politieke demonstratie te Batavia in Mei 1848," voornamelijk op blz. 6 en 15 heeft willen opmaken, dat ik niet durfde uitkomen voor hetgeen ik in de zaak gedaan heb, en de schuld op anderen trachtte te werpen. *Tegen mijn' wil* heb ik deel genomen aan eene vergadering, zoo als zij geworden is; het heeft nimmer in mijne bedoeling gelegen, om zulk eene uitgebreide en gerucht makende bijeenkomst te houden, en vooral niet, om eenigen schijn van verzet tegen het bestuur te geven, zooals de Regering heeft doen voorkomen dat er inderdaad heeft plaats gehad, én door hare militaire demonstratie én door hare latere handelingen; *tegen mijn verlangen* ben ik aan het hoofd dier bijeenkomst geplaatst, maar het plan en doel, zoo als de schrijver der brochure dat heeft uiteengezet, heb ik met kracht voorgestaan en trachten te bevorderen, en ik heb het mij tot een' pligt gesteld, om ter bereiking van dat doel ook voor het vervolg alles aan te wenden wat in mijn vermogen is. Hebben ook velen van hen, die in den beginne krachtdadig medewerkten, om, door een adres aan den Koning, herstel van grieven te verkrijgen, thans den moed verloren, en op nieuw den nek voor de autokratie gebogen, ik voor mij kan niet rusten, vóór aan die regtmatige grieven der Indische ingezetenen door de Regering gehoor is gegeven; vóór het onderwijs in Indië op een goeden voet is gebragt, de verderfelijke bepalingen ten opzigte van het radikaal geheel zijn opgeheven, de drukpers niet meer van de willekeur van den Gouverneur Generaal maar van de wet afhankelijk is, de belangen der Indische ingezetenen, door hunne vertegenwoordiging bij de wetgevende magt, zijn gewaarborgd, en het regeringstelsel de verstandelijke, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling van Indië niet meer belemmert. Om dat doel te bevorde-

ren, heb ik eenen schoonen werkkring in Indië verlaten, mijn bestaan opgeofferd, het land dat ik lief heb vaarwel gezegd, — en zoo het noodig is, zal ik daaraan geheel mijn volgend leven toewijden.

De schrijver der brochure »een onpartijdig woord" verdedigt het plan der vereeniging van *een zeker getal* welgezinde mannen, ten einde een adres of memorie aan den Koning aan te bieden, op drie gronden. *Vooreerst* omdat het uit alles blijkt, dat de natie, en zelfs hare vertegenwoordigers, nog in vele opzigten onkundig zijn ten aanzien van den stoffelijken, zedelijken en maatschappelijken toestand van Indië, van de Europesche ingezetenen aldaar, en van de millioenen inlanders. *Ten tweede*, omdat de denkbeelden daaromtrent, zelfs bij hen die in Indië geweest zijn, en daarover in Nederland schrijven, nog zoo zeer uiteenloopen, dat het moeijelijk is daarover een juist oordeel te vellen. Zoo heeft de Regering vermeend, de algemeene belangen het best te bevorderen, door den inlander bij zijne geringe beschaving te houden, en hare handelingen in alles met een' digten sluijer te omhullen. Gedwongen arbeid, privilegiën, monopolie, begunstigingen, bevoordeeling van allen, welke deze beginselen ondersteunen, zijn de middelen tot haar doel geweest. Anderen daarentegen beloven zich oneindig meer voorspoed en voordeel van eene oordeelkundige volksbeschaving, openbaarheid in zaken van bestuur, eene getemperde en voor Indië passende vrijheid van drukpers, meerdere vrijheid voor den handel en den arbeid, opheffing van monopolie en privilegiën, bevordering en ondersteuning der wetenschappen enz. Om dit verschil van meening en inzigten rekent de schrijver der brochure het een zeer lofwaardig plan om, in eene vereeniging van beschaafde en kundige mannen, die aangelegenheden in overweging te nemen en toe te lichten, en alzoo de grondslagen aan te wijzen, waarop Indië, met het beste uitzigt op gezegende uitkomsten, moet bestuurd worden. — Als een *derden* grond voert hij aan, dat de ingezetenen van Nederlandsch Indië inderdaad vele wezenlijke grieven hebben. Zoo wijst hij op het gebrekkig onderwijs, op de instelling van het radikaal, op het muntstelsel, waardoor de diensten der ambtenaren gedurende 20 jaren met een nominaal zijn gekweten, dat intrinsiek nog niet de helft der waarde bezat, waarvoor het werd aangerekend. Zoo wijst hij op de Javasche bank, die verklaard is een wettig middel van geldbeleg te zijn, terwijl men haar door het monopolie den doodsteek gaf. »Gedurende meer dan twintig jaren," zegt hij, »hebben wij onze klagten gesmoord, omdat wij nergens konden hopen een open oor, of eenen krachtigen steun in ons belang te vinden; en waartoe heeft dat geduld geleid? dat het ons den druk, waaronder wij verkeeren, in de laatste jaren nog knellender doet gevoelen. Heeft men niet van onze terugkeerende kinderen, in strijd met het alom geldend en geëerbiedigd natuurregt, gevorderd, dat zij moesten *verzoeken* om zich op hunnen *geboortegrond* als inwoners te *mogen* vestigen, en daarvoor borg stellen? zoodat het aan het welbehagen van den Gouverneur Generaal is overgelaten, om hun inwoning te weigeren, op den grond, waar zij het eerste licht aanschouwden, en hen als ballingen te doen omzwer-

ven. Heeft men wel iets onbeproefd gelaten, om het ontkiemend plantje wetenschap, die de zoo vele natuurlijke hinderpalen wist te boven te komen, allerlei belemmeringen en moeijelijkheden in den weg te werpen? — En nu wij eindelijk een gunstiger tijdstip zagen aanbreken, waarin wij mogten hopen, dat onze veelvuldige en billijke bezwaren in overweging zouden genomen worden, wanneer wij die op eene gepaste en wettige wijze aan de natie en den Koning, in al derzelver uitgebreidheid kenbaar maakten, nu wij met elkander wilden raadplegen, om dat op eene grondige en voegzame wijze te doen, en daartoe den wettigen weg (een verzoek) inslaan, nu durft men ons als strafbare landverraders afschilderen, en ons toeroepen: »Gij hoort in Indië niet te huis!"

Na aldus het oorspronkelijke plan der te houden bijeenkomst uiteengezet en verdedigd te hebben, verhaalt de schrijver der brochure, hoe dat plan ontaardde in hetgeen het bij de uitkomst geworden is. Hij schrijft de oorzaak daarvan in de eerste plaats daaraan toe, »dat de heer Mr. ARDESCH zich ongeroepen in deze aangelegenheid mengde op eene wijze, die haar geheel van gedaante deed veranderen;" voorts aan de vergunning, die de Regering, op den brief van den heer ARDESCH, verleende, om eene bijeenkomst te houden van goede ingezetenen en huisvaders, dus in zoo ruimen zin, dat het bezwaarlijk viel iemand uit te sluiten. Hij beantwoordt de beschuldiging van het artikel in »de Overijssel," dat men te voorbarig is geweest, dat men had moeten vertrouwen en wachten tot in Nederland de grondwet behandeld zou worden. Maar wat kan zulk een vertrouwen regtvaardigen? Nog nimmer is er eene krachtige stem door de Nederlandsche natie, in het wezenlijk belang der Indische bevolking en ingezetenen, gehoord. En nu haalt hij bewijzen aan, hoe ook weder op dit oogenblik de belangen der ingezetenen van Indië in het vaderland geheel op den achtergrond staan.

Het verhaal, dat de schrijver voorts van het gebeurde geeft, is zeer naauwkeurig en juist. Naar waarheid geeft hij de stellige verzekering, dat noch de Chinezen noch de inlanders te Batavia zich eenigzins aan de zaak hebben gestoord, en er in den omtrek van de Harmonie zich zelfs geen nieuwsgierigen bevonden. De voorstelling, als of die bijeenkomst eenen nadeeligen invloed op de inboorlingen zou hebben, is derhalve een schrikbeeld geweest, op onwaarachtige berigten steunende, en dat de voorstanders der autokratie hebben verzonnen en uitgestrooid, om te doen zien, hoe gevaarlijk het zou zijn, de teugels dier autokratie ook maar in 't geringste te laten vieren. Op grond der verzekering van meer dan éenen Resident aan den schrijver, heeft de zaak ook buiten Batavia onder de inlanders geen het minste opzien gebaard. Maar indien dat het geval mogt geweest zijn, dan schrijft hij dit te regt toe aan de »geheel noodelooze militaire vertooning" van den Gouverneur Generaal.

De schrijver eindigt met eenige zeer opmerkelijke woorden. »Indië," zegt hij, »heeft zeer veel voor het moederland gedaan en geleden; er bestaat geen de minste neiging, om den broederband los te maken, maar het is dringende

behoefte dien band te versterken. Onze stoffelijke, zedelijke en intellectuele aangelegenheden roepen luide om verbetering. Landgenooten! laat daartoe de gelegenheid niet weder ongebruikt voorbijgaan. Ziet op de teekenen des tijds! Hoe dwaas men de vergadering van den 22 Mei, naar de uitkomst te oordeelen, ook moge noemen, zoo zal zij u toch kunnen leeren, hoe ligt het vallen moet, om hier, wanneer men *wilde*, eene *werkelijke beweging* op te wekken. Thans zijn daartoe geene middelen aangewend, maar reeds de bekende brief van den heer ARDESCH was toereikend, om de lang onderdrukte ontevreden gemoederen te ontvlammen. De mannen, die zulk een ondankbaar loon voor hunne edele bemoeijingen hebben ingeoogst, zullen zich wel wachten, zich voortaan daarmede in te laten; en wanneer dan eens wezenlijk onbezonnen heethoofden zich op den voorgrond stellen? Daarom, Landgenooten, laat de les niet verloren zijn, tracht verbetering voor en verbetering van Indië te verkrijgen! De toekomst is voor uwe verantwoordelijkheid!"

Ja, wij hopen, dat Nederland deze woorden van eenen bezadigden en verstandigen ingezeten van Nederlandsch Indië zal ter harte nemen. Wij hopen, dat aldaar de ingezetenen zullen voortgaan met, door de vaderlandsche pers, hunne landgenooten voor te lichten en bekend te maken met hetgeen er in Indië gebeurt, zoo lang de Indische pers nog in de kluisters der autokratie geklemd zit. Zoo moge het Indië en daardoor ook Nederland welgaan, en de band, die beiden vereenigt, onverbreekbaar worden!

VARIA.

Naauwelijks heeft de Engelsche invloed zich op Borneo gevestigd, of onmiddellijk openbaart zich in Engeland met kracht het verlangen, om de weldaden der Christelijke beschaving aan de Borneoten te schenken. Wij hebben voor ons »an addres with a proposal for the foundation of a church, mission-house and school, at Sarawak, on the northwest coast of Borneo, under the protection of JAMES BROOKE, ESQ., founder of the settlement of Sarawak. By the Rev. C. D. BREVETON, M. A. Rector of little Massingham, Norfolk. London 1846. Het doel van deze brochure is, om de aandacht van het publiek te vestigen op Borneo, voornamelijk op de belangrijkheid van dat eiland uit een godsdienstig oogpunt beschouwd. Na eenige algemeene mededeelingen over Borneo en over de werkzaamheden van JAMES BROOKE aldaar, maakt de brochure opmerkzaam op het uitgedrukte verlangen van dien beroemden radja van Sarawak, om de zegeningen van het Christendom aan de inboorlingen van zijn gebied te schenken en van daar uit verder over het onmetelijke eiland te verspreiden. Eene provisionele commissie heeft zich dien ten gevolge gevormd, aan wier hoofd wij aantreffen lord FRANCIS EGERTON, en voorts, onder meer anderen, den naam van den uitgever van BROOKE's Journaal, kapitein HENRY KEPPEL, van kapitein F. BEAUFORT, en kapitein C. R. D. BETHUNE. Het doel dier vereeniging is de stichting van eene kerk, school, en zendelingspost te Serawak, voor Europeanen en inboorlingen van Borneo. De commissie hoopt, dat eene inteekening, beginnende met de aanzienlijksten en zich tot alle rangen der maatschappij uitstrekkende, een fonds zal daarstellen voor de vestiging van eene Borneosche missie, in verband met de kerk van Engeland, en zij wekt in warme bewoordingen al hare landgenooten op, om daaraan deel te nemen, en alzoo den heer BROOKE, in zijne pogingen voor het welzijn van de millioenen nog in barbaarschheid gedompelde inboorlingen van Borneo, en tot roem van Engeland, op zijn verzoek krachtdadig te ondersteunen. Reeds bij de uitgave dezer brochure waren de bemoeijingen der commissie niet te vergeefs geweest. De aartsbisschop van Canterbury had niet alleen zijne goedkeuring aan het voornemen gegeven en zijne medewerking beloofd, maar onmiddellijk voor honderd pond ingeschreven. De lord bisschop van Londen deed zijne goedkeuring van het plan eveneens van eene inschrijving van honderd pond vergezeld gaan.

Hoe men ook over de politiek van Engeland in den Archipel moge denken, en hoe gevaarlijk zij ook voor Nederland moge wezen, zeker is het, dat die politiek de ontwikkeling en Christelijke beschaving evenzeer bevordert en in

de hand werkt, als het stelsel van autokratie en monopolie haar belemmert en tegenwerkt. Naauwelijks is een klein distrikt van Borneo onder Engelschen invloed, of het eerste wat Engeland doet, is het stichten van kerk en school en zendelingsposten. Wij hebben sedert vele jaren drie belangrijke posten op Borneo in bezit, Sambas, Pontianak en Banjermassing, en nog nimmer heeft Nederland er aan gedacht, om er eene enkele school te stichten, of iets tot ontwikkeling en beschaving der Daijaks te doen. Wij bezitten geheel Java, en nog nooit is er voor de Javanen eene inrigting van onderwijs, hoe ook genaamd, geopend, en vele belangrijke Christen-gemeenten zijn er zonder scholen, zonder kerken en zonder leeraars. Indien wij voortgaan op dezen weg, kan het dan, volgens menschelijke berekeningen, in het plan der Voorzienigheid liggen, om ons onze magt en onze bezittingen in den Archipel te laten behouden?

Het verheugt mij altoos, iets te zien publiceren door eenen ingezeten van Nederlandsch Indië. Stemmen van daar toch alleen kunnen den waarachtigen toestand, het welbegrepen belang en de dagelijksche gebeurtenissen aldaar in het vaderland bekend maken en alzoo de natie en de vertegenwoordiging op de hoogte brengen, waar zij staan moeten, ten einde de verpligtingen, die de nieuwe staatsinstellingen ten opzigte van Indië haar opleggen, naar behooren te volbrengen. Reeds daarom was de brochure van den heer L. STEITZ (»een woord over de redevoering van Z. Exc. den minister van koloniën, uitgesproken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in de avondzitting van den 15 Aug. 1847, ter zuivering van de blaam, opgelegd aan de nagedachtenis van den heer P. J. KAMPHUIS," Utrecht 1849) mij regt welkom. Indien velen in Indië dit voorbeeld volgen, en, ofschoon door willekeur en geweld hun dáár het stilzwijgen wordt opgelegd, hunne stem door de Nederlandsche drukpers luide en krachtig verheffen, dan zal toch het doel, dat de autocratie met de onderdrukking der drukpers in Indië op het oog heeft, om namelijk de natie, gelijk tot dusverre, onbekend te houden met de Indische aangelegenheden, geheel worden verijdeld. Maar behalve deze algemeene zijn er nog meer speciale redenen, waarom ik deze brochure van den heer STEITZ met zoo veel genoegen heb gelezen. Niet alleen heeft hij de nagedachtenis van den heer KAMPHUIS glansrijk gezuiverd van de blaam, die de minister van koloniën haar wilde opleggen, alleen om een argument te vinden tegen het verkoopen van domeinen en het partikulier landbezit op Java; niet alleen heeft hij den heer J. C. BAUD wederlegd en in de engte gedreven, zoodat er, dunkt mij, niets meer valt te antwoorden en de redenaar inderdaad is »ad terminos non loqui"; niet alleen heeft hij op die wijze aan het in ons oog zoo verderfelijke stelsel van dien staatsman geweldige houwen en slagen toegebragt; — maar hij heeft ook onze sympathie opgewekt, door

de wijze, waarop hij voor Java en de Javanen en de ingezetenen van Nederlandsch Indië in de bres springt. Hij is een voorstander van het systeem, om domeinen van Java aan partikulieren te verkoopen; maar uit welk beginsel is hij dat? Welk doel heeft hij daarmede? Om de staatsschuld van Nederland te delgen, en alzoo Java dienstbaar te maken om Nederland uit den nood te helpen? Volstrekt niet. »Het zou onregtvaardig zijn," zegt hij, »aan dat doel het belang van Java op te offeren. Men zal mij welligt toevoegen: »»Maar Java of Nederlandsch Indië wordt beschouwd te zijn een deel van Nederland."" En ik antwoord: »»Indien in Nederlandsch Indië in rondvraag werd gebragt, of de ondervinding zulks aan de inwoners van Nederlandsch Indië heeft geleerd, dan geloof ik, dat die vraag unaniem ontkennend beantwoord zou worden, en dat men bij die ontkenning zou verwijzen naar de wet op het radikaal van Indisch ambtenaar met al derzelver gevolgen, en naar de wet op het verpligte onderwijs op de Delftsche akademie voor de Indische jongelingschap."" Ziet gij, dat is het ware beginsel; in alle kwesties en altoos, eerst te vragen: wat is in het belang van Java en de Javanen en de ingezetenen van Nederlandsch Indië? Want, hoe voordeelig ook deze of gene maatregel tijdelijk voor het Moederland mogt wezen, indien hij niet in de eerste plaats het voordeel van Java zelf bewerkt, dan zal hij op den duur eveneens tot nadeel en schade van Nederland uitkomen. Herinner u bij voorbeeld het muntstelsel.

Maar de heer STEITZ beschouwt den verkoop van domeingoederen op Java als wenschelijk, in de eerste plaats en voor alles »om daardoor het lot en het zedelijk karakter van den inlander te verbeteren." Hij is onafgebroken tweeendertig jaren in de kolonie verbleven; hij heeft de uitgestrekte partikuliere landen Oedjong-bron, Tjimahi-wètan, Soekaboemi en Tjipoetri, allen in de Preanger-regentschappen, geruimen tijd bestuurd; hij bezit zelf landerijen op Java; hij is een ingezeten van Batavia, die het algemeene vertrouwen geniet, bemiddeld is, en dus in alle opzigten er persoonlijk belang bij heeft, dat de schrikbeelden zich niet verwezenlijken, waarmede de autocratie in Nederland de goede gemeente vrees en angst zoekt aan te jagen, ten einde elke verbetering en hervorming in 't belang van Nederlandsch Indië te verhinderen. En die zelfde man staat het verkoopen van landen op Java aan Nederlanders voor, op gronden, die, geloof ik, niet te wederleggen zijn, maar voornamelijk, omdat daardoor het tijdelijk lot van den Javaan zal verbeterd, en hij langzamerhand deelgenoot zal worden der christelijke beschaving. »Men heeft Bijbel- en Zendelinggenootschappen," zegt hij, »om de christelijke godsdienst, de leer van liefde en algemeene menschenmin bij uitnemendheid, onder den inlander te verspreiden, maar de afstand van landen aan fatsoenlijke Hollanders, mannen van beschaafde opvoeding, zou daartoe krachtiger middel zijn; de Javaan beoordeelt den Europeër in zijne zedelijke meerderheid niet naar zijne woorden, maar naar zijn gedrag en wandel. De overtuiging van het beter en liefdadiger gedrag van velen geldt bij den Javaan meer dan de prediking van weinigen."

Inderdaad het is een zeer belangrijk geschrift, vooral in het tegenwoordig oogenblik, nu de volksvertegenwoordiger B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS den moed heeft gehad, om eene nota te publiceren, »betreffende het ontwerp van wet, houdende eene belasting tot dekking van het te kort over 1848 en 1849," waarin het plan van het verkoopen van domeinen op Java, tot een bedrag van 25 millioenen, wordt in de plaats gesteld van het ontwerp van wet eener buitengewone belasting van 15 millioenen. Het smart ons, dat zulk eene omstandigheid aanleiding heeft moeten geven, om eene krachtige poging te doen tot het doen zegevieren van eene zaak, die voor Java zoo hoogst weldadig zal wezen, en dat alzoo het voorzien in den geldelijken nood van Nederland weder het hoofddoel moet wezen, 't welk men tracht te bereiken. Maar het is nu, helaas! eenmaal zoo; velen worden er niet wakker en warm, dan alleen voor hetgeen de materiële voordeelen en de financiële aangelegenheden van het vaderland betreft. De heer SLOET heeft daarom wél gedaan, van dit oogenblik gebruik te maken, want thans zullen zijne voorstellen ongetwijfeld algemeene belangstelling opwekken en kans hebben van te reusseren. Hij zelf heeft echter ook edeler en hooger doeleinden op het oog. Onder al de voordeelen, die het verkoopen van domeinen belooft, noemt hij vooral ook op, »dat in het landbezit van Nederlanders op Java een krachtig middel gelegen is, om in den loop des tijds, zonder eenige maatschappelijke schokken of beroeringen, van lieverlede de Javanen voor den zegen van het Christendom voor te bereiden, waarvan het ontstaan der inlandsche Christengemeenten te Soerabaija, een gevolg van de aanraking met Europeanen aldaar, de treffendste bewijzen oplevert, terwijl reeds in Krawang op de partikuliere landen door de landeigenaren scholen zijn opgerigt."

Wij zullen op dit onderwerp later terugkomen, en den invloed van het partikulier landbezit op den materiëlen en morelen toestand der Javanen meer uitvoerig uiteenzetten. Wij hopen, dat allen, die het wél meenen met Indië en het Moederland, die voor menschelijkheid en beschaving, voor Christendom en CHRISTUS werken en strijden, het verkoopen van domeinen op Java zullen voorstaan en verdedigen. Den heer STEITZ brengen wij onze hulde toe voor zijne bezadigde, verstandige en tevens mannelijke en moedige taal. De ingezetenen van Nederlandsch Indië roepen wij op, om zijn voorbeeld te volgen, en over allerlei aangelegenheden van Indië te publiceren, al wat zij weten. In het vaderland is hun daarvoor de gelegenheid geopend, de bladen van dit Tijdschrift staan hun daartoe ten dienste.

In het vorige nommer van dit Tijdschrift komt een woord van bestrijding voor van een zeer zonderling beweren in de Groninger Courant van den 8 December 1848, waar men leest, dat de Engelschen in de Oost, »waar zij,

even als wij in Java, met eenige duizenden Europeanen eenige millioenen inboorlingen moeten onderworpen houden," een bestuur hebben, *geheel gelijk* aan ons bestuur. Zonder twijfel verraadt de Schrijver in die woorden óf eene groote mate van onkunde, óf eene sluwheid en onopregtheid, die zijn karakter weinig eer aandoet. Er gaat namelijk onmiddellijk vooraf: »Overal »waar de Engelschen in Amerika éénige eigenaars en bewoners eener kolonie »zijn, hebben zij *vertegenwoordiging* en politieke regten, ofschoon onderwor»pen aan het Parlement." Laat men nu in deze woorden den nadruk op het woord »vertegenwoordiging" vallen, en neemt men de zeer elastieke uitdrukking »politieke regten" in den beperktsten zin, dan is er in de tegenstelling althans een zweem van waarheid, dewijl ook Britsch Indië geene werkelijke vertegenwoordiging der ingezetenen bezit. De uitdrukking intusschen, dat het bestuur *geheel gelijk* zou zijn aan het onze, is in ieder geval veel te sterk en op geenerlei wijze te verdedigen of te vergoêlijken.

Men weet, dat de Britsche bezittingen in Azië, met uitzondering van Ceylon, dat tot het gebied der Britsche kroon behoort, onder het beheer staan der Engelsche Oost-Indische Compagnie, die bij de vernieuwing van haar octrooi, bij Parlementsacte van den 28 Augustus 1833, geheel van haar handelsmonopolie heeft afgezien, maar daarentegen weder voor een tijdvak van 20 jaren in het beheer der politieke aangelegenheden van Britsch-Indië, onder toezigt eener Staats-Commissie, bevestigd is, terwijl er naauwelijks eenige twijfel bestaat, of het octrooi zal, wanneer dit tijdvak verstreken is, weder op denzelfden voet worden verlengd. Men weet, dat de Oost-Indische Compagnie hare Souvereine magt uitoefent door middel van een Hof van Directeuren (*Court of Directors*), dat uit vierentwintig leden bestaat, te Londen in *Leadenhall-street* zijne wekelijksche vergaderingen houdt, en door de eigenaars (*proprietors*) gekozen wordt, zoodat door dit hof niet de ingezetenen van Britsch-Indië, maar de aandeelhouders der Compagnie worden vertegenwoordigd. Men weet voorts, dat sedert 1784 een toezigt van staatswege op dit zonderling ingerigte staatkundig ligchaam is verordend, ten einde voor misbruiken in Indië en inbreuken op de belangen van het algemeene Vaderland te waken, door eene soort van kolonialen raad, gewoonlijk *Board of Controul* genoemd, welks leden den naam dragen van *Her Majesty's Commissioners for the affairs of India*, en welks president zitting heeft in den raad van ministers. Men weet, dat in alle zaken, die stilzwijgendheid of geheimhouding kunnen vorderen, zoo als vooral de politieke verhoudingen tot de vorsten en besturen van Indië en van andere Staten, waarmede de Compagnie in verwikkeling zou kunnen geraken, het Hof van Directeuren zijne magt geheel heeft overgedragen aan een zoogenaamd geheim Comité, hetgeen doorgaans alleen uit den president en vice-president, en ten hoogste uit drie leden is zamengesteld, en, opdat zaken van zoo teederen aard niet ontijdig het onderwerp mogen worden van openbare discussie, die, buiten medeweten der overige leden van het hof, alleen in overleg met *the Board of Controul* beslist. Men weet, dat voor alle andere zaken *the Court of Directors* is ver-

deeld in drie Comités, één voor binnenlandsche zaken en financiën, uit acht leden bestaande, één voor politieke en militaire zaken, en één voor wetgeving en justitie, ieder uit zeven leden zamengesteld, dat de president of vice-president van ambtswege buitengewone leden van elk dezer Comités zijn, en dat daar door hen elk vraagstuk wordt ter tafel gebragt met de bekende formule: »By previous communications with the Board of Controul." Men weet eindelijk, dat de uitvoerende magt alleen bij het Hof van Directeuren berust, dat de agenten der Compagnie buiten 's lands alleen aan de bevelen van dat Hof gehoorzamen, en dus, welk verschil ook tusschen het Hof van Directeuren en den kolonialen raad moge bestaan, naar buiten de eenheid, en daardoor de klem der regering wordt gehandhaafd.

Hoe het nu mogelijk is, dat iemand, met deze inrigting bekend, ter goeder trouw beweren kan, dat ons koloniaal bestuur daaraan geheel gelijk zou zijn, is mij een raadsel. Hoe zonderling ook het raderwerk van dit bestuur moge zijn inééngewerkt, het heeft dit met de meeste Britsche instellingen gemeen, dat het door het evenwigt der magten, waaruit het is zamengesteld, goede waarborgen oplevert voor hechtheid en duurzaamheid, alle misbruik van magt beteugelt, en onschadelijk is voor de burgerlijke vrijheid. Terwijl aan de eene zijde het toezigt van den kolonialen raad verhindert, dat eigenbatige inzigten ten nadeele van het algemeene vaderland de handelingen der Compagnie besturen, weert aan den anderen kant de regeling der Indische zaken door het Hof van Directeuren alle gevaar, dat ooit een minister, door onbeperkte beschikking over de hulpbronnen van Indië, een staatkundig stelsel zou kunnen doorzetten, dat 's lands regten, belangen en vrijheden in gevaar bragt. Een gebruik als in ons Vaderland van de koloniale hulpmiddelen, eerst ten behoeve van het stelsel van volharding, later tot handhaving van het stelsel van behoud, is gemaakt, is dus in Groot-Brittanje volstrekt onmogelijk. En vooral ook is door die Britsche instelling het groote kwaad geweerd, dat op ons koloniaal beheer zulk een' verderfelijken invloed heeft uitgeoefend, *dat* namelijk *van de faalbare inzigten van één enkel man* (den minister van koloniën) *het wel of wee der Overzeesche bezittingen*, en dus ook van het Vaderland, voor welks bestaan die bezittingen geheel onmisbaar zijn geworden, *ten slotte uitsluitend afhangt.* Indien men in aanmerking neemt, dat de hervormingsgezinden te Batavia hunnen wensch naar vertegenwoordiging van Indië in geene authentieke stukken nader hebben geformuleerd, en ten gevolge van het verbod van verdere bijeenkomsten niet nader hebben kunnen formuleren, maar dat het reeds van verschillende zijden is gebleken, dat zij door die uitdrukking niet zoo zeer eene vertegenwoordiging der Nederlandsche ingezetenen, als eene vertegenwoordiging der Indische belangen verstonden, dat hun voorname doel daarop gerigt was, dat in de Kamers der Vertegenwoordiging steeds mannen mogten gevonden worden, die Indië kennen, en gezind zijn te verhoeden, dat het waarachtig belang der Koloniën aan tijdelijke inzigten worde opgeofferd, dat zelfs het denkbeeld is geopperd om die vertegenwoordigers door de stemgeregtigde

burgers te doen kiezen, en dat aan velen ook een koloniale raad, aan den minister van koloniën toe te voegen, een geschikt middel tot bereiking van hetzelfde oogmerk is toegeschenen, blijkt het dan niet overtuigend, dat men te Batavia, ook wat dit punt betreft, zich hoofdzakelijk hetzelfde te verkrijgen heeft voorgesteld, wat voor de Britsche Oost-Indische bezittingen werkelijk bestaat? — een waarborg, dat de Indische belangen niet uit onkunde zullen worden veronachtzaamd, of aan de bereiking van staatkundige oogmerken, door heerschzucht of halstarrigheid ingegeven, zullen worden dienstbaar gemaakt.

Ik kan mij niet onthouden hier nog de woorden aan te halen van een' der grootste vijanden van de Britsche magt in Indië, Graaf DE WARREN, die geene gelegenheid laat voorbijgaan, om het bestuur der O. I. Comp. te hekelen en aan de algemeene verontwaardiging prijs te geven, en die, daar zijn werk schier het eenige uit later tijd over Britsch Indië is, dat, door eene vertaling in het Nederduitsch, in ons vaderland meer algemeen is bekend geworden, veel heeft bijgedragen, om zeer ongunstige meeningen over dat bestuur ten onzent te doen veld winnen. In den mond van zulk een' man vooral moeten de volgende zinsneden groote beteekenis hebben: »Het laatste staatsverdrag heeft geene verandering in het stelsel te weeg gebragt, door 't welk »Engeland de Indische bevolking beheerscht, dan alleen dat daarbij aan het »bestuur de handel ontzegd, en zijne rol tot die van één regeringsligchaam »beperkt is. Er werd inderdaad geen oogenblik aan gedacht, om dat stelsel »op te heffen en die uitgestrekte magt aan een *ministerie* toe te vertrouwen. »Hierdoor toch zou men de vrijheden van Engeland in gevaar hebben gesteld, »want dit ministerie zou onuitputtelijke hulpbronnen gevonden hebben, waarvan het ligt misbruik kon maken om zijne maatregelen of staatkunde, hoedanig die ook mogten zijn, door te drijven. In een ander opzigt is het »even noodzakelijk voor den voorspoed van Indië, dat het stelsel van zijn »beheer niet aan de wisselvalligheden eener verandering van ministerie onderworpen zij. Het is goed, dat zijne bestuurders buiten den staatkundigen »maalstroom van het moederland blijven. Daar hunne eenige studie het »belang en de voorspoed der kolonie behoort te zijn, moeten zij niet in verzoeking kunnen gebragt worden, hunnen invloed tot eenig politiek doel aan »te wenden. Trouwens, geen regeringscollegie zou door het volk gekozen »kunnen worden, dat zoo vele waarborgen van onafhankelijkheid en bekwaamheid als de Compagnie, de oorspronkelijke beheerscheres der kolonie, aanbiedt. »*De duur van dit stelsel schijnt mij dus voor de toekomst genoegzaam verzekerd, zoolang de magt van Engeland in Azië duren zal* (*)."

Indien er zulk een hemelsbreed verschil bestaat tusschen de grondslagen van het bestuur in Britsch en Nederlandsch Indië, dan behoeft het ons niet te verwonderen, dat zich het verschil van stelsel ook in de gevolgen alom openbaart. Het verdient allezins opmerking, dat, terwijl in Engeland, door

(*) Zie DE WARREN, *Engelsch Indië in 1843*, Dl. II, bl. 136.

het octrooi van 1833, de laatste overblijfselen van hetgeen ongetwijfeld het doel was, dat de oprigters der Compagnie beoogden, haar handelsmonopolie, geheel zijn opgeheven, in Nederlandsch Indië door de Handelmaatschappij, en de wijze waarop zij aan de politieke bedoelingen der regering is dienstbaar gemaakt, een voor de welvaart en den bloei der koloniën allerverderfelijkst handelsmonopolie zoo niet door uitdrukkelijke bepalingen, althans in de gevolgen, werkelijk is tot stand gebragt. Doch ik wil over dit punt thans niet uitweiden, dewijl het noch door de hervormingsgezinden te Batavia behandeld, noch door den schrijver in de Groninger Courant aangeroerd is. Indien die schrijver echter onder »politieke regten" ook de drukpersvrijheid en het regt om grieven in te brengen, verstaat, dan zal het, na het artikel uit de *Singapore Freepress* in het vorige nommer van dit tijdschrift medegedeeld, wel niet noodig zijn, dat ik ook hier de beschuldiging van onkunde of van opzettelijke verberging der waarheid herhaal. Inderdaad is in de laatste jaren het bestuur der Oost-Indische Compagnie in Britsch Indië gekenmerkt geweest door eene reeks van liberale hervormingen, vooral strekkende tot verbetering van den zedelijken en intellectuelen toestand der inlandsche bevolking, en getuigende van een' gansch anderen geest en gansch andere inzigten, dan bij ons koloniaal bestuur nog als de hoogste wijsheid beschouwd worden. Ik zal, om den geest dier hervormingen wat nader te doen kennen, mij voor het oogenblik bepalen tot de mededeeling eeniger zinsneden, waarmede *the Athenaeum* van den 8 December 1848, de aankondiging opent van eene *Geschiedenis van Bahawalpur* (†) (een district van noordelijk Hindostan) door een' geboren Mohammedaanschen schrijver SHAHAMET-ALI, die zich tijdens de uitgave van dat werk in Engeland ophield.

»De lezer van dit boek," zegt het aangehaalde tijdschrift, »moet zich »herinneren, dat het geschreven is door een' vreemdeling, een' Mohammedaan »en een' Aziaat. Uit dit oogpunt beschouwd, doet het zich voor als een »allermerkwaardigst verschijnsel. Niet zoo merkwaardig echter als vóór 15 »of 20 jaren. Onze meeste landgenooten hebben gehoord van RAMMOHUN »ROY (*), en vele Engelschen zijn in de gelegenheid geweest om de uit»gestrektheid en naauwkeurigheid der kennis te waarderen, die deze uit»stekende Bengalees bezat van de talen en de wetenschap van het westelijk »halfrond. Ook de vorderingen, die reeds vele jongelingen in Opper-Hindostan »gemaakt hebben in de wetenschappen en beroepsbezigheden van Europa, »hebben voorbeelden van zulk een' hoogen trap van beschaving in een' Aziaat, »als hetgeen wij nu voor ons hebben, van dat bijna wonderdadig karakter »beroofd, dat daarmede nog niet lang geleden zou zijn verbonden geweest. »De zoo voldoende vorderingen, die vele Hindoes gemaakt hebben in de

(*) De volledige titel luidt: *The history of Bahawalpur, with notices of the adjacent Countries of Sindh, Afghanistan, Multan and the West of India.*

(†) Eene levensschets en portret van dien beroemden Brahmin zijn medegedeeld in *de Oosterling*, Dl. III, St. 1, bl. 141.

»wetenschap der geneeskunst, mogen als één onder de vele voorbeelden »aangevoerd worden van de aanvankelijke slechting van den scheidsmuur, »die, onder onze Aziatische mede-onderdanen, door de beschaving tusschen »de Europeanen en de inboorlingen was opgerigt, en men moet erkennen, »dat weinige der welwillende hervormingen in het bestuur der Oost-Indische »Compagnie tot meer voldoende uitkomsten hebben geleid, dan de door lord »AUCKLAND in werking gebragte bepalingen tot uitbreiding van geneeskundigen »bijstand onder sommige bevolkingen der noordelijke gewesten, door opleiding »daartoe van inboorlingen. De schranderheid, bekwaamheid en ijver van vele »dezer jonge beoefenaars eener vreemde kunst, ofschoon ongelukkiglijk te »kampen hebbende met tallooze bijgeloovigheden hunner landgenooten, hebben »zich in talrijke voorbeelden den hoogsten lof waardig gemaakt. Eindelijk »behoort ook niet onvermeld te blijven, dat, gebruik makende van *de vrijheid »om zonder voorafgaand verlof te drukken* (*), eene vrijheid, zoo uitsluitend »eigen aan het Britsch gedeelte van het Oostersch vastland, de inlandsche »burgerij van Bengalen niet achterlijk is gebleven in *het oprigten eener pers »voor dagbladen, geschreven in hunne eigene taal, en waarin hunne eigene »inzigten en hunne bijzondere grieven met vrij wat bekwaamheid worden open»gelegd.*"

Het *Athenaeum* eindigt de gemelde aankondiging met de volgende woorden: »Wij meenen, dat de schrijver en uitgever van deze welkome bijdrage »tot onze Oostersche literatuur in zijn eigen land eene niet onaanzienlijke »betrekking bekleedt onder den Britschen resident van Indore, den heer »HAMILTON. Wij weten niet of hij voornemens is, na van zijne reizen in »Europa naar Indië te zijn terug gekeerd, zijne ambtelijke werkzaamheden te »hervatten; maar wij houden ons verzekerd, dat de indruk, dien hij zal »achterlaten bij de bevolking van deze eilanden van den aanleg en de vatbaar»heid der inboorlingen van Indië, eene allerweldadigste uitwerking zal heb»ben. Die indruk zal in niet geringe mate bevorderlijk zijn aan de toeneming »van den eervollen en heilzamen wensch, welke de zaken van het uitgestrekte, »aan ons onderworpen rijk in het Oosten (althans in groote mate) zoekt te »regelen, zoo wel door de eigene werkzaamheid der inboorlingen, als voor »hun welzijn en de bevordering hunner beschaving."

Wij vragen u slechts, lezer! of u uit deze en dergelijke plaatsen niet een geheel andere geest toewaait, of er niet een gansch ander stelsel uit spreekt, dan zich bij eene opmerkzame lezing van het artikel over de geschiedenis van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië in het eerste nommer van dezen jaargang voor u heeft ontvouwd. Waar zijn, zoo wij den eenigen RADEN SALEH uitzonderen, die naar het schijnt zijn' geboortegrond wel niet zal wederzien, de mannen, die Nederlandsch Indië aan RAMMOHUN ROY, SHAHAMET ALI, en zoo vele anderen kan overstellen? Hoe verre is het er daar nog van af, dat een inboorling door de drukpers zijne grieven zal mogen lucht geven, waar

(*) *The freedom of unlicensed printing.*

zelfs aan de Europesche bevolking over alle politieke aangelegenheden onverbiddelijk het zwijgen is opgelegd?

Ziet daar slechts eenige hoofdtrekken. Het ware te wenschen, dat de politieke toestand van Britsch Indië eens opzettelijk en door eene bekwame pen met dien van Nederlandsch Indië werd vergeleken. Wij zijn nieuwsgierig, of ook dan nog iemand den moed zal hebben van te zeggen, dat het bestuur van Britsch Indië aan dat van Nederlandsch Indië *geheel gelijk* is.

A. X.

Wij vernemen met de grootste belangstelling, dat de heer P. baron MELVILL VAN CARNBEE zich gewend heeft tot Z. Exc. den minister van koloniën met verzoek om magtiging tot eene allerbelangrijkste onderneming, die, zoo zij tot stand komt, eene groote ontwikkeling belooft aan de hulpbronnen eener bezitting, die thans voor handel en nijverheid en voor de inkomsten van den Staat nog schier zoo goed als onvruchtbaar is. Dit verzoek, dat vooral ook daarom aanbeveling verdient, dewijl de ontwerper bij vele gelegenheden, en vooral als hoofdredacteur van den »Moniteur des Indes", getoond heeft met Indië grondig bekend te zijn, bestaat in eene aanvrage om concessie tot het ontginnen of bewerken der talrijke goudmijnen, in de residentie Menado en onderhoorigheden op de Noord-Oostkust van Celebes, die zelfde goudmijnen, waarover nog onlangs de gewezen Gouverneur der Molukken (*), de heer DE SERIÈRE, in zijne *Bijdragen over de hulpbronnen voor nationale welvaart*, het volgende schreef: »Ik zoude u eindelijk naar de bergen en rijke goudmij»nen van Gorontalo leiden, om u te doen zien, hoe daar nog, *even als of* »*er geene wetenschap bestond, die aan de industrie middelen geeft, om met* »*de minste moeite zich de meeste voordeelen te verschaffen*, het goud als in »de aartsvaderlijke tijden gegraven wordt." Het verzoek van den heer MELVILL heeft ten doel, om voor den tijd van 30 jaren een uitsluitend octrooi te erlangen, om in de residentie Menado, met uitzondering der Sangir en Talautsche eilanden en van de Minahassa, de goudmijnen te exploiteren of ook andere ontginningen te ondernemen, waartoe de grond geschikt zal worden bevonden, behoudens eene nadere toevoeging aan de concessie van die deelen der Minahassa, welke blijken mogten goud op te leveren; en tevens om magtiging te bekomen, ten einde de verpligte goudleverancie aan het gouvernement, waar die bestaat, door vrijwillige overeenkomsten met de hoofden te bevestigen, te wijzigen of uit te breiden, onder sanctie van het Nederlandsch gezag te Gorontalo. De voorwaarden, die hij zich daarbij wil opleggen, zijn, om van de reeds bestaande ondernemingen aan het Gouvernement uit te keeren het gemiddelde van het bedrag, dat over de laatste vijf of tien jaren is genoten, en van de nieuwe ondernemingen het vierde gedeelte van

(*) Onder welker Gouvernement de residentie Menado behoort.

het te verkrijgen product, zoodra door driejarige ondervinding de deugdelijkheid der onderneming zal zijn gebleken.

Van welke zijde ook dit plan van den heer MELVILL beschouwd wordt, komt het ons voor, de hoogste aandacht onzer koloniale regering en van allen, die het wèl meenen met Nederlandsch Indië, waardig te zijn. Door deze onderneming kan eene tot hiertoe schier nuttelooze bezitting, welker baten misschien meer dan verzwolgen worden door de kosten van het etablissement te Gorontalo, eene milde bron van rijkdommen worden, het lot van een aanzienlijk deel der bevolking van Celebes groote verligting ondergaan, de inboorlingen met sterkere banden aan ons koloniaal bestuur worden verbonden, en de kwijnende handel van Nederland of zijne bezittingen met Celebes worden opgebeurd, welks achteruitgang in de laatste jaren zoo aanmerkelijk is geweest, dat de waarde van den uitvoer in 1845 bijna twee millioen minder dan in het vorige jaar bedroeg, en die van den invoer, welke in 1845 nog *f* 711,000 beliep, in 1846 tot *f* 444,000 is gevallen. Maar er is nog een ander oogpunt, waaruit ons een spoedig en onbekrompen toestaan der door den heer MELVILL aangevraagde concessie bijna als dringend noodzakelijk voorkomt. Men weet, dat op de Noordoostkust van Celebes, bij besluit van den Gouv. Gen. ROCHUSSEN, Menado en Kema, even als vroeger Makasser op de Zuidwestkust van dat eiland, tot vrijhavens zijn verklaard, en het kan niet missen of hierdoor moeten de blikken van vreemde handelsmogendheden meer naar die kusten getrokken worden, en de rijkdommen, die Celebes in zijnen schoot bergt, zullen, bij meerdere bekendheid, ongetwijfeld hare begeerlijkheid doen ontvlammen. Hoe Engeland reeds het oog op Celebes gevestigd houdt, kunnen, onder anderen, de dagbladen van Singapoera, en de door de kapiteins KEPPEL en MUNDY uitgegeven »Journals" van JAMES BROOKE bewijzen. Sedert de verklaring door de Engelsche regering aan het traktaat van 1824 gegeven, kunnen wij geen enkel eiland van den Archipel meer voor de aanmatigingen van den Britschen ondernemingsgeest veilig achten, dat niet uitdrukkelijk in het traktaat is genoemd, of regtstreeks ten zuiden van straat Singapoera gelegen is. Heeft Engeland regt of vermeent het regt te hebben tot vestiging op Laboan of Borneo, het zal zich door geene consideratie, uit het traktaat van 1824 ontleend, laten terug houden, om ook op Celebes eene nederzetting te beproeven. En zoo reeds de Engelsche bladen met het oog op Borneo beweren, dat Nederland te klein en zijne magt of ondernemingsgeest te gering is, om in de uitgestrekte Overzeesche bezittingen, die het zich toeëigent, de bronnen van den handel en de nijverheid overal te openen en mildelijk te doen vloeijen, zij zullen welhaast eene Britsche nederzetting in de gouddistrikten van Celebes op dezelfde gronden verontschuldigen, wanneer zij door geene Nederlandsche onderneming worden voorgekomen. De concessie voor de ontginning der mijnen van Gorontalo, eenmaal aan den heer MELVILL verleend, zal meer dan diplomatieke nota's afdoen, om het gevaar van de Britsche zijde te weren; die ontginning zal het bewijs leveren, dat er nog ondernemingsgeest in Neder-

land bestaat, dat ook wij onze BROOKE's hebben, die in den Indischen Archipel voorloopers en apostelen willen zijn der beschaving.

Het heeft ons derhalve veel genoegen gedaan te vernemen, dat de heer MELVILL voorloopig, bij ministeriëel besluit van den 19 Sept. 1848, eene niet ongunstige beschikking op het door hem gedaan verzoek heeft ontvangen. De regering verklaart zich daarbij *gunstig gestemd met betrekking tot de door hem beoogde onderneming*, doch acht het bedenkelijk, om de gevraagde concessie te verleenen, alvorens het advijs te hebben ingewonnen van den Gouv. Gen. van Neêrlandsch Indië. Wij vertrouwen, dat daarover thans van wege den minister aan dien landvoogd is geschreven. Mogt het antwoord gunstig zijn! Doch indien werkelijk de zaak van het oordeel der Indische regering wordt afhankelijk gemaakt, dan, wij ontveinzen het niet, geven ons hare antecedenten meer stof tot vreezen, dan tot hopen. Alles wat van den gewonen sleur afwijkt, alles waarin zich een kloeke geest van onderneming kond doet, is bij de coterie, die in Indië de zaken leidt, reeds *a priori* veroordeeld. Het is alsof de pogingen der partikuliere nijverheid slechts met jaloezij en wangunst worden gadegeslagen. Te vaak reeds heeft men haar in hare ondernemingen bemoeijelijkt en belemmerd, uit eene blinde drift, om alles voor zich te houden, niet bedenkende, dat de rijkste bronwellen nutteloos zijn, als men de magt ontbeert om ze te doen vloeijen. De heer MELVILL belooft aan de schatkist, behalve het gemiddeld bedrag van hetgeen zij tot hiertoe uit de goudgraverijen van Gorontalo trok, het vierde deel van het produkt, dat zijne nieuwe ontginningen zullen afwerpen. Het *vierde deel* — zal de Indische regering daarmede tevreden zijn? Zal zij indachtig zijn aan de wijze les van HESIODUS, en zich niet rangschikken bij die

„dwazen,
„Die niet weten dat vaak 't halfje meer en beter is dan 't heel?"

Wij zullen zien!

Laboean, Serawak, de Noord-oostkust van Borneo en de Sulthan van Soeloe.

DERDE ARTIKEL.

Wanneer wij de expeditie naar de Soeloe-eilanden, zoo als die in een vorig artikel is verhaald, onpartijdig beschouwen, dan is zij voor onze Borneosche aangelegenheden van groot belang. Zij heeft ons met den sulthan, die over de N. Oostkust van dat eiland het gebied voert, in eene vijandige houding gebragt, — andere gevolgen heeft zij voor ons niet gehad; maar deze enkele uitkomst is, met het oog op hetgeen met Laboean en Serawak heeft plaats gehad, van het uiterste gewigt. De sulthan is verbitterd tegen ons Gouvernement, maar noch vrees, noch eerbied, noch ontzag voor onze wapenen is hem ingeboezemd, en langs den weg van onderhandelingen is dus vooreerst niets van hem te verwachten. De Borneosche belangen van Engeland hebben daardoor niet weinig gewonnen, — de Engelschen kunnen thans met Soeloe voordeelige kontrakten sluiten, alles bedingen, wat hun wenschelijk voorkomt, des noods zich een gedeelte laten afstaan der schoone bezittingen van den sulthan, die wij beschreven hebben, of een der kleinere eilanden aan de kust, ten einde er een tweede Laboean te vestigen. Dat alles kunnen zij, nu Nederland zich op eenen vijandelijken voet heeft geplaatst met eenen vorst, wien te overwinnen en geheel ten onder te brengen het niet bij magte schijnt te zijn. Dat kunnen zij, door thans den beschermer en vriend te spelen, eene staatkunde, die zij ongetwijfeld zullen volgen; althans de voorbode daarvan meenen wij reeds te ontdekken in sommige artikels van Singapoersche bladen, waarin een toon heerscht, die geheel ten gunste van Soeloe gestemd is (*), en eene expeditie naar den sulthan wordt aangeraden, die waarschijnlijk van eenen vredelievenden aard zal wezen, of misschien in den trant als die der Spanjaarden naar Balingngingi (†). Belangrijk is in dat opzigt het berigt van Laboean, met de overlandmail van Maart l.l. in Engeland aangebragt, volgens hetwelk men het voornemen koesterde, om naar Kagaijan-Soeloe eene expeditie te zenden. 't Is een eiland tusschen Soeloe en Bangay, dat een betooverend aanzien uit zee heeft en geheel bebouwd is. De hoofdplaats ligt aan de zuidzijde. Wanneer nu de inwoners van dit eiland,

(*) Zie den *Moniteur des Indes*, Vol. III pag. 94.
(†) Zie de tweede Aflevering, blz. 109.

met voorkennis en goedkeuring van den sulthan, wegens hunne rooverijen door de Engelschen worden aangetast, en dezen zich daar vestigen, dan is er voor ons een tweede Laboean aan de N. Oostkust van Borneo.

Deze moeijelijke positie, waarin thans het Gouvernement verkeert, had men kunnen vermijden, indien men partij had weten te trekken van de gunstige omstandigheden die zich voordeden, en zich niet door ijdelheid en overmoed en zucht om effect te maken had laten verleiden. In het midden van 1847 was de admiraal J. H. INGLEFIELD kommandant van de Britsche zeemagt in de Indische wateren. Dat hij ten onzen opzigte zeer goed gezind was, blijkt onder anderen uit zijn gedrag in de moeijelijkheden, die toen, door de stremming onzer communicatie met de overlandmail, te Singapoera gerezen waren. »De gouverneur van de straat Malacca," zoo schreef hij den 28 Mei 1847 aan den schout-bij-nacht E. VAN DEN BOSCH, die in dien tijd onze zeemagt in Indië kommandeerde, »heeft mij, bij mijne komst alhier, mededeeling gedaan van de gansche correspondentie, betrekkelijk de mail voor Java, die naar Hongkong is gezonden, in plaats van, zoo als tot dus verre, te Singapoera te zijn afgegeven. — Daar ik de eenige dienaar van H. M. ben, tusschen Ceylon en Hongkong, die de magt heeft, om de China-mail te openen, en ofschoon die magt mij voor een bepaald doel is opgedragen, heb ik niettemin de verantwoordelijkheid op mij genomen, ten einde te zorgen, dat de vroegere instelling veranderd worde, iets, dat Uwe Exc. naar ik hoop het bewijs zal geven van mijn verlangen, om, door al wat in mijn vermogen is, de vredelievende en vriendschappelijke gezindheid te doen uitkomen van het gouvernement der koningin mijne meesteres, in alles wat de onderdanen van Z. M. den koning der Nederlanden betreft. Uwe Exc. zal mij toestaan den wensch te uiten, dat er, gedurende den tijd van onze respective kommandementen in dit gedeelte der wereld, tusschen de civile en militaire onderdanen van onze souvereinen, niets mag plaats hebben, 't welk de harmonie en goede verstandhouding zou kunnen verstoren, die de belangen der menschheid, beschaving en van den handel zoo gebiedend vorderen, dat tusschen de twee natieën ongestoord blijven bestaan." Deze vlagofficier, die schriftelijk aldus zijne vredelievende gezindheid en sympathie voor ons verklaarde, wenschte met ons eene vereenigde expeditie naar Soeloe te doen, en gaf dit aan den kommandant van het stoomschip »de Batavia" te kennen. De schout-bij-nacht VAN DEN BOSCH zag onmiddellijk het nut en de wenschelijkheid daarvan in, en liet daarom ook, in zijn antwoord aan den admiraal INGLEFIELD, de volgende zinsneden vloeijen. »Onder de verpligtingen, die mijne betrekking mij oplegt, is er geen van meer gewigt, dan die der onderdrukking en uitroeijing van de zeerooverij. Wat de streken en plaatsen betreft, waar ons gezag erkend en gevestigd is, heb ik reden te gelooven, dat er veel is gedaan, om die zaak te bevorderen. Maar daar het brandpunt dezer plaag voor de vreedzame inwoners van den Archipel in eene streek gelegen is, waar geen Europeesch gezag ooit is erkend, of geene Europesche magt ooit is gevoeld, kunnen de roovers alleen door de vereenigde pogingen

der Gouvernementen, die belang hebben bij de uitroeijing der rooverijen, gestraft worden en genoodzaakt hunne rooverijen te staken." Maar in plaats van dien weg in te slaan, en gezamelijk met eene mogendheid, die veel sterker is dan wij, in eene zaak waarbij beiden even veel belang hebben, te handelen; in plaats van althans daartoe het voorstel te doen, en alzoo voor te komen wat nu plaats heeft; zond men, om alléén de lauweren te plukken, eene expeditie derwaarts, sterk genoeg om eene vlam te ontsteken, maar te zwak om ze weder te blusschen, sterk genoeg om den oorlog te verklaren en de vijandelijkheden te beginnen, maar te zwak om den vijand aanmerkelijke schade toe te brengen en de zaak te beëindigen.

Zoo worden onze belangen behartigd, door eene regering, die de gansche leiding der zaken aan zich wil houden, en niemand in Indië vergunt in meening van haar te verschillen en daar voor uit te komen. Zij kan niet alles en toch wil zij alles; het ontbreekt haar aan de magt, om de landen van den Archipel voor Nederland te exploiteren, en toch wil zij daartoe de ondernemingszucht en industrie der natie niet aanmoedigen en opwekken. Alleen partikuliere nijverheid, beschermd door het gouvernement, kan de Noord-Oostkust van Borneo voor ons behouden; roept de regering haar niet in, na den sulthan van Soeloe, door eene tweede meer afdoende expeditie, tot den afstand van zijne Borneosche bezittingen gedwongen te hebben, dan wordt er, over weinige jaren of misschien maanden, de Engelsche vlag geheschen. Ofschoon men niets van het plan tot zulk eene expeditie verneemt, de bedreigingen tegen Soeloe alzoo wel niet zullen uitgevoerd, en mijne vrees bewaarheid zal worden; ofschoon alles wat ik schrijf wel vruchteloos en mijne waarschuwing zonder gevolg zal blijven, — wil ik toch nog het een en ander mededeelen over de wijze, waarop het schoone gedeelte van Borneo, waarover wij thans spreken, het voordeeligst voor onze natie kan worden, en hoe Nederland tevens wederkeerig op het lot der oorspronkelijke inlandsche bevolking aldaar eenen gezegenden invloed kan uitoefenen. Den 29 Mei 1848 is tusschen den sulthan van Borneo-proper en Hare G. Britt. Maj. een traktaat van handel en vriendschap gesloten, waarin eene slotbepaling voorkomt, waarbij de sulthan zich verbindt, om, zonder toestemming van Hare Britsche Maj. geen grondgebied aan eenige andere natie of onderdanen derzelve af te staan. Tien jaren geleden hebben wij zulk een traktaat met denzelfden vorst kunnen sluiten, maar de personen, die bij uitsluiting onze Indische zaken regelen en geene inmenging van wie ook dulden, wezen met onverschilligheid die gelegenheid van de hand (*). Wanneer nu een dergelijk traktaat, door Engeland met den sulthan van Soeloe gesloten, op dezelfde wijze en van denzelfden inhoud, eindelijk de oogen der natie en volksvertegenwoordiging zal openen; wanneer het geheele noordelijk gedeelte van Borneo verloren zal wezen, en de Engelsche magt zelfs onze nu reeds bezette posten zal bedreigen, alles in vollen vrede en als een gevolg onzer onverschilligheid en werkeloosheid en van de autokratische magt onzer

(*) Zie de eerste Aflevering, blz. 68 en vgg.

Indische bewindsmannen, — dan wil ik ten minste de zelfvoldoening smaken, van *gewaarschuwd te hebben toen het nog tijd was*, en de middelen van behoud te hebben aangewezen. Het ministerie moge het beter oordeelen, om, wanneer het in bezit nemen van de N. Oostkust van Borneo een »fait accompli" zal zijn, nog wat met de Engelsche regering te parlementeren en te onderhandelen, gelijk zij, op eene zeer lakonieke wijze, verklaard heeft, dat thans het geval is ten opzigte van het tusschen Engeland en Borneo-proper gesloten traktaat(*); ik voor mij reken het verkieslijker, zoo mogelijk, zulk een »fait accompli" voor te komen.

Wanneer het Nederlandsche Gouvernement bezit zal hebben genomen van de Noord-Oostkust van Borneo, is ongetwijfeld de Sandakan-baai, de schoonste haven van de wereld, of liever eene verzameling van havens, met goede gronden en beschutting voor eene ontelbare menigte schepen (†), het geschiktste oord voor het stichten van een établissement. Dáár moet de Nederlandsche vlag geheschen, en het établissement verklaard worden te zijn eene vrijhaven en eene vrije vestigingsplaats voor alle natiën zonder onderscheid. Maar om dit punt te kunnen bezetten, moeten eerst onze stoomschepen vermeerderd worden, en vooral die kleine soort, waarvan er thans in Indië één is, »*de Onrust*" genaamd. 't Is eene verbeterde kopij van »*de admiraal Kinsbergen*," die sedert tien jaren dagelijks over en weer, zonder eenige stoornis, van Kampen naar Amsterdam vaart. Door vele zulke bodems zal de communicatie in den Archipel geregelder worden — een eerste vereischte voorzeker voor vrijhavens en handelplaatsen. Bovendien zullen zulke vaartuigen allernuttigst wezen voor de groote rivieren op het eiland, zoo als blijkt uit de eerste reis, die de Onrust onlangs in het hart van Borneo ondernomen heeft, en met het gunstigste gevolg bekroond is.

Aan ieder zich daar vestigend Europeaan of Europeschen afstammeling moeten, gedurende een zeker tijdvak, bij voorbeeld van vijf jaren, kosteloos gronden worden afgestaan, om dezen in vollen eigendom te bezitten, mits ze ontginnende en bebouwende. Aan deze Europeanen moet vergund worden, om mijnen te bewerken, onder betaling van een gedeelte, b. v. een tiende der opbrengst aan het gouvernement, terwijl het graven op den aan hen afgestanen grond geheel vrij van belasting moet blijven. Het afstaan van

(*) In de avondzitting der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van 19 Februarij 1849 werd de minister van buitenlandsche zaken door den heer RIJCKEVORSEL geïnterpelleerd. Dien ten gevolge deelde de minister mede, dat hij van het Britsche gouvernement kennis verkregen had van het bestaan van dat traktaat. De regering meende voor dit oogenblik hare mededeelingen niet verder te kunnen uitstrekken, doch heeft de verzekering gegeven, dat zij dat traktaat tot het onderwerp harer *ernstige overwegingen* heeft gemaakt, en dat zij op deze zaak *hare aandacht gevestigd houdt*, in het belang van den handel, van de koloniën en van het vaderland. Heerlijke woorden voorzeker! Maar zou het niet beter geweest zijn, dat de regering hare aandacht gevestigd had op de Borneosche aangelegenheden, toen er gelegenheid was, om, in het belang van vaderland, kolonie en handel, zelf een traktaat met den sulthan te sluiten? Ondertusschen heeft de heer RIJCKEVORSEL, even als in de zitting van September 1847 (Zie de eerste Aflevering, blz. 66.) met deze niets beteekenende woorden weder genoegen genomen.

(†) Zie de eerste Aflevering, blz. 78.

gronden behoort stelselmatig te geschieden, zoodat de eigendommen aan elkander grenzen, en er geene gapingen van nog niet ontgonnen gronden blijven tusschen de perceelen die reeds in bezit zijn genomen. Aan ieder moet vergund worden, om op gouvernements-gronden hout te kappen voor het bouwen van huizen, schepen, enz. Op dien aankap behoort echter een geregeld toezigt gehouden te worden, want de ondervinding heeft onder anderen op Java tot onze groote schade de noodzakelijkheid daarvan bewezen. Om de kosten van zulk een toezigt te bestrijden, zal het gouvernement eene kleine belasting kunnen leggen op het hout, dat gekapt wordt. De perceelen van eene aan te leggen stad zullen publiek moeten verkocht worden, op zoodanige voorwaarden als bij den eventuelen verkoop zullen worden bekend gemaakt. Na ommekomst der eerste vijf jaren, behoeven geen gronden gratis meer te worden afgestaan, maar kunnen deze verkocht worden. De voordeelige financiële uitkomsten, die zulk eene vestiging ook voor de schatkist zal opleveren, zijn vooraf niet te berekenen. Al dadelijk zal de regering de kosten, die de vestiging zal veroorzaken, grootendeels kunnen dekken met hetgeen het land al aanstonds aan haar zal opbrengen. De inkomsten, voortvloeijende uit de vogelnestklippen, recognitiën van verschillende hoofden, licentiën, pachten, enz., mogen toch veilig op eene som van *f* 250,000 's jaars begroot worden.

Het is slechts een oppervlakkig plan, dat hier wordt medegedeeld, voornamelijk gegrond op de wijze, die de Engelschen volgen in de vestiging hunner etablissementen. Dat daardoor talrijke ongelukkige Europeanen in de gelegenheid gesteld worden om een ruim bestaan te vinden, behoeft wel geen betoog. En hoe weldadig zal dit wezen voor zoo ontelbaar velen onzer landgenooten, die thans in het vaderland geen brood kunnen vinden, geene vooruitzigten hebben! Anderen, die welgesteld zijn, maar voor de toekomst vreezen, verlaten met een niet onaanzienlijk vermogen den geboortegrond, om zich in Amerika te vestigen; hun kapitaal en hun arbeid zijn thans voor Nederland verloren. Maar wanneer ze naar dit gezegend oord op de N. Oostkust van Borneo emigreren, zullen ze Nederlanders blijven, en door handel en nijverheid ook voor Nederland nuttige burgers zijn. Zoo zal er almede een middel van bestaan worden geopend voor die beklagenswaardige ingezetenen van Nederlandsch Indië, die, omdat ze in Indië zijn geboren en opgevoed, uit de gouvernementsbedieningen van eenige beduidenis geweerd worden. Het monopoliestelsel, dat in landbouw en handel heerschende is, snijdt hun den weg af, om daarin hun onderhoud te zoeken, en daardoor zijn ze uitgesloten van al de bronnen van rijkdom, die het land hunner geboorte voor Nederland zoo mild doet vloeijen. Al was het alleen voor die paria's van Nederlandsch Indië, onze landgenooten, onze broeders, dan reeds zou het beproeven van zulk eene vestiging pligt wezen.

Ook de inboorlingen van den Archipel zullen, door zulk eene vestiging, in welvaart en geluk toenemen. Wanneer wij naar de oorzaken der tegenwoordige zeerooverijen in den Archipel onderzoek doen, dan is de eerste en voornaamste, die wij vinden, de vernietiging van den handel onder de inlandsche

volkeren door den Europeschen invloed en vooral door ons gehate monopoliestelsel. Reeds het scheppen dus van eenen nieuwen levendigen handel, door zulk een établissement, zal de eerste oorzaak der zeerooverijen wegnemen, en op die wijze een kracht'g geneesmiddel tegen het kwaad aanbrengen. Langzamerhand zullen de volkeren, die thans daartoe overhellen, in nuttige leden der maatschappij herschapen worden, te meer wanneer het gouvernement, door in de nabijheid van het brandpunt der rooverijen te zijn, de misdaden beter kan voorkomen en beteugelen. Ook den Europeanen, die zich op Borneo vestigen, zal het niet aan werkvolk ontbreken voor hunne ondernemingen. Duizenden geroofde menschen zuchten thans nog in de slavernij van Soeloe, en zullen, daaruit verlost, zich gelukkig rekenen, als zij, onder de leiding van Europeanen, op Borneo werk en loon kunnen vinden. Bovendien zal de woeste bevolking van Borneo langzamerhand zich ontwikkelen, en aan den arbeid zich gewennen, vooral wanneer zij de vruchten van haren arbeid geniet, en niet, zooals thans, slechts werkt ten voordeele van hare onderdrukkers den sulthan en de rijksgrooten van Soeloe, Inderdaad te lang reeds zijn die ongelukkige Daijaks aan de hebzucht en de wreedheid van inhalige prinsen prijs gegeven; te lang zijn zij aan hun lot overgelaten en verstoken van de voordeelen en zegeningen der christelijke beschaving. Landgenooten! volgen wij het voorbeeld van Engeland! Het eigenbelang roept ons naar Borneo, maar brengen wij den Borneoten de weldaden, die het christendom ons schenkt, en die met het goud van hunnen grond niet te betalen zijn! Die arme Daijaks mogen op dit oogenblik nog in ruwheid en barbaarschheid gedompeld zijn, reeds hebben hunne stamverwanten van Poeloepetak (onder wie sedert weinige jaren Duitsche zendelingen arbeiden) getoond, dat de Schepper ook in hen de kiem tot ontwikkeling gelegd heeft. Wij zijn geroepen, om die ongelukkigen uit hunne stoffelijke en zedelijke ellende op te heffen, en daardoor onze eigen nationale grootheid en rijkdom te vermeerderen. Thans is het nog tijd om aan die roeping te voldoen; maar verwaarloozen wij onzen pligt, dan houdt Engeland het dreigend zwaard van Damocles boven onze hoofden, dan »wordt de scepter van ons genomen en aan een ander gegeven."

Geschiedkundig onderzoek naar den oorsprong en den aard van het partikulier landbezit op Java.

EERSTE ARTIKEL.

De belangrijke kwestie, die thans door de bekende nota van den heer Mr. B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS aan de orde van den dag is, de kwestie van het verkoopen van gronden op Java, wordt zeer verschillend beoordeeld. Sommigen juichen dat denkbeeld toe, anderen, zoo als de tegenwoordige minister van koloniën, keuren het ten sterkste af; en de zaak is zoowel voor Nederland als voor Java van zulk een groot gewigt, dat, zoo de eersten gelijk hebben, de welvaart van moederland en kolonie op den duur daardoor verzekerd zou worden, maar, zoo de bezwaren der laatsten gegrond zijn, het ongeluk daaruit ontstaan niet te overzien zou wezen. Al wat dus eenig licht over deze belangrijke aangelegenheid kan verspreiden, moet met de meeste naäuwgezetheid worden onderzocht, en daarom geloof ik, dat een geschiedkundig onderzoek naar de redenen waarom, en de wijze waarop tot dus verre landen aan partikulieren op Java zijn verkocht, en naar de instellingen en verordeningen omtrent het landbezit, allernuttigst mag genoemd worden. De minister van koloniën moge, met een enkel woord, het afkeuren, dat onze voorouders »zulke verkoopen hebben bewerkstelligd," en het »een onstaatkundigen maatregel noemen, welke geene navolging verdient;" ik voor mij geloof, dat een naauwgezet geschiedkundig onderzoek naar de redenen, die hen daartoe bewogen en de wijze waarop ze daarin gehandeld hebben, in allen geval moet vooraf gaan, eer men met zulk eene onvoorwaardelijke veroordeeling mag instemmen.

De taak, die ik mij voorstel, is gemakkelijk gemaakt door wijlen den heer H. VEECKENS, die in het jaar 1815 eene »verhandeling over de Bataviasche ommelanden" heeft geschreven, waarvan 'ik een afschrift bezit. Hij heeft daarin een onderzoek gedaan naar den voet, waarop de partikuliere landen worden in bezit gehouden. Al de akten van het Hollandsche gouvernement heeft hij er bij geraadpleegd, daarvan vele uittrekselen gegeven, en alzoo een volledig stuk geleverd tot het tijdstip, waarop de Engelschen Java vermeesterden, namelijk de maand Augustus 1811. Die verhandeling van den heer VEECKENS zal ik op den voet volgen, met weglating van die bijzonderheden, welke mij van te ondergeschikt belang toeschijnen, met wijziging van enkele voorstellingen, die mij minder juist voorkomen, en met aanvulling, in een tweede artikel, van hetgeen sedert 1811 ten opzigte der partikuliere landen is geschied, voor zoo verre mij dat bekend is

Afstand van landen door de Indische regering in de eerste tijden.

In het jaar 1619 werd het koningrijk Jakatra door JAN PIETERSZ. KOEN op de Bantammers veroverd. De laatsten hadden het kort te voren op hunne beurt van den vorst of pangerang van Jakatra overwonnen. Op den terugtogt der Bantammers naar hun land voerden zij een groot gedeelte der inwoners van Jakatra mede, terwijl een ander gedeelte naar het gebergte de wijk nam. Zoo werden de landen van Jakatra ontvolkt, bleven lang aan de Nederlanders te Batavia, hoewel in hunne onmiddellijke nabijheid, onbekend, en strekten veelal tot schuilplaatsen van wild gedierte en boosdoeners. Dat deze schoone streken niet spoedig weder bevolkt werden, is voornamelijk toe te schrijven aan de strooperijen der Bantammers, die zich zelfs in het jaar 1655 met een leger tot in het gezigt van de stad Batavia vertoonden, zoodat het gouvernement genoodzaakt werd, hun den 7 Julij 1656 den oorlog te verklaren, welke met den vrede van het jaar 1659 eindigde. Daardoor werd de rust hersteld, en die rust moet als het eerste tijdstip worden aangemerkt, dat de Hollandsche regering eenige aandacht aan den landbouw begon te wijden, dat de landen eenigermate bekend raakten, en dat allengskens vorderingen in de kultuur bespeurd werden. Zoo werd de regering bewogen, om in het jaar 1680 een »collegie van heemraden" op te rigten, met het toezigt over de »ommelanden van Batavia" belast, ingevolge breedvoerig berigtschrift van den 23 Julij van dat jaar, waarbij tevens werd ingetrokken het ambt van dijkgraaf, aan wien het opzigt over wegen, bruggen en waterleidingen tot dus verre was toevertrouwd geweest.

Als een motief tot de aanstelling van heemraden, wordt in de inleiding van het berigtschrift aangevoerd, »dat vele en verafgelegene landen dagelijks meer en meer onder kultuur werden gebragt." Hieruit zou men zeer groote denkbeelden van de uitbreiding des landbouws afleiden; maar dat daaraan geen al te ruime zin moet worden gehecht, blijkt uit hetgeen men aantreft in de »Verhandeling over den landbouw" van J. HOOIJMAN, in het 1ste deel der »Verhandelingen van het Bataviasche Genootschap," blz. 188, waar gezegd wordt, dat twee gecommitteerde heemraden, die in het laatst van 1681 gezonden waren om de gelegenheid van den grond nabij de aangevangen Mokervaart op te nemen, verklaard hadden, dat het hun onmogelijk was geweest verder te komen, dan halfweg Tangerang (ongeveer 5 uren afstands van Batavia), niettegenstaande hun, behalve een goed getal arbeidslieden, zelfs een kommando militairen ter hunner bescherming was medegegeven. En hierop laat de schrijver volgen, dat Siringsing en Depok, door den directeur generaal FRANÇOIS CHASTELEIN in den aanvang der achttiende eeuw aangelegd, de eerstelingen waren van de ondernemingen der Europeanen in de bovenlanden; welk getuigenis zeer overeenstemt met hetgeen door den gouverneur-generaal VAN IMHOFF, in een door hem, ter vergadering van de regering van den 10 Augustus 1745, ingediend schriftuur gezegd wordt, »dat door geen drie van zijne voorgangers iets voor den landbouw gedaan was en

de kolonie zich van dien kant nog bevond in een' staat van kindschheid of van eerste aanvangen."

Het laat zich dus wel begrijpen, dat de landen, tot een' geruimen tijd na de vestiging van de Nederlanders te Batavia, schier geene waarde hadden. De meesten werden voor niet in leen weggegeven, anderen voor geringe diensten aan de inlandsche hoofden in eigendom gelaten, of ook wel voor de getaxeerde waarde afgestaan naarmate hunne verwijderingen van Batavia, die van tien uren ver voor ½, ¼, ⅛, $\frac{1}{16}$, die van vier tot acht uren ver voor 1, ¾, ½, ⅓, ¼, ⅛, en die een of twee uren van de stad lagen, voor 3, 2, 1½, 1¾ en ½ rijksdaalder het morgen; gelijk dit opgegeven wordt in de »Aanmerkingen van den gouverneur-generaal JACOB MOSSEL over de Jakatrasche landen, van den 1 December 1751." Deze aanmerkingen verspreiden veel licht over de zoogenoemde bovenlanden van Batavia, zoowel als de »Memorie van den directeur-generaal FRANCOIS CHASTELEIN van den 30 Junij 1705," en beide die stukken vullen voor een groot gedeelte het gebrekkige aan in de akten van het gouvernement.

De afstand van landen geschiedde van de eerste tijden af door de Indische regering, volgens eene taxatie, welke heemraden, op bevel der regering, lieten doen. Later had dit veelal en zelfs meestentijds bij publieke verkoopingen plaats, en het blijkt niet, dat het bewind in het vaderland de bevoegdheid daartoe aan het gouvernement in Indië ooit betwist of zich dezelve onmiddellijk voorbehouden heeft, dan alleen in die enkele gevallen, welke inzigten van zelfbevoordeeling en niet van de algemeene belangen konden doen vermoeden. Zoo hebben heeren bewindhebberen niet kunnen goedkeuren, dat bij de besluiten der hooge regering van den 30 Augustus 1729 aan den gouverneur-generaal DURVEN, en van den 13 September van dat zelfde jaar aan de raden van Indië BAERLE en HENDRIKS, voor taxatie waren afgestaan zekere stukken land, die zij wilden laten dienen voor de zijde-kultuur. De bewindhebberen wilden vooraf worden onderrigt, van welk belang die landen voorheen geweest waren ten opzigte van kultuur en produkten, mitsgaders welke huur zij hadden gedaan, met last om de landen inmiddels te doen wederkeeren aan de kompagnie, waarop de donatiebrieven, bij besluit der Indische regering van den 24 Junij 1732, zijn ingetrokken (*). Zoo is ten zelfden

(*) Onder deze drie voorbeelden verdient dit eerste eene bijzondere opmerking, wegens het gebruik, dat men zich voorstelde van de in eigendom verkregen stukken land ter bevordering van de zijdekultuur te maken. Het blijkt, dat de gouverneur-generaal ZWAARDECROON, die den 13 November 1718 tot deze betrekking werd geroepen, de eerste grondslagen der zijdekultuur gelegd heeft en in zijne pogingen niet ongelukkig is geweest, daar bewindhebberen, bij eenen brief aan den gouverneur-generaal in rade van den 12 September 1728, betuigen, »dat de door den heer ZWAARDECROON, toen oud gouverneur-generaal, naar Nederland gezondene zijde was bevonden van zoodanige deugd en ongemeene fraaiheid te zijn, dat hare wedergade aldaar nog niet was gezien, hoewel tot hare uiterste perfectie de draden fijner zouden behooren te worden gehaspeld." Deze bevinding had ten gevolge, dat, behalve verschillende maatregelen van den kant der Indische regering in het jaar 1729 uit Nederland werden uitgezonden twee zijdewevers, die over het gansche werk het opzigt hadden, en het zoo ver bragten, dat, in plaats van 34½ ℔ zijde, zoo als in het jaar 1731, ten laatste in het jaar 1735, 300 ℔ naar Neder-

dage door de regering, ingevolge eene uitdrukkelijke aanschrijving van bewindhebberen, voor nietig en incompetent verklaard de afstand van zeker driehoekig stuk van 's kompagnies oesterbank, door heemraden op eigen autoriteit aan hunnen president DE WITTE VAN SCHOOTEN gedaan, en door de regering bij meerderheid van stemmen bekrachtigd, met verbod aan heemraden, om ooit weder iets dergelijks te ondernemen. Zoo is eindelijk nog door het gouvernement in Holland zeer afgekeurd, dat de regering, bij besluit van den 30 November 1808, het landgoed Djasinga in eigendom had vereerd aan den gouverneur-generaal DAENDELS, in erkentenis der behaalde overwinning op den sulthan van Bantam, en is dat land, volgens een nader besluit van den 28 April 1810, weder teruggenomen.

---

land verzonden werden. Maar, hoe gunstig de eerste proeven ook waren uitgevallen, schijnt men sedert te hebben ingezien, dat de moeite en kosten van deze kultuur nooit door de voordeelen zouden kunnen worden opgewogen, waaromtrent door bewindhebberen een opzettelijk onderzoek bevolen werd. De raden van Indië, COYET en VAN IMHOFF, lieten zich in hun rapport over deze zaak onder anderen aldus uit: »dat, ofschoon wormen en moerbeziën hier wel wilden tieren, nogtans tegen de zijdekultuur in deze kolonie obsteerde het karakter van den Javaan, die te lui was en geen de minste lust had, om iets tot verbetering van zijnen staat te tenteeren, gevolgelijk ongeschikt, om te worden gebezigd tot een arbeid, die attachement en oppassing vorderde; dat andere takken van landbouw bij mindere moeite en zorg meer voordeel gaven; dat wijders in den droogen tijd de moerbeziënboomen door hunne kaal- en dorheid geene bladeren genoeg tot spijziging van de wormen opleverden en in den natten tijd de bladeren te vochtig waren; dat de ziekten en sterften onder de wormen hier menigvuldiger waren en zij meer voedsel noodig hadden dan elders; dat zij den steel, die midden door de bladeren loopt, en de takken, die daaruit voortkomen en als aderen door het blad verspreid zijn, niet wilden eten, waarschijnlijk wijl zij in die steelen en aderen eenige bitterheid vonden, waardoor zij eene ongemeene oppassing en het gedurig aanbrengen van voedsel noodig hadden; dat de poppen of tonnetjes der wormen hier minder zijde gaven dan op andere plaatsen, berekenende men ten minste 40 à 45 ponden van die poppen te moeten hebben voor één pond zijde; dat de afhaspeling hier ook moeijelijker was door de ongemeene subtiliteit en fijnheid van den loopdraad der poppen, welke daardoor wel 5, 6 ja 10 maal brak voordat de jonge poppen waren afgewonden, hetgeen tijdverlies te weeg bragt en de kosten vermeerderde; dat zij uit dit alles weinig vooruitzigt zagen om de zijdekultuur op Java uit te breiden en tot een' voordeeligen tak van handel te maken voor de kompagnie, even min als voor partikulieren, aanhalende tot een bewijs van de daaraan verbonden groote moeijelijkheid, dat voor een pond zijde noodig waren 50,000 wormen en dat een handig mensch, werkende van half zeven 's morgens tot negen uur 's avonds, etenstijd uitgezonderd, alleen tot het afhaspelen van één pond zijde achttien dagen noodig had, en eene vrouw, die haar huishouden er bij waarnam, een en een halve maand; en eindelijk aanmerkende, dat de meeste plaatsen, waar de zijde in grooten overvloed viel, onder eene geheel andere luchtstreek dan Java gelegen waren, en meest om en bij den noorder keerkring, zoo als de Levant, Persië, Bengalen en ook zelfs China." Dit rapport, 't welk zeer wijdloopig is, en waaruit hier alleen het zakelijke is overgenomen, is geïnsereerd in de resolutiën der hooge regering van den 30 Maart 1736, en, na aanbieding van hetzelve aan bewindhebberen, door dezen besloten van de zijdekultuur af te zien, gelijk aangeteekend is in de resolutie van de hooge regering van den 31 Julij 1738.

Het was te wenschen, dat de regering, nu een jaar of tien geleden, met dit rapport was bekend geweest; dan zouden waarschijnlijk eenige tonnen gouds zijn bespaard gebleven, die thans voor het nemen van dezelfde proeven met de zijdekultuur op Java zijn verspild, welke dezelfde uitkomsten hebben opgeleverd. Men ziet er uit, dat de oude archiven te Batavia, behalve een wetenschappelijk, ook nog wel eenig praktisch nut hebben, en te goed zijn om eene prooi van het ongedierte te blijven, zoo als thans het geval is.

Afstand van het landgoed Buitenzorg.

Men vindt nog een voorbeeld, dat het bewind in Nederland zich met den afstand van landen op Java onmiddellijk heeft ingelaten. Het betreft namelijk het afstaan van het landgoed Buitenzorg, waarvan later de tegenwoordige assistent-residentie, die vroeger Bogor heette, haren naam ontleend heeft. Het werd, op verzoek van den gouverneur-generaal VAN IMHOFF, hem, bij resolutie van den 10 Augustus 1745, door de regering van Indië afgestaan, met onderwerping aan de approbatie van bewindhebbers. De afkeuring, bij de vorige reeds opgegeven gelegenheden ondervonden, heeft haar ongetwijfeld terug gehouden, in dit geval onvoorwaardelijk te beslissen. De bedoeling van den gouverneur-generaal VAN IMHOFF was, om dit landgoed te doen bezitten door den tijdelijken gouverneur-generaal, als eene heerlijkheid met hooge en lage jurisdictie en de verdere privilegiën, welke aan heerlijke goederen in Nederland gehecht zijn. Maar dit denkbeeld schijnt in het vaderland niet behaagd en aanleiding gegeven te hebben tot het verschuiven van eene beslissing en tot lang gerekte deliberatiën, dewijl eerst bij missive van bewindhebberen van den 18 September 1750 het landgoed Buitenzorg, tegen eene billijke taxatie der waarde bij den afstand, aan den gouverneur-generaal VAN IMHOFF in eigendom gegeven wordt voor hem en voor zijne erfgenamen, op denzelfden voet als andere partikuliere landen, en met dezelfde verpligtingen.

Intusschen was VAN IMHOFF den 1 November 1750, en dus vóór de ontvangst in Indië van deze missive, overleden, 't geen te weeg bragt, dat, vermits zijne erfgenamen minderjarig en uitlandig waren, het landgoed onder de bovenstaande voorwaarden en verpligtingen aan den gouverneur-generaal MOSSEL, die daartoe wel genegen was, werd afgestaan, volgens besluit der regering van den 7 Junij 1751.

Sedert is het landgoed Buitenzorg, ofschoon een partikulier eigendom, altoos door den aankomenden gouverneur-generaal van zijn' voorganger overgenomen voor den eersten inkoopsprijs, en daarvan aanteekening gehouden, bij resolutie van de regering, 't geen zoo heeft voortgeduurd tot het jaar 1780, wanneer, bij gelegenheid van de verkiezing van den gouverneur-generaal ALTING op den 29 September, dit gebruik bekrachtigd is en besloten werd, om het landgoed altijd door den aankomenden van den afgaanden gouverneur-generaal te doen overnemen, ten einde daardoor de geoorloofde inkomsten van dien hoogen ambtenaar te vermeerderen. Deze schikking is echter weder vernietigd door het besluit der regering van den 29 Maart 1808, waarbij het landgoed Buitenzorg op nieuw in partikulieren eigendom afgestaan is aan den toenmaligen gouverneur-generaal DAENDELS en zijne erven, op welk besluit niet dan met veel moeite de approbatie van het bewind in Nederland verkregen werd. Later, in 1810, kort voor zijn vertrek naar Europa, heeft de gouverneur-generaal DAENDELS dit landgoed in verscheiden groote perceelen aan partikulieren verkocht, en het huis met de meubelen en een

streek grond aan den lande overgedaan, waarvoor hij gezamenlijk eene som van 860,000 rijksdaalders ontving. Sedert dien tijd zijn de landen, aan partikulieren verkocht, in handen van partikulieren, en het huis en het stuk gronds te Buitenzorg gouvernements eigendom gebleven.

Europesche landbouwers.

De boeken, waarin de voorwaarden van den eersten afstand zouden moeten worden nagespoord, zijn onder de akten van het vorige gouvernement vermist, en de besluiten der regering, bij welke van tijd tot tijd de landerijen in eigendom zijn uitgegeven, maken gewoonlijk alleen melding van de prijzen, zonder meer. Dit wordt echter eenigermate vergoed door de opgaven, die ook ten dezen aanzien voorkomen, en de reeds aangehaalde »Aanmerkingen van den gouverneur-generaal MOSSEL over de Jakatrasche landen," waarop, zoo uit hoofde van de ambtsbetrekking als van de kunde van den schrijver, een volkomen vertrouwen mag worden gesteld.

Hij verdeelt de houders van landerijen in drie klassen, te weten: in uit Nederland aangekomen landbouwers, in landhuurders en in landeigenaren.

Aan de landbouwers die, sedert het jaar 1743, met en zonder familie uit Nederland in Indië kwamen, was door bewindhebberen toegestaan een stuk van honderd morgen goed land en honderd rijksds. 's jaars, gedurende vijf jaren; daarentegen moesten zij na het achtste jaar vijftig rijksds. 's jaars opbrengen. Gedurende de eerste zes maanden van hun verblijf genoten zij de randzoenen van dekofficieren op de schepen tegen de inkoopsprijzen, welke gekort werden van hun jaargeld. De kultuur moest bestaan in koffij tot tien pikols per ieder perk, en in padie en andere granen, vruchten, groenten, katoen, indigo en kokosboomen, met vergunning voorts, om allerhande vee te houden, mits weidende binnen hunne eigene perken. De voortbrengselen van koffij, katoen en indigo moesten aan de kompagnie geleverd worden tegen vastgestelde prijzen. Ten dien einde waren voor die boeren, boven Tangerang, tusschen de rivier Tjidani en de rivier Anké, tien stukken land afgestoken, en midden doorgedeeld zijnde tot twintig gemaakt, ieder van omtrent 130 morgen, gelijk mede twee perceelen in het Soemadangsche, terwijl zes boeren geplaatst werden te Tjipanas.

Eene andere soort van boeren, dan de uit Nederland opzettelijk uitgezondenen, waren zoodanige militairen en zeevarenden, welke in Indië op hun verzoek tot den landbouw werden toegelaten. Voor hen zijn afzonderlijke bepalingen gemaakt, bij plakkaat van den 6 April 1752, art. 16. Daarin werd vastgesteld, »dat zij in de dienst van de kompagnie zouden worden gecontinueerd, tot dat zij zelf om hun ontslag verzochten; dat aan hen zouden worden uitgegeven perceelen lands van 100 roeden breed en 150 roeden lang, aan wederzijde van het gegraven ooster-kanaal van de groote rivier af te beginnen, om daarvoor, na een vrij bezit tot ultimo December van het vol-

gende jaar, te betalen 20 rds. 's jaars; dat zij de twee eerste jaren zouden genieten 50 rds. 's jaars tot het oprigten van eene bamboezen woning, het inkoopen van draag- en ploegbeesten enz., en voor de te ontvangen gereedschappen op hunne soldij-rekening zouden worden gedebiteerd; dat zij, na vijf jaren betalens van de erfpacht van 20 rds., in burger vrijdom zouden overgaan, en, na verevening van hunne schuld, het door hen bebouwde land zouden kunnen koopen voor 100 rds.; dat over deze landbouwers een boekhouder tot hoofd zoude worden aangesteld, om maandelijks inspectie te nemen, hoe de landbouw bij hen behartigd werd, ten einde degenen, die zoo onarbeidzaam, gedebaucheerd en onhandelbaar waren, dat er in der tijd niets goeds van te verwachten was, weder tot de zeevaart of militie te doen overgaan; en eindelijk, dat de directie over hetgeen zij afvoerden aan dien boekhouder zou wezen gedemandeerd, om hetzelve aan 's kompagnies pakhuizen, den bazaarmeester, of een ander gegoed man te adresseren, en het provenu secuur op te doen voeren, mitsgaders tegen behoorlijk bewijs onder zich te houden, totdat de boeren het voor een nuttig emplooi zouden noodig hebben."

Het doel dezer bepalingen was, om op die wijze langzamerhand goede Europesche landbouwers te verkrijgen, en de kolonie te bevolken met menschen, die in tijd van nood hare sterkte zouden kunnen uitmaken. Het schijnt, dat deze boeren de aan hen ingeruimde gronden zelf hebben bewerkt. Het naauwe toezigt, waaronder zij gebragt waren, is waarschijnlijk noodig geoordeeld om lieden van hunnen stand in bedwang te houden. Dit is echter ongetwijfeld eene der voorname redenen geweest, waarom de uitkomst dezer onderneming zoo weinig voldoende was. Opmerkelijk is het ook, dat de landbouwers van Tjipanas met den besten uitslag hebben gearbeid, 't welk moet worden toegeschreven aan de koelheid van het klimaat in het een paar duizend voet hooge gebergte. De benedenlanden van Tangerang waren voor eene eerste kolonisatie voorzeker ongeschikt. Bovendien werden in het jaar 1752, toen er weder oneenigheden met Bantam wegens eene verandering in de regering van dat rijk gerezen waren, verscheiden van de Tangerangsche boeren vermoord en anderen vermist. — Na dat jaar vindt men verder niets van deze landbouwers.

Landhuurders of leenmannen.

Wat het leenbezit betreft, blijkt in de eerste plaats, dat vele aanzienlijke landerijen in het gebied van Jakatra, in de eerste tijden, toen zij aan de Europeanen genoegzaam nog onbekend waren, zijn uitgegeven aan inlandsche regenten, die in het jaar 1751, zoo als blijkt uit de »Aanmerkingen van den gouverneur-generaal MOSSEL" nog in het bezit of het beheer waren van de volgende districten: Tangerang, Tjanjor en Djampan, de negeriën aan de zee en Tjiblagong, Kampong Bharoe, Gedong Badak, Tjiliboet, Djatinagara, Tjitrap en Tjimapper, Tjikaleng, Kalapa Noengal, Tjilingsi, Tjisoeroe en

Tjipamingkis. Na de verovering van Jakatra werden Djampan, Tjanjor, Tjiblagong en Tjikaleng onder Jakatra begrepen, schoon men beweert, dat zij bevorens onder Cheribon, als afzonderlijke regentschappen, behoord hebben. In vervolg van tijd zijn zij een gedeelte blijven uitmaken van de »Bataviasche regentschappen," of de »Bataviasche-Preanger-regentschappen."

Deze regenten hadden, wanneer men hen beschouwt als ambtenaren van het gouvernement, — want meer toch waren zij niet, — over hunne ingezetenen een zeer uitgestrekt gezag. In het civiele vonnisden zij bij arrest, en in het criminele met voorkennis van den gouverneur-generaal tot kettingslag. De misdadigers, welke eene zwaarder straf verdiend hadden, werden aan de gewone regtbanken overgegeven. Bij het overlijden dezer regenten werden hunne opvolgers benoemd door de regering en gewoonlijk gekozen uit hunne zoons of naastbestaanden. Zij waren gehouden al de koffij, peper, katoenen garens, indigo en kurkuma, welke van de onder hun beheer staande landen verkregen werd, tot eene voor ieder land bepaalde hoeveelheid te leveren aan de kompagnie voor de na te melden prijzen, als:

De koffij voor 6 rds. de pikol.

De peper voor 6 rds. de pikol.

Katoenen garens voor 45, 35, 24, 18 en 10 rds. de pikol naar de soort.

Indigo voor 30, 24 en 18 stuivers het pond, mede naar de soort; en

Kurkuma voor 6 rds. de pikol, welke leverantiën, buiten de katoenen garens, volgens het getuigenis van den gouverneur-generaal MOSSEL, »zoo voor privilegiën als voor bezwarenissen waren te achten."

Vóór het jaar 1746 moesten van deze landen nog aan de kompagnie geleverd worden de tienden der padie; doch van jaar tot jaar kwam daarvan minder in, en die vermindering was zoo gevoelig, dat, in vergelijking van de opbrengsten in het begin der eeuw, in stede van drie, nu maar één ontvangen werd. Dit liep ten laatste dermate in het oog, dat de tienden, bij besluit van den 8 November 1746, werden afgeschaft, en in plaats daarvan ingevoerd werd eene bepaalde leverantie van padie aan de kompagnie, geëvenredigd aan de meerdere of mindere vruchtbaarheid en uitgestrektheid van deze landen, tegen betaling van twintig rijksds. de tjain van 200 bossen, ieder bos van zestien katies of twintig ponden zwaar. De leverantie was vastgesteld op 36,000 bossen; maar in die begrooting is, bij besluit van den 4 Februarij 1763, en later bij besluit van den 27 Februarij 1778, eene vermindering gemaakt eerst tot 22,060 bossen en later tot 21,010 bossen over al de gemelde landen, daaronder begrepen het landgoed Buitenzorg van den gouverneur-generaal en de leenlanden der inlandsche kommandanten, waarover straks nader; zoomede dezulken, welke inmiddels met dit servituut in partikulieren eigendom waren overgegaan; behalve Tangerang, 't welk eene afzonderlijke leverantie had van 18,000 bossen tegen 15 rds. de tjain. Doch bij het eerst aangehaalde besluit van den 4 Februarij 1763 is te gelijker tijd voor hetgeen door de regenten der Jakatrasche regentschappen van nu voortaan beneden de bepaling zou worden geleverd, als een amende voor de kompagnie bepaald:

Voor een pikol koffij	12	rijksds.
» » » peper	15	»
» » » katoenen garens	10	»
» » » indigo	20	»
» » » tjain padie	30	»

Eindelijk waren deze regenten verpligt, de wegen door en langs hunne landen te onderhouden en volk te leveren voor 's gouvernements transporten en andere werkzaamheden, die toenmaals niet noemenswaardig waren.

Wat den toestand der inboorlingen onder deze regenten betreft, is het wel der moeite waardig, letterlijk over te nemen hetgeen de gouverneur-generaal MOSSEL daaromtrent aanvoert, in zijne meermaals genoemde »aanmerkingen". Elke andere autoriteit zou, bij den verbeterden toestand van de inboorlingen onder de partikuliere landeigenaren, thans verdacht en welligt ongeloofelijk voorkomen. »Schoon zij," zegt de schrijver, »vrije menschen zijn, kunnen ze billijk met slaven egaal geacht worden, alzoo de regenten, die van eenig vermogen en wat snedig zijn, bij alle dezelve geld uitzetten, waarvan naar hunne rekening het kapitaal nooit ten volle inkomt, en dus blijven ze aan dezelve verbonden voor simple kost, die ze van hun arbeid hebben, alzoo het overige maar toereiken kan om de zware interessen en een deel der schulden te vereevenen; tusschen de oogsttijden moet al weer geld of graan, enz. opgenomen worden, tot vergrooting van schuld tegen het volgende gewas, en alzoo van jaar tot jaar, terwijl ze ondertusschen voor hunne hoofden alle bedenkelijke heerendiensten moeten doen, hoofdgeld van een Spaansche daalder voor een huisgezin betalen, ja zelfs van de katoenen garens en indigo weinig of niets genoten onder pretext, dat het voor de komp. is, en voor de koffij en peper worden ze ook maar matig beloond; terwijl ze van de padie omtrent de helft genieten, en van het beestiaal niets, al veel zijnde als ze het pluimvee, dat ze opbrengen, zelfs mogen nuttigen of verkoopen, om daarvoor een kleedje om het lijf te krijgen en wat zout enz. voor de keuken."

Naarmate de Jakatrasche landen meer bekend werden, begreep men, dat het geen zaak was deze bevolking op die wijze te laten onder regenten, welke bovendien in het algemeen niets noemenswaardigs opbragten; en van daar dan ook dat de voorschreven landen allengskens verkocht zijn, en later alleen in pandeigendom bezeten werden, behalve Tjanjor, 't welk, zoo als hier boven reeds opgegeven is, in het vervolg van tijd altoos een gedeelte heeft uitgemaakt van de »Bataviasche-Preanger-regentschappen."

Als eene andere soort van leenbezitters komen voor de inlandsche kommandanten, in de nabijheid van de stad verblijf houdende. In het begin van de vestiging der Nederlanders te Batavia werden veel stukken land, aan de oostzijde der groote rivier en bewesten de rivier Pasangrahan, aan de kommandanten en officieren der ooster- en wester-Javanen ex officio afgegeven, voornamelijk, om hen van onder de stad weg te krijgen, en op eene nuttige wijze aan een bestaan te helpen, alsmede om de hier en daar verspreide

Javanen onder eenig bestuur te brengen. Deze uitgifte van landen werd, met oogmerk om de kultuur te bevorderen, naderhand nog vermeerderd en uitgebreid tot andere inlandsche kommandanten en hoofden. Zij werden, zoo wel als de regenten, door de regering aangesteld, en meest bij successie; maar hun gezag over het volk was niet zoo uitgestrekt, ofschoon overigens even kwellend, vooral daar zij de ingezetenen dikwijls van de landen lieten komen en geheele tijden tot bijzondere diensten bij zich hielden, tot groot nadeel van den landbouw. In het leveren van een zeker getal bossen padie, het verpligte onderhoud van de wegen en de heerendiensten, stonden zij gelijk met de regenten; maar ten aanzien van de kultures waren zij vrij in hunne keus, en alleen gehouden om de voortbrengselen, waarin door de kompagnie een uitsluitende handel werd gedreven, aan de kompagnie over te leveren voor de bepaalde prijzen, even als de partikuliere landbezitters.

De inzigten, die het gouvernement met het uitgeven van landen aan deze kommandanten had, werden echter niet bereikt; zij bleven zich bij de stad ophouden, trokken het volk van de landen voor hunne partikuliere diensten, en lieten daar allerhande knevelarijen bedrijven, terwijl de wettige voordeelen, die uit eene verbetering van den landbouw te wachten waren, voor geen oogenblik zelfs hun in de gedachten kwamen. De acten van het gouvernement bevatten daarvan vele bewijzen. Het intrekken van de tienden der padie, om de daarin geleden aanmerkelijke vermindering, verdient onder die bewijzen eene plaats. Maar ook van andere zijden stapelen zij zich op; wij zullen de voornaamsten kortelijk aanstippen. Reeds bij plakkaat der regering van den 28 Mei 1654 worden de houders der uitgedeelde landen geïnsinueerd om ze te kultiveren, met bedreiging dat ze anders door de kompagnie zouden worden teruggenomen. Zoo werd, wegens de onwilligheid van den Javaanschen vaandrig NAIJA SOERA, en die hem na zijnen dood waren opgevolgd, in de opbrengst der verschuldigde tienden van zeker stuk land, aan hem onder die voorwaarden uitgegeven, den 13 April 1723, door de regering besloten, »den gunstbrief in te trekken en de ondankbare Javanen te depossederen, met kwalifikatie aan heemraden over het land op eene andere wijze te beschikken." Zoo werd eveneens ten zelfden dage ingetrokken de leenbrief van zeker stuk land, gegeven aan den Boegineschen kapitein BARAK PATOEA, »omdat hij onwillig was den weg langs de Mookervaart, waaraan dat land gelegen was, volgens beding en pligt te onderhouden." — Bij besluit van den 13 Mei 1755 worden de inlandsche officieren bevestigd in het bezitregt der landen aan hen van tijd tot tijd in officie afgestaan, mits dezelve behoorlijk kultiverende en niet achterlijk blijvende in hunne opbrengst van padie. — Van den 4 December 1777 ontmoet men een besluit van de regering, »om het met de leenlanden der inlandsche kommandanten nog een à twee jaren in te zien, ten einde te ontwaren, of zij beter zouden worden gekultiveerd en dan nader te disponeren." — Van hetzelfde besluit vindt men, onder dagteekening van den 27 Februarij 1778, eene herhaling. — Den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander wordt, bij resolutie der regering van den 1 Julij

1791, »gerekommandeerd te zorgen, dat door den Aria van Tangerang aan zijne beloften, ter bebouwing van de onder hem staande landen, voldaan worde."

Deze aansporingen, bedreigingen en worstelingen met de traagheid en ijverloosheid der leenhouders hebben zoo lang voortgeduurd, totdat de gouverneur-generaal DAENDELS den gordiaanschen knoop heeft doorgehouwen, en, volgens besluit der regering van den 22 Maart 1808, op zijn voorstel genomen, alle de toen nog onder de officieren verbleven leenlanden achtereenvolgend zijn verkocht, waardoor zij, benevens de landen van het gewezen regentschap Tangerang, en een gedeelte van het voormalige regentschap Krawang, insgelijks op voorstel van den gouverneur-generaal DAENDELS, bij de besluiten van den 5 Maart en den 29 Augustus 1809, gesupprimeerd en in handen van partikuliere eigenaren gekomen zijn, wier voorregten en verpligtingen nu worden onderzocht.

Landeigenaren.

De eerste afstand van landerijen in partikulieren eigendom zal vermoedelijk geschied zijn na den geëindigden Bantamschem oorlog, in het jaar 1659, gelijk uit de toen verkregen rust en de daarop in het jaar 1680 gevolgde oprigting van een kollegie van heemraden met eenigen grond mag worden afgeleid, hoewel deze landen wel niet verre van de stad verwijderd zullen geweest zijn. De inmiddels gemaakte vorderingen met de kultuur, van hoe weinig belang ook, hebben noodwendig de begeerte naar het bezit van landerijen aangewakkerd, en uit de memorie van den heer FRANÇOIS CHASTELEIN van den 30 Junij 1705 blijkt, dat hij toen reeds eigenaar was van Siringsing en Depok, welke perceelen op ruim zes uren afstands van Batavia zijn gelegen en door HOOIJMAN de eerstelingen genoemd worden van de ondernemingen der Europeanen in de bovenlanden (*). Men vindt vervolgens, behalve den afstand van Buitenzorg aan den gouverneur-generaal VAN IMHOFF, dat door de regering de afstand van eigendom is verleend:

1) Van het landgoed Materman aan den burger JAN VAN 'T HOF, bij resolutie van den 6 Julij 1745.

2) Van een stuk land tusschen de spruitjes Tjikias en Tjigontseng, aan den oostkant van de groote rivier, aan den gouverneur-generaal VAN IMHOFF, bij resolutie van den 29 Julij 1749.

3) Van Tjiliboet aan den luitenant der wester-Javanen WANGSA DIEPA, bij resolutie van den 22 Maart 1752.

4) Van Djatinagara aan deszelfs regent MAAS ACHMAT, mede bij resolutie van den 22 Maart 1752.

(*) Zie de »Tegenwoordige staat des landbouws"; in de Verhandelingen van het Batav. Genoots., D. I, blz. 138.

5) Van twee perceelen in het Tangerangsche aan den boeren-schout DESSCHAN, bij dezelfde resolutie.

6) Van het land Kampong Bharoe aan deszelfs regent RADEN WIRA NATA, bij resolutie van den 1 Augustus 1752.

7) Van het land Tjipamingkis aan den kapitein der ooster-Javanen SOETA WANGSA, bij resol. van den 13 Maart 1753.

Tot zoo verre was het noodig met de aantooning van den eersten afstand van landen in partikulieren eigendom op te klimmen, omdat de »aanmerkingen van den gouverneur-generaal MOSSEL over de Jakatrasche landen" van den 1 December 1751, daar, waar over de partikuliere landeigenaren gehandeld wordt, omtrent dit tijdstip geschreven zijn, en nopens hunnen toenmaligen toestand veel inlichting geven. De schrijver noemt geen andere privilegiën van de vrije landen, dan het houden van weekmarkten, waarop geheven mogten worden bepaalde geregtigheden, en het zout uitsluitend mogt worden verkocht. Verder moesten de landeigenaren de wegen door en langs hunne landen onderhouden en over waterloopen bruggen leggen, voor zoo verre de kokos-boomen daarvoor toereikende waren; maar het doorkappen van nieuwe wegen, en het leggen van bruggen over rivieren van belang moesten heemraden bekostigen, voor zoo ver het eerste niet door de tot 's heeren dienst verpligte landregenten kon geschieden. De voortbrengselen, waarin door de kompagnie uitsluitend werd gehandeld, zoo als koffij, peper, katoenen garens, indigo en kurkuma, moesten aan haar geleverd worden tegen dezelfde prijzen, als aan de regenten betaald werden en hierboven zijn opgegeven, behalve alleen de peper, waarvoor de landeigenaren, in stede van 6 rds., 7 rds. per pikol ontvingen; doch er bestond geene verpligting, om deze artikelen te verbouwen. Van de 6 rds., die betaald werden voor ieder pikol koffij, genoten de landheeren 1 rd. en de landman het overige, vermoedelijk in navolging van de regentschappen; doch de schrijver zegt niet, of dit was bij bloote overeenkomst of uit kracht van eene wet, die, behalve dat zij niet door hem is aangehaald, ook nergens is voorgekomen. Hij vermeldt evenmin, wat het aandeel was van den landheer en van de ingezetenen in de opbrengst der andere voortbrengselen, die aan de kompagnie geleverd werden, en wij weten niet, wat het gebruik daaromtrent mag zijn geweest. Wat de padie-teelt betreft leert ons de schrijver, dat de landeigenaren daarvan meer landwaarts in *een tiende*, doch omtrent de stad wel *een vierde* genoten; en voorts, dat het maken van gaga, door het planten van padie in afgebrande bosschen en van tipar in omgehouwen bosschen (1), tot zes uren voorbij Bekassie, en tot tien uren boven de stad verboden was, om niet ontbloot te worden van brandhout in de beneden-landen.

Kort is de schrijver omtrent de ingezetenen der partikuliere landen; het

(*) *Gaga* zijn landen in het gebergte of de wildernis, waarvan het hout en onkruid wordt weggekapt of verbrand, terwijl vervolgens de zaadkorrel in den grond wordt gestoken, zonder dien verder te bearbeiden. *Tipar* zijn zulke velden, die niet door loopend water besproeid worden, maar overigens beploegd en bearbeid, en die gedurende eenige jaren braak liggen.

weinige, dat hij van hunne betrekking tot de landeigenaren aanvoert, zullen wij woordelijk overnemen: »*Zij zijn*," zegt hij, »*doorgaans de Javanen, welke op de landen waren bij de uitgifte.* Sommigen voegen er bij slaven en ook werkvolk, dat zij op Java laten huren. Ook zijn er op sommige landen Chinezen als pachters en landbouwers, ook tot werkvolk aan de suikermolens en in de araksbranderijen tot ambachtslieden, speciaal smeden en ook nering doenden; en die allen zijn, tot bevordering van den landbouw, al in het jaar 1669 van het hoofdgeld gelibereerd. De Javanen pretendeeren vrij te zijn en te mogen gaan en blijven waar ze willen; 't geen echter zoo niet behoort, ten minste niet wanneer ze geen gebrek aan levensmiddelen hebben. Inzonderheid verdient verboden het ronselen door anderen, onder poene van teruggave en verlies van het op hand gegeven geld, hoewel hetzelve weinig plaats heeft, wanneer men, door eenige extra-uitgiften, de onbekwame landen bekwaam maakt, want daar padieland is mankeert geen volk, zelfs van ver gelegen plaatsen, die, in zulk een geval en in den oogsttijd, zich willig laten huren."

Op die wijze vinden wij voorgesteld den voet, waarop de partikuliere landen tot den 1 December 1751 bezeten werden. Wij zien daaruit, *dat die landen genoegzaam onvoorwaardelijk zijn verkocht*, en nergens eenige betrekkingen tusschen landeigenaren en ingezetenen gemaakt zijn, 't geen grond geeft, om nopens de uitgebreidheid van het gezag der eersten over de laatsten in die tijden te besluiten. Mogelijk geraken wij, door latere bepalingen, in het vervolg op een minder onzeker spoor, en anders zullen wij het gebruik of de »lex non scripta" moeten raadplegen, voor zoo ver daaruit eenige ophelderingen mogten te trekken wezen. Ondertusschen kunnen wij omtrent de heerendiensten voor het gouvernement hier reeds aanmerken, hoe het in die tijden niet was aangenomen daarmede de partikuliere landen te bezwaren, verder dan het gewoon onderhoud der wegen. De gouverneur-generaal MOSSEL getuigt in zijne »aanmerkingen," dat hetgeen daar boven ging, verrigt werd »door de tot 's heerendienst verpligte landregenten," voor zoover het kon geschieden, en anders moest worden bekostigd door heemraden. Men begreep, zoo als te zien is uit een berigt van den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander FREIJEN, geïnsereerd ter resolutie van de regering van den 13 Mei 1755, dat men de heerendiensten niet aan de partikuliere landen kon ten laste brengen. Volgens dat denkbeeld, zijn, eenige weinige dringende gevallen uitgezonderd, de heerendiensten steeds gevergd van de leenlanden tot het jaar 1808, wanneer die verkocht werden, en de last der heerendiensten op de partikuliere landen is overgebragt.

De heerendiensten voor het gouvernement, waarvan hier sprake is, zijn zeer bezwarend, als zij niet met overleg geregeld worden; dat is, wanneer niet in het oog gehouden wordt, welk eene kwelling het voor de inlanders is, om op groote afstanden van hunne woningen te arbeiden, om niet op een' gezetten tijd te worden afgelost, en om niet te letten op het jaargetijde, waarin moet worden geploegd, geplant en ingezameld, iets 't welk vele handen vordert,

die dan niet van huis te missen zijn, zonder aanmerkelijke schade aan den landman en aan den landeigenaar te veroorzaken. Anders kunnen de landen wel matige heerendiensten lijden, die tot voordeel strekken van de ingezetenen, als zij er redelijk voor betaald worden, gelijk billijk en regtmatig is.

Algemeene bepalingen omtrent de partikuliere landen en ter bevordering van den landbouw.

De gouverneur-generaal MOSSEL was een schrander landvoogd. Ofschoon in een' tijd regerende, dat door de Oost-Indische Maatschappij, als een handeldrijvend ligchaam, schier alleen gelet werd op de voordeelen van den handel, zag hij het gewigt van den landbouw niet voorbij. Hij erkende de gemaakte vorderingen in het bebouwen der Jakatrasche landen voor het werk der Europesche landeigenaren, en daaraan nog meer aanmoediging willende geven, werd, op zijn voorstel, door de regering op den 6 April 1752 gearresteerd een plakkaat, waarvan de bepalingen, voor zoo ver zij de partikuliere landen betreffen, hierop neder komen.

1). Dat, ter vermijding van de zware ongelden op de taxatie der landerijen vallende, wanneer gezworen taxateurs en landmeters zich opzettelijk derwaarts zouden moeten begeven, de waarde der landerijen, die door een' medeërfgenaam of anders bij wijze van schifting bij taxatie mogen of kunnen worden overgenomen, zal worden gerekend naar den laatsten verkoop, ten ware de overnemer, daarmede niet tevreden zijnde, de toeschatting door de gezworen taxateurs en landmeters voor zijne rekening en niet ten laste des boedels wilde laten doen, en ook zorgen, dat dezelve aldaar volgens het gebruik worden gedefroijeerd ten zijne koste.

2). Dat in de berekening van 's heeren geregtigheid, bij verkoop van suikermolens, altijd van het rendement tweeduizend rijksdaalders zullen worden gekort voor gereedschappen en toebehooren.

3). Dat de voordeelen van markten, die tot dusver alleen gegrond waren op het gebruik, zullen moeten worden geregeld en geheven naar de daarbij voorschreven bepalingen. — Wij nemen deze bepalingen hier niet over, omdat nadere en meer uitgebreide regelingen nopens de markten gemaakt zijn bij plakkaat van den 8 December 1801, waarover later.

4). Dat de eigenaren van de voornaamste landen, als van Tjilingsie aan de Maronde, Vredestein, Soekapoera, Poeloegadong, Weltevreden, Tanah-Abang, Zoetendaal, Materman, Struijswijk, Tjelemba, Tandjong-oost, Dregterland, Noesa-Kambangan, Buitenzorg, Kadaong, Buikelenberg, Tagal-angoes, Tandjong-Priook, Salapadjang, vereend met wester-Kadaong, en alle anderen, die voor 20,000 rijksd. landerijen bezitten, zijnde van de mannelijke sekse, zullen worden vereerd met den titel van »hoofd-ingeland" (beteekenende voornaam- of hoofd-landeigenaar), in den rang naast kommissarissen van huwelijksche en kleine geregtszaken, met de navolgende verdere praerogatieven en bepalingen,

a. dat niemand, van wat konditie of karakter ook, op hunne landen mag jagen, visschen enz.;

b. dat zij, die scholen op hunne landen opgerigt hebben, zelf den inlandschen schoolmeester uit de in dienst zijnde, of anderen door den kerkeraad daartoe geëxamineerd en bekwaam bevonden, zullen kunnen verkiezen, en zoodanige inlandsche leermeesters, buiten hunne toestemming, niet mogen verplaatst worden, al werd hunne konditie daardoor verbeterd;

c. dat ze ook zullen hebben de dispositie over de liefdegiften, 't zij om dezelve tot geschikte einden, 't zij voor arme weduwen en weezen te emploijeren; en de keuze van inlandsche officieren en sergeanten uit de mandoors van de oost uit de ooster, en van de west uit de wester, gepriviligeerde landerijen, tot een' luitenant, twee vaandrigs en vier sergeanten; en dat zoodanige hoofd-ingelanden, in zoo verre zij burgers en van Europeschen bloede zijn, preferabel voor alle anderen, eligibel zullen wezen tot burger-heemraden, met bepaling, dat vier hoofd-ingelanden bij heemraden zitting zullen hebben;

d. Dat de voorschr. privilegiën, zoowel als de sessie bij heemraden, als aan de landerijen en niet aan de personen geattacheerd, ophouden, wanneer de bevoorregte personen hunne landerijen, . of een gedeelte daarvan (zoodat zij voor minder dan 20,000 rds. aan waarde overhouden), verkoopen, wanneer zij uit heemraden moeten worden ontslagen en voor andere hoofd-ingelanden moeten plaats maken;

5) dat de eigenaren van landerijen elkanders volk niet mogen ronselen of engageren, sub poene van de geronselde landlieden bij reclame te moeten teruggeven, met verbeurte van het uitgereikt handgeld.

Omtrent deze bepalingen merken wij aan, dat de instelling der hoofd-ingelanden een geschikt middel was, om aan partikulieren, geen beambten zijnde en vermogen hebbende, eenig aanzien te bezorgen en daardoor de lust voor den landbouw of voor den staat van den landeigenaar, waaruit dat aanzien moet worden ontleend, op te wekken. Dat men aan dien titel eenige waarde hechtte, bewijzen de oude naamboekjes, waarin de hoofd-ingelanden hunne plaats hadden, en waaruit blijkt, dat men met het verleenen van dezen titel vrij karig was. Immers het verzoek van den heer PIETER MICHIELSZEN, op den 9 December 1803 als eigenaar van de aanzienlijke landen Tjipamingkis en Klappa-Noengal aan de regering om den titel van hoofd-ingeland gedaan, werd ontzegd, wijl hij niet van Europeschen bloede was. Maar sedert aan de verkooping van landen zulk eene aanmerkelijke uitbreiding werd gegeven, dat men weinig perceelen aantrof, welke niet meer dan 20,000 rds. waardig waren, is de naam van hoofd-ingeland noodwendig in onbruik geraakt en aan velen naauwelijks meer bekend.

Het onderhoud van wegen en bruggen in de ommelanden, ofschoon reeds aan de landeigenaren opgedragen, is hun nader ten laste gebragt bij publicatie van den 19 Januarij 1753; gelijk mede, bij plakkaat van den 13 December 1754, bevelen zijn gegeven omtrent de gegraven vaart de Slokan, en het gebruik van het water uit dat kanaal voor de rijstvelden. Voorts werd den 24 Februarij 1756 bij de regering besloten, dat alle kompagnies-landen voortaan zouden worden verkocht met het speciaal voorbeding, dat daarop zouden

blijven berusten al de servituten, die daaraan, volgens de successive plakkaten en besluiten voor den verkoop, waren verbonden geweest, zoo als van heerendiensten, geregtigheden, leverantiën van produkten, boeten bij gebreke van dien, en wat dies meer zij. Deze resolutie bevestigt alzoo hetgeen van den onvoorwaardelijken verkoop der landen vóór het maken van deze bepaling gezegd is. Intusschen kon zij niet terug werken, en het is zelfs niet bewezen, dat men zich in het vervolg daaraan stipt gehouden heeft; althans volgens besluit der regering van den 27 Februarij 1778 is het land Klappa-Noengal publiek verkocht met geene andere restriktiën of servituten, dan alleen, dat de ingezetenen op het land zouden mogen blijven wonen, en de gewone of heerendiensten als voorheen verrigt moesten worden. Na dien tijd tot aan het jaar 1808 zijn er weinig landen verkocht. Het besluit van den 24 Februarij 1756, waaraan de vorm van eene wet ontbreekt en dat niet is gepubliceerd, kan ook in allen geval alleen maar worden aangezien als een door de regering voor zich zelf aangenomen beginsel voor het toekomende, dat geen verbindende kracht heeft dan voor zoo ver hetzelve bij volgende verkoopingen van landerijen tot eene voorwaarde gemaakt is.

Bij een plakkaat van den 27 September 1757, is geïnterdiceerd het maken van fidei-commissaire dispositiën, ten voordeele van Chinezen, Inlanders en Onchristenen, alsmede van vreemdelingen geen onderdanen zijnde van de kompagnie, en van vrijgegeven slaven. Ter nadere gunsten van de hoofdingelanden zijn zij bij besluit der regering van den 7 October 1760, wanneer zij repatriëren, in bagage gelijk gesteld met de onderkooplieden. Bij een nader plakkaat van den 7 April 1761 is het verbod, bij plakkaat van den 27 September 1757 tegen de fidei-commissaire-vermaking gedaan, beperkt tot vaste goederen alleen. Bij plakkaat van den 5 October 1807 is echter het leggen van alle fidei-commissaire verbanden op vastigheden verboden, ten einde voor te komen de verwaarloozing der vaste goederen, welke de ondervinding geleerd had, dat van zulk een fidei-commis dikwijls het gevolg was.

Uit hoofde van het heffen van meerdere geregtigheden op de bazaars, dan bij plakkaat van den 6 April 1752 waren toegestaan, is den 17 Junij 1765 door de regering besloten, geene andere markten te erkennen, dan die hare privilegiën kunnen bewijzen, en dat het regt van markt houden niet zal overgaan zonder de toestemming van het gouvernement, behalve voor de bazaars, die niet personeel aan de eigenaren zijn vergund, maar bij den eersten verkoop aan die goederen gehecht waren.

Door eene publicatie van den 5 April 1774 is 's heeren geregtigheid bij overschrijving van vaste goederen verhoogd met 2½ procent. Wegens de duurte der buffels en het gebrek aan brandhout, is bij plakkaat van den 23 April 1776 bij vernieuwing verboden het slagten van wijfjes buffels, die nog tot de voortteling bekwaam zijn; ook nader verboden het maken van gaga's en tipars in de voor de suikermolens gunstig gelegen bosschen, en verboden om op landen, die binnen zes uren gaans van eenigen suikermolen gelegen

zijn aan rivieren, houtskolen te branden; alsmede brandhout af te voeren langs de Mokervaart, voorbij den post Ankée en langs de rivier Tangerang voor den post de Kwal.

Bij dat plakkaat komen ook eenige bepalingen voor omtrent de bazaars die wij voorbij gaan, als overgenomen en vernieuwd zijnde bij het plakkaat van den 8 December 1801, waarover later.

Het aandeel van de partikuliere landen in de leverantie van padie aan de kompagnie tegen 20 rds. de tjain, is bij besluit der regering van den 27 Februarij 1778 geregeld. De verpligting tot deze leverantie was van de regenten en leenbezitters op de partikuliere landeigenaren overgegaan. Bij plakkaat van den 26 Maart 1778 zijn de bevelen, gegeven bij een vorig plakkaat van den 13 December 1754, nopens de gegraven rivier de »Slokan" vernieuwd en geamplieërd.

Bepalingen omtrent de verhouding tusschen de landeigenaren en de Javaansche ingezetenen en omtrent de policie.

Wij laten hier nu in de eerste plaats volgen den voornamen inhoud van het plakkaat van den 31 December 1778, 't welk verschillende bepalingen bevat omtrent de landeigenaren en de Javaansche ingezetenen, als:

1) De afschaffing van alle servituten, hetzij door oude usantie of gewoonte of sub- en obreptif ingevoerd, van wat natuur en aard dezelve ook mogten zijn, die tot last van de Javanen strekken, uitgezonderd de leverantie van padie aan de kompagnie volgens bepaling van den 27 Februarij 1778, en de verpligting om één dag in de week den eigenaar van het land ten dienst te zijn, alsmede om des landheers produkten van tienden van padie voor niet stedewaarts te brengen. Daarentegen werd uitdrukkelijk afgeschaft het geven van buffels en karren tot transport van goederen, de willekeurige oplegging van boeten, het nemen van geld van de voorbijgangers, het vergen van partikulier werk en diensten, en wat dies meer zij, onder welk voorwendsel ook.

2) De vaststelling van het loon, dat aan den inlander betaald moet worden, door een ieder, die zijne diensten begeert, zoo voor karren en buffels, als voor mansdragten, in het plakkaat zelf in het breede gespecificeerd, met instandhouding evenwel van de aloude betaling voor het afbrengen van produkten, die geschikt zijn om geleverd te worden aan de kompagnie.

3) De kontante betaling van alle diensten voor het gouvernement.

4) De voortduring van het servituut op het land Bekassie ter bezorging van paarden en volk zonder betaling, tot het overbrengen van 's kompagnies brieven naar Java en Cheribon.

5) De voortduring der in wezen zijnde markten, met aanbeveling aan eigenaars tot eene billijke behandeling van den inlander.

6) Het verbod tot het houden van ronging-spelen (*) op de landerijen buiten voorkennis van de eigenaars.

7) Het verbod tot het houden van top-banen en amfioen-kitten (†) langs de groote wegen.

8) Het verbod aan alle Chinezen en Inlanders op de landerijen om schietgeweer te houden, daarvan uitgezonderd de mandoors en potias (§), welke geweer mogen hebben in evenredigheid van de uitgestrektheid der landen.

9) De last om alle andere geweren aan de kompagnie over te geven tegen betaling.

10) De verpligting voor de landeigenaren om hunne landsopgezetenen van hoofdbriefjes te voorzien.

11) De schikking, om de ingezetenen der landen boven Meester Cornelis, Tangerang en de groote Maronde, alleen te laten sorteren onder hunne landeigenaren en niet meer onder den kapitein der ooster- of wester-Javanen, behoudens de bevoegdheid voor de gecommitteerden tot en over de zaken van den inlander, om kennis te nemen van de »verschillen tusschen den man en zijn naaste," en dezelve af te doen, naar de oude usantie.

12) De kwalificatie aan de eigenaars der landen, om aan de potias of mandoors, welke een' moordenaar of kwaadwillige aanwijzen en opbrengen, toe te leggen eene premie van 5 rds., met bepaling van eene gelijke boete van 5 rds. voor dengene, die den dader of de daders niet heeft opgepakt of niet kan aantoonen, daartoe zijn best te hebben gedaan.

13) Eene scherpe vernieuwing van de gedane interdictie bij plakkaat van den 6 April 1752, om eenige overloopers van landen op andere toe te laten, of verlof tot verblijf te vergunnen.

14) De last aan de landeigenaren, om 's heeren wegen te doen kappen en verbreeden, en dezelve steeds in een' behoorlijken staat te laten onderhouden.

15) De afschaffing van het branden van alle runderen, buffels en beesten, zoo op Meester-Cornelis als elders, alsmede van de geregtigheid van twaalf stuiver voor ieder beest, tot hiertoe door de komp. boven de pacht op het slagten van het vee genoten.

16) Het openstellen voor elk en een iegelijk van den handel in buffels en rundvee, met vergunning die in de boven-Preanger-landen op te koopen, zonder eenige belasting, op een' pas, door den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander gratis te verleenen.

17) De aanbeveling aan de landeigenaars, om hunne buffels zelf te doen branden en wijders de vergunning aan dezulken, wier landen meer dan 20,000 rds. waardig zijn, om een blok te houden, waarin zij voor één' nacht buffeldieven, drossers of weggeloopen slaven vermogen te sluiten.

(*) *Ronging* zijn meisjes, die in 't openbaar dansen, en bij feesten en volksvermaken altoos gevonden worden.

(†) Top-banen zijn speeltafels, en amfioen kitten zijn plaatsen, waar de opium gebruikt wordt.

(§) *Mandoor* noemt men het hoofd of den opziener van eenig werk enz. Ook de dorpshoofden worden in de Bataviasche ommelanden » mandoor " genoemd. — *Potia* is het Chineesche hoofd of de pachter eener bazaar.

Het elfde artikel van dit plakkaat vordert eenige toelichting. Wij zagen hierboven, dat, in den beginne van de vestiging der Nederlanders te Batavia, de Jakatrasche landen zeer ontvolkt waren, en dat vele landen aan de oostzijde van de groote rivier en bewesten de rivier Pasangrahan aan de kommandanten of kapitein en officieren der ooster- en wester-Javanen (dus genoemd naar de ligging van deze landen aan deze of gene zijde van de groote rivier), werden uitgegeven in leen, om de weinige opgezetenen, die er zich nog mogten bevinden, en er zich van tijd tot tijd zouden nederzetten, onder eenig bestuur te brengen. Daaruit is ontstaan, dat de ingezetenen der verkochte landen ook na dien verkoop onder de gemelde kommandanten bleven sorteren, zeer tot gemak van den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander, die, met het algemeen toezigt en de policie over de ommelanden belast, hen tot de uitvoering van zijne orders bezigde. De inlanders kregen van die kommandanten een briefje, met hunne namen, woonplaatsen, ouderdom en beschrijving hunner gestalten. Zij moesten bij huwelijken, echtscheidingen enz. het verlof daartoe hebben van de kommandanten, en zij mogten niet verhuizen dan met verlof van den landheer, kommandant of gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander. De kommandanten hadden een' majoor aan het hoofd, die zoo in achting was of ten minste zich zoo ver in aanzien had weten te brengen, dat, volgens besluit der regering van den 24 December 1773, aan de posten en wachten hem militaire eerbewijzingen werden gegeven. Niettegenstaande al hetgeen tot dusverre voor deze inrigting scheen te pleiten, maakten de knevelarijen der genoemde inlandsche hoofden eindelijk eene verandering hierin onvermijdelijk. Want niet alleen dat zij het landvolk nu en dan lieten afkomen tot bijzondere diensten en zich allerlei afpersingen veroorloofden, maar het moorden en rooven in de bovenlanden verwekte aanhoudende klagten, en werd op rekening gesteld van hun slecht toevoorzigt, hetwelk trouwens nu niet voor de eerste maal ongenoegen gaf, maar al reeds sedert lang de opmerkzaamheid had tot zich getrokken. Volgens het getuigenis van den directeur generaal CHASTELEIN, die deze inlandsche hoofden in zijne memorie op het ongunstigst afschildert en hen ronduit beschuldigt, dat zij door eenige van de doortrapste fielten voor zich lieten stelen, stonden zij in zijnen tijd al in een' zeer slechten reuk.

Intusschen bleven de ongeregeldheden in de ommelanden voortduren, dat niet te verwonderen was, wijl de inlander, op vele plaatsen aan het zwerven gewoon geworden, daarin volhardde en voor het afgeschafte gezag der inlandsche kommandanten geen andere autoriteit was in de plaats gesteld. In den staat van verwarring, die daaruit voortvloeide en zeer natuurlijk was, betoonde men zich al schielijk genegen, om het intrekken van de magt der inlandsche kommandanten voor een' misslag aan te zien, welken men bedacht scheen zoo goed mogelijk te herstellen. Daaraan moet waarschijnlijk worden toegeschreven het biljet van den 23 Maart 1779, tot interpretatie van het elfde artikel van het plakkaat van den 31 December 1778 verklarende:

1) Dat onder ingezetenen boven Tangerang, Meester Cornelis en groote

Maronde altoos verstaan waren, en nog moesten worden verstaan, »de inlanders der landerijen gelegen boven of zuidelijker dan Minting, Goenoeng, Pasangrahan, Soedimara en Kakolonan of Tjikokol, wijders bewesten de rivier Tjidanie zoo ver het grondgebied van de komp. zich uitstrekt. Voorts oostelijker dan de veldschans Meester-Cornelis, op alle de landen, gelegen boven of zuidelijker dan Pankallang, Djatie, Tjekok en Pangilingan-tenga aan de rivier Bakassie, en in het oosten die op de landerijen wonen, gelegen aan de rivier Bakassie tot daar dezelve zich even boven de rivier de groote Maronde in zee ontlast;

2) dat deze inlanders, volgens het bepaalde bij plakkaat van den 31 Dec. 1778, voortaan wel allen zouden staan onder het op- en toezigt van de eigenaars der landen, welke zij bewonen, en dus ongehouden om op het bevel van de kapiteins der respective kampongs op de wacht te trekken of eenige heerendienst hoegenaamd te verrigten, maar dat zij desniettemin verpligt zouden zijn en blijven, zich bij de kapiteins, waaronder zij tot nu toe hadden gesorteerd, te laten enrolleren, en ook niet vermogten te trouwen, of zich van hunne vrouwen door scheidingen te separeren, zonder verlof van de kapiteins, bij wie zij waren geënrolleerd;

3) dat de kapiteins der kampongs zich verder met de inlanders der landerijen, gelegen zuidelijker dan de veldschans Meester-Cornelis, westelijker dan de post Tangerang, en oostelijker dan de rivier de groote Maronde, niet mogen bemoeijen, dan op uitdrukkelijk bevel van den gouverneur-generaal, en aan dezulken, die verzoek dienen om te trouwen of tot echtscheiding, ten eersten moesten afgeven een ordinair bewijs, ten blijke, dat zij daarvan kennis droegen, zonder in het een of ander geval meer te mogen vorderen voor ieder permissiebriefje dan vijftien stuivers van de vermogenden en niets van de onvermogenden.

Op die wijze heeft men de beperking van het gezag der kommandanten, met het nuttige, dat men nog meende uit hunne tusschenkomst te kunnen trekken, pogen te vereenigen. Doch dat die poging niet aan de verwachting heeft beantwoord, is daaruit blijkbaar, dat de regering zich alras tot nieuwe maatregelen verpligt vond, en den 15 December 1780 een plakkaat emaneerde, waarbij bevolen wordt:

1) Dat geen Inlander of Chinees in de bovenlanden schietgeweer mogt houden, buiten de mandoors of potias, die daartoe van hunne landheeren' verlof hebben;

2) dat de landheeren eene rol moeten houden van de kampongs en de personen die onder hen behooren;

3) dat aan geen onbekende personen huisvesting mag worden verleend, maar integendeel, dat zij door de hoofden en de mandoors der landerijen moeten worden opgepakt en aangegeven;

4) dat, om het straffen van bedreven misdaden gemakkelijker te maken, de landheeren nopens allen, die zij van moord en rooverijen of andere euveldaden verdacht houden, doch waarvan geen voldoende bewijzen zijn, gekwalificeerd

worden, hunne klagten omstandig beschreven in gemoede en des noods onder presentatie van eede, met bijvoeging der redenen van de waarschijnlijkheid hunner suspicie, op te geven aan het kollegie van schepenen, met last aan hetzelve, om die klagten behoorlijk te onderzoeken en om vervolgens, wanneer de aangeklaagde niet overtuigd en echter ook niet onschuldig gehouden kon worden, hem ter verzending naar elders aan het gouvernement voor te dragen. Ofschoon het boven reeds verhandelde biljet van den 23 Maart 1793 in zijn geheel werd vernieuwd, bij een later biljet van den 24 September 1793, verminderden de ongeregeldheden in de ommelanden niet. Integendeel de rustverstoring en de onveiligheid namen dermate toe, dat den 6 Februarij 1795 een plakkaat werd uitgegeven, waarin ten aanzien van de partikuliere landen de volgende bepalingen voorkomen:

1) last aan de landeigenaars, om eene zielsbeschrijving op hunne landen te laten doen;

2) het verleenen van hoofdbriefjes gratis aan al de lands-opgezetenen, door den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander;

3) het vernieuwen van de rolle der inlandsche kommandanten en hoofden, waaronder de inlanders van ouds gesorteerd hebben;

4) verbod aan de eigenaars der landerijen, om inwoning toe te staan aan inlanders, die niet voorzien zijn van een hoofdbriefje;

5) last voor de landeigenaars, om de briefjes der overledenen terug te nemen, en, bij verhuizingen of andere veranderingen onder de inlanders, daarvan onmiddellijk kennis te geven aan den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander;

6) bevel aan de landeigenaren, om aan dien ambtenaar alle jaren eene nieuwe zielsbeschrijving in te leveren, op verbeurte van honderd dukatons ten voordeele van de kompagnie;

7) verlof aan de eigenaars van landerijen, meer dan 20,000 rds. waardig zijnde, om 20 of 25 snaphanen te houden en aan de mindere landbezitters naar evenredigheid;

8) bepaling, dat de ledigloopers, die door de landeigenaars voor schadelijk gehouden en als zoodanig opgeroepen zullen worden, in de ketting geklonken aan de gemeene werken ten arbeid zullen gesteld worden, voor een zekeren tijd of tot dat zij blijken geven van beterschap;

9) bepaling, dat mandoors der landerijen verantwoordelijk zullen worden gehouden voor de bevelen, die zij van de landeigenaren ontvangen.

Wijders is, bij resolutie van den 18 Januarij 1798, het bevel vernieuwd, dat al de eerste mandoors op de landerijen, bij oproeping door den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander, onmiddellijk moeten verschijnen en die bepaling uitgebreid tot alle verdere mandoors, potias, inlanders en Chinezen.

In het tijdvak, dat wij tot hiertoe hebben doorloopen, vinden wij menigvuldige voorzieningen van de regering tegen het rooven en moorden in

de bovenlanden, doch al die verordeningen hadden weinig goed gevolg. Reeds sedert het jaar 1797 had zij eene commissie uit haar midden benoemd, om een verbeterd plan van policie voor de ommelanden voor te dragen. Maar door sterfte en verwisseling der leden en door andere oorzaken werd eerst op den 30 Maart 1801 door deze commissie gediend van een breedvoerig rapport, waarbij werd aangetoond, dat, door na de afschaffing of althans na de beperking van het gezag der inlandsche kommandanten, de policie over te laten aan inlandsche mandoors, zonder aanzien, onbekwaam om eerbied en gezag aan de wetten bij te zetten en met dezelfde gebreken als de inlandsche kommandanten en dat nog wel in hooger mate besmet, daaruit noodwendig deze ongeregeldheden hebben moeten ontstaan; en dat voor eene andere oorzaak van het zeer toegenomen kwaad moet worden gehouden, dat het regt voor de inlanders tot dus verre op een' verren afstand van hunne verblijfplaatsen werd geadministreerd, behalve nog het omslagtige in den vorm van de regtspleging zelve. — De commissie verklaarde echter, dat er in de toenmalige moeijelijke omstandigheden geen uitzigten waren, om de door haar voorgeslagen middelen tot verbetering in werking te brengen. Daarom begreep zij, dat, behalve een waakzaam toezigt, gunstiger tijden tot het invoeren van eenige wezenlijke veranderingen moesten worden afgewacht. Dit denkbeeld vond bij de regering zoo veel ingang, dat op den 3 Julij 1801 besloten werd, de dispositie op dit rapport uit te stellen tot na den vrede.

Weinig jaren later deed de regering de vraag aan den toenmaligen gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander, PIETER ENGELHARDT, welke van de door deze commissie gedane voorstellen in werking zouden kunnen worden gebragt. Toen deze die vraag had beantwoord, is op den 25 Maart 1806 gearresteerd een plakkaat, houdende de volgende bepalingen:

1) Vernieuwing van het bevel aan de landeigenaren, om jaarlijks eene zielsbeschrijving in te zenden, op verbeurte van honderd dukatons ten voordeele van de kompagnie.

2) Kwalificatie op de landeigenaren, om door de inlanders, die geen sawahs of tuinen hadden, en dus niets aan de eigenaars opbragten, jaarlijks aan hen te doen betalen een rijksdaalder kopergeld.

3) Vernieuwing van de, bij plakkaat van den 11 December 1780, aan de landeigenaren gegeven kwalificatie, om alle verdachte personen op te geven aan het collegie van schepenen, ten einde door hetzelve voordragt zou kunnen worden gedaan, ter hunner verbanning.

4) Onverminderd de in den inlander erkende vrijheid, om ten allen tijde te verhuizen, wanneer hij van zijn voornemen daartoe vooraf kennis geeft aan zijn' mandoor of landheer, het overloopen van het eene land naar het andere zonder die kennisgave te verbieden, op straffe van eene gevoelige correctie voor de eerste, en voor de tweede maal nog zes maanden kettingslag daarenboven.

5) Vernieuwing van de aan de mandoors opgelegde verantwoordelijkheid voor de bevelen omtrent de partikuliere landen en die zij verder van de landeigenaren ontvangen.

6) Aanbeveling aan de gecommitteerden tot en over de zaken van den inlander, om zoodanige landeigenaren, als hunne onderhoorigen op eene onbetamelijke wijze knevelen en uitzuigen, te bewaken, waartegen zou worden voorzien, door hunne landen publiek ten hunne voordeele te laten verkoopen, met interdictie om immer weder in deze kolonie eenige landerijen te bezitten.

De heer VEECKENS, die in het begin dezer eeuw zoo veel jaren te Batavia heeft doorgebragt, en met de omstandigheden en gebeurtenissen der partikuliere landen op Java zoo naauwkeurig bekend was, erkent in deze laatste bepaling »eene vaderlijke en onschadelijke bezorgdheid van het gouvernement voor de Javanen, maar in zoo verre daaruit eenige bedenking zoude kunnen rijzen tegen het gedrag der Europesche landeigenaren, zoude hij ze moeten aanzien voor hard en onverdiend; daar, althans in de tijden van het plakkaat, de landerijen weinig anders door de eigenaren werden bezocht, dan tot uitspanning. Dit nu is met het denkbeeld van een willekeurig en drukkend bestuur, immers voor zoo ver hun personeel zou mogen worden aangetijgd, ten eenemaal onbestaanbaar; om niet te spreken van het belang der landeigenaren, om hunne opgezetenen door afpersingen niet te provoceren tot verhuizingen." Evenwel wil de heer VEECKENS niet beweren, dat niet nu en dan een enkel landheer zich gestrenge vorderingen kan hebben veroorloofd; want in alle standen treft men lieden aan, die door hun gedrag berispelijk zijn. Maar even zeer als de Europesche ingezetenen van het eiland over 't algemeen steeds gunstig zijn bekend geweest, door de zachte behandeling van hunne lijfeigenen, verdienen de Europesche landeigenaren denzelfden lof wegens het bestuur hunner lands-opgezetenen. De heer VEECKENS durft deze zijne meening met gerustheid onderwerpen aan het oordeel van elk onpartijdige. — Het plakkaat van 5 Maart 1806 bevat al verder:

7) Verklaring, dat alle heffingen en lasten zich ieder jaar moeten verrekenen, en dat alle schulden uithoofde van misgewassen zullen zijn ipso jure nul, ten ware er luiheid of achteloosheid kan worden bewezen.

8) Op eene voorafgegane onderstelling, dat van de sawah en tipar-velden, na aftrek van een vijfde voor het snijden, niet meer zoude worden geheven, dan van een sawah van 400 bossen (of 320 bossen na aftrek van het een vijfde) 40 bossen voor den landheer, en van een dergelijke tipar 30 bossen, — wordt vastgesteld, dat, ingeval van misgewas, de landeigenaar altijd zal geregtigd wezen, om, na het snijden van de padie, zijn aandeel in dezelfde evenredigheid te heffen van hetgeen iedere sawah of tipar aan den planter zal hebben afgeworpen, doch niets meer ten ware bij blijkbare verwaarloozing. Deze berekening heeft ook geen betrekking op sawah's, die, met behulp van gemetselde bandongans(*), of door andere kostbare middelen, worden gekultiveerd; daarvan mag de heffing, naar eene billijke evenredigheid, worden verhoogd.

(*) *Bandongan* is eene afschutting van het water, om het langs een' tak of arm op het land te brengen, dat men besproeid wil hebben.

Bij dit artikel merken wij op, dat de heffing van het padie-gewas in tjoekei of padjak was; de tjoekei bestaat in het tiende, vijfde of andere gedeelte van den oogst, en regelt zich naar het gewas, waarin de aangenomen proportie van het aandeel van landheer en planter, hetzij de oogst mede of tegen valt, altijd dezelfde blijft; deze heffing had plaats van rijstvelden, die zonder kosten of kunstmiddelen waren aangelegd; maar de padjak werd opgebragt van rijstvelden, waarop het water gebragt wordt door bandóngans, die kosten van den aanleg en een gedurig onderhoud vorderen. Deze soort van heffing bestaat meer uit eene bepaalde hoeveelheid van een gegeven terrein, onverschillig wat het oplevert, bij wege van huur. Daarop zou dus alleen van toepassing kunnen zijn het voorafgegane artikel, indien er niet was bijgevoegd, dat het *geen* betrekking had op rijstvelden, die met behulp van gemetselde bandongans of door andere kostbare middelen worden gekultiveerd (*).

9) Geen landeigenaar mag zich op eigen gezag meester maken van een sawah, die door den planter zelven is aangelegd, maar bij overlijden van dien planter moet hij de voorkeur daarop geven aan de familie, op straffe van honderd dukatons voor ieder sawah, dus wetteloos toegeëigend, onder voorwaarde, dat die sawah door den naastbestaanden van den overleden planter behoorlijk worde bewerkt, met bedreiging in een tegenovergesteld geval, dat zoodanige werkelooze inlanders door publiek gezag zullen worden gelast te verhuizen.

10) Verbod aan de landeigenaren, om Chinezen en inlanders, binnen den huurtijd, te doen verhuizen of ook iemand te verjagen, wiens produkt nog op het veld staat, op eene boete van honderd dukatons, met bepaling, dat de Chinezen en inlanders ten dien einde de door hen aangegane huur bij den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander moeten verifiëren, met een bewijs van de landeigenaren, op straffe van bij verzuim het effekt dezer dispositie niet tot hun voordeel te kunnen moveren.

11) . Verpligting voor de Chinezen op de landerijen, om aan de posten hunner voordeuren briefjes te plakken, hunne namen en die van hunne huisgenooten bevattende, op straffe van 25 rds. boete of bij onvermogen zes maanden kettingstraf.

Bepalingen omtrent wegen, waterleidingen, enz.

Bij besluit van den 11 Mei 1798 is toegestaan de vaart tusschen het land-

(*) Toen in het jaar 1807, bij den verkoop van het landgoed Laanhof, de administrateurs van hetzelve den kooper wilden verpligten, om zich in de huren en heffingen van dat landgoed te regelen naar zekere door hen ontworpen bepalingen, werd het door ingekomen klagten bekend, dat de ingezetenen weigerden daarmede genoegen te nemen. De regering vermeende die handelwijze van de verkoopers te moeten afkeuren, en deed daarom bij besluit van den 27 November 1807 aan hen interdictie, om den kooper onder eenige gehoudenis te brengen van huur of van niet-betalingen, waarvan geen vast tarief voorhanden was, en tot heden evenmin noodzakelijk was geoordeeld, eenige bepaalde voorschriften te geven.

goed Tjilintjing en de daar omstreeks gelegen kleine plaatsen, Pamanoekan, Tjassem, Tanara, Pakkies, en Soengie-krawang, en wel onbezwaard, mits bij aankomst te Tjilintjing hunne hoofdbriefjes vertoonende aan het volk van den pachter van den boom aldaar; doch de handel met Bantam, Tanara, Indramajoe en de duizend-eilanden is verboden.

De publicatie der regering van den 8sten Januarij 1753, waarbij het onderhoud van wegen en bruggen in de ommelanden in het algemeen gebragt is ten laste van de landeigenaren, was door den tijd in onbruik geraakt, en ofschoon heemraden het voorstel deden om dezelve weder in werking te brengen, werd bij de regering overwogen, dat door aanmerkelijke verandering van tijd, en het invoeren van verschillende regulatiën, tegenovergesteld aan den geest dezer publicatie, de door hen voorgestelde vernieuwing niet zoo maar voetstoots kon worden toegestaan; hetwelk bij besluit van den 23 Julij 1799 aan heemraden werd voorgehouden, met last deswege te dienen van hunne consideratiën.

Inmiddels werden heemraden gelast, om de buffelwegen zoo om de oost als west tusschen de landen Buitenzorg, Weltevreden, en Tanah-abang te doen herstellen, met behulp van de ingezetenen der landen aan den gemeenen weg aldaar gelegen.

Nadat vervolgens waren ingekomen de van heemraden gevraagde consideratiën, werden de beraadslagingen over het punt der wegen hervat, en geëindigd door de afkondiging van een plakkaat, gedagteekend den 4 Februarij 1800, bij hetwelk uitdrukkelijk, met intrekking van alle vorige plakkaten en besluiten, is vastgesteld, dat alle gemeene heerenwegen, bruggen, beschoeijingen en bekribbingen van de stad Batavia of oostwaarts tot het landgoed Tjilintjing, de rivier Bakassie en Buitenzorg, westwaarts tot aan het sluiswerk van den post Tangerang en zuidwaarts tot Buitenzorg voornoemd, in een' goeden en bruikbaren staat moeten worden onderhouden door heemraden, in stede van door eigenaars en bezitters van huizen, erven en landerijen aldaar gelegen, zoo als tot hiertoe had moeten geschieden. Uit aanmerking van de hierdoor ontstaande vermeerdering van uitgaven, zijn bij het gemelde plakkaat de volgende nieuwe belastingen op de ommelanden gelegd, als:

1) bij verkoop van landerijen en vastigheden boven de posten Antjol, Dwars-in-de-weg, Noordwijk, de Ketting, Anké en boven »de fluit", één percent van de verkoopsprijzen.

2) van de revenuen der markten jaarlijks vijf ten honderd, doch van de bazaar Grinding maar 2½ ten honderd.

Omtrent den weg en de bruggen van Antjol, langs het zeestrand, tot aan Tandjong-Priok, welke volgens plakkaat van den 9 Januarij 1753, door heemraden moesten worden onderhouden, ten koste van de ingelanden, is bij het nader voornoemde plakkaat van den 4 Februarij 1800, deze afzonderlijke verordening gemaakt, dat voor zoo ver het fonds van de tolbrug over de Antjolsche vaart toereikend was, gemelde wegen en bruggen

door heemraden zouden moeten worden gebragt in eên' goeden en bruikbaren staat, waarvan de kosten voor dit maal zouden worden gedragen voor de eene helft door de kas van heemraden en voor de andere helft door de eigenaren der daar liggende landerijen, erven en tuinen, bij wijze van kwotisatie, zoo als in het jaar 1781 had plaats gehad; doch dat daarna die wegen en bruggen door heemraden in goeden staat zouden moeten worden onderhouden voor hunne rekening alleen. Later is deze bepaling, bij resolutie van den 29 Januarij 1805, weder ingetrokken, en daarvoor in de plaats vastgesteld, dat zou worden geheven één percent van de getaxeerde waarde der landerijen, huizen en tuinen langs het zeestrand boven de tolbrug van Antjol gelegen. Bij resolutie van den 15 September 1807 is verklaard, dat al de zijdelingsche dwars- of binnenwegen op de partikuliere landen voor ieder moeten openblijven, zonder eenige tol te vragen van de voorbijgangers, met vrijheid echter, om aan die wegen, met voorkennis van heemraden, eene andere rigting te geven, doch daarentegen aan de eigenaren van landerijen, waar vaste bruggen worden onderhouden, met name aan die van Kampong-Malaijoe Pondok-Petong, Penoembing, Assem, Lustvliet, Burgvliet, Grogol, Soekaradja, Tjiloear, Pondok-gedeh en Lebak-boeloes, tijdelijk vergund, om eene bepaalde som voor de passage over die bruggen te heffen.

Daar de regering had vernomen, dat sommige eigenaars van de landerijen in het verkeerde begrip verkeerden, dat zij op hunne landen met de daar door of langs loopende rivieren, spruiten en algemeene waterleidingen naar goedvinden zouden kunnen handelen, strijdig niet alleen met de successivelijk deswege gestelde, uitdrukkelijke bevelen, maar ook met het regt, dat partikulieren op landen konden hebben, is bij eene publicatie van den 10 Februarij 1801 verboden het verleggen of verplaatsen, niet alleen van de bestaande afleidingen, uit rivieren, spruiten of gemeene waterleidingen, maar ook het maken van nieuwe doorgravingen buiten speciale toestemming, op eene straf van honderd rijksdaalders.

Bij plakkaat van den 10 Julij 1807 zijn tot een algemeen en aaneengeschakeld geheel gebragt alle bevelschriften omtrent de gegraven rivier »Slokan," en is tevens eene instructie voor den opziener dier rivier gearresteerd; bij welk plakkaat bijzonder is voorgeschreven, wat omtrent de bandongans-afleidingen uit dat kanaal moet worden in acht genomen, met vernietiging van alle vroegere bepalingen daaromtrent.

Markten op de partikuliere landen.

Ten aanzien van de markten in de ommelanden is den 8sten December 1801 bij de regering gearresteerd een uitvoerig plakkaat. Daarin wordt bepaald, dat buiten de geregtigde markten, waarvan eene optelling in dat plakkaat gedaan wordt, geen anderen zullen mogen gehouden worden, op straffe van omverwerping en eene boete van duizend rijksdaalders, en dat de wettige bazaars niet zonder verlof zullen mogen worden verplaatst, op eene boete van

vijfhonderd rijksdaalders. — De dagen, op welke de gewettigde bazaars mogen gehouden worden, zijn in dit plakkaat opgegeven. — Er is in bepaald, welke marktgeregtigheden mogen worden gevorderd, met bijvoeging, dat niets geheven of geëischt mag worden van karren, dragten, praauwen of vaartuigjes, die langs of digt bij de markten passeren. — Met opzigt tot 's gouvernements pachten moeten de markthouders zich schikken naar de pacht-conditiën van het jaar 1798 met de daarin gemaakte veranderingen en ampliatiën. — Geen tol mag worden geëischt van dragten met 's lands produkten, met pluim- of ander kleinvee of het zoogenoemde tjoekei. — Het zout mag door de markthouders privatim op de markten worden verkocht, maar niet ergens anders. De markthouders mogen niemand dwingen, zijne goederen aan hen of hunne bedienden te verkoopen, noch beletten te passeren. Het houden van warongs (*), die onder dien naam niet zelden het aanzien van kleine markten hebben, is verboden. — Zoo ook de bijeenkomsten, die op sommige landerijen op vaste dagen, onder den blooten hemel, onder een' boom, gehouden worden tot het drijven van allerlei handel. — Daarentegen wordt vergunning verleend tot het houden van kleine warongs en kraamtjes langs de wegen en in de kampongs, ter verkoop van eet- en drinkwaren, op eene schriftelijke permissie van den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander. — De ronging en topping-spelen (†) in de ommelanden worden weder toegestaan: ze waren, zoo als men zich herinneren zal, verboden bij plakkaat van den 31 December 1778; doch op de bazaars alleen op de marktdagen, en op de landen niet anders dan bij plegtige gelegenheden, en in beide gevallen op schriftelijke vergunning van den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander (§). Geen verkoop van buffels mag op andere plaatsen geschieden, dan op de gepriviligeerde markten, onder de bepalingen, om de gevonden dwalende buffels een' zekeren tijd publiek ten toon te doen stellen, en in de buffelslagterijen mede geen buffels te doen slagten, dan na dergelijke tentoonstelling gedurende drie dagen, ten einde misschien den eigenaar terug te vinden, indien ze soms gestolen zijn. — De eigenaars van landerijen, bazaars en suikermolens moeten jaarlijks opgave doen van de onder hen zich bevindende Chinezen, en voor hen, tegen de gewone betaling, hoofdbriefjes ontvangen. Alle markten moeten om de drie maanden, en die meer dan vijfen-

---

(*) Kleine gaarkeukens.

(†) *Topping* zijn eene soort van maskers, waarmede men danst en verschillende karakters voorstelt. Zie hier boven blz. 260.

(§) Eenige jaren later is, bij plakkaat van 12 Junij 1807, het houden van ronging-spelen in de ommelanden, op eene boete van 100 rds. verboden, anders dan bij bijzondere gelegenheden, bij huwelijken of andere plegtigheden, mits met voorkennis en goedkeuring van de landeigenaren. Op de markten zijn die spelen alleen toegestaan op den dag, die de marktdagen voorafgaat, te beginnen met den avond, tot het aanbreken van den volgenden dag. Daarentegen werd de toegang tot de topbanen en amfioen-kitten dagelijks opengesteld van zonsopgang tot zonsondergang; en op ieder' suikermolen werd toegestaan, tweemaal ronging te laten spelen, eens bij den aanvang en eens bij het einde van het jaargetijde, waarin gewerkt werd.

twintig palen (ongeveer 8 uur) van de stad afliggen, om de zes maanden, door eene commissie van heemraden worden bezocht, om naar het opvolgen dezer bevelen en bepalingen onderzoek te doen. — Aan deze marktcommissie is nog, bij besluit van den 25 Maart 1803, de magt gegeven, om, geassisteerd door den landdrost of den gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander, de overtreders van het plakkaat van den 8 December 1801, voor misdrijven waarop lijfstraffen gesteld zijn, wanneer zij op de daad worden achterhaald, ten voorbeelde van anderen, onmiddellijk op de bazaar te laten straffen, mits door oppassers en niet door kaffers of justitie-dienaren; terwijl voorts, bij een nader besluit van den 9 December 1803, de inspectie van al de bazaars zonder onderscheid is bepaald op tweemaal in het jaar.

Handelingen van den gouverneur-generaal DAENDELS *ten opzigte van het partikulier landbezit.*

Het jaar 1808 behoort, met opzigt tot het onderwerp dat wij behandelen, als een belangrijk tijdperk te worden aangemerkt. — De veranderingen in de justitie en policie over de landen door den gouverneur-generaal DAENDELS, kort nadat hij het bestuur aanvaard had, volgens besluit der regering van den 15 Maart 1808 ingevoerd, en bij eene publicatie van den 17 Mei daaraanvolgende bekend gemaakt, namen de twee hoofdgebreken in de inrigtingen, welke tot op het tijdstip van die veranderingen bestaan hadden, krachtdadig weg. In het eerste gebrek, te weten de regeringloosheid in de ommelanden, bij ontstentenis van eenig plaatselijk gezag 't geen zich kon doen eerbiedigen, werd voorzien door de aanstelling van Europesche schouten op drie onderscheiden plaatsen in de ommelanden, sedert nog vermeerderd met een' vierden schout en met eenige onderschouten. En het tweede gebrek, de verre afstand namelijk van de regtbank van schepenen van de meeste plaatsen van hare jurisdictie, als ook het omslagtige in den vorm harer regtspleging, werd verholpen, door de civiele en criminele jurisdictie over de ommelanden op te dragen aan een' drossaard, verpligt om, bij wege van geregelde ommegangen in de onderscheiden districten van zijn landdrost-ambt, op de plaats zelve het regt te administreren, daarin geassisteerd door assessoren, volgens eene vereenvoudigde manier van procederen.

Het gezag van den gecommitteerde tot en voor de zaken van den inlander en het nog aan de inlandsche kommandanten verbleven aandeel in het bestuur was nu ook geheel vervallen.

Deze maatregelen, waarop de ondervinding den stempel van het doelmatige gedrukt heeft, hebben de rust en veiligheid op de partikuliere landen binnen een zeer kort tijdperk hersteld en sedert onafgebroken onderhouden.

Volgens het derde artikel der publicatie van den 17 Mei 1808, was de drossaard bevoegd, om, bij het spannen van zijne vierschaar, twee landeigenaren als assessoren te kiezen uit het district, waarin door hem zitting werd

gehouden, welke landeigenaren de zittingen moesten bijwonen, of wel iemand van hunnentwege daartoe bij procuratie magtigen, op eene straffe van honderd rijksdaalders voor de nalatigen; in welke schikking nogtans bij een later besluit van den 4 November 1808 deze verandering is gemaakt, dat aan den landdrost, in stede van afwisselende, permanente assessoren zijn toegestaan, om te fungeren voor een jaar, onder het genot van een klein inkomen.

Tot de inzigten van den gouverneur-generaal DAENDELS, welke voor de partikuliere landen eene nuttige strekking hadden, behoorde ook het bevaarbaar maken van de Slokan, waartoe, bij besluit van den 19den April 1808, door de regering werd besloten; doch de uitvoering is blijven steken.

Een andere maatregel, dien wij niet mogen nalaten op te merken, is het besluit van den gouverneur-generaal DAENDELS alleen, van den 20 Mei 1808, houdende een' last aan het collegie van weesmeesteren en de bank van leening, om de door hen beleende kapitalen op landerijen, welke niet volledig waren gekultiveerd en gadegeslagen, op te zeggen en te doen afleggen binnen den tijd van zes maanden. De heer VEECKENS herinnerde zich niet, dat de nakoming van dezen last met nadruk gevergd is, niettegenstaande de landerijen door commissiën uit het collegie van heemraden zijn geïnspecteerd; hetzij dan dat de landen wel bebouwd zijn bevonden, of dat andere redenen de uitvoering hebben tegengehouden.

Al verder is het oostelijk gedeelte van het Bantamsche rijk, afgescheiden door de rivier Tjidoerian, bij besluit der regering van den 24 November 1808, met de Bataviasche ommelanden vereenigd verklaard. En bij resolutie van den 7 Februarij 1809 is het collegie van heemraden ontbonden en zijn zijne werkzaamheden vereenigd met die van het collegie van schepenen, waarvan de details te zien zijn in de gemelde resolutie en in de nieuwe instructie op den 13 Maart daaraanvolgende voor schepenen gearresteerd.

Met alteratie en intrekking in zoo verre van het plakkaat van den 4 Februarij 1800 is, bij biljet van den 14 Februarij 1809, het maken en onderhouden van den grooten weg, om de west van Tanah-abang, tot daar dezelve in den oosterweg invalt, weder gebragt ten laste van de opgezetenen aldaar, terwijl door de landheeren en kampongs daartoe, als van ouds, het noodige volk geleverd moet worden.

Uit aanmerking dat de landen, behoorende tot het regentschap Tangerang, buiten de reeds voor den koffijbouw gebezigde gronden, geene nieuwe daartoe opleverden, en dus die kultuur daar jaarlijks zou moeten afnemen door uitputting van den grond, is den 3 Maart 1809 door de regering besloten, deze landen te verkoopen, en mitsdien het regentschap vernietigd en vereenigd met de ommelanden.

Op eene memorie van den gouverneur-generaal DAENDELS, betoogende dat hij de schaarschheid van rijst en den geringen voortgang van den landbouw toeschreef aan de wet (zonder opgave waar die zich zoude bevinden), *waarbij aan de landeigenaren verboden was, meer dan een tiende gedeelte van de voortbrengselen hunner landerijen van hunne ingezetenen bij pacht, huur of recog-*

nitie te mogen bedingen; dat deze wet niet alleen inhield eene beperking van het regt van eigendom, maar ook voedsel gaf aan de aangeboren traagheid en ijverloosheid van den Javaan, voorts de algemeene industrie verachterde, en den landbouw in een' staat van kwijning hield; dat eene vermeerdering van belastingen, zoo lang zij het vermogen van de ingezetenen niet te boven ging, tot opwekking strekte aan alle takken van nijverheid, en tot vermeerdering zoo van de welvaart van partikulieren en van alle produkten van hunnen vlijt en arbeid, als van de inkomsten van het gouvernement; dat het belang der landeigenaren, om hunne ingezetenen niet te doen verhuizen, tot een' waarborg diende, dat zij in dezen het vermogen der ingezetenen niet zouden te boven gaan, en dat de gemelde bepaling dus onstaatkundig was geweest, doch ook reeds bij vele landeigenaren, door onbruik, niet werd nagekomen; stellende hij gouverneur-generaal zich van eene afschaffing der voorschreven bepaling een' voordeeligen invloed voor op den toen kort bevorens gedecreteerden verkoop der Tangerangsche landen. Op deze memorie is door de regering, op den 13 Maart 1809, gearresteerd eene publicatie, waarbij de gedachte bepaling wordt opgeheven en vernietigd, en het regt van eigendom ten dezen opzigte van alle restrictiën bevrijd.

Zonder over de door den gouverneur-generaal DAENDELS, tot ondersteuning van zijn voorstel gebezigde, drangredenen een enkel woord te zeggen, en het oordeel daarover geheel aan den lezer overlatende, verpligt ons de waarheid aan te merken, dat de wet, die men door de voorschreven publicatie beweert te hebben afgeschaft, nimmer eenig bestaan gehad heeft. Het plakkaat van December 1778, bevelende dat de ingezetenen der landerijen de tienden van padie, die den landheer toekomen, voor niet moeten afbrengen, doelt blijkbaar op het gebruikelijk aandeel van de landeigenaren, en daarop kan op geene wijze worden gegrond een verbod, om niet meer dan een tiende te heffen. Ook het plakkaat van den 25 Maart 1806 bevat alleen eenige bepalingen omtrent misgewassen, waarover wij boven reeds onze bedenkingen opgegeven hebben. Bovendien heeft de regering zelf, bij besluit van den 27 November 1807, uitdrukkelijk verklaard, dat van de renteheffingen der partikuliere landeigenaren geen vast tarief voorhanden was, en dat tot heden evenmin noodzakelijk was geoordeeld daartoe een bepaald voorschrift te geven.

Ten aanzien van het bij plakkaat van den 5 October 1807 gedaan, algemeen verbod tegen de fidei-commissaire verbanden van vaste goederen, begreep de gouverneur-generaal DAENDELS, dat de daarvan gevreesde misbruiken door speciale voorzieningen altoos konden worden tegengegaan, telkens wanneer van verwaarloozingen zoude blijken, en dat de gelegde generale interdictie daarentegen kon uitwerken, dat de vastigheden voor spotprijzen zouden moeten worden verkocht, in het geval van uitlandige of onmondige erfgenamen. Daardoor zou tevens de waarde der vaste goederen over het geheel zeer kunnen worden gedepreciëerd. Bij publicatie van den 18 April 1809 werd daarom het plakkaat ingetrokken, met bepaling nogtans, dat, bij verwaarloozing van commissair verbonden goederen, dezelve, onder openlijke afkeuring

van het gedrag des administrateurs, zullen worden verkocht, en met instandhouding van alle wetten omtrent den fidei-commissairen band, welke van ouder datum zijn dan het voornoemd plakkaat van den 5 October 1807.

In de Bantamsche landen, volgens besluit van het gouvernement van den 4 November 1808 met de ommelanden vereenigd, waren de ingezetenen, onder het bestuur van den sulthan, onderscheiden geweest in eigenlijke Bantammers, bekend onder de benaming van »abdoels" of rijksslaven, en in van Batavia en van verder om de oost naar Bantam toegevlocide bewoners, die genoemd werden »oosterlingen." Daar de eersten een zeker hoofdgeld aan den vorst betalen moesten, waar de laatsten vrij waren, zijn, nadat deze landen waren gebragt onder 's gouvernements eigen administratie, het genoemde onderscheid en al de daaruit ontstaande heffingen voor vervallen verklaard, bij besluit van den 24 Augustus 1809.

Op den 29 Augustus 1809 is besloten, om, wegens de geringe inkomsten van het regentschap Krawang, en deszelfs algemeene ongeschiktheid voor de koffijkultuur, dat regentschap te splitsen, en hetgeen aan de rivier Tjitarum ligt te vereenigen met de ommelanden.

De vrachtloonen voor 's gouvernements transporten in de ommelanden zijn geregeld bij publicatie van den 14 September 1809.

Heemraden en daarna schepenen waren al sedert de maand October 1808 bezig, den grooten oosterzijweg naar Buitenzorg bij aanbesteding te doen herstellen. De herstelling ging traag, en de aannemers waren achterlijk in de vervulling der voorwaarden. Bij een' door schepenen bevolen onderzoek bleek het echter, dat de aannemers de door hen ontvangen voorschotten inderdaad voor den weg benuttigd, maar zich misrekend hadden, en gevolgelijk behoorden te worden te gemoet gekomen, indien men het werk wilde ten einde zien. Daartoe werd door schepenen een voorstel gedaan. Maar zoowel de uitvoering als de op nieuw benoodigde kosten, en dus ook het gedaan voorstel, mishaagden zeer aan den gouverneur-generaal DAENDELS, die, bij eene schriftelijke memorie aan de regering, opmerkte het onbehoorlijk gedrag van schepenen, om zich in zoodanig onderzoek in te laten, terwijl zij slechts de aannemers te houden hadden bij de conditiën. De aannemers, meende hij, zouden daartoe alsnog dienen te worden verpligt, indien hem, in weerwil der door heemraden vroeger gedane stellige verzekering, niet gebleken was, dat de eigenaren van de landerijen aan den oosterweg dien weg onderhouden moesten. Naar aanleiding van deze memorie is dan ook door de regering, op den 28 December 1809, besloten, de aannemers van hun verdrag te ontslaan en het onderhouden van den oosterweg op te dragen aan de eigenaren der aan den weg gelegen landerijen, zonder eenige betaling; voorts het reeds aan dien weg bekostigde sedert October 1808 door de voornoemde eigenaren te laten restitueren, daar dit door eene dwaling was veroorzaakt, waaruit zij geen voordeel mogten trekken, en het bedrag van die aangewende kosten te laten opnemen bij de weeskamer ten hunnen laste, en dat daarvan door hen restitutie aan genoemde kamer zou worden gedaan.

Men toetse de gronden van het besluit aan het plakkaat van den 4 Februarij 1809, waarbij het onderhoud van den oosterweg, even als van alle andere groote wegen in de Bataviasche ommelanden, uitdrukkelijk was opgedragen aan heemraden, en voor de kosten daarentegen eene tweevoudige belasting op de partikuliere landen gelegd was. De gouverneur-generaal DAENDELS had bewezen, dat hij dit plakkaat kende, door het biljet van den 14 Februarij 1809, waarbij, met alteratie in zoo verre van hetzelve, het onderhoud van den westerweg alleen weder was ten laste gebragt van de lands opgezetenen.

Inmiddels werden met den oosterweg zoo weinig vorderingen gemaakt, dat eene nieuwe en nadere voorziening daaromtrent noodig werd geoordeeld. Het onderhoud door partikuliere landeigenaren had niet aan de verwachting voldaan, en het bleek, dat daarover een opzigt van gouvernementswege werd vereischt. Thans begreep men, dat geen partikuliere landen met eenigen grond boven anderen met dit onderhoud konden worden bezwaard, maar dat de geheele ommelanden van Batavia daarin behoorden te deelen, als strekkende die weg tot algemeen gebruik en nut, en verder dat de partikuliere landen bijna niets tot algemeene lasten bijdroegen, hoezeer de uitgaven voor den oosterweg en voor het bestuur der ommelanden aanzienlijk waren. Daarom werd bij plakkaat der regering van den 20 Februarij 1810, tot bestrijding van deze en andere onkosten, aan de eigenaren van landerijen in de Bataviasche ommelanden opgelegd, jaarlijks te fourneren een half percent van de getaxeerde waarde der gemelde landen, met bevrijding daarentegen van het onderhoud van den oosterweg, mits vooreerst nog tegen betaling leverende karren en buffels; doch overigens met de verpligting om te onderhouden den westerweg naar Buitenzorg, den weg naar Tjikaoe en Tangerang, en alle andere publieke wegen, zoo als die er reeds waren of nog mogten worden aangelegd.

Bij deze gelegenheid werden de landeigenaren aan den oosterweg tevens ontheven van de restitutie der uitgave aan dien weg sedert October 1806 bekostigd, waarvan de teruggave van hen gevergd was bij besluit van den 28 December 1809.

In de maand Mei 1809 is het met de ommelanden vereenigde gedeelte van het regentschap Krawang verkocht. Daarbij zijn de volgende voorwaarden gemaakt:

1) De voortduring van alle servituten ten voordeele van het gouvernement, met uitzondering van de koffijkultuur.

2) De verpligting, om 's gouvernements vaartuigen de rivieren op te trekken, langs de genoemde landen, tegen betaling van twaalf stuivers daags aan het volk per hoofd.

3) Het verbod, om op de rivieren eenigen last te heffen.

4) De gehoudenis, om de publieke wegen, bruggen en sassakken (*) te

(*) Eene soort van bamboezen bruggen.

onderhouden; dat dit onderhoud, voor zooveel aangaat den weg naar Tandjong-Poera, langs het noordelijke gedeelte van het vierde perceel Tjibaroessa, door den eigenaar van het perceel alleen zal moeten worden gedragen.

5) Het reserveren voor het gouvernement, in het perceel Oedjoeng-Krawang en in het perceel Tjibaroessa, van honderd roeden vierkant in elk perceel, tot woningen voor de onderschouten, met de bepaling, dat, wanneer van dat terrein geen gebruik meer voor de schouten mogt worden gemaakt, hetzelve aan de eigenaars dezer perceelen vervallen moet.

6) De verpligting om de vuursteenen, die op deze landen mogten gevonden worden, aan het gouvernement te leveren tegen billijke betaling, met voorbehoud aan het gouvernement van de keus om die op zijne eigene kosten zelf te laten kappen en graven.

7) Verpligting voor de eigenaren om het graven van kanalen door hunne landen te gedoogen, zonder echter daartoe eenige meerdere hulp te verleenen, dan in andere gedeelten van de ommelanden gebruikelijk is, en onder bepaling, dat ook aan die kanalen zoodanige rigting zal moeten worden gegeven, dat zij de zoutpannen niet benadeelen.

Wijders zijn, als additionele voorwaarden van den verkoop der Krawangsche landen, bij een afzonderlijk biljet van den 5 Mei 1810, gearresteerd, verscheiden bepalingen tot het in stand houden van de zoutpannen te Pakkis, en om in het slijten van dat artikel eene gepaste concurrentie te behouden.

Als een gevolg van het vervallen gezag der inlandsche kommandanten, zijn de schouten in de ommelanden, bij besluit van den 26 Julij 1810, geautoriseerd, om de inlandsche opgezetenen te trouwen, onder het genot van dertig stuivers voor een trouwbewijs.

Ten aanzien van het djatiehout in de verkochte Krawangsche landen had zich het gouvernement de bepaling voorbehouden. Dientengevolge is, bij eene publicatie van den 4 September 1810, aan alle landeigenaren in de ommelanden het vrij gebruik van dat hout, in zoo verre hunne landen het opleveren, voor den huis- en scheepsbouw en voor brandstof gelaten, doch het verkoopen daarvan gesteld onder eene recognitie van tien percent aan den lande, de waarde berekend naar 's gouvernements prijscourant.

Daar het uitdeelen van hoofdbriefjes aan de ingezetenen der ommelanden, sedert de verbeterde policie onnoodig geoordeeld en mitsdien, bij publicatie van den 14 September 1810, ingetrokken werd, is daarentegen, boven de gewone jaarlijksche zielsbeschrijving, nog de bekendstelling gevorderd van het getal der namen en den ouderdom der Chinezen en hunne revenuen.

Op den 4 September 1810 werd door de regering insgelijks besloten om de gekonkwesteerde Bantamsche landen te doen verkoopen op de volgende, daarvan naderhand bekend gemaakte, voorwaarden, als:

1) gelijke behandeling van de ingezetenen, volgens het besluit van den 4 November 1808;

2) aan de landen met bazaars dezelfde privilegiën gewaarborgd, als aan de andere bazaars in de ommelanden verleend zijn.

3) reserve voor het gouvernement op Djasinga en Katapang van een terrein van honderd roeden vierkant tot onderschouts woningen, met dezelfde bepaling als omtrent de Krawangsche landen.

4) continuatie van de bestaande servituten ten voordeele van het gouvernement, en verpligting voor de landeigenaars tot het onderhouden van wegen en bruggen.

De bij plakkaat van den 6 Februarij 1800 geïntroduceerde belasting van één percent van de verkoopspacht der landerijen is, uithoofde van het later gevorderd jaarlijksch fournissement van ½ percent van de waarde der genoemde landen, bij publicatie van den 16 November 1810, ingetrokken. En ten aanzien van de jaarlijksche taxatie der berekening van dat ½ percent, bij besluit van den 20 Januarij 1811, verklaring gegeven, bijzonder omtrent landen, die markten hebben en van de opbrengsten derzelve reeds vijf percent moeten opbrengen. De bepalingen, bij dat besluit gemaakt, zijn de volgende:

1) Dat de markten op zich zelf buiten de taxatie der landen moeten blijven, en dus alleen de overblijvende jaarlijksche inkomsten uit andere oorzaken, na aftrek van de bazaars gefourneerd, vijf percent in de waarde der landerijen zullen moeten worden berekend.

2) Dat de bazaars van Weltevreden, Tangerang, Meester-Cornelis en dergelijken, die weinig meer terrein hebben dan tot het houden van markt noodig is, van de betaling van het ½ percent zijn vrijgesteld.

3) Dat onder deze belasting wel behooren suikermolens of andere fabrijken en al hetgeen nagelvast is, maar geen roerende of losse goederen.

4) Dat de slaven en koeijen, als niet tot vastigheden behoorende, zullen blijven buiten de taxatie, maar dat alleen de revenuen, die door hunnen arbeid en nijverheid verkregen worden, moeten worden gewaardeerd.

Het blijkt hieruit, dat de revenuen de eenige grondslagen zijn, waarop de jaarlijksche taxatie der landerijen berust.

Eindelijk is nog bij eene publicatie van den 5 Februarij 1811 eene ampliatie gemaakt op de publicatie van den 4 September 1810, nopens het djatiehout op de partikuliere landen, doch alleen betreffende de bevolen branding van het hout, dat afgevoerd wordt, en de wijze hoe dit geschieden moet.

Met het Engelsche tusschenbestuur begint voor het landbezit eene nieuwe periode van ontwikkeling en uitbreiding. In een volgend artikel zullen wij daarop nader terugkomen, onderzoeken wat sedert het jaar 1816 door de Nederlandsche regering is gedaan, en alzoo den toestand beschrijven, waarin zich het partikulier landbezit op Java tegenwoordig bevindt.

Kolonisatie op Java.

Wenken aangaande Nederland's Oost-Indische Bezittingen. Kolonisatie als middel tot behoud onzer O.-I. bezittingen, — tot wering van armoede en misdrijf in Nederland, — tot uitredding in het financiewezen en tot duurzame welvaart van Nederlandsch O.-I. en het Moederland, door JOHS. VAN DER BURG. Te Nijmegen, bij J. F. THIEME, 1849.

Er zijn op dit oogenblik in ons vaderland drie partijen ten opzigte der kolonisatie. De eerste is die van het autokratisch stelsel in Indië, welke niet door redeneringen en bewijzen, maar door de magt die zij in handen heeft, zich tegen alle mogelijke kolonisatie in het algemeen verklaart, en bovenal tegen eene kolonisatie in de Oost-Indische bezittingen van den staat, speciaal op Java. Hooge ambtenaren in Nederland en op Java, die, geheel van autokratie doortrokken en gevormd in de alle geest en zelfstandigheid doodende school van dat stelsel, alléén goedkeuren, wat het gouvernement goedkeurt; aanhangers en deelhebbers van de gepriviligeerde kasten in Indië, die van het monopolie leven; en in 't algemeen allen, die belang hebben bij den tegenwoordigen stand van zaken, zijn de verklaarde voorstanders van die partij. De tweede partij is die der oppositie, dat is, die van allen, welke niet volgens den wil van anderen, maar met eigen verstand de zaken beoordeelen, uit eigen oogen zien, en moeds genoeg hebben om voor hunne meening uit te komen. Zij beschouwt eene kolonisatie van Nederlanders in Oost-Indië en vooral op Java als hoogst wenschelijk, en in het belang zoowel van Indië als van het Moederland. Zij telt in Indië vele leden, maar die niet spreken kunnen, omdat zij het orgaan om hunne stem te verheffen, de drukpers, nog altoos missen; ook in het vaderland ontbreekt het haar niet aan warme vrienden, die nu en dan, in krachtige woorden, haar verdedigen. De derde partij bestaat uit de landverhuizers zelve, die, terwijl het gouvernement de eigen bezittingen der natie, die hare voorouders voor haar hebben veroverd, voor vreemdelingen zoo als de Chinezen openstelt, maar voor hen gesloten houdt, een kloek besluit nemen, en een ander vaderland zoeken, waar ze hunne bezittingen, hun vlijt en arbeid, hun landbouw en industrie overbrengen. Twee van de drie partijen handelen alzoo; de eerste sluit de koloniën, de laatste verhuist daarom naar elders. Ééne partij heeft tot dusverre slechts *gesproken*, maar is voor 't overige *werkeloos* gebleven. De schrijver der brochure, waarvan de titel boven dit artikel is geplaatst, doet zich als een warm aanhanger dier partij kennen, en daar het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië ook de kolo-

nisatie van Nederlanders, vooral op Java, beschouwt als een der middelen om het moederland te redden, en aan de koloniën een gelukkiger lot te verzekeren, — kan het niet anders, of hij moet met toegenegenheid en sympathie ontvangen worden.

De kolonisatie op Java en verdere daartoe geschikte naburige eilanden is het behoud onzer Oost-Indische bezittingen: ziedaar het eerste wat in dit boek behandeld wordt. De voorname bezwaren, die men gewoon is aan te voeren tegen de vestiging op Java van eene uitgebreide bevolking, worden eerst wederlegd. Ik heb daarin, gelijk in het geheele werk, vele van mijne eigen denkbeelden, in het 1ste deel mijner »reis over Java, Madura en Bali" ontvouwd, teruggevonden, zoo als de voorstelling van het kultuurstelsel van den graaf VAN DEN BOSCH en de overdrijving en misbruiken, die het sinds lang kenmerken; de oorzaken en vreeselijke gevolgen van het gebrek aan rijst; het betreurenswaardige stelsel der Preanger-regentschappen enz. — De kolonisatie op Java is, volgens onzen schrijver, niet gevaarlijk, zoo ze maar uitsluitend uit Nederlanders bestaat, en *de ingezetenen van Nederlandsch Indië, in tegenoverstelling van hetgeen thans het geval is, als Nederlanders behandeld en, in regten en vrijheden, met de bevolking van het moederland gelijk gesteld worden.* »Het inquisitoriaal bestuur, dat thans vigerende is, kan zeker in *geen* geval, maar vooral niet bij eene uitbreiding der Europesche bevolking, blijven bestaan, en in zoo verre zou ongetwijfeld de bestaande orde van zaken aan eene wijziging moeten onderworpen worden. — Dat het voor ingezetenen eener kolonie, die 3,600 mijlen van het moederland verwijderd is, wenschelijk moet zijn, om in vrijheid en burgerlijke regten niet bij hunne landgenooten in het moederland achter te liggen, behoeft geen betoog. Dat vrijzinnige, milde, onbekrompen beginselen bij ieder bestuur den grondslag uitmaken van rust en vrede, dat zoodanig bestuur de welvaart, ook de zedelijke welvaart in een land bevordert, en onverbreekbare banden tusschen vorst en volk smeedt, zal nimmer worden betwist en leert ons trouwens de geschiedenis der jongste dagen. — Indien in ons vaderland, in weerwil van overbevolking, van stilstand, minstens achteruitgang en belemmering van handel en nijverheid, in weerwil van de vreeselijk drukkende belastingen en van eene armoede, die 500,000 menschen in hare klemmen wringt, de burgerij van den eersten tot den laatsten socialen trap toe een voorbeeld geeft van lijdzaamheid, onderwerping en gehoorzaamheid aan de wetten, van eene vaderlandsliefde, die zich nog geen oogenblik verloochende; — zoude dan die zelfde burgerij onder de keerkringen haren adel miskennen, en *in het genot derzelfde regten als hier*, en in een land levende, waar armoede bij vlijt onbestaanbaar is, en waar hare nijverheid zulk een onafmetelijk veld ter bearbeiding zou vinden, immer gevaarlijk voor de rust en de orde kunnen worden? Zouden Nederlanders onder den tropischen hemel ophouden Nederlanders te zijn? Geef aan uwe koloniën even billijke, beschermende en liberale wetten als aan het moederland en gij zult er even goede burgers hebben."

Eene kolonisatie is niet alleen niet gevaarlijk, maar zij is ook volstrekt

noodig voor het behoud onzer Indische bezittingen. Denk slechts aan ons kleine leger en de mogelijkheid, ja waarschijnlijkheid, dat de Javanen de oogen beginnen te openen, — denk aan de Chinezen, die nu reeds onbeschaamd ons gezag durven trotseren, onbewimpeld hunne minachting voor onze materiële magt laten blijken, de grootste landbezitters en landhuurders zijn, en meer voordeel uit onze bezittingen trekken dan wij, zonder de minste directe belasting te betalen (*). Vele goede Nederlandsche ingezetenen, die op Java een goed bestaan vinden, zullen een hechter waarborg zijn tegen die en nog vele andere gevaren, dan onze zoogenoemde »morele invloed," die bovendien reeds zoo vreeselijk is geknakt; en voor eene afscheuring der kolonie van het moederland zal dan niet te vreezen zijn. In eene talrijke, goed zamengestelde, vast blijvende bevolking van Nederlanders op Java ligt het behoud onzer kolonie. »Wanneer door een van lieverlede toenemend kontakt met zoodanige bevolking de Javaan, al ware het slechts uit gewoonte alleen, aan haar gehecht geraakt; — wanneer, ten gevolge der meerdere produktie op Java, en meerderen invoer van Europesche voortbrengselen, de handel en nijverheid eene nooit gekende welvaart zullen hebben doen geboren worden, en de Javaan, middellijk en onmiddellijk daarin deelende, hoe langer zoo onbekrompener zijne neiging voor opschik en weelde zal kunnen bevredigen; — wanneer hij zich alzoo meer en meer afhankelijk zal hebben gemaakt van de natie, die hem de middelen ter voldoening zijner geoorloofde neigingen verschaft; wanneer die natie haar aandeel in zijnen arbeid draagt, en zijn juk hoe langer zoo ligter maken zal, zoodat hij weder vrij en ongehinderd zijne rijstvelden bewerken en naar zijn hart leven kan; — wanneer het zijnen hoofden, regenten en priesters meer en meer onmogelijk gemaakt zal zijn, hunne knevelarijen en mishandelingen bot te vieren en de Javaan ook in dit opzigt vrijer zich zal kunnen bewegen; — wanneer allengs het Christendom wortel zal hebben geschoten onder Java's bevolking, en honderdduizenden met ons op ééne wijze den Allerhoogste zullen loven en aanbidden, — wanneer eindelijk Java's bevolking onze natie als hare weldoenster zal beschouwen, en haar evenzeer leeren hoogachten en beminnen, als zij die thans nog slechts eerbiedigt en vreest; — dan alleen wordt Java onoverwinnelijk èn door zijne Europesche èn door zijne inheemsche bevolking beide. Dan alleen zullen wij Java wezenlijk bezitten, terwijl het ons nu slechts toebehoort, omdat men er ons nog duldt. Dan zal Nederland door Java groot en onoverwinnelijk zijn, want dan telt het 25 millioenen burgers (†) meer. Dan zal Nederland in en door Java, en Java in en door Nederland, leven en bloeijen. Zonder eene belangrijke Nederlandsche bevolking kunnen wij die bezittingen niet duurzaam behouden. Zonder kolonisatie van Nederlanders in het hart derzelve, hangt het zwaard van Damocles onafgebroken boven Indië en Nederland beide."

(*) Ik zou liever zeggen: zonder eenige noemenswaardige belasting te betalen.

(†) Dit cijfer zal wel wat overdreven zijn.

In eene tweede afdeeling bewijst de schrijver, dat de kolonisatie in onze O. I. bezittingen een behoedmiddel is tegen armoede en misdrijf in Nederland. Een blik op de meer en meer toenemende armoede en daaruit voortvloeijende materiële en morele maatschappelijke ellende moet ieder overtuigen dat het hoog tijd wordt, om in alle takken van bestuur belangrijke vereenvoudiging en bezuiniging te brengen; om eigendunkelijk geslotene, hoogst verderfelijke kontrakten en verbindtenissen, zoo als met de Nederlandsche Handelmaatschappij, ook weder even eigendunkelijk te verbreken (*); om verouderde, nadeelig werkende stelsels te laten varen; en om vooral onze O. en W. Indische bezittingen op eene meer doelmatige, algemeen weldadig werkende wijze aan het moederland dienstbaar te maken. En tot dit laatste behoort in de eerste plaats kolonisatie zoo wel van armen en minvermogenden als bemiddelden uit ons vaderland. Ook verlangt de schrijver de exportatie in ons strafwetboek opgenomen en met de kolonisatie in verband gebragt, en wijdt daaraan eenige bladzijden. Vooral onvermogende ambachtslieden, landbouwers, arbeiders, enz. wenscht hij naar Java te zenden, en hij stelt voor, om, in stede van door het geven van aalmoezen de armoede te *voeden*, door het bijeenbrengen van een fonds de armoede te *verminderen*, ten einde daaruit de kosten te bestrijden van eene uitrusting, het kostgeld over 4 maanden reis en de installatie in Indië voor alle geschikte doch arme personen, welke derwaarts zouden willen vertrekken. Op deze zaak komen wij straks terug.

Eindelijk wordt de kolonisatie geschilderd als een middel tot dadelijk voordeel en duurzame welvaart voor Nederland en Indië. Om op Java te kunnen koloniseren, is het volstrekt noodig, gronden aan gegoede Nederlanders te verkoopen. Over dit plan zet hij uitvoerig zijne denkbeelden uiteen, en betoogt dat het oogenblik gekomen is, dat èn kolonisatie èn verkoop dringend noodig worden, terwijl tevens het oogenblik daar is, dat die verkoop met den meesten kans op een' gunstigen uitslag kan plaats hebben; want door de beroeringen in Europa is het krediet der meeste staten ondermijnd en zijn hunne schuldbrieven mede gedaald, zoodat waarschijnlijk onze rijke kapitalisten, die de schuldeischers van onzen staat zijn, niet zoo moeijelijk zouden te bewegen zijn, om hunne schuldbrieven te verwisselen tegen waarden, van staatsomwentelingen noch oorlogen afhankelijk. — Aan kleinere landbouwers zou de schrijver bovendien kleinere of grootere stukken grond in huur willen afstaan, met vrijdom van betaling

(*) Volgens den heer VAN DER BURG worden door de Nederlandsche Handelmaatschappij, ten gevolge dier kontrakten, 's jaars minstens *vier millioenen guldens* aan provisiepenningen en andere voordeelen genoten, welke van de opbrengst der koloniale produkten afgaan; terwijl de reederijen 's jaars *drie millioenen guldens* ontvangen, welke de handelmaatschappij haar *te veel*, dat is *boven den koers* der partikuliere vrachten toestaat, alles van de koloniale opbrengsten, en dus ten koste der onder de belastingen bezwijkende natie. Wij voegen er bij, dat de Handelmaatschappij eenige jaren lang acht of tien millioenen Indische guldens in de Indische kas stortte, en die in Nederlandsche guldens in Nederland terug ontving. Die Indische gulden was iets meer dan een derde van de Nederlandsche waard, zoodat jaarlijks de regering aan de Handelmaatschappij een paar millioenen van de natie ten geschenke gaf.

daarvan en van belasting voor een' bepaalden tijd. — De duurzame welvaart, die Nederland en Indië beide van kolonisatie zullen genieten, wordt eindelijk aangewezen, en bestaat vooral in de herleving van den Europeschen handel beoosten de kaap de Goede Hoop, en de uitbreiding van den handel tusschen Nederland en Java. Dit gedeelte is zeer uitvoerig en bevat eene treffende aanwijzing van den droevigen toestand, waarin die handel zich op dit oogenblik bevindt. Er is op Java nergens meer een Europeesch koopman te vinden, die voor eigen rekening handelt, en al de schepen, op een paar na, zijn overgegaan in handen der Arabische en Chinesche kooplieden. Alle mogelijke middelen tot welvaart zijn aan de Nederlandsche ingezetenen door de regering ontnomen, ook de éénige weg, langs welken zij buiten het gouvernement een bestaan kunnen vinden, is vernietigd. Bijaldien de regering er toe overging, om de N. Handelmaatschappij hare schadelijke privilegiën te ontnemen; een gedeelte der Indische produkten op Java zelf te verkoopen; den kolonialen handel en scheepvaart dezelfde regten en voordeelen als de Nederlandsche te doen genieten; de kolonisatie te bevorderen en te ondersteunen — dan zou de toestand der ingezetenen van Nederlandsch Indië verbeteren. Dan lijdt het geen twijfel, of binnen weinige jaren zoude Java eene Europesche handelsbevolking bezitten, wier welvaart die van het moederland aanmerkelijk zou bevorderen, en eene handelsvloot, welke in tijden van gevaar genoegzaam zou zijn, om het behoud onzer bezittingen niet van het toeval afhankelijk te maken.

De brochure bevat behalve deze hoofdpunten nog eene groote menigte bijzonderheden, die wel niet allen onmiddellijk tot het onderwerp behooren, maar allernuttigst zijn voor de kennis van den tegenwoordigen toestand van Nederlandsch Indië. Lezers, die niet met Java bekend zijn, zullen sommige feiten moeijelijk kunnen gelooven, en den schrijver van overdrijving verdenken. Ieder, die vrij en onbeschroomd over Indië schrijft, stelt zich aan die beschuldiging bloot, want het verhalen der eenvoudige onopgesmukte waarheid brengt zaken en toestanden aan het licht, die ongeloofelijk zijn voor menschen, ongewoon aan willekeur en geweld. De heer VAN DER BURG heeft, hier en daar wel in een minder gewonen en soms zonderlingen vorm, overal waarheid gesproken, en wij hopen, dat hij niet te vergeefs mag gesproken hebben. Zijne Indische lezers zullen zijne mededeelingen met minder verbazing lezen, en ik houd mij overtuigd, dat velen, zoo ze maar niet tot de kaste van het »radikaal" behooren, zijne plannen tot kolonisatie zullen goedkeuren en toejuichen. Krachtige stemmen zou men uit Indië hooren, nuttige aanwijzingen zouden er gedaan worden, om de bezwaren, die er tegen schijnen te bestaan, op te lossen; dáár, op de plaats zelve, zou door hen, die der zake kundig zijn, het voor en tegen worden beschouwd, en zoo zou de waarheid blijken, — indien het gouvernement er maar niet elke stem versmoorde, en ieder onafhankelijk oordeel onderdrukte.

Reeds een paar jaren geleden, ontving ik van een' inwoner van Java, bekend door vele belangrijke geschriften, een plan tot kolonisatie op dat eiland.

Daar ik mij echter verpligt zag, om alles wat eenigzins van staatkundigen aard is en niet met de meening en denkwijze der regeringsmannen overeenkomt, uit mijn Tijdschrift te weren, bevond ik mij in de onmogelijkheid, om die bijdrage op te nemen (*). Ik maak er thans gebruik van, vooral ook, dewijl er uit blijkt, welke veelvuldige gelegenheden Java tot Europesche kolonisatie aanbiedt. In navolging van mij (†), heeft de heer VAN DER BURG de aandacht gevestigd op de Preanger-regentschappen in het algemeen en de vlakte van Bandong in het bijzonder. Maar nog tallooze streken meer zijn er op Java, die daarvoor de meeste geschiktheid aanbieden.

»Indien men vreest" zoo luidt deze bijdrage," »dat eeń Europeaan in tropische gewesten niet als landbouwer leven kan, tenzij hij aan den invloed des tropischen klimaats onttrokken worde, dan is dit mogelijk door eene vestiging in de hoogere binnenlanden. In de nabijheid der zee en aan de monding der rivieren, zou men misschien het drama zien herhalen, dat, door de ongeschikte vestiging der landverhuizing, in West-Indië is opgevoerd. Maar op Java heeft men keuze van de schoonste en heerlijkste gronden. Waarom, bij voorbeeld, geene kolonie gesticht in de prachtige dreven van het Diëng-gebergte? Geen plek gronds is hiertoe geschikter dan het hoogland van Batoor, van Karang-Kobar en de Diëng-vlakte. Dit hoogland ligt van 3000 tot 6000 voeten boven de zee, in het midden van Java, en kan aan vele duizenden kolonisten een bestaan, onderstand en brood verschaffen. Het ligt in de residenties Banjoemas en Bagelen, en men komt van de Noordkust van Pakalongan daar naar toe over den 6500 voet hoogen berg Gerlang, die op eenen afstand van 12 uren van de zee ligt. Een weg echter over het land Maron, langs de rivier van Pakalongan gevoerd, zoude korter en gemakkelijker zijn, zoo zelfs dat hij met wagens tot de theefabrijk Sibebe (in het Batoorsche) kon bereden worden. Hierdoor zouden al de steilten, welke den weg over den Gerlang moeijelijk maken, vermeden worden. Niettegenstaande de steilte van dien weg dragen de Javanen dagelijks zware lasten van tabak op hunne schouders van Batoor naar Pakalongan.

Op dit hoogland, alwaar eene eeuwige lente heerscht, bevinden zich verscheiden dorpen, wier inwoners met een goed gevolg Europesche groenten en vooral tabak kultiveren, en de handel met dit laatste artikel verrijkt de Chinezen van Batoor en van Pakalongan. De grond, eene trachytische aarde, met tien à twaalf voeten dikke lagen van humus, is zóó vruchtbaar, dat geen plekje eenigen tijd ontbloot kan zijn, zonder met eene welige vegetatie overdekt te worden. Deze vegetatie neemt hooger op een meer Europeesch karakter aan, en men vindt in de bosschen eene menigte van rubus myrtillus, nasturtium, calamus aromaticus en violen in het wild, terwijl alle Europesche groenten weelderig tieren en de aardappelen zóó voortreffelijk zijn,

(*) Ik heb nog meer bijdragen voor het »Tijdschrift voor N. Indië" te Batavia ontvangen, die ik niet heb kunnen plaatsen wegens het bestaande verbod, maar waarvan ik nu van tijd tot tijd gebruik zal maken.

(†) Zie mijne *Reis over Java, Madura en Bali*, I, blz. 39 en volgenden.

dat zij de Europesche in kwaliteit niets toegeven. Europesche vruchten zijn minder goed en alleen persiken worden gevonden; doch bij meer zorg konde men betere resultaten verkrijgen, en de wijnstok verdient er vooral aangekweekt te worden. Granen komen goed voort. De inlandsche bevolking leeft echter van Turksche tarwe (djagon), welke gestampt en als rijst gegeten wordt. Tabak is een voornaam handelsartikel, op welks aanbouw de inboorlingen zich met ijver toeleggen. Het gouvernement plant hier thee; er bevinden zich in deze streek elf thee-fabrijken. Echter verdienen de volgende artikelen aangeplant te worden, als: granen, zelfs boekweit, papaver (voor olie en niet voor opium), hennep en vlas. Met touwslagerijen, weverijen van rijstzakken, koffijzakken en zeildoeklinnen, konden vele menschen een bestaan vinden.

Dit land is, als van vulkanischen oorsprong, rijk aan mineraal-water; warme wellen van de verschillendste soorten worden hier aangetroffen, en dagelijks ontdekt men er nieuwe. Steller dezes heeft kort geleden in de hooglanden van Batoor eene sterke ijzerbron gevonden. Het zoo gezonde landschap wordt dus ook voor zieken belangrijk, en menigeen, die onder de loodregte zon zijne gezondheid verloren heeft, kan hier weder genezen (*).

De thermometer daalt te Batoor niet beneden de 60 F. Op den Diëng vindt men somtijds bevrozen daauw (rijp). De woningen der inboorlingen, als ook de kleeding, zijn allerondoelmatigst en schijnen alleen voor de benedenlanden berekend. Want het zijn stroohutten met glaga-riet bekleed, waardoor de scherpe wind en de koude nachtlucht overal doordringen. Waren zij door een bekleedsel van klei en haksel met kalk overtrokken, en van glazen ruiten voorzien, dan zouden zij voldoende wezen. Voor de kleeding waren baaijen matrozenhemden en wollen mutsen aan te bevelen. De inboorling leeft met zijne beesten onder één dak, hetwelk nog volgepropt is met groenen tabak, welken men door groote vuren te droogen zoekt; daardoor vliegen deze ellendige huizen dikwijls in brand. De Chinezen te Batoor zijn beter gehuisvest en gekleed. Midden op den dag is het 't warmst, des morgens echter voor zonsopgang het koudst.

Het hout wordt hier schaars, en dit komt van het onverstandige omverhakken der zware bosschen door de inlanders, welke deze prachtige boomstammen laten verrotten; alleen op de toppen der bergen is nog zwaar woud. In de talrijke kloven en dalgronden is eene welige vegetatie van boomvaren (podocarpus), welke als rondhouten gebezigd worden. Een goed houtvesterschap kon deze heerlijke bosschen voor den ondergang bewaren.

Wat nu nog de wonderen van den Diëng betreft, met zijne kraters, solvataren, fumarolen, stikvallei en warme bronnen, met zijne hindoetempels, beeldhouwwerken, onderaardsche gangen, enz., is het hier de plaats niet, daarover uit te weiden. Alleen zij gezegd, dat het schoonste water in over-

---

(*) De heer Dr. F. JUNGHUHN heeft, reeds vele jaren geleden, van den Diëng eene uitvoerige beschrijving gegeven, met het plan tot oprigting van een hospitaal, rekonvalescenten-huis enz., in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, jaarg. 4, deel 2, blz. 81 en volgenden.

vloed deze gewesten doorstroomt. De groote weg naar Wonosobo en Banjoemas is voortreffelijk, en de weg van Batoor naar Diëng kan met rijtuig bereden worden. Het water uit de Diëngvlakte wordt op die plaats door eenen onderaardschen gang (uit den Hindoetijd) naar buiten geleid. — Alhoewel men hier in en boven de wolken is, zoo heeft men toch ook veel schoone, heldere dagen, en de Europeaan kan zonder hinder veldarbeid verrigten.

Het vleesch is hier beter dan in de benedenlanden; melk en boter zijn echter schaars. De inlanders bezitten maar weinig buffels, koeijen, schapen en geiten, en wel uit armoede; daarom wordt er ook niet geploegd, maar alles met de patjol (eene soort van schop) bewerkt. Ook de beesten moesten des nachts in beter gebouwde stallen opgesloten worden. De paarden zijn, alhoewel klein, toch sterk en goed. Om het nog onbebouwde land te be- veren, heeft men alleen kreupelhout, glaga-riet en gras omver te halen. Het grond is niet moeijelijk te bewerken en de aarde blijft los.

Indien er zich in Nederland eene maatschappij ter stichting van kolonies vormde, en men realiseerde het plan om de landverhuizers, die nu naar Amerika gaan, zich hier te laten vestigen, dan ware het wenschelijk, uit geene luiaards, dronkaards of vagebonden, maar werkzame lieden uitgezonden wierden, die of veldarbeid of een ambacht verstaan. Naar evenredigheid der mannen, diende er een aantal vrouwen bij te zijn. Deze landverhuizers moesten met schepen van de Hollandsche haven direkt naar Pakalongan gebragt en met buffelkarren onverwijld binnen lands getransporteerd worden. De weg over het land Maron kan dan voleindigd en geschikte woningen kunnen er te Batoor opgerigt zijn. Zoo zoude men veel moeijelijkheden en onkosten besparen. De verspreiding der landverhuizers over dit nog niet bebouwde hoogland kan bij tien huisgezinnen geschieden. Een deskundige kan aan het hoofd dezer kolonie staan en hare belangen behartigen.

Zoo het gouvernement aan de kolonisten eenige ondersteuning toestond, kon door in- en uitvoer der produkten welvaart in deze streken heerschen en zelfs de Diëng ten tweede male het wonder eener rijke stad vertoonen [illegible]. Ten einde te voorkomen dat de kolonist zich niet verwijderde, moest deze niet zonder noodzakelijkheid het hoogland verlaten, en zoo hij naar elders wilde verhuizen, eerst aan de verpligting als kolonist voldaan hebben, want het doel is niet, dat zij zich aan de strandplaatsen nederzetten en handelaren worden, maar kultuur en nijverheid op die plaats in het leven roepen, welke hun als kolonie aangewezen is. Onvermengd met andere volkeren, zouden deze kolonisten eene reserve en steun in tijd van nood kunnen zijn, van welke men evenveel zoude durven verwachten als van de sterke forten en militaire posten, welke het behoud dezer gewesten tot nu toe aan het moederland gewaarborgd hebben."

(*) De eerste maal in den Hindoe-tijd, toen ongetwijfeld op den Diëng eene der voor- [illegible] naamste plaatsen van het eiland was, waarvan de tegenwoordige prachtige en menig- [illegible] vuldige bouwvallen nog de onwedersprekelijke bewijzen opleveren. *Red.*

Ik begon dit artikel met te zeggen, dat de partij, die de kolonisatie op va voorstaat en verdedigt, tot dus verre slechts gesproken en niet gehan- ɪld heeft, terwijl het gouvernement voortgaat met zijne prohibitive maat- gelen, en ondertusschen velen onzer nijvere en welgestelde landgenooten het ɪderland verlaten, naar Amerika stevenen en voor Nederland verloren zijn. Zou ɜt geen tijd worden, dat zij, die deze levenskrachten voor het vaderland wenschen behouden, door ze in onze eigene bezittingen te laten werken, ook einde- jk eens begonnen te handelen? De heer VAN DER BURG heeft gesproken van et bijeenbrengen van een fonds, om de kosten te bestrijden van den over- ɔgt en vestiging in Indië van geschikte doch onvermogende arbeiders. Zou ɪet niet goed zijn, indien zich eene vereeniging vormde van allen, die kolo- ɪisatie op Java zijn toegedaan, met het doel om niet alleen zulk een fonds laar te stellen, maar ook om aan de natie voor hare waarachtige belangen n Indië de oogen te openen, om bij de volksvertegenwoordiging aan te drin- gen op de vestiging eener Nederlandsche kolonie in het hart van Java, om de regering alzoo, ondanks haar zelve, tot andere, voor het vaderland en Indië minder verderfelijke beginselen te brengen, in een woord, om door alle middelen de kolonisatie in onze eigene bezittingen te bevorderen? Mogt het denkbeeld, om eene »maatschappij voor kolonisatie op Java" op te rigten, eenigen bijval vinden, dan zal zulk eene vereeniging in het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië een' warmen aanhanger bezitten.

Onderwijs en opvoeding der Javanen.

Opleiding van Javaas bevolking tot christelijke beschaving. Voorgedragen in de vrienden-vereeniging »Musis" te Batavia, door J. MUNNICH. Utrecht, bij KEMINK EN ZOON, 1848.

Dit deden onze vaderen in de vorige eeuw aan het volksonderrigt op Ceylon; wat staat ons, Nederlanders, thans vooral op Java te doen? door J. MUNNICH, uit het Engelsch vertaald en voorgedragen in de vrienden-vereeniging »Musis" te Batavia. Utrecht, bij KEMINK EN ZOON, 1849.

Indien iemand beweren wilde, dat het in Indië aan allen vooruitgang ontbreekt, dan zou dit een bewijs wezen, dat hij niet met den toestand der maatschappij aldaar bekend is, of dat hij niet acht geeft op de teekenen des tijds. Wie zou, twintig jaren geleden, het voor mogelijk hebben gehouden, dat jongelieden en mannen te Batavia vereenigingen zouden vormen, toegewijd aan de schoone letteren, wetenschap en godsdienst, met het doel, om elkander onderling tot het goede op te wekken, te leeren en te vormen? Te Batavia, de hoofdstad, het brandpunt van die in het moederland als zoo materiëel, sceptisch en zinnelijk geschilderde Indische maatschappij, is thans meer dan één genootschap, wier leden iets beters en hoogers zoeken, dan de ijdelheid der »groote-wereld" en de dorheid van het ambtenaarsleven. Wilt gij weten welke geest in deze vereenigingen, althans in die, welke den naam van »Musis" draagt, heerschende is, lees dan de beide brochures, naar aanleiding waarvan dit artikel geschreven wordt. »Opleiding van Java's bevolking tot christelijke beschaving!" — het eigenbelang is er bang voor, omdat het vreest daardoor zijne rijkdommen te zullen verliezen; de hooggeplaatste ambtenaar, in de school der egoïstische autokratie opgevoed, spot er mede; het groote publiek is onverschillig, — maar te midden van zoo veel wanklank predikt eene krachtige stem die opleiding als wenschelijk, mogelijk, pligtmatig en noodzakelijk. En die stem gaat uit van een genootschap, waarvan jongelieden en mannen leden zijn, die op de Indische maatschappij direkt of indirekt eenen grooten invloed uitoefenen.

In de eerste brochure geeft de heer MUNNICH een algemeen overzigt van den tegenwoordigen toestand der Javanen; van hunne godsdienstige gezindheid; van hunne zedelijke karaktertrekken en van hunne verstandelijke en industriële ontwikkeling. Vervolgens toont hij aan, dat het pligtmatig en noodzakelijk is, de verheffing en opleiding van de Indische volken te beoogen, en daartoe alle middelen aan te wenden. Hij bestrijdt de laffe en goddelooze vrees, dat

de toepassing van het christelijke beschavingsdenkbeeld op Java's bevolking strijden zou tegen de staatkundige en stoffelijke belangen van het moederland en de kolonie. Hij beantwoordt de vraag: wat werd er sedert de vestiging van de Europesche magt in Indië aan de industriëel-verstandelijke en zedelijk-godsdienstige vorming van hunne bewoners gedaan? En eindelijk toont hij aan, op welke wijze men in de christelijke beschaving der Javanen, volgens zijne inzigten, behoort te werk te gaan. — Het onderwerp, dat hij in de tweede brochure behandelt, is eene nieuwe opwekking aan zijne landgenooten, om met kracht aan de christelijke beschaving der Javanen te werken, door hen te wijzen op hetgeen onze voorouders voor het morele welzijn der inboorlingen van een ander eiland gearbeid hebben. 't Is eene vertaling van een artikel in het Britsch-Indisch »Journal of the Ceylon branch of the Royal-Asiatic Society for 1846." Hij wil, door het uitgeven van dit stuk, niet het opvoeding*stelsel* onzer voorvaderen verdedigen of aanprijzen, maar hij wil den *zin*, het *gemoed*, den *krachtigen wil* der vaderen aan het nakroost ter navolging verkondigen.

Allen, die de Javanen liefhebben en in christelijke beschaving en godsdienst den grootsten zegen voor de menschheid erkennen, zullen den heer MUNNICH danken voor de warme, krachtige, hartelijke taal, waarmede hij opwekt en aanspoort tot hetgeen de groote, maar tot dusverre *geheel verwaarloosde* roeping is van Nederland. Ik bewonder zijnen moed, — want er behoort moed toe, om zoo onbewimpeld eene leer te prediken, die de regering van Indië schuwt en vreest, wanneer men, gelijk hij, afhankelijk en in de magt dier regering is. Ik hoop, dat hij, door de uitgave dezer geschriften, niet in ongelegenheid zal geraken, en dit hem, en velen in Indië, die gezind zijn zoo als hij, zal aansporen om op den ingeslagen weg voort te gaan, en eenen anderen geest in Indië te verspreiden dan die, welke alle ontwikkeling en opvoeding tracht te versmoren, en tot dus verre de christelijke beschaving der Javanen geheel heeft belet.

Ondertusschen worden de voorstanders van de leer, om de Javanen zoo dom mogelijk te houden, ten einde er zoo lang mogelijk partij van te trekken, niet alleen met kracht bestreden door mannen als de heer MUNNICH, maar beginnen zij langzamerhand te ondervinden, dat het op den duur toch onmogelijk is, om de Javanen den grond te laten kultiveren, zonder ook hunnen geest eenigzins te beschaven. Het gouvernement heeft reeds sedert geruimen tijd gebrek aan geschikte personen, om als distrikts-hoofden of schrijvers of djaksa's of pakhuismeesters, enz. in dienst te stellen. Daartoe wordt eenige, ofschoon slechts geringe, kennis vereischt, maar ook deze kan de tegenwoordige toestand der Javaansche maatschappij aan hare leden niet verschaffen. Daarom heeft de regering zich wel genoodzaakt gezien, om van haar stelsel af te wijken, en althans de middelen daar te stellen, om eenige Javanen zoo veel te leeren, dat ze bruikbare ambtenaren kunnen worden. Reeds had over dit onderwerp eene correspondentie tusschen den minister en den gouverneur-generaal plaats ge-

grepen, waarin vooral de kosten, die de verwezenlijking van dit plan zou veroorzaken, de hoofdzaak waren, toen de algemeene secretaris, bij circulaire van den 27 December 1846, no. 2606, namens den minister van staat, gouverneur-generaal de residenten uitnoodigde, om te dienen van consideratiën en advies, »nopens de daarstelling en oprigting van scholen, om daardoor de kinderen van inlandsche ambtenaren de gelegenheid te geven, van behoorlijk onderwijs te genieten *ter erlanging van de vereischte kundigheden, om eenmaal met vrucht in 's lands dienst te kunnen worden opgenomen.* Bijna al de residenten hebben verklaard, dat, zoowel de inlandsche hoofden als zij zelve, zeer met dit voornemen waren ingenomen. Om eenig denkbeeld te geven van het verlangen, dat bij de Javanen naar onderwijs bestaat, en van de behoefte, die daaromtrent gevoeld wordt, deel ik 't een en ander mede uit »de consideratiën en advies" op de missive van den algemeenen secretaris van een' dier residenten, welk stuk mij door toeval is in handen gekomen. »Ontegenzeggelijk" wordt daarin onder anderen gezegd, »kan de oprigting en daarstelling van scholen, tot het geven van onderwijs aan de kinderen van inlandsche ambtenaren, niet dan heilzaam in de gevolgen zijn. Tot de oprigting van eene kweekschool op een centraal punt van het eiland, waarin een zeker aantal jongelingen, uit al de verschillende deelen van Java, een of twee jaren lang tot de betrekking van onderwijzer zal worden opgeleid, wordt te veel tijd gevorderd. Door *dadelijke* oprigting van scholen in elke residentie afzonderlijk zou even doeltreffend het voorgestelde doel kunnen bereikt worden. De regenten en inlandsche ambtenaren zijn, in eene opzettelijk daartoe belegde conferentie, omtrent het plan der oprigting van scholen en het daar te geven onderwijs gehoord. Ze zijn dien maatregel zeer toegedaan, en hebben zich zelfs niet ongenegen betoond, *daartoe van hunne inkomsten bij te dragen.* De thans ter dezer plaatse aanwezige Europesche onderwijzer heeft de vereischte geschiktheid, om toezigt over die school te houden. Daar in deze residentie niet dan gebrekkig Javaansch wordt gesproken en geschreven, zoude, volgens het gevoelen van de regenten en overige hoofden, welke in de conferentie zijn tegenwoordig geweest, een Javaan uit de oostelijke residentiën of van Soerakarta tot onderwijzer dienen gekozen te worden, iets dat met geene onoverkomelijke zwarigheden zal vergezeld gaan. Zulk een Javaan zou dan, zoowel door het te geven onderwijs zelf, als ook door het ontvangen van onderwijs van den Europeschen onderwijzer, zich zelven kunnen oefenen en die kundigheden verkrijgen, welke hij noodig heeft, en die hij anders in eene kweekschool zou ontvangen, maar waartoe, volgens het gevoelen van de regenten en hoofden, te veel tijd zou gevorderd worden."

Ofschoon nu het doel, dat het gouvernement zich met het oprigten van scholen voorstelt, slechts van administratieven aard is, verheug ik mij toch, ook in het belang der opleiding van Java's bevolking tot christelijke beschaving, dat thans

dit plan eindelijk tot rijpheid schijnt gekomen te zijn (*). Immers ik verneem, dat te Soerakarta eene normaalschool zal worden opgerigt tot het vormen van onderwijzers, die dan in de verschillende residentiën scholen zullen openen. De vakken van onderwijs zullen, zoo ik wel onderrigt ben, de volgende zijn: het lezen, schrijven in 't Javaansch en Maleisch, het rekenen, de eerste beginselen van aardrijkskunde en geschiedenis, zedekunde, enz. Op dit oogenblik zoekt het gouvernement een' persoon, die aan het hoofd der normaalschool moet geplaatst worden. 't Zal eene moeijelijke maar schoone taak wezen, waartoe eene ernstige voorbereiding en speciale opleiding volstrekt vereischt wordt. Ofschoon hij slechts de vakken van het lager onderwijs zal doceren, behoort hij toch eene wetenschappelijke vorming te hebben, want de omstandigheden, waaronder hij dat lager onderwijs zal geven, maken zijne betrekking van geheel wetenschappelijken aard. Te regt verlangt dan ook het gouvernement iemand, die eene akademische vorming heeft ontvangen, om hem nog eenigen tijd aan de akademie te Delft te laten studeren, vooral in de Javaansche en Maleische talen. Moge de regering gelukkig zijn in hare keuze, want daarvan hangt de goede uitslag van de gansche zaak voor een groot gedeelte af; en moge de natie zich opgewekt gevoelen, om met kracht te beginnen aan de vervulling harer verpligtingen ten opzigte der zedelijke belangen van Java. Wanneer het haar daarmede ernst is, dan zal de regering wel genoodzaakt worden, om hare pogingen niet langer tegen te werken.

(*) Waarom wordt aan deze belangrijke aangelegenheid door de regering geen publiciteit gegeven? 't Is inderdaad te betreuren, dat men de natie zoo onbekend laat met hetgeen in Indië geschiedt, en haar alleen mededeeling doet van de hoeveelheden pikols koffij, suiker, enz., die de koloniën afwerpen. Heeft zij bij het laatste belang, niet minder behoort zij door mededeelingen omtrent den inwendigen toestand harer buitenlandsche bezittingen ingelicht te worden. Die geheimzinnigheid in zaken, waarvan publiciteit toch wel niet gevaarlijk zal wezen, moest ons tegenwoordig liberaal ministerie althans laten varen.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

7. *De terugkomst in zijn vaderland van den Indischen jongeling, die het voorregt eener Europesche opvoeding heeft genoten.*

Het hoofddoel der bijeenkomst, die eenige ingezetenen van Batavia wilden houden, en het hoofdonderwerp, dat op de vergadering van den 22 Mei 1848 behandeld is, was een eerbiedig verzoek aan den koning, om jongelieden, die in Indië zijn opgevoed, niet van het radikaal van Indisch ambtenaar uit te sluiten. Er zijn nog altoos menschen, die deze barbaarsche instelling verdedigen en het voor nuttig en noodzakelijk houden, dat de ingezetenen van Nederlandsch Indië hunne kinderen naar het vaderland zenden, om daar te worden opgevoed. Anderen beschouwen de grieven van de Indische ingezetenen als overdreven, en vinden niet zoo veel hards en bitters in eene bepaling, die nu eenmaal de noodzakelijkheid voorschrijft, maar die voorzeker in de uitvoering door de Indische regering zoo veel mogelijk wordt verzacht en verligt. Van dit laatste deel ik thans een voorbeeld mede, dat mij voor eenigen tijd toevallig is bekend geworden. Daar de drukpers in Indië aan banden ligt, hoort men over 't algemeen van zulke onbillijkheden en onregtvaardigheden, waarvan ik hier eene enkele zal verhalen, slechts mompelen; er zouden er anders zeer vele aan 't licht komen.

De heer A., een der aanzienlijkste en achtenswaardigste ingezetenen van Batavia, die een dertigtal jaren aldaar gewoond had, ontving zijnen zoon uit Nederland, werwaarts hij den knaap in jeugdigen leeftijd voor zijne opvoeding had gezonden, in de ouderlijke woning terug. Nadat de jongeling eenige dagen weder onder het dak zijner ouders geweest was, zond de resident van Batavia hem het volgende stuk:

»Deze is dienende ten bewijze dat de heer T., houder dezes alhier aangekomen met het Nederlandsche schip .... van Amsterdam, den 22 dezer zich behoorlijk bij de policie heeft aangemeld. Wordende de houder bij deze opmerkzaam gemaakt, op het bepaalde bij § 6 van art. 4 der publikatie van den 10 Januarij 1834, luidende als volgt: »Binnen zes weken, na zijne aankomst te Batavia, zal de *vreemdeling*, die zich aldaar wenscht op te houden, een verzoek tot verblijf moeten indienen, op verbeurte eener boete van *f* 100 tot *f* 1000, ter bepaling van den regter." Welk verzoekschrift, geschreven op een zegel van een halven gulden, gerigt aan Z. Exc. den gouverneur-generaal, mitsdien vóór of uiterlijk op den tweeden October

1847 aanstaande, aan den ondergeteekende moet worden ingezonden, vergezeld van:

a. de akte van geboorte van den inzender;

b. eene akte van borgtogt in duplo (gedrukt op zegel, te verkrijgen op het medewerkend postkantoor in de stad);

c. een gedrukt staatje (volgens voorgeschreven model, te verkrijgen ten residentie-kantore).

Terwijl wanneer de belanghebbende niet het voornemen mogt hebben, om zich hier te vestigen, hij alsdan niettemin zal zijn gehouden, om vóór het verschijnen van den termijn van zes weken, aan het gouvernement verzoek te doen, tot het verlengen van de hem gegeven voorloopige vergunning. Zullende, in het geval van het niet nakomen dezer verpligting, onmiddelijk na aankomst van den boven vastgestelden termijn, van dit verzuim aan den fiskaal bij den raad van justitie worden kennis gegeven, ten einde den nalatige ter zake dier overtreding in regten te vervolgen."

BATAVIA, 23 Augustus 1847.

de wd. resident van Batavia:

(w. g). P. VAN REES.

Welk eenen indruk dit stuk op den vader maakte, zal ieder lezer, wiens ouderlijk gevoel sterker is dan zijne slaafsche vrees voor het gouvernement, zich wel kunnen voorstellen, en anders kan hij het ontwaren uit den volgenden brief aan den resident.

BATAVIA, 3 September 1847.

WelEdele Gestrenge Heer!

»Mijn minderjarige zoon T., onlangs met het schip.... alhier uit Nederland gearriveerd, ontving van U Ed. G. ex officio eene interpellatie, gedagteekend 22 Augustus j.l., om in opvolging van het bepaalde bij publikatie, dd. 10 Januarij 1834, »binnen zes weken na zijne aankomst te Batavia, als vreemdeling die zich aldaar wenscht op te houden, een verzoek tot verblijf te moeten indienen, op verbeurte," enz.

»Alvorens aan het bevel in kwestie gevolg te geven, zij het mij vergund als vader en voogd van genoemden mijnen minderjarigen zoon, U Ed. G. opmerkzaam te maken:

»Dat blijkens een authentiek extrakt uit het register der residentie Soerabaija, in mijn bezit, meergemelde jongeling aldaar den 10 November 1826 is geboren, en dus zich in het land zijner geboorte bevindende, de term van vreemdeling op hem niet kan worden toegepast. Integendeel geloof ik te mogen beweren, dat het verblijven in het land zijner geboorte een alom erkend onvervreemdbaar regt is, hetwelk alleen hem, die zulks toekomt, door een regterlijk vonnis van verbanning zoude kunnen worden ontnomen. Wat dus een wettig eigendom mag genoemd worden, kan nimmer in de kathegorie komen van als eene gunst te moeten worden gevraagd, en gevolgelijk daarvan afhanlijk gemaakt of men in het land, waar men het eerste levenslicht aanschouwde, naar welgevallen ja dan neen zich metter woon mag nederzetten.

»Waren mijne reeds gemaakte bedenkingen mijns inziens niet allezins voldoende om U Ed. G. tot de overtuiging te leiden, dat de vooraangehaalde publikatie nimmer op personen mag worden toegepast, welke op Java zijn geboren, kan bovendien het minderjarig kind, waarvan de ouders nog in leven zijn,

zonder nog een vast bestaan of beroep te hebben, immers geen ander domicilium kiezen of middelen vinden om in zijne behoefte te voorzien, dan het ouderlijk huis; op welke gronden kan in dit geval van regeringswege een borgtogt worden gevorderd, alleen daargesteld tot wering van buiten van nuttelooze of schadelijke menschen, die vroeg of laat ten laste van het algemeen zouden kunnen komen. — Was mijn zoon sedert zijne geboorte steeds in deze gewesten gebleven, dan zoude er geene kwestie geweest zijn, om eene akte van verblijf te moeten vragen en de daarbij bepaalde kautie te stellen; want wordt zulks aangenomen, dan zoude het gouvernement in billijkheid alle de afstammelingen van Europeanen en daarmede gelijkstaande personen dezelfde verpligtingen behooren op te leggen.

»Met hoogachting heb ik de eer mij te noemen,

U Ed. G. Dw. Dienaar:
(w. g.) A."

Sommige ambtenaren in Indië hebben eene zeer zonderlinge manier van schrijven. Wanneer ze moeten antwoorden op een argument, zoo bondig en klaar, dat er niet veel tegen te zeggen valt, dan redden ze zich er uit door een: »De juistheid van uw gevoelen daar latende," of »Men kan niet toegeven," of »Alhier niet in eene beoordeeling willende treden," enz. Ook de heer VAN REES nam in deze zaak zijne toevlugt tot die kunstgreep, en antwoordde:

No. 3960/71. BATAVIA, 23 November 1847.

»Bij Uwe missive van den 3 September j.l. worden eenige bedenkingen geopperd tegen de opvolging van het bij het gouvernement aangenomen beginsel, dat de in Nederlandsch Indië geboren kinderen van Europeanen, eenmaal naar elders vertrokken zijnde, bij hunne terugkomst alhier beschouwd worden gelijk te staan met alle hier te lande aankomende Nederlanders, en mitsdien, even als deze, in de termen vallen om zich naar de bestaande bepalingen op het stuk van verblijf hier te lande te gedragen.

»Alhier niet in eene beoordeeling willende treden omtrent de juistheid al of niet der door U Ed. G. aangevoerde beweegredenen, heb ik de eer U Ed. G. tot informatie mede te deelen, dat de minderjarigheid van uwen zoon, het bekomen eener akte van verblijf onnoodig maakt, zoo lang hij niet als persoon in de burgerlijke zamenleving is opgenomen, en dat het verblijf alhier van den zoon bij den vader, wiens domicilium hij volgt, onder diens verantwoordelijkheid en verzorging, niet behoeft toegestaan te worden.

De resident van Batavia:
(w. g.) P. VAN REES."

Men zou kunnen vragen, waarom heeft de heer VAN REES dan van den minderjarigen T. eene akte van borgtogt enz. gevergd, indien minderjarigheid dit onnoodig maakt? Bovendien blijkt uit de explicatie der wet door den heer VAN REES:

1) Wanneer een in Nederlandsch Indië geboren kind, na door zijne ouders, daartoe door het gouvernement gedwongen, naar het voor hem vreemde Nederland gezonden te zijn, *in zijn vaderland* terugkomt, dan wordt het daar door de regering als *vreemdeling* beschouwd en behandeld.

2) Als dat kind bij zijne terugkomst minderjarig is en zijne ouders nog

leven, dan mag het, zonder speciale vergunning van den gouverneur-generaal, tot zijne meerderjarigheid of tot dat het als persoon in de burgerlijke zamenleving wordt opgenomen (?), in de ouderlijke woning blijven.

3) Maar als dat kind meerderjarig terugkomt, dan moet het een' borgtogt stellen. Kan het dat niet, dan is zijn geboorteland, dat het kind, daartoe door het gouvernement gedwongen, ter zijner opvoeding verlaten heeft, voor den man gesloten, — dan is hij gedoemd om de wereld rond te zwerven *zonder vaderland.*

4) En als dat kind minderjarig terugkomt, maar zijne ouders niet wedervindt, wat dan? . . . .

Zou er wel een land in de wereld zijn met zulke barbaarsche instellingen als Nederlandsch Indië, overgegeven aan de staatkunde der autokratie? Zou zulk een staat van zaken op den duur mogelijk zijn? Kan het iemand verwonderen, dat de ingezetenen van Nederlandsch Indië in een eerbiedig adres aan den koning daaromtrent verandering hebben verzocht? Is het niet zonderling, dat een ministerie, 't welk door liberale beginselen te belijden en te prediken, de plaats van een conservatief ministerie heeft ingenomen, nog geene gunstige dispositie op dit adres heeft gegeven?

---

8. Het gevoel van behoefte aan onderwijs onder de lagere standen der ingezetenen van Nederlandsch Indië.

Te Soerakarta woont een eenvoudig man van dien nederigen, ja ik had bijna gezegd in de oogen der autokratie verachten stand in Nederlandsch Indië, dien zij met den naam van »liplappen" of »sinjos" bestempelt. Hij heet C. A. C. VAN WOLZOGEN, is te Soerakarta geboren en opgevoed, en is daar ongeveer 60 jaren oud geworden. Toen een zijner landgenooten, ook in Indië geboren en die nimmer Indië verlaten had, naar Nederland ging, niet om daar opgevoed te worden, maar om door de vruchten zijner studie de wetenschap in Nederland te verrijken (*), schreef de grijze VAN WOLZOGEN hem den volgenden brief, dien ik hier woordelijk en letterlijk laat volgen:

Waarde heer!

»Met de beste wenschen, dat uwe reis naar Nederland met uwe gade en kinderen, voorspoedig moge uitvallen, vervrije ik mij, het volgende onder uwe aandacht te brengen.

»Onder de menigte der kinderen van Europeanen, die op Java zijn geboren en aldaar hunne opvoeding hebben genoten, kan UEd. tot een bewijs

---

(*) Niet aan het klimaat noch aan de individu's, maar alleen aan de instellingen moet het worden toegeschreven, wanneer jongelieden in Indië opgevoed niet mogten kunnen opwegen met hen die in Europa hunne opleiding hebben ontvangen. Nu zelfs, bij al de belemmerende bepalingen en het hoogst gebrekkige onderwijs, zijn er velen, die uitmunten door kennis en beschaving. Maar in Nederland weet men dat niet en gelooft het niet, daarom zal het misschien velen zonderling voorkomen, dat ik hier spreek van iemand, in Indië geboren, die in Nederland komt, niet om daar opgevoed te worden, maar om door de vruchten zijner studie de wetenschap in Nederland te verrijken.

strekken, dat wanneer deze opvoeding in hunne geboorteplaats behoorlijk gegeven wordt, zij even zoo goed bruikbare leden der Europesche maatschappij kunnen worden, bekwaam om den lande naar geestvermogens te dienen, gelijk met degenen, die hunne opvoeding in Europa hebben genoten. Het gezegde van eenige schrijvers, vooral die op Java een misfortuin hebben opgeloopen: »dat de kinderen der Europeanen in Oost-Indiën meerendeels opgroeijen tot hoogstmiddelmatige, zoo al niet geheel onbruikbare leden van de Maatschappij," is dus geheel partijdig, en strekt voor de duizenden van kinderen, die het geluk niet kunnen hebben, hunne opvoeding in Europa te genieten, hetzij uit gebrek aan middelen, of om andere oorzaken, tot een onbegrijpelijk groot nadeel. Het radikaal moet uit Nederland worden gehaald, persoonlijk; dit is dus voor hen onverkrijgbaar. In civiele of militaire betrekking kunnen zij het niet verder brengen, dan tot een geheel ondergeschikten rang, kommies of kapitein. Dit brengt die wezens, die door eene meer gunstige bepaling een beter lot zouden kunnen genieten, geheel op den achtergrond, en wat zullen dan van hunne nakomelingen worden? Bedroevend is dit schouwspel voor eene maatschappij, die op verstandbeschaving boogt. Ik spreek geheel onpartijdig als mensch. Verbannen tot eene lagere klasse, in stede van alles aan te wenden, om hen die zij op Java gefabriceerd hebben zoo veel doenlijk op te heffen, hen te helpen, dat zij niet verder komen te verbasteren, is waarlijk inclemens. De zedelijkheid der menschen staat toch in een naauw verband met hunne verstandelijke vermogens. Maar waar moet dit gezocht, aangeleerd worden, wanneer het lot door bepalingen ons geheel op den achtergrond houdt? »Onze taak, maar ook onze vreugd is het," zegt een waardig lid der maatschappij tot nut van het algemeen, »de hooge waarde der verstandsbeschaving op te merken, in dezelve eene groote weldaad des Scheppers te waarderen en dezelve te handhaven, als een rijke en onuitputtelijke bron van onverstoorbaar geluk voor den mensch, die naar volmaking streeft." Het bestendig streven naar dit doel doet de beschaving van den menschelijken geest immer toenemen en zich ontwikkelen. Ik vraag u nu, kan dit wel gevonden worden op een achtergrond, alwaar men genoodzaakt is staan te blijven? alwaar geen toereikend middel gevonden wordt, om tot het hoofddoel van den mensch, de zedelijkheid, te geraken. Waarom niet een weg voor hen op Java opengelaten, om tot een gelijken rang in de maatschappij te kunnen streven? Gepaste eerzucht is immers voor den mensch en ook voor de maatschappij noodzakelijk. Wie verdient niet gaarne de achting en den lof der braven? Zouden wij als keerkringsbewoners om zulk een doel nimmer bekommeren, zulk een geestneiging bij ons niet aankweeken? Wij kennen dezelve immers ook, als betamelijk, prijswaardig, ja zelfs noodzakelijk; als uitmakende een der hoofdverplichtingen van zedelijke wezens, geplaatst in den kring vooral der Europesche maatschappij, met oogmerk, dat wij tot derzelver nut naar onze beste vermogens zouden medewerken. Ons klopt de boezem even hoog, bij den uitroep: »lang leve de koning der Nederlanden!" Hij is ook onze geëerbiedigde vorst. De Nederlandsche geschiedenis is ons niet onbekend. Java heeft Nederland ook noodig. Wij beschouwen hetzelve als de dierbare plek, waarop de wieg van onze ouders of naastbestaanden eenmaal gestaan had. Ik verzoek u, in Nederland komende, uwe landgenooten niet te vergeten. Mijne taak is alhier op aarde spoedig geëindigd, doch ik heb kinderen, en bid, dat zij niet op den achtergrond moeten blijven. Neem dezen brief naar Nederland mede en maak daarvan een gebruik zoo als

het betaamt. Dit zijn niet alleen mijne gevoelens, maar ook van alle, die in dezelfde cathegorie vallen en zuchten.

»God zij met u!

»Ik blijve uw broeder in Christus.

(w. g.) C. A. C. VAN WOLZOGEN."

Zoo gevoelen de inlandsche kinderen den vernederden toestand, waarin men hen gebragt heeft; zoo hebben ze behoefte aan verheffing uit die vernedering door onderwijs en opvoeding. De brief draagt de dagteekening van den 27 Januarij 1848, en is dus geschreven lang vóór de vergadering van den 22 Mei, lang vóór dat de staatkundige omkeeringen in Europa bekend konden zijn op Java, ja vóór dat zij nog hadden plaats gehad, zoodat ook hieruit weder de valschheid der bewering blijkt, alsof door en sedert die vergadering de inlandsche kinderen ontevreden zijn geworden met hunnen toestand.

Is het niet onchristelijk, eene klasse van menschen, die zulke gevoelens en gezindheden koestert als in dezen brief doorstralen, niet als onze landgenooten maar als verworpen parias te behandelen? Is het niet onstaatkundig ze langer te verbitteren? Kan dat in de gevolgen geen droevige uitkomst veroorzaken?

VARIA.

Indien, door de maatregelen van het gouvernement, de vergadering, die eenige ingezetenen van Batavia op den 22 Mei 1848 wilden houden, niet zulk eene verkeerde rigting genomen had, dan zou daarin ook de toestand der drukpers in Nederlandsch-Indië ter sprake zijn gekomen. Dit onderwerp ter tafel te brengen in eene bijeenkomst, waarvan zoo talrijk veel leden volstrekt niet op de hoogte der kwestie waren, zou eene dwaasheid geweest zijn. Ondertusschen heeft zich het gevoel van behoefte aan eene wettelijke regeling van den toestand der drukpers in Indië ook bij die gelegenheid niet onduidelijk gemanifesteerd. Dat de president der vergadering begreep, daarover *toen* niet te moeten spreken, was een der voornaamste grieven, die sommige aanwezigen tegen hem gehad hebben. En 't is inderdaad niet te verwonderen, dat men in Indië hoe langer zoo meer de willekeur in dat opzigt moede wordt. De regering meent ondertusschen tegenwoordig, door eenen schijn van liberaliteit aan te nemen, de aandacht van de hoofdzaak af te leiden, de goede gemeente te begoochelen, en hen in diskrediet te kunnen brengen, die niet van de genade of de luimen van één' persoon, maar van de wet afhankelijk willen wezen. Hare liberaliteit bestaat echter voornamelijk in het geven van geld of het bekostigen van uitgaven van werken, die anders niet zouden kunnen plaats hebben. Eenige voorbeelden. De gouverneur-generaal heeft aan mr. A. PRINS bij besluit van den 14 Augustus l.l, no. 10, toegestaan de uitgave van een regtsgeleerd Tijdschrift, onder den titel van »het regt in Nederlandsch-Indië;" daar het echter reeds meer dan een half jaar geleden is, dat deze vergunning werd verleend, en nog geen enkel nommer het licht heeft gezien, vreezen wij, dat de onderneming in de geboorte zal sterven. Dit is dan ook wel niet te verwonderen, want het is onmogelijk, dat de heer PRINS, een man van een loijaal en onafhankelijk karakter, bij zulke beginselen als tegenwoordig het Indische bestuur kenmerken, ten uitvoer gelegd door den heer mr. C. VISSCHER, op den duur een tijdschrift zou kunnen redigeren. Even als ik het ten laatste heb moeten opgeven, zal hij er ook onder bezwijken. — Al verder is aan den heer mr. P. MIJER, vice-president der beide hooge geregtshoven van Nederlandsch-Indië, door den gouverneur-generaal vergund, om ter lands-drukkerij *kosteloos* ter perse te leggen een werk getiteld: »Verzameling van Instructiën, Ordonnanciën en Reglementen voor de Regering van Nederlandsch-Indië, vastgesteld in de jaren 1609, 1617, 1632, 1650, 1807, 1815, 1818, 1827,

1830 en 1836 enz." Dat de heer MIJER nog lust heeft, om in Indië te publiceren, verheugt mij, want wij hebben daaraan een allerbelangrijkst werk te danken; ook verwondert het mij niet, want hij heeft zulk eene gelukkige buigzaamheid, dat hij zich even goed onder den scepter van het geweld weet te onderwerpen, als hij zich, in de dagen die den 22 Mei voorafgingen, een warm voorstander van de wettelijke regeling van den toestand der drukpers in Indië verklaarde. — Bij besluit van den 5 December 1848, no. 57, is aan den predikant dr. S. A. BUDDINGH verlof verleend tot de uitgave van »een tijdschrift, het *Indisch Archief*, dat een gelijk doel zal hebben als het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*," voorts is aan hem toegestaan de *kostelooze* toezending van bijdragen en de *kostelooze* briefwisseling, terwijl de inteekeningsgelden door middel van 's lands kassen zullen worden ontvangen, — en bij besluit van den 21 December 1848, no. 4, is hem vergund, om dat werk voorloopig gedurende zes maanden ter landsdrukkerij *kosteloos* te laten drukken. Het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, dat hetzelfde doel had, heeft altoos *f* 32 voor ieder blad druks aan het gouvernement moeten betalen. Het »Indisch archief" zal deze opoffering, die de regering zich, ten koste van 's lands gelden, getroost, ongetwijfeld waardig zijn, door zich regt kinderlijk en gedwee te onderwerpen aan alles, wat de heer mr. C. VISSCHER goed zal vinden. Uit de geschiedenis van het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië kan het anders zijne toekomst lezen; »habent sua fata libelli." Ik geloof dan ook, dat de heer BUDDINGH meer slechts zijn' naam aan dit geschrift zal leenen dan er zijne talenten aan wijden, even als hij ook met het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië gedaan heeft; de geest, strekking en inhoud zullen wel grootendeels van den heer VISSCHER afhankelijk wezen. — De heer luitenant ter zee H. D. A. SMITS ondervindt tegenwoordig de meest mogelijke ondersteuning en zelfs persoonlijke belangstelling en aanmoediging van den gouverneur-generaal in zijne studiën en wetenschappelijke nasporingen. Ook hem is toegestaan, almede kosteloos een werkje ter landsdrukkerij ter perse te leggen, getiteld: »Nieuwe theorie van den dampkring." Een aanzoek van den gouverneur-generaal, om een Tijdschrift uit te geven, heeft hij echter van de hand geslagen. Toen schijnt men zich tot den heer BUDDINGH gewend te hebben.

Hoe men de vergadering van den 22 Mei 1848 dan ook moge afkeuren, zij heeft toch hare goede gevolgen gehad; maar zonderling steken, bij deze kwasi-liberaliteit, de handelingen der regering af ten opzigte van hen, die zich hare ongenade hebben op den hals gehaald. Vroeger is daarvan in dit Tijdschrift reeds een kurieus staaltje medegedeeld ten opzigte van dr. P. BLEEKER (*). De verontwaardiging van den gouverneur-generaal over het artikel, dat hij in het »Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia" geplaatst heeft, moet zoo groot zijn, dat hem door de regering is opgelegd, om in datzelfde Maandwerk zijne apologie te maken, op straffe van ontslag uit 's lands dienst. Ook het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië heeft weder,

(*) Zie tweede aflevering, blz. 163.

zoo als ik hoop voor het laatst, de verbolgenheid der regering moeten ondervinden. Bij besluit van den 7 December 1848, n°. 1, heeft de gouverneur-generaal in aanmerking genomen, »dat volgens aankondiging, voorkomende in de Javasche Courant van den 26 Augustus 1848, n°. 69, wegens vertrek van dr. W. R. VAN HOËVELL, redacteur van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, de overige afleveringen van den 10den jaargang van hetzelve in Nederland zullen worden ter perse gelegd en deze geheele onderneming aldaar zal worden voortgezet, zoodra deze redacteur in het Vaderland zal zijn aangekomen." Daarom heeft hij, na den raad van Indië gehoord te hebben, besloten, »in te trekken het besluit van den 10 Januarij 1838, n°. 1, bij hetwelk aan dr. W. R. VAN HOËVELL en S. A. BUDDINGH, predikanten bij de hervormde gemeente te Batavia, en mr. J. J. BREST VAN KEMPEN, toegestaan is het uitgeven van een maandschrift in Nederlandsch Indië, ten doel hebbende enz. — »waardoor mitsdien ook van stonde af aan komen te vervallen alle verdere voorregten en vergunningen, welke bij latere beschikkingen tot heden toe aan de redacteurs van het Tijdschrift, onder den naam van Tijdschrift voor Nederlandsch Indië uitgegeven, mogten verleend zijn."

Ziedaar nog eene poging, om eene onderneming schade te doen, die sedert zoo vele jaren een speelbal is geweest van de luimen der regeringsmannen in Indië. 't Is echter eene magtelooze poging. De eenige voorregten, die door dat besluit aan dit Tijdschrift worden ontnomen, zijn het met den post kosteloos verzenden in Nederlandsch Indië, en het innen der gelden door tusschenkomst van de residenten. In dit laatste zal dus op eene andere wijze worden voorzien. Wat het eerste betreft, door de nieuwe inrigting der landmail moeten, voor de port, die hier aan de postkantoren betaald wordt, de exemplaren geheel Indië door aan de inteekenaren gezonden worden. De regering zal dus andere maatregelen dienen te nemen, om de uitgave van dit Tijdschrift te verhinderen; en al gelukte het haar ook, door de despotische magt, die zij in Indië uitoefent, om daar deze onderneming te gronde te rigten, toch is zij niet in staat om de stem, die haar uit deze bladen zoo onaangenaam in de ooren schijnt te klinken, geheel te versmoren. In het vaderland kan zij de drukpers niet aan banden leggen, en de belangstelling, die het Nederlandsche publiek nu reeds in dit Tijdschrift getoond heeft, maakt de verdere uitgave, onder alle omstandigheden, mogelijk.

In den »prospectus van een Tijdschrift voor de Indiën, onder den titel van *Indisch Archief*," voorkomende in de Javasche courant van den 16 December 1848, no. 101, zegt dr. S. A. BUDDINGH, dat hij niet alleen van regeringswege, maar ook door onderscheiden letterlievende mannen op eene dringende en vereerende wijze tot de uitgave van dit periodiek maandwerk is uitgenoodigd. »Hij neemt deze taak des te gereeder op zich, dewijl hij de hoop voedt, dat hij, als *mede-redacteur van het Tijdschrift voor Neder-*

landsch Indië, bij het publiek niet geheel ongunstig bekend is; ofschoon hij ook in den laatsten tijd niet meer als zoodanig is opgetreden. Thans, het voornemen hebbende het *Indisch Archief* uit te geven, legt hij zijne betrekking als *lid der redactie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, onder vele dankbetuigingen aan het Indisch publiek, neder." — Er straalt in deze verklaring eene edelmoedigheid en zelfverloochening door, die te groot zijn, dan dat het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië ze onopgemerkt mag laten. Dr. S. A. BUDDINGH legt *nu eerst* zijne betrekking als redacteur van dit Tijdschrift neder; hij zou daardoor, ja, bij het publiek misschien niet ongunstig bekend worden, maar hij zou tevens daardoor deelen in al de verguizing en den smaad, die de redactie van de Indische regering heeft ondervonden, en waarvan, in het begin van dezen jaargang, een getrouw verhaal voorkomt. Zulk eene edelmoedigheid gaat te ver, en het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië rekent zich dus verpligt te verklaren, dat niet alleen dr. BUDDINGH, gelijk hij zelf zegt, »in den laatsten tijd niet meer als redacteur is opgetreden;" maar ook dat hij, toen de moeijelijkheden met de regering begonnen, zich stilzwijgend aan alle medewerking heeft onttrokken; dat hij sedert ten minste vier jaren zich met het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië niet meer heeft ingelaten, en dat hij dus geheel onschuldig is aan al de zonden, die door het gouvernement aan dat Maandwerk zijn te laste gelegd. Wanneer hij »zijne betrekking van lid der redactie, onder vele dankbetuigingen aan het Indisch publiek nederlegt," dan kan hiermede alleen een emeritus-lidmaatschap of een lidmaatschap honoris causa bedoeld worden.

Onder de beschikkingen door den minister van staat, gouverneur-generaal, genomen, komt, in de Javasche courant van den 10 Januarij 1849, no. 3, al eene zeer zonderlinge voor. »Overeenkomstig deszelfs verzoek, en onder dankbetuiging voor de als zoodanig bewezen diensten, is door den gouverneur-generaal eervol ontheven, het lid in den raad van Indië, mr. H. J. HOOGEVEEN, van de betrekking van voorzitter van het Nederlandsch Oost-Indisch bijbelgenootschap en van het Javasch medewerkend zendelinggenootschap." Zijn die bijbel- en zendelinggenootschappen dan gouvernements instellingen? Volstrekt niet; ze zijn door partikulieren opgerigt en worden door bijdragen van bijzondere personen in stand gehouden. Maar hoe kan de gouverneur-generaal dan den president dier genootschappen ontheffen van zijne betrekking? Omdat hij hem ook heeft benoemd. En hoe kon hij bij mogelijkheid eenen president benoemen van partikuliere instellingen, waartoe hij in geen de minste verhouding staat, die hare eigen wetten maken, zich zelve besturen en van eigen middelen bestaan? Die vraag zou in ieder ander land onoplosbaar wezen en een raadsel blijven, maar in Indië luidt het antwoord: omdat de gouverneur-generaal dit zoo goedvond. — De bijbel- en zendelinggenootschappen te Batavia bestaan eenige tientallen jaren.

Ze hadden hunne eigen directiën, gekozen uit leden der genootschappen. Nu was toevallig dezelfde persoon te gelijk president van de directiën der beide genootschappen. Het was een zeer achtenswaardig man, maar die door zijnen hoogen ouderdom niet meer in staat was, om die betrekkingen naar behooren waar te nemen. En ziet, nu ongeveer drie jaren geleden, worden de beide genootschappen plotseling verrast door de benoeming van eenen nieuwen president door den gouverneur-generaal. De leden der directies lazen het voor 't eerst in de Javasche courant; het gouvernement had hun de moeite uitgewonnen van er zelf een' te kiezen. In de eerst gehouden vergadering nam een der leden de vrijheid, over deze handelwijze der regering aan den nieuw benoemden president, den heer HOOGEVEEN, zijne bevreemding te kennen te geven, en werd besloten zich daarover zeer eerbiedig tot den gouverneur-generaal te wenden. De gouverneur-generaal verklaarde, dat het een misverstand was, maar den door hem benoemden president liet hij in zijne functiën; en hij heeft hem nu eerst, op zijn wegens vertrek naar elders gedaan verzoek, ontslagen, terwijl waarschijnlijk eerstdaags een opvolger door de regering zal benoemd worden. De bijbel- en zendelinggenootschappen hebben alzoo drie jaren lang eenen door de regering benoemden president gehad. Of dit wel zoo geheel en al aan een misverstand moet worden toegeschreven, dan of hier niet veeleer aan eene politieke kunstgreep te denken valt, laat ik aan het oordeel van allen over, die in de Indische aangelegenheden niet geheel vreemdelingen zijn. Wat zouden hier te lande de tallooze genootschappen van allerlei aard wel zeggen of doen, wanneer hun eens, door eene koninklijke benoeming, een president werd geschonken? — De regering bedankt den heer HOOGEVEEN voor de als president van de bijbel- en zendelinggenootschappen bewezen diensten. Maar de regering moet voorondersteld worden geheel onbekend te zijn met de diensten door zulk eenen president bewezen, omdat de kennis daarvan in den boezem van de genootschappen zelve gebleven is. Hij moet dus, als president, diensten *aan het gouvernement* bewezen hebben; en daar dat gouvernement zeer bevreesd is voor eene al te krachtdadige arbeidzaamheid en een al te krachtvol leven van bijbel- en zendelinggenootschappen in Indië, zou men logisch redenerende omtrent den aard dier diensten al tot eene zeer zonderlinge conclusie moeten komen. Zoolang ik echter lid der directie geweest ben, heeft de heer HOOGEVEEN zijne betrekking als president met den meesten ijver waargenomen, zoodat hij, ofschoon dan ook van gouvernementswege zitting hebbende, de belangen der beide genootschappen getrouw heeft behartigd.

Wij vernemen, dat dezer dagen de heer J. P. C. RULOFFS, gepensioneerd directeur-generaal van financiën in Nederlandsch Indië, als *staatsraad in buitengewone dienst* zitting genomen heeft in den raad van state, en wel bepaaldelijk voor de te houden beraadslagingen over de koloniale aangelegenheden

Wij kunnen, als daarmede geheel onbekend, wel niet de redenen beoordeelen, waarom dit niet reeds vroeger heeft plaats gehad, daar toch de benoeming van den heer RULOFFS reeds dagteekende van den 15 November 1848; maar wij verheugen ons niettemin over deze zijne eindelijke optreding, omdat wij ons daarvan, in het belang der goede zaak, veel goeds mogen belooven. De heer RULOFFS heeft, door eene langdurige loopbaan in Indië en de hooge betrekkingen die hij daar bekleedde, veel kennis verkregen van de Indische aangelegenheden in 't algemeen en speciaal van de Indische financiën. Hij weet veel, dat voor oningewijden een geheim is gebleven. Daarbij is hij een man van liberale beginselen en een onafhankelijk karakter. Groote diensten kan hij dus aan Indië en het vaderland bewijzen en verwachten wij van hem. Bovendien getuigt de toevoeging van den heer RULOFFS aan den raad van state, *als geheel buiten bezwaar van 's lands kas plaats vindende*, van de echt bezuinigende stemming van het tegenwoordig ministerie van koloniën; vermits aan een ander hooggeplaatst Oost-Indisch ambtenaar, met gelijke functiën belast, sedert *ettelijke jaren*, indien wij ons niet bedriegen, daarvoor *f* 7 à *f* 8000 's jaars, ten laste der Oost-Indische kas, wordt uitbetaald, en dus zelfs *f* 2 à *f* 3000 's jaars meer, dan de bezoldiging van een gewoon en vast lid in den raad van state bedraagt. Die uitgaven zijn, bij de benoeming van den heer RULOFFS, geheel bespaard. Ofschoon nu zijne positie financiëel niet zoo voordeelig moge zijn, is zij toch, dunkt ons, veel onafhankelijker. — De staatscommissie, benoemd bij kon. besluiten van den 12 Augustus en den 13 September 1848, zal dezen bezuinigingsmaatregel voorzeker met genoegen vernemen, want te regt heeft zij de aanmerking gemaakt, »dat het cumuleren van verlof-traktementen (althans bij verlengde verloven) met traktementen voor waargenomen dienstbetrekkingen, op eene minder ruime schaal moest worden toegepast, en er ook van dien kant bezuinigingen zouden te verkrijgen zijn."

Met leedwezen en vrees hebben wij, in het proces-verbaal van de vergadering der staats-commissie, benoemd bij koninklijke besluiten van den 12 Augustus en den 13 September 1848, de volgende aanmerking gelezen: »Op de aanmerking der commissie, dat de aanhoudende vermeerdering der som wegens betaalde *burgerlijke pensioenen* haar aanleiding geeft, om de aandacht te vestigen op het belang eener spoedige herziening van het pensioenreglement, geeft de voorzitter te kennen, dat de herziening van dat reglement in overweging, en reeds vrij ver gevorderd is; hij merkt echter tevens op, dat tegenover de betaling dier pensioenen eene inhouding staat van 2 pCt. op alle jaarwedden van Indische ambtenaren." Over 't algemeen zijn de pensioenen van de Indische ambtenaren inderdaad niet te hoog; alleen in die van den president en de leden van den raad van Indië zou eene reductie kunnen gebragt worden. Zoo heeft bij voorbeeld de tegenwoordige vice-president van den raad van Indië, jhr. J. C. REIJNST, een besluit, waarbij hem een

pensioen van *twaalfduizend gulden 's jaars* wordt toegelegd; voegt men hierbij, dat diezelfde ambtenaar, behalve de hooge bezoldigingen zijner waargenomen betrekkingen, nog dikwijls buitengewone gratificatiën, zoo als eens *f* 25,000, heeft genoten, dan bekennen wij, dat dergelijke geldverspillingen kant noch wal raken. Maar overigens is de som, die aan de Indische ambtenaren, vooral die van minderen rang, na twintig jaren dienst wordt toegelegd, waarlijk niet te hoog, te meer wanneer men bedenkt, dat ze daarvoor niet alleen, zoo als de minister van koloniën aanmerkte, 2 pct. van hunne jaarwedden betalen, maar ook de helft van elke verhooging van traktement, die zij genieten, een jaar lang moeten storten, en bovendien in eene zeer gedepriciëerde munt betaald worden. — Wij hebben ook reeds de aanmerking hooren maken, dat de Indische ambtenaren te jong gepensioneerd worden, en men niet alleen een minimum van dienstjaren, maar ook een minimum van ouderdom moest stellen, ten einde aanspraak te hebben op pensioen. Een enkel argument zal, dunkt mij, voldoende wezen om dit denkbeeld te bestrijden. De Indische ambtenaar, die verpligt is zijne kinderen naar Nederland ter opvoeding te zenden, leeft in de hoop van ze ten minste wanneer hij zijn pensioen kan nemen terug te zullen zien en persoonlijk voor hen te kunnen zorgen. Beneem hem nu ook dit vooruitzigt, door hem eerst op vijftig- of zestigjarigen leeftijd te pensioneren, — en gij maakt het drukkende en pijnlijke dier barbaarsche instelling nog grievender. Er zijn bovendien vele argumenten, die daartegen kunnen worden ingebragt, maar dit ééne is, dunkt mij, voldoende om ieder, die eenige menschelijkheid en gevoel bezit, er geheel van te doen afzien. Wij zullen echter binnen kort op de pensioenen der Indische ambtenaren terugkomen, uit hetgeen de regering ten dien opzigte gedaan heeft de noodzakelijkheid aanwijzen eener wettelijke regeling, maar het denkbeeld bestrijden, om in 't algemeen die pensioenen te verminderen.

Het Indische gouvernement is in het jaar 1820 in het bezit geraakt van een Maleisch-Nederduitsch woordenboek in handschrift, bestaande uit zeven deelen in folio. Ofschoon dit werk geen titel of naam van den vervaardiger draagt, is het echter waarschijnlijk de arbeid van den beroemden LEIDEKKER, die in het laatst der zeventiende en het begin der achttiende eeuw de Maleische taal beoefende. Het werd in den boedel van den in het begin dezer eeuw te Batavia overleden predikant ZOMERDIJK gevonden. Bij besluit van 21 April 1844 is aan den heer P. P. ROORDA VAN EYSINGA opgedragen, om dit voor de studie der Maleische taal allerbelangrijkst manuscript voor de uitgave te bewerken. Ongeveer een jaar later had hij de hem opgedragen taak reeds gereed, en ontving daarvoor de som van *twaalfduizend gulden* uit 's lands kas. Maar ofschoon nu sedert dien tijd reeds vier jaren verloopen zijn, verneemt men nog niets van de uitgave van dezen kostbaren arbeid. Het kan toch nimmer de bedoeling zijn van de Indische regering, om zulk eene groote

som aan een werk te koste te leggen, dat men in 's lands archief wil deponeren. Of zouden wij inderdaad met dit woordenboek zien herhalen, wat de heer jhr. J. C. REYNST, toen hij waarnemend gouverneur-generaal was, bevolen heeft omtrent de Nederduitsche vertaling der door dr. F. JUNGHUHN in het Duitsch geschreven reis door de Batta-landen? Die vertaling was opgedragen aan den heer E. DE WAAL, aan wien daarvoor *f* 3000 waren toegezegd. Nadat zij gereed was, werd deze som uitbetaald, het manuscript in het archief gedeponeerd, waar het nog ligt, — en dr. F. JUNGHUHN gaf zijne reis in het Hoogduitsch in Duitschland uit. 't Zou toch jammer zijn, indien dit ook de voornemens waren van de regering ten opzigte van het door den heer ROORDA VAN EYSINGA voor de pers gereed gemaakte woordenboek. Dan had men de som van *f* 12,000 uit 's lands kas toch beter kunnen besteden.

Alle menschenvrienden zullen, even als ik, met de meeste belangstelling en goedkeuring, in de Javasche Courant van den 13 Januarij 1849, no. 4, gelezen hebben, dat de heer J. TH. BIK, landeigenaar, wonende te Batavia, den resident van Batavia gemagtigd heeft, om in de registers der lijfeigenen te doen aanteekenen, dat, na den 1 Januarij 1849, al de uit de hem toebehoorende lijfeigenen geboren wordende slaven *vrij* zullen zijn. De heer BIK is eigenaar van een vijftigtal slaven. Zoo openbaart zich het verlangen naar de emancipatie der slaven, dat reeds sedert lang in Indië algemeen is, zelfs krachtig bij hen, wier geldelijk belang bij deze kwestie gevaar loopt. Terwijl de regering van alle kanten die zucht ontwaart, en zelfs door verzoekschriften wordt opgewekt en aangespoord, maar werkeloos blijft en niets doet, geeft een der aanzienlijkste ingezetenen van Nederlandsch Indië een treffend voorbeeld aan zijne medeïngezetenen. Eere zij hem daarvoor toegebragt! Maar zal nu eindelijk de regering niet wakker worden en trachten ons van een blaam te ontheffen, die ons in de oogen onzer Britsche naburen en van geheel de christenheid moet schandvlekken? Zal het moederland nog altoos laauw en onverschillig blijven, terwijl de ingezetenen der kolonie hen op zulk eene schoone wijze voorgaan? Ik houd mij overtuigd, dat mijne landgenooten, zoo ze in hun midden al de stuitende en het menschelijk en christelijk gevoel beleedigende verschijnselen ontwaarden, welke men als een gevolg van de voortduring der slavernij in Indië dagelijks voor oogen heeft, zij evenzeer als hunne Indische broeders zouden verlangen, dat daaraan een einde werd gemaakt. Ik wenschte hen wel naar eene publieke veiling te kunnen brengen, waar menschen, die gevoel hebben van de vernedering waaraan ze worden blootgesteld, als voorwerpen, als dieren, worden opgeveild en verkocht; waar jonge meisjes zich feitelijk verzetten tegen eenen Chinees, die kooper is geworden, omdat ze weten wat haar lot zal zijn, maar door de policie, in naam der Nederlandsche regering, aan hem worden overgeleverd. Was het mogelijk in het moederland daarvan eene levende voorstelling te geven, ik houd mij overtuigd, dat ik duizenden handteekeningen zou ver-

krijgen op eene petitie tot emancipatie der slaven in Nederlandsch Indië. Misschien kan daartoe iets bijdragen, wanneer ik van tijd tot tijd een extract geef van de annonces betrekkelijk het verkoopen van slaven, die in de Javasche couranten voorkomen. Zeer vele menschen in Indië ken ik, die daar jaren lang vertoefd hebben, gedurig dergelijke annonces lezen — maar, in weerwil der gewoonte, er nog altoos onaangenaam door worden aangedaan. Misschien zal dit ook in Nederland het geval wezen, en daardoor de wensch naar emancipatie der slaven algemeener worden en zich krachtiger openbaren.

In de Javasche couranten, met de laatste overlandmail ontvangen, komt slechts ééne slaven-advertentie voor.

In den loop dezer maand, op een nader te bepalen dag, zal de ondergeteekende op publieke vendutie verkoopen: eene familie zeer goede lijfeigenen, bestaande uit de volgende personen:

OctobER, oud 46 jaren, complete kok.
Theresia, oud 44 jaren, huis- en kindermeid, kapster en lijfmeid.
Maart, oud 26 jaren, dispens- en lampen-jongen.
Alimoen, oud 19 jaren, huis- en lijfjongen.
Mey, oud 16 jaren, aankomende koetsier en huisjongen.
Juny, oud 14 jaren, lijfjongen.
Neisa, oud 9 jaren, aankomende lijfmeid.
Flora, oud 6 jaren.

Zijnde dezelve inmiddels uit de hand te koop.

Speet.

Wetboek voor zeevarenden van het koningrijk Makassar en Boegie, op het eiland Celebes.

INLEIDING.

Daar het voor den Nederlandschen zeeman niet onbelangrijk kan geacht worden, bekend te wezen met de zeeregten der volken in den Indischen Archipel, zoo heb ik vermeend geen nutteloos werk te verrigten, door te pogen de vertaling te bewerken van een der »Codes maritimes dans la mer des Indes", voorkomende in het werk van den heer PARDESSUS, »Collection de lois maritimes antérieures au XVIII siècle, Tome 6", en daarin geplaatst door den heer DULAURIER, hoogleeraar in de Maleische en Javaansche talen te Parijs. Dit werk heb ik door de bereidwilligheid van den heer MILLIES, hoogleeraar te Amsterdam, het genoegen gehad te leeren kennen, wien ik hiervoor mijnen welmeenenden dank betuig. Mogt het eenigen bijval vinden, zoo zoude ik gaarne de vertaling der vier overige »Codes" beproeven, daar ik, met bescheiden oordeel, vermeen dat ze de belangstelling overwaardig zijn.

Dit wetboek dagteekent van de 13de eeuw, en is daarom alleen reeds zeer belangrijk, dewijl er ons maar vijf, en alle uit die eeuw, bekend zijn. Het heeft betrekking op de koningrijken Makassar en Boegie, op het eiland Celebes. De voornaamste bepalingen van hetzelve zijn uit dat van Maláka getrokken, dat in het algemeen tot grondslag gediend heeft voor de overigen (1). Er bestaat van dit wetboek maar één manuscript, dat, met een aantal stukken betrekkelijk andere staten van den Indischen Archipel, een gedeelte uitmaakt van de verzameling RAFFLES. Het is in folio op Europeesch papier en bekend onder no. 34, in de Maleische verzameling van de koninklijke Aziatische maatschappij te Londen.

Alvorens tot het wetboek zelf over te gaan, zal het niet ondienstig zijn eenige verklaring te geven van benamingen in den tekst voorkomende en die betrekking hebben tot de vaartuigen en de bemanning.

(1) RAFFLES zegt onder anderen, in zijne belangrijke verhandeling over de Maleische natie: »dat de zeewetten van Maláka met eenige kleine wijzigingen, door verschillende oude en magtige staten op Celebes waren aangenomen, en dat zij door de meeste kooplieden op dit eiland nog nagekomen werden."

De Maleijers bezigen verscheiden soorten van schepen; de algemeene naam, dien zij er aan geven, is prâhoe of djong, de bijzondere zijn bahtra, pemâjang, bidokh, koeleh, ghroerab, pendjâdjap, balâlang, koenting, djâloer, djoelong-djoelong, bâlokh, enz.; deze verschillen allen in gedaante, grootte en tuigaadje. Drie plaatsen in het schip zijn aan bijzondere verordeningen onderworpen, als: de balei-lintang (hut dwarsscheeps), een vertrek waar vergaderingen worden gehouden, en waarin alleen de officieren mogen komen; de balei-boedjor (hut langscheeps), die bestemd is voor uitspanningsvertrek der moeda-moeda's (jongelieden, die voor de scheepsdienst worden opgeleid); en de poetaran-lâwang, dat is de plaats waar het spil zich bevindt. Men onderscheidt nog door de benoeming, »alang moeka jang di âtas", de bovenhut (kajuit), waar het alleen wegens dienstzaken veroorloofd is binnen te komen.

Hoewel het getal zoowel als de verdeeling van de bemanning eens vaartuigs van zijne grootte, den aard en de langdurigheid der reize afhangt, zijn niettemin de volgende benamingen en rangschikking het meest op de Maleische vaartuigen in gebruik.

Aan het hoofd der ekipaadje staat de nachôda (gezagvoerder), wiens magt, aan boord zijnde, onbepaald is; somtijds wordt de eigenaar van het schip (ampoenja djong) van den gezagvoerder onderscheiden, en in dat geval is de eigenaar van het schip de eerste, en de nachôda de tweede in rang.

De nachôda bezigt een' schrijver, die genoemd wordt djoeroe-toelis: hij is belast met de geldelijke verantwoording van het schip.

Onder den nachôda bevinden zich:

1. De djoeroe-moedi (loods): hij is met het roer belast, zijne plaats is op het halfdek (achter).

2. De djoeroe-bâtoe is op den bak of plecht geplaatst: hij heeft het toevoorzigt over de ankers en moet aanwijzingen geven van klippen of banken. De djoeroe-moedi en djoeroe-bâtoe zijn bovendien met het handhaven der orde en de uitoefening der straffen belast.

3. De mâlim (stuurman) is de gids van het schip; men heeft er twee, de één mâlim-besar (opperstuurman), die het bestuur van het schip heeft, de andere mâlim-ketjîl (onderstuurman), ook wel mâlim-angin (stuurman van den wind) genoemd, omdat zijne werkzaamheden bestaan in het regelen der zeilen naar den wind.

4. De toekang: de beteekenis van dit woord is in het Maleisch »werkman." Het zijn dek- of onderofficieren met de bijzondere werkzaamheden belast, waarop hunne benamingen betrekking hebben; de eerste van hen is de toekang-âgong: deze is officier van den grooten mast, schipper of bootsman; hij heeft het gezag over den toekang-kânan die aan stuurboord, en toekang-kirie die aan bakboord is geplaatst, en met de dienst van het tuig belast zijn; verder nog de toekang-pêtakh, onderofficier van het ruim, en de toekang-tengah, wien het middelgedeelte van het schip aangaat.

5. De gantong-lâjar, beter toekang-gantong-lâjar, iemand die de zeilen

hijscht. Hij is, onder den onderstuurman, belast met het doen hijschen der zeilen.

6. Het scheepsvolk, awakh-prâhoe of anakh-prâhoe genoemd, letterlijk scheepskinderen; dezen kunnen zamengesteld zijn uit orang-bânjakh (ordinaire lieden), orang-âbdì (slaven), en orang-berhoetang (schuldenaars van den nachôda); deze laatsten verbinden zich voor geld en voor eenen bepaalden tijd: het is eene soort van tijdelijke slavernij. De Maleische wetboeken noemen ook nog den toeron-penoekan (aan de dienst van den nachôda verbonden, maar eenig gezag aan boord uitoefenende).

Bij de hier boven opgenoemden moet men nog voegen:

1. De moeda-moeda's, jongelieden die voor de zeedienst worden opgeleid; hunne werkzaamheden bestaan: in den nachôda te vergezellen, als hij naar wal gaat, de slaven aan boord gade te slaan en de dienst van het volk der wacht en op het dek te besturen.

2. De kiwi's, kooplieden of inladers; dezen hebben met de werkelijke dienst van het schip niets te stellen, maar hebben alleen uit hoofde van handelszaken belang in de reis; hun komt een gedeelte der lading toe, hun opperhoofd noemt men maula-kiwi.

3. De orang-tompang of orang-menompang, reizigers die voor een overeengekomen prijs van de eene haven naar de andere overgevoerd worden.

4. De senâwi's: dit zijn reizigers, die voor hunnen overtogt niets betalen, maar aan de scheepswerkzaamheden deel nemen.

Geen der officieren of matrozen ontvangt soldij aan boord, met uitzondering van diegenen, welke aan boord komen, om een man der ekipaadje te vervangen, die uit hoofde van ziekte of anderszins het schip moet verlaten. De nachôda of eigenaar van het vaartuig bepaalt voor ieder, volgens de bestaande gewoonte, hetgeen men toelongan noemt, letterlijk vertaald »hulpgeld, bijstand." De toelongan is tweederlei. Het bestaat of in een aandeel in de lading zelve, of in een gedeelte der scheepsruimte, of wel in eene geldelijke belooning.

Het werk van PARDESSUS heeft den Maleischen tekst met Arabische karakters en de Fransche vertaling daarnevens; ik heb het echter doelmatiger gevonden, den eersten weg te laten. Wat de vertaling zelve betreft, deze is zoo veel mogelijk getrouw naar het Maleisch geschied.

Wijze waarop de zeevarenden aan boord bestuurd worden.

In de eerste plaats, pâtih (2) Haroen en pâtih Elias vereenigden zich met de nachôda's Djenal, Dewa en Ishakh; deze allen zijn de ontwerpers van dit wetboek. Nadat zij hunne beraadslagingen geëindigd hadden, vertoonden zij den

(2) Patih, Javaansch woord (basa kromo), titel, waarmede een der voornaamste ministers van den vorst bedoeld wordt.

uitslag van hun werk aan den bendahåra (3). Deze lei het neder aan den voet des troons van den sulthan MAHMOED (4), die te dien tijd koning van Malàka was. Hij begunstigde met de volgende aanbeveling de datoe's (5) en de bevelvoerende nachôda's der jonken en balokh's, met den last, die aan hunne nakomelingen over te dragen. »Gij zult deze besluiten doen ten uit»voer leggen, als gij in zee zijt," zeide hij hun; »iedereen wachte zich wel »ze te sloopen (of tegen te handelen); wanneer gij aan wal zijt, zult gij even»eens doen, want ieder nachôda staat in zee met den vorst gelijk."

Bij deze gelegenheid verkreeg de nachôda Djenal den titel van »sang båja di rådja (6), de nachôda Dewa dien van »sang oetåma di rådja" (7), en de nachôda Ishakh dien van »sang sakhti di rådja" (8).

Op deze wijze kwam de wet tot stand, ten tijde dat het koningrijk Malàka bloeide onder de regering van den sulthan MAHMOED, en het bestuur van den bendahåra Srie Nåra di rådja (9). Deze wetten moeten dus door alle datoe's aan hunne nakomelingen bekend gemaakt worden. Volg alzoo uw eigen zin niet op, verwerp deze oude instellingen niet en wijk niet af van hetgeen zij bevelen.

HET EERSTE HOOFDSTUK.

De eigenaar van den jonk staat aan boord met den vorst gelijk. De nachôda met den bendahåra (rang en gezag). De toekang (ågong) met den tomonggong (10).

De toekang van de plecht met den mantrie (11), en de toekang-tengah met de seids's (12).

Het scheepsvolk is aan den toekang-tengah onderworpen, die hun de bevelen geeft. Indien een hunner die wederstreeft, zal hij in tegenwoordigheid van den tomonggong geslagen worden, dat is te zeggen, door den

---

(3) Bendahåra, schatmeester, overheidspersoon, wiens gezag zich over alle onderdanen uitstrekt, het leger hieronder begrepen, maar alleen in zaken in verband met de adat (oude instellingen), en niet op die, welke op den koran gegrond zijn.

(4) Sulthan Måhmoed Sjåh, de eerste der Maleische vorsten, die het Mahomedaansche geloof omhelsde. Dit geschiedde, volgens MARSDEN en RAFFLES, omstreeks 1276 van onze tijdrekening.

(5) Dåtoe, opperhoofd. In sommige oorden van Indië wordt deze naam als titel gevoerd, waaronder er dan vier zijn, die dezen mogen aannemen.

(6) Sang båja di rådja, wijze des konings.

(7) Sang oetåma di rådja, volmaakte des konings.

(8) Sang sakhti di rådja, magtige des konings.

(9) Srie nara di rådja; het woord nara schijnt geen Maleisch te wezen, de beteekenis is mij onbekend.

(10) Tomonggong, luitenant van policie, volgens het algemeen wetboek van Malàka, belast met het algemeen toevoorzigt in het rijk over de lieden, die misdrijven begaan, om hen te straffen, zoo ook om hen te rigten, die de wetten overtreden.

(11) Mantrie, minister, rijksbestuurder. Titel voor inlandsche hoofden in sommige distrikten.

(12) Seid; men bestempelt met dezen naam een man van onderscheiding, een vorst die afstamt of vermeent af te stammen van MOHAMMED, door ALI en FATIMA.

djoeroe-moedi, met zeven slagen. Het is evenwel de gewoonte niet, dat he slaan met gestrekten arm geschiedt.

Deze slagen moeten met voorkennis van den toekang-âgong geschieden. Indien hij blijft wederstreven, zal hij door den tomonggong (toekang) en den mantrie (toekang-hâloewan) opgeheschen worden, en dezen zullen last geven, dat hem ieder (van het scheepsvolk) drie slagen geve.

De mâlim staat in zee met een hhakim (regter) gelijk, want hij weet (bestuurt) den gang van het schip.

HET TWEEDE HOOFDSTUK.

Wanneer een moeda-moeda of toeron-penoekan aan boord overspel bedrijft, zullen zij, indien het vrije lieden zijn, op gelijke wijze als aan land gestraft worden: de man zal honderd slagen ontvangen en de vrouw vijftig, in plaats der boete.

Zoo de beide schuldigen niet gehuwd zijn, betalen zij eene boete van vijf maas (13).

Indien een vrij man overspel begaat met eene getrouwde vrouw, zal hij de straf der tazir (14) ondergaan, bovendien zal hij vijftig slagen ontvangen; indien men hem vergiffenis wil schenken, staat de wet zulks toe.

Indien het met eene slavin is, die met haren heer leeft, zal men aan dezen hare waarde betalen, even als men voor eene vrije zoude doen.

HET DERDE HOOFDSTUK.

Wet omtrent gevonden goederen.

Indien een moeda-moeda, tot de familie van den eigenaar van den jonk behoorende, een weggeloopen slaaf in eene baai, op eene kust of ergens anders vindt, zal deze aan den eigenaar van den jonk behooren.

Indien hij goud, zilver of vreemde schatten (kostbaarheden) vindt, behooren dezen van regtswege aan den eigenaar van den jonk.

Zoo een kiwi de vinder is, komt hem één derde en den eigenaar van den jonk twee derde toe van het gevondene.

Is het een toeron-penoekan die het vindt, dan wordt het gevondene in tweeën verdeeld, een is voor den vinder en een voor den eigenaar van den jonk.

Indien het een ôrang-berhoetang is, wordt het gevondene in twee deelen gedeeld, een voor den vinder en een voor den eigenaar van den jonk.

Indien het een slaaf van den eigenaar van het schip is die het vindt, kan deze (de eigenaar) het voor zich behouden.

Indien het geheele scheepsvolk iets op eene vlakte of op een eiland vindt,

---

(13) Maas, âmas, een zestiende tahil, een achtste Spaansche mat, of tweeëndertig cents.

(14) Tazir, beteekent belofte van beterschap, die daarin bestaat, dat men zijne schuld bekent in tegenwoordigheid van een aantal menschen en vergiffenis verzoekt aan den persoon dien men beleedigd heeft.

terwijl het bezig is scheepsbehoeften te halen, zal het in vieren gedeeld worden, als: één gedeelte voor den eigenaar van het schip en drie vierden voor de vinders; want aldus is de wet voor het scheepsvolk.

Indien men een' slaaf vindt, die van het eene land in het andere is gevlugt, en men zijn' meester ontmoet, zal deze hem voor een gedeelte der waarde kunnen loskoopen, waar hij ook door den vinder gebragt moge zijn.

Indien schipbreukelingen op een eiland of in zee gevonden worden, zal ieder van hen voor het regt der gantong-lâjar (15) betalen een gouden tâhil (16), en wanneer het slaven zijn, een pâuh (17); dus is de wet.

Voor hun voedsel kan men van ieder twee realen (18) eischen; wanneer het eenigen tijd duurt, zal het niet meerder mogen zijn.

HET VIERDE HOOFDSTUK.

Wet omtrent het beleedigen van den eigenaar van den jonk door woorden.

Wanneer een toeron-penoekan of een ôrang-berhoetang deze beleediging begaat, zal de straf zoodanig wezen, alsof het den vorst was aangedaan, en deze is, om de straf van den tazir te ondergaan, of wel beschaamd en berispt te worden. Men zal hem ook vergiffenis kunnen schenken, maar dan zal hem het vonnis in het gezigt geworpen worden, opdat hij niet meer in dezelfde fout vervalt.

De doodstraf kan, in zee zijnde, in de vier volgende gevallen toegepast worden:

1. Indien iemand zich slecht gedraagt jegens de vrouw van den eigenaar van den jonk.

2. Indien iemand aan lieden in het schip gehoor geeft, die beraadslagen om den eigenaar van den jonk of den nachôda, of de toekang's, of de kiwie's te dooden, veroordeelt de wet hem ter dood.

3. Wanneer men in zee is en (dus) niemand zijne kris draagt, toch iemand zijne kris bij zich heeft, en door zijne vreemde handelwijze ten aanzien van het scheepsvolk opzien baart, moet hij volgens de wet gedood worden.

4. Wanneer het gedrag van een van het scheepsvolk bijzonder slecht is en zijne neigingen tot kwaad doen overhellen, moet hij volgens de wet gedood worden, zoodat er verder geen sprake meer van hem is.

HET VIJFDE HOOFDSTUK.

Wanneer twee ôrang moeda-moeda, in zee zijnde, twist met elkander

---

(15) Gantong-lâjar, regt, dat door schipbreukelingen betaald wordt als schadeloosstelling, dewijl zij opgenomen en niet tot de scheepsdienst gebezigd worden.

(16) De tâhil, een goudgewigt van 16 maas of vier pâuh; de waarde verschilt echter op sommige plaatsen in den Archipel: soms heeft het eene waarde van twee Spaansche matten of realen, twee gulden veertig cents.

(17) Een pâuh is een vierde tâhil.

(18) Een reaal heeft soms eene waarde van *f* 2,40.

hebben, en zij in tegenwoordigheid van den eigenaar van den jonk de kris trekken en de bemiddeling niet aannemen, zullen zij geslagen, hun beider wapens hun afgenomen worden en zij de straf der tàzir ondergaan. Deze schande wordt hun aangedaan, omdat zij weerspannig geweest zijn (tegen het hoofd van het scheepsvolk), en opdat zij in het vervolg hiertoe niet meer overgaan.

Wanneer twee moeda-moeda's op de plecht twist hebben, en hunne getrokken wapens de kiel naar den spiegel overschrijden en de hut van den bevelhebber bereiken, de plaats die met een koningszetel gelijk staat, verdienen zij, volgens de wet, den dood, want alle nachôda's zijn in hunne schepen aan den vorst gelijk.

Wanneer iemand hetzij een kapitaal of wel koopmansgoederen ontvangt, bestemd om, ten gevolge van eene verbindtenis, eene onderneming te begunstigen, en hij intusschen naar eene andere plaats zeilt, en er aan die goederen eenige schade ontstaat, zal hij die vergoeden en bovendien een gedeelte van de winst (die hij zoude hebben kunnen maken). Wanneer er een geruime tijd verloopen is (sedert de schade is bekomen), zal er niet meer dan het dubbel (der goederen of van het kapitaal) vergoed worden.

HET ZESDE HOOFDSTUK.

Wijze, waarop, in zee zijnde, het toezigt over het vuur zal in acht genomen worden, door degenen die het eten gereed maken.

Zoodra het eten gereed is, zult gij het vuur uitdooven, want het vuur is in zee een zeer gevaarlijk iets. Indien, nadat het eten gereed gemaakt en gij het vuur uitgedoofd hadt, er intusschen brand ontstond en het gereed zijnde verbrandde, en er oproer onder het scheepsvolk plaats had, zal, nadat de brand gebluscht is, de bewerker er van door ieder met twee slagen gestraft worden.

Ten opzigte van den eigenaar van den slaaf, aan deze misdaad schuldig, zal hem bevel worden gegeven acht te geven, dat voor het vervolg zoodanige zaak met het vuur geen plaats vindt.

HET ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over diefstal.

Indien een vrije man goud, zilver, kleederen of andere goederen steelt, zal hij volgens de wetten aan land bepaald gestraft worden. Indien het een slaaf is, en deze het (het gestolene) aan zijn' meester brengt, en deze middelerwijl verneemt, dat het gestolen is, en er geen kennis van geeft aan den eigenaar van het schip, den nachôda of de toekang's, en de eigenaar van het schip daarna deze slechte daad gewaar wordt, veroordeelt de wet den slaaf tot verminking, en den meester tot eene boete, gelijk staande aan de boete voor iemand die steelt bepaald, want de steler staat voor de wet met den heler gelijk.

HET ACHTSTE HOOFDSTUK.

Wet betreffende de órang-berhoetang, die aan de dienst van den eigenaar van den jonk verbonden zijn.

Wanneer er nog geene volle drie jaren verloopen zijn (dat zij in dienst van hem zijn), zullen zij den eigenaar van den jonk niet kunnen verlaten, maar zoo zij vóór het eindigen van dien tijd hunne schuld willen voldoen, zullen zij het dubbel betalen, en bovendien op het geleende kapitaal eene belasting van een op tien.

Van den màlim (20).

Wanneer de màlim een toelongan aanneemt, wordt hem volgens gewoonte de helft van een petakh (21) toegestaan, of wel de waarde van drie of twee gouden tahils. Het aandeel van den màlim-angin bedraagt eene halve petakh (21), want hij volgt op den màlim-besàr.

Al het touwwerk, zoo als de kabels en het want, zijn aan den toekang âgong, den toekang-tengah, den toekang-kânan en den toekang-kìrie toevertrouwd. Zij zullen het scheepsvolk zeggen er op te passen, ieder naar zijne bediening. Zij zullen dag en nacht aanwezig zijn; dit is de gewoonte.

De màlim zal met den toekang-âgong, den toekang-tengah, den toekang-kânan en den toekang-kìrie oppassen, dat iedereen op zijn post is, en ware het dat iemand er niet op gevonden werd, zal hij op de plaats der poetàran-làwang zeven slagen ontvangen, die hem door den toekang-tengah zullen worden gegeven; dit is de wet.

HET NEGENDE HOOFDSTUK.

Wet omtrent de kiwis.

Deze bestaat uit vier bepalingen:

1. Wanneer de kiwi een petakh koopt (in de lading).

2. Wanneer een kiwi die niet koopt, maar den nachôda helpt met drie of vier gouden tahils, waarvoor deze hem petakh in plaats geeft.

3. De kiwi, genaamd moeli-kiwi, vult acht of zeven petakh's (met zijne koopwaren) en komt overeen, om voor regten aan den eigenaar van den jonk hiervoor te betalen zes of vijf realen ten honderd.

4. De moela-kiwi komt alleenlijk overeen om een regt van een of twee voor tien te voldoen; dus is de wet.

De nachôda's zullen, in zee zijnde, in alle voorkomende zaken raadplegen met de kiwi's, die petakh's hebben gekocht; dus is de wet.

HET TIENDE HOOFDSTUK.

Wanneer jonken te zamen zeilen en de een den ander door storm aanzeilt

---

(20) Dit hoofdstuk is in het manuscript niet genommerd.

(21) Petakh, een gedeelte van het ruim van een vaartuig.

en deze schade bekomt, zal de schuld komen ten laste van hem, die aangezeild heeft; het verlies van deze arme menschen zal in drieën gedeeld worden; een gedeelte komt ten laste van de bewerkers van het ongeluk, de beide anderen zijn verloren (voor het schip, dat de schade bekomen heeft).

HET ELFDE HOOFDSTUK.

Wet bij overlevering omtrent de balei-lintang en de balei-boedjor.

Niemand mag zich in de bâlei-lintang nederzetten; wanneer het echter voor eene belangrijke zaak is, is zulks toegestaan. Indien iemand van het scheepsvolk er gevonden wordt, maakt hij zich schuldig en wordt met vijf slagen gestraft.

De bâlei-boedjor de plaats zijnde waar de moeda-moeda's hunne uitspanningen houden, mag geen van het scheepsvolk er zich ophouden, of hij maakt zich schuldig en wordt met drie slagen gestraft.

In de poetâran-lâwang vermag zich niemand anders op te houden dan de nachôda of de moeda-moeda's; dezen behoort deze plaats toe. Indien een van het scheepsvolk zich daar ophoudt, zal hij schuldig zijn, en met zes slagen worden gestraft; deze plaats behoort ook aan den toekang-âgong.

En wat de âlang-moeka, dat is te zeggen, de opperhutten (betreft), vermag zich niemand daar neder te zetten, want het is de plaats van den toekang-tengah, den toekang-kîrie en den toekang-kânan. Indien een van het scheepsvolk op deze plaats komt, maakt hij zich schuldig en wordt met drie slagen gestraft.

HET TWAALFDE HOOFDSTUK.

De kiwi's vermogen een kleine sampan op sleeptouw te hebben, tot het halen van water en brandhout.

Wanneer het volk gesteld wordt om op de slaven in den jonk te passen en zij er een van laten ontvlugten, zal de waarde daarvan door hen moeten vergoed worden.

. Indien het een slaaf is die er voor waken moest, zal deze met zestig slagen gestraft worden.

Wanneer iemand zijnen tijd van de wacht zal geëindigd hebben, zal hij daarvan kennis geven en zijn' post overgeven aan dengene, die hem vervangen moet.

Indien een jonk op een eiland verviel, of driftig raakte of strandde op eene ondiepte of klippen, doordien (het wachtvolk) sliep of achteloos was, zullen de moeda-moeda's (van de wacht) de straf der tàzir ondergaan naar den aard van hunne schuld. Ontstaat het (door achteloosheid) der slaven (van de wacht), dan worden deze gestraft met twintig slagen.

Indien het water in den jonk rijst en het wachtvolk verzuimt om dit te laten uitpompen, zullen zij met vijftien slagen gestraft worden.

Wanneer terwijl het volk de wacht heeft, het schip in de nabijheid van klippen her- en derwaarts slingert, en zij slapen en door anderen daarop

opmerkzaam gemaakt moeten worden, zullen zij (de schuldigen) met zeven slagen gestraft worden; de leeningen der schepen en in het algemeen alle scheepsuitrustingen, berusten op eene wederzijdsche verbindtenis. Indien er geene verbindtenis tusschenbeide bestaat, maar (het geleende vaartuig) op eene schatting is gesteld, is de helft der waarde, waarop deze schatting is gesteld, verloren (voor den leener); de andere helft wordt hem toegekend.

HET DERTIENDE HOOFDSTUK.

De overleveringen, vervat in de ondang-ondang's, houden in, dat alle nachôda's, malim's, toekang's en moeda-moeda's en scheepsvolk zich zullen gedragen naar hetgene zij voorschrijven.

Deze voorschriften zijn: wanneer men in zee is, zullen alle scheepsbehoeften aan den toekang-âgong en den toekang-tengah overgegeven worden, die er de goede en slechte hoedanigheden van zullen nazien. Al het scheepsvolk is aan de bevelen van den nachôda en het bestuur van den mâlim onderworpen.

Wanneer men onder zeil zal gaan, zal de mâlim zulks aan den toekang tengah bevelen, deze zal de overigen bijeen doen komen, en toezien, dat de stagen, brassen en het want in goede orde zijn.

Wanneer er brand in de kombuis ontstaat, zal, wanneer zulks door toedoen van een' slaaf geschiedt, zijn meester eene boete betalen van vier pâkoe-pitis van Java (22); wanneer de meester die niet wil geven, zullen aan den slaaf veertig slagen in het ruim gegeven worden. Indien er gedurende de wacht iets ontvreemd wordt, zal ieder (der wacht) twee slagen bekomen.

Wanneer men binnen den jonk twist, en schade toebrengt aan want of kabeltouw, zal men eene boete betalen van vier pâkoe-pitis van Java.

Wanneer zij op de plecht twisten en hunne krissen trekken en zich naar het midden tot aan het zeil begeven, zullen zij ter dood gebragt worden, maar zoo men hen meester wordt (voor dat zij daar zijn), vervallen zij in eene boete van een lakhsa (23) en vijf pâkoe-pitis van Java.

Indien een kiwi vecht met den nachôda en hij tot aan den achtersteven (spiegel) komt, verdient hij den dood, maar wordt hij eerder gevat, zal hij, wanneer hij zich zelven schuldig bekent, eene boete betalen van vijf pâkoe pitis van Java, een karbau (buffel) en eene kruik toewak (24).

Indien iemand zich vrijheden veroorlooft met eene gondik (bijwijf), en zulks in het openbaar ten aanzien van het scheepsvolk doet, zal hij (in de boete vallen) de waarde van deze slavin te voldoen.

Wanneer een jonk langs Java's kusten zeilt en de nachôda met (de inwoners) in onderhandeling is, en daarna volk van zijn vaartuig komt en den

(22) Pâkoe-pitis is eene benaming, die men in het algemeen geeft aan alle kleine muntsoorten; de wezenlijke waarde kan niet opgegeven worden. Zij is van koper of tin; te Atjih op Sumatra is zij van lood en heeft daar de waarde van $^{1}/_{600}$ Spaansche mat.

(23) Een lakhsa tienduizend.

(24) Toewak, eene soort van gegiste drank, getrokken uit de kokos en andere palmsoorten.

slaaf koopt, dien hij (nachôda) wilde koopen, staat de wet den nachôda den slaaf toe, door aan den kooper de waarde van den slaaf terug te geven.

Indien men kennis (van den koop aan den nachôda) geeft en hij wil dien slaaf voor zich behouden, kan hij zulks doen, en de slaaf wordt hem door dengene, die hem heeft gekocht, afgestaan.

Indien men koopmansgoederen of andere kostbaarheden aan boord brengt en een kiwi koopt dezelve, zonder voorkennis van den nachôda, kan deze (ze voor zich behouden), maar moet aan den kiwi teruggeven den prijs dien hij er voor heeft besteed.

Wanneer iemand van den jonk slavinnen koopt zonder voorkennis van den nachôda, neemt deze ze tot zich, zonder hiervoor vergoeding te geven.

Indien de nachôda eene baai, kust of eiland wil aandoen, zal hij hierover met het scheepsvolk beraadslagen; wanneer hij dit verzuimt, zal hem zulks als eene fout aangerekend worden.

Indien de nachôda van den eenen oever naar den anderen wil oversteken, moet hij ook met het scheepsvolk raadplegen, en dit hiermede tevreden zijnde, zal hij het sterkste boegseertouw hiervoor uitkiezen.

HET VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Wanneer een jonk op Java komt, zal het regt voor iedere petakh zijn vijfhonderd pitis van Java, twee zeilen en een bos rotting.

Te Bîma, zeshonderd pitis van Java, twee zeilen en een halve bos rotting.

Te Timor, zevenhonderd pitis van Java, twee zeilen en een bos rotting.

Te Makâsar, twee gantang's buskruid, drie zeilen en twee bossen rotting.

Te Tandjong-poera, zeshonderd pitis van Java, twee zeilen en een bos rotting.

HET VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Ten aanzien der op Java gekochte slaven wordt het regt berekend van twaalf man per petakh.

Te Makâsar, op tien man per petakh.

Overal elders, waar een jonk komt om handel te drijven, zal de (te betalen) belasting gerekend worden op acht petakh per jonk.

De orang-berhoetang's, aan de dienst van den jonk verbonden, zullen, indien zij in eene baai, op eene kust of in een land willen binnenloopen, en een aandeel in de onderneming hebben, een inkomend regt van een op tien betalen. Zij zullen verder geene regten meer betalen.

Wanneer zij geen kapitaal in de onderneming hebben, zal hun toegestaan worden den jonk te verlaten, mits betalende eene schadeloosstelling, die tot een gouden pâuh kan bedragen; men zal evenwel, hunnen staat in aanmerking nemende, van hen kunnen vorderen een of twee maas; wanneer het een djoeroe-moedi is (die het schip wil verlaten), zal deze van een halve tahil tot een pâuh, en zoo het een djoeroe-bâtoe is, zal deze een pâuh of twee maas betalen.

HET ZESTIENDE HOOFDSTUK

Wet omtrent het overboord werpen der lading in zee.

Wanneer de jonk door een' storm beloopen wordt, moet er alvorens met het scheepsvolk beraadslaagd worden, waarin de betrekkelijke waarde der stemmen bepaald wordt naar hetgeen een ieder tot de onderneming heeft bijgedragen.

Bijaldien de nachôda dit verzuimt is hij strafbaar.

Wanneer een jonk kruisende is en in de zijde aangezeild wordt, zegt de wet, dat al diegenen (welke aan boord zijn van het schip dat de schade veroorzaakt), hetzij grooten en kleinen, mannen en vrouwen, deze dragen moeten.

Ten aanzien der reizigers wordt door de wet bepaald, dat, bijaldien zij niet aankomen ter plaatse door hen voorgenomen en hun nog de helft der reis te doen overblijft, zij hunne betaalde vracht terug zullen bekomen. Het gedeelte, dat aan het scheepsvolk in de lading wordt toegekend, zal zijn een kôjan (25); voor een toeron-penoekan twee kôjan's, aannemende dat de ruimte in den jonk tusschen de vier en drie vadems bedraagt. Zoo de ruimte twee en een halve vadem is, zal aan het scheepsvolk een kôjan toegestaan worden en aan het volk, geen slaven zijnde, zeshonderd gantang's; dus is de wet.

HET ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

Indien de moeson (26) reeds ver gevorderd is, en de eigenaar van den jonk vertraagt om onder zeil te gaan, zal er door de kîwi's zeven dagen gewacht worden; zoo de nachôda dan nog niet wil zeilen, valt de schuld op hem.

Indien door deze vertraging de moeson geheel verloopen is, zullen de kiwi's datgene, wat zij voor de petakh's hebben betaald, terug bekomen.

Indien de kîwi's vertragen, terwijl de moeson reeds verloopt, zal er naar hen acht dagen gewacht worden; deze verloopen zijnde, zal de nachôda, zonder op hen te wachten, onder zeil kunnen gaan, en zonder dat zij later iets van hem te vorderen zullen hebben.

Indien gedurende de moeson de nachôda spoedig wilde zeilen, zal hij hiervan aan de kîwi's kennis geven, en met hen overeen kunnen komen, om zeven of vijftien dagen uitstel te geven, en wanneer zij niet op den bestemden dag aan boord zijn, zal de nachôda kunnen zeilen, zonder op hen te wachten.

---

(25) De kojan heeft eene verschillende zwaarte, naar de plaatsen waar dezelve gebruikt wordt. Te Batavia is een kojan = 27 pikols = 253 gantang = 3375 Amsterd. ponden = 1667,25 Ned. ponden; een pikol = 100 kati's = 125 Amst. ponden = 60 Ned. ponden; een gantang = 13$\frac{1}{3}$ Amst. ponden = 6,483 Ned. ponden; een kati = 1$\frac{1}{4}$ Amst. pond = 0,617 Ned. pond. Te Samarang is een kojan = 28 pikols. Te Soerabaija een kojan = 30 pikols. Op de westkust van Sumatra is een kojan = 800 gantang. Te Palembang een kojan = 48 pikols.

(26) Moesim (moeson), jaargetijde, moesim hoedjan, de regentijd, moesim kamâro (kring), het drooge saizoen.

HET ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

Indien een kiwi in eene baai of op eene kust zich ophoudt, verliest hij daardoor alleen zijn aandeel in de petakh, en heeft geen verhaal op den nachôda.

Indien een kiwi ten gevolge van twist en vechterij het schip wil verlaten, zal hem de helft van hetgeen hij betaald heeft teruggegeven worden.

Indien een kiwi aan boord zich bijzonder twistzoekend betoont tegen den nachôda, zal men hem al zijn geld teruggeven, opdat hij zoo spoedig mogelijk zich verwijdere.

Bijaldien een van het scheepsvolk ziek wordt, betaamt het om vijf of zeven dagen naar hem te wachten, en indien hij niet aan de betere hand is en het geheele scheepsvolk zegt: »waarom zullen wij het waterruim ledigen voor dezen eenoogige?" (daar men geen dienst van heeft), kan hem toegestaan worden een huurling te zoeken (om den zieke te vervangen); deze kan niet uit het scheepsvolk genomen worden, want hij zoude niet voor twee (man) kunnen werken.

De nachôda kan dezen plaatsvervanger aannemen, maar wanneer hij zulks niet noodig oordeelt, kan hij het gedeelte van den zieke onder het scheepsvolk verdeelen, en zij verdeelen onderling zijn aandeel hetwelk hij in de lading heeft.

P. A. LEUPE.

Over de godsdienst van Bali.

VOORWOORD.

Bali is het eenige eiland van den Indischen Archipel, waar het Hindoegeloof, de verdeeling in kasten, en eene zeer rijke (Kawi-) litteratuur zich heeft staande gehouden. Men heeft op Bali niet, zoo als op Java gebeurd is, de kennis van de heilige taal verloren. Het bewaren van de oude godsdienst en de oude maatschappelijke instellingen heeft het altijd noodzakelijk gemaakt, om het zuivere verstaan der heilige geschriften, waarop de geheele toestand van Bali berust, door oplevering in eene soort van scholen te doen voortleven.

De berigten van RAFFLES en CRAWFURD over Bali (RAFFLES history of Java, tom. II, Appendix X, en CRAWF. Ind. Archip., Tom. II, 236—258, benevens Asiat. Researches, XIII, 128—170) stellen den staat der godsdienst als een' verbasterden en het volk zelf als een half barbaarschen hoop voor. Na met de bevolking, vooral met de geleerde priesters (panditas) en eenige oudere vorsten kennis gemaakt te hebben, blijkt echter, dat men noch volk, noch godsdienst en litteratuur van Bali op de regte waarde heeft geschat. De twee hoogverdienstelijke Engelsche schrijvers waren dan ook veel te korten tijd op Bali, en konden zich niet genoeg van den indruk, dien zij op Java verkregen hadden, los maken, om het tegenwoordige Balinesche volk, dat van de tegenwoordige Javanen inderdaad hemelsbreed verschilt, juist en onpartijdig te beoordeelen. Buitendien had CRAWFURD, niettegenstaande de beleefdheid van den vorst van Boleleng jegens hem, en het aanzienlijke getal van menschen, die bereid waren om hem inlichtingen te geven, toch wel geenen omgang met eenigen ouden en werkelijk geleerden pandita. Van waar anders, dat hij niets van de Vedas hoorde, wier bestaan schrijver dezes al dadelijk in den aanvang van zijn verblijf op Bali kennen leerde? En wat de schijnbare wildheid en barbaarschheid van het volk betreft, is het toch bij eenig langer verkeer met dit zoogenaamde woeste volk duidelijk, dat het grootere beleefdheid, openheid en welwillendheid bezit, dan eenig ander volk in den Archipel. De reden, dat zij zich als ruw en onbeschaafd aan den pas aankomenden vreemdeling voordoen, is te zoeken in hunne minachting van al hetgeen vreemd is, en het gebrek aan eenig Europeesch gezag, dat zich op dit geïsoleerd eiland wist te doen eerbiedigen. De godsdienst leert al, wat vreemd

is, in afschuw houden; het land kan, volgens de vorsten en priesters, alleen met zijne tegenwoordige godsdienst en gebruiken gelukkig zijn, en natuurlijk wordt ieder vreemdeling, en voornamelijk de Europeaan, door hen als vijandig tegen dezen beschouwd. Ieder vreemde staat buitendien in hunne oogen gelijk met, of lager dan de soedras (de laagste kaste). Hoe kan het volk dus anders, dan al de aanmatigingen van zoo laag staande personen met ruwheid en trotschheid beantwoorden, beschouwende zij deze aanmatigingen als voortspruitende uit het gebrek aan opvoeding, en eene strafbare verheffing boven de hun van natuur aangewezene plaats. Desniettemin is hetzelfde volk zoo goedaardig, dat het al deze aanmatigingen door de onkunde der vreemden verontschuldigt, en alleen bij een voortgezet ongepast gedrag zulke vreemdelingen tracht te verwijderen. De Mohammedaansche Boegis leven in aanzienlijk getal, naar het schijnt, sedert eeuwen op dit eiland; een Christen, die vriendelijk met hen weet om te gaan, en zich met hunne gebruiken zoo veel mogelijk bekend maakt, wordt mede welwillend opgenomen. Het is zelfs zeker, dat zij een hooger begrip van de Europeanen dan van de Aziatische vreemdelingen hebben. Aan den anderen kant zoude men, wel is waar, de tyrannische willekeur van enkele vorsten kunnen opnoemen en de zucht om op eene onregtmatige wijze van vreemden te winnen, 't geen zich bij velen van de devas en goestis, voornamen uit de tweede en derde kaste, openbaart; maar de tyrannie der vorsten, hoewel hier, even als in het geheele Oosten, natuurlijk uit de maatschappelijke instellingen voortvloeijende, is toch eene uitzondering op Bali, en treft nog meer den Balinees dan den vreemdeling. De roofzucht van vele lastige en bedelachtige voorname personen wordt ook eenigzins door de vorsten beteugeld; en een Europeaan, die langeren tijd op Bali vertoeft, behoeft niet te vreezen, dat hij daardoor gemolesteerd wordt. — Daar het hier niet het doel is, om over de zeden van het tegenwoordige Bali te schrijven, voegen wij niets verder bij deze wenken over de zoogenaamde barbaarschheid des volks. — Gewigtiger schijnt het, de godsdienst en de litteratuur van Bali in het ware licht te stellen. — De *godsdienst* van de Balinezen schijnt niet meer verbasterd, dan die van eenige Sivaitische sekte in Indië; integendeel schijnt het, dat de dienst der Brahmanen ten minste zich hier zuiverder gehouden heeft, dan in het grootste gedeelte van Indië. De huiselijke godsdienst der Brahmanen, dien schrijver dezes twee keeren heeft mogen zien, wijst toch (ook buiten den naam *maveda*, »de Veda's mompelen," of *masoerjasewana*, »de zon vereeren,') onmiddellijk op het denkbeeld van een Monotheisme, al gaat het ook met eenige overvloedige ceremoniën gepaard. Er is geen tempel, er is geen godenbeeld; de pandita (priester), in ingespannen gebed, en afgetrokken van alle wereldsche dingen, wordt op het laatst van de godheid zelf bezield, en één met de godheid. De ceremoniën van het volk, bij de voornamere kasten door den pandita aangewezen, bij de kampong-bewoners door den mangkoe, of tempelwachter, zijn even als in Indië zeer verschillende van de zoo even genoemde aan de panditas eigene huiselijke godsdienstoefening. Zij zijn echter zoo bepaald, en

hebben zoo zeer hare beteekenis, die men uit de heilige boeken kan ontleden, dat ik ook ten aanzien van deze godsdienstige verrigtingen twijfel, of zij meer verbasterd zijn, dan die in Indië. Wel is waar, hebben zij, die niets van de litteratuur weten, de absurdste denkbeelden van hunne eigen godsdienst, en verhalen, als men hen ondervraagt, met de zoo natuurlijke zucht der Oosterlingen voor het wonderbare, de allerongeloofelijkste en ongerijmdste dingen als bestanddeelen van hunne godsdienst; maar zij hebben er alleen door mondelinge traditie eenig begrip van, en hebben dan gewoonlijk het wezenlijke uit het oog verloren, wijl het minder de verbeeldingskracht opwekt, maar het wonderbare met gloeijende kleuren in hun gemoed vastgehouden. Om de ware natuur ook van de godsdienstige verrigtingen der drie lagere kasten te verstaan, moet men zich dan ook, met weinige uitzonderingen, niet tot menschen uit die kasten, maar tot de panditas, de bewaarders der godsdienst en litteratuur, om onderrigt wenden.

Nog meer oplettendheid schijnt de litteratuur te verdienen. Wij hebben op Bali, ik durf wel zeggen, de geheele Kawi-litteratuur, en buitendien een aantal eigene Balinesche geschriften, die echter ook op de oude traditiën berusten. Wij hebben hier de *Veda's*, van wier aanwezen op Java geen spoor te vinden is; maar die in den Hindoetijd toch ook op dat eiland moeten geweest zijn. Wij hebben hier het *Râmâjana* (het beroemde Sanskriet-heldendicht), dat hier in zijne algeheelheid, en in de oorspronkelijkste gedaante, waarin het de volkeren van den Archipel ooit gekend hebben, bewaard is. Op Java is tot nu toe slechts de Javaansche paraphrase, klaarblijkelijk uit nieuweren tijd afkomstig, *Romo* genaamd, bekend. Van het tweede heldendicht van Indië, het *Mahâbhârata*, is hier niet alleen de bewerking *Barata-Joedda*, die ook op Java bestaat, maar men kent de namen van alle achttien afdeelingen, *parva's*, van dat werk, bezit er zes van nog geheel, en twee gedeeltelijk, en is zich bewust, dat de rest in het land Kling te vinden is. Het Barata Joedda, dat inderdaad de voornaamste geschiedenis van den Mahâbhârata inhoudt, is op Java naar vier van de parva's gemaakt. Zelfs van de achttien Indische Poerana's bestaat hier een, het *Brahmandapoerana*. Nemen wij daarbij de wetboeken, als wier grondlegger PRABOE MANOE genoemd wordt, waaronder echter het eigenlijke wetboek van MANOE zich niet bevindt; dan treffen wij hier toch het grootste gedeelte van de heilige litteratuur der Indiërs aan, en veel meer oorspronkelijkheid bewaard dan op Java.

Wij moeten het geloof der Brahmanen klaarblijkelijk als grondslag van het Hindoeisme op Bali beschouwen. Het is uit CRAWFURD bekend, dat hier Brahmâna-Siva en Brahmâna-Boeddha bestaan. De laatstgenoemden zijn in gering getal; alleen in Karang-Assem en in Gianjar in de dessa Batoean bestaan er van die sekte. Zij worden inderdaad »Brahmâna-Boeddha" genoemd, hoewel het Boeddhisme de kasten uitsluit; maar op Bali, en, zoo als de tempels op Java vooral Boro-Boedor aanduiden, ook in den ouden tijd van Java, hebben zich Sivaïsme en Boeddhisme gemengd. Wij komen op deze Boeddhisten later terug, en beschouwen hier eerst alleen de Sivaïten. Vol-

gens de verklaringen der panditas bestaat er maar één god, *Siva*, met zijnen heiligsten naam genoemd, gelijkstaande aan *Soerja*, de zon. Hij heeft nagenoeg al de Indische namen, en deze namen worden door het onwetende volk voor verschillende personen gehouden. Hij heeft buitendien eene vrouw *Oema* of *Giripoetri*, en kinderen, *Ganesa* en anderen; maar ook dezen worden slechts als verschillende uitingen van zijne almagt, en als daarstellingen van zijne functiën beschouwd; eveneens zijn *Kâla* met zijne vrouw *Doerga* en zijne volgelingen van *Boetas* of *Raksasas*, hoewel dezen in het volksgeloof vijandige wezens geworden zijn, die door bloedige offeranden verzoend moeten worden. Oorspronkelijk zijn zij echter niets anders dan dezelfde Siva, de godheid in hare straffende, onheil brengende, vernielende functie. *Brahma* en *Wisjnoe* hebben geen vereering, zelfs bij het volk niet, met uitzondering van eenige algemeene landsfeesten, waar ook voor hen altaren opgerigt worden, die men echter na het feest weder afbreekt.

Volgens de panditas is echter ook Brahma en Wisjnoe gelijk aan Siva, en worden *Sadda-Siva* en *Parama-Siva* genoemd; deze twee met *Mahâsiwa* vormen de drieëenheid, *Trimoerti*, bij welk denkbeeld echter de gedachte aan de eenheid voorheerschende is voor die van de drieheid.

De Brahmanen en Pandita's.

Een Brahmana wordt door een' geleerden pandita onderwezen in de godsdienst en in de heilige geschriften. Die leeraar heet *goeroe*, de scholier *s'isja*, even als in Indië. De scholier moet allerlei pijnlijke diensten bij den goeroe verrigten; hij zet den voet van den goeroe zich op het hoofd, hij drinkt het water, dat bij de reinigingen van het ligchaam van den goeroe afdruipt enz. Bovendien moet hij onvoorwaardelijk gehoorzamen.

Wordt de Brahmana dan zelf *pandita*, »geleerde" (ook *pradjoeja* »kundige"), dan verkrijgt hij een' staf *danda*, die zijne geestelijke magt aanduidt, en die bijna zoo hoog is als de persoon, die hem voert. Naar dien staf draagt de pandita dan ook den naam van *padanda* »stafvoerende," een naam, waarmede hij meestal wordt aangeduid. Eenigen van de pandita's, niet allen, worden, wegens hunne bijzondere kunde, door de vorsten gekozen, om groote landsfeesten en offeranden te leiden en te besturen. Dezen heeten dan *poerohita*, dat is »coram positus;" zij zitten, de veda's mompelende, tegenover den tempel, en leiden met hunne aanwijzingen de ceremoniën, die de vorsten te verrigten hebben. Van *poerohita* wordt, door voorzetting van *ma*, een werkwoord gemaakt *mapoerohita* (even zoo als maveda, masoerjasewana); dit beteekent de functiën van een' poerohita verrigten. Dit *mapoerohita* is dan het woord, dat ons RAFFLES als *mapoerwita* of *maperwita* geeft, en dat volgens hem de priesters beteekent, die de offeranden leiden. Het misverstaan van het woord is zeer ligt mogelijk, daar de *oh* bijna als *w* klinkt in den mond van het volk; schrijver dezes is eerst door de lezing van Manuscripten tot het regt verstaan van dit woord gekomen.

Godenvereering der overige kasten.

De drie lagere kasten hebben noch de vedas, noch kunnen de kracht der panditas door hunnen cultus verkrijgen. Een Ksatrija en Wesja wordt, bijaldien hij al de godsdienstige pligten, die hem de pandita aanwijst, getrouwelijk nakomt, indien hij de *brata* (*vrata*, »votum") verrigt, die voornamelijk in vasten en het zich onthouden van andere genietingen, ook in het inhouden van den adem bestaat, en indien hij bij eene huiselijke godsdienst zekere formulieren opzegt (mantras), op het laatst *Resi.* Hoe die overgang gebeurt, zullen wij wel later in de gelegenheid zijn te beschrijven, eveneens als de verheffing van een Brahmana tot padanda. — Het woord *Resi* wordt dikwijls gelijk gesteld met *Boedjangga*, en dit laatste wederom met *pandita.* De verklaringen der Balinezen te dien einde zijn onbestemd. Zeker is, dat een man uit lagere kaste nooit pandita of padanda worden kan. Boedjangga, ben ik tegenwoordig overtuigd, kan niets anders dan pandita beteekenen (ik geloof ook, dat het in het Skt. buiten de beteekenis: *slang*, die van *Brahmana* heeft). Dat nu toch Boedjangga en Resi verwisseld of gelijk gesteld worden, laat zich verklaren door de verschillende soorten van Resi's, die in Indië en in de Balinesche geschriften bekend zijn. Het onderscheid dier *Resi's* is wel op Bali niet duidelijk, maar de Skt. namen duiden het aan; wij hebben *Devarsi's* (Deva + resi), *Maharsis* (Mahâ + resi) en *Radjarsis*, ook *Brahmarsis.* De Devarsis en Maharsis zijn dan Brahmanen; de eersten zijn tot goden gewordene, niet meer aan de zielsverhuizing onderworpene menschen, de *Maharsis* schijnen daarvan niet veel te verschillen; op aarde heet een pandita *Brahmana Resi*, en een koning, die de bovengenoemde boete uitgevoerd heeft, *Râdjarsi.* Dat de Wesjas hier die waardigheid bereiken kunnen, vloeit daaruit voort, dat de meeste koningen van Bali van die kaste zijn.

Een Soedra wordt alleen *doekoeh*, waarmede de Javaansche *doekoens*, dorpspriesters en artsen vergeleken kunnen worden. Ook op Bali is de doekoeh, door de kracht zijner boete, in staat ziekten te genezen en de ceremonien in de gewone tempels der dessas, *pangastanan* genoemd, te leiden, benevens het opzigt over die tempels te houden (mangkoe). — Deze huiselijke godsdienst wordt echter maar door zeer weinig personen verrigt; zij is een overblijfsel of een analogon van de Indische *Joga.* Deze boete (*Joga*) is hier ook bekend, maar wordt echter niet tot zoo belagchelijke en afzigtelijke pijnigingen van het ligchaam uitgestrekt. Over het algemeen is het karakter van het Sivaisme hier veel milder dan in Indië. De naam *Jogi* voor zulk een' boetedoener is mij op Bali nog niet voorgekomen.

Wat nu den gewonen cultus van het geheele volk aangaat, zoo is die ook wederom in twee deelen te scheiden: de *algemeene cultus*, voornamelijk ook door de vorsten en grooten uitgeoefend, en die in de voornaamste tempels plaats vindt, en de *bijzondere cultus* der laagste kaste, bijzonder in iedere dessa, alleen onder leiding van den mangkoe. Men kan hierbij voegen den cultus in de huistempels, dien ieder Balinees verrigt.

Men geloofde vroeger, dat de cultus der voornamen, die van Java afkomstig zijn, veel verschilde van een' overig geblevenen oud-Balineschen cultus, en men is ook nu nog niet zeker, of die stelling niet eenigen grond heeft. Bij ondervraging van de Balinezen hoort men altijd, dat zij allen dezelfde godsdienst hebben, en dat zij voornamelijk *Mahadewa* vereeren of *Siva*, welke naam echter zeldzamer gebruikt wordt, naar het schijnt wegens zijne heiligheid. Als men het naauwkeuriger beschouwt, vindt men echter hunne begrippen over de godsdienst zoo verward, dat hunne mededeelingen ten aanzien der godsdienst weinig gewigt hebben. Nu is het opmerkenswaardig, dat, hoewel het land met tempels als het ware bezaaid is, toch maar weinigen daarvan in aanzien staan bij de drie hoogere kasten. Wat is nu de reden, dat de talrijke overige tempels van niemand, dan van de Soedra's (de laagste kaste, de oorspronkelijke bewoners) bezocht worden? Is het alleen daarom, dat de pandita die tempels niet met zijne aanwezigheid verwaardigt? En waarom doet dat die priester niet, daar hij toch de verbrandingen ook van de Soedra's dirigeert? Of zijn dat tempels, waarin men oorspronkelijk andere goden vereerde, die wel is waar, naar Hindoewijze, door de aankomelingen met goden van hun geloof gelijk gesteld werden, maar die toch altijd voor de oorspronkelijke Hindoe's een voorwerp van minachting bleven? Aan schrijver dezes zijn verscheiden namen van vereerde goden bekend geworden, die niet Sanskrit zijn, en die het laatste vermoeden dus eenigzins ondersteunen; maar het is hem nog niet mogelijk de beteekenis van die namen te analiseren, en men kan van de Balinezen geene verklaring omtrent namen van goden verkrijgen. Een enkele naam is duidelijk *sang kasoehoen kidoel*, dat is »de in het zuiden vereerde;" deze wordt verklaard gelijk te staan met Siva (door anderen met Brahma).

De voorname tempels van Bali.

Bijzonder geachte tempels zijn er op Bali voornamelijk zes; zij worden *sâdkahjangan, de zes godenhuizen* (κάτ'ἐξοχήν) genoemd.

In de Oesana Bali (*) zijn er vijf opgegeven buiten Basoekih, 't geen als de oudste tempel te beschouwen is. De door de pandita's opgegevenen zijn:

1) *Basoekih*, aan den zuidelijken voet van den berg Agoeng, in Karang-Assem. Zijne stichting wordt in de Oesana Bali verteld. Vereerd wordt er *sang Poerna Djaja* (de voleindigde zegepraal); als attribuut heeft hij de *toeak*, eene soort van kris.

2) *Jeh Djeroek* (het water van Djeroek) in Gianjar in de kampong Narangkana. Vereerd wordt er *sang Poetra Djaja* (de zegepralende prins). Zijn wapen is *pedang*, een zwaard, of liever een zwaardachtige kris. In de Oesana is opgegeven, dat *sang Poetra Djaja* op Batoe Djeroek woont; *Jeh Djeroek* is dan aan den voet van Batoe Djeroek (de rots of berg Djeroek.) Eveneens woont de god, die in Basoekih vereerd wordt, op den aangrenzen-

(*) In het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, IXde jaargang, 3de deel, blz. 245 enz. zijn uittreksels uit »de Oesana Bali" geplaatst, met eene inleiding en aanteekeningen, door R. FRIEDERICH.

den goenong (berg) Agoeng. Men ziet hier en bij de volgende tempels, dat de godheid vooronderstceld wordt niet in de tempels te wonen, maar op de bergen in de nabijheid haar verblijf heeft; door de offeranden wordt zij dan in dezen tempel neêrgeroepen.

3) *Giralawa* in Klongkong aan de zeekust. *Sang ning Djaja* (de zegepralende) is de vereerde godheid. Zijn wapen is *samboek*, eene zweep.

4) *Oeloewatoe* (hoofd, spits of liever punt, uiteinde van het gebergte) in Badong, gelegen op de tafelpunt, de zuidelijkste uithoek van Bali, op eene rots, die gedeeltelijk over de zee uitsteekt. De vereerde godheid is *sang Manik Koemawang* (het schitterende edelgesteente). Zijn wapen is *toembak*, de lans. De weg over de zuidelijke, zeer rotsachtige heuvels heen naar dit heiligdom is zeer moeijelijk. Men kan hem niet anders dan te voet afleggen, en hij leidt door eene wildernis, die van wilde koebeesten, wilde buffels en hertebeesten bewoond is. Buitendien is het niet geoorloofd, om dien tempel te naderen, zonder verlof van den hoofd-râdja van Badong. Deze en de overige vorsten begeven zich ieder Balineesch jaar op den feestdag der godheid naar dit heiligdom, en verrigten daar hunne groote offeranden. — De vereering op Oeloewatoe gebeurt den 21sten dag van ieder Balineesch nieuw jaar, welke dag de feesten van het nieuwe jaar eindigt. — De ligging van en de weg naar dit heiligdom duiden wel aan, dat men ten minste in vroegeren tijd de heiligste tempels zooveel mogelijk voor het oog der profanen trachtte te verbergen. Bekend is het, dat de vreemdeling in Indië volstrekt niet in de tempels binnen gelaten wordt, en dat een tempel, die door ongeloovigen betreden is, dadelijk verlaten wordt, of ten minste zeer veel van zijne heiligheid verliest. De vertoornde godheid begeeft zich dan naar eene andere, zuiver geblevene plaats.

5) *Batoe Kahoe*, naast den berg van denzelfden naam (den piek van Tabanan). De vereerde godheid is *sang Djajaningrat* (de overwinnaar der wereld, of de zegepralende in de wereld). Zijn wapen (sandjata) is *panah*, een boog. Boog en pijl zijn wapens, die de Balinezen niet gebruiken, en naar het schijnt nooit gebruikt hebben. Dat wij hier den boog als attribuut der godheid vinden, toont ons aan, dat men hier geene Balinesche denkbeelden ingemengd, en zich getrouwelijk aan de Indische gehouden heeft. Siva heeft onder zijne attributen ook den boog; vergelijk de platen in MOORE *Hindu-Pantheon*.

6) *Pakendangan*, in Tabanan, aan de zeekust. De vereerde god is *sang Manik Kalëba*. Zijn wapen is *doeoeng*, eene bijzondere soort van kris. Wij vinden in de zes tempels zes verschillende goden, en geen een van de namen der goden is echt Indisch. Maar al deze namen beteekenen den éénen Siva, iets hetgeen uitdrukkelijk door de Balinezen die de zaak kennen wordt opgegeven.

Buiten de *sâd-kahjangan* zijn er nog eenige tempels op Bali, die ook door de vorsten bezocht en van offeranden voorzien worden. Van eenige derzelve kan men de vereerde godheid niet opgeven, twee echter zijn als tempels van *Indra* bekend:

1) *Sakennan*, op het eiland Serangan, behoorende tot Bali. Ook hier gaan de vorsten van Badong op den feestdag (of verjaring) der godheid, den elfden dag van ieder Balineesch jaar, hunne aanbidding doen.

2) *Djempoel* in Bangli.

Nog is het bekend, dat op goenong Batoer, den tweeden vuurspuwenden berg, *Dewi Ganga* vereerd wordt. De Oesana Bali geeft dien berg als zetel van *Dewi Danoeh* op. *Dewi Danoeh* is dezelfde als *Ganga* of ook als *Oema* en is *Mahadewa's* vrouw. Wordt de godheid aan den voet van den berg vereerd, of wel boven? Het laatste is, wegens den aard en vorm van den berg, niet waarschijnlijk; maar men geeft het niet naauwkeurig op.

Buiten de genoemde tempels bevindt zich in iedere dessa een *panataran*, een tempel voor de godsdienst der voorname personen, die echter niet aan Siva of eenigen van de lichtgoden gewijd is, maar aan *Doerga*, de donkere, gevreesde godheid, de echtgenoote van *Kâla*. Tempels bijzonder aan *Kâla* gewijd, zijn mij niet bekend; maar in de panatarans worden klaarblijkelijk al de vijandige, daemonische krachten, de Boeta's of Raksâsas met Kâla en Doerga aan het hoofd, verzoend. Deze tempels ontvangen veelvuldige en meestal bloedige offeranden, en wel worden die offeranden niet op de bali's, die in andere tempels tot ontvangst der offeranden bestemd zijn, maar op den platten grond in het midden van het tempelgebouw neêrgezet; daarvan dan ook misschien de naam *panataran*, hofruimte; *natar* is de grond binnen een' muur ingesloten. Eindelijk heeft ieder huis zijne huistempels of huiskapellen. *Kaboejoetan* wordt het geheel genoemd en de enkele huisjes heeten *sanggar* (CRAWF. sangga); in deze worden de bijzondere feesten van de familie, en voornamelijk de godsdienst voor de overledenen, de *Pitara*, gevierd.

Buitendien bevinden zich onder de naar het schijnt aan het lage volk behoorende tempels zulke, die als filiaal-tempels van de bekende groote tempels beschouwd worden, waar dezelfde godheid als in den grooten vermaarden tempel vereerd wordt, en die men gesubstitueerd heeft, wijl men te ver van den oorspronkelijken tempel verwijderd is, en niet dikwijls in dien tempel zelf zijne aanbidding verrigten kan. Zoo is in Koetta in het rijk van Badong, een tempel, die als filiaal-tempel van Oeloewatoe (zie boven) beschouwd wordt.

De tempels van het volk.

De tempels van het lage volk worden beschouwd als poenggawa's, stedehouders van de panataran's, de aan Doerga gewijde voorname tempels. Deze ondergeschiktheid is geheel in den geest der Balinesche feodaal-inrigting; of wij echter, ten aanzien van de vereerde goden, uit deze ondergeschiktheid, die eene verwantschap aan te duiden schijnt, tegen ons vroeger geuit gevoelen (dat oorspronkelijk verschillende goden in die tempels te zoeken zijn) besluiten moeten, blijft alsnog onzeker. Deze tempels zijn van de klassen van menschen, die, allen tot de Soedra's behoorende, in het begin van de Oesana Bali opgenoemd zijn; als: *mandesa*, *gadoeh*, *dangka*, *batoe-adji*, *pasek*, *kabajan*, *ngoekoehin*,

talikoep. Deze afdeelingen van Soedras beteekenen, zoo als wij vroeger opgegeven hebben, geene bijzondere onderkasten, maar menschen, die eene zekere waardigheid in de maatschappij bezitten, en in hunne familiën bewaren. Zoo zijn de *mandesa's* kamponghoofden; en de meeste overigen hebben een' of anderen post in de administratie van het dorp. De overige Soedras volgen de godsdienst van de vorsten of hoofden, aan wie zij als slaven behooren.

De gedaante der tempelhuizen.

De gedaante der tempelhuizen is verschillende. Wij weten, dat wij nagenoeg nergens een' enkelen tempel op Bali ontmoeten, maar altijd eene vergadering van tempelhuizen ingesloten binnen een' muur, die bijna altijd van gebakken steenen is. De gebakken steenen zijn hier in bijzonder aanzien; in de gewone huizen der Balinezen en zelfs der voorname personen, vinden wij nagenoeg alleen kleisteenen; de paleizen van de râdja's maken daarvan eene uitzondering. De Balinezen oordeelen, dat deze soort van steenen alleen voor de goden gebezigd dient te worden, en dat de menschen zich niet aan hen gelijk mogen stellen, door hunne huizen van hetzelfde materiëel te maken. De tempelhuizen in de huizen zijn alleen door den gewonen muur van het huis ingesloten.

Zulk eene vereeniging van tempels voor de voorname kasten heet *parârjangan* (plaats voor alle goden?) of *poera* (*stad*, oorspronkelijk); een andere naam is *pangastanan*, waarmede echter ook de meeste tempels van het lage volk beteekend worden, dat is »vereeniging der paleizen (astana)." Een enkel huisje voor eene bijzondere godheid heet *kahjangan* »plaats van een Hjang" (god).

Wij hebben nu voornamelijk, in de voorname tempels en in de huistempels der vorsten, buiten de gewone huisjes van steen (g'dong tjantel) of van hout (g'dong tarik), drie soorten van gebouwen, genoemd: *Padmâsana*, *Tjandi* en *Meroe*. *Padmâsana* is de voornaamste soort van tempels, zij bevinden zich namelijk, en naar het schijnt zonder bijvoeging van Meroe's en Tjandi's, in de Sadkahjangan (de 6 tempels). *Padmâsana* heet lotus-zetel of lotus-bed. De lotus is altijd de rustplaats van Siva, benevens zijne echtgenoote (en ook wel van Ganapati, zie plaat VI, 2.) Een padmâsana is een obelisk, hij heeft echter somtijds ook de gedaante van een huis, welks binnengedeelte gesloten is en alleen bij groote feesten geopend wordt, en welks oppergedeelte vlak en op drie zijden van een' rand in den vorm van een' stoel omgeven is. Op dezen stoel worden verscheidene soorten van wierook (zie Oesana Bali), als *m'njan*, *madjagawoe* en *tjandana*, verbrand, en door den opstijgenden rook wordt, naar de vooronderstelling der Balinezen, de godheid (Siva) neêrgeroepen; de stoel boven op de padmâsana is niet juist als de plaats te beschouwen, waar de god zich plaatst; hij blijft in den rook gehuld, en hoort van daar de gebeden der offerende menschen. Op Goenoeng Rata, het lustpaleis en de private tempel van den ouden vorst van KASSIMAN, is alleen een padmâsana, benevens een balı voor de meer materiële offeranden, maar het schijnt aan de Pitaras gewijd-

Op Oeloewatoe is ook niets anders dan een padmâsana, volgens het gezegde van KASSIMAN.

Een padmâsana is een gebouw van gebakken steenen, en naar den tegenwoordigen trant van Bali versierd met ingelegde porselein- en glasgereedschappen, die waarschijnlijk eene weêrga van vroegere sculptuur-versierselen daarstellen moeten; de beeldhouwkunst is op Bali achteruit gegaan, men vindt nog enkele prachtige overblijfselen aan de oude paleizen, b. v. in Klongkong en Mengoei. — De padmâsana wordt als een tempel voor *Soerja* (de zon) opgegeven, maar Soerja is gelijk aan Siva.

De *Tjandi* is een gebouw, eveneens in den vorm van een' obelisk, maar zonder den stoel, dien wij bij de padmâsana vinden; het heeft als uiteinde de *Linga*, omgeven van *de Lotus of de Joni*. Ook zij is van (roode) gebakken steenen.

De *Meroe* is een gebouw van hout, rustende op eene grondlaag van steen. Het verbeeldt (zoo als met de Indische Meroe mede het geval is) een' berg, den zetel van Siva. Op de grondlaag van steen staan houten pilaren, die een dak, naar Balinesche wijze gemaakt, ondersteunen; boven dit dak verheft zich, ook van houtwerk gedragen, een wat kleiner dak, en zoo gaat het in pyramidalen vorm naar boven toe. Het grootste getal van daken, dat ik geteld heb, was 11, het kleinste 3. Zulk een gebouw gelijkt zeer veel op de Chinesche (Boedhistische) pyramiden, maar ook eenigzins op de Hindoesche pagoden. Bijzondere kunst, in de uitvoering van deze Meroe's, heb ik niet waargenomen; het bovenste dak voornamelijk, maar ook de daken die meer beneden zijn, zijn met talrijke spitse stokjes, *Lingas* verbeeldende, voorzien; boven echter zijn zij gekroond door een' omgekeerden gebakken pot, die aan de gedaante van den koepel herinnert (Boedhistisch?). Buiten deze drie soorten van gebouwen in de tempels en de *g'dong tjantel* en *g'dong tarik*, die voornamelijk voor de Pitaras (schimmen) bestemd zijn, zag ik eens, op den geboortedag van KASSIMAN (een der vorsten van het rijk *Badong*), in diens huistempel een ruw maaksel van bamboe, onder den openen hemel, met eene vrij groote menigte van offeranden bedekt, en gewijd aan Siva; deze toestel was alleen voor den feestdag gemaakt; men denke hierbij aan de tijdelijke tempels voor Wisjnoe en Brahma bij de groote offeranden. Waarom was toch dit bijzonder gebouw opgerigt, naardien zich in denzelfden huistempel buiten de kleine godenhuisjes een tjandi en een meroe bevindt?

De offeranden.

De offeranden bestaan in rijst, gekookt of gebraden vleesch, vruchten, visch, wierook, geld en kleederen. (Zie de Oesana Bali). Bloedige offeranden zijn zeldzaam, zij worden voornamelijk aan Kâla, Doerga en Boeta's (of Raksâsas) gebragt. Het varkensslagten op het feest *Bajakâla* (*Soegian*, zes dagen voor Gâloengan, of nieuw jaar, en den dag voor Gâloengan) is eene van de bloedige offeranden. Bij het verbranden van voorname personen worden buffels, varkens en allerlei gevogelte geslagt; het levende verbranden der

weduwen is dan ook wel eene (menschen-)offerande. Door het bloed worden de kwade geesten verzoend, maar het slagten van de vele beesten is buitendien noodzakelijk voor het onderhoud van de zeer talrijke gasten.

Voor het uitbrengen van de wapens van een' vorst uit diens paleis, 't zij om in den oorlog te trekken 't zij tot staatsie, en eindelijk op den dag, die ieder Balineesch jaar wederkeert, waarop de wapens geheiligd worden (op *Sanestjara Kaliwon*, zaturdag in de week *Landap*, in het jaar 1847 den 26sten Junij), worden de daemonen door het bloed van een jong varken verzoend, om aan de wapens geen ongeluk toe te brengen; te gelijker tijd hebben andere offeranden plaats. — In de gewone tempels worden de offeranden alleen door vrouwen binnengebragt; zij plaatsen, nadat ze al dansende (tandak) de giften aangeboden hebben, dezelve voor de verschillende godenhuizen of op derzelver voorgedeelte; in de huisjes genoemd *g'dong* worden de offeranden binnengezet. Buitendien ziet men daar de oude met de ceremoniën bekende vrouwen (eene soort van priesteressen van het lage volk) met de kris dansende (tandak), hetgeen aanduidt, dat zij gereed zijn om ook haar leven op te offeren. De gewone offerende vrouwen maken eenvoudig de handkus (*sëmbah*) en zetten de offeranden neder.

De voornamen, in 't bijzonder de radja's, wandelen den tempel drie keeren ter regterhand om (*pradaksina*), brengen hunne offeranden naar de voorschriften door den pandita gegeven, en maken hunne sëmbah's. Het heilige water wordt tot de gewone zuiveringen gebruikt en de pandita, die de veda's mompelende tegenover het heiligdom zit, besprengt de offerenden met hetzelfde water en bloemen. De pandita, die bij deze feesten regelend aanwezig is, wordt genoemd poerohita; zie boven. Bij gebrek aan persoonlijke aanschouwing van zulk een feest, zijn de berigten daarover natuurlijk onvolledig; wij hopen spoedig eene naauwkeuriger beschrijving te kunnen geven.

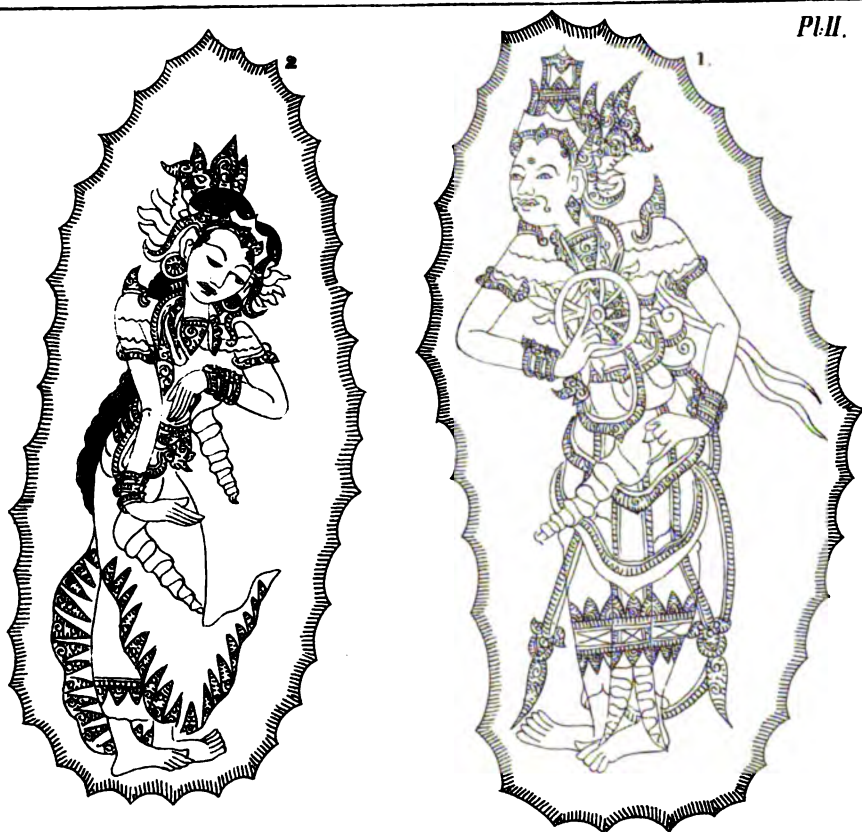
De vereerde goden van Bali.

De platen, die hierbij behooren, zijn geteekend door een' Balinees, en stellen de goden voor, zoo als men dezelve in het volksgeloof zich voorstelt. Door de bijna uitsluitende vereering van Siva, zijn de andere goden veel meer aan hem als prototyp geassimileerd, dan men dat in Indië vindt, waar verscheidene culten, voornamelijk van Wisjnoe en Siva, met al hunne oneindige onderafdeelingen bestaan. Hier vinden wij maar twee tegenovergestelde figuren: 1) der *eigenlijke* (licht-) *goden*, 2) der *daemonen* of vijandige geesten, die echter ook oorspronkelijke goden zijn.

Plaat I.

Het mannelijke beeld no. 1 is *Siva*. Hij alleen heeft van de eigenlijke goden *vier armen*, ten teeken van zijne oppermagt. Bijaldien wij vier of meer armen bij andere goden van Bali vinden, dan strekt dat ten teeken, dat zij de gedaante van een Raksâsa (daemon) aangenomen hebben, iets hetgeen bij al de (licht-) goden plaats grijpen kan Bijaldien Wisjnoe of Brahma (of anderen)

Pl.I.
1.
2

Pl.II.
1.
2

met meer dan de natuurlijke ledematen en voornamelijk met slagtanden afgebeeld en als Raksâsas beschouwd worden, zoo heeten zij *Wisjnoemoerti*, *Brahmamoerti* enz. *Moerti* in het Skt. is *ligchaam*, *ligchaamsgedaante;* hier schijnt het echter eene *afzigtelijke*, *gevreesde ligchaamsgedaante* te beteekenen.

Siva is, zoo als wij vroeger gezien hebben, de *hoogste*, en naardien alle andere godheden maar functiën van hem zijn, de *eenige god*. Hij heeft de wereld geschapen, hij onderhoudt en vernielt dezelve. Hij heeft de meeste Indische namen ook hier. *Isvara*, ook *Maheswara* en *Isa* (heer); *Mahadewa* (de groote god), zoo wordt in de Oesana Bali de zoon van Siva (of Pasoepati) genoemd; hij is echter dezelfde persoon met Siva, maar het volksgeloof maakt uit al de bijzondere namen der godheid bijzondere goden; zoo worden *Mahadewa* als een jongeling, *Isvara* en *Maheswara* door het volk als bestemde goden opgegeven, waartegen echter de uitdrukkelijke verklaringen der pandita's strijden; *Pasoepati* (de heer der schepselen), naar dezen naam der godheid is in Indië eene bijzondere Sivaistische secte genoemd; zie Oesana Bali; *Hara* (de vattende, grijpende); *Bima* (de gevreesde); *Oegra* (de wilde); *Roedra*, in Indië Siva en eene bijzondere klasse van ondergeschikte goden beteekenende; *Bawa* (natuur); *Sangkara; Samboe; Triambaka* (van drie oogen voorzien, het derde is op het voorhoofd; vgl. Ζεὺς τριόφθαλμος; *Nilakanta* of *Nilalohita*, met eene zwartblaauwe keel; hij heeft in de Koermâvatâra van Wisjnoe het gift, dat uit den bodem van den oceaan voortkomt, gedronken, en daarvan eene donkere plek aan den hals behouden; deze naam is in Indië naar het schijnt door de Wisjnoeiten aan Siva gegeven, om zijn aanzien te vernederen; dit denkbeeld vindt men echter op Bali niet, en Nilalohita is een van de gewone beteekenissen voor den hoogsten Siva geworden. *Trisoela*, de trisoela, drietand is het voorname wapen van Siva, zoodat de god zelf hier door den naam van zijn wapen wordt aangeduid. *Djagannata* (heer der wereld), in Indië is dit de naam van Wisjnoe; bekend is de groote, door millioenen van pelgrims in vroegeren tijd bezochte tempel in Orissa (zuidelijk van Bengalen) gewoonlijk *Djagernaath* genoemd. Dat die naam hier ook aan Siva gegeven wordt, verklaart de al dikwijls aangeduide gedachte der Balinesche godsdienst, dat er eigenlijk maar eene godheid (Siva) bestaat.

Siva heeft een derde oog op het voorhoofd; de teekening schijnt daarvoor te pleiten, dat het oorspronkelijk als in Indië *de zon* beteekent, maar de Balinezen staan dat niet toe (Siva is zelf, volgens hen, *Soerja*, de zon). Zij zeggen, dat dit derde oog, 't welk zich ook in Wisjnoe, Brahma en zelfs bij Indra bevindt, hoewel in eene verschillende gedaante, alleen een teeken van magt en alwetendheid is. Van de *tilaka*, het sectenteeken, schijnt geene herinnering gebleven te zijn, bijaldien wij het niet in de verschillende gedaante der genoemde oogen op het voorhoofd willen zoeken. Op te merken is dan wel, dat het oog van Indra gelijk staat aan dat van Siva, terwijl die van Wisjnoe en Brahma onderling gelijk, maar van de twee eerste verscheiden zijn; Indra wordt op Bali dan ook naast Siva vereerd; Wisjnoe en Brahma echter niet.

Het oog op het voorhoofd wordt genoemd, met onkunde van de oorspron-

kelijke beteekenis des woords, *mata trinetra; trinetra* »van drie oogen voorzien" is een epitheton van Siva even als *triambaka;* hier heeft men alleen het *tri*, drie, in het oog gehouden en schijnt men trinetra te verstaan als *de derde;* die verklaring is echter niet door den pandita gegeven. De pandita's achten al de afbeeldingen van goden voor te gering om daarover te spreken; hun god is een onzigtbare, alleen met de ziel te aanschouwen.

De kleeding van Siva bestaat:

a) uit het *hoofdtooisel:*

1). *Gloeng Koeroeng*, eene ronde kap naar de wijze van de hokken voor de vechthanen; zij is op het achtergedeelte van het hoofd en komt veel overeen met de *djata*, de dragt der Sivaiten in Indië en de kap der Padanda's van Bali.

2). *Gloeng tjandi*, voor de gloeng koeroeng, is vierkant, genoemd naar de overeenkomst met een *tjandi*, een vierkante pyramidale tempel. Zij is van groote edelgesteenten voorzien.

3). *Papoedoekan*, de versierselen naast de gloeng tjandi.

4). *Garoeda moengkoer* achter de papoedoekan en aan de gloeng koeroeng. Deze spitse versierselen stellen inderdaad nagenoeg de gedaante van het hoofd van een' Garoeda voor. De Garoeda is hier altijd een gedrogtelijk beest, half mensch half vogel, maar het menschelijke gedeelte ontsierd door slagtanden en andere attributen der Raksâsas.

5). Om het voorhoofd loopt een *band*, *patitis*, (bij den pandita *Kesâbhârana* genoemd) van edelgesteenten voorzien; daarboven is

6). *Mangle widjaja* (waarschijnlijk »*manggala widjaja*, gelukkige overwinning"), een uitgetakte streep zonder versierselen; de uiteinden daarvan zijn

7). *Ron-ron*, in de gedaante van bladeren, beneden de Garoeda moengkoer.

8). *S'kartadji*, de versierselen achter het oor, (bij den pandita *karnâbhârana*).

9). *Koendala*, de oorringen, gelijkstaande aan die van den pandita.

b) *Arm- en voetversierselen:*

1). *Apoes koepak*, de versierselen boven de schouders.

2). *Glang-kana*, de opperarmbanden. Is dit gelijk aan het Sanskritsche *kangkana?*

3). *Glang*, de banden aan de handgewrichten, aan iedere hand drie, van slangen gevormd.

4). *Glang batis*, de banden aan de enkels, in ons voorliggend beeld niet geteekend.

c) *Borstversierselen:*

1). *Bapang*, de kraag of het kleed, dat van de schouders op de borst neêrvalt in twee afdeelingen.

2). *Kaloeng*, het versiersel onmiddellijk onder den hals, met versierselen aan de zijden van slangenhoofden; volgens zijne plaats maar niet volgens zijne gedaante komt het met het *atmâbhârana* van den pandita overeen.

3). De brahmanensnoer van den linker schouder onder den regter arm doorloopende, hier genoemd *Sampat*, *Silimpat*, *Sawit*, ook *Genitri*; zij is twee-

voudig en schijnt eerder aan de *sampat* van den pandita te beantwoorden, die door een wit doek gevormd wordt, dan aan de drievoudige van genitri-korrels en soerjakanta's zamengezette.

4). Eveneens loopt, in den vorm van de heilige snoer, eene slang *nâga wangsoel* (slang van Bali) over den linker schouder en onder den regter arm door; zij hangt tot op de dijen af.

5). *Babĕdatti*, de borstband, hier gedeeltelijk door de sampat bedekt, loopt onder beide armen door; in het midden door een edelgesteente zamengevat.

6). *Babadong*, de band boven de heupen (onder de gevouwene handen), om het kleed vast te houden.

d) Kleed en broek:

1). Het kleed *kamben*, wordt op de gewone Balinesche wijze gedragen, op de dijen zeer hoog opgetrokken en met afhangende einden aan beide zijden en tusschen de beenen.

2). *Lintjĕr*, de op iedere zijde afhangende einden.

3). *Djawat*, het breede van voren tot op den grond afhangende einde van het kleed.

4). *Lamir*, het eigenaardig zamengerolde gedeelte van het kleed, beginnende van de babadong en hangende tot op de knie neder.

5). *Tambedana*, twee onderling (en op de plaat met de nâga wangsoel), evenwijdig loopende banden rondom de dijen.

6). *Tjalĕr*, de broek, een zeldzaam kleed bij de Balinezen; alleen gedragen bij feestelijke voorstellingen uit de mythologie en somtijds in den oorlog.

e) Attributen:

1). In de bovenste regterhand de *goedoeha genitri* (axamâlâ), dat is de gebedenkrans, gemaakt van de korrels der plant genitri. Deze is even als bij den pandita.

2). In de bovenste linkerhand de *oebas-oebas* (in Indië tjamara), een waaijer van koeijenharen.

Zijne twee benedenhanden zijn in dier wijze voor de borst gehouden, als men het bij de pandita's gedurende hunne godsdienstoefening ziet De vingers van de beide handen worden verscheidene keeren, en naar binnen zoo wel als naar buiten, de een om den ander rondgedraaid, 't geen, even als het voortschuiven van de gebedenkrans, op de gesprokene Vedas of Mantras betrekking heeft.

3). Een verder attribuut van Siva is de *trisoela*, waarvan wij de afbeelding op plaat I. no. 1 ter zijde hebben. De uiteinden staan naar boven en zijn puntig, hetgeen het verschil maakt van den drietand, dien wij naast de figuur van Trinawindoe-Maharsi in het Batav. Museum zien; die drietand heeft geene punten en wordt genoemd *têkan* (*).

4). *Padma*, de lotus, is ook een wapen, en wordt tot werpen gebruikt. De god staat op een lotusbed, *padmâsana*, iets hetgeen hem van de overige goden onderscheidt.

(*) Zie *Beredeneerde beschrijving der Javaansche Monumenten enz.*, door Dr. W. R. VAN HOEVELL en R. FRIEDERICH, in de Verhandelingen van het Bataviaasch Genoots., XXIste deel, 1ste gedeelte, plaat I, no. 1.

De omgevende glorie (*prabhâvala*) wordt op Bali *trang tedja*, de heldere glans, genoemd.

Andere attributen van Siva hebben wij boven, bij de opnoeming der *sâdkahjangan*, de zes godenhuizen van Bali, gezien.

Opmerkenswaardig is, dat bijna al de deelen van de kleeding en opschik en zelfs enkele attributen der godheid niet met echte Sanskrit, maar met Balinesche namen genoemd zijn. Bij het ornaat van den pandita vinden wij al de deelen van zijn' opschik met Sanskritsche namen benoemd, alleen de heilige bandelier is met een Balineschen naam opgegeven. Dat de bandelier niet Sanskritsch benoemd is, schijnt wel daaruit te verklaren te zijn, dat men den heiligen naam (oepawita) niet aan vreemden bekend wil stellen, want van alle deelen van den opschik is deze bandelier het heiligste, meest mysterieuse teeken. Eveneens is nog op te merken, dat al de snoeren eenvoudig *âbhâvana* (versiersel), met bijvoeging van het ligchaamsgedeelte, waar zij gedragen worden, genoemd zijn. Is dat onkunde van de bijzondere Indische namen, of wel geheimhouding van dezelve?

Ten aanzien van de namen van den opschik der goden dringen zich twee verklaringen op: 1) of er zijn Sanskritsche namen bekend, die echter geheim worden gehouden, eene vooronderstelling, welke niet veel waarschijnlijkheid heeft, naardien enkele woorden toch Sanskritsch zijn, en over het algemeen de pandita's geene waarde aan zulke afbeeldingen van goden hechten, of 2) deze goden behooren alleen aan het volk, de pandita's hebben aan de zucht van het volk tot Polytheïsme en ligchamelijke daarstelling der verscheiden goden toegegeven, of wel zelfs om baatzuchtige redenen die zucht bevorderd, zonder echter aan deze afbeeldingen de heilige Sanskritsche namen te geven. Zoo heeft men dan alleen de Balinesche namen voor attributen en opschik der goden, en worden door de priesters die goden niet geëerbiedigd. Dat de priesters een groot verschil tusschen hunne godsdienst en die der overige kasten gemaakt hebben, is al vroeger gezegd, en blijkt voornamelijk ook uit de voorstelling van het Râmâjana en Mahâbhârata als heilige geschriften voor de lagere kasten, tegenover die van de Vedas, die alleen in het bezit der Brahmanen zijn.

Het vrouwelijke beeld op plaat I is Siva's vrouw, genoemd *Oema*, *Giripoetri* of *Sri* en *Pârvati*. Zij is de godheid des landbouws, der vruchtbaarheid (voornamelijk van den rijstbouw). Zij wordt in kleine godenhuisjes binnen en naast de rijstvelden vereerd; van de groote tempels behoort geen een aan haar bij uitsluiting, maar zij wordt altijd met Siva te zamen vereerd. Van het denkbeeld, dat zij en Siva als man-vrouw één persoon voorstellen, heeft men in de tempels nog geen voorbeeld gevonden; noch zijn daar onder de figuren zulke manvrouw-beelden, noch wordt van de Balinezen in eenig tempelhuisje opgegeven, dat Siva en Oema te zamen, in de gezegde vereeniging, daarin aangebeden worden. In de litteratuur zijn vele aanduidingen op *Ardda-Siva-Dewi* of *Ardda-Nareswari* (zie Oesana Bali).

Pl: III

Pl. IV

Een andere naam van Oema is *Dewi Ganga* of *Dewi Danoëh*. In de Indische mythologie is Ganga ook wel eene (ondergeschikte) godheid, maar gescheiden van Oema. Ganga behoort echter ook tot den Siva-cultus, en wij vinden haar in de lokken van Siva op Indische en Javaansche steen- en metaalbeelden. Deze *Dewi-Ganga* heeft een heiligdom op goenong Batoer, den tweeden vuurspuwenden berg van Bali, die, een gedeelte van den Indischen Meroe zijnde, in de Oesana Bali aan Dewi Danoeh als zetel gegeven wordt. Over den aard en toestand van dien tempel en den aard der aanbidding heeft men nog geene toereikende narigten kunnen inwinnen.

Het hoofdtooisel is de *Gloeng tjandi* (zie bij Siva); de opschik komt overigens geheel met dien van Siva overeen. De oorversierselen, die door de oorlapjes gestoken zijn, heeten *soebong*. Men ziet dezelve op Bali bij zeer vele jonge meisjes, en bij alle ronggeng's (dansmeisjes, Balineesch *Djoget*); zij bestaan bij de menschen uit opgerolde lontarbladeren, die dikwijls van 2 tot 3 duim in doorsnede hebben. Het kleed (*kamben*) is door een verscheidene keeren om het lijf gebonden gordel vastgehouden, en laat beneden het onderkleed zigtbaar worden. De borsten zijn met een doek half bedekt, gelijk bij de voornamere Balinesche vrouwen. Het lotusbed wordt aan Oema even als aan haren echtgenoot toegekend. De houding van de godin is die van eene ronggeng, zij drukt daardoor religieuse gevoelens uit, die naar Polynesche wijze met verdraaijen van armen en handen gepaard gaan.

Plaat II.

Wisjnoe. Hij is op Bali minder in den cultus, dan in de mythologie belangrijk. Hij is, onder zijne verschillende namen, de held van de meeste heldengedichten, vooral van het Râmâjana; en men vindt hier volstrekt geene vijandige gezindheid tegen hem, die toch bij de Sivaiten in Indië zoo duidelijk doorstraalt. Maar hij is dan ook ver beneden Siva; deze is eigenlijk de geestelijke onzigtbare godheid, terwijl Wisjnoe de goddelijke mensch is. Wisjnoe heeft, eigenlijk gesproken, geen' cultus, terwijl zelfs mindere godheden van het Hindoe-Pantheon, voornamelijk Indra, aanzienlijke tempels bezitten. Zijne vereering schijnt ook op Java nooit plaats gevonden te hebben, en men heeft dus geene vijandige stelsels tegen hem noodig gehad, maar de veelvuldige en de verbeeldingskracht wekkende mythen van hem tot verfraaijing van het Sivaisme (en Boeddhisme) in aanspraak genomen. Door de mythen is men dan ook met de meeste Indische namen van Wisjnoe bekend; hij heet: *Poeroesottama* (de voortreffelijkste der mannen, met betrekking tot zijne verscheidene menschwordingen). *Padmanâba* lotus-navel: deze naam berust op de Indische voorstelling van Wisjnoe als het oorspronkelijke wezen, van hetwelk alles uitgaat en die zelf op den grond der zee op de slang *ananta* (de eeuwigheid) rust; van zijnen navel ontspringt een lotus, die, zich boven de zee openende, aan Brahma, den schepper, het aanwezen geeft. *Nara* en *Narajana* (het oorspronkelijke water en de eerste beweging van dat water, die de schepping veroorzaakt), zijn namen die op hetzelfde denkbeeld berusten. *Madoesoedana* (de vernietiger

Hij heeft bijzondere tempels, die bij Wisjnoe en Brahma ontbreken. Maar toch moet hij voor den voornamen god, Siva, wat magt en vereering betreft, onderdoen; en terwijl de Sivaitische sekte, die tegenwoordig op Bali is, in Indië alle vereering van Wisjnoe en Brahma vernield had, konde zij toch den cultus van Indra laten bestaan, omdat deze nooit, als aanvoerder der lagere goden, het opperaanzien van Siva verdonkeren zou.

Op *Serangan*, een eiland tot Badong behoorende, is het heiligdom *Sakennan* aan Indra toegewijd, waar ieder Balineesch jaar de opperste râdja van Badong zelf zijne eeredienst verrigt. Dit gebeurt op *Koeningan*, 10 dagen na het Balineesch nieuw jaar (Galoengan). Een andere tempel van Indra is in *Djempoel*, in het rijk Bangli. Waarschijnlijk bestaan er meer. — Het vrouwelijke beeld is *Satji*, Indra's vrouw.

Plaat VI en VII.

Regts pl. VI no. 1 *Jama* (Ganesa); links no. 2 *Ganapati. Gana*, *Ganapati* (Ganesa) de zoon van Siva en Oema. Andere namen van hem zijn *Winajaka*, 't welk, even als Ganapati of Ganesa, beduidt *de leider*, *aanvoerder* der nog lagere goden; men denke aan de Widiadara, Apsara, Sadia enz. *Sarwâwigna*, die alle moeijelijkheden oplost; hij is de god der kunstenaren, der geleerden en ook der dieven, en weet alle hinderpalen door slimheid te overwinnen. *Wignakarta;* dit woord is niet geheel duidelijk, moet echter eene aan Sarwâwigna gelijk staande beteekenis hebben.

Zijn attribuut is *poestaka*, een heilig geschrift op lontarbladeren, voorgesteld juist als de manuscripten op Bali zijn. Andere attributen zijn niet bekend. Hij wordt benevens Saraswati aan het einde van ieder Balineesch manuscript aangeroepen, en ook de beginnende woorden van »*ong awignam astoe*" zijn aan hem gerigt.

Hij heeft den olifants-snuit en tanden, zijn overig ligchaam is echter dat van een mensch. De vier armen zouden hem, naar het gevoelen der Balinezen, als Ganamoerti, een' daemon, bestempelen, maar hij heeft de varkens-slagtanden en de tanden op koonen en voorhoofd niet. Ik kan hier echter noch op den teekenaar, noch op mijne verklaring staat maken. Op plaat VII, 1, zien wij de genoemde tanden, maar alleen twee armen. Op die plaat wordt hij geteekend tegenover Oema, zijne moeder, die haren afschuw tegen het gedrogtelijke kind, dat zij ter wereld gebragt heeft, te kennen geeft. Eigenaardig overeenkomstig met onze Europesche begrippen is de toekenning van de grootste slimheid aan deze wanstaltige godheid; immers onze kreupelen en gebogchelden worden ook als slimmer dan welgeschapen menschen beschouwd. Men denke ook aan Hephaestos. — De olifants-snuit heet *toelali;* de olifantstanden *gading;* de tanden op koonen en voorhoofd *dangstra*. Het schijnt wel, dat hem noch de gedrogtelijke snuit en tanden, noch de vier armen als een' daemon bestempelen; hij heeft op Java en in Indië immers ook gestadig vier armen. Zijne vereering bepaalt zich tot de tempels van Siva, waar te gelijker tijd ook Oema, Ganesa en al wat tot de familie en het gevolg van de hoogste godheid behoort, te zamen vereerd wordt.

Pl. V.

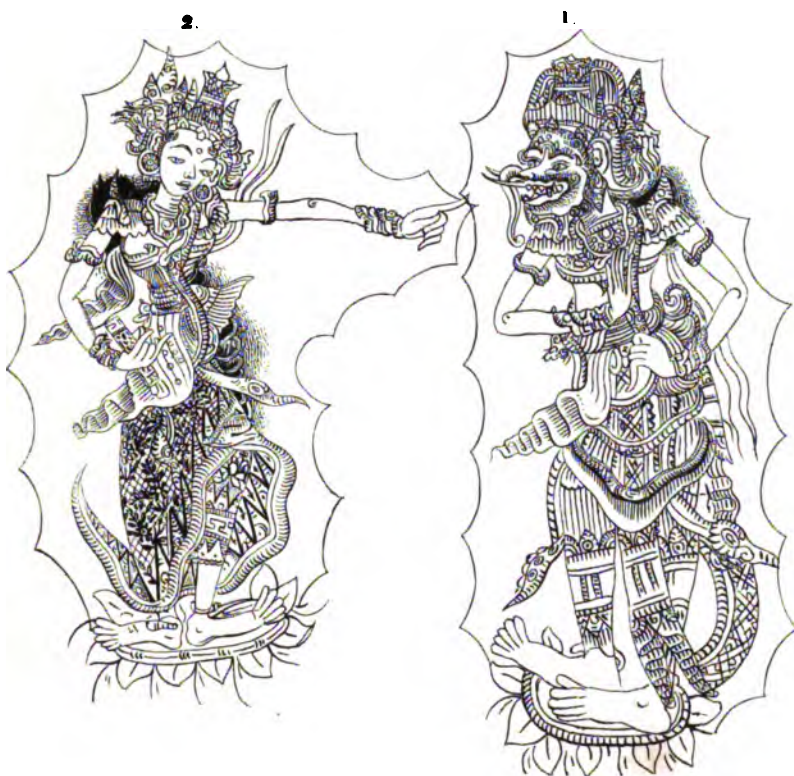

Pl. VI.

2.
1.

Jama. De god des doods en der straffende en beloonende geregtigheid na den dood. Hij heet ook *Sang Hjang D'arma* (de god der geregtigheid), *Preta-râdja* (de koning der overledenen). Dat hij, hoewel een god (geen Raksâsa), met de attributen der daemonen voorgesteld wordt, laat zich verklaren uit de vrees, die men voor zijne straffen heeft.

De slagtanden worden genoemd *sijoeng* of *tjaling*. Zijn wapen is *danda-gni*, de vuurvlammende ægterstaf. Dien staf hebben wij ook bij Brahma en bij Wisjnoe gezien, maar zonder eenige duidelijke beteekenis. Buitendien voeren de panditas den staf (padanda), die ook hunne straffende magt aanduidt. De gedaante van den staf van Jama is echter die van een werkelijk wapen, vgl. de *badjra* van Indra. — Bijzondere vereering heeft Jama niet, maar hij is aan den eenen kant gelijk gesteld met Siva, aan den anderen met Kâla; zie in het uitgegeven stuk der Oesana Bali, op het einde, de aanroeping aan Kâla. Ook over zijne functiën in de benedenwereld (*naraka*), die zeven afdeelingen heeft, ziet men een weinig uit de Oesana Bali; hij kookt de misdadigers in een' koperen ketel. — Volgens zijn oordeel gaan de zielen der overledenen of in den hemel (*Indraloka*), of in eene van de hellen over; alles echter maar voor een' bepaalden tijd.

R. FRIEDERICH.

Bijdrage tot de kennis der binnenlandsche rijken van het westelijk gedeelte van Borneo.

§ 1.

Landak.

Te midden van de rijken Sambas, Mampauwa, Pontianak, Taijang, Sangouw en Borneo-proper of Braunie, ligt het rijk Landak, hetwelk naar gissing van 't noorden tot het zuiden 125 en van het oosten tot het westen 162 Engelsche mijlen groot is. Door de natuur gezegend met groote bevaarbare rivieren en eenen rijken grond, is dit land bestemd voor eenen levendigen handel en een' hoogen trap van stoffelijke welvaart. Bevrucht met de kostbaarste delfstoffen, zoo als diamanten en goud(*), rijk aan was, die bij honderden pikols in het wild gevonden wordt, vogelnestjes, *tenkawang* (eene grondstof om olie uit te vervaardigen), ijzerhout, dat vooral zeer gewild is, en overvloeijende van talrijke voortbrengselen meer, mag het eene voorraadschuur van rijkdom genoemd worden. Doch die voorraadschuur ligt nog gesloten en ongebruikt, want de inboorlingen staan op zulk een' lagen trap van geestontwikkeling en beschaving, dat zij, te midden van zoo veel overvloed, in een' beklagenswaardigen staat van armoede en ellende voortleven. Door zwaren handenarbeid moeten ze zich van het dringendste levensonderhoud trachten te voorzien, omdat ze ook met de eerste beginselen van den landbouw slechts oppervlakkig bekend zijn, en omdat de grond wel rijke mineralen en andere kostbare voortbrengselen bezit, maar slechts op enkele plaatsen met eene vruchtbare laag bedekt is. Bovendien worden de mijnen op zulk eene ruwe en onregelmatige wijze bewerkt, dat ook dikwijls die vruchtbare gedeelten nog verwoest worden en zelfs het gras hier en daar niet meer wil opschieten. Regelmaat en orde in het bewerken der mijnen, onderwijs en leiding in den landbouw, en een levendige handel en soheepvaart zouden dus de middelen zijn, waardoor dit land zijne bestemming bereiken en de bevolking gelukkig worden zou.

Wij zullen thans bij die bevolking eenigen tijd stilstaan, om haar meer van nabij te leeren kennen. De vorst en de vorstelijke familie zijn Maleijers, gelijk ook vele Maleijers in de hoofdplaats Landak en elders wonen; waar-

(*) De voornaamste plaatsen voor het zoeken van diamanten zijn aan de rivier Djamboe. Te Ontoro is onder anderen zoo veel goud in een riviertje, dat één man in tien dagen een bonkal vindt; men graaft het zelfs onder de huizen.

schijnlijk dagteekent deze Maleische suprematie eerst sedert den tijd, dat het Maleische volk tot het islamisme is overgegaan, ofschoon de volksoverleveringen het tegendeel schijnen aan te duiden. De legenden, die daaromtrent in omloop zijn, komen op het volgende neer. Er heerschte te Angrat, de toenmalige naam van het rijk, op dezelfde plaats, waar tegenwoordig de kampong Mandoor gelegen is, een vorst, mede ANGRAT genoemd. Hij was nog een heiden. Op zekeren tijd werd hij, in een' droom, aangezet en opgewekt om eene maagd te huwen, DARA ITAM genoemd, maar die hij volstrekt niet kende. Bij zijn ontwaken verzamelde hij zijne rijksgrooten en deed bij hen onderzoek naar de maagd, zoo als zij hem in den droom verschenen was, maar niemand hunner kende zulk eene vrouw. Toen beval hij, dat men in het gansche rijk onderzoek moest doen, en ziet — eindelijk trof men in de dessa Salimpat, aan de kwala (monding der rivier) Daït eene maagd aan, die volkomen geleek naar het beeld dat de vorst beschreven had. Te vergeefs echter trachtte men haar over te halen om voor den koning te verschijnen; zij weigerde volstandig, zoodat men zich verpligt zag, tot eene list zijne toevlugt te nemen. De maagd was bekend als zeer ervaren in het toedienen van geneesmiddelen, en zoo begaf de vorst zich in persoon tot haar, voorgevende dat hij ziek was. Voor hare woning gekomen, haalde men haar met zeer veel moeite over om den kranke in het vaartuig een bezoek te brengen; slechts de schildering van de vreeselijke smarten des lijders trof haar hart en bewoog haar om in het vaartuig den voet te zetten; maar naauwelijks had zij dit gedaan, of op een te voren afgesproken teeken, liet men het touw los, en roeide met haar naar Angrat, waar de vorst haar huwde. Eenigen tijd later, was een Daijak van Banjerwassing tot Angrat doorgedrongen, en had aldaar, op last van zijn' vorst, het hoofd van een' der naastbestaanden van den koning van Angrat gesneld en met zich gevoerd. De koning, hierover ten uiterste vertoornd, beloofde aan hem, die dezen moord zou wreken, vele schatten, ja alles wat hij maar mogt verkiezen, zoo hij het hoofd van den moordenaar aan den koning bezorgde. Een jongeling, RIA SINIR genoemd, vroeger de minnaar van DARA ITAM, aan wien zij eeuwige trouw gezworen had, volvoerde dien last, en kon nu eischen al wat hij verlangde. Hij vroeg het voorregt van uit al de vrouwen van den koning er eene te mogen kiezen. Zij verschenen voor hem. Op last van den vorst, had DARA ITAM zich met asch en houtskolen zwart en onkenbaar gemaakt, maar evenwel herkende de jongeling zijne geliefde en eischte haar. De vorst moest zijn woord gestand doen, en RIA SINIR vertrok met zijnen schat naar de dessa Djiring aan de rivier Mentjoekei gelegen. Maar gloeijende van schaamte bekende zij aan haren minnaar, dat zij de vrucht van haar eerste huwelijk onder het hart droeg, en bad hem, om hunne vereeniging uit te stellen, tot dat die banden zouden geslaakt zijn. RIA SINIR willigde hare bede in, en kort daarna beviel zij van eenen zoon. Ouder geworden, nam hij het Mohamedaansche geloof en den naam van ABDOEL KAHAR aan. — Ondertusschen was de koning van Angrat radeloos om het verlies van zijne meest beminde echtgenoote DARA ITAM, en stierf van verdriet. Na zijnen dood

raakte zijn rijk in verwarring, het volk verliep, en de rijksgrooten (poenggawa's) verlieten het land.'— ABDOEL KAHAR, opgegroeid tot een' man van een' ondernemenden aard, stichtte later een ander rijk, waarvan hij den hoofdzetel verplaatste naar Moengoe, naderhand, zoo als wij zien zullen, Landak genoemd. Door deze gebeurtenis en op die wijze ontstond de Mohamedaansche dynastie. Een der afstammelingen en opvolgers van ABDOEL KAHAR is later met eene vorstin van Soekadana gehuwd, en heeft als een blijk van vriendschap en toegenegenheid, de beroemde diamant *Sigima*, thans *Dano-Radja* genoemd, ter grootte van een duivenei, aan het rijk van Soekadana ten geschenke gegeven, en een' anderen steen, *Sepalé* genoemd, als eene huwelijksgift aan zijne echtgenoote geschonken. Door deze omstandigheid is Moengoe (Landak) met Soekadana in verbond getreden, tot dat een der radjas van Soekadana eene vorstin van Moengoe liet wegrooven, om den zetel van beide rijken onder één gebied te brengen. De hoofden van Moengoe, hierover ontevreden en verstoord, zonden drie hunner als gezanten naar Bantam op het eiland Java, toen een der magtigste en beroemdste rijken van den Archipel, om den sulthan aldaar twee groote diamanten aan te bieden, en hem te verzoeken, hun hulp en bijstand te verleenen tegen deze verraderlijke en misdadige handelwijze van den vorst van Soekadana. De sulthan willigde hun verzoek in, en zond eene expeditie van twee schepen met eene talrijke bemanning, die in weinig tijds Soekadana bemagtigden en vernielden, en de vorstin weder naar Moengoe voerden. Een harer zonen werd op den troon van Soekadana geplaatst, maar werd tevens cijnsbaar aan Bantam, hetwelk mede in het bezit geraakte der twee groote diamanten. Aan het rijk van Moengoe werden door den sulthan twee stukken geschut gegeven, die vroeger aan Soekadana behoorden, tot een teeken, dat het tot geen cijnsbaarheid aan dit rijk meer verpligt was; ook werd bij die gelegenheid de naam van »Moengoe" veranderd in dien van »Landak", hetwelk »stekelvarken" beteekent, dewijl het volk van Landak, even als de stekelvarkens, gaten graaft, om diamanten te zoeken. De sulthan van Bantam sloot daarenboven een kontrakt met den vorst van Landak, van den volgenden inhoud: »Bantam belooft en zweert zijne vriendschap aan Landak, maar dewijl het de wapenen van Bantam zijn, die het regt van Landak hebben gehandhaafd, verlangt het, dat alle diamanten aan de kroon van Bantam zullen komen voor de halve waarde, waarvoor zij dáár kunnen worden verkocht." Dit kontrakt was op koperen bladen gegraveerd, die echter door een' zwaren brand zijn verloren geraakt. De Landakkers voldeden vroeger trouw aan deze overeenkomst, terwijl wederkeerig te Landak altoos twee »pantjallang" van Bantam aanwezig waren, om hen te beschermen. Een jaar na de stichting van het rijk van Pontianak, in 't laatst der vorige eeuw, kwam de heer VAN DER PALM, met een paar rijksgrooten van Bantam, te Landak, om namens den sulthan kennis te geven, dat Bantam zijne regten op Landak aan de Oost-Indische kompagnie had afgestaan.

Na dezen vlugtigen blik op de geschiedenis van Landak, zullen wij thans iets zeggen over de wijze van bestuur en regtspleging, onder het Mohame-

daansche gedeelte der bevolking in zwang. De vorst regeert over het geheele land, en heeft zijnen rijksbestuurder, die zijne bevelen ten uitvoer brengt. Bovendien zijn er vier rijksgrooten of stedehouders »penggawa's" genoemd, die ieder over een distrikt of rivier het gezag voeren, en onder zich nog twee hoofden (mantri's) hebben, om hen in de uitoefening hunner functiën bij te staan. De vorst heeft volstrekt geen jurisdictie over het heidensche gedeelte (de Daijaks) zijner bevolking; dezen hebben hunne eigene regtspleging, maar gehoorzamen overigens de bevelen van den vorst of van hunnen pengawa. Zij zijn verpligt den vorst, den rijksbestuurder, de vier penggawa's en acht mantris van rijst, hoenders en zelfs van geld bij feesten te voorzien. Leveren zij het gevraagde niet geregeld en tijdig, dan worden hunne vrouwen en kinderen als slaven weggevoerd. De Maleijers daarentegen staan absoluut in alle opzigten onder het gebied van den vorst, die mede hun regter is. Wat de wijze betreft, waarop het regt wordt uitgeoefend, daaromtrent teekenen wij het volgende aan.

Wanneer iemand misdaan heeft, wordt hij bij den vorst gebragt, die, bijgestaan door zijne vier penggawa's, zijne misdaad onderzoekt, en, zoo hij schuldig bevonden wordt, de volgende straffen oplegt. Wanneer een mindere zijnen meerdere vermoordt, wordt hij zonder onderzoek naar de aanleiding tot zijne misdaad of de omstandigheden waaronder zij geschiedde, ter dood gevonnisd. Een moordenaar wordt altoos met hetzelfde wapen, waarmeê hij den moord beging, ter dood gebragt. Wanneer iemand een ander van den zelfden stand, die niet schuldig is aan misdaad, vermoordt, is zijne straf de dood. Wanneer een meerdere zijnen mindere zonder iets misdaan te hebben ter dood brengt, kan hij zulks afkoopen, betalende aan den vorst *f* 123. Als iemand eens anders vrouw met haren wil vervoert, worden zij beiden ter dood veroordeeld en met eene koord gewurgd. Het wurgen geschiedt met eene koord van zeven witte garens. Indien onder het wurgen de koord breekt, of de lijder, nadat men hem reeds afgenomen heeft, weder bijkomt, is hij vrij. Verkrachting van eens anders vrouw, sleept den dood door wurging van den misdadiger na zich. Een diefstal van hooge waarde wordt gestraft door wurging. De dader van een' geringen diefstal wordt met eene correctie vrijgelaten; zoo hij zich echter meermalen daaraan heeft schuldig gemaakt, wordt hij insgelijks gewurgd. Zoo eene maagd of eene weduwe, wier man reeds langer dan een jaar dood is, van een kind bevalt, wordt aan vader en moeder ieder eene boete van *f* 160 opgelegd; die niet betalende, worden zij slaaf. Zoo de vorst of een der penggawa's iemand geroepen heeft, en hij heeft voor zijn lang uitblijven geen gegronde redenen, wordt hem eene boete van *f* 40 opgelegd, ten voordeele van den vorst of den penggawa, waaronder hij behoort. Wanneer de inwoners der kampong Landak zich op vrijdag niet in de missighit (moskée) vertoonen, om daar hun gebed te doen, worden zij door de geestelijkheid met de volgende boeten gestraft: de vorst met *f* 10, een penggawa met *f* 6, een gegoede inwoner met *f* 2, een arme met *f* 1, en een kind met *f* 1, welk geld aan den penghoeloe wordt ter hand gesteld tot onderhoud der missighit.

Wij zullen thans meer uitvoerig den toestand van het heidensche gedeelte der bevolking, de eigenlijke zuivere aborigines van het land, de Daijak, beschouwen. Ze leven in hunne kampongs onder een hoofd, *thouwa* genoemd, die echter geene magt heeft, geene straffen mag opleggen en slechts als de oudste geraadpleegd worden. Ze wonen in zeer lange huizen, welke hoog van den grond gebouwd zijn; één huis maakt dikwijls eene geheele kampong uit, van verschillende lengte, soms tot zes- of zevenhonderd voeten lang. De daken loopen tot bij den grond neder en hebben valkleppen, die zij »lawang" of deuren noemen. Zoo veel deuren als er in het dak zijn, zijn er ook huisgezinnen. Het huis is in het midden afgeschut; de eene helft maakt een voorvertrek uit, dat over de geheele lengte doorloopt, de andere is in kleine kamertjes verdeeld, waarin de getrouwden vernachten; de ongetrouwden wonen boven het voorvertrek. Hunne huizen zijn zeer morsig, daar zij er allerlei goederen in bergen. Hun huisraad is zeer gering en bestaat slechts uit eenige potten en manden. Voor waterkruiken gebruiken ze bamboesen. Zeer zelden vindt men Daijaks, die gebruik van hoofddoeken maken; zij hebben tot dat einde slechts een stuk schil of schors van een' boom; een dergelijk stuk dient om hunne schaamte te bedekken, overigens zijn zij naakt. De vrouwen dragen niet anders dan een kort kleedje, 't welk haar ligchaam slechts van onder den navel tot boven de knieën bedekt. Bij feesten wordt echter, zoo zij ze magtig kunnen worden, ook wel van andere kleederen gebruik gemaakt. Ze zijn groote liefhebbers van sieraden; de mannen schatten tanden van menschen, die zij zelve geveld hebben, het hoogste; ze hangen die dan aan een snoer als een halsband om hunnen hals; hebben ze geen menschentanden, dan gebruiken ze die van beesten. Ook groote koperen braseletten aan armen en dijen, een buikband van zeehoorn, ringen aan de vingers en in de ooren behooren tot belangrijke versierselen. Hunne oorspronkelijke wapens zijn de klewang (eene soort van korte sabel), de gollok (eene soort van kapmes), het blaasroer met vergiftigde pijlen, pieken, harpoenen, schilden en harnassen van beesten-vellen gemaakt. Ze zijn groote liefhebbers van lilla's (eene soort van geschut) en geweren, die zij van de Maleijers en Chinezen koopen.

Wat hun aard en karakter betreft, zijn ze van nature goedaardig, trouw en eerlijk; zoo iemand, wie het ook zij, hun iets in bewaring geeft, zullen ze daarvoor zoo veel zorg dragen, als voor hun eigen goed. Voor een maatschappelijk leven zijn zij zeer vatbaar, waarvan onder anderen ten voorbeeld kan strekken, dat vier hunner kampongs in de Landak ieder van 600 tot 1000 menschen bevatten, een genoegzaam bewijs, dat zij afkeerig zijn van een zwervend leven en niet dan gedwongen daartoe overgaan. Men noemt de bewoners dezer vier kampongs »onwilligen," omdat zij eenige jaren geleden een' penggawa en zeven Maleijers hebben vermoord, die bij hen kwamen om rijst enz. voor den vorst op te eischen; de andere kampongs, welke onderdanig aan den vorst zijn, bevatten zelden boven de 50 huisgezinnen, daar zij zich hoe langer zoo meer landwaarts in begeven, om be-

vrijd te blijven van die gedwongene giften, die hen, wanneer zij daaraan niet voldoen, tot slaaf maken. Tabak of wat het van dien aard ook zijn moge, moeten zij van den vorst of hunnen penggawa koopen; als zij het bedrag der waarde niet binnen het jaar voldoen, neemt het jaarlijks met eene verdubbeling toe, zoodat ze binnen eenige jaren buiten staat zijn, daaraan te voldoen, en dan natuurlijker wijze slaaf worden. Ze zouden even gaarne als de Maleijers digt aan de groote rivier wenschen te wonen, om handel te drijven, doch zij zijn verpligt, hoe langer zoo meer landwaarts in te dringen, om bevrijd te blijven van het onderhoud te geven aan den vorst, de penggawa's of andere Maleijers, die hun tot hunne laatste rijst zouden ontnemen, welke bovendien niet dan zelden toereikend is voor hun onderhoud. Zucht om rijkdommen te verkrijgen bezielt hen ook, daar onderscheidene rijken onder hen geweren, draaibassen en gouden krissen bezitten. Moordzuchtig zoude men hen kunnen noemen, daar zij zelfs vrouwen en kinderen vellen en dit als eene groote daad beschouwen. Maar men moet wel in het oog houden, dat de gewoonte van oudsher dit medebrengt; door zulk eene daad te plegen verkrijgen zij de eer van een eigen huis te mogen hebben. Doch er valt omtrent dit zoogenoemde koppen snellen nog veel aan te merken. Wanneer een kampong met eene andere in vijandschap leeft, zoekt de een den anderen de loef af te steken, om een kop te snellen; de verliezende partij (dat is de familie van den verslagene) zoekt dan daarvoor wraak; zoo zij intusschen het ongeluk heeft van uitgaande bovendien nog geveld te worden, dan komt de overwinnaar en legt haar eene boete van twaalf sp. matten op, zeggende: »Bij u waren wij overwinnaars en in onze kampong zijn wij het ook geweest, betaal nu, en wij zullen vrede sluiten van twee, drie of zoo veel jaren als gij verkiest; na het einde daarvan kunt gij de wraak hervatten." Zoo loopt de zaak af, maar zoo duren de veeten ook altoos voort. Ondertusschen kan men, ook in weerwil dezer barbaarschheid, als zeker aannemen, dat, zoo men hen met regt en billijkheid behandelt, zoo men alle willekeurige handelingen van de hoofden zoekt tegen te gaan, er niet veel jaren noodig zijn, om hen in ons belang over te halen, en dat volk, dat thans nog op zulk een' lagen trap van beschaving staat en in zulk eenen rampzaligen toestand verkeert, in eene zachte en vredelievende en gelukkige natie te herscheppen.

Wij eindigen met nog eenige algemeene bijzonderheden omtrent Landak mede te deelen. Even als vele inlandsche grooten, al bezitten zij ook overigens de beste hoedanigheden, zijn ook hier de vorsten geneigd om hunne onderdanen als slaven te behandelen, te knevelen en zware boeten op te leggen, en daarin is eene voorname oorzaak van het verval der diamantmijnen en van andere middelen van bestaan en welvaart te zoeken. In 1822 waren er slechts tien mijnen, welke door honderd en zeventig Chinezen bewerkt werden, voor rekening van den vorst of eenen penggawa. De winsten, die op zulk eene mijn vallen, komen aan de bewerkers, doch dezen zijn verpligt, de diamanten aan den eigenaar der mijn te verkoopen, die hun zelden meer dan $\frac{1}{10}$ der waarde op de plaats zelve daarvoor

geeft en hun daarenboven goederen opdringt, waar hij 100 per cent op wint; zoodat hij de diamanten voor $\frac{1}{20}$ der waarde koopt. Stelen moet derhalve van zelfs hieruit voortvloeijen, doch zoo zij daarop betrapt worden, moeten zij dagen lang voor straf tot aan den hals in het water staan. De rijksbestierder, verbitterd dat er geene diamanten gevonden worden, dewijl de Chinezen hem op die wijze te slim zijn, verbiedt hun het graven op die plaatsen waar dezelve in overvloed zijn, en laat hen wroeten waar niets te halen is, en zoo doende loopt de een na den anderen weg. Het verval van den handel is aan eene dergelijke reden toe te schrijven: want het is den gemeenen man verboden te handelen, alvorens daartoe verlof verkregen te hebben. Als het nu tijd is, dat de padie bij de dieper landwaarts inwonende Daijaks gesneden wordt, zoo wordt het den gemeenen man verboden op die plaatsen te handelen; de vorst en penggawa's nemen dan dien geheelen handel alleen voor zich; zij zenden zout, tabak, enz. met praauwen op, en verruilen die artikelen tegen rijst; het zout verkoopen zij tot *f* 560 de koijang, de kranjang tabak van *f* 30 tot *f* 60 al naar de schaarschte, en de rijst nemen zij in ontvangst tegen *f* 4 de pikol; ongehoorde winsten verkrijgen zij daardoor, vooral als men in aanmerking neemt, dat zij te Pontianak het zout de koijang voor *f* 180, de tabak de kranjang voor *f* 8 koopen, en de pikol rijst voor *f* 6 verkoopen. Als de rijksgrooten nu zien, dat hunne koopwaren niet meer gewild zijn, staan zij den handel als eene gratie aan den gemeenen man af, die zijne koopwaren op krediet verkoopt, jaren lang naar zijn geld moet wachten, en geen ander regt hoegenaamd heeft, hierop verhaal te zoeken, dan de schuldbekentenis voor de ½ of ¼ der waarde aan zijnen penggawa te verkoopen; deze pakt den schuldenaar als slaaf op, voert hem weg en verkoopt hem te Pontianak met 1000 percent winst.

---

§ 2.

Taijang.

Taijang is gelegen tusschen de rijken Pontianak, Landak, Simpang en Sanggouw en beslaat eene oppervlakte van 625 □ uren. De rivier Kapoeas, die hare uitwatering in zee in het rijk van Pontianak heeft, doorsnijdt Taijang in twee deelen, waarvan het noordelijke mede Taijang en het zuidelijke Meliau genoemd wordt. Behalve deze rivier zijn er nog veel bevaarbare rivieren en meren, die aan de gemakkelijkheid van transportmiddelen veel toebrengen. Speciaal uit de rivier Meliau worden alle bovenlanden van gambir voorzien. De grond levert, behalve padi en suikerriet, vele soorten van aardvruchten op. De aarde bevat in zich goud, ijzer, diamanten en tin.

Wij laten hier een' staat der bevolking volgen, op de plaats zelve opgemaakt in het jaar 1822, volgens welken het geheele rijk slechts 8322 inwo-

ners telt. Wij herinneren hierbij, dat de bevolking voornamelijk aan de rivieren woont, en de distrikten dus naar die rivieren genoemd worden.

DISTRIKTEN.	NAMEN DER DESSA'S.	DAIJAKS.	MALEIJERS.	CHINEZEN.	TOTAAL.
Rivier Taijang.	Taijang	»	420	126	546
	Sangiang	96	»	96	192
	Kenalas	360	»	»	360
	Riboen-mensabal	342	»	»	342
	Taba	480	»	»	480
	Riboen-sengarat	1380	»	»	1380
	Parouwang	540	»	»	540
Rivier Battang-Tarang.	Menawang	240	»	»	240
	Moengo-tampar	72	»	»	72
	Nawang	96	»	»	96
	Moengoe-manak	90	»	»	90
	Seroempong	90	»	»	90
	Moija	180	»	»	180
	Taij	360	»	»	360
	Berouwa	240	»	»	240
	Malé	360	»	»	360
	Tebang	240	»	»	240
Rivier Kapoeas.	Kamiloen	480	»	»	480
	Tjampide	120	»	»	120
	Bekat	108	»	»	108
	Rantoe-boeloe	108	»	»	108
Rivier Meliau.	Meliau	»	54	»	54
	Tepping-tingi	»	120	»	120
	Peka	»	30	»	30
	Njata	»	30	»	30
	Joerong	»	60	»	60
	Samindong	240	»	»	240
	Marangou	180	»	»	»
	Mangladaij	120	»	»	»
	Batoe-ampar	360	»	»	»
	Loemboe	90	»	»	»
	Melawie	132	»	»	»
	Totaal	7386	714	222	8322

Behalve hetgeen de vorst geniet van de Daijaks, hetgeen ter waarde van *f* 2 per lawang (huisgezin) bedraagt, ontvangt hij van alle koopvaarders, die deze plaats naar de binnenlanden voorbij varen, *f* 4. De Chinesche bandongs betalen echter meer, daar zulks *f* 24 bedraagt. De Daijaks betalen, behalve aan den vorst, nog rijst aan de rijksgrooten, doch dit is van weinig beduidenis; zij zijn echter verpligt voor den vorst voor niets te werken en materialen te leveren.

§ 3.

Sangouw.

Sangouw is gelegen tusschen de rijken Taijang, Landak, Sambas, Borneo-proper, Tintang, Sekadouw en Mattam, en beslaat ongeveer eene oppervlakte van 747 vierkante uren. Doorsneden van de rivier Kapoeas, waar de grootste vaartuigen in kunnen varen, is het voor den handel een zeer geschikt land. De schoot der aarde levert, behalve het schoonste goud, ook diamanten, maar deze delfstof wordt niet dan door Chinezen en slaven gezocht. Behalve padi, die de grond in eene genoegzame hoeveelheid oplevert, vindt men vele aard- en boomvruchten, waarvan de inboorling, bij gebrek aan padi, ruim bestaan kan.

De sulthan van Sangouw heeft langen tijd de vorsten van Tintang en Sekadouw, zijne naburen, in vijandschap gehouden, om daardoor in het bezit te komen van den alleenhandel, gelijk hij dien van het zout reeds sedert jaren bezit. Over 't algemeen hebben de vorsten der verschillende rijken gedurig twisten en veeten tegen elkanderen, somtijds over zaken, die in onze oogen beuzelingen zijn, maar die voor de bevolking niet zelden de droevigste gevolgen na zich slepen.

De hieronder volgende staat toont de huisgezinnen aan in dit rijk aanwezig; de berekening voor ieder huisgezin is gemaakt, dat de Maleijers door elkander op twintig zielen voor een huis gesteld zijn, dewijl zij vele slaven hebben, en er verscheidene gegoede ingezetenen zijn, wier getal slaven wel honderd beloopt. De sulthan heeft er 150, de pangeran 450 volwassen menschen, zonder de kinderen daaronder te rekenen. De Daijaks zijn op 15 zielen in een lawang gesteld, omdat zij zelden minder dan 4 huisgezinnen in een lawang wonen; dit doen zij om de volgende reden. De sulthan geeft aan ieder lawang een stuk ijzer, waar zij 32 gantangs rijst voor moeten leveren, de rijksbestuurder doet hetzelfde, zoo ook 14 prinsen, die voor ieder stuk ijzer 16, en 8 penggawa's, die 8 gantangs rijst moeten hebben, zoodat ieder lawang 24 stukken ijzer krijgt, om 352 gantangs rijst te betalen. De 24 stukken ijzer kunnen zij voor *f* 10 koopen en de rijst voor *f* 35 verkoopen, zoodat ieder lawang gedwongen *f* 25 te veel geeft. De Chinezen zijn op 6 zielen ieder huisgezin gesteld.

Distrikten.	Namen der Dessa's.	N°.	Daijakkers. Getal huisgezinn.	Daijakkers. Getal zielen.	Maleijers. Getal huisgezinn.	Maleijers. Getal zielen.	Chinezen. Getal huisgezinn.	Chinezen. Getal zielen.	Gen. Totaal. Zielen in ieder Dessa.	Gen. Totaal. Zielen in ieder Distrikt.
rivier Sekajam.	Sangouw	1	»	»	103	2060	390	2340	4400	
	Massaring	2	»	»	40	800	»	»	800	
	Dosang	3	60	900	»	»	»	»	900	
	Landouw	4	15	225	»	»	»	»	225	
	Rapie	5	30	450	»	»	»	»	450	
	Panoengoe	6	60	900	»	»	»	»	900	
	Sedoea.	7	»	»	30	600	»	»	600	
	Boedon	8	20	300	»	»	»	»	300	
	Andaroe	9	80	1200	»	»	»	»	1200	
	Aroet tembelan	10	100	1500	»	»	»	»	1500	
	Koepa	11	15	225	»	»	»	»	225	
	Moira	12	30	450	»	»	»	»	450	
	Monko	13	50	750	»	»	»	»	750	
	Galie	14	40	600	»	»	»	»	600	
	Paley	15	40	600	»	»	»	»	600	
	Poer	16	20	300	»	»	»	»	300	
	Krambé	17	30	450	»	»	»	»	450	
	Semangiet	18	50	750	»	»	»	»	750	
	Santas	19	100	1500	»	»	»	»	1500	
	Sedjongoer	20	20	300	»	»	»	»	300	
	Serankang	21	30	450	»	»	»	»	450	
	Maroek	22	40	600	»	»	»	»	600	
	Sesang	23	30	450	»	»	»	»	450	
	Bantam	24	15	225	»	»	»	»	225	
	Manie	25	40	600	»	»	»	»	600	
	Pontong	26	20	300	»	»	»	»	300	
	Uelak	27	40	600	»	»	»	»	600	20425
r. Mantoearie.	Mantoearie	28	100	1500	»	»	»	»	1500	
	Beloesa	29	20	300	»	»	»	»	300	
	Soengie bakkamoe	30	10	150	»	»	»	»	150	1950
Semaijas.	Ankodang	31	40	600	»	»	»	»	600	
	Semaijas	32	20	300	»	»	»	»	300	
	Tioep	33	6	90	»	»	»	»	90	
	Ampar	34	20	300	»	»	»	»	300	
	Meradja	35	8	120	»	»	»	»	120	
	Tabien	36	5	75	»	»	»	»	73	1485
rivier Kapoeas.	Bade anging	37	40	600	»	»	»	»	600	
	Mana	38	30	450	»	»	»	»	450	
	Sedjatouw	39	15	225	»	»	»	»	225	
	Waij bandan	40	10	150	»	»	»	»	150	
	Randoe	41	10	150	»	»	»	»	150	
	Bale nangang	42	20	300	»	»	»	»	300	
	Mankaijas	43	10	150	»	»	»	»	150	
	Antake	44	15	225	»	»	»	»	225	
	Bentang battang	45	30	450	»	»	»	»	450	
	Batoe blang	46	9	135	»	»	»	»	135	
	Malang	47	30	450	»	»	»	»	450	
	Tienkas	48	30	450	»	»	»	»	450	
	Manko doea	49	30	450	»	»	»	»	450	
	Kadoekoel	50	12	180	»	»	»	»	180	
	Soengi Kapar.	51	30	450	»	»	»	»	450	4815
	Generaal Totaal		1525	22875	173	3460	290	2340	2088	28675

Wat den regeringsvorm betreft, is het den vorst niet geoorloofd, iets te beslissen of te regten voor hij de toestemming zijner onderdanen heeft verkregen; maar hij heeft middelen genoeg om hen te knevelen. Bij voorbeeld: wanneer een Daijak een' moord begaan heeft, maakt de vorst hem slaaf; indien hij de dochter van een' der inwoners vraagt om als bijzit te onderhouden, wordt de inwoner, bij eene weigering, met eene boete gestraft; de minste misstap wordt met eene boete betaald. Een slaaf, voor de mishandeling van zijnen meester bij den vorst regt zoekende, verkrijgt geene andere voldoening dan dat hij van zijn' meester wordt afgenomen, om bij den vorst zonder kost of loon te blijven dienen.

Het getal goudmijnen, in het rijk van Sangouw aanwezig, is als volgt:

Goudmijnen	te Sentok,	drie	bewerkt	wordende	door	54	Chinezen.
»	» Sajoe,	een	»	»	»	16	»
»	» Demankarang,	twee	»	»	»	30	»
»	» Soengie moentie,	zes	»	»	»	40	»
»	» Manko doea,	onbek.	»	»	»	200	»
»	» Kapeet,	twee	»	»	»	30	»

Behalve dezen zijn er nog diamantmijnen, maar dezen worden door de slaven van den sulthan bewerkt.

Al de mijnen zijn gelegen aan de groote rivier; want het is verboden, om aan de rivier Sekajam, waar veel goud en diamanten gevonden worden, te graven; de reeds genoemde mijnen, die voor rekening van den rijksbestierder bewerkt worden, geven den bewerkers weinig voordeel, daar zij, behalve dat zij verpligt zijn, hunnen tabak en kleedjes bij den eigenaar der mijn duur in te koopen, nog voor het bewerken van den grond van een tot drie bonkals goud per mijn in 't jaar aan den sulthan moeten betalen. De diamantmijnen worden door slaven van den sulthan bewerkt; deze menschen krijgen voor hun werken niets, dan wanneer zij eenige diamanten gevonden hebben; dan ontvangen ze voor een karaat een blaauw kleedje.

De Daijaks, woonachtig aan de rivier Marankian, zijn onmiddellijk aan den vorst verbonden, dewijl aldaar de grootste diamanten worden gevonden; zij moeten soms de steenen, die zij vinden, voor eenen niet noemenswaardigen prijs geven. Zij zijn echter niet gehouden te graven, dan wanneer zij, door een misgewas, de hun opgelegde belasting niet kunnen voldoen.

Zoo even is melding gemaakt van hetgeen de Daijaks moeten opbrengen. De Daijaks, in de nabijheid der vorstelijke woning, zijn aan minder belasting onderhevig; ze betalen slechts aan den sulthan 20, rijksbestierder 16, prinsen 10, en penggawa's 8 gantangs rijst voor ieder stuk ijzer; maar voor die 112 gantangs rijst, welke zij minder opbrengen, zijn zij verpligt tot andere diensten, zoo als het leveren van materialen, praauwen, enz. Behalve de inkomsten, die de vorst van de Daijaks en de goudmijnen verkrijgt, ontvangt hij van alle opvarende vaartuigen inkomende regten of tollen voor den doorvoer.

Ook de handel op de rivier Sekajam is bij uitsluiting het eigendom van den vorst, waardoor voor den handelaar geen andere weg open blijft, dan zijn goed goedkoop te verkoopen, of wel naar de dieper landwaarts in gelegene rijken te vervoeren.

---

§ 4.

Sekadouw.

Het rijk Sekadouw beslaat eene oppervlakte van ongeveer 526 vierkante uren. Het is gelegen tusschen de rijken Sintang, Mattam en Sangouw. Behalve de rivier Kapoeas, die dit rijk van het oosten naar het westen doorstroomt, zijn er nog verscheidene armen, waarvan de voornaamste de Sekadouw is. Buiten de rijst en eenige andere aardgewassen levert de grond zeer schoon goud op.

De getallen der bevolking blijken uit den volgenden staat:

DISTRIKTEN.	NAMEN DER DESSA'S.	DAIJAKS.	MALEIJERS.	CHINEZEN.	TOTAAL.
Rivier Sekadouw.	Sekadouw	»	750	1788	2538
	Mantrap	»	150	»	T50
	Makassan	300	»	»	300
	Pehatoe	»	150	»	150
	Mengarat	500	»	»	500
	Koenkang.	300	»	»	300
	Nibong Pamale	150	»	»	150
	Batoe-dingding	500	»	»	500
	Taman	400	»	»	400
	Mantoeka	400	»	»	400
	Nanga-taman	200	»	»	200
	Soengi Merawe	300	»	»	300
	Monko	400	»	»	400
	Koman	500	»	»	500
	Mahap	300	»	»	300
	Sintaban	100	»	»	100
	Jankeet	100	»	»	100
	Tekan-boeroe	50	»	»	50
Rivier Kapoeas	Sensali	150	»	»	150
	Oeba	200	»	»	200
	Paniti	300	»	»	300
	Koejeet	200	»	»	200
	Linkop	100	»	»	100
	Karang-panga.	200	»	»	200
	Malas	100	»	»	100
	Karibang	200	»	»	200
	Keda	300	»	»	300
	Merobang	100	»	»	100
	Soengi aija	400	»	»	400
Rivier Balitang.	Menawas	300	»	»	300
	Onsar	»	150	»	150
	Morlang	3340	»	»	3340
	Totaal	10390	1200	1788	13,378.

De Maleische bevolking van dit rijk is ook in schijn Mahomedaansch, doch wel beschouwd zijn zij nog echte Daijaks, daar zij, in strijd met hunne godsdienst, koppen snellen, daarbij arak drinken, en rondom dezelve dansen. Het regt wordt door hen op eene zonderlinge manier uitgeoefend. Zoo een

paar menschen geschil hebben, worden zij voor den vorst gebragt, die hun gebiedt, zich van een' haan te voorzien; dezen laten zij vechten, en de eigenaar van den verliezenden haan wordt in het ongelijk gesteld.

De goudmijnen worden aldus bewerkt:

te Soengie aija 4, bewerkt wordende door 200 Chinezen.
» » lenkop 2 » » » 50 »
» Kalakoe 1 » » » 40 »

De mijnwerkers betalen voor het bewerken van den grond van één tot drie bonkals goud in 't jaar aan den vorst; daarenboven wordt hun door den vorst een zeker getal goederen opgedrongen voor eene bepaalde waarde in geld van ƒ 32 en moeten zij daarvoor een bonkal goud geven. Voor de 200 gantangs rijst, die hun wordt gegeven, en de twee stukken zwart linnen hetzelfde.

Behalve hetgeen de vorst van de goudmijnen trekt, heeft hij eenige inkomsten van de Daijaks, in rijst bestaande. Ieder huisgezin is verpligt jaarlijks 90 gantangs rijst te leveren, waarvan er 50 voor den vorst en de andere 40 voor de rijksgrooten zijn; bovendien moeten de Daijaks voor niets bij den vorst werken en materialen leveren.

---

§ 5.

Sintang.

Sintang is gelegen tusschen de rijken Sekadouw, Sangouw, Borneo-Proper en vele onafhankelijke rijkjes; het beslaat nagenoeg eene oppervlakte van 863 vierkante uren. Doorsneden van vele groote bevaarbare rivieren, en vol van groote meren, strekt dit den handel, als middel van transport, niet alleen tot groot gemak, maar leveren deze zoo vischrijke meren bovendien aan de inboorlingen eenen grooten tak van winstgevende broodwinning op. Voornamemelijk komt daarbij in aanmerking de kuit der visschen, welke zij deels gedroogd en deels ingelegd bij duizende ponden jaarlijks afvoeren; de visschen op zich zelve hebben echter door de groote hoeveelheid, en ook door schaarschheid van zout, voor den uitvoer geene waarde hoegenaamd. Bij meerderen toevloed van zout zou dit zeker in vervolg van tijd een veel belovende tak van handel worden. De bergen leveren ook eene menigte vogelnestjes op; maar, wegens gebrek aan deskundigen voor het bewaken en oppassen der plaatsen, worden deze verwaarloosd. Een der voornaamste artikels van handel, dat veel gewild is, en hier bij honderden pikols gevonden wordt, is de was; doch de overvloed en schaarschheid kenmerken zich vooral naar gelang der drooge of natte jaren, daar de natte jaren, volgens zeggen van alle deskundigen, zeer nadeelig zijn voor het inzamelen van dit artikel. Ook rottan vindt men alhier in overvloed. Behalve de voornoemde artikels, levert de schoot der aarde goud, 't welk men onder anderen van de beste hoedanigheid te Kaijan aantreft; in de rivier Balimbing wordt veel ijzererts gevonden, en bij stukken uitgehaald, maar 't wordt weinig door de Chinezen gezocht; aan de rivier Pinoe vindt men den zijlsteen op vele plaatsen. Een paar dagreizens de rivier Sepoek opwaarts vindt men eene zoutbron; volgens zeggen van de inwoners, zoude men daags vijf gantangs zout van dat water kunnen koken.

Bovendien levert dit land een' overvloed van zeer schoone rijst op, waarvan het in gewone welgeslaagde jaren de geheele benedenlanden voorziet.

Wij laten hier weder een' staat volgen der bevolking.

NAMEN DER			DAIJAKKERS.		MALEIJERS.		CHINEZEN.		GEN. TOTAAL.	
Distrikten.	Dessa's.	N°.	Getal huisgezinn.	Getal zielen.	Getal huisgezinn.	Getal zielen.	Getal huisgezinn.	Getal zielen.	Zielen in ieder Dessa.	Zielen in ieder Distrikt.
rivier Sepoek.	Sintang	1	»	»	1100	11000	150	900	11900	
	Kelaij	2	15	90	»	»	»	»	90	
	Oedang	3	8	48	»	»	»	»	48	
	Koubang	4	15	90	»	»	»	»	90	
	Sekoedjam	5	17	102	»	»	»	»	102	
	Sigondang	6	20	120	»	»	»	»	120	
	Goerong	7	12	72	»	»	»	»	72	
	Seboebon	8	10	60	»	»	»	»	60	
	Sekoetong	9	8	48	»	»	»	»	48	
	Sebitong	10	16	96	»	»	»	»	96	
	Tangong randoe	11	15	90	»	»	»	»	90	
	Kibang	12	8	48	»	»	»	»	48	
	Tangong klampoe	13	9	54	»	»	»	»	54	
	Kapar.	14	20	120	»	»	»	»	120	12938
Tampoenang.	Koeboe	15	6	36	»	»	»	»	36	
	Teboedak	16	8	48	»	»	»	»	48	
	Aour	17	9	54	»	»	»	»	54	
	Pilong	18	7	42	»	»	»	»	42	
	Karang	19	10	60	»	»	»	»	60	
	Maroemoen	20	11	66	»	»	»	»	66	
	Dakan	21	16	96	»	»	»	»	96	
	Tanjong Kilang	22	12	72	»	»	»	»	72	474
rivier Melawie.	Tanjong namo	23	»	»	50	500	»	»	500	
	Soepilang	24	»	»	30	300	»	»	300	
	Banieng	25	»	»	50	500	»	»	500	
	Sidjala	26	»	»	40	400	»	»	400	
	Soengie ana	27	»	»	40	400	»	»	400	
	Taretoeng	28	»	»	40	400	»	»	400	
	Noengoe bantok	29	»	»	30	300	»	»	300	
	Pinang kembar	30	»	»	30	300	»	»	300	
	Batoe kekap	31	»	»	20	200	»	»	200	
	Nanga djita	32	»	»	20	200	»	»	200	3500
Kanienjal	Kanienjal	33	100	600	»	»	»	»	600	600
Baliembing.	Nanga boeloo	34	10	60	»	»	»	»	60	
	Sidjatoe	35	12	72	»	»	»	»	72	
	Peraloeng	36	15	90	»	»	»	»	90	
	Moengoe lalang	37	8	48	»	»	»	»	48	
	Soengie tenboeang	38	7	42	»	»	»	»	42	
	Soengie bonban	39	15	90	»	»	»	»	90	
	Tanjong kelalang	40	7	42	»	»	»	»	42	444
	Transporterende		74	444	»	»	»	»	444	17956

Dis- trik- ten.	NAMEN DER Dessa's.	N°.	DAIJAKKERS. Getal huis- gezinn.	Getal zielen.	MALEIJERS. Getal huis- gezinn.	Getal zielen.	CHINEZEN. Getal huis- gezinn.	Getal zielen.	GEN. TOTAAL. Zielen in ieder Dessa.	Zielen in ieder Distrikt.
Keleboe.	Per Transport		74	444	»	»	»	»	444	17956
	Nanga keleboeboe	41	20	120	»	»	»	»	120	
	Njadoeng	42	8	48	»	»	»	»	48	
	Seboemboeng	43	5	30	»	»	»	»	30	198
Nangiban.	Nangiban	44	125	750	»	»	»	»	750	750
Nangaman.	Soengie boetong	45	10	60	»	»	»	»	60	
	Nanga kelassoe	46	8	48	»	»	»	»	48	108
rivier Kaijan.	Nanga lemassoe	47	18	108	»	»	»	»	108	
	Tanjong goeang	48	12	72	»	»	»	»	72	
	Keradjang	49	10	60	»	»	»	»	60	
	Nanga tenak	50	8	48	»	»	»	»	48	
	Soengi bakka	51	7	42	»	»	»	»	42	
	Nanga soepoe	52	10	60	»	»	»	»	60	
	Langa tabita	53	17	102	»	»	»	»	102	
	Tamboerong	54	7	42	»	»	»	»	42	
	Langaij	55	15	90	»	»	»	»	90	
	Nanga pajak	56	20	120	»	»	»	»	120	
	Batoe biliong	57	16	96	»	»	»	»	96	
	Sanding	58	5	30	»	»	»	»	30	
	Pankal bale	59	8	48	»	»	»	»	48	
	Benoeang	60	10	60	»	»	»	»	60	
	Karangang	61	15	90	»	»	»	»	90	
	Kaban	62	8	48	»	»	»	»	48	
	Brena	63	7	42	»	»	»	»	42	1158
rivier Kapoeas.	Jimela	64	20	120	»	»	»	»	120	
	Kabioe	65	400	2400	»	»	»	»	2400	
	Bedang	66	20	120	»	»	»	»	120	
	Battang lebang	67	400	2400	»	»	»	»	2400	
	Lebang ketjil	68	10	60	»	»	»	»	60	
	Da	69	50	300	»	»	»	»	300	
	Siemba	70	30	180	»	»	»	»	180	
	Mesikoe	71	40	240	»	»	»	»	240	
	Soengie tembaga	72	15	90	»	»	»	»	90	
	Tongo sena	73	60	360	»	»	»	»	360	
	Setoungoul	74	100	600	»	»	»	»	600	
	Marang	75	100	600	»	»	»	»	600	
	Seboeroeang	76	150	900	»	»	»	»	900	
	Kantoe	77	1000	6000	»	»	»	»	6000	
	Riembé	78	100	600	»	»	»	»	600	
	Poerie	79	50	300	»	»	»	»	300	
	Landoe padie	80	50	300	»	»	»	»	300	15570
r. Katoengoe.	Sekapat	81	280	1680	»	»	»	»	1680	
	Marakaij	82	300	1800	»	»	»	»	1800	
	Sekaloe	83	280	1680	»	»	»	»	1680	
	Batoeroe	84	140	840	»	»	»	»	840	
	Moelang	85	400	2400	»	»	»	»	2400	
	Poegoe	86	200	1200	»	»	»	»	1200	9600
	Generaal Totaal		4990	29940	1450	14500	150	900	6590	45340

De handelwijze der vorsten in dit rijk is zeer willekeurig en barbaarsch. Ook de Chinesche bevolking is daaraan onderworpen. De Maleische handelaren der benedenlanden ondergaan hetzelfde lot; eene weigering om iets te verkoopen, omdat hij vooraf weet nimmer zijn geld te zullen verkrijgen, is genoeg om hem eene boete van *f* 1000 te laten betalen; en dit zou hij zich nog laten welgevallen, zoo hij maar gevrijwaard was voor mishandelingen; maar zelfs een moord, al zijn er ook 25 getuigen bij, blijft ongestraft, zoo de moordenaar niet door een' wreker gestraft wordt.

De vorsten en voorname hoofden zijn in schijn Mohamedanen, doch wijken van hunne godsdienstige verpligtingen zeer af, want zij drinken niet alleen arak, maar onderhouden zelfs al de Daijaksche gewoonten, zoo als het koppen snellen en de hersenen daarvan op te eten. Men zoude bijna moeten zeggen, dat zij meer Daijaks dan Mohamedanen zijn, want onder anderen heeft ook het besnijden van een kind bij velen niet plaats dan bij den dood van den vader; bij lang leven van den vader ziet deze dus reeds zijne kleinkinderen, voor hij besneden is; waarom het ook wel eens gebeurt, dat sommige ouders reeds overleden zijn bij de besnijdenis van hunne kinderen.

Het getal goudmijnen, in de omstreken van Sintang, is twaalf, die door honderd Chinezen bewerkt worden. Deze mijnen betalen gezamenlijk vijftig bonkals goud 's jaars voor het bewerken van den grond, waarvan er dertig aan den vorst komen en twintig aan de penggawa's. Bovendien moeten zij nog eene zekere hoeveelheid goederen nemen, die hun voor de dubbele waarde worden aangerekend, en zoo zij die niet binnen het jaar betalen, neemt hunne schuld met eene verdubbeling toe.

Behalve de inkomsten, die de rijksgrooten verkrijgen door de handelaren boeten op te leggen, hebben zij ook van ieder vaartuig, dat van Pontianak, Sintang de rivier opwaarts passeert *f* 20, en de winsten van de goudmijnen. Ook van de Daijaksche bevolking hebben zij eenige inkomsten, maar daar dezen in grooter getal zijn dan de Maleijers, en deze bevolking nog te veel aan hare vorige afkomst en gewoonten gehecht is, zijn deze gering. Als een tak van inkomsten wordt ook door alle vorsten dezer bovenlanden, de een meerder de ander minder, eene zekere som bij wege van loskooping van de Chinezen geheven voor het huwen met Daijaksche vrouwen, daar zij deze als hunne slaven beschouwen, als te Taijang *f* 48: — te Sangouw *f* 60: — te Sekadouw *f* 80: — en te Sintang *f* 200.

---

§ 6.

Onafhankelijke Rijkjes.

Gelijk reeds gemeld is, grenst Sintang ten oosten aan onafhankelijke rijkjes; wij zullen dezen thans, voor zoo verre zij bekend zijn, opnoemen en eene beschrijving daarvan geven. Wij zullen ze in vijf afdeelingen verdeelen, als

Silat, Kapoeas, Melawi, Ambouw en Malo, waarvan de bevolking gezamenlijk op 40,000 mag geschat worden. Volgens zeggen van deskundigen, die op deze rijkjes handel drijven, zouden, met uitzondering van Silat, dat eenen afzonderlijken vorst heeft, meest alle dessa's der afdeelingen ieder hunne afzonderlijke vorstjes bezitten, die, hoe armoedig zij ook zijn, zich op hunnen rang echter zeer veel laten voorstaan; hunne inkomsten vinden zij, even als de vorsten van Sintang en Sekadouw, in hunne onderdanen, door boeten op te leggen, hen te onderdrukken of hen als slaaf te verkoopen. Silat vooral drijft een' grooten handel in slaven, welke zij veelal op de schandelijkste wijze erlangen; zoo wel vorst als penggawa's en in het algemeen ieder ingezetene, zoo van daar als andere plaatsen, gaan, naar het hun slechts in den zin komt, of bij de komst van handelaren wanneer ze voordeel kunnen trekken, even als op eene jagtpartij, naar de omliggende bosschen, waar zij dan den veelal met weinig tevreden Daijak, door eene in zijne soort zeer zonderlinge krijgslist, tot slaaf maken en medevoeren. Een op zulk eene slavenjagt afgerigte inboorling plaatst, in de nabijheid waar Daijakkers zich bevinden, eene hoeveelheid gekookte rijst, even als of hij die vergeten had, en gaat intusschen onverschillig zijn' weg, of verschuilt zich in de nabijheid van de plaats. De door den honger uitgemergelde Daijak, die zich dikwijls maanden lang alleen met wortels en wilde kruiden heeft moeten voeden, vindt de rijst, en niemand daarbij ziende, verslindt hij ze gretig, zonder de noodlottige gevolgen daarvan te kunnen beseffen. Dit oogenblik wacht slechts de jager af, om op zijne prooi los te schieten. Voor het eten van de voor hem, zoo hij zegt, gereed gemaakte rijst, eischt hij eene dikwijls de waarde honderd malen te boven gaande som, en zoo deze niet dadelijk betaald wordt, hetgeen natuurlijk het geval is, daar de arme Daijak, niet eens genoeg rijst voor zich zelven te eten hebbende, ook niet in staat is de gevraagde som te betalen, wordt de Daijak tot slaaf verklaard. — De in zijn' aard zeer gevreesde Daijak wordt oogenblikkelijk, dikwijls zonder dat zijn huisgezin weet waar hij gebleven is, weggevoerd en aan den eersten kooper den besten voor een' geringen prijs verkocht. Op deze wijze zijn in 1821 over de tweeduizend van deze ongelukkige wezens als slaven in de omliggende landen gebragt. Vreeselijke gewoonte voorzeker! maar niet minder zonderling is het, dat de Daijaks, in getal zoo veel aanmerkelijker dan deze nietswaardige vorsten, zich niet van hen afscheuren; doch hunne verregaande vrees, gewoonte en ook hoop op een beter lot, bijaldien zij een' goeden heer treffen, zegt men, dat de oorzaken van hunne voortdurende onderwerping zijn. De overige vorsten, waarvan elke dessa zijn' onafhankelijken heer heeft, zijn weinig beduidend; zij verheffen zich zelven tot vorst, naar mate hunne middelen en aanzien bij de ingezetenen hun den weg daartoe openen. Tweehonderd realen zijn soms, volgens zeggen, genoeg om bij hen een groot heer, ja zelfs een aanzienlijk vorst te worden. Uit het aangehaalde kan men opmaken, van welk eene geringe beduidenis deze zoogenoemde vorstjes zijn; doch bij eene nadere aanraking, en door Euro-

peschen invloed, mag men tot voordeel voor het gouvernement veel goeds van dergelijke rijkjes hopen.

---

§ 7.

Bronnen der bovenstaande mededeelingen.

Terwijl de heer Mr. J. H. TOBIAS gouvernements-commissaris voor Borneo was, zond hij den hem toegevoegden ambtenaar D. J. VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS, in de maand September 1822, in commissie naar Landak, voornamelijk met het doel om op de plaats zelve meer kennis te verkrijgen van het land en de bevolking, en om den vorst van Landak berigt te geven van den aard en den geest van het kontrakt, hetwelk de commissaris, in naam van het Nederlandsche gouvernement, met hem wenschte te sluiten. Eenigen tijd is de heer GRONOVIUS te Landak gebleven, heeft een gedeelte van het land doorkruist, en overal de meest naauwkeurige berigten ingewonnen. Op dezelfde wijze werd hij, na afloop dezer commissie, naar Taijang, Sangouw, Sekadouw en Sintang gezonden, mede om meer plaatselijke kennis te verkrijgen, maar tevens met een meer staatkundig doel, en onder anderen ook, om te onderzoeken, welk regt het vroeger zoo beroemde rijk van Soekadana op die binnenlandsche vorstendommen gehad heeft. Omtrent dit laatste punt heeft hij slechts zeer onvolledige berigten kunnen inwinnen, voornamelijk ook al weder op overleveringen van vroegeren tijd steunende. Wij zullen ze hier in weinige woorden laten volgen.

Een der zoons van den voornaamsten vorst van Java (zoo verhalen de inboorlingen zelve) werd op zekeren tijd door eene besmettelijke ziekte aangetast. Zijn vader liet daarom een vlot in gereedheid brengen, voorzag het van karbouwen, zout en andere levensmiddelen, en liet den jongeling, vergezeld van eenige mantris (rijksgrooten) en andere volgelingen, daarop vertrekken, en op Gods genade wegdrijven. Na lang op zee gedobberd te hebben, spoelde het vlot bij Soekadana aan wal, waar het door de bewoners weldra ontdekt werd. Tot dus verre kenden dezen het gebruik van het zout nog niet. De nieuw aangekomenen leerden het hun, en zij, daarvoor erkentelijk, stelden den jongeling aan tot hun' koning. Weldra wist deze, door hetzelfde middel, zijn gebied over een groot gedeelte van het eiland uit te strekken; overal stelde hij hoofden aan, die het landschap in zijnen naam bestuurden en hem schatting moesten betalen. Toen echter het volk van Meliouw te veel door zijnen stedehouder onderdrukt werd, beklaagde het zich bij den vorst te Soekadana, die zijnen zoon goesti LIKAR derwaarts zond, om zich daar als regent te vestigen. Na zijnen dood liet de vorst bovendien nog twee zoons na, namelijk den oudsten pangerang PRABOE, die in 't bezit bleef van zijns vaders rijk te Soekadana, en die aan zijnen jongsten broeder pangerang MAN-

TJAR het gebied over het landschap Taijang afstond. Pangerang PRABOE verwekte eene dochter, die met den regent van Sangouw huwde, uit welk huwelijk de vorsten van Sangouw afstammen; terwijl de regenten van Sintang en Sekadouw zich mede weldra van Soekadana losscheurden en onafhankelijk verklaarden. Ofschoon nu de feiten, in dit verhaal voorkomende, op verre na niet bewezen zijn, blijkt er toch uit, dat, indien ooit eenige suprematie van Soekadana over deze binnenlandsche rijken heeft plaats gevonden, deze sedert onheugelijke jaren niet meer bestaat, en de vorsten inderdaad onafhankelijk zijn.

Bij twee verschillende verslagen, het een geteekend »Landak den 22 September 1822," het ander »Taijang den 7 November 1822," heeft de heer GRONOVIUS aan den hem opgedragen last voldaan. Uit die verslagen zijn hoofdzakelijk de hierboven medegedeelde berigten geput.

Partikulier landbezit op Java.

Bedenkingen tegen de nota van Mr. B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS, *Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, over den verkoop van gronden op Java, door* J. D. VAN HERWERDEN, *Resident op Java, met verlof in Nederland.* Gron. 1849.

Een bewijs, hoe hoogst wenschelijk en noodzakelijk het is, de ingezetenen van Nederlandsch Indië niet langer de vrijheid te ontzeggen, om hunne gedachten en meeningen te publiceren, levert op nieuw deze brochure. Indien toch de heer VAN HERWERDEN zich niet toevallig in het vaderland had bevonden, nu de kwestie van het verkoopen van gronden op Java ter sprake is gebragt, zouden wij verstoken zijn gebleven van de vele belangrijke en gewigtige mededeelingen en beschouwingen, die daarin voorkomen. Spoedig zullen wij vernemen, dat de nota van den heer SLOET TOT OLDHUIS in Indië is bekend geworden; er zijn daar zeer vele kundige mannen, rijk aan ondervinding, die de daarin behandelde zaak kunnen beoordeelen; maar de natie en de volksvertegenwoordiging zullen van hunne voorlichting verstoken blijven, omdat in Indië zelf hun het stilzwijgen wordt opgelegd, en zij niet in de gelegenheid of niet genegen zijn, om den omslagtigen weg te volgen, dien het zenden van een manuscript ter uitgave naar het vaderland altoos veroorzaakt.

De heer VAN HERWERDEN is tegen het partikulier landbezit en bestrijdt daarom de nota van den heer SLOET TOT OLDHUIS, die hij op den voet volgt.

In de eerste plaats beweert hij, dat er niet zoo veel woeste gronden, voor den landbouw geschikt, op Java worden aangetroffen, als door den heer S is opgegeven. Ik geloof, dat hij gelijk heeft, maar meen tevens, dat er toch nog altoos terrein genoeg is voor eene verdubbelde landbouwende bevolking van die welke nu op Java bestaat; want al rekent men al de gronden, die boven eene tusschen 4 en 5000 voet hooge lijn liggen, niet mede, dan nog blijft er een zeer aanzienlijk gedeelte over. Ik behoef voorzeker niet meer te

doen, dan den schrijver de onmetelijke wildernissen van Banjoewangi, van Bantam, van de Preanger-regentschappen te herinneren, zonder van andere residentiën te spreken, om van hem een toestemmend antwoord uit te lokken. De heer SLOET had op Rembang gewezen, maar de heer VAN HERWERDEN vermeent, dat »Rembang de voorkeur niet verdient, wanneer men op den voorgrond stelt, dat door afstand van gronden bedoeld wordt, *uitbreiding van kultuur, en wel vooral de teelt van produkten voor de Europesche markt geschikt*." Dit laatste heeft de heer SLOET niet op den voorgrond gesteld, en ik geloof, dat dit ook niet noodig is; wel uitbreiding van kultuur, maar niet bij uitsluiting de teelt van produkten voor de Europesche markt geschikt. Er zijn voortbrengselen genoeg te kultiveren, die in Indië zelf gewild zijn, al was het ook alleen de rijst, waaraan thans groote behoefte gevoeld wordt. Juist voor die nu zoo dorre, onvruchtbare residentie Rembang zou het, in mijn oog, eene weldaad zijn, zoo zij gedeeltelijk althans in handen van partikulieren overging. Immers hunne industrie zou ongetwijfeld, vooral in het regentschap Blora, door het graven van waterleidingen, en het benuttigen van alle ook de geringste omstandigheden, nog menige drooge plek in sawah's herscheppen. En bovenal zou het allerwenschelijkst zijn, dat de kostbare djati-bosschen onder de administratie en zorg van partikulieren werden gebragt. Thans is er zulk een slecht toevoorzigt over de houtbosschen, dat de aankap zeer ongeregeld, ja, bijna geheel in 't wilde weg geschiedt, en voor de toekomst volstrekt niet wordt gezorgd. Zoo ik mij niet vergis, zijn in de residentie een paar ambtenaren, die *f* 50—00 traktement in de maand hebben, met dat toevoorzigt belast. Sta alle djati-bosschen aan partikulieren af, bij openbaren verkoop, onder bepaling omtrent de hoeveelheid, soort en grootte van het hout, dat jaarlijks mag worden gekapt, en het getal jonge boomen jaarlijks aan te planten, en het gouvernement zal niet alleen even veel voordeel blijven trekken van die bosschen, maar tevens zorgen, dat niet vroeg of laat Java gebrek hebbe aan hout.

Ik moet volstrekt de opmerkzaamheid vestigen op eene uitdrukking, die de heer VAN HERWERDEN bezigt, sprekende over de vruchtbare oorden langs de Solosche rivier, en die bewijst, dat hij de kwestie van het verkoopen van landen op Java uit een geheel verkeerd oogpunt beschouwt. „De daar wonende bevolking van Bodjonegoro" zegt hij „heeft reeds te weinig goede gronden, *om haar die nog te ontnemen*." Maar is er, bij den voorgestelden verkoop, dan sprake van het verkoopen van het regt van den Javaan op den grond? Dat regt behoudt hij ten eeuwigen dage, dat is hem ook nu, op al de reeds door het gouvernement verkochte landen, gebleven en gewaarborgd. Dit regt bestaat daarin, dat de gronden aan de bevolking in *erfpacht* zijn uitgegeven, onder voorwaarde van aan den eigenaar op te brengen het hem toekomend aandeel in den oogst en om de verdere op haar rustende verpligtingen na te komen. De Javanen kunnen dit hun regt verkoopen of vervreemden, en van hetzelve niet verstoken geraken anders dan bij wanbetaling van des eigenaars aandeel in de opbrengst, bij verregaande verwaarloozing van den grond enz. Nooit kan hun dus die grond ontnomen worden.

en wordt hun, ook bij den voorgestelden verkoop, niet ontnomen. De heer VAN HERWERDEN schijnt, evenals de minister van koloniën, den aard van het partikulier landbezit op Java verkeerd te begrijpen, althans niet zoo, als het in de publicatie, opgenomen in het Staatsblad van Nederlandsch Indië voor 1836, no. 19, is verklaard en uiteengezet. Ik zoude op deze zinsnede, die den schrijver zijns ondanks uit de pen kan gevloeid zijn, niet zoo bijzonder wijzen, indien niet deze verkeerde opvatting in zijne geheele brochure doorstraalde, en de oorzaak is van eene zeer eenzijdige voorstelling der meeste zaken, die hij behandelt (*). Aan den Javaanschen landbouwer op een land gevestigd, dat van het gouvernement in de handen van partikulieren overgaat, worden zijne gronden niet ontnomen. Hij blijft ze behouden op dezelfde wijze als hij ze tot dus verre bezat, maar met eene geregelde, *minder drukkende* belasting en eene aanzienlijke vermindering van heerendiensten. En dit is niet alleen een regt, een beschreven regt van den Javaan, maar dat regt is ook geheel in het belang van den nieuwen eigenaar. Of wat zou deze toch met zijne gronden uitvoeren, zoo de Javanen ze verlieten? Wat zouden de gronden waard zijn, indien, zoo als de heer V. H. het uitdrukt, »de gronden aan de bevolking ontnomen werden?"

Dat de heer VAN HERWERDEN inderdaad overtuigd is, dat de toestand der ingezetenen van partikuliere landen gelukkiger wordt dan die van gouvernements landen, straalt duidelijk in de bezwaren door, die hij verder tegen het verkoopen van gronden inbrengt. Hij is bevreesd, dat de gouvernements-kultures er onder lijden zullen; hij voorziet, dat er verhuizingen naar de partikuliere landen zullen plaats grijpen. Ik geloof dat ook, want hoe gehecht een Javaan ook zij aan zijne geboorteplaats en voorouderlijke sawahs, — toch verlaat hij die, wanneer hem zijn toestand al te moeijelijk wordt; maar wanneer dat bestuur dragelijk is, dan blijft hij liever. In dien karaktertrek zal het gouvernement dus een' waarborg hebben, dat zijne landen, bij een niet al te drukkend bestuur, niet ontvolkt zullen worden. Zoo vervalt dan ook het bezwaar, dat de schrijver in de partikuliere *kontrakten* vermeent te vinden. Wan-

(*) Duidelijk blijkt die verkeerde opvatting onder anderen ook op blz. 63, waar hij zegt, dat de kooper, alleen met uitzondering van politie en justitie, geheel en al in de regten van het gouvernement treedt, en op blz. 65, waar hij hem voorstelt als uitoefenende een »imperium in imperio"; terwijl in art. 1 der meermalen aangehaalde publicatie, de onvervreemdbare regten van het gouvernement worden opgenoemd, die door den verkoop of afstand van landerijen onaangeroerd blijven, als: *a.* bescherming van alle ingezetenen zonder onderscheid, en het nemen van de daartoe gevorderde maatregelen; *b.* de administratie der justitie en politie, zoo in lijfstraffelijke als burgerlijke zaken; *c.* de beschikking over de ingezetenen, tot wering van alle rampen en onheilen, waarmede de staat bedreigd of bezocht wordt; *d.* het opleggen van belastingen, reëel of personeel, direct of indirect, mits niet noodzakelijk verminderende de heffingen, wettiglijk aan den eigenaar toegestaan; *e* het beheer van groote wegen, bruggen, sluizen, kanalen en alle werken, bestemd ten algemeenen nutte en voor de groote communicatiën te water en te land; *f.* alle hooge souvereine regten, zonder uitzondering, die niet in bijzondere gevallen, ex plenitudine potestatis, door het gouvernement uitdrukkelijk aan de landeigenaren zijn of worden toegestaan of toegekend, om door hen bij delegatie (en niet anders) te worden uitgeoefend.

neer de verdeeling der werkzaamheden van de kultures voor die kontrakten geregeld geschiedt, en op eene naauwkeurige kennis van de velden en het getal der bevolking steunt; wanneer niet meer dan een vijfde der velden voor de kultures wordt afgezonderd, en de betaling voor den arbeid behoorlijk en aan de regthebbenden plaats heeft, — dan heeft men voor geen volksverloop te vreezen, al worden ook in de nabijheid landen aan partikulieren verkocht.

Maar, indien er geene verhuizingen van gouvernements naar partikuliere landen plaats hebben, hoe zullen de woeste gronden, die men verkoopt, dan bevolkt worden »want," zegt de heer v. H. teregt, »de bevolking op de aan partikulieren af te stane landen moet dan toch ergens van daan komen?" Ik antwoord hierop, dat, wanneer men woeste gronden afzonderlijk wil verkoopen, het bevolken dier landen op dezelfde wijze moet geschieden, als onze voorouders dat in de Bataviasche en Buitenzorgsche landen gedaan hebben (*), en zoo als in latere tijden aldaar de bevolking op de suikerfabrijken in de nabijheid van Batavia is toegenomen. Het argument, door den heer v. H. tegen dit laatste ingebragt, »dat de bevolking aldaar uit eene geheel andere massa (dan op het eigenlijke Java) is zamengesteld, uit eene menschenmassa van verschillende natiën afkomstig", heeft toch wel geen kracht, wanneer er sprake is van het bevolken van *woeste* gronden. En ofschoon er nog geene belangrijke immigratie van Indiërs uit naburige eilanden naar Java heeft plaats gehad, dewijl men daartoe nog geene krachtdadige pogingen heeft aangewend, zie ik niet in, dat men hier van het »non esse" tot het »non posse" moet besluiten. Het onvruchtbare, dorre, kleine eiland Singapoera, heeft in de laatste 25 jaren bewezen, dat wanneer men daartoe slechts goede middelen aanwendt, zulke immigratiën niet onder de onmogelijkheden behooren. Maar tegen eene immigratie van Europeanen naar Java, om daar als landbouwers werkzaam te zijn, verklaart de heer v. H. zich ten sterkste. Juist wat ik zoo wenschelijk vind, eene meerdere toenadering van Nederlanders en Javanen (†), vindt hij allerverderfelijkst. »Die toenadering" zegt hij »zou niet, zoo als nu, bij enkele Europeanen, meerendeels uit den beschaafden stand, en onder 's gouvernements onmiddellijk toezigt plaats vinden; maar zou zijn bij de mindere volksklasse van Europeanen, die geen begrip heeft van politieke verhoudingen, van 't geen in een vreemd gewest, onder een volk, in taal, zeden, godsdienst en begrippen, hemelsbreed van haar afwijkende, den lande voor- of nadeelig wezen moet; welk alles niet zou kunnen missen, voor de rust van het eiland hoogst gevaarlijk te worden." Ik antwoord daarop, wanneer woeste streken, ik zal bij voorbeeld stellen de zuid van Banjoewangie, voor zulk eene kolonisatie bestemd worden, dan zal die toenadering wel niet zoo plotseling en zoo

(*) Zie: *Geschiedkundig onderzoek naar den oorsprong en den aard van het partikulier landbezit op Java*, in de vorige aflevering blz. 344 en volgg.

(†) Zie mijne brochure: *Bedenkingen tegen de mededeeling van den minister van koloniën aan de tweede kamer der staten generaal, omtrent den verkoop van landen op Java*, blz. 51 en volgenden.

groot zijn, dan zullen de Europesche landbouwers wel vooreerst geïsoleerd blijven. Maar al worden ook Europeanen in 't midden van de Javanen geplaatst, mits alles behoorlijk en geregeld ingerigt zij, en de belangen van beide natiën ('t geen gemakkelijk kan worden voorgekomen) niet tegen elkander indruischen, dan zie ik in zulk eene toenadering nog die verderfelijke gevolgen niet. Juist dat verschil van taal en zeden en gewoonten zal die toenadering zeer langzaam maken zonder eenige schokken; en wanneer niet in 't algemeen Europesche, maar Nederlandsche kolonisten zich op Java vestigen, dan is de bezadigde en bedaarde aard van ons volk, die zich thans, in 't midden van het vreeselijk bewogen Europa, zoo gunstig onderscheidt, in volkomen overeenstemming met het stille en rustige karakter van den Javaan.

Wij kunnen den heer VAN HERWERDEN niet op den voet volgen. Dat laat de ruimte van dit Tijdschrift niet toe. Bij zijne hevige bestrijding van het denkbeeld, om bannelingen aan partikuliere eigenaren af te staan, ten einde hunne gronden te bebouwen, moet ik, ofschoon dit denkbeeld afkeurende, echter verklaren, dat zijne vrees, dat deze ongelukkigen er bij partikulieren zoo veel ongelukkiger aan toe zouden zijn, dan thans onder het onmiddellijk toezigt van het gouvernement, geheel moet vervallen, wanneer ik hem slechts de bekende publicatie van den gouverneur-generaal ROCHUSSEN herinner, waarin zulk een allertreurigst tafereel van hunnen tegenwoordigen toestand wordt opgehangen.

In eene tweede afdeeling beschouwt de schrijver den verkoop van bevolkte streken, en wel in de eerste plaats het regt daartoe. »Wij zouden," zegt hij, »wel daadzakelijk wenschen te zien aangetoond, dat de souverein als de eenige grondeigenaar bij den Javaan wordt aangemerkt, in dier voege, dat hem het volle regt toekomt, den grond naar willekeur te verkoopen." Gaarne wil ik toestemmen, dat dit *niet* aangetoond kan worden, omdat het *niet zoo is*. De souverein heeft niet het volle regt, om den grond *naar willekeur* te verkoopen. Als de landbouwer aan zijne verpligtingen voldoet, dan moet hij in het ongestoord bezit van zijne velden gelaten worden. Het bezit van de zoogenoemde sawah-josso moet onaangeroerd blijven. De eerste ontginner van een stuk gronds moet daarop een regt van eigendom behouden, zoolang hij zijne belasting betaalt, en voor de behoorlijke beplanting zorg draagt. Indien hierin, door den voorgestelden verkoop, eenige verandering werd gebragt, zou ik de eerste wezen, om er mij met kracht tegen te verzetten. En zoo de heer VAN HERWERDEN bekend was geweest met den aard en de grondslagen van het partikulier landbezit op Java, zoo als die door de regering zelve in de hier boven aangehaalde publicatie zijn uiteengezet en daadwerkelijk bestaan, zou hij voorzeker deze argumenten tegen het regt van het gouvernement op zulk een' verkoop niet hebben bijgebragt. Immers wij vinden in die publicatie bijna woordelijk wat de schrijver verlangt en wij ook voortdurend noodzakelijk achten. In het reeds opgenoemde artikel 4 wordt uitdrukkelijk gezegd, dat de erfpachters op partikuliere landen van hun regt op den grond niet kunnen verstoken geraken, anders dan, volgens art. 5, bij wanbetaling van des eigenaars aandeel in de opbrengst, bij verregaande verwaarloozing

van den grond, bij veronachtzaming der bepaalde verpligtingen, of bij wangedrag en misdrijf; in dat geval kan, *op last van de plaatselijke autoriteit*, het regt van erfpacht verkocht, of, wanneer daartoe geene gegadigden zijn, verbeurd verklaard worden, ten profijte van den landeigenaar. Niet alleen behoudt de eerste ontginner van vroeger tijd ook op de partikuliere landen een regt van eigendom op den grond, maar, ofschoon dit niet in het reglement is uitgedrukt, is het tegenwoordig ook nog op alle partikuliere landen de gewoonte (hadat), dat ieder, die eene nieuwe sawah aanlegt, de twee eerste jaren van belastingen is vrijgesteld, en vervolgens regt behoudt op die velden, zoodat niemand hem daarvan kan verwijderen, als hij aan zijne verpligtingen voldoet. Alles wat de heer VAN HERWERDEN dus aanvoert, om uit het Mohamedaansche regt te bewijzen, dat de souverein den grond, als het gemeenschappelijk eigendom der onderdanen, niet kan vervreemden, en slechts geregtigd is, op dien grond belastingen te heffen, zou dan misschien van eenige toepassing wezen, wanneer hier kwestie was van het verkoopen van het regt der onderdanen op den grond. Maar dat blijft geheel onaangeroerd bij den voorgestelden verkoop, ja wordt daardoor meer verzekerd en bevestigd (*). Geheel daarmede overeenkomende zijn dan ook de door den heer VAN HERWERDEN aangehaalde woorden van den graaf VAN DEN BOSCH: »Het regt van den souverein op een bebouwd stuk lands strekt zich, volgens het begrip van den Javaan, niet verder uit, dan tot het heffen van het aandeel, dat hem volgens de hadat (gebruiken) toekomt, of tot het bezwaren van den bezitter met eene openbare dienst aan de verschuldigde schatting evenredig." Dit regt alleen kan dus de souverein verkoopen, en heeft hij in de reeds aan partikulieren overgedragen landen ook werkelijk alleen verkocht. »Voor het overige gaan de gronden op de leden van den eigenaar over. Zij verkoopen of verhuren die onderling volgens de hadat, en deze gebruiken bestaan nog overal, waar zij niet door de willekeurige bemoeijenissen der Europeanen met de huishoudelijke aangelegenheden van den inlander zijn vervallen." Waar ze daadwerkelijk vervallen mogten zijn, daar is het geen wettige toestand, maar een tegen de uitdrukkelijke verklaring der regering ingeslopen misbruik. En wanneer het gouvernement het regt van eigendom, in eenen onbepaalden zin, zonder de regten van de ingezetenen op de door hen ontgonnen velden daarbij in aanmerking te nemen, wilde verkoopen, dan ben ik het met den raad van Indië H. W. MUNTINGHE volkomen eens, »dat het regt van eigendom van Aziatische vorsten op den grond veel te

(*) Zie mijne brochure: *Bedenkingen*, enz. blz. 24 en 25. Ik wil om deze redenen niet onderzoeken, in hoeverre de in het *aanhangsel* aangehaalde woorden van J. VAN HAMMER toepasselijk zijn op Java. De hoogleeraar VETH heeft, in zijne onlangs gehouden rede in het Koninklijk Nederlandsch Instituut, aangetoond, dat de regten op den grond op Java niet moeten verklaard worden uit het Mahomedaansche regt, maar uit de Hindoe-instellingen, en 't verwondert ons, dat de heer VAN HERWERDEN daarop niet gelet heeft, toen hij de woorden van FRANCIS EDWARDS aanhaalde en zeide, dat het daar uiteengezette bijna hetzelfde was, wat wij op Java in het dessabestuur aantreffen.

onzeker is, en de verschillende regten van eigendom door Aziatische volkeren uitgeoefend veel te menigvuldig zijn, dan dat een regtvaardig en gemoedelijk gouvernement, in de plaats der Aziatische vorsten opgetreden, zich op grond van dit beginsel, den afstand van eenige bevolkte landen althans zou durven veroorlooven." Zoo ziet men, dat, indien de kwestie maar goed wordt voorgesteld, de bezwaren door kundige en aan ondervinding rijke mannen tegen eenen zoogenoemden verkoop van landen ingebragt, alleen tegen eenen *onvoorwaardelijken* verkoop, of eenen verkoop der regten van de Javanen, niet tegen het partikulier landbezit in het algemeen gerigt zijn.

Met groote belangstelling heb ik gelezen hetgeen de heer VAN HERWERDEN schrijft over het individueel sawah-bezit, dat thans in de residentiën Bazoeki en Bantam (hij had er ook de Preanger-regentschappen kunnen bijvoegen) bestaat. Zeer belangrijk is vooral wat hij zegt van den oorsprong van dat bezit in Bazoeki. In de residentie Bantam moet het aan geheel andere oorzaken toegeschreven worden, en is het thans de bron van veel kwaad, vooral ook van de gisting en onrust, die daar zoo dikwijls heerschen. In een volgend nommer van dit Tijdschrift zal ik een artikel opnemen van eenen zeer kundigen en verdienstelijken hooggeplaatsten thans op Java nog werkzamen ambtenaar, die den toestand van Bantam grondig kent, en die eene verbetering van dien toestand, en het wegnemen der verderfelijke gevolgen van het individuele sawahbezit alleen mogelijk houdt, door ook in deze residentie het zoogenoemde partikulier landbezit in te voeren. Ik geef dus gaarne toe, dat het te veel is gezegd, om te verklaren, »dat de individuele Javaan geen stukje rijstgrond bezit, 't welk hij in den eigenlijken zin zijn eigendom kan noemen;" maar ik beweer, dat deze woorden juist zouden geweest zijn, zoo er bijgevoegd was: »eigendom, waarvan hij geene belasting moet betalen en waarvoor hij geene heerendiensten moet verrigten." In de residentiën waar tegenwoordig het partikulier sawah-bezit bestaat, blijft dat ook bestaan bij eenen eventuelen verkoop door het gouvernement. De inlander kan er bij voortduring zijn rijst- of tagal-veld verhuren, en laten bewerken, en zelfs verkoopen, — maar hij brengt zijne belastingen niet meer op aan het gouvernement, maar aan hem, aan wien het gouvernement dat regt heeft overgedragen.

'tGeen op blz. 33 voorkomt heeft mij leed gedaan. Daar heerscht een toon, die, naar 't mij voorkomt, de heer SLOET niet verdiend heeft. De vragen, die er gedaan worden, zijn bovendien gemakkelijk te beantwoorden. Waarom het gouvernement niet meer zal verkoopen dan dat regt, om belastingen te heffen? waarom slechts woeste grond de eigendom zal worden van den kooper? omdat het gouvernement daartoe slechts het regt heeft, omdat daardoor de toestand van den Javaan verbeterd zal worden. Ik zal hierbij niet langer stilstaan, evenmin als bij het beweren van den schrijver, dat er geene landen op Java zouden kunnen worden afgestaan, waar »minder bevolking en minder aaneengeschakelde kultivatie bestaat, waar sommige dessa's nabij bosschen of bergen gelegen, in het bezit van meer of min uitgestrekte woeste

gronden zijn." Toevallig heb ik onlangs zulk eene streek vrij uitvoerig beschreven (*), en zoo worden er zeer velen gevonden.

Met al wat de heer VAN HERWERDEN zegt van den aard en maatschappelijken toestand der Javaansche bevolking, stem ik ten volle in. Maar juist omdat ik, even als hij, dat volk hoogacht en liefheb, wil ik het van veel dat drukkend en knellend is ontheffen. Het partikulier landbezit zal dat bevorderen, gelijk ik, naar 't mij toeschijnt, duidelijk in de meermalen aangehaalde brochure heb aangetoond.

Met veel van hetgeen de heer VAN HERWERDEN verder schrijft, kan ik mij niet vereenigen, maar ik ga het, én om der kortheidwille, én dewijl het elders reeds genoegzaam wederlegd is, stilzwijgend voorbij. Zeer karakteristiek en geestig is op blz. 54 en volgenden de klassifikatie onder vier rubrieken van hen die hunne denkbeelden over Indië mededeelen. Ik zou er echter nog gaarne eene vijfde bijvoegen, die, namelijk, van de aanhangers en verdedigers van het autokratisch stelsel. Door eenen langdurigen diensttijd, in dat stelsel doorgebragt, zijn zij met den geest en de denkbeelden die het kenmerken zoodanig bezield en doortrokken, dat zij de zaken niet meer onbevooroordeeld kunnen beschouwen, en al wat zij van Indië weten en gezien hebben voorstellen, getoetst aan de belangen en gekleurd met de verwen van dat stelsel.

Gesteld, dat men er toe overging, om gronden op Java te verkoopen, dan, zegt de heer VAN HERWERDEN, zou de eerste vraag zijn, of men aan een' verkoop van grond onder 's hands, of eene openbare veiling de voorkeur diende te geven. Wat dit laatste betreft, herinnert hij de gevolgen, waartoe in der tijd eene uitbesteding der suikerkontrakten aanleiding heeft gegeven, en hoe de voorbeelden hebben bestaan, dat sommigen, uit onverstandig geldbejag en een' valschen spekulatiegeest, aannamen, de suiker voor een' bijna minderen prijs te leveren, dan waarvoor het mogelijk was suiker te vervaardigen. Maar de schrijver zal ons moeten toestemmen, dat daarvoor bij eene openbare veiling van landerijen op Java niet te vreezen is. Immers die valsche spekulatiegeest was alleen toe te schrijven aan *het groote renteloos voorschot uit 's lands kas*, dat aan dergelijke kontrakten verbonden was. Hinc illae lacrymae! Bij een' verkoop van landen bestaat dat niet, en kan dus eene publieke veiling geene de minste bezwaren opleveren; en of er wel zulk eene groote mededinging zou plaats hebben als de heer V. H. vermeent, wordt in twijfel getrokken door anderen, die uit hunne vrees, dat er geen koopers zullen zijn, een *argument* ontleenen *tegen* den verkoop.

De gevolgen van het verkoopen van landen worden door den schrijver met zwarte kleuren geteekend. *Vreemde kapitalen* zullen niet kunnen geweerd worden, en deze zullen naderhand voor Neerlands magt en onafhankelijkheid in Indië gevaarlijk wezen; en waarom? omdat ieder te nemen maatregel op Java, niet vereenigbaar met de inzigten of belangen eener vreemde Mogend-

(*) Zie mijne: *Bedenkingen tegen de mededeeling van den Minister van Koloniën*, blz. 41 en volg.

heid, bij het landbezit aldaar geïnteresseerd, eene bron van verwikkelingen zou worden. Zonderlinge voorstelling! Indien men alleen vreemde *kapitalen* niet kan weren, dan zullen deze gelijk staan met de vreemde kapitalen, die op onze effekten betaald zijn. Een groot gedeelte dier effekten is in handen van vreemden — en is die omstandigheid nu eene bron van gedurige verwikkelingen? heeft deze omstandigheid eenigen invloed op de maatregelen van het gouvernement? Eene tweede vrees die de heer V. H., als een gevolg van partikulier landbezit, koestert, is dat zich eene ontelbare menigte Europeanen van allerlei soort in de binnenlanden zal vestigen. Zoo als ik reeds zeide, ik vrees die vestiging, wanneer het maar Nederlanders zijn, volstrekt niet, en vooral niet, wanneer ze hoofdzakelijk tot onzen zoogenoemden middelstand behooren. Wat ik van eene aanraking van hen met de Javanen verwacht, heb ik in mijne brochure meer uitvoerig uiteengezet. En gelukkig voor het beginsel, door den heer SLOET aanbevolen, reken ik het, dat zulk een aanzienlijk gedeelte van Java nu reeds partikulier eigendom is, want de onjuistheid der voorstelling van de gevolgen, die de schrijver op blz. 68 en volgende aan het verkoopen van landen toeschrijft, kan nu zegevierend aangewezen worden, door op die sedert vele jaren in handen van partikulieren zich bevindende landen te wijzen en te vragen: »is het daar ook zoo? en waarom zal het dan nu zoo worden, terwijl het nooit zoo geweest is?" Dit is, dunkt mij, voldoende om aan te toonen, dat al die schrikbeelden ten minste overdreven zijn.

Iets langer moet ik nog stilstaan bij hetgeen de schrijver zegt van het door den heer SLOET opgegeven motief, »dat in een' afstand van gronden op Java een krachtig middel gelegen is, om in den loop des tijds den Javaan, zonder eenige maatschappelijke beroeringen of schokken, voor den zegen van het christendom voor te bereiden." Het eerste wat de heer V. H. daartegen inbrengt is eene vergelijking van het verkoopen van landen op Java met eenen Europeschen toestand; hij vraagt, »hoe eene Europesche bevolking het zou opnemen, wanneer de staat haar eerst van haar wettig eigendom en vrijheid beroofde, om haar later in de plaats daarvan eene haar geheel vreemde godsdienst te schenken." Ik antwoord: 1) bij den voorgestelden verkoop, wordt de Javaansche bevolking *niet* van haar wettig eigendom en vrijheid beroofd; zij wordt daardoor in het meer ongestoord bezit van dat wettig eigendom gesteld, waarop thans niet zelden door het gouvernement inbreuk wordt gemaakt (*); zij verkrijgt daardoor meer persoonlijke vrijheid, want terwijl ze in 's gouvernements-distrikten één dag van de vijf zonder eenige vergoeding voor het land moet arbeiden, behoeft zij dat dan slechts één dag in de week te doen tegen behoorlijke voeding, en mogen geene andere persoonlijke diensten van haar gevorderd worden. 2) De *staat* moet haar geen vreemde godsdienst schenken. Het gouvernement moet slechts voor haar onderwijs zorgen, en overigens zich met de prediking van het Euangelie onder hen niet direct in-

(*) Zie mijne brochure *Bedenkingen*, enz. blz. 25 en volg.

laten; het moet toezien, waken en overigens getrouw blijven aan het »laissez faire." 3) Het christendom is geene de bevolking van Java *geheel vreemde* godsdienst. In 't algemeen is het voor geen volk ter wereld iets vreemds (wel iets onbekends), want het komt overeen met de behoeften van alle menschen en bevredigt die. Maar bovendien zijn de godsdienstige begrippen en is vooral het gevoel van behoefte aan godsdienst der Javanen zoodanig, dat eene naauwere en meer algemeene aanraking der bevolking met Christenen hen »van lieverlede en zonder eenige maatschappelijke beroeringen of schokken" tot Christenen zal vormen. Te regt heeft de heer SLOET, tot bewijs, de Christengemeente te Soerabaija aangehaald, die, zoo als de heer V. H. naar waarheid zegt, »door eenige eenvoudige, geschikte en brave lieden is gesticht," en zich thans al verder en verder uitbreidt. Dat het »heirleger (?) van landeigenaars, 't welk naar Java zou toevloeijen, wel, ten minste grootendeels, echt Christelijke beginselen tot rigtsnoer zijner handelingen stellen zou," wil ik niet beweren, maar dat er vele echt Christelijk denkenden en handelenden onder zullen zijn, durf ik wel voor waarheid houden, even als er nu onder de landeigenaren ook velen van dien stempel worden gevonden.

»De ondervinding" zegt de heer V. H. »heeft helaas! maar al te zeer geleerd, dat de inlander op Java, eervolle uitzonderingen natuurlijk buiten gerekend, door den omgang met den Europeaan zedelijk weinig beter wordt, maar daarentegen de Javaan der binnenlanden, bij zijne eenvoudigheid bewaard, in alle opzigten hooger staat, dan de inlandsche bevolking, zoo als wij die op de groote hoofdplaatsen van Java aantreffen." Ik moet dit ten sterkste tegenspreken. De bevolkingen van Samarang en Soerabaija, vooral Batavia, die met Europeanen in aanraking zijn gekomen, bestaan hoofdzakelijk uit vele soorten van natiën, waaronder zelfs vele slaven en afstammelingen van slaven. Door hare aanraking met Europeanen zijn ze met vele zaken van Europesche weelde bekend geworden, maar voor hare vorming, haar onderwijs en hare opvoeding wordt door de regering niets gedaan; en toch zijn ze, ofschoon aan al de gevaren der Europesche beschaving blootgesteld, en in geen van hare voordeelen en behoedmiddelen en zedelijke voorregten deelende, over 't algemeen, wel meer ontwikkeld, maar niet zoo veel slechter geworden dan de Javanen; toch hebben ze, wel de eenvoudigheid van zeden der binnenlanden verloren en vele ondeugden en gebreken, aan de beschaving eigen, overgenomen, maar daarentegen ook weder andere goede eigenschappen verkregen. En wanneer ook voor haar eens scholen werden geopend, en liefdadige instellingen werden ingerigt, zoo als voor het volk in Nederland, wanneer daardoor een krachtig tegenwigt gesteld werd tegen de ondeugden en verkeerdheden, die ze in zulk eene gemengde maatschappij als die der hoofdsteden dagelijks voor oogen hebben, dan eerst zou men, wat deze bevolkingen betreft, kunnen oordeelen, »of de inlander door den omgang met den Europeaan zedelijk weinig beter wordt." Nu is het reeds veel, dat hij nie slechter geworden is. Van de Christenen onder de Javanen te Soerabaija hebben mij de dessa's en distrikts-hoofden (Mohamedanen) zelve verklaard, dat

ze in hunne dorpen geen beter landbouwers, geen naauwkeuriger betalers van de landrente, en geen vlijtiger menschen voor de heerendiensten hadden, dan diezelfde Christenen. Nog nimmer is een hunner wegens overtreding of misdaad voor den landraad geroepen. Ze leven stil, kuisch en ingetogen.... in één woord ze verdienen niet, dat men van hen zegt, »de inlander is door den omgang met den Europeaan weinig beter geworden!"

In weerwil van mijne bezwaren tegen 't geen hij tot bestrijding van het voorstel van den heer SLOET aanvoert, dank ik den heer VAN HERWERDEN voor deze belangrijke brochure. Ik heb ze, ofschoon ik een ander stelsel voorsta dan hij, met genoegen gelezen; er komt veel in voor, dat ik hem zoo gaarne meer uitvoerig zou zien behandelen, vooral de inwendige huishouding der Javanen, hunne zeden, gewoonten en gebruiken, plaats- en landbeschrijvingen, de voorstelling van natuurtooneelen, waarvan hij elders zulk eene schoone proeve heeft gegeven (*). Ik eindig daarom deze aankondiging met den wensch, dat hij spoedig onze letterkunde zal verrijken met eenen wetenschappelijken arbeid over Java en de Javanen, opgeluisterd door vele teekeningen en platen, uit zijne rijke op Java vervaardigde portefeuille, de vruchten van zijn keurig penseel.

(*) Zie zijne *Bijdrage tot de kennis van het Tengersch gebergte en deszelfs bewoners*, in de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, 20ste deel.

De haven van Tjilatjap.

Met verwondering las ik dezer dagen, in een onlangs uitgekomen werk, getiteld »Mijne loopbaan in Indië door G. DE SERIÈRE, oud-gouverneur der Molukscbe eilanden, Zwolle 1849," op blz. 52 en 53: »Ik heb opzettelijk tot dus verre gezwegen van de voorstellen, die ik, op uitnoodiging van den gouverneur-generaal, als resident van Banjoemaas gediend heb, ter openstelling van de haven van Tjilatjap, in het belang van den algemeenen handel, van den bloei der residentie, en in het bijzonder van de rijstcultuur en den handel om de zuid van Java, omdat dit punt in een vrij naauw verband staat met de moeijelijkheden, die ik in mijne voornoemde betrekking ondervonden heb, en die later mijne overplaatsing naar Rembang ten gevolge hadden. Moeijelijk was het mij tot dusverre geweest te beseffen, hoe het mogelijk kon zijn, dat ik op een voorstel van dien aard, gediend op uitnoodiging van den gouverneur-generaal zelven, mij de betuiging van de ontevredenheid des konings over de nieuwigheden, die ik steeds trachtte in te voeren, op den hals had kunnen halen, zoo als mij die, door dienzelfden gouverneur-generaal, krachtens een ministeriëel schrijven, werden (werd) kenbaar gemaakt." En een weinig verder op blz. 54. »Dan hoe dit ook zij, het gebeurde heeft mij nog geenszins overtuigd, dat het, in het wezenlijk belang van het gouvernement, niet hoogst wenschelijk zou geweest zijn, dat de haven van Tjilatjap vroeger voor den handel ware opengesteld. De ontwikkeling, bedrijvigheid en welvaart, die de handel altoos doet geboren worden, de lessen eener alles bezielende en verlevendigende staatshuishoudkunde, zijn te beslissend, om haar de voorkeur niet te geven boven eene leer, die het »stat pro ratione voluntas" altoos op den voorgrond wil gesteld hebben." En in eene noot op diezelfde bladzijde: »Ik durf gerust op mij nemen alle de bezwaren, die tegen de opening der haven van Tjilatjap geopperd werden, op gezonde begrippen van staatshuishoudkunde te wederleggen. En als die opening, die nu 10 jaren later heeft plaats gevonden, in den echten geest is geschied, dan zal er, daarvan houd ik mij overtuigd, weinig tijds vereischt worden om zegevierend aan te toonen, dat de voorgestelde maatregel wezenlijk in het welbegrepen belang van den lande en den handel gedaan was."

Indien ik deze zinsneden wel begrijp, heeft de schrijver, als resident van Banjoemaas, voorstellen gedaan ter openstelling van de haven van Tjilatjap — is hem, wegens dit voorstel, de ontevredenheid des konings betuigd — en is *tien* jaren later toch aan zijn voorstel gevolg gegeven, en de haven van Tjilatjap geopend. Ik weet wel, dat, onder een despotisch bestuur, zulke

inconsequenties zeer dikwijls voorkomen, maar waar ze zoo in het oog loopend zijn als hier, dient de zaak wat van meer nabij beschouwd te worden. Het doet mij leed, dat de schrijver de voorstellen zelve, zoo als hij die in der tijd gedaan heeft, niet mededeelt. Zijn die voorstellen ook anders geweest, ademden ze ook eenen anderen geest, hadden ze ook eene andere strekking, dan doorstraalden in de wijze, waarop later Tjilatjap als zeehaven geopend is? Om dit te kunnen beoordeelen, dient men bekend te zijn met den tegenwoordigen toestand, en de beschouwingen en inzigten van het gouvernement ten opzigte van Tjilatjap, — en tevens met de voorstellen, die, eenige jaren geleden, de toenmalige resident van Banjoemaas omtrent deze aangelegenheid gedaan heeft, en waarop hem de betuiging van 's konings ontevredenheid is ten deel gevallen. Wat het laatste betreft, daaraan zal de schrijver der zoo even genoemde brochure ongetwijfeld wel kunnen voldoen; omtrent het eerste punt ben ik in de gelegenheid eenige belangrijke bescheiden te kunnen mededeelen.

Toen, in de maand Augustus 1847, de tegenwoordige gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, op zijne inspectiereis over Java, Tjilatjap bezocht, heeft hij met de meeste belangstelling die zeehaven in oogenschouw genomen. Wij lezen daarover in de Javasche Courant (*) het volgende officiële berigt: »Na de openbare instellingen ter hoofdplaats te hebben bezocht, heeft Z. Exc. zich naar Tjilatjap begeven, en wel over de Siraijoe tot aan Glimpang, in eene daartoe in gereedheid gebragte en sierlijk gedecoreerde praauw. Te Tjilatjap bevonden zich de schout-bij-nacht VAN DEN BOSCH, kommandant der marine, en de generaal majoor, directeur der genie, jhr. VAN DER WIJCK. Met deze generaal-officieren had de opperlandvoogd verschillende conferentiën. Den volgenden ochtend begaf het hooge gezelschap zich op Zr. Ms. stoomschip Etna, onder bevel van den luitenant der 1ste klasse ESHAUZIER, waarmede de schout-bij-nacht van Batavia herwaarts was gekomen. Verschillende punten en positiën, zoo van het vaarwater als voor de verdediging, zoo wel op de vaste kust als op Noesa-kembangan, werden bezigtigd. Z. Exc. verklaarde hooge waarde te hechten aan de uitnemende haven van Tjilatjap, omdat dezelve de gelegenheid aanbiedt tot afscheep der produkten van de omliggende, zuidelijke strand-residentiën Men verzekert, dat ook eenige maatregelen beraamd zijn, om dit doel meer en meer te bevorderen."

Maar de heer ROCHUSSEN heeft bij die gelegenheid meer gedaan. Hij heeft in eene uitvoerige kabinets-missive, op de plaats zelve geschreven, aan de generale directie van financiën zijne beschouwingen en inzigten bekend gemaakt omtrent den toestand, de behoefte en de toekomst van Tjilatjap, en die op de volgende hoofdpunten nederkomen.

Het was, nadat de uitwerking van het kultuurstelsel in de laatste jaren zich meer in het groot deed gevoelen, eene ware noodzakelijkheid geworden, om voor de produkten der residentiën van het centrale gedeelte van Java, gele-

(*) Zie Javasche Courant van den 18 Augustus 1847, no. 66

legen bezuiden de bergketen, welke het eiland van het westen naar het oosten als in twee deelen splitst, een' uitweg te zoeken door het openen eener groote afscheepshaven aan het zuiderstrand. Samarang alleen kon, afgescheiden van de moeijelijkheid en de kosten, eigen aan alle vervoer over hooge bergruggen, des te minder aan die behoefte voldoen, omdat, gelijktijdig met het kultuurstelsel, het nieuwe verdedigingstelsel door den aanbouw van groote vestingen werd aangevangen en krachtdadig voortgezet. Meer dan eenig ander gewest had de residentie Samarang daarin te deelen, door den aanbouw der citadel bij de hoofdplaats, der groote centrale vesting bij Ambarawa, en van een kampement te Salatiga, — werken, welke, zoo tot den aanbouw, als tot de aardewerken, maar vooral tot den houtkap, dagelijks duizende menschen en veel trekvee vereischten. Hierbij voegde zich later de invoer, op eene uitgebreide schaal, van de voor de bevolking zoo bezwarende tabakskultuur. Tot de oprigting van de daarvoor benoodigde loodsen werden ook weder zeer aanzienlijke hoeveelheden hout vereischt, hetwelk in de bosschen moest worden aangekapt en van heinde en verre aangesleept.

Gelukkig dus bevond zich aan de zuidkust van Banjoemaas bij Tjilatjap eene door de natuur gevormde uitmuntende zeehaven, gedekt door het eiland Noesa-kembangan, met voldoende diepte voor beladen schepen van het grootste charter, nabij de monding van de Siraijoe, welke de vruchtbare provincie van Banjoemaas doorstroomt en tot aan Poerworedjo, 44 palen van de zee, met beladen praauwen bevaarbaar is; terwijl de uitgestrekte vlakten van de genoemde residentie, zoomede van de oostelijk daarvan gelegene residentie Bagelen, het transport te lande gemakkelijker maakt dan in de meeste overige streken van Java het geval kan wezen.

Het gevolg is dan ook geweest, dat het meerendeel der voor de Europesche markt bestemde produkten der beide zoo even genoemde gewesten reeds nu naar Tjilatjap wordt gevoerd, om van daar regtstreeks naar Europa te worden verzonden. Tot het transport naar Tjilatjap werd met ondernemers gekontrakteerd, die de goederen gedeeltelijk te land, gedeeltelijk te water, tegen overeengekomen vrachtloonen vervoeren, en daartegen het voor 's gouvernements zoutmonopolie benoodigd zilt, langs diezelfde wegen, naar de verkooppakhuizen opvoeren. Er is dus reeds veel gedaan, maar er blijft nog veel te doen over, zoowel wat betreft

1) de verbetering en uitbreiding der haveninrigtingen van Tjilatjap zelve, als
2) wat het vervoerwezen derwaarts, en
3) de daarmede in verband staande algemeene maatregelen aangaat.

Eerst worden nu door den heer ROCHUSSEN de lokale inrigtingen van Tjilatjap behandeld. Uit reeds gedane peilingen en verdere onderzoekingen blijkt genoegzaam, dat, zoo ook al de vrees niet ongegrond is, dat in verloop van tijden de thans zoo voortreffelijke haven van Tjilatjap eenmaal zal opslibben en vergronden, men echter met grond mag verwachten, dat die tijd nog in eene verre toekomst ligt, zoodat uit dit oogpunt beschouwd niets weerhouden moet, om aan Tjilatjap die belangrijkheid toe te kennen, welke hetzelve verdient en

de uitbreiding voor te bereiden, welke het natuurlijk gevolg van den loop van zaken wezen moet. Daarom is de bevestiging en versterking van het zeegat als eene eerste behoefte te beschouwen. Dezelve wordt dan ook reeds voorbereid. Naar de aanwijzingen daaromtrent door den generaal majoor, directeur der genie, jhr. VAN DER WIJCK, gedaan, schijnt het te zullen kunnen geschieden op eene efficace, doch daarom echter niet al te kostbare wijze. De eenige moeijelijkheid zal gelegen zijn in het vinden der tot de werken benoodigde koelies uit de nog schaars bevolkte nabij liggende distrikten. Eene tweede behoefte bestaat in het daarstellen van meerdere zekerheid van het vaarwater, waaronder voornamelijk verstaan wordt eene goede bebakening, in verband met eene goede regeling en dienstwaarneming van het loodswezen. Reeds is een deskundig officier der marine ten dien einde in commissie gesteld. In dit opzigt is ook verordend het uitkiezen van een verheven punt op Noesa-kembangan, van waar de om de west komende schepen kunnen worden waargenomen, en een sein kan worden gegeven, ten doel hebbende, dat de loods zich tijdig buitengaats kan begeven, om de schepen binnen te loodsen, zoodat deze niet meer genoodzaakt zullen zijn, aldaar in de nabijheid der vooruitstekende bank het anker te doen vallen, en op welk verheven punt tevens een herkenningsteeken zal worden geplaatst ter onderscheiding van de kaap Karang-bolang in Bagelen, welke met den ingang der haven van Tjilatjap veel gelijkenis schijnt te hebben, en voor welke reeds schepen zich hebben vertoond, die, onder zekere omstandigheden, aldaar in gevaar moesten verkeeren.

De reeds te Tjilatjap aangebouwde pakhuizen voor de produkten en het zout, zijn over het algemeen doelmatig aangelegd en bevinden zich in vrij goeden toestand; overigens is er, wanneer de behoefte dit mogt vereischen, voldoende ruimte tot meerderen aanbouw voorhanden. Waar echter zoo vele waarden vereenigd zijn, zal het nuttig wezen bluschmiddelen voor geval van brand bij de hand te hebben; hierop vestigt de heer ROCHUSSEN vooral de aandacht van den directeur der produkten en civiele magazijnen. Daarentegen zijn de middelen tot ontlossing en belading der schepen gebrekkig, moeijelijk en onvolledig. Er zijn vroeger van gouvernementswege verstrekt tien laadpraauwen, waarvan slechts vijf meer in staat van dienst verkeeren. Meer dan elders schijnt hier de zeeworm het aan zeewater blootgestelde hout spoedig te doorknagen. Door middel dier praauwen worden de goederen aangebragt op twee uitstekende landhoofden, welker uiteinden van 400 tot 500 passen van de ter opslag bestemde pakhuizen (of van waar de aflading geschiedt) verwijderd zijn. Dat transport geschiedt zonder eenige werktuigelijke hulp, alleen door menschenhanden, en wel door koelies, weinig aan zoodanigen arbeid gewoon. Daarom acht de gouverneur-generaal het als eene hooge noodzakelijkheid, dat het transport van de landhoofden naar de pakhuizen en omgekeerd, door het aanbrengen van werktuigelijke hulpmiddelen verligt en bespoedigd wordt. Als zoodanig komt in de eerste plaats in aanmerking het plaatsen van kleine kranen aan de uiteinden der landhoofden, ten einde de

goederen uit de praauwen te ligten of in dezelve neder te laten, en in de tweede plaats en wel hoofdzakelijk, om de goederen te vervoeren op daartoe ingerigte wagentjes, loopende over daartoe bestemde sporen, die of van ijzer of van eene harde houtsoort kunnen vervaardigd zijn, moetende op elk der daartoe genoegzame breedte aanbiedende twee landhoofden een dubbel spoor worden aangelegd en tot aan de pakhuizen worden verlengd.

Sinds eenigen tijd is men aangevangen de negerie Tjilatjap meer binnenwaarts aan te leggen, en heeft men de halloon-halloon met des regents woning nagenoeg een paal binnenwaarts gebragt. In de nabijheid der haven zal een woonhuis voor den assistent-resident worden gebouwd, ter vervanging van de provisioneel door hem betrokken bamboezenwoning, welke schier geheel in duigen valt.

In verband met de noodzakelijkheid om toekomstig een grooter aantal kettinggangers naar Tjilatjap te dirigeren, zal aan de ontworpene en reeds in aanbouw zijnde gevangenis eenige meerdere uitbreiding gegeven worden. — De belangrijkheid van Tjilatjap en de uitgebreidheid van de daartoe behoorende landstreek, gevoegd bij de ontwikkeling, welke dezelve zal ondergaan, zullen tevens eene uitbreiding van het personeel der ambtenaren noodzakelijk maken.

Wat het tweede punt, het transportwezen, betreft, acht de gouverneur-generaal het van overwegend belang, meer dan thans nog het geval is, den afvoer van produkten naar Tjilatjap te concentreren; daarom komt het hem nuttig voor, al de thee van het regentschap Bandjar-negara — welke thans van de fabrijken naar die hoofdplaats wordt vervoerd, om eene tweede bereiding en sortering te ondergaan, en die vervolgens met menschenhanden weder over het hoog gebergte naar Pakalongan wordt vervoerd, aldaar ingescheept, weder ontlast te Batavia, vervoerd naar Meester Cornelis, om aldaar eene derde bewerking en afpakking te ondergaan, en vervolgens naar Batavia terug gevoerd, om in de pakhuizen opgeslagen te worden, om eindelijk naar Nederland te kunnen worden afgescheept, — voortaan, 't zij te Wonosobo, 't zij te Bandjar-negara, in eens voor de Europesche markt te doen bereiden en afpakken, en vervolgens over Poerworedjo in de residentie Banjoemaas langs de Siraijoe naar Tjilatjap te dirigeren.

Reeds worden de produkten van de Dajoe-loehoer, en bepaaldelijk uit de pakhuizen te Madoera en Sindeh, ook te water langs de Tjitandoï en Tjilauning, vervolgens over de Segara-anakan naar Tjilatjap gebragt, en van daar naar Europa verzonden; doch de koffij uit de Preanger regentschappen, welke ook langs dezelfde Tjitandoï wordt afgevoerd, wordt niet naar Tjilatjap gebragt, maar naar Kalipoetjang, van waar dezelve in de kustschepen naar Batavia wordt gevoerd, aldaar opgeslagen, om van daar naar Nederland te worden geëxpediëerd. Tot die verschillende behandeling schijnt des te minder aanleiding te bestaan, als men overweegt, dat de indigo, ook herkomstig uit de Preanger-regentschappen en ook afgevoerd over de Tjitandoï, naar Tjilatjap wordt verzonden.

Ter voorkoming van nutteloos en kostbaar tusschenvervoer tusschen Kalipoetjang en Batavia, en ten einde meerdere zware goederen te Tjilatjap te

vereenigen, en zoo doende, bij de voorhanden groote hoeveelheid, geassorteerde ladingen te zamen te stellen, wordt het nuttig geacht, de bedoelde koffij niet te Kalipoetjang op te slaan, maar dezelve naar Tjilatjap te vervoeren, kunnende alsdan met de praauwen, die dezelve aanbrengen, zout worden teruggevoerd.

Onder meer andere wijzigingen in de transportmiddelen, verlangt de gouverneur-generaal, dat de over land, per as, uit de residentie Bagelen aan te voeren produkten te Glimpang aan de Siraijoe zullen worden afgescheept, en niet meer naar de hoofdplaats der residentie Banjoemaas zullen vervoerd worden, over eenen, voor vijf jaren aangelegden, hoogst moeijelijken bergweg. Gedurende drie maanden zijn, voor het aanleggen van dien weg, dagelijks 5000 koelis in het werk gesteld, hetwelk zulk een' volksverloop heeft ten gevolge gehad, dat de overgebleven bevolking bijna te kort schiet tot het enkel onderhouden van dien weg. Daarom verlangt de gouverneur-generaal, dat noodeloos niet langer een groot aantal menschen en vee worde gebezigd tot het noodeloos slepen van zoo veel last over eenen bergweg, welke gemakkelijk kan vermeden worden.

De gouverneur-generaal is al verder van oordeel, dat met vrucht zou kunnen worden gebruik gemaakt van zeer ligte eenvoudige stoomslepers, om de beladene praauwen zoowel over de Siraijoe als over de Segara-anakan naar Kalipoetjang in de Tjitandoï te slepen. Het gouvernement zal zorgen, dat er te Tjilatjap ten allen tijde steenkolen aanwezig zijn, zoowel voor dat transport en ten dienste der stoomvaart, als ook om te voorzien in de behoefte aan brandhout, daar het gebleken is, dat het aan het gebrek daarvan alleen is toe te schrijven, dat in de regentschappen Poerwakerta en Probolingo, zoo mede in het distrikt Soekaradja, geene suikerfabrijken kunnen worden tot stand gebragt, die voor de bevolking even weldadig werken, als de indigo-kultuur met al hare overdrijving en onvolmaaktheid op vele plaatsen een op die bevolking zwaar drukkende last is. De gouverneur-generaal verklaart ook, in deze zelfde kabinetsmissive, dat hem, bij het doorreizen dier landstreek, niet een enkel wezenlijk bezwaar is voorgekomen tegen het leggen van een' spoorweg tusschen Poerworedjo in de residentie Bagelen en tot Glimpang aan de Siraijoe.

Omtrent het derde punt, dat hij zich ter behandeling voorstelt, verklaart de gouverneur-generaal in het algemeen, dat de maatregelen van het bestuur de strekking zullen bekomen, om Tjilatjap meer en meer tot een voornaam punt van militaire en commerciële kracht te maken, maar het zal, meent hij, bovendien de hefboom kunnen worden, waardoor de landbouw en de welvaart der hetzelve omringende gewesten aanmerkelijk kunnen opgebeurd, aangemoedigd en uitgebreid worden; door namelijk Tjilatjap op te nemen in de rij der voor de kustvaart opengestelde havens. Daardoor zullen de rijst en andere hoofdprodukten eenen voordeeligen uitweg naar de aan het Noorderstrand gelegen gewesten, waar de rijst meestal zoo schaarsch en zoo duur is, kunnen vinden. — De inlandsche bevolking zal daarentegen alsdan te Tjilatjap

al de voor hare behoeften benoodigde artikelen kunnen vinden. Niets zal meer tot de ontginning van de uitgestrekte vruchtbare, doch nog onbebouwde gronden, welke in de omstreken van Tjilatjap gevonden worden, kunnen bijdragen, dan deze ruilhandel. Daarom zal de haven spoedig worden opengesteld voor den handel. Voorshands zal men zich nog wel tot de kustvaart moeten bepalen, maar eenmaal zal de tijd ook dagen, waarop Tjilatjap, even als Batavia, Samarang en Soerabaija, voor den algemeenen handel zal kunnen en behooren te worden geopend; want Tjilatjap heeft boven de zoo even genoemde drie havens het speciale voorregt, in tijden van oorlog, alsmede voor den handel op het zich meer en meer ontwikkelend Australië, bereikbaar te zijn zonder straat Soenda of straat Balie te behoeven te passeren.

Niemand zal ontkennen, dat, in deze denkbeelden en inzigten van den heer ROCHUSSEN, een krachtige geest van vooruitgang en zucht tot ontwikkeling heerschende is. Maar hoe is het mogelijk, dat een voorstel, waarin deze zelfde denkbeelden en inzigten doorstralen, eenen resident van Banjoemas, tot wiens residentie Tjilatjap behoort, eene afkeuring des konings en eindelijk zijne verplaatsing moest kosten?

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

8. *De vertegenwoordiging der koloniën.*

In »the Colonial Magazine and Foreign Miscellany" voor Maart 1849, komt een opstel voor, getiteld: »Colonial representation in the Imperial Parliament," waarin eenige beschouwingen gevonden worden, die mij toeschijnen de bijzondere aandacht der lezers van het Tijdschrift voor N. I. te verdienen. Toen bij gelegenheid der demonstratie te Batavia in Mei des vorigen jaars, ook het denkbeeld werd opgeworpen eener »Vertegenwoordiging der Nederlanders in Indië bij de wetgevende magt in het Vaderland," ging daarover in Nederland een kreet van verontwaardiging op. Men zag overal dat denkbeeld veroordeelen, zonder dat iemand wist op welke wijze men zich voorstelde het te realiseren; men beschouwde het als het toppunt van ongerijmdheid, zonder te onderzoeken of zij die in Indië dat denkbeeld hadden aangegeven ook op middelen waren bedacht geweest, om de bezwaren daarvan weg te nemen (*); men beriep zich op het voorbeeld der Britsche koloniën, die geheel van Vertegenwoordiging in het Rijks Parlement (*Imperial Parliament*) verstoken zijn, ofschoon er plaatselijke Parlementen zijn in de koloniën in Amerika, waarvan de bevolking geheel uit Europeanen of daarmede gelijk gestelde personen bestaat, en dus geene tegenstelling tusschen een klein aantal Europesche inwoners en eene groote menigte inlanders, gelijk in onze Oost-Indische bezittingen en ook in Britsch Indië, bekend is. Het is derhalve voor de bevordering der zaak door dit Tijdschrift voorgestaan, de verkrijging van politieke regten voor de Europesche ingezetenen van Neerlandsch Indië, voorzeker niet onbelangrijk te weten, dat ook in Groot-Brittanje en zijne volkplantingen van tijd tot tijd, en vooral in de laatste jaren, vele stemmen zijn opgegaan, om op vertegenwoordiging in het Rijks Parlement aan te dringen, inzonderheid voor de West-Indische, maar toch ook voor zooveel doenlijk voor de Oost-Indische bezittingen. Het is aan de beoordeeling dezer wenschen, dat het aangehaalde artikel gewijd is, waaruit wij thans eenige uittreksels willen mededeelen.

»Onder de verschillende plannen in de laatste jaren geopperd," zoo luidt de aanvang van dit artikel, »tot herstel der gebreken van ons koloniaal stel- »sel, is er een dat in dit land, althans bij vergelijking, weinig opmerkzaam-

(*) Dat men daarop werkelijk is bedacht geweest, blijkt uit het opstel van prof. VETH in de Gids voor Maart 1849, getiteld: »De oppositie tegen het koloniale stelsel," waar over de vertegenwoordiging der koloniën wordt gehandeld, blz. 275–278.

»heid heeft getrokken. Wij bedoelen het plan eener regtstreeksche vertegen-»woordiging der koloniën bij de Britsche wetgeving. Velen onzer Engelsche »lezers zal dit voorstel als geheel nieuw in de ooren klinken, en sommigen »zullen het onmiddellijk als onuitvoerbaar verwerpen; maar daar dit onder-»werp in den laatsten tijd vrij wat opmerkzaamheid heeft getrokken in ver-»schillende onzer bezittingen aan gene zijde van den Atlantischen oceaan, zullen »wij nog in de volgende bladzijden kortelijk de redenen onderzoeken, die »voor en tegen deze wetgevende Unie der koloniën met het moederland zijn »bijgebragt.

»Men kan het, voorzeker, niet ontkennen, dat er in dit plan, op den eer-»sten aanblik, iets groots en indrukwekkends ligt. Het denkbeeld eener groote »vergadering, zamengesteld uit vertegenwoordigers uit alle hoeken der aarde, »alle afstammende van hetzelfde ras, dezelfde taal sprekende, aan denzelfden »soeverein gehoorzamende, kan naauwelijks missen de opmerkzaamheid te »wekken zelfs van hen, die het minst geneigd zijn zich in bespiegelingen te »verdiepen. Naast een alzoo zamengesteld Britsch Parlement, zou de geschie-»denis geen gelijksoortig voorbeeld te plaatsen hebben. Noch de groote repu-»blieken der oudheid, noch de schitterende maar kortstondige democratiën der »middeleeuwen, noch de magtigste staten van nieuweren tijd, zouden kunnen »wijzen op zulk een treffend voorbeeld van geconcentreerde volkskracht. Zulk »eene tot elkander brenging van groote en uiteenloopende belangen, van on-»derling strijdige vooroordeelen, en, wij mogen er bijvoegen, van praktisch »verstand op ieder gebied van politieke en commerciële kennis, als het gevolg »zou zijn van de stoute en doortastende hervorming, waarvan wij gewaagd »hebben, zou de wereld zeker nog nimmer hebben aanschouwd."

Ofschoon deze opmerkingen niet zonder beperking op de Nederlandsche koloniën kunnen worden toegepast, zijn echter ook deze uitgestrekt en belangrijk genoeg, in verhouding tot den omvang van ons vaderland, om de kamers onzer vertegenwoordiging en de daar behandelde belangen aanmerkelijk in onze oogen te verheffen, zoodra wij ons die vergadering voorstellen als aangevuld met de vertegenwoordigers der Nederlandsche ingezetenen onzer Oost- en Westindische bezittingen. En dit zou in veel grooter mate het geval worden, naarmate de kolonisatie, de partikuliere nijverheid, het Europeesch landbezit in die rijke gewesten toenamen, en het tegenwoordig stelsel van uitsluitende exploitatie ten behoeve van 's rijks schatkist en de Handelmaatschappij, althans in de Oostindische bezittingen, langzamerhand, gelijk wij vurig wenschen, beperking en wijziging mogt ondergaan. Van meer regtstreeksche toepassing op onze koloniën, is wat het »Coloniale Magazine" thans laat volgen:

»Ook kan het niet betwist worden, dat vertegenwoordiging in het Rijks »Parlement de strekking zou hebben, om de banden naauwer toe te halen »tusschen de koloniën en het moederland. Beider belangen en sympathiën »zouden inniger vereenigd zijn. Misbruiken van allerhanden aard in den ge-»heelen omvang onzer uitgestrekte bezittingen, zouden, in plaats van slechts »gedeeltelijk bekend te worden en nog meer gedeeltelijk te worden hersteld.

»eene vroegtijdige en wijdverbreide bekendheid erlangen; en die voorbeelden »van plaatselijke onderdrukking, waarvan wij, vooral in den laatsten tijd, maar »al te veel gehoord hebben, zouden èn zeldzamer worden, èn, waar zij nog »plaats hadden, spoediger en krachtdadiger worden gestuit. Maar nog eene »andere krachtige beweegreden, die tot afscheiding der koloniën leiden kan, »zou daardoor worden weggenomen. Door den kolonist tot den voet van vol»komen gelijkheid met zijne mede-onderdanen in Europa te verheffen, en door »zijn geboorteland te erkennen als in waarheid een integrerend deel des rijks »uitmakende, identifiëert men hem geheel met de belangen en de eer van »het moederland. Is hij eerzuchtig, de hoogste posten in den staat zijn niet »langer buiten zijn bereik; is hij trotsch, hij voelt zich niet langer vernederd »door het denkbeeld van te leven in een afhankelijk gewest."

De stelselmatige verwaarloozing der zoogenoemde *inlandsche kinderen* in Nederlandsch Indië, de bemoeijelijking der kolonisatie derwaarts, voor zoover zij de strikte behoefte aan Europeesch personeel overschrijdt, schijnt mij toe bij onze kortzigtige politici juist in de vrees voor afscheiding der koloniën te wortelen. Maar »vertegenwoordiging der koloniën" wijst u een' anderen weg, om het schrikbeeld der emancipatie te ontvlieden, zonder dat gij de belangen der menschheid en de ontwikkeling der welvaart van het vaderland aan uwe staatkundige inzigten behoeft ten offer te brengen. Wilt gij weten, wat de grond was der emancipatie van de Britsche koloniën in N.-Amerika? Het was het gemis van vertegenwoordiging, »taxation without representation," het opleggen van belastingen door de Britsche regering, zonder dat de Britsche ingezetenen van N.-Amerika daarin door vertegenwoordigers hadden toegestemd. De tegenwoordige toestand der Europesche kolonisten en hunne afstammelingen in de Ned. bezittingen is op den duur niet te handhaven. De natie gevoelt meer en meer den wensch en de behoefte, om zich in den onmetelijken Indischen Archipel uit te storten. Bij de aanwezige kolonisten komen, in weerwil uwer tegenwerking, in weerwil uwer gebreidelde drukpers, in weerwil uwer verwaarloozing van het onderwijs, denkbeelden en inzigten tot rijpheid, die, zoo gij geen herstel van grieven verleent, eenmaal de emancipatie onvermijdelijk zullen maken. Voorkom tijdig die noodlottige gedachten, door hen in de eer en de belangen van het moederland te doen deelen, hen zich werkelijk als Nederlandsche ingezetenen te doen beschouwen, hun vertegenwoordiging bij de wetgevende magt in het moederland te verleenen.

De schrijver van »the Wealth of nations", de beroemde ADAM SMITH, was een verklaarde voorstander van de vertegenwoordiging der koloniën, reeds voor en tijdens het uitbarsten van den oorlog in Amerika. Het »Colonial Magazine" gaat voort eenige zijner beschouwingen daaromtrent mede te deelen, die in het gemelde werk voorkomen, dat eerst in 1775 in het licht kwam. Wij bepalen ons tot de overneming der volgende plaats.

»Er is niet de minste waarschijnlijkheid, dat de Britsche constitutie schade »zou lijden door de vereeniging van Groot-Brittanje met zijne koloniën. In»tegendeel die constitutie zou daardoor worden aangevuld, en schijnt bij gemis

»daarvan onvolkomen. De vergadering, die beraadslaagt en beslist over de za-»ken van *alle deelen* des rijks, behoorde, *ten einde altijd naar eisch onderrigt* »*te zijn*, ongetwijfeld ook *vertegenwoordigers uit alle deelen des rijks* in haar »midden te hebben. Ik beweer echter niet, dat zoodanig eene vereeniging ge-»makkelijk zou kunnen worden tot stand gebragt, en dat geene moeijelijk-»heden de uitvoering zouden belemmeren. Evenwel heb ik nog van geene »enkele gehoord, die mij voorkwam onoverkomelijk te zijn."

Wat men in ons vaderland tegen de vertegenwoordiging der koloniën zou hebben kunnen in het midden brengen, dat namelijk de vertegenwoordigende kamers zich niet mengden of konden mengen in de regeling der koloniale belangen, kan niet meer worden bijgebragt onder de heerschappij der nieuwe grondwet. Het is klaarblijkelijk dat ook wij thans eene wetgevende vergadering bezitten, die over de aangelegenheden van *alle deelen* des rijks beraadslaagt en beslist. »Het reglement op het beleid der regering in N. I." met behulp der nationale vertegenwoordiging vast te stellen, »het Indische muntwezen," welks regeling met de medewerking der kamers de grondwet gelast, het beginsel eener ruimere inmenging der wetgevende vergadering in de Indische zaken, naar mate van behoeften en omstandigheden, dat zij huldigt, het verband waarin de koloniale belangen met de regeling onzer financiën staan, zoodat zelfs thans een voorstel aanhangig is, om onze te korten door een' verkoop van landerijen op Java te dekken, geven er de duidelijkste bewijzen van; en onze kamers zijn ongetwijfeld daardoor op het standpunt geraakt, waarop het ook voor haar wenschelijk zou wezen, *ten einde altijd naar eisch onderrigt te zijn*, afgevaardigden *uit alle deelen des rijks* in haar midden te tellen.

Het gevoelen door ADAM SMITH, vooral echter met het oog op de Britsche bezittingen in Noord-Amerika, met zoo veel warmte voorgestaan, vond een' geduchten en welsprekenden tegenstander in EDOUARD BURKE, die het denkbeeld van regtstreeksche vertegenwoordiging der koloniën in het rijks Parlement met minachting en spot behandelde. De natuur scheen hem toe onoverkomelijke zwarigheden aan zulk een plan te hebben in den weg gelegd. Zij zijn dezelfde, die nu nog de grootste moeijelijkheid in de vertegenwoordiging der Nederlandsche ingezetenen van onze Indiën in de wetgevende vergadering des moederlands uitmaken, en resumeren zich in dit eene woord: *de groote afstand.*

Doch laat ons, om die moeijelijkheden regt te doen gevoelen, een dier tafereelen voor onze lezers ontrollen, waaraan deze uitstekende schilder met woorden zulk een schitterend koloriet wist te geven:

»Maar laat ons toegeven aan zijne zucht voor plannen en magt, en voor-»onderstellen wij, dat het gelukkig tijdstip gekomen is, dat de schrijver in »het ministerie treedt, en zijne bespiegelingen zal trachten te verwezenlijken. »De oproepingen zijn uitgevaardigd, om leden te kiezen voor Amerika en de »West-Indiën. Sommige gewesten ontvangen ze in zes weken, andere in »tien, andere in twintig. Maar nemen wij aan, dat zij ze allen te gelijk ont-

»vangen, en in den kortsten tijd. De vereischte tijdruimte moet worden toe»gestaan voor de afkondiging en voor de verkiezing; ten minste eenige we»ken. Maar de leden zijn gekozen; en zoo er schepen zeilree zijn, bereiken »zij binnen nog zes weken Londen. In dien tusschentijd is het Parlement »reeds bij elkander gekomen, en zijn de zaken ver gevorderd, zonder de »afgevaardigden uit Amerika. Ja wat meer is, het is mogelijk dat het Par»lement reeds ontbonden is; en dan mogen de leden zich weder inschepen, »om zich op nieuw te laten kiezen. De oproepingen bereiken welligt Ame»rika vóór de arme leden van het Parlement, waarin zij nimmer zitting had»den, in hunne respective provinciën kunnen zijn teruggekeerd. Nieuwe kan»didaten hebben zich inmiddels doen gelden, en zij vinden andere leden ge»kozen, terwijl zij nog in volle zee waren. Maar zelfs in geval de oproepingen »en leden te gelijk aankomen, schiet er voor hen niet beter over, dan zich »op nieuw met hunne mede-kandidaten te meten, nadat zij eene reis van »6000 mijlen hebben afgelegd, zonder andere vrucht dan dat zij een luchtje »hebben geschept.

»Evenwel, om den schrijver de zaak zoo gemakkelijk mogelijk te maken, »willen wij vooronderstellen dat zij allen op nieuw gekozen zijn, en op nieuw »den steven wenden naar Oud-Engeland, met goeden moed en eene fiksche »koelte uit het westen achter zich. Bij hunne aankomst vinden zij alles in »rep en roer; men hoort van niets dan rouwbeklag en gelukwenschen; de »kroon is in andere handen overgegaan. Een ander Parlement moet worden »zaamgeroepen. Zij zijn genoodzaakt wederom scheep te gaan tot eene vierde »reis, en eene derde verkiezing. Of is de schrijver welligt van zins onze »koningen in hunnen persoon even onsterfelijk te maken als in hunne waardig»heid? — of wil hij, hun leven genadiglijk verlengende, hun het praeroga»tief der Parlements-ontbinding ontnemen ten behoeve der Amerikaansche »Unie? — of zullen de Amerikaansche afgevaardigden voor hun leven geko»zen worden, en aanblijven ten spijt van overgang der kroon en van ont»binding der vertegenwoordigende vergadering?" enz.

Het valt in het oog dat deze tegenwerpingen, die echter, wat onze bijzondere aandacht verdient, hunnen grond niet in het wezen der zaak, maar alleen in de moeijelijkheid der uitvoering hebben, thans ten gevolge der bespoedigde middelen van gemeenschap, op de Britsche bezittingen in Amerika niet meer in dezelfde mate toepasselijk zouden zijn. Voor de Aziatische en Australische bezittingen blijven zij echter, gelijk het »Colonial Magazine" volmondig erkent, nog altijd van kracht; en wij mogen het niet ontveinzen, dat zij evenzeer, ja in nog meerdere mate, behoudens het onderscheid door het verschil in instellingen te weeg gebragt, toepasselijk zouden zijn op de vertegenwoordiging der Aziatische koloniën van ons vaderland in onze Nederlandsche wetgevende vergadering. Het zou er dus op aankomen een middel uit te denken, waardoor de vertegenwoordiging der koloniën van dit bezwaar onafhankelijk kon gemaakt worden; en bij het hooge gewigt, dat de

zaak in mijne oogen heeft, komt het mij wel de moeite waard voor, daarover rijpelijk na te denken (*).

Het »Colonial Magazine" houdt zich vervolgens bezig met het bezwaar tegen »vertegenwoordiging der koloniën" door LEWIS en MERIVALE gevonden in de aanwezigheid van plaatselijke parlementen. Zoodanig een bezwaar zou in de Nederlandsche bezittingen althans nergens aan de invoering dezer gewigtige wijziging van het koloniaal stelsel in den weg staan.

Het was ons doel met deze regelen de aandacht des publieks weder eens te bepalen bij een vraagstuk, waaraan vele ingezetenen van Batavia, blijkens het gebeurde in Mei 1848, groot gewigt hechten, en dat inderdaad bij eene aanstaande hervorming onzer koloniale instellingen wel ernstig mag overwogen worden. Misschien zal de redacteur van dit Tijdschrift daardoor worden uitgelokt, om ook zijne gedachten en beschouwingen en die zijner vrienden te Batavia over dit aangelegen onderwerp eens nader te doen kennen. A. X.

(*) In het boven aangehaalde opstel uit de Gids, wordt gesproken van een plan om de »Vertegenwoordigers der Koloniën" of liever, in dit geval, »der koloniale belangen," te doen kiezen uit de gerepatriëerde of tijdelijk in het moederland aanwezige kolonisten, en door telken jare volgens een' vasten rooster daartoe aan te wijzen kiesdistrikten in het moederland. Ook dit plan heeft zeker nog groote zwarigheden, maar het toont althans, dat men de vraag aangaande de vertegenwoordiging der koloniën niet kortweg met exclamatiën over de onmogelijkheid of ongerijmdheid kan aan één' kant zetten. A. X.

VARIA.

Reeds meermalen is in dit Tijdschrift over de ontwikkeling der drukpers in Britsch Indië gesproken, en zelfs gewaagd van het aandeel, dat de inboorlingen des lands daarin nemen, eene ontwikkeling welke zoo gunstig afsteekt bij den intellectuelen stilstand, die in Nederlandsch Indië, althans onder de inlandsche bevolking, heerscht. In »the Athenaeum" van 23 Dec. 1848 vinden wij een verslag eener voorlezing van prof. WILSON in de vergadering der »Asiatic Society" van 2 Dec., die tot dit onderwerp betrekking had, en waaruit wij het wel de moeite waardig oordeelen, tot aanvulling van vroegere mededeelingen, het volgende over te nemen. De Hoogleeraar vestigde de aandacht op de ontwikkeling der drukpers in de laatste jaren onder de inboorlingen van Indië, voor zoover die geheel onafhankelijk was van Europeschen invloed of medewerking; en beschouwde die ontwikkeling als een bewijs der groote vordering van intellectuele beschaving onder die bevolking. Hij merkte op, dat de oprigting eener drukpers in Bengalen reeds van zoo oude dagteekening was, dat niemand daarvan onwetend was, maar dat weinigen bekend waren met den grooten omvang, dien hare werkzaamheden hadden verkregen. Calcutta alleen telde vijf nieuwspapieren in de Perzische en Hindostansche, negen in de Bengaalsche, twee in de Engelsche taal, door inboorlingen uitgegeven. Uitgaven van Menoe of de Baghavat en andere klassieke Indische werken, en eene tallooze menigte kleine stukken van minder allooi in het Bengaalsch, waren als bijzondere speculatiën uitgegeven. Een der sterkste voorbeelden van de afneming der vooroordeelen leverde de uitgave van Hindostansche vertalingen des Korans, ofschoon de Moslemen, van MOHAMMEDS tijd af, dit boek als te heilig hadden beschouwd voor eene vertaling, en de studie er van alleen in het oorspronkelijk toegestaan. Een voorstel voor eenige jaren gedaan tot eene vertaling van dit boek was door de Mohammedaansche leeraren van Indië algemeen verworpen; en thans bevindt zich reeds meer dan eene Hindostansche overzetting in handen der Islamitische bevolking. De werkzaamheid der andere persen in Indië werd, als nog minder algemeen bekend, nog meer in bijzonderheden vermeld. Vooral in Delhi had de uitgave van allerlei geschriften reuzenschreden gedaan. Onder anderen waren daar vertalingen gedrukt van MILL's »Political Economy (Staathuishoudkunde)," M' NAUGHTEN's »Indian and Mohammedan Law (Indisch en Mohammedaansch regt)," ROYLE's »Productive Resources of India (Natuurlijke rijkdom van Indië)," ARNOTT's »Elements of Natural History (Schets der natuurlijke historie)," en verschillende werken over algebra, meetkunde, trigonometrie, differentiaal en integraal rekening. Ook waren onderscheidene historische werken uit het Engelsch vertaald en uitgegeven. Dat ook de Oostersche literatuur haar aan-

deel daarbij niet had gemist, bleek uit de uitgave van Hindostansche vertalingen van »het leven van Timon," de »Duizend en ééne nacht," eenige stukken van »Aboe 'l- feda" en de verkorte »Shah Nameh," en van onderscheidene inheemsche geschriften over wis- en sterrekunde — alsmede door de uitgave van een groot aantal schriften voor het onderwijs en het volk, bestemd om nuttige kennis onder alle klassen der bevolking van Opper-Indië te verspreiden. Voorts werd nog aan de vergadering overgelegd eene Perzische lijst in Handschrift, nevens Engelsche vertaling door den heer DOWSON, van de werken gedrukt te Delhi en Bareilly, waaruit bleek, dat de oudste pers in Delhi, eerst in 1837 opgerigt, behalve een nieuwspapier, tusschen de 70 en 80 werken had uitgegeven, dat eene tweede in 1844 opgerigt, reeds 60 werken had in het licht gezonden, terwijl reeds 21 geschriften de derde verlaten hadden, die eerst in 1848 was tot stand gekomen. Eene vierde, de »Koninklijke pers" genoemd, had zes geschriften gedrukt, waaronder twee van vorstelijke handen afkomstig. Hierbij komen nog andere persen te Delhi, eerst in de allerlaatste jaren tot stand gebragt. De pers te Bareilly had hare werkzaamheid eerst in 1847 begonnen, maar toch ook reeds tot de verspreiding van 10 geschriften, allen tot het gebied der Oostersche letteren behoorende, medegewerkt.

A. X.

Reeds in de Javasche courant van den 18 November 1848 heeft de regering van Nederlandsch Indië beloofd, dat eerlang een beknopt overzigt zou worden aangeboden omtrent de schoolinrigtingen, welke in Indië worden aangetroffen. De Javasche couranten tot het laatst van Februarij zijn met de vorige landmail ontvangen, maar nog altoos zien wij daarin te vergeefs naar de vervulling dezer belofte uit. Ook de in diezelfde courant aangekondigde uitbreiding van scholen, op de talrijke plaatsen, waar alle onderwijs voor de kinderen der Nederlandsche ingezetenen geheel en al ontbreekt, blijft nog altoos achterwege. Moge toch de regering deze zoo diep gevoelde behoeften vervullen! Indien zij er zich niet zedelijk toe verpligt gevoelt, dat zij het dan ten minsten doe uit eene wel begrepen staatkunde. De volksvertegenwoordiging heeft, bij de opening harer tegenwoordige zitting, in haar adres van antwoord op de troonrede, verklaard, dat zij met belangstelling kennis zal nemen van de inwendige aangelegenheden der buitenlandsche bezittingen. Moge daartoe in de eerste plaats de toestand van het onderwijs behooren, en zij zich de belangen aantrekken van zoo vele Nederlandsche burgers, aan wie, terwijl de grondwet voorschrijft, dat overal in Nederland van regeringswege voldoend onderwijs gegeven worde, dat regt wordt onthouden.

Wij hebben voor ons de eerste aflevering van het vroeger reeds aangekondigd »Indisch archief, uitgegeven door Dr. S. A. BUDDINGH, oud-mede-redacteur van het Tijdschrift voor Nederl. Indië." Van den redacteur komt in deze aflevering niets anders voor, dan een woord „de Redactie aan den lezer," 't welk de vroeger reeds uitgegeven prospectus met eenige nadere ophelderingen in IV bladzijden aanbiedt. Het belangrijkste daarvan is de mededeeling

1° van zijn voornemen, om zoo veel mogelijk de stukken in hun geheel te plaatsen," zoodat men niet door de lastige woorden *het vervolg hierna* in zijne lectuur gestoord wordt;" 2° van zijn plan om echter nu en dan van dit voornemen af te wijken; 3° van zijne verpligting, om al dadelijk van dit voornemen af te wijken ten aanzien der tweede verhandeling in dit nommer; 4° van zijne zorg, dat in zulk een geval in het eerstkomende nommer altoos onmiddellijk het vervolg geleverd worde. Even belangrijk is ook de opmerking, die hij den lezer maakt, dat hij aan het hoofd van elke bladzijde het hoofd der verhandelingen zal herhalen. „Deze manier" zegt hij, „sedert lang als ouderwets verworpen, is thans weder in zwang gekomen, en zij heeft het nut, dat ze den lezer telkens ongemerkt herinnert aan het doel van het betoog, of de hoofdstrekking der materie, waarover hij leest." De grootste helft van deze aflevering bevat drie meteorologische waarnemingen van den luitenant-ter-zee H. D. A. SMITS, waarin deze verdienstelijke en kundige zeeofficier verslag geeft van ontdekkingen, die hij vermeent bij zijne waarnemingen gedaan te hebben en volgens zijne meening van onbegrijpelijke gevolgen zouden zijn voor de wetenschap. Deze waarnemingen waren reeds vroeger afzonderlijk uitgegeven, zoodat dit eerste nommer van het Indisch archief er slechts een' herdruk van levert. Eene beoordeeling der waarde van die »bijdragen" ligt niet in de strekking en het doel van dit Tijdschrift. Het tweede artikel is een »Beknopt overzigt van het rijk van Koetei op Borneo." Het is medegedeeld door den gouverneur van Borneo, en bevat een beknopt overzigt van het rijk Koetei, en een extract uit de dagelijksche aanteekeningen van den civielen gezaghebber voor Koetei en de oostkust van Borneo, H. VON DEWALL, op eene reis van Bandjarmassin naar Koetei, Passir en van daar terug naar Bandjarmassin, van 1 Nov. 1846 tot 2 Sept. 1847. 't Doet ons leed, dat er de »lastige woorden" onderstaan; wij verlangen naar het vervolg. Het derde artikel is nog eene meteorologische bijdrage van den luitenant SMITS; en eindelijk volgt van Dr. C. SWAVING eene zonderlinge bijdrage, getiteld: »Tijdschrift voor de wis- en natuurkundige wetenschappen, uitgegeven door de Eerste Klasse van het koninklijk Nederl. Instituut enz." Het voorberigt en de inhoud van de drie eerste afleveringen van dat Tijdschrift worden overgedrukt, en dan volgt eene klemmende toepassing. »In de geleerde wereld" zegt dr. SWAVING, „die geene grenzen heeft, als iemand bekend te willen worden, die de wetenschap *om* de wetenschap beoefent, die de menschheid met zijne wetenschappelijke kennis naar zijn vermogen wil voorlichten, zal niemand, waar ter plaatse ook, afkeuren, maar om den nationalen roem van het land, waarin zijne voorvaderen ontvangen, opgevoed en opgeleid zijn, niet krachtig te onderschragen, doch onbillijk min te achten; — dit, Landgenooten! kan geen waar geleerde, waar ter wereld ook, goedkeuren." Ik ben er van overtuigd, dat niemand den zin en de bedoeling dezer woorden begrijpt. En toch hebben ze eenen zeer goeden zin, als men maar in de geheimen der Indische wereld is ingewijd. De in en buiten het vaderland, vooral als ichthyoloog, met roem bekende dr. P. BLEEKER, heeft in het »Singapoersche Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia," een artikel ge-

plaatst over zijne Ichthyologische Fauna van Sumbawa; en in een daarbij gevoegd berigt niet zeer gunstig over de handelingen der Indische regering ten opzigte der wetenschap en drukpers gesproken. (Zie de 2de aflevering van het Tijds. voor N. I., blz. 163). Nadat dit gebeurd was, schrijft dr. SWAVING (lijfmedicus van den heer ROCHUSSEN), deze anders wel wat mysterieuse woorden. »Gij," zoo gaat hij voort, »gij die aanspraak wilt maken op den naam van eenen wetenschappelijk gevormden mensch, doch die den roem uwer natie door minachting aanrandt, zoekt in deze dagen, waarin zich het nationaal gevoel in geheel Europa zóó krachtig begint te openbaren, geen steun bij vreemden, want zij zullen u niet hoogachten, maar wel om den tuin leiden," enz. Dr. SWAVING vermeent, dat dr. BLEEKER en alle wetenschappelijke mannen in Indië zich ten onregte beklagen over gebrek aan vrijheid van drukpers. »Voor al degenen," zegt hij, »die de wetenschap om de wetenschap beoefenen, bestaat vrijheid van drukpers! Maar voor velen, die eene zucht naar ijdele vertooning verraden, zal de drukpers niet alleen in deze kolonie, maar ook bij de klasse (van het Instituut) gesloten zijn." Hij lost dan ook zeer duidelijk de reden op, waarom er eigenlijk geen vrijheid van drukpers in Nederlandsch Indië is; 't is »omdat èn het gouvernement in Indië, èn de klasse te Amsterdam niet willen medewerken, om de wetenschap of den nationalen roem te ondermijnen." 't Spijt mij, dat plaatsgebrek mij verhindert, om deze geheele bijdrage over te nemen, zij zou anders aan de lezers van dit Tijdschrift eenige aangename oogenblikken verschaffen.

De heer BUDDINGH stelt in zijn prospectus bekend, »dat hem ter opname in het Indisch Archief, van regeringswege mededeeling zal gedaan worden van alle zoodanige, tot de gouvernements-archieven behoorende en bij het gouvernement inkomende stukken, als belangrijk en geschikt worden geacht voor bekendmaking." In deze aflevering komen zulke stukken nog niet voor. Wij hopen vooral, dat hij trachten zal de »jaarlijksche verslagen der residenten" te kunnen plaatsen. Dat zal aan zijn archief eene hoogere waarde verschaffen.

In de Javasche couranten, met de laatste mail ontvangen, komen de volgende advertenties omtrent het *verkoopen* en *verhuren* van slaven voor.

Op de vendutie van E. S. VOUTE EN CO. zal mede worden verkocht: de lijfeigene SANDAPIRA, oud 29 jaren, naaister en huismeid.

Op de vendutie van Vrijdag den 9 Februarij voor het sterfhuis van den Chinees TAN JAM, zal mede worden verkocht: eene slavin, zijnde huis- en lijfmeid, genaamd OMOE, oud 22 jaren; eene slavin genaamd CICILIA, huis-, lijf- en zeer goede kindermeid, oud 35 jaren; beide deze slavinnen worden afzonderlijk verkocht. SPEET.

Vendutie op Dingsdag den 13 Februarij voor het commissiehuis van J. SPEET van fijne tricots en drap de soie voor pantalons, zijden heeren dassen, enz.; alsmede eene partij in Holland geslepen ongezette brillanten. En ten elf ure, de onderscheidene lijfeigenen: eene familie, bestaande uit de volgende personen: OCTOBER, oud 47 jaren, bekwame koetsier; THERESIA, oud 44 jaren, huis- en kamermeid, kapster en lijfmeid; MAART, oud 26 jaren, dispens- en lampenjongen; ALIMAM, oud 19 jaren, aankomende koetsier, huis- en lijfjongen; JUNIJ, oud 14 jaren, lijfjongen; NERESA, oud 9 jaren, aankomende lijfmeid; FLORA, oud 6 jaren. Eene familie, bestaande uit: HALAWAN, oud 29 jaren, huis- en kindermeid; OSCAR, oud 4 jaren; FLORA, oud 2 jaren. Eene slavin, genaamd NORESSA, huis- en lijfmeid, welke afzonderlijk zal worden verkocht.

Te huur eene kindermeid en sambalmaakster, eene fijne naaister en lijfmeid, en een huis- en lijfjongen. Adres ter Lands-drukkerij.

Kort Verslag van de Maleische Handschriften in het East-India House te Londen.

(De Nommers zijn gevolgd naar de Catalogussen van de Bibliotheca Leydeniana en de Collection M' Kenzie.)

Een verslag van HSS., die men niet in hun geheel heeft kunnen lezen, laat altijd veel te wenschen over, daar toch een lijst van titels hen niet naar behooren kenschetst en de verschillende redacties van één geschrift daardoor onbekend blijven.

Om iemand dus in de gelegenheid te stellen een handschrift van het een of ander werk te herkennen, is het naar mijn inzien toch altijd, bij gebrek van een naauwkeurige lezing, niet overbodig iets uit de HSS. zelve mede te deelen. Ik heb daarom bij het opmaken van dit verslag, vooral wanneer een titel aanleiding tot misverstand kon geven, er iets uit het HS. zelve bijgevoegd, hetzij een eenigzins gedétailleerde opgave van hetgeen in het begin van een werk staat, of wel de een of andere bijzonderheid, die bij het doorbladeren in het oog liep.

N°. 50, klein folio deel en N°. 51, groot 4to, حكاية چيكل وانِڠ ڤاتِ (*), twee exemplaren, die weinig verschil in lezing opleveren. Het folio deel bevat twee hoofdstukken en het 4to slechts een.

Batara Indra Kusuma daalde op het aardrijk neder en werd koning te Kuripan. Hij had 5 kinderen, waarvan de oudste, de prinses Paduka radja, nimmer in den echt trad. Van zijne zonen regeerde de eerste te Kuripan (†), de tweede te Dáha (§), de derde te Găgălang (§), en de vierde te Singasári (§). De koning van Kuripan gaat met zijn gemalin naar Nusa Sari, om aldaar Sangiang Sukma om kroost te smeeken. Aldaar ontmoet hij zijn' broeder, die te Daha regeerde, en op dat eiland, gelegen in de zee ten zuiden van Java (سڬار كيدل), voor hetzelfde oogmerk was gekomen. De vorstelijke

(*) Zie Raffles, History of Java I, bl. 439. II, bl. 97, 2de uitgave.

(†) [illegible]

(§) Roorda van Eijs., Land- en Volkenkunde, Boek III, dl. I, bl. 453, 490.

broeders komen met elkander overeen, dat zoo zij kinderen van verschillende sexe mogten krijgen, deze aan elkander zouden uitgehuwd worden, enz. enz.

Het 2[de] hoofdst. in het folio deel begint over Kalana Prabu Djaja (*).

N°. 66. Op den omslag: rajah malaca. Volgens het begin zou de titel zijn: حكاية منچرتراكن راج ملاك هندق مرجاكن انقد رادن بهر دبوكت سڬنتڠ (†) *

Het begin van dit HS. hangt niet wel te zamen. Eerst wordt met een paar woorden verhaald, hoe de koning van Malakka den Bandara zijn' wil te kennen geeft, om zijn' zoon Raden Bahar, op den berg Saguntang, als koning te doen zetelen, om wijlen den koning (فدوك مرحوم) op te volgen, en dat hij daarvoor den Laksmana daarheen wilde zenden en hoe deze zijne drie broeders tot reisgezellen verlangt; dan wordt er op eens van de twee vrouwen van den vorst gesproken. De eene heette Raden ămàs ájoe, en bij haar kreeg hij eene dochter, die hij den naam van Putri Gunung Ledang (§) gaf. De andere vrouw, met name Tun tédji, baarde hem twee zonen, waarvan hij den oudsten Sulthan Mahmūd Shah en den jongsten Sulthan Muhammad Shah noemde. Nu zendt hij Tun rătná dirádja en Tun Mahárádja naar Ceylon (سيلن), om juweelen voor zijne kinderen te koopen, hun tevens een' brief en geschenken voor den koning van Ceylon medegevende. Die gezanten komen op Ceylon en maken hunne opwachting bij den koning. Nu wordt weder gewag gemaakt van den koning van Malakka, die den Bandara en Laksmana beveelt, eene plaats op te zoeken, geschikt om er een stad op te bouwen. Deze gaan overal rond, zoeken en vinden eindelijk een plek,

---

(*) Zie Raffles, History of Java II, bl. 99, second edition.

(†) De berg waarvan de stamvader der Maleische vorsten is gedaald (Pardessus, Coll. de lois marit., VI, bl. 391; de Sturler, Proeve over Palembang, bl. 28, en de Malayan annals, bl. 21 sqq.), en die onder de insignia van den Sulthan van Mănangkabo wordt vertegenwoordigd (zie Marsden, History of Sumatra, bl. 339, alsook Dulaurier, Chresthomathie Mal., 1[ste] st. 15[de] tabel, alwaar de naam corrupt schijnt te zijn.)

(§) ڬونڠ ليْدڠ is de Ophirberg van Malakka (zie Newbold, Pol. and Stat. acc. of the British settl. etc. II, bl. 171; Montgomery Martin, British colonies in the straits of Malakka). فتري ڬونڠ ليدڠ is eene tooverprinces (waarover de Malayan annals, bl. 276 sqq., waarop ook wordt gezinspeeld in de شعر بيد سارى (ergens in het begin, wij hebben het boek niet bij de hand).

die hun goed voorkomt en waarop zij eene sterkte laten zetten. Hierop begeven zij zich weder naar den koning, die, over den uitslag van de zending tevreden, hun aankondigt, zijnen zoon aldaar te zullen installeeren, zoodra de gezanten van Ceylon terug zouden zijn.

De koning van Ceylon had een zoon, met name Djoelan (? جولن), die zich gaarne naar het bovenland in de bosschen begaf en daar eens een hoenderei vond, dat hij bij zich stak en waaruit hij bij het terugkeeren naar huis, onder weg, een haan zag voor den dag komen. Hij droeg zorg voor het beest en bevond weldra dat het een onkwetsbare (برتوه) haan was, die in het gevecht altijd de overwinning behaalde. Toen de koning van Ceylon hoorde, dat de koning van Malakka een dochter had, besloot hij haar voor zijn' zoon ten huwelijk te vragen en de Maleische gezanten verzocht hebbende, hem hierin behulpzaam te willen zijn, zond hij hen met een' brief en geschenken voor hun' heer naar Malakka terug. Ondertusschen had Djoelan zijn' vader om verlof gevraagd, naar Malakka in persoon te mogen gaan, te meer daar hij lust had Tranggano aan te doen, om daar de hanengevechten bij te wonen. Een zeer groot vaartuig wordt uitgerust en Djoelan daarop met een groot gevolg naar Malakka afgezonden. Den onkwetsbaren haan, en daarbij nog honderd andere hanen voor het gevecht, nam Djoelan met zich mede en liet hen op de plaatsen, die hij op reis aandeed, in het strijdperk gaan. Te Malakka werd hij met groote staatsie ingehaald, enz. enz.

Tegen het einde van dit HS. wordt verhaald, dat Malakka bloeide onder de koningin Putri Gunung Ledang, die haren vader op den troon was opgevolgd, en dat het rustig was, tot dat het God behaagde zijne dienaren te bezoeken, en er een Portugeesch schip kwam, waarvan de kapitein, door rijke geschenken onder de grooten uit te deelen, het vertrouwen van allen won en zijn verzoek, om namentlijk een plek grond te mogen hebben van niet grooter uitgestrektheid, dan door een ossehuid kon bedekt worden, ingewilligd kreeg. Door de huid in reepen te snijden, paalde hij een groot stuk grond af, liet daarop een sterkte bouwen, beschoot de stad en veroverde haar (*).

De inwoners vloden naar alle rigtingen en de koningin begaf zich op tien dagen afstands van Malakka in een groot bosch, dat in de nabijheid van een Batasch rijk (نگری باتق) gelegen was. De Batasche grooten

(*) Dezelfde overlevering is bij Raffles, As. Res., Vol. XII, ook te vinden.

haalden haar daaruit en verhieven haar tot hun souverein; waarna men sinds van haar niets meer heeft vernomen. Hierop wordt de verovering van het Portugeesche Malakka, door de Nederlanders en de Maleijers van Djohor, vermeld. Op de tweede bladzijde van achteren wordt verteld, dat Sitoeah in het bovenland van de rivier Pérak aankwam, en aldaar door de Batas en wilden (باتق دان اورغ هوتن) tot koning gemaakt werd.

N°. 67, kl. 4to, en *a* van N°. 96 en *c* van N°. 373. Drie HSS. van de (*) حكاية فلندق جناك, die geen groot verschil in lezing opleveren. Dit geschrift vermeldt de listen, waardoor zich een Pălándok van de dieren in het woud hulde laat brengen, en is een fijne satijre op de geestelijkheid.

Door zich in lalang-gras te wentelen, bleven hem de witte bloemen daarvan tusschen de haren steken, zoodat hij er oud uitzag en een witten baard met dito knevels kon vertoonen. Daarbij gaf hij zijn verblijf een hoogdravenden naam en bezigde een vreemde taal, waarvan hij bij gelegenheid, met half gelokene oogen, geheele phrasen opsneed. Toen men hem nu al eerwaardig vond, begon hij zich voor een heilige uit te geven en door op de vrees van de gemoederen te werken, gelukte het hem zoo'n invloed te krijgen, dat hij een vrede tusschen het bokken- en tijger-geslacht tot stand bragt. Hierna was zijn naam zóó gevestigd, dat hij eindelijk, na vele wonderen verrigt te hebben, koning van het woud werd.

N°. 68, een klein 4to deel. Op den omslag: sayer malayu. Het bevat:

a شعر اورغ بربوت عمل

Een berijmde verhandeling over de uiterlijke pligten van de Muhammedaansche leer, beginnende met de zuiveringen (طهارة). Aan het einde is eene opsomming van de voordeelen die het gebed iemand aanbrengen kan. De rijmer noemt zich Daru'limān en deed zijn werk te Kădah.

b شعر سى لمبارى

Een Portugeesche zeekapitein berooft een' Chinees van zijn bijzit (met name سى لمبارى) en verliest het leven in een gevecht tegen de

(*) Dit woord beteekent niet *kluchtig* (zoo als Marsden enz. zeggen) maar *loos*, zoo als het in de حكاية كليله ودمنه (eigen HS.) herhaaldelijk in dien zin gebezigd wordt. De فلندق is in de fabelboeken, فنج تندران, en de Kalilah enz. als een zeer vernuftig dier voorgesteld, dat olifanten, tijgers, enz. behendiglijk weet te verschalken.

Hollanders, bij wie de Chinees zich om hulp had vervoegd, tot groote smart van het meisje, dat den Portugees boven den Chinees trok.

Dit gedicht is geschreven in het gewone volksdialect van de stad Malakka. De verzen die Leyden, (As. Res., X) als hieruit ontleend, onder zijne proeven van Maleische poezij heeft gebragt, hebben dit gedicht een' grooten naam bezorgd, maar ongelukkig behooren die regels tot *c*, want Leyden, die ditzelfde boekdeel ongetwijfeld gebruikte, sloeg de bladzijde over, waarop duidelijk geschreven staat:

c شعر سورة كيرم كنفد فرمڤون فرنته اورڠ بركاسه٢

(welke titel zeer twijfelachtig is, zijnde niet in overeenstemming met de taal van het gedicht; misschien is dit het gedicht شعر جوهر چنت براهى, waarover Newbold, Pol. and Stat. Acc. II, bl. 346; Anderson, Miss. to the East-Coast of Sumatra, bl. 291). Het behelst een minnedicht, in den vorm van een brief. De stijl is zeer beeldrijk en vermengd met Pantons.

d حكاية مِعْراج نبى محمد

Dit HS. ziet er verschrikkelijk uit en is een afschrift van een Javaan, die het stelsel van het Péguschrift op het Maleisch heeft toegepast. Men vindt hier د̤ en ط̤, zonder dat er een van de lingualen ꦝ en ꦛ bedoeld is.

N°. 69, klein-quarto deel van ¼ duim dik, (*) حكاية ميس تندرامن. In het begin wordt het een Javaansch verhaal genoemd.

Ten tijde van het heidendom, toen men nog steenen, boomen enz. aanbad, waren er twee goddelijke broeders, waarvan de oudste Sang Dărmádéwa en de jongste Déwa Kisna Indra heette. Sang Dărmádéwa had lust als koning op het aardrijk te heerschen, en zijn broeder van zijn plan verwittigd hebbende, kreeg hij van dezen ten antwoord: "voor koning ben ik te lui en ik zou gaarne als kluizenaar een rustig "leven leiden." De beide broeders daalden neder, en terwijl zich Déwa Kisna Indra naar den berg Puspagiri wendde en zich daar als kluizenaar nederzette, ging Sang Dărmádéwa naar het rijk Kuripan, alwaar hij koning werd, huwde en vijf kinderen kreeg, waarvan de oudste een meisje, met name Tjandra Déwi, was. Zijne zonen heetten Singa Putra, Singa Mărmaja, Singa Andáru en Singa Măndápa. Tjandra

(*) Over Mésa Tandraman, vgl. Roorda van Eijsinga, Land- en Volkenkunde, boek III, dl. I, bl. 498.

Déwi wilde ongehuwd blijven en ging met een groot gevolg, op den berg Indra Tjapa, een kluizenaars leven leiden. De oude koning keerde naar den hemel terug, nadat hij zijne zonen verheven had tot koning van Kuripan (*), Dáha (†), Găgăláng (†) en Wirabumi, enz. enz.

N°. 87. حكاية فنداو جاى. Dit is eene verkorte proza omwerking van de Jav. ꦥꦤ꧀ꦝꦮꦗꦪ꧉ De vijf zonen van Pandu (hier Pandu Djaja genoemd) heeten hier Dărmá Wangsa, Bima, Răndjúna (d. i. ꦲꦂꦗꦸꦤ꧉), Kula (d. i. ꦤꦏꦸꦭ꧉) en Sadéwa.

Dit HS. begint met eene beschrijving van de deugden der Pandawas, van die van Ḍrujudána (Durjodhana) en de pracht van zijn paleis te Hastinapura, daarop van de bondgenooten der Pandawas die te Mărtawangsa bijeenkomen, van de zending van Kisna (ꦏꦽꦱ꧀ꦤ꧉) enz.

N°. 89 en N°. 90, twee folio exemplaren van de حكايم اسما يتيم, die nagenoeg geen verschil van lezing opleveren, maar van een andere redactie zijn dan het HS., dat door Roorda van Eijsinga bij zijne uitgave gebruikt is geworden. In de episode van de zingende paauwen, vond ik dat de lezing vrij wat meer overeenkwam met die van een HS. op de bibliotheek van de Koninkl. Academie te Delft (waaruit in Meursinges leesboek, 3de stukje, gemelde episode is ontleend), dan met die van Roorda van Eijsinga's HS.

N°. 96, 8°-deel, behelst:

a zie N°. 67.

b حكاية ليم فصل. Vijf hoofdstukken, waarvan ieder eene vertelling uitmaakt.

Het 1ste: فصل يغ فرتام حكاية فقير. Lotgevallen van een' armen man, die eensklaps een gunsteling aan het hof wierd, maar naderhand 's konings gunst en daarbij zijn eigen leven verloor.

Het 2de: فصل يغ كدو حكاية اورغ مسكين يغ برنام اسحاق. Geschiedenis van den armen Ishak, die in plaats van belooning voor zijne getrouwheid te krijgen, bijna zijn leven zoude hebben verloren, maar naderhand 's konings gunsteling bleef.

Het 3de: فصل يغ كتيڬ حكاية راج جمجمه دغن انق استرى بڬند. Lotgevallen van koning Djumdjumah en zijn vrouw en kinderen. De knoop van dit verhaal heeft groote overeenkomst met die van den Leydschen Codex

(*) In dit verhaal wordt door كريفن naar het schijnt [illegible] bedoeld.

(†) Roorda van Eijs., Land- en Volkenkunde. boek III, dl. I, bl. 453.

N°. 1401 (zie Meursing. leesb. 1ste stukje), en heeft met de حكاية راج جمجمة, waarvan in het Asiatic Journal van Maart 1823 (onder den titel: History of rajah Jumjumah translated from the Malay etc.) een vertaling is bekend gemaakt, niets anders gemeen, dan den naam van den koning en de aanleiding van dien naam (جُمْجُمَة, djumdjumah, beteekent in het Arab. *een schedel*).

Het 4de: فصل يڠ كأمفت حكاية انق سوداݢر برصحابة دڠن اورڠ كاي دان مسكين. Lotgevallen van een rijken koopman's zoon, die zijne vrienden op de proef stelt en bevindt dat de arme vrienden de ware zijn.

Het 5de: فصل يڠ كليم حكاية انق سوداݢر منجاد راج. Lotgevallen van een koopman's zoon, die door de hulp van drie bedelaars (vermomde magtige geesten), aan wie hij zijne drie zusters volgens den wil van zijn' stervenden vader had uitgehuwd, een magtig koning werd.

N°. 98, klein-4to deel, حكاية فترا جاي فات. Behelst de lotgevallen van Putra Djaja Pati, zoon van Kalawandu (? كلوندو), koning van een rijk in het westen, genaamd Langkam Djaja (Ceylon?). Op zijn zevende jaar werd Putra Djaja Pati door een geest gestolen, die zich in de gedaante van een gouden paard door hem liet beklimmen en aldus met hem naar den berg Mahābiru wegholde. Aldaar gekomen, verdween het paard, na hem den weg naar de leerplaats van Naráda aangewezen te hebben. Putra Djaja Pati ging tot Naráda, die hem met zijne leerlingen verwelkomde en hem vervolgens in allerlei wetenschappen onderwijs gaf. Op zekeren dag moesten Naráda's leerlingen een proefje geven van hetgeen zij geleerd hadden en tot dat einde veranderde zich Naráda in een grooten reus, waarvoor alle leerlingen, uitgezonderd onze held, het op een loopen zetten. Zeven dagen en zeven nachten streed Putra Djaja Pati tegen den reus, die, toen hij het te warm kreeg, zich in een Garuda veranderde en de lucht invloog; maar te vergeefs! want de held begon dezelfde aardigheid te vertoonen, en beide gedrochten zouden nu nog aan het vechten gebleven zijn (zóó waren zij tegen elkander opgewassen), zoo zich Naráda niet weder had vermenscht. Naráda prees den held na het gevecht en verzocht hem een anderen leermeester op te zoeken, daar er bij hem voor Putra Djaja Pati niets meer was op te doen, enz. enz. In het laatst komt hij met zijne vrouw, de prinses Tjandra Nuru'llailah, bij zijne ouders terug, en wordt van zijn' vader als troonsopvolger benoemd, met den titel Mahárádja Bikráma Indra.

N°. 151, een 12°-deel, behelzende de حكاية اولر نڠکاوڠ. Een koning van Kămbajat had zeven dochters, die hij zeer lief had en waarvoor hij een zeer fraaijen tuin liet aanleggen. Op een zekeren tijd gingen de zeven prinsessen zich in dien tuin vermaken en begonnen daar al schertsende over hunne toekomstige echtgenooten te spreken. Terwijl zich ieder van de zes oudste prinsessen den een of anderen hemeling tot gemaal toewenschte, begeerde de jongste de slang Nangkawang (?) als haren echtgenoot. Hare zusters vonden deze scherts zeer ongepast en toen de koning hiervan verwittigd werd, was hij zoo boos, dat hij zijne jongste dochter, voorheen zijn geliefdste kind, van zich stiet. Verlaten zwerft het meisje nu door de bosschen, waar zelfs de dieren, om haar lot bewogen, haar den weg naar den echtgenoot, dien zij voor zich had begeerd, aanwezen. Deze slang blijkt naderhand de prins Nalĕndra (ناليندرا) (*) te zijn, die zijn slangwezen aan zijn moeder's vloek te danken had, daar hij zich niet aan een door haar voor hem bestemde prinses had willen laten uithuwen. De vloek van zijn moeder kon echter niet langer dan drie jaren duren, en toen de hulpelooze prinses aan de woning van den prins-slang aankwam, meldde haar een kat (een gemetamorphoseerde prinses), dat er nog slechts 40 dagen moesten verloopen, voor zij en haar heer hunne vorige gedaante zouden herkrijgen, enz.

Dit HS. eindigt afgebroken.

N° 210, folio deel, حكاية ديو مندو. Volgens het slot van dit HS. zou dit verhaal ook: حكاية راج كنس اندرا نكرام راج genoemd worden.

In het begin van dit HS. wordt zeer omslagtig verhaald, dat Păkráma radja, koning van Gangsa Indra, zeer gelukkig met zijn vrouw leefde, dat deze zwanger geworden eenige sterrewigchelaars raadpleegde, om te weten, of het een zoon of een dochter zoude zijn, en dat zij eindelijk een' zoon baarde, die Déwa Mandu werd genaamd, enz. enz.

(*) Het HS. heeft نالا اندرا, hetwelk ook نالأندرا gespeld wordt; het staat voor نارينڈرا in het Indisch (narĕndra van nara en indra) *een vorst* aanduidende. Diergelijke spellingen zijn in het Maleisch zeer frequent en bewijzen, dat er een bewustzijn van de bestanddeelen in Sanscr. zamenstellingen geweest is. Opmerkelijk is de spelling ڤنچيندر (*zintuigen*), zijnde het Indische pantjĕndrijam (*vijf-zintuigental*, van pantja *vijf* en indrijam *zintuig*), terwijl in het Jav. datzelfde woord tot [Javanese script] is verbasterd, waarschijnlijk omdat ook indrijam in een verbasterden vorm in die taal leeft ([Javanese script])

Dit HS. eindigt afgebroken.

N°. 227, dun folio deel, حكاية راج ديو مهاروف, behelzende de lotgevallen van Déwa Mahárúpa, zoon van Dărmá Déwa, koning van Náripătmá. Dărmá Déwa eens op de jagt een zilveren Kidjang vervolgende, raakte verdwaald en zoo zeer in verlegenheid, dat Déwa Măhásăktí, medelijden met hem krijgende, tot hem nederdaalde en hem vroeg wat hij het liefst zoude willen hebben. De koning, die reeds lang naar kroost verlangd had, verzocht den god om een' zoon, waarop hem Déwa Mahásăkti een bezoarsteen (ݢليك) (*) schonk, die, naar zijn zeggen, in rozenwater gelegd, het van zooveel kracht zoude maken, dat, wanneer de koning het zijn vrouw liet innemen, zij een' zoon moest baren (†), aan wien hij naderhand dien kostbaren steen ten geschenke moest geven, omdat de jongeling alles wat hij maar verlangde, daardoor zoude kunnen krijgen, enz. enz. Déwa Mahárúpa volgt eindelijk zijn' vader als koning te Náripătmá op, na van hem den titel van Mahárádja Mahádéwa gekregen te hebben. Naar dezen titel wordt dit verhaal, blijkens de laatste woorden van het HS., ook حكاية مها راج مها ديو genoemd.

N°. 228, een dunne foliant. Op den rug van den omslag staat parang puting. Dit verhaal heeft twee titels: 1°. حكاية فارغ فوتغ zoo als in dit HS. wordt opgegeven, en 2°. حكاية بودق مسكين برݢلر راج ممبغ ديو كاندراءن, zoo als opgegeven wordt in een HS. op het King's College. Beide HSS. leveren geen groot verschil in lezingen. Dit verhaal bevat de lotgevallen van Budak mĭskín, zoon van de prinses van Langkam Djaja, die hem door de tooverkracht van Mambang Sagara Indra ter wereld bragt, en hem *arm knaapje* (بودق مسكين) noemde, daar hij het leven ontving in het midden van een wildernis, waarin zijn moeder, verstooten van hare ouders, wegens hare zonderlinge zwangerschap, rond moest zwerven. Een van de feiten van Budak Miskin is het bevechten van een Zeedraak, die het op een zekere prinses had gemunt.

(*) Meestal zijn dit steenen uit den kop van een landak (zie Valentijn III, bl. 278; Rumphius Ambon. Rariteit-Kamer, bl. 295 sqq.; Newbold, Pol. and st. acc. enz. II, bl. 155, en passim). Daarom bezigt men in het Maleisch لندق bij het tellen van die kostbare steenen; zoo b. v. in Meursinge, Mal. leesb. 3de stukje, bl. 3, onder: ݢليك سات لندق, *één bezoarsteen.*

(†) Vgl. de plaats in de Srie Rama, ed. Roorda van Eijsinga, bl. 169.

N°. 285, klein-4to deel. Op den omslag: Cheritra K'hoja Mebarak; en binnen in: Hikayat K'hoja Maimun. Deze beide titels zijn door Leyden (As. Res., X) opgegeven, als twee geheel verschillende geschriften aanduidende, en zijn onjuist, zijnde door den een' of anderen uit de eerste bladzijde van het HS. ontleend, daar het HS. niets anders is, dan een verkorte redactie van de حكاية باين بديمن of de Maleische navolging van het Perzische Papegaaijenboek (طوطى نامه).

Khadjah (*) Mubarak (خواجه مُبارك) had een' zoon, genaamd Khadjah Maimun (خواجه مَيْمُون), die met Bibi Zénab (بيبى زينب) in den echt trad. Maimun kwam in het bezit van een Papegaai, die alles tien dagen vooruit wist (want het was geen vogel, maar eigentlijk een getransformeerde halfgod), en hem op die wijze in staat stelde, als koopman, gelukkige speculaties te doen en daardoor rijk te worden. Hij kocht naderhand een Tijongvogel, die, den Papegaai als metgezel toegevoegd, met zijn maat allerlei vreemde verhalen deed, en aldus bij Maimun den lust tot reizen en het zien van vreemde landen opwekte. Van zijn vrouw afscheid genomen hebbende, ging Maimun op reis, na haar de twee vogels, als vraagbaken, aanbevolen te hebben. In zijne afwezigheid zocht 's koning's zoon zijne vrouw te verleiden en zoude hierin ook geslaagd zijn, zoo niet de Papegaai (bij wien het vrouwtje zich om raad vervoegde), haar met zedekundige vertellingen zoolang aan de praat had gehouden, dat zij niet meer aan den prins dacht en de terugkomst van haren man hare deugd redde. In dit HS. vertelt de Papegaai haar 22 verhalen (vgl. N°. 327).

N°. 292, klein-4to deel. Op den omslag: rajah pri. De regte titel is: حكاية سلندغ دليم, eene proza redactie van de شعر سلندغ دليم (†). De inhoud komt hierop neder:

Déwa Pri, koning van Bandan Pírus, verloor zijn rijk en leven door een Garuda, nalatende twee kinderen, waarvan de oudste een dochter

---

(*) Zoo is de uitspraak in het Perzisch, alwaar het woord شيخ in beteekenis gelijk is; het wordt in het Mal. Kodjah uitgesproken, en in de straattaal van Batavia enz. *Kodjo* (door het Jav. ꦏꦺꦴꦗꦺꦴ)

(†) Waarvan in een Maleischen brief bij Dulaurier, Chresthomathie Mal. I. bladz. 10, wordt gesproken. Het is het laatste gedicht in een foliant, geteekend N°. 7, in de Collection Raffles, behoorende aan de Royal Asiatic Soc. Ik heb het ingezien en gevonden dat de eerste verzen ontbraken.

(met name Sri Bunina) en de jongste een zoon (Bangsakara genoemd) was. Deze kinderen bouwen een vaartuig om het land te verlaten, maar voor dat het gereed was, trof Sri Bunina het ongeluk, van door Déwa Laksána, die zich in een granaatappel had geincarneerd (منجَلْمَا), bezwangerd te worden en een dochter te baren, die zij naar de incarnatie van den vader Si dang (*) Dalima noemde. Nadat zij het kind in een kist had gelegd, verzoekt zij haren broeder die kist met zich op reis mede te nemen, zonder haar te openen om te zien wat er in was, en neemt daarop van hem afscheid, daar zij haar einde voelde naderen. Bangsa Kara gaat na den dood van zijne zuster op reis, haren last omtrent de kist stiptelijk opvolgende, en kwam in een rijk, waar de koning juist was gestorven. Aldaar werd hij door een olifant opgetild en tot koning verheven. Hij huwde de zeven dochters van den overledenen vorst en had onder haar de jongste het liefst. Deze gaf hij ook de kist ter bewaring, met last om zorg te dragen, dat die niet geopend werd. De oudere zusters, nieuwsgierig naar den inhoud van de kist, openden haar en vonden daarin Salindang Dalima, onvergelijkelijk in schoonheid. Zij namen het kind mede, nadat haar de jongste zuster verzocht had, het met teederheid te behandelen; maar bevreesd dat dit meisje, wegens hare schoonheid, tot 's konings gunstelinge zoude verkoren worden, besmeerden zij haar gelaat met houtskool en lieten het allerlei gemeene bezigheden, zooals op de padi passen, enz. verrigten. Het zorgelooze kind liet echter de rijst door de hoenders opeten, en werd hiervoor door de zes tantes duchtig geslagen. Om haar leed te verdrijven was zij gewoon liedjes (waarvan in dit HS. een menigte worden aangehaald) te zingen; maar terwijl zij aan het zingen was, kwamen de hoenders de rijst oppikken, en zóó haalde zij zich nog meer slagen op den hals. Dit had zoo eenigen tijd geduurd, toen de koning eens naar Tandjong puri wilde gaan. Op het punt om te vertrekken, kwam hem Salindang Dalima smeeken, vooral toch bij zijn terugkeer het eiland

---

(*) Uit سىدغ is door invoeging van *al* achter de 1ste medeklinker met een voor de د ingelaschte neusletter سلندغ ontstaan. Deze vorming, die door Marsden het eerst (zie bij تلنجق) is ontdekt, heeft in het Maleisch niet die bepaalde beteekenis (als in het Jav.) behouden. Het eenigste woord, dat mij als die beteekenis behouden hebbende te binnen komt, is سليدق, *overal onderzoek doen*, van سيدق.

Bandoe aan te doen, om daar voor haar een zekeren steen met een rotan te halen, hem daarbij een storm voorspellende, die hem het verder reizen onmogelijk zoude maken, zoo hij aan haar verzoek niet voldeed. Zich eenigen tijd te Tandjung Puri opgehouden hebbende, aanvaardde hij de terugreis en, niet aan het verzoek van het meisje denkende, werd hij door een storm overvallen, die hem het verder reizen belette, en toen hij zijn wigchelaar over de oorzaak van dit beletsel raadpleegde, vernam hij hetzelfde, wat hem het meisje voorzegd had; zich nu haar verzoek te binnen brengende, voldeed hij daaraan en vervolgde zijne reis. Bij zijn terugkomst gaf hij die dingen aan het meisje, dat van de rotan een wieg vervaardigde, waarin zij zich zingende ging wiegelen en weder slagen daarvoor opdeed. De koning kwam eindelijk te weten, dat het meisje de dochter van zijne zuster was, en vertoornd over de mishandelingen, die men het arme kind had aangedaan, leverde hij de zes prinsessen aan de wraak van Salindang Dalima, die haar naar verdienste kastijdde, maar naderhand vergiffenis schonk. Op zekeren dag, als naar gewoonte weder zingende, herleefden op eens hare ouders, die hun kind hartelijk omhelsden en daarop den koning bezochten. Déwa Lăksána vertelt aan zijn schoonbroeder, dat zijn vader Măngindra en zijn' moeder Tjhája Sinar heette, dat hij een hemeling was en dat zijn woonplaats Kumála rătná (*) werd genaamd. Déwa Lăksána bevecht vervolgens de Garúda, en, de overwinning behaald hebbende, heerscht hij als koning van Bandan Pirus, en huwt zijne dochter uit aan den prins Rádja Udára, zoon van Rádja Děwángsa, vorst van Tandjung Puri, na haar Angsána bijgenaamd te hebben.

N°. 295, kleine foliant van ongeveer 70 bladzijden, حكاية نبي يوسف. Ook in dit HS. heb ik den brief van Jozef aan zijn vader gevonden, en hoewel die niet zoo breedvoerig is, mag de stijl gelijk genoemd worden aan dien van den brief, welke vertaald is in de Indo-Chinese Gleaner, van April 1821.

(*) رتن wordt in dit HS. passim رأْن gespeld, zoowel in de beteekenis die het als *gesteente* als in die van *prinses* heeft. Hieruit is te zien dat de verklaring van den Javaan, dien van Hoëvell bij de plaats Bida Sari, bl. 4, kol. *b*., reg. 5 v. bov. consuleerde, niet geheel ongepast is. (Vgl. voorts het Jav. woordenb. van Gericke, ed. Roorda, op ꦫꦠ꧀ꦤ en ꦫꦤ). Voorts lijdt het geen twijfel, dat رأْن ră'ná moet uitgesproken worden, en dat de ء hier slechts het weglaten van een medeklinker (die eigentlijk de ت moest zijn) aanduidt.

N°. 327, klein-4to deel. Op den omslag: charita Taifa. Dit HS. behelst 10 verhalen, die juist dezelfde zijn als de 10 eerste vertellingen van den Papegaai, in N°. 285. De inleiding echter, waarin van den Papegaai en zijn' meester gesproken wordt, is weggelaten, en in plaats daarvan vind ik eene redenering over den troost, dien dit geschrift aan wie in kommer is kan verschaffen. Taal en stijl van de vertellingen in dit HS. en van die in N°. 285, bieden nagenoeg geene verschillende lezingen aan, en het onderscheid bestaat over het algemeen slechts in een vermaleisching van de Perzische eigennamen, die in N°. 285 voorkomen. Zoo is اُسْتُنْبُل, in N°. 285, in dit HS. ترغكانر geworden. De aanleiding van den verkeerden titel op den omslag vindt men in het 2de verhaal, waarin een zekere Taifah van Irak voorkomt.

N°. 373, folio deel, behelst:

a Zie N°. 374.

b حكاية (*) شاۤة مَرْدَان. Dit verhaal wordt in den mond gelegd aan een meester, die het aan zijne leerlingen vertelt. In het rijk Daru'lhastān regeerde een vorst, beroemd om zijne magt en regtvaardigheid; hij had een' zoon dien hij Sja-i mărdān noemde en wien hij een voortreffelijke opvoeding liet geven. De prins werd weldra, wegens zijne voortreffelijke eigenschappen en vooral wegens zijne geleerdheid, wijd en zijd vermaard. Eens op de jagt gegaan zijnde, raakte hij verdwaald en kwam aan een paleis, waar een reus een geroofde prinses, met name Kumála rătná, opgesloten hield. Sja-i mărdan wordt op haar verliefd, en houdt haar in hare gevangenis gezelschap, zich telkens bij de komst van den reus voor hem wetende te verschuilen. Na eenigen tijd wilde hij haar verlaten, om aan een' van zijne leermeesters een bezoek te geven en werd door de prinses, die hem vergeefs bij zich trachtte te houden, in een fraaijen vogel veranderd. In deze gedaante komt hij aan het rijk Daru'lkhijām, alwaar hij zich door 's koning's dochter Sitti Déwi liet vangen, en met haar een kennismaking aanknoopte, waarvan zij de gevolgen welhaast niet langer kon schuil houden. De vertoornde vader liet onderzoek doen, en toen

(*) Sja-i mărdān beteekent in het Perzisch *koning der mannen* en de uitspraak van شاۤة (*sjai*) heeft aanleiding gegeven, dat men dit woord bij de Maleijers in شيخ (dat *sjaik* zoude moeten luiden) veranderd vindt. Hieraan is toe te schrijven de titel حكاية شيخ مردان van ditzelfde werk bij van Hoëvell in zijne rijke aanteekeningen op de شعر بيدڽ ساري.

Het 1ste Hoofdstuk is over Dasarata, koning van Mandrapoera, die bij Déwi Ragoe, Rama en Brandana, bij Déwi Mandodari, Laksmana en Tjitradana verwekte. Het 2de Hoofdst. spreekt van Răsi Kala, vader van Sinta, en hoe hij 40 Lontarboomen (hier *tal* ꦠꦭ꧀ genoemd) plantte, enz. enz. Dit weinige is genoeg om te bewijzen, dat een Javaansche Rama bij dit geschrift ten grondslag heeft gediend.

In een folio HS., waarvan in de bovengen. Catalogussen niets gemeld wordt, maar dat vooraan het Jav. boek Djåjå Lăngkårå bevat, vindt men achterin, de: سلسله رسول الله محمد صلّى الله عليه وسلّم ڤڠ جاتنه سونن راتُ د كُير كداتن. Een geslachtlijst, beginnende met Muhammad en eindigende met Soenan Rátu di Giri Kadaton (*).

De profeet Gods verwekte Fatimah, deze Husain, deze Záinu'lalam, deze Zainu'lābidin, deze Zainu'lkubra, deze Said Djumadi'lkubra, deze Sjaik Maulānā Ishak, deze Sunan Rátu di Giri Kadaton. Na deze geslachtlijst volgt eene overlevering, waarin Njái gĕdé (†) de hoofdrol heeft, enz.

De taal van dit stukje bewijst, dat het uit het Javaansch vertaald is geworden.

(*) Vergelijk Roorda van Eijsinga, Land- en Volk. boek III, dl. 1, bl. 462.

(†) Bij Roorda van Eijs. l. c. Bahi gĕdé; het Jav. HS. schijnt bij hem de ꦒ onduidelijk gehad te hebben.

H. NEUBRONNER VAN DER TUUK.

Het individueel sawahbezit in de residentie Bantam.

Over het algemeen behooren op Java de gronden aan de dessa's en hebben de ingezetenen der dessa's ze niet in eigendom, maar slechts in bruikleen, zoodat er alle gelegenheid bestaat om de gronden onder de ingezetenen der dessa billijk te verdeelen (*). De residentie Bantam maakt hierop eene uitzondering. De sawah's zijn daar geene zoogenoemde gemeentegronden, maar de wijze van bezit derzelve is geheel overgelaten aan de bevolking, waaruit individuele bezittingen zijn voortgevloeid, terwijl de sulthans slechts van de bevolking hoofdelijk zekere geldelijke heffingen deden, en overigens de geheele zaak aan hunne onderdanen overlieten.

In 1808 werd Bantam bij onze bezittingen ingelijfd. Men maakte in het bestaande geene verandering en bepaalde zich bij het invoeren van het stelsel van landrenten. Naderhand werd ook het stelsel van kultuur ingevoerd en uitgebreid, doch hierbij werden teleurstellingen ondervonden, die duur zijn te staan gekomen. Bovendien werd de rust in Bantam van tijd tot tijd dikwijls gestoord, en soms in die mate, dat er eene belangrijke militaire magt noodig was om ze te herstellen. Tot op dit oogenblik is Bantam de residentie waar de meeste geneigdheid wordt aangetroffen tot oproer, zoodat men er nog altijd buitengewoon op zijne hoede moet zijn.

Na deze korte inleiding zal ik stil staan bij de sawah's zelve, en onderzoeken, wat, ten opzigte van het bezit der rijstvelden, van den kortelijk opgegeven stand van zaken het gevolg moet wezen. Daarin heerscht, om het met één woord uit te drukken, eene volslagene wanorde. De bevolking handelt er mede als kinderen met hun speelgoed doen. Men verpandt en verkoopt den grond en het water, dat de velden besproeit, onderling zonder ophouden. Het ergste nadeelig gevolg daarvan is, dat alle eenheid verloren is geraakt in de dessa's en in het dessabestuur. Men maakt jagt op sawahbezit, de hoofden zoowel als de gewone inlanders, en die hierin het beste slagen, verwerven zich natuurlijk de meeste magt en invloed. Bij dat onderling streven en intrigeren, om zich van sawah's meester te maken, moet de orde noodwendig lijden. De bevolking raakt los van de dessa's, en de hoofden, te zeer met zich zelven en hun eigen belang geoccupeerd, bemoeijen zich met niets dan met het innen der landrenten. Nergens zal men dan ook zulk een krachteloos dessabestuur aantreffen als in Bantam.

Ziedaar eene eerste maar bittere vrucht van het toomeloos prijsgeven der

(*) Zie Dr. W. R. VAN HOËVELL, Reis over Java, Madura en Bali. Deel I, blz. 56 enz.

sawah's, namelijk *de ondermijning van het dessa-bestuur* en *het zich isoleren der bevolking*. Intusschen is een goed en klemvol dessabestuur een onmisbaar vereischte, wil men orde en tevredenheid handhaven. Ik neem aan, dat de Bantammers, meer dan anderen hunner landgenooten, tot oproer geneigd zijn; maar daarin vind ik slechts voor een gering gedeelte de oorzaak, dat hier dikwijls onlusten en opstanden uitbreken; want, bij geneigdheid tot oproer, treft men hier ook voorbeelden aan van lijdzaamheid en onderwerping, die men elders te vergeefs zal zoeken.

Een aanzienlijk gedeelte der bevolking bezit hoegenaamd geene sawah's en kan niet anders in zijn onderhoud voorzien dan door de gronden van de bezitters te bewerken. Dezulken hangen geheel af van de genade dier bezitters, en kunnen, in den volsten zin van het woord, als hunne slaven worden beschouwd. De bezitters behooren niet tot de beste soort der bevolking. — Immers hunne meerdere sluwheid is alleen het middel geweest, waardoor ze zich hebben weten te verrijken; want dat dit door arbeidzaamheid geschied zou zijn, is iets, dat tot de uitzonderingen behoort. Een algemeene karaktertrek van den inlander toch is, dat hij altijd eer geneigd is om zich iets door list en knoeijerij, dan door arbeid te verschaffen. Hij, die veel sawah's bezit, heeft dan ook zijne vaste werklieden (boedjangs), door wie hij ze laat bewerken, die hij zoo mogelijk heerendiensten en allen arbeid bij de kultures laat verrigten; met één woord, waarover hij een bepaald despotisme uitoefent. De hoofden, zelfs sommige regenten, doen hetzelfde. Allen hebben er belang bij, dat een gedeelte der bevolking armoedig blijft, om steeds voorraad van geheel afhankelijke boedjangs te hebben. — Het onnoozelste en goedaardigste gedeelte der bevolking blijft alzoo onder den druk van het laagste despotisme, daar, zonder dat, het bezit van veel sawah's geene waarde zou hebben. — Aan den invloed der bezitters is het veel toe te schrijven, dat niet meer onlusten uitbreken, maar tevens, dat, zoo hier iemand is die oproer stookt, hij altijd navolgers vindt bij de rondzwervers, die niets bezitten.

Dit tafereel van het individueel sawah-bezit, zoo als het in Bantam bestaat, is niet overdreven. In het distrikt Tjiomas heerschte, een paar jaren geleden, vóór het invallen van den padieoogst, hier en daar nijpende armoede, en toch was de padieoogst van het vorige jaar meer dan voldoende geweest om de bevolking te voeden. Men heeft toen, op hooger last, onderzoek laten doen naar de oorzaken dier armoede, maar er was slechts één blik noodig in den huishoudelijken toestand van het distrikt, om de overtuiging te erlangen, dat geusurpeerd grondbezit ook hier de kanker was, welke aan de algemeene welvaart knaagde. — De bezitters van sawah's hadden een' minder gunstigen oogst gehad, en dit werkte terug en drukte op de klasse der boedjangs. In het ruwe taxeerde men de niets bezittende boedjangs aldaar op 500, maar er bestaan er welligt 1000. Tjiomas is een uitgestrekt prachtig distrikt, rijk aan sawah's en goede koffijgronden. Bij een verbeterd sawah-bezit, zou er eene algemeene welvaart kunnen heerschen, ja, zou het een bloei en welvaart kunnen bereiken, zoo als men schier nergens zou aantreffen. In zulk

een distrikt spelen thans baatzuchtige en bovendien geusurpeerde grondbezitters de hoofdrol. Is dit niet diep te betreuren? Kan men dit met stilzwijgen aanzien?

Veel is er in de residentie reeds gedaan om het sawah-bezit meer algemeen te maken, vooral ook door het graven van nieuwe waterleidingen en ontginnen van nieuwe gronden; maar, ik vraag het met vertrouwen, zal men zulks alleen met behulp van nieuwe ontginningen gedaan krijgen? Mijns inziens niet, en wel omdat al wat men tot dat einde beproeft, lijnregt in strijd is met de belangen van grootere en kleinere hoofden en met een aanzienlijk gedeelte der bevolking. Al wat men doet, zonder het verward sawah-bezit totaal den bodem in te slaan, verzinkt van lieverlede weder in de algemeen heerschende wanorde omtrent het sawah-bezit, en verrijkt slechts dat gedeelte der bevolking, dat er het minste behoefte aan heeft. Dit behoeft na het vorenstaande geen verder betoog, maar vloeit daaruit van zelf voort.

Beschouwen wij nu even de invoering der kultures voor de Europesche markt. Zonder stil te staan bij de hier bestaande orde van zaken, zonder te letten dat ook klimaat en gronden hier, met uitzondering van enkele distrikten, minder geschikt zijn voor kultures, zijn er vele suiker- (*) en tabakskontrakten uitgegeven, met voorschotten, waarvan het totaal tonnen gouds bedraagt. En wat zijn hiervan de resultaten geweest? dat de voorschotten zijn verspild, de bevolking zwaar heeft gewerkt zonder voldoende belooning, en dat zij alzoo zeer tegen de kultures is ingenomen, waarbij alleen nog overblijven de ruïnes der fabrijkgebouwen.

Duur zijn deze dwalingen alzoo te staan gekomen, en te meer zijn ze te betreuren, omdat alle verdere ontwikkeling van kultures daardoor in den vervolge moeijelijker is geworden, omdat door het gebeurde bij de bevolking daartegen groote afkeer wel moest ontstaan.

Waren de nutteloos verspilde kapitalen slechts voor een gering gedeelte gebezigd, om eerst het sawah-bezit op geregelden voet te brengen en waren daarna langzaam en met beleid de kultures ingevoerd en uitgebreid, dan zou men zich thans over eene goed geregelde, rustige residentie kunnen verheugen; terwijl nu in de toekomst niets anders te verwachten zijn dan verwikkelingen.

Bij de koffij-kultuur ziet men hier ook mutatiën, die men elders te vergeefs zal zoeken. Met tuinen en produkten wordt hier gelijke handel gedreven, als met water en sawah's, die groote verwarring in de zaak brengt, in strijd met veler belangen.

Het stelsel der landrente is in de laatste jaren zoodanig geregeld, dat de padie van ieder individu wordt opgenomen, en men alzoo voor het werkelijk verkregen produkt betaalt. Dit is zoo billijk als men verlangen kan, maar

(*) Voor suiker-kontrakten alleen zijn ongeveer verstrekt aan voorschotten *f* 900,000; de ondernemingen zijn mislukt, van de ondernemers was niets te halen, en de natie is dit millioen kwijt, zonder er iets voor te hebben.

tevens zoo omslagtig, dat een groot gedeelte van het jaar het geheele personeel noodig is om den arbeid uit te voeren, ten prejudice natuurlijk der kultures.

Onder al deze omstandigheden is er in de laatste jaren veel gedaan in het belang van de rijstkultuur, van een beter inlandsch personeel en van een beter dessa-bestuur, maar er zijn meer afdoende maatregelen noodig, wil men hier algemeene welvaart stichten en de rust der residentie op solide grondslagen vestigen. Zoo als de staat van zaken hierboven naar waarheid en zonder overdrijving is omschreven, zal het geen verwondering meer baren, dat de dienst in Bantam moeijelijk is, dat zich geen ambtenaar hier aangenaam kan gevoelen, dat de hoofden, onwillekeurig medegesleept in spekulatiën om sawah-bezit, weinig belangstelling aan den dag leggen in de dienst en hunne eerlijkheid bij de minste verzoeking bezwijkt, waarvan gedurige bewijzen worden aangetroffen, even als van verregaande onverschilligheid in pligtsbetrachting. De rust der residentie staat dan ook reeds op losse schroeven.

Uit het vorenstaande blijkt tevens, dat alleen afdoende middelen hierin kunnen voorzien, namelijk eene totale herziening van het sawah-bezit, en geschiedt zulks niet, dat men dan in Bantam voorzigtig behoort te zijn in het onverstandig uitbreiden van kultures; want de wonden der mislukking van een aantal ondernemingen zijn nog niet genezen. Voor het geheel kan dit een en ander tot menige les en waarschuwing strekken en vooral tot deze, dat tot kultuurondernemingen *kennis* wordt vereischt, en het gansch niet onverschillig behoort te zijn, waar en hoe ze worden ondernomen. — De stellige beginselen van den stichter van het stelsel van kultures zijn uit het oog verloren. Dikwijls heeft hij gewaarschuwd tegen overdrijving, dikwijls heeft hij aanbevolen, om niets te ondernemen, waar men niet zeker was, goede resultaten te erlangen, en dat voor een en ander gevorderd werd *soliditeit*, *kennis* en *beleid*. Thans schijnt er alleen protektie toe noodig te zijn.

Vooral uit aanmerking dezer beschouwing, acht ik het goed, op vorenstaande aanteekeningen de aandacht te vestigen, — hierbij ten slotte aanstippende, dat, blijft het verward sawah-bezit voortduren, ik voorspel:

1) dat de rust in Bantam bij voortduring nu en dan zal worden gestoord;

2) dat bij de kultures voor de Europesche markt hier steeds teleurstellingen zullen worden ondervonden;

3) dat de dienst en de geheele staat van zaken in Bantam hoe langer hoe moeijelijker zal worden, door allerlei verwikkelingen.

Door het vorenstaande wil ik niet bestrijden het bezit en eigendom van gronden in 't algemeen. Gewis bestaat er meer prikkel tot een rigtig beheer van iets dat men in eigendom bezit, dan van iets dat men huurt of in bruikleen heeft; en ook op Java maakt dit natuurlijk geen uitzondering. Maar ik kom op tegen eene bezitting van gronden, zooals die in Bantam bestaat, namelijk: eene bezitting, die voor een groot gedeelte door bedrog en list wordt verkregen en die in alles wanorde brengt. Eene zoodanige wanordelijke bezitting kan ik niet goedkeuren, en vooral is daarmede onbestaan-

baar het stelsel van kultures, zoo als trouwens de ondervinding meer en meer zal bevestigen.

Wil men alzoo dat stelsel handhaven, dan *moet* het sawah-bezit worden gewijzigd, en al schaft men dat stelsel ook af, dan is betere regeling van het sawah-bezit toch nog noodig, om de rust der residentie beter te bevestigen, en de gevaren, die nu gedurig dreigen, weg te nemen.

Het eenvoudigste zou echter ongetwijfeld zijn, om, aangezien het sawah-bezit werkelijk van gouvernementswege niet gemakkelijk te veranderen valt, de geheele residentie partikulier eigendom te maken en dezelve alzoo bij perceelen te verkoopen.

Een ambtenaar in de residentie Bantam.

De Residentie Rembang in het jaar 1845.

(Uittreksel uit het algemeen verslag van den resident.)

Er doen zich geene uiterlijke teekenen, noch bij de hoofden noch bij de bevolking, voor, die eenige onrust of ontevredenheid zouden kenmerken. — In het algemeen kan het er dus voor gehouden worden, dat in deze residentie rust bestaat, die in het afgeloopen jaar niet is gestoord geworden. De staat van tevredenheid, die in vele opzigten de waarborg kan zijn van de voortduring dier rust, is minder gemakkelijk te bepalen, dewijl zij zich niet altijd onmiddellijk uitwendig vertoont, vooral wegens de lijdelijke en vreesachtige inborst van den Javaan. Om den staat van tevredenheid te bepalen, dient dus te worden onderzocht, welke oorzaken er bestaan, uit welke een meerdere of mindere graad van dezelve is af te leiden, zoowel bij de hoofden als bij de massa der bevolking. Wanneer dus bij gevolgtrekking mag geoordeeld worden, dan is de bevolking over het algemeen tevreden met hare omstandigheden en heeft zij, onder een zacht en beschermend bestuur, geene gegronde redenen tot klagen, behalve den wensch, om meer rust te genieten; want bij de groote zucht voor gemak, die den Javaan zoo eigen is, en bij de geringe behoefte welke hij heeft, is het zeker, dat velen, zoo niet allen, zouden wenschen, minder of geheel niet te worden betrokken in de gouvernementskultures en andere werkzaamheden, die daaruit voortvloeijen, evenzeer als in alle andere verrigtingen in het algemeen. —

Door eene oordeelkundige regeling dezer werkzaamheden, en door zooveel mogelijk te zorgen, dat hun daarvoor een billijk loon te beurt valt, mag men hopen, dien bestaanden tegenzin in het werken voor het gouvernement langzamerhand geheel te zullen overwinnen.

Bij de invoering der tabakskultuur in distrikten, waar dezelve vroeger nog niet bestond, hebben enkele huisgezinnen zich wel door verhuizing aan die werkzaamheden trachten te onttrekken, doch zulks vindt gewoonlijk en over geheel Java plaats bij elke nieuwe invoering of uitbreiding van kultuur en bij vermeerdering van andere werkzaamheden, en ook zonder die omstandigheden geschieden er nu en dan verhuizingen, vooral van de aan de grenzen liggende dessa's; doch zij zijn in het jaar 1845 veel minder geweest dan in het jaar 1844.

De bevolking heeft vooral veel afkeer van de tabakskultuur. Ook dit is eene der oorzaken van eenige ontevredenheid geweest; vooral heeft daartoe de te spoedige uitbreiding van genoemde kultuur in deze residentie aanleiding gegeven. De Javaan had daarvan in den beginne meer last dan voordeel. Ook begreep hij zeer wel, dat hij niet voor het gouvernement, maar voor den kontraktant moest werken. Daarbij kwam toen nog een zeer ongelukkige padie-oogst en de onvoorzigtige maatregel van te willen vergen, dat één bouw van 500 voet □ met tabak beplant, slechts door vier man moest bewerkt worden. Dit alles is de oorzaak geweest van eenig volksverloop. Thans, door meer ondervinding, alles zoodanig geregeld zijnde, dat de arbeid bij de tabakskultuur, ofschoon nog zeer zwaar, echter niet meer zoo drukkend voor de bevolking is, vertrouw ik, dat, door eene strikte regtvaardigheid altoos in het oog te houden, verwacht mag worden, dat de bevolking, eenmaal aan dien arbeid gewoon, reden tot tevredenheid zal hebben, vooral zoo de fabrikanten haar behoorlijk en naar billijkheid voor de bijdiensten betalen, terwijl het een der eerste pligten van het bestuur moet zijn, om steeds daarvoor te doen waken.

Volgens de gedane opname, in het laatst van 1845, bestond de bevolking uit:

Europeanen en derzelver afstammelingen	459.
Javanen	467,766.
Chinezen	9,002.
Maleijers en andere oosterlingen	1,461.
Totaal	478,688.

Volgens de opnamen van 1844 werd het totaal der bevolking geschat op 469,159: zij is dus vermeerderd met 9529.

Deze vermeerdering mag men vooronderstellen dat veroorzaakt is doordien er, in vergelijking met vorige jaren, minder sterfgevallen en meer geboorten hebben plaats gevonden, terwijl almede een groot deel der in 1844 verhuisde bevolking naar zijne haardsteden is teruggekeerd.

De nijverheid der inlandsche bevolking dezer residentie zoude kunnen wor-

den gezegd zich te bepalen tot de teelt van Java-tabak, voornamelijk langs de boorden der Solosche rivier, tot den bouw van kleine schepen en vaartuigen voor den smallen handel, de vischvangst, benevens al hetgeen daaraan verder verbonden is, het droogen en zouten van den visch, het maken van touw en het weven van door de inlandsche vaartuigen gebruikt wordende zeilen en tuigaadje, zoo mede het vervaardigen van inlandsch aardewerk, het weven en batikken van kleedjes en hoofddoeken, het maken van Javaansch papier en het vervaardigen van goenie-zakken voor het gouvernement.

De scheepsbouw, welke in vroeger jaren in deze residentie eene vrij goede vermaardheid genoot, is in de laatste jaren zeer achteruitgegaan, en bepaalt zich thans slechts tot kleine vaartuigen. — Op de timmerwerf van den partikulieren scheepsbouwmeester H. BROWNE heerscht daarentegen steeds groote bedrijvigheid, en een aantal vaartuigen wordt aldaar, voor gouvernements en partikuliere rekening, gebouwd. De toenemende schaarschheid van goed zwaar djati-hout draagt veel bij om dezen tak van nijverheid te beperken.

Toeneming van welvaart onder de bevolking valt niet zeer in het oog, ofschoon zij een' goeden padie-oogst in het jaar 1845 gehad heeft, en de vooruitzigten daarop in het loopende jaar gunstig zijn, waardoor in de behoefte van levensonderhoud zal kunnen worden voorzien. Het is te verwachten, dat, wanneer naar behooren wordt gezorgd, dat de kultuur van dit onontbeerlijk levensartikel niet achteruit ga, met de voordeelen, die de bevolking voor haren meerderen arbeid aan andere kultures en de daaraan verbondene werkzaamheden toevloeijen, haar toestand in vervolg van tijd zal verbeteren.

Bijzondere zucht tot weelde wordt hier niet dan zeer zeldzaam gevonden. De regenten zijn eenvoudig in hunne levenswijze, en diezelfde eenvoudigheid treft men bij meest alle mindere hoofden aan; trouwens de geringheid der traktementen, zoowel van de hoofden van het inlandsch bestuur als van de mindere inlandsche ambtenaren en het gemis van geldelijke voordeelen, welke elders door de hoofden genoten worden, moet hen wel terughouden van het voeren van een' grooteren staat, die hunne middelen zoude te boven gaan. Het was echter wel te wenschen, dat vooral de inlandsche ambtenaren, door eene betere bezoldiging, in staat wierden gesteld, volgens hunnen rang en stand wat beter te kunnen leven.

De politie wordt, met de geringe middelen die zij heeft, zoo goed mogelijk gehandhaafd, dat is: om haar tot algemeene veiligheid zoo wel van menschen als goederen te doen strekken; en dit heilzame doel zal meer en meer bereikt worden, naarmate de Javaansche bevolking, hiertoe door gewoonte en eigenbelang gedreven, medewerkt; iets, dat voornamelijk van de over haar gestelde kampongs- en dessa's-hoofden moet afhangen, naardien het getal der bezoldigde inlandsche politie-beambten te gering is om van deze genoegzame kracht en steun te kunnen verwachten; doeltreffende voorschriften zijn daartoe gegeven. Schutterijen of djaijang-segar's bestaan hier niet, ofschoon het zeer wenschelijk geacht wordt, dat een detachement djaijangs voor deze residentie wierd gevormd. Het korps pradjoerit dezer residentie

bestaat uit: 3 luitenants, 4 serjanten, 8 korporaals, 4 tamboers, 100 manschappen, en is verdeeld in vier regentschappen, als: Rembang, Toeban, Bodjonegoro en Blora, met dat onderscheid, dat te Bodjonegoro geen luitenant is, zijnde die betrekking ingetrokken bij gouvernements besluit van den 25 Augustus 1843 no. 13. Vroeger was de instruktie der pradjoerit over de geheele residentie aan één' instrukteur opgedragen; daarvoor zijn nu twee Europesche serjanten in de plaats gesteld, de een belast met de oefening der pradjoerit van Rembang en Blora en de andere met die van Toeban en Bodjonegoro. Over het algemeen is het korps vrij goed in den wapenhandel geoefend, en heeft, bij de laatste inspektie van den luit.-kolonel inspekteur, diens goedkeuring verworven.

De kruisbooten no. 12 en 17, alhier gestationeerd, hebben, in het afgeloopen jaar 1845, weder zeer goede diensten bewezen, zoo door gestadige kruistogten tegen de zeeroovers, als tot fnuiking van den smokkelhandel. Het getal van twee kruisbooten is voor deze uitgestrekte kust niet voldoende; en het is te hopen, dat hierin, vooral ten aanzien van den smokkelhandel, door indienststelling van meer vaartuigen en andere doeltreffende maatregelen zal worden voorzien.

De groote postweg van de grenzen der residentie Japara, regentschap Joana, tot aan die van Soerabaija, regentschap Sidaijoe, waarop zestien stations, onderscheidene groote bruggen en wachthuizen zijn, is, in 1845, in eenen goeden staat onderhouden, even als de weg door Bodjonegoro, van Ngawin tot Soerabaija, en de binnenwegen van Toeban naar Bodjonegoro en van laatstgemelde plaats naar Blora, zijnde deze laatste veel verbeterd. Door gebrek aan handen is echter niets kunnen worden gedaan aan de tusschenwegen van de distrikten Pamotan en Sedan en van Djati-rogo en Singahan.

Door deze residentie loopen geene andere bevaarbare rivieren dan de Solosche, welke van een zeer groot nut is, zoo wel met betrekking tot den landbouw als voor den handel en den afvoer van produkten en gouvernements houtwerken, en die tevens een middel van kommunikatie daarstelt. De andere in deze residentie gevonden wordende rivieren zijn niet bevaarbaar. De rivier van Lassem, Karanggening genoemd, is echter nog al belangrijk, omdat aan de monding derzelve de scheepstimmerwerf van den heer BROWNE gevonden wordt.

Voorts zijn hier nog vele kleine riviertjes, die slechts tot geringe afstanden inloopen en weinig nut aanbrengen. De noemenswaardigsten van deze zijn: de rivier Toeweri in het distrikt Djenoe, regentschap Toeban, welke uit eene grot ontspringt en eene vrij goede massa water bezit. Zij verliest zich in zee, zonder dat van haar veel voordeel voor den landbouw getrokken wordt. In het Bodjonegorosche de riviertjes Semarminden, Banteran, Praijongan, Bezoeki, Medaijan, Pierang, Donden en Gandongan, welke, door opgedamd te worden, van veel belang zijn voor de daarbij liggende sawah's.

De bruggen, wegen en overvaarten in de beste orde onderhouden zijnde, is de binnenlandsche gemeenschap onbelemmerd gebleven; de reizende handelaren genieten overal de noodige bescherming, en worden zoo veel mogelijk

geholpen. Karren en dergelijke vervoermiddelen zijn hier weinig; het vervoer geschiedt meest door draagbeesten, koelies of mansdragten.

De waterleidingen zijn hier van weinig beteekenis en bepalen zich tot eenige niet belangrijke aftappingen, door opdamming uit onderscheiden kleine riviertjes, of wel van afspoelend regenwater. Er bestaat ook eene waterleiding uit de bron van (Bekti, in de nabijheid der hoofdplaats Toeban, welke voornamelijk dient tot besproeijing der suikerrietvelden en tot het in beweging brengen van het molenrad in de suikerfabrijk Waringin-agong.

Het getal der bazaars is als volgt:

Rembang	63
Toeban	58
Bodjonegoro	64
Blora	60
	245

die wegens het groote aldaar heerschende vertier ruimschoots bezocht worden; ten blijke van derzelver meer en meer toenemende belangrijkheid strekt, dat ze voor 1846 verpacht zijn voor *f* 90120.

's Lands gebouwen zijn: te Rembang

1) het residentiehuis, waarvan de zoogenoemde bijgebouwen grootendeels voor het residentie-bureau in gebruik zijn;

2) het kruidhuis en wachthuis, staande binnen de muren van het voormalige fort, even als het residentiehuis;

3) het logement, in 1845 voltooid, een groot huis, uit 8 kamers bestaande;

4) het algemeen pakhuis;

5) de kazernen, bestaande uit 3 lokalen, één van steen en twee van hout, alles met pannen gedekt;

6) het schoolgebouw met bijgebouwen, een goed en zeer geschikt lokaal;

7) het zoutverkoop-pakhuis, een bamboe-gebouw met houten stijlen, en gedeeltelijk met sirappen gedekt;

8) het gevangenhuis en bijgebouwen, een zeer goed ingerigt lokaal, waarbij vijf ziekenkamers zijn;

9) de regentswoning;

10) de kontroleurswoning;

11) de negen zoutpakhuizen bij het hoofddepôt;

12) de woning van den pakhuismeester van het hoofddepôt te Paradessi.

Te Toeban zijn: 1) de ass.-residentswoning, 2) de regentswoning, 3) het gevangenhuis, 4) de herberg, 5) het zoutpakhuis, 6) het algemeen pakhuis, 7) de kazernen der pradjoerit; allen zijn in een' zeer goeden staat; alleen wordt van het gevangenhuis uitbreiding verlangd.

In Bodjonegoro zijn: 1) de ass.-residentswoning, 2) de regentswoning, 3) het gevangenhuis, 4) het zoutverkoop-pakhuis, 5) een redoute of benteng.

In Blora zijn: 1) de regents-woning, 2) de kontroleurswoning, 3) het gevangenhuis, 4) het koffijpakhuis.

De in deze residentie bestaande kultures zijn: padie, tabak, suikerriet, koffij, kaneel, moerbeziën voor de zijdeteelt, djagong, djarak, kapas, en eenige aardvruchten.

Rijst.			Koffij.			Suiker.		
1841	976,573	pikols.	1841	1036½	pikols.	1841	7576	pikols.
1842	941,253	,,	1842	682	,,	1842	9153	,,
1843	959,647	,,	1843	2546	,,	1843	10706	,,
1844	518,559	,,	1844	1938	,,	1844	5037	,,
1845	911,811	,,	1845	1514	,,	1845		,,

Tabak.			Kaneel.		
1841	5631	pikols.	1842	377	pikols.
1842	8596	,,	1843	742	,,
1843	11,589	,,	1844	973	,,
1844	17,390	,,	1845	496	,,

Volgens de opname in het laatst van December 1845 waren in de residentie aanwezig:

17991 paarden, 97960 buffels, 25825 koebeesten.

Het ras der bedoelde dieren is hier klein en schraal, en kan op verre na niet gelijk gesteld worden met dat der rijkelijk van stroomend water en goede weiden voorziene residentiën. Vooral de buffels en runderen zijn, door de bedoelde ontbering, mager en minder bij krachten.

De visscherij maakt een voornaam gedeelte van kostwinning uit der strandbewoners. In de distrikten Waroe, Bantjoe, Djenoe, Rembes vindt men ook eenige vischvijvers, 624 in getal, waar de *bandang* en de *belanak* gekweekt worden. Deze vijvers zijn echter niet te vergelijken bij die van Grissée, doordien het schijnt, dat de grond hier niet die vette en voedende eigenschappen bezit, die de bandang van Grissée zoo vermaard maken.

Behalve dezen tak van nijverheid, vindt men in de genoemde distrikten veel zeevisschers, vooral in de hoofdplaatsen Rembang en Toeban, alwaar eenige uitgestrekte kampongs alleen door de visschers bewoond zijn. De door hen gevangen visch dient voor de dagelijksche konsumtie, en gedroogd of gezouten, voor uitvoer naar de binnenlanden en andere residentiën, waarin een groot vertier bestaat.

Men vindt hier ook eenige handwerkslieden, zoo als: timmerlieden, smeden, metselaars en andere, wier getal en bedrevenheid in de laatste jaren, sedert de vestiging van onderscheiden fabrikanten, zeer is toegenomen. In de hoofdplaats Rembang vindt men ook een groot getal niet onervaren goud- en zilversmeden, die echter meestal op hun handwerk reizen, koperslagers en een' blikslager. De bevolking legt zich meer en meer toe op het branden van kalk, het bakken van steenen, aarden potten enz.

De handel bepaalt zich meer uitsluitend tot den kleinen of het binnenlandsch

vertier dan tot een' geregelden zeehandel. Gambier is het voornaamste artikel van invoer, waarvoor inkomende regten betaald worden, en de overige artikelen, als lijnwaden, laken, ijzer, chineesch aardewerk en offerpapier, en eenige Europesche provisiën en wijnen, worden van de hoofdplaatsen Batavia, Samarang of Soerabaija herwaarts gebragt. De invoer van gambier is in 1845 in vergelijk van vroeger zeer toegenomen, waardoor de kleine handel zeer is vermeerderd, hebbende de inkom. regten meer dan *f* 100,000 bedragen.

Het voornaamste artikel van uitvoer is de Javaansche tabak, welke langs de Solorivier en voornamelijk onder Bodjonegoro en Blora gemaakt wordt, als ook rijst en kurkema.

De in deze residentie te huis behoorende vaartuigen zijn 20 barken en schoeners.

De inlandsche geestelijkheid, aan wier hoofd te Rembang een hoofd-penghoeloe en in elk der regentschappen Rembang, Blora, Bodjonegoro en Toeban een penghoeloe geplaatst is, schijnt zich meer en meer aan den invloed van het Europeesch bestuur te gewennen.

De Residentie Soerabaija in 1846.

(*Uittreksel uit het algemeen verslag van den resident.*)

Door den maatregel, goedgekeurd bij besluit van 20 Aug. 46, No. 3, waarbij de werkloonen der ambachtslieden bij de verschillende departementen zijn verhoogd, zijn de redenen van regtmatige ontevredenheid onder de bevolking eenigzins weggenomen, doch het drukkendste, namelijk de levering van 1500 man daags, en de menigvuldige onteigeningen ten behoeve der fortifikatiewerken blijven steeds voortduren. Hieronder volgt een

Staat der bevolking over 1846.

Afdeeling	Europeanen en afstammelingen. Mannen.	Europeanen en afstammelingen. Vrouwen.	Europeanen en afstammelingen. Kinderen beneden 12 jaren.	Javanen. Mannen.	Javanen. Vrouwen.	Javanen. Kinderen.	Chinezen. Mannen.	Chinezen. Vrouwen.	Chinezen. Kinderen.	Arabieren. Mannen.	Arabieren. Vrouwen.	Arabieren. Kinderen.	Bengal. Mannen.	Bengal. Vrouwen.	Bengal. Kinderen.	Maleijers, Mooren, enz. Mannen.	Maleijers, Mooren, enz. Vrouwen.	Maleijers, Mooren, enz. Kinderen.	Slaven. Mannen.	Slaven. Vrouwen.	Slaven. Kinderen.	Totaal. Mannen.	Totaal. Vrouwen.	Totaal. Kinderen.	Totaal generaal.
Soerabaija	571	523	521	120,675	138,058	228,651	880	841	1,222	87	45	39	37	20	48	441	280	310	285	303	131	122,976	140,070	230,922	493,968
Grissée	79	67	111	83,300	79,164	153,412	428	448	767	199	218	329	–	–	–	185	180	236	34	43	25	84,225	98,120	154,880	337,225
Soemanap	71	74	149	70,333	68,992	57,570	465	487	915	192	73	214	3	–	9	3,001	3,072	5,527	21	25	4	74,086	72,723	64,388	211,197
Madura	15	6	31	29,622	30,121	23,959	249	348	439	18	17	29	–	–	–	14	14	22	11	22	–	29,929	30,528	24,480	84,937
Modjokerto	35	17	21	27,652	25,079	33,785	172	139	287	1	–	–	–	–	–	9	5	13	1	2	–	27,870	25,242	34,106	87,218
Bawean	9	7	13	8,404	10,538	8,713	16	6	18	–	–	–	–	–	–	661	201	1,069	–	3	1	9,090	10,755	9,814	29,650
	780	694	846	339,986	369,952	506,090	2,210	2,269	3,648	497	353	611	40	20	57	4,311	3,752	7,177	352	398	161	348,176	377,438	518,590	1,244,204

Op de door de vorsten van Madura gedane, in dezen staat voorkomende, opgave is weinig te rekenen, en in 't bijzonder op die van Madura, vermits een groot deel der bevolking van dat regentschap, hetzij door het bewerken van sawahvelden, hetzij door zich als koelies te verhuren, op Java zijn bestaan zoekt, en zich alzoo meer hier, dan op zijne geboorteplaats ophoudt. Zeker is het echter, dat het cijfer daarvan in die regentschappen altoos meer bedraagt dan wordt opgegeven.

Ofschoon de padi-oogst in de 2 laatste jaren vrij gunstig was, is de weelde niet toegenomen. Intusschen blijft de zucht om bij huwelijken, besnijdenissen en andere feesten te schitteren, zeer groot.

Er waren onder de pradjoerit van Madura zoo veel oude lieden, dat 549 manschappen zijn moeten afgekeurd worden, als ongeschikt voor de dienst. De reden, waarom door wijlen den sulthan in dezen niet beter aan zijne verpligting is voldaan, is daarin te zoeken, dat de pangerang adipatie eenige dessa's, die door dien vorst voor de levering van pradjoerit waren afgezonderd, ter beschikking van zijnen zoon had gesteld, welke daarvan de voordeelen trok, en er zich niet om bekreunde, dat hierdoor het korps uit oude en gebrekkige lieden bleef zamengesteld. Eene ernstige vermaning van den pangerang adipatie is met goed gevolg bekroond.

Het sluiswerk in de rivier van Kediri, ter vervanging van den bandongan te Melirip, is in October 1846 voltooid.

Men heeft in het laatst van 1846 in de Soerabaijasche rivier, beneden Sinkallang tot Perning, kribwerken (arvirs) gesteld, ten einde die rivier, welke aldaar onbevaarbaar was geworden, op de benoodigde diepte te brengen, 't welk voor den afvoer van produkten hoogst noodzakelijk was en met een' gewenschten uitslag is bekroond. — De sluis te Tambak, afdeeling Modjokerto, is uit gebrek aan tonmolens om het water uit te malen, niet voltooid. Na den afloop van het sluiswerk te Malirip zijn van daar de tonmolens bekomen, zoodat deze sluis vóór Junij 1847 gereed zal wezen. — Men gaat voort, de bestaande waterleidingen te verbeteren in 't belang der rijstkultuur.

De prijzen der levensmiddelen hebben in 1844 en 1846 bedragen:

Afdeelingen.	Rijst per pikol van 125 pond.	Jagong.	Koffij per pikol.	Suiker per pikol.	Brood per pond.	Rund-vleesch per pond.	Varken-vleesch per pond.	Klapper-olie per takker 33 bot-telen.	Katjang-olie per idem.	Dempel-olie per pikol.	Brand-hout per vadem 18 voet.	Kippen per dozijn.	Eendvo-gels per stuk.	Ganzen per stuk.
							1844.							
Soerabaija	f 8,00	f 7,00	f 20,00	f 26,00	f 0,25	f 0,14	f 0,45	f 9,24	f 8,30	f 25,00	f 9,00	f 3,60	f 0,75	f 2,00
Grissée	7,15	3,16	25,35	21,00	—	0,16	0,40	11,00	8,25	32,50	4,50	2,50	0,55	1,65
Modjokerto	8,50	4,20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2,32	0,40	—
Madura	10,00	6,00	—	—	—	—	—	8,88	5,66	—	—	—	—	—
Sumanap	7,25	9,00	—	—	—	0,16	—	6,37	5,95	—	—	3,80	0,37	4,60
Pamakassan	6,04	5,00	—	—	—	0,12	—	8,32	5,72	—	—	9,07	0,45	—
Bawean	7,00	7,50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
							1846.							
Soerabaija	5,85	4,00	16,80	20,00	0,25	0,14	0,45	5,93	5,27	18,40	9,10	3,00	0,50	1,30
Grissée	6,00	2,00	20,00	20,00	—	0,20	0,40	8,35	8,00	20,00	—	2,40	0,40	1,00
Modjokerto	4,50	4,50	—	—	—	—	—	8,35	6,95	—	—	1,40	0,28	—
Madura	9,00	2,00	22,00	19,00	—	0,15	0,50	9,50	5,28	—	4,50	3,50	0,45	—
Sumanap	6,05	4,35	16,00	—	—	0,19	—	6,25	5,30	—	—	4,90	0,48	2,75
Pamakassan	8,00	5,00	—	—	—	0,15	—	8,35	5,61	—	—	5,40	0,47	—
Bawean	6,80	1,20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

De opbrengst van rijst was:

Afdeelingen.	1844 pikols.	1845 pikols.	1846 pikols.
Soerabaija	436,735	619,601	
Grissée	190,420	306,186	262,760
Modjokerto	169,699	190,421	
Bawean	14,645	17,940	17,940
Totaal	811,499	1,133,668	280,700
	Suiker:		
Soerabaija	129,669	128,121	122,205
Modjokerto	47,540	40,284	54,217 65/100
Totaal	177,209	168,405	176,422 65/100
	Koffij:		
Modjokerto	11,208	10,230	9,200
	Thee:		
Modjokerto	pond. 3,043	pond. 3,425	pond. 3,269
	Tabak:		
Soerabaija	901	321	472 70/125

De staat van het vee in 1845 en 1846 is als volgt:

	1845 ultimo Dec.	1846 ultimo Dec.
Buffels	135,182	137,939
Runderen	84,603	78,932
Paarden	30,721	31,348

Uit de navolgende opgave blijkt, welke voordeelen de visscherijen aan het gouvernement hebben opgebragt:

Afdeelingen.	Opbrengst der vischvijvers.			Opbrengst der seros.		
	1844.	1845.	1846.	1844.	1845.	1846.
Soerabaija	f 60,733	62,826	66,649	24,240	24,240	28,800
Grissée	78,323	78,690	78,708	22,800	22,800	22,800
Sumanap	4,817.60	4,817.60	4,817.60	31,440	31,200	33,480
Bawean				1,800	1,800	1,800
	f 143,873.60	146,333.60	150,174.60	80,280	80,040	86,880

Onder de bedrijven van nijverheid kan voornamelijk worden gerangschikt de stoomfabrijk van den heer T. J. H. BAYER, ingerigt tot de vervaardiging en het herstellen van werktuigen, welke fabrijk bij besluit van den 4 April 1843, L°. L (zeer geheim), door het gouvernement ten behoeve van BAYER is ingekocht, geheel aan de verwachting beantwoordt, en tot veel nut strekt voor de op Java aanwezige suikerfabrijken, wordende in dezelve cilinders vervaardigd, welke, wat deugdzaamheid betreft, boven die, welke uit Nederland herwaarts gezonden worden, kunnen worden gesteld. Dat niettemin de fabrikant van zijne schuld aan het gouvernement, groot *f* 150,000, tot dus ver slechts *f* 8094,103 heeft afbetaald, is een gevolg daarvan, dat hij groote uitgaven heeft moeten bestrijden, zoo door de uitbreiding der fabrijk, als het aanschaffen der benoodigde machineriën, alsmede dat hij bij de aanvaarding van dezelve geheel van fondsen was ontbloot, waardoor hij zich verpligt vond, gelden tegen hoogen interest op te nemen. De vooruitzigten dezer onderneming zijn intusschen zoo gunstig, dat naar alle waarschijnlijkheid de fabrikant in den vervolge beter aan zijne verpligtingen zal kunnen voldoen, terwijl door deskundigen de waarde daarvan gerust op een derde meer dan het gouvernement op dezelve heeft voorgeschoten wordt geschat.

Met den scheepsbouw is het door de verschillende te Grissée plaats gehad hebbende verkoopingen van gouvernements houtwerken, ten gevolge waarvan de scheepsbouwmeesters in de gelegenheid zijn gesteld om zich van het benoodigde hout te voorzien, eenigzins vooruitgegaan, zijnde aldaar van stapel geloopen:

In 1844	. . . 3	zeevaartuigen,	makende	231	lasten.
» 1845	. . . 3	»	»	588	»
» 1846	. . . 5	»	»	663	»

De houtveilingen alsnu een einde hebbende genomen, zal in de behoefte aan hout voor den scheepsbouw op eene andere wijze dienen te worden voorzien.

De invoer van lijnwaden te Soerabaija bedraagt:

Aan Nederlandsche

In 1844 eene waarde van	*f* 461,386
» 1845 » » »	» 764,122
» 1846 » » »	» 975,960

Aan vreemde

In 1844 eene waarde van	*f* 141,055
» 1845 » » »	» 183,143
» 1846 » » »	» 289,906

En in Batavia en Samarang.

In 1844	kisten . .	2133	balen	376.
» 1845	» . .	2318	»	629.
» 1846	» . .	1875	»	559.

Zoo wel de invoer regtstreeks van Nederland, als van vreemde katoenen is in de laatste twee jaren aanmerkelijk vermeerderd, welke invoeren, met inbe-

grip der aanvoeren van Batavia en Samarang, voor die tijdvakken gemiddeld kunnen berekend worden te hebben bedragen ƒ 2,000,000, zoodat deze tak van handel alhier goed vooruitgaat: vooral is dit het geval geweest met Nederlandsche lijnwaden, ongeacht de handelmaatschappij niet anders dan tegen kontante betaling hare lijnwaden heeft van de hand gezet.

De in Europa gewilde produkten, die uitsluitend geheel partikulier van den handel komen, zijn:

A. De tabak, waarvan de uitvoer gemiddeld in geldswaarde heeft bedragen

in 1844	ƒ 217,800
» 1845	» 342,727
» 1846	» 266,453

alzoo merkelijk toegenomen in 1845, en ofschoon in 1846 eenigzins teruggetreden, nog ver boven het cijfer van 1844 is gebleven, moetende voorts het nadeelig resultaat van 1846 gezocht worden in den minderen uitvoer van 2574 pikols, als ook in de slechte uitgevoerde kwaliteiten, die als van zelve ten nadeele op het bedrag hebben teruggewerkt.

B. De uitvoer van sapanhout, kurkuma en arak heeft steeds denzelfden lusteloozen tred met vroegere jaren gehouden, doch in rottan is meer levendigheid bespeurd, zoo wel voor Europa als voor China bestemd.

C. De rijst, voor zoo ver de uitvoer naar Europa en China betreft, doet zich in 1846 voordeeliger voor, dan in vroegere jaren; van die korrel is dan ook uitgevoerd voor eene waarde als:

In 1845 voor	ƒ 31,889.
» 1846 »	» 55,793,

welke meerderheid in 1846 moet geacht worden te zijn veroorzaakt door de groote behoefte aan voedingsmiddelen in Europa, doch bijzonder in het moederland.

De produkten voor Europa of Amerika bestemd, die zich gedeeltelijk in partikuliere handen bevonden, bestaan uit:

a. Suiker, waarvan door partikulieren is uitgevoerd, als:

In 1845 voor	ƒ 534,514.
» 1846 »	» 1,234,174,

welke meerderheid in 1846 voortspruit uit de door het gouvernement gegevene ruimere vrije beschikking over dat produkt aan de fabrikanten en den veelvuldigen aanvoer alhier van suiker uit de binnenlanden, langs de Solosche rivier.

b. Koffij. De partikuliere uitvoer was:

In 1845	ƒ 172,125.
» 1846	» 264,718,

welk hoog cijfer zijnen grond vindt in de al meer en meer toenemende produktie van dit artikel op de vrije landen, zoowel in het Pasoeroeansche, als in het Solosche, en ter uitvoer alhier ter markt gebragt.

Het verleenen van wissels door het gouvernement op Nederland, op het onverwachtst in het laatst van 1845 bepaald, is ook van wigtigen invloed geweest op den handel, als hebbende de spekulanten, op den te voren in zwang geweest

zijnde wisselkoers rekenende, de produkten voor hoogere prijzen ingekocht, dan ze, bijaldien die maatregel vooraf was bekend geweest, zouden hebben besteed, en dien ten gevolge momentanele verliezen geleden. Hierbij komt, dat door de Javasche bank in het begin van het jaar de ter dezer plaatse openstaande kredieten voor kooplieden en fabrikanten zijn ingetrokken, waardoor men berekenen kan, dat ongeveer *f* 500,000 uit den handel zijn genomen, alle welke omstandigheden de behoefte aan kontanten ten prejudice van den handel in deze residentie hebben doen vermeerderen.

De in- en uitvoer van koopmanschappen heeft bedragen aan waarde als volgt:

Tijdvak.	Soerabaija.	Grissée.	Sumanap en Pamakassan.	Totaal.
1844	11,902,273	1,287,151	553,128	13,742,552
1845	12,909,307	1,355,977	686,239	14,951,523
1846	11,514,915	1,307,701	561,469	13,384,085

De mindere waarde aan koopmanschappen in 1846 is een gevolg daarvan, dat gedurende dat jaar minder aan gouvernements produkten is uitgevoerd.

Koffij . . . . 50,171 pikols
suiker . . . . 101,409 id.

waarvoor eene waarde kan worden uitgetrokken van *f* 2,118,917.

De waarde der in het entrepot opgeslagen goederen bedroeg

in 1844 . . . . *f* 339,691
» 1845 . . . . » 566,820
» 1846 . . . . » 664,779

alzoo in 1846 meer dan in 1844 *f* 325,088.

De invoer voor het entrepot heeft bedragen:

In 1844 . . . . *f* 186.267
» 1845 . . . . » 238,143
» 1846 . . . . » 311,390

alzoo minder in 1846 dan in 1844 *f* 125,123, hoofdzakelijk voortspruitende uit het groot getal ingevoerde katoenen uit dat depôt.

De uitvoer uit het entrepot was:

In 1844 . . . . *f* 351,519
» 1845 . . . . » 354,865
» 1846 . . . . » 270,160

dus in 1846 minder dan in 1844 *f* 81,359, welke minderheid ruim gekompenseerd wordt door den voormelden meerderen invoer in 1846, zoodat het entrepot gedurende het laatste jaar meer ruimschoots dan in 1844 tot de konsumtie van Java heeft bijgedragen.

De scheepsruimte der aangekomen schepen van buiten Java heeft bedragen:

Tijdvak.	Soerabaija.	Grissée.	Sumanap en Pamakassan.	Totaal.
1844	9,587	4,336	2,322	16,245
1845	7,953	3,635	618	12,206
1846	13,012	3,275	1,103	17,372

aldus in 1846, 1127 lasten meer scheepsruimte dan in 1844, zijnde daarbij echter niet opgenomen de Europesche of Amerikaansche schepen van Batavia of Samarang alhier aangekomen, welke zijn medegerekend onder de vertrokkenen en waarvan de scheepsruimte is geweest:

Tijdvak.	Soerabaija.	Grissée.	Sumanap en Pamakassan.	Totaal.
1844	60,578	8,025	5,350½	73,953½
1845	74,972½	8,568¾	5,658	89,199
1846	65,613¼	10,132	5,016	80,761¼

uitmakende, in 1846, 6808¼ lasten meer, dan in 1844.

De gepercipieerde regten hebben opgebragt:

Tijdvak.	Soerabaija.	Grissée.	Sumanap en Pamakassan.	Totaal.
1844	800,285	140,460	13,904	954,746
1845	812,944	153,093	18,490	984,527
1846	789,571	99,168	13,546	902,285

aantoonende minder in 1846 *f* 52,461, dan in 1844, welk nadeelig verschil het gevolg is, dat in 1846 minder zijn uitgevoerd 50171 pikols gouvernements koffij, waarop de fictive regten beloopen *f* 105,359, terwijl in 1846 ruim 2000 pikols gambir van Riouw minder te Grissée zijn ingevoerd, dan in 1845, waarvoor anders regten hadden moeten worden betaald, en daarentegen ruim 2,400 pikols gambir vrij van regten van plaatsen langs Java gelegen zijn aangebragt.

Er bevinden zich in deze residentie drie gouvernements scholen, als: te Soerabaija, Grissée en Sumanap, zijnde die te Madura in 1843 ingetrokken. In 1844 zijn in de school te Soerabaija gemiddeld 's maands onderwezen 169 kinderen, in 1845 ook 169, en in 1846, 190; van deze zijn zonder betaling opgenomen:

In 1844 . . . . 44 kinderen.
» 1845 . . . . 44 »
» 1846 . . . . 70 »

De inkomsten van de school zijn geweest:

In 1844 . . . . *f* 6666
» 1845 . . . . » 6666
» 1846 . . . . » 6666

De uitgaven in 1844 uit 's lands kas *f* 10,500 en
» 5,651 uit het schoolfonds,

f 16,151 te zamen.

In 1845 uit 's lands kas	. . . .	*f* 10,500
uit het schoolfonds	. . . .	» 5,650
te zamen	. . . .	*f* 16,150
In 1846 uit 's lands kas	. . . .	*f* 11,075
uit het schoolfonds	. . . .	» 5,105
te zamen	. . . .	*f* 16,180

Het gemiddeld getal leerlingen te Grissée was in 1844, 25; in 1845, 18; in 1846, 19; van dezelve genoten gratis onderwijs in 1844, 21; in 1845, 16; in 1846, 14. De behoeftige staat, waarin de meeste Europesche ingezetenen te Grissée verkeeren, ten gevolge waarvan derzelver kinderen gratis onderwijs erlangen, is oorzaak, dat de inkomsten dier school zoo gering zijn.

Het getal leerlingen te Sumanap, in 1844, 35; 1845, 30; 1846, 43, gratis in 1844, 10; 1845, 15; 1846, 18. De partikuliere scholen bestaan uit 2 instituten voor jonge meisjes, waarvan één gedirigeerd door mevr. H. J. HAHN, op welke gemiddeld 22 kinderen 's maands onderwijs erlangen. Het andere wordt door mej. SMULDERS bestuurd en heeft 18 leerlingen.

Er bevindt zich in deze residentie eene inrigting van liefdadigheid, n.l. het gesticht voor noodlijdende en gebrekkige inlanders, opgerigt met het doel om de bedelarij uit de hoofdplaats en het zwerven van verminkte leprozen en met afzigtelijke kwalen behebte personen langs de wegen te weren. Door den resident is aan het gouvernement voorgesteld, om in de verschillende regentschappen daarvoor mede op eenigzins afgelegen plaatsen lokalen te doen inrigten en dien ten gevolge zoo veel mogelijk besmetting te voorkomen, welke thans door het verblijf dezer ongelukkigen in de dessa's ontstaat. De voor het gesticht op de hoofdplaats vereischte uitgaven worden gevonden uit liefdadige bijdragen door de ingezetenen, en eene van gouvernements wege toegestane som van *f* 1000 's jaars.

In het gesticht zijn verpleegd:

In 1844	. . .	mannen 257	. . .	vrouwen 207.
» 1845	. . .	» 265	. . .	» 217.
» 1846	. . .	» 365	. . .	» 252.

Het diakonie weeshuis, aan de zorg van den kerkeraad toevertrouwd, beantwoordt volkomen aan zijne stichting. Op dit oogenblik bevinden zich in hetzelve 4 jongens en 15 meisjes, die allen geregeld onderwijs genieten.

		Inkomsten.		Uitgaven.
In 1844	. . . .	*f* 6292,82	. . . .	*f* 9208,62
» 1845	. . . .	» 6564,80	. . . .	» 10972,57
» 1846	. . . .	» 5537,73	. . . .	» 6443,32

zijnde onder die van 1844 en 1845 begrepen eenige aan het huis gedane belangrijke herstellingen.

Een feest in de hoofdplaats van het rijk Gianjar op het eiland Bali.

Den 20 December 1847 werd te Gianjar de overleden vorst (*tjokorda*) DEWA MANGIS verbrand, bij welke gelegenheid drie van zijne bijwijven in het vuur volgden of *bela's* werden.

Gianjar ligt op een' rijzenden grond, die door menschenhanden in terrassenvorm veranderd is. Deze ligging heeft bij de Balinezen de voorkeur boven eenen oneffenen grond, omdat daardoor de vorst, wiens paleis op het hoogste gedeelte gelegen is, boven de overige ingezetenen verheven is. Wij vinden dezelfde ligging in Singha-Râdja, den vroegeren zetel van den vorst van Bleling, bij de expeditie in Junij 1846 verbrand. Eveneens klimt men aanzienlijke hoogten op, om tot de zetels der vorsten van Klongkong en Tabanan te komen. Bij andere paleizen, zoo als in Badong en Mengoei, is wel geene hoogere ligging op te merken, maar door de regte lanen, die het paleis van alle zijden op eenen vrij grooten afstand laten zien, doet het zich al dadelijk als de voorname zetel des vorsten voor.

Ten aanzien van den terrassenvorm valt in Gianjar bijzonder op te merken, dat de weg zonder bogten in eene regte lijn, door de dessa heen, tot het paleis van den vorst opklimt, zoodat men de twee uiteinden, het hoogste en het laagste punt, van het tegenovergestelde uit zien kan. In dezelfde lijn, nog boven het paleis van den vorst, was de verbrandingsplaats gebouwd. Deze verbrandingsplaats was een ruim vierkant, welks zijden 400 tot 500 voet besloegen, omgeven van steenen pilaren ter hoogte van drie voet, zonder een' opmerkenswaardigen vorm; de tusschenruimten waren van tralies voorzien. In het midden van de plaats was een vierkant (oblong) muurwerk, opgetrokken van gebakken steenen, en in den vorm van de benedengedeelten der padmâsanas en tjandis, voornamelijk veel op den tot het neèrzetten der offeranden bestemden bale in Goenoeng Rata gelijkende, ingelegd met Chinesche en Europesche borden en schotels, naar den aard van mosaïk, en de plaats vervangende van het beeldhouwwerk, dat zich in Modjopahit en gedeeltelijk bij eenige paleizen op Bali, (Klongkong, Mengoei, Gianjar) bevindt (*). Om dit muurwerk heen, dat uit twee trappen bestaat, loopt eveneens traliewerk. Boven het muurwerk rust op houten pilaren, op de wijze van de bale-bale's op Bali, het dak van atap, dat echter hier geheel met klatergoud overtrokken was, terwijl de pilaren met rood katoen en gedeeltelijk ook met goud bekleed waren. Onder het dak was nog

(*) **Zie het artikel »over de godsdienst van Bali" in de vorige aflevering, blz. 326.**

een zolder gemaakt, die met allerlei sieraden en aanzienlijk groote spiegels bedekt was. Boven de tweede verdieping van het muurwerk is eene laag zand, opdat het vuur niet verder zich verspreide; daarop staat de gedaante van een beest, van hout gevormd en met bonte versierselen en goud bekleed. Bij deze gelegenheid was het de gedaante van een' *singha* (leeuw), 't geen alleen aan de voornaamste vorsten is toegestaan: de overige voorname personen gebruiken daartoe een *banteng* of *lemboe*, wiens kleur bij de mannelijke personen *zwart*, bij de vrouwelijke *wit* zijn moet en ook met goud versierd is. Bij de Soedras heeft men nog andere gedaanten, b. v. *gadjamina*, half olifant en half visch. — Op de zijden van het groote vierkant waren bale's opgerigt, voornamelijk voor de vrouwen, om daaronder te zitten, terwijl bijna al de mannen op den platten grond zonder bescherming tegen de zon aaneen gedrongen waren, de vorsten zich onderscheidende door de zonneschermen (*pajongs*, Balin. *padjeng*), die boven hunne hoofden gehouden werden.

Ter linkerzijde, niet ver van den muur, die het geheele vierkant insluit, waren de toebereidselen voor de verbranding der *bela's*. Deze bestaan in een' vierkanten muur, van omtrent 3½ tot 4 voet hoogte, zoodat de aanschouwers het in het vuur gestorte offer niet meer kunnen zien; de ingeslotene plaats is opgevuld met brandstoffen, die al sedert den vroegen ochtend aangestoken waren, en dus eene buitengewone hitte voortbragten. Bij deze vuren zijn wachters, die gestadig het vuur aanstoken en nieuwe brandstoffen er opwerpen. Achter dezen muur is onmiddellijk de brug, van welke de *bela* (de vrouw die verbrand wordt) neêrspringt; zij was omtrent 20 voeten hoog, onderschraagd van bamboepilaren, en op beide zijden, even als ook van voren, van leuningen voorzien. Van achteren leidt een trap tot deze brug op, eveneens gevormd van bamboe. De pilaren van de brug, die onmiddellijk aan het vuur grenzen, worden beschermd door natte pisang-stammen, die van beneden tot naar boven eenen wand vormen. In het midden op de brug bevindt zich een bamboe-huisje, de laatste rustplaats voor het slagtoffer. — Al deze toebereidselen zijn zonder eenige versierselen.

Bij de ceremonie, die wij bijwoonden, waren van alle staten van Bali, met uitzondering van Bangli, vertegenwoordigers aanwezig, en wel met een groot gevolg van gewapenden met geweren en lansen, met hunne voornaamste muzijk en met hunne tooneelspelers. Van Klongkong was de zuster van den DEWA AGOENG tegenwoordig, eene vrouw, die door hare geboorte hooger staat, dan de DEWA AGOENG zelf. Van Badong waren maar drie jonge râdjas, als vertegenwoordigers van de drie voorname vorsten, aanwezig, maar zij hadden een gevolg van 200 welgewapende en welgekleede mannen met zich, benevens de bijzonder fraaije muzijk van râdja KASSIMAN. Tabanan had alleen eenige goestis en ida's gezonden. De meeste vreemdelingen waren al eenige dagen aanwezig, allen geherbergd door den nieuwen vorst van Gianjar (DEWA PAHAN), en hadden den tijd doorgebragt met de geliefkoosde spelen (de *Gamboeh*, een tooneel, waar menschen spelen, en de *Wahjang Koelit*, benevens andere, b. v. *topeng*), die de verschillende staten, den eenen dag de een,

den anderen dag de ander, afwisselend deden uitvoeren. Teekens van droefheid ziet men bij zulke gelegenheden in 't geheel niet; men tracht alleen de verbranding regt prachtig, zonder fouten tegen het bestaande gebruik, en welgevallig aan de goden te maken, om daardoor den geest der overledenen te spoediger naar *svarga* (den hemel van INDRA) te doen ingaan. — Het verschil, dat volgens CRAWFURD (Ind. Arch., II. 241), tusschen *satja* en *bela* bestaat, ten gevolge waarvan *satja* de zelfoffering van eene echte vrouw, *bela* die van een bijwijf (*goendik*) zoude beteekenen,| is anders te bepalen, dan die geleerde doet. Eene vrouw, die zich zelve *met de kris vermoordt, en daarop in hetzelfde vuur met den echtgenoot neêrstort*, is *satja* of *satjawati* (eene waarachtige) onverschillig of zij echte vrouw of bijwijf geweest is (*). De zelf-

(*) In het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 9de jaargang, 2de deel, komt eene verhandeling voor van H. ZOLLINGER, getiteld: „het eiland Lombok." Op blz. 345 en volgende vindt men eene uitvoerige beschrijving van eene vrouw, die door de kris wordt ter dood gebragt en daarna met het lijk van haren echtgenoot verbrand. „De goesti" zoo verhaalt hij, „die te Ampanan gestorven was, liet drie vrouwen na. Een van haar wilde zich laten krissen, ter zijner eere, en dat, in weerwil van alle tegenkantingen harer familie. De vrouw was nog jong en schoon: ze had geene kinderen. Men zeide mij, dat eene vrouw, die zich in zulk een geval laat dooden, daardoor wil bewijzen, dat zij inderdaad haar man lief had. Ze meent hem, gedurende zijne lange reis naar de goden, te vergezellen, en zij hoopt de favorite van haren man te worden in de andere wereld. Den dag na den dood van den goesti nam zijne vrouw vele baden, en was op het fraaiste gekleed: ze bragt den dag met hare naastbestaanden en vrienden door met eten, drinken, sirih kaauwen en bidden...... Ten vier uur na den middag bragten mannen het lijk van den goesti aan, in schoon linnen gewikkeld. Een priester van Mataram ontbloottte het lijk, terwijl jongelieden zich haastten, om met hunne handen de schaamdeelen van den overledene te bedekken. Men wierp veel water over het lijk, wiesch het, kamde de haren en bedekte het geheele ligchaam met tjampaka- en kanangabloemen. Men bragt toen een wit net. De priester nam eene zilveren kom, met heilig water, tjor genaamd, waarop hij nog weder bloemen liet drijven. Eerst besproeide hij den overledene met dit water, en vervolgens wierp hij het door het net op zijn lijf, dat hij, al biddende en zingende en onder het maken van allerlei mystieke en symbolische gebaren, zegende. Vervolgens bepoederde hij het met meel van gekleurde rijst en gehakte bloemen, en plaatste het weder op de drooge matten. Vrouwen bragten de echtgenoote van den goesti op hare ineengestrengelde armen. Ze was slechts met een stuk wit linnen gekleed. De haren waren gekroond met bloemen van de chysanthenium indicum. Ze was stil en verried noch vrees noch berouw. Ze plaatste zich staande voor het lijk van haren man, hief de armen omhoog, en deed in stilte een gebed. Vrouwen naderden haar, en boden haar kleine boeketten aan van *kembang spatoe* en andere bloemen. Ze nam ze een voor een aan en plaatste ze tusschen de vingers van de opgeheven handen boven haar hoofd. Daarop namen de vrouwen ze weg en droogden ze. Bij ieder boeket, dat de vrouw van den goesti aannam en teruggaf, wendde zij zich een weinig regts, zoodat, toen zij ze alle acht had ontvangen, zij zich geheel had rondgedraaid. Ze bad op nieuw in stilte, begaf zich naar het lijk van haren man, kuste het op het hoofd, de borst, de onderbuik, de knieën, de voeten, en keerde naar hare plaats terug. Men nam haar hare ringen af. Ze kruiste de armen op hare borst. Twee vrouwen namen haar bij de armen. Haar broeder (deze keer een aangenomen broeder) plaatste zich voor haar en vroeg haar met eene zachte stem of ze besloten was te sterven, en toen ze een toestemmend teeken gaf met het hoofd, vroeg hij haar vergiffenis van verpligt te zijn haar te dooden. Eensklaps greep hij zijne kris en drukte haar die in de linker zijde der borst, maar niet zeer ver, zoodat ze staan bleef. Hij wierp daarop zijne kris weg en nam de vlugt. Een man van aanzien naderde, en drukte zijn kris tot aan het gevest in de borst der ongelukkige vrouw, die ineenzakte, zonder een kreet te slaken. De vrouwen plaatsten haar op eene mat en trachtten al rollende en drukkende het bloed zoo spoedig mogelijk te laten vloeijen. Daar het slagtoffer nog niet dood was, drukte men haar nog eene

verbranding van echte vrouwen is ondertusschen veel zeldzamer dan die van bijwijven, die van de lage kaste (de soedras) zijn, en op wier gemoederen de begoochelingen meer kracht hebben, dan op die der meer beschaafde voorname vrouwen. De laatste, voornamelijk als zij kinderen hebben, zouden het voor zeer dwaas houden, om de genoegens van dit leven met eene onzekere toekomst te verwisselen. *Bela* wordt genoemd: het springen in eene bijzonder daartoe ingerigte vuurstede (zie boven), zonder voorafgegane dooding met de kris. Dit is de gewone wijze, en zij wordt niet alleen door de bijwijven, maar in sommige gevallen ook door de echte vrouwen gekozen. Het schijnt dan ook zeer twijfelachtig of men *bela* (*) »door retaliation" of »retribution" (vergelding) heeft te verklaren. Deze etymologie is waarschijnlijk door het Maleisch-Balinesche *bales* (vergelden) ontstaan, waaraan iemand denken kon, die zich niet den waarschijnlijken oorsprong des woords uit het Sanskrit bewust was. »*Bela*" wordt ook buiten het bovengenoemde geval, het zamensterven van mannen, of van mannen en vrouwen, ook van heeren en slaven genoemd: b. v. in den oorlog, wanneer de volgelingen den vorst of aanvoerder niet willen overleven; bij den ondergang van een rijk, als alle weerbare mannen in een' *amok* te gelijk zich laten vernielen. Ik geloof dan, dat *bela*, eveneens als *ratja*, uit het Sanskrit af te leiden is, waarin *wela* (tijd?) echter *plotselinge en ligte dood* (sudden and easy death, WILSON s. v.) beteekent, en zulk een dood grijpt in al de genoemde gevallen plaats.

Dat slavinnen door daartoe bestemde mannen gedood en naderhand in het vuur gestort worden, is een gebruik, 't welk voor tweehonderd jaren nog moet bestaan hebben, maar waarvan thans geen spoor meer gevonden wordt. (Zie het berigt der Hollandsche gezanten naar Gilgel, CRAWF. II, 244 volgg.) Dat echter bijna al de vrouwen, die zich zelve verbranden, van de laagste kaste, de soedras, zijn, en dus niet veel hooger dan slavinnen staan, hebben wij boven reeds aangemerkt. Hare zelfoffering wordt van de overige koninklijke familie als niets anders beschouwd, dan dat men aan den overledene die tot zijne dienst in een ander leven noodige personen medegeeft. Dat verder alleen bij mannen uit de tweede en derde kaste vrouwen volgen, is over 't algemeen waarheid (hoewel het ook bij enkele brahmanen en bij soedras gebeurt); voor den tegenwoordigen tijd moet men dit zoo stellen, dat voornamelijk slechts bij de verbranding van regerende vorsten en derzelver naaste mannelijke verwanten de zelfoffering plaats grijpt; het is echter bekend, dat deze vorsten op Bali èn uit de tweede, èn uit de derde kaste zijn (*dewa's* en *goesti's*). Bij den dood van een' voornamen vorst is er zelfs

---

kris tusschen de schouders. Men lei haar vervolgens op eene stellaadje naast haren man. Hetzelfde ceremoniëel, dat voor den man plaats had gehad, begon nu ook voor de vrouw. Toen alles geëindigd was, werden de beide lijken bedekt met hars en kosmetike stoffen, in wit linnen gewikkeld, in een huisje nedergelegd; daar blijven ze tot de tijd gekomen is om ze zamen te verbranden."

(*) Het woord *wela* (in de compositie *randja-wela*, tijd der avondschemering) vindt zich in de Oesana Djawa.

een zekere (ten minsten moreele) dwang om vrouwen tot de zelfoffering te bewegen; bij zulk eene verbranding zou het voornaamste sieraad ontbreken, als er geene bela's of satja's waren. Hier heeft ook de magt en rijkdom van den troonopvolger grooten invloed èn op de priesters, die door hunne godsdienstige begoochelingen de hersenen der arme, onwetende vrouwen ligt in beroering weten te brengen, èn op de mannelijke verwanten, die, na zulk eene zelfoffering van een lid hunner familie, geschenken en eereposten verwachten. Zij worden *mandesa's*, kamponghoofden, of *prab'kéls*, aanvoerders van een zeker getal menschen, in vrede en oorlog enz. Volgens de opgaven der Balinezen, wordt eene vrouw volstrekt niet gedwongen, noch aangewakkerd, zich op te offeren. Acht dagen na den dood van een' vorst wordt aan zijne verzamelde vrouwen de vraag gedaan, of er ook zijn, die zich mede willen laten verbranden. Zij, die zich aangeven, worden aangenomen, en kunnen, zonder schande op zich en hare familie te brengen, haar woord niet terugtrekken; na dien tijd zou het niet eens meer aan andere vrouwen vergund worden, om zich tot zelfoffering aan te melden. Meestal duidt ook het gedrag der vrouwen bij de verbranding klaarblijkelijk aan, dat zij wel niet regtstreeks gedwongen zijn, maar door de denkbeelden, die men haar van hare positie in een volgend leven voorgegoocheld heeft, zoo ingenomen zijn, dat zij met vreugde het oogenblik der verbranding te gemoet zien. Zij verbeelden zich, met den verbranden vorst als echte vrouwen altijd ongescheiden en gelukkig voort te leven, en voornamelijk, ingeval zij slavinnen of goendik's zijn, in eene hoogere kaste op te klimmen. — Ik heb, wel is waar, van gevallen gehoord, dat eene vrouw, reeds op het uiteinde van de noodlottige brug staande, bij den aanblik van het vuur beneden, bevreesd werd en weifelde, maar zij, die er bij stonden (hare verwanten) maakten een spoedig einde aan de zaak, doordien zij de plank, waarop zij stond, en die vrij op en iets over de brug uit ligt, opligtten, en haar zoo tegen haren wil in het vuur deden vallen, van waar hare kreten nog eenige oogenblikken hoorbaar werden. Gewoonlijk verneemt men niet het minste geluid, totdat het ligchaam zoo ver van het vuur aangetast is, dat de schedel springt, hetgeen een geluid gelijk een zwakke kanonslag veroorzaakt.

Over den tijd, hoe lang een ligchaam moet bewaard worden vóór de verbranding, laat zich niets bepaaldelijk zeggen. In Badong liggen ligchamen van vorsten, die al twintig jaren dood zijn, nog onverbrand; in Gianjar werd de tjokorda DEWA MANGIS reeds na veertig en eenige dagen, omtrent in dien tijd, dien wij in CRAWFURD als wettig opgegeven vinden (pag. 244) verbrand; *deze tijd van eene maand en zeven dagen* is echter die *der onzuiverheid* van een huis, waarin zich een dood ligchaam bevonden heeft. Den dag der verbranding kan men volstrekt niet naauwkeurig voor ieder geval bepalen, aangezien alle goede voorteekens, volgens den Balineeschen kalender, moeten te zamen treffen, om zulk een werk te verrigten. Zulk een' dag vindt men echter zeer zelden. Het lang bewaren der vorsten in Badong daarentegen berust voornamelijk op politische omstandigheden, en de verbranding zal wel

niet plaats grijpen, voordat ook de oude vorst van Kassiman zelf overleden is.

Om een ligchaam uit den kraton te verwijderen, wordt eene toerusting over den muur gemaakt, waarop men het met behulp van eene brug brengt en op den anderen kant weder neêrlaat, wijl een lijk niet door den hoofdingang van des vorsten huis gaan mag; daar mogen maar reine dingen in en uitgaan. Ingeval iemand van de kaste der soedras in den kraton sterft, hetzij een van de bijwijven, hetzij eenig dienend persoon, dan wordt het lijk onmiddellijk uit het paleis verwijderd, om hetzelve niet onzuiver te maken. Alleen personen van den bloede worden ook als lijken tot de verbranding in den kraton bewaard. Den geheelen tijd, dat een vorst onverbrand in den kraton blijft, worden aan hem zelven, benevens aan de overige voorvaders (*pitara*) en buitendien aan de schadelijke wezens, die onheil trachten te stichten (de *boeta's*), dagelijksche offeranden gebragt.

Nadat het ligchaam van DEWA MANGIS over de genoemde toerusting heen uit het huis gebragt en op de prachtige *bale* gezet was, vormde zich het gevolg van het lijk. Vooraan gingen de schutters en een gedeelte der lansendragers; daarop kwamen, afgewisseld door benden muzikanten, de talrijke offeranden, die bij eene verbranding uitgebragt worden, door vrouwen, meestal op het hoofd, gedragen, ten deele met bamboes. Deze offeranden zijn driedeelig: 1) *oepatjara*, 2) *toja* (of *tirtá*), 3) *bantên dagan*.

De oepatjara bestaat uit kleederen, sieraden, toiletgoederen en wapens, die voor en achter door mannen gedragen worden, gelijk bij het vertrekken van een' vorst van de eene plaats naar de andere. De kleederen zijn de gewone Balinesche; daarbij is echter een baaitje, klein en van een' vorm, zoo als zij het in het leven nooit dragen; tot de sieraden behooren ringen, armbanden, de gouden sirihdoos, een gouden of zilveren waterpot, een spiegel enz. Ook volgt het paard van den overledene, statig uitgerust, en somtijds bereden door een' jongen zoon of kleinzoon. — Het tweede gedeelte bestaat alleen uit heilig water, dat in potten door de vrouwen op het hoofd gedragen wordt, en naderhand, nadat het ligchaam in de houten beestengedaante gelegd is, van de pandita's, onder mompelen van de vedas, over den doode uitgegoten wordt. Dit heilig water wordt van verscheidene pandita's en uit de verschillende tempels verkregen; bij deze ceremonie is echter het *toja pangentas*, dat zuivert en gevaren afweert, het meest in aanzien. Dit water is zamengesteld uit *toja siva* en *toja boedda*. Men neemt het water, dat door een pandita siva geheiligd is, te zamen met dat hetwelk van een' pandita boedda komt. De ingrediënten van dit water zijn *mas pripi* (goudbladeren), een *gouden ring* met een grooten *robijn* (het goud ter waarde van eene doubloen, de steen misschien 40 gulden waard; dit houdt de pandita); verder *bloemen*, *sandelhout*, *kleingestooten robijnen*, *geele rijst* (bidja), *samsam* (dat is gesnedene bladeren en bloemen). Door deze bijvoegsels verkrijgt het water eene bijzonder heilige kracht, en wordt gelijk aan dat der ganga. — Het derde gedeelte der uitgedragen zaken is *bantên dagan*, eene offerande voor de boeta's, die voornamelijk de kerkhoven of verbrandingsplaatsen on-

zuiver maken. Zij bestaat uit *allerlei vleeschspijzen*, die deels gaar gekookt, deels maar halfgaar zijn; uit *rijst* (*witte*, *roode*, *geele*, *zwarte* en *broemboe* of uit de vier eerste zamengemengd; deze 5 deelen beantwoorden aan de 5 voorname boeta's), verder uit *vruchten* enz. Behalve aan de boeta's, wordt op denzelfden dag ook eene offerande aan de pitara's gebragt; deze blijft echter in het lijkhuis voor de huistempels staan. — Op de vrouwen, welke deze offeranden dragen, volgen wederom gewapenden, en na hen zoude de pandita en daarop de bade volgen. In ons geval ging echter de DEWA PAHAN, de tegenwoordige koning van Gianjar, nog voor de bade, gevolgd door de vorsten en lansendragers van Badong. Hierop volgde de pandita, gedragen op een' onbedekten stoel (djoli), om welken hij het grootste gedeelte der *nâgabanda* gewikkeld had, terwijl het achtereinde aan de bade gevestigd was, en hij zoo als het ware den overledene tot zijne verbrandingsplaats of tot *svarga* voorttrok. De *nâgabanda* wordt alleen bij de ksatrija's gebruikt; het is de gedaante van eene vreeselijk groote slang, het hoofd op de wijze van de nâga, die wij aan tempels zien afgebeeld, versierd met klatergoud en bont linnen, gelijk ook de bade; het overige ligchaam, dat wel 40 tot 50 vademen lang is, wordt gemaakt van wit linnen met zwarte en gouden strepen overtrokken. De oorsprong van het gebruik van dezen *slangenband* wordt door een oud verhaal verklaard als volgt.

Een DEWA AGOENG in vroegeren tijd zocht een' pandita belagchelijk te maken, en vroeg hem, nadat hij een gans in eene bron gezet en die bron bedekt had, wat toch in die bron zijn mogt; waarop de pandita hernam, dat er eene slang (*nâga*) in was. Nu begon de DEWA AGOENG over de domheid van den pandita te lagchen; toen zij echter de bron openden, kwam er eene vreeselijke slang uit. De wederom verzoende pandita doodde die slang, en thans moet ieder ksatrija, als afstammeling van dien DEWA AGOENG, door eene slang van die zelfde gedaante naar svarga geleid worden, nadat echter de slang eerst door den pandita gedood is. Dit dooden gebeurt op de volgende wijze: op den weg van het lijkhuis tot het kerkhof stijgt de pandita van zijn' stoel en schiet met een' boog, dien hij tot dat einde medevoert, van de vier wereldstreken uit, vier bloemenpijlen op het hoofd der nâga. Deze pijlen zijn van hout en hebben boven eene opening, waarin eene bloem (tjempaka poetih) ingevoegd wordt; bij het afsnellen vliegt alleen de bloem op het ligchaam der nâga, waarbij ik de vaardigheid van den pandita, om met zulk een onbehouwen wapen te raken, bewonderd heb. Na deze dooding wordt het hoofd en ligchaam, 't welk tot dat oogenblik van menschen gedragen werd, om den stoel van den pandita gewonden, en naderhand om den leeuw, waarin het lijk verbrand wordt.

De *bade*, een pyramidaal gebouw van verschillende hoogte en met een ongelijk getal verdiepingen, is gemaakt van hout en rust op een stellaadje van bamboe, dat door een toereikend getal menschen opgeligt en gedragen wordt. In ons geval waren er wel 500 menschen onder; zij bleven door de neerhangende kleeden bijna geheel bedekt, en moesten eene vreeselijke hitte doorstaan. Onze *bade* had *elf verdiepingen;* dit getal *elf* is voor de bade's

en voor de pyramidenvormige tempels (*meroe's*) het meest algemeene en het heiligste. Beneden deze verdiepingen zijn 4 (of 3) terrassen van grooteren omvang, die met bontkleurige katoen-weefsels bekleed zijn, in de hoeken waarvan beneden *boeta-* en boven *olifantshoofden*, met dezelfde stof bekleed, aangebragt zijn. De elf verdiepingen hebben het aanzien van evenveel kamers met vier openingen; de wanden zijn van buiten en binnen met rood goed en klatergoud overtrokken en van talrijke spiegels voorzien. De bovenste verdieping draagt eindelijk het lijk en is bedekt door een' hoogen baldachin, die eveneens rijk versierd is; het lijk rust op een slaapbali even als in het leven, is in eene groote menigte witte kleederen gehuld, en wordt bewaakt door eenige menschen, die met waaijers aan de buitenzijde staan. Op verscheiden plaatsen, voornamelijk echter nabij het kerkhof, wordt het gansche gebouw tot drie keeren rondgedraaid, waarbij de pandita, altijd met de nâgabanda om zijn' stoel gebonden, vooraan gedragen wordt, en daardoor de rigting aanwijst die men volgen moet. Eindelijk wordt het ligchaam op eene brug, die tot aan de elfde verdieping reikt, neêr-, en op eene andere brug naar de verbrandingsstede opgedragen. Ondertusschen worden de vele witte kleederen verwijderd, en blijft het ligchaam alleen in een van bamboe gemaakten tikar (mat), echter zóó, dat niets van de ledematen zigtbaar is. Ook worden uit zijnen mond vijf metaalplaten (van goud, zilver, ijzer, koper en lood), die met mysterieuse woorden, en vooral met het woord *ong* beschreven zijn, weggenomen. Een lijk verkrijgt namelijk dadelijk na den dood een' gouden ring met een' aanzienlijken robijn in den mond, om de uitwerkingen van kwade geesten te verhoeden; den dag voor de verbranding wordt deze ring met de vijf genoemde metaalplaten verruild. De beteekenis van deze is dezelfde als van het mysterieuse *sá-ba-tá-ha-i* (zie Oesana Bali) en beantwoordt aan de voornaamste vijf goden. Welke goden deze vijf zijn, is mij niet verklaard geworden; echter is *sâ* misschien *siwa*, *ba* misschien *brahma*, *ha* misschien *hari* (= WISJNOE), *i indra;* het *tá* blijft onduidelijk. Deze vijf goden, wier metalen de bovengenoemde zijn, zullen het lijk beschermen. — De leeuw wordt dan geopend, dat is: zijn rug, die een deksel vormt, wordt weggenomen, het ligchaam daarin neergelaten, en nu begint de pandita het veda-mompelen, terwijl hij de vele potten met heilig water, dat de vrouwen hebben meêgedragen, over het lijk uitstort. Deze ceremonie duurt vrij lang; nadat ze geëindigd is, brengen de den optogt voorafgaande houtdragers hunnen last onder den leeuw, en steken dien aan. Bij lagere personen is dit gewoon hout, bij vorsten zoude het altemaal sandelhout zijn. In Gianjar waren het vrij groote stokken met zwarte en gouden strepen overtrokken.

Achter den vorst kwamen, voorafgegaan van de gewone offeranden (oepatjara, toja, banten dagan), van gewapenden en muzijk, de *drie bela's;* zij hadden ieder een bijzonderen *bade*, maar noch zoo hoog, noch zoo prachtig, als die van den vorst. Zij worden sedert den tijd, dat zij haren wensch, om den echtgenoot in den dood te volgen, te kennen geven, als reeds gestorven beschouwd; zij verkrijgen dagelijks offeranden, gelijk de doode vorst en de pitara's. Zij worden dus ook op de doodenbaar, de *bade*, uitge-

dragen en mogen in 't geheel niet meer den grond betreden. Nadat de *bade* van den vorst op zijne bestemmingsplaats aangekomen is, worden zij tot drie keeren om hare verbrandingsplaats rondgevoerd, altijd met de gewapenden, muzijk en de offeranden dragende vrouwen vooraan; daarop worden zij van haren bade neergedragen en de brug van den toestel voor haar opgevoerd. Hier vertoeven zij, totdat de ceremonie voor den koning afgeloopen, en diens lijk bijna verbrand is; in dien tusschentijd maken zij herhaaldelijk toilet, kammen het haar en zien oneindige keeren in den spiegel. Zij zijn in het wit gekleed, en hebben de borsten bedekt, het haar laten zij op het laatst lang afhangen. In den geheelen tijd hebben zij toespraak van eene priester-vrouw. Deze, dat is te zeggen de echte vrouwen der pandita's, of hunne zusters, *istri padanda*, zijn eveneens als de mannen in de veda's en mantra's bedreven. De overige omstanders boven op den toestel zijn meestal verwanten. Deze maken dan ook de laatste akelige voorbereidingen; zij openen de leuning naar voren, schuiven de losse plank een weinig over het vuur uit, besmeren die met olie, en storten groote hoeveelheden olie en arak in het beneden gloeijende vuur. Als eindelijk het oogenblik gekomen is, gaan de slagtoffers met langzame schreden op de plank, en brengen de handen tot drie keeren, in den vorm van een' sembah, boven het hoofd tegen elkander. In dien tusschentijd heeft men haar eene kleine duif (*titiran*) op het hoofd gezet, en nu storten zij zich, het ligchaam regtop, in de vlammen neder. Op hetzelfde oogenblik wordt door de wachters, boven en beneden het vuur, door groote stortingen van olie, de vlam van 6 tot 8 voet hoog aangewakkerd, en dit veroorzaakt dan ook wel dadelijk den dood door verstikking. De wegvliegende duif wordt als de ontvliedende ziel beschouwd. In Gianjar waren twee van de vrouwen uiterst moedig; zij zagen, voor dat zij sprongen, de eene naar de andere of zij reeds gereed was, en sprongen, zonder het ligchaam te buigen, regt neder. De middenste scheen echter een weinig te weifelen, en viel ook niet zoo gelukkig als de twee anderen. Alle drie echter gaven niet het minste geluid. Weinige oogenblikken na het neêrspringen, was het aan een' Europeaan, die met ons was, gelukt, om door de volksmenigte zich een' weg naar de vuurstede van de eene vrouw te banen. Hij zeide, dat zij reeds dood was, en dat het ligchaam slechts nog door het hout en de olie, die er opgeworpen werden, verroerd werd.

Droefheid of schrik was bij geen' der aanwezige menigte, en er waren ten minste 40,000 menschen, waar te nemen. Alleen wij Europeanen zagen deze afschuwelijke ontaarding der idolatrie met verontwaardiging, en wenschten, dat zulke gruwelen spoedig mogten ophouden.

De schutters hadden zich gedurende de gansche verbranding buiten het ingesloten vierkant begeven, en maakten, zoo lang als hunne provisiën van kruid toereikten, het geraas der muzijk door hun vreugdeschieten bij zulk eene gelegenheid nog ondragelijker.

Ἔσσεται ἦμαρ ὅταν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρή
Καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο.

De Cheribonsche vorsten.

SJECH IBN MOELANA, bij de Javanen meer bekend als *Soehnan Goenong-djatie*, de voornaamste der verspreiders van het Islamismus op Java, die, volgens VALENTIJN, in 1406 uit Arabië te Cheribon moet zijn aangeland, alwaar hij zich later als vorst deed uitroepen, en zelfs eenige der westelijke distrikten aan zich onderwierp, is de stamvader der Cheribonsche vorsten.

In het begin der zestiende eeuw moet het rijk van Cheribon aan dat van Mataram cijnsbaar zijn geworden en moeten de afstammelingen van SJECH IBN MOELANA daarna als vasallen van dat rijk hebben geregeerd.

De panembahan GIRALAIJA was uit dien stam de laatste alleenheerscher over de Cheribonsche landen. Hij verdeelde dezelve onder zijne twee oudste zonen, genaamd MARTA WIDJAIJA en KARTA WIDJAIJA (SEPOEH en ANOM) onder gehoudenis, om aan hunnen broeder, zijnen derden zoon, genaamd WANGSAKARTA of PANGERANG DIPATTIE TOPATTIE, het noodige voor zijn onderhoud af te staan (*). Deze drie broeders, niet bestand tegen de aanvallen van de Kidoelsche roovers (welligt de Bantammers), hebben in 1680 de hulp van de kompagnie ingeroepen, en, door haar bijgestaan, die roovers verjaagd, waarna zij, met toestemming van den soesoehoenan van Mataram, zich gesteld hebben onder de bescherming der kompagnie. — Bij het dientengevolge gesloten kontrakt, zijnde van 7 Januarij 1681, (waarschijnlijk het eerste, met Cheribon aangegaan) legde de kompagnie al dadelijk sterke fondamenten voor hare souvereiniteit; de vorsten mogten geene sterkten aanleggen langs het zeestrand, dan alleen na daartoe van de kompagnie verkregene vergunning; de kompagnie behield voor zich den alleenhandel in lijnwaden en amfioen. De peper, en zoo zij het noodig oordeelde, ook de houtwerken, rijst, suiker, enz. mogten alleen aan de kompagnie verkocht worden; terwijl de kompagnie hare goederen tolvrij in- en uitvoeren en overigens eene loge te Cheribon bouwen mogt.

Na de dagteekening van dit kontrakt, werd door SEPOEH en ANOM de titel van sulthan aangenomen, terwijl zij zich vroeger slechts radjahs noemden.

Spoedig bleek het echter, dat de drie broeders de eendragt niet wisten te bewaren en dat 's kompagnies tusschenkomst noodig was, om haar te herstellen. Door bewerking van de kompagnie, werd dan ook, op den 8sten September 1688, tusschen de broeders een vriendschapsverbond gesloten, bij hetwelk SEPOEH en ANOM aan hunnen jongeren broeder den titel van panem-

(*) Later schijnt deze een bepaald aandeel in die landen bekomen te hebben.

bahan-CHERIBON schonken, met bepaling, dat sulthan ANOM en panembahan-CHERIBON, hunnen oudsten broeder sulthan SEPOEH als eerstgeborene moesten eerbiedigen, en dat, bij alle gelegenheden, sulthan SEPOEH den voorrang zoude hebben, sulthan ANOM de tweede en panembahan-CHERIBON de minste zou zijn. De kompagnie, hoezeer in die regeling berustende, nam evenwel deze gelegenheid te baat, om den vorsten te doen gevoelen, dat zij door de aangenomene titels geen overwigt verkregen, want bij het 22ste artikel van dat verbond werd overeengekomen:

»dat zij de aangenomene titels van sulthan, zoowel als van panembahan, »in de brieven en geschriften van of aan de E. kompagnie, als ook daar »buiten niet pretenderen noch begeeren te voeren, maar genoeg vereerd en »getituleerd te zijn met die van *Koningen* ofte *Prinsen van 't Cheribonsche* »*Rijk*, en hun vorige namen van *Martawidjaija*, *Kartawidjaija* en *Wangsa*-»*karta*, zoodanig als (zij in) A°. 1681, 't kontrakt met de E. kompagnie »aangegaan besloten en geteekend hebben." — Terwijl bij dat verbond al verder bepaald werd, dat de geschillen onder de vorsten, door den resident zouden worden beslecht.

Bij het overlijden van den eersten sulthan SEPOEH, in 1699, werden zijne twee oudste zonen door ANOM en den panembahan-CHERIBON erkend als mede-prinsen en regenten van het rijk, en werd alstoen tusschen hen een verdrag gesloten, volgens hetwelk de rang van SEPOEH overging op sulthan ANOM, die van den laatsten op panembahan-CHERIBON, en die van panembahan-CHERIBON op de zonen van den overledenen SEPOEH, genaamd *pangerang Dipattie* en *aria Adiwidjaija* (later *Pangerang Dipattie Anom* en *pangerang aria Cheribon*), met dien verstande, dat zij hunne vroegere inkomsten bleven behouden en alzoo het aandeel in dezelve, van den aflijvigen sulthan SEPOEH, aan zijne zonen verviel.

Ook bij deze overeenkomst werden de belangen van de kompagnie niet uit het oog verloren; bij art. 7 van dezelve deden de vorsten, tegen vrijstelling van het vroeger op hen gerust hebbend onderhoud van het garnizoen, afstand van een gedeelte der onder hun gebied sorterende Preanger-landen.

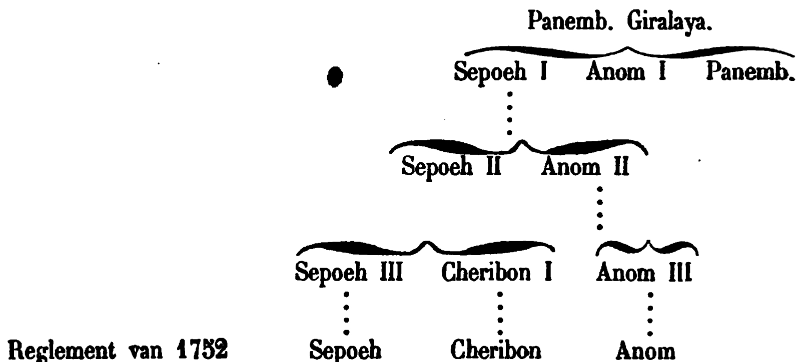
Bij traktaat op den 5den October 1705 gesloten, werd door den vorst van Mataram, tegen kwijtschelding van eene schuld in geld (zijnde de kosten van de, tot assistentie van dien vorst, gedane expeditiën tegen de rebellen, waaronder de bekende TAROENADJAYA); onder anderen, afstand gedaan ten behoeve van de kompagnie, van alle pretentiën op de landen, bewesten de rivier Losarie (waarin het Cheribonsche gebied begrepen was), en werd de kompagnie verklaard, van die landen te zijn wettig eigenaar en souverein, met uitdrukkelijken afstand van des soesoehoenans, toen nog in schijn bestaande, opperheerschappij over het Cheribonsche rijk (*).

(*) In den aanhef van het op den 1sten September 1806 met de vorsten van Cheribon aangegaan kontrakt staat, dat de Cheribonsche landen in 1677 aan de kompagnie werden afgestaan. Dit is echter onjuist; in dat jaar zijn de Jacatrasche landen, bewesten de rivier van Pamanoekan, afgestaan.

Bij de overeenkomst, op den 17 Februarij 1708, ten gevolge van ontstane geschillen, tusschen de vorsten gesloten, werd aan den panembahan-CHERIBON, toen eerste vorst (ten gevolge van het overlijden van sulthan ANOM in 1704), een grooter aandeel in de landen toegekend en aan dezen een derde in de tollen afgestaan.

Een onderzoek naar de successive opvolging der Cheribonsche vorsten heeft men moeten laten varen, daar de dagteekeningen der kontrakten nu en dan eene groote tusschenruimte hebben; alleen blijkt, dat de eerste panembahan-CHERIBON in April 1715 reeds overleden was; zoo als boven gezegd is, stierf de eerste SEPOEH in 1699 en de eerste ANOM in 1704.

In het verdrag van den 18 Januarij 1752, tusschen de Cheribonsche vorsten onderling gesloten, komt echter omtrent de opvolging, zoo als die tot daartoe plaats had en voor de toekomst bepaald werd, het volgende voor:

»Panembahan GIRALAYA, nagelaten hebbende drie zoons, SEPOEH, ANOM en »PANEMBAHAN, heeft aan de twee eerste het landschap Cheribon afgestaan en »den laatsten, die de sulthans in rang volgt, 't noodige tot onderhoud geor»donneerd, dus is hem sedert toegevoegd 1000 huisgezinnen en 200 rijksds. »uit de pachten.

»SEPOEH en ANOM, beide kinderen van dén ouden SEPOEH, hebben 't rijk »Cheribon gedeeld.

»SEPOEH en CHERIBON, zonen van SEPOEH, en ANOM, zoon van ANOM, wer»den (*) door hunne oudste zoons bij afsterven opgevolgd.

»SEPOEH geene kinderen nalatende, volgt hem CHERIBON, en CHERIBON geen »opvolger hebbende, volgt SEPOEH; SEPOEH en CHERIBON, beide geene opvol»gers hebbende, volgt ANOM; ANOM, geene kinderen nalatende, volgt hem »SEPOEH en CHERIBON, in eene gelijke portie; —

»SEPOEH, CHERIBON en ANOM, allen geene opvolgers hebbende, volgt PANEM»BAHAN; —

»Mogende echter met toestemming van de E. kompagnie uit een der prin»sen een successeur benoemen, indien zij geene wettige nalaten; —

(*) Volgens den Javaanschen tekst zijn dit de toenmaals regerende vorsten; — zijnde dus »werden" volgens den tegenwoordigen stijl »zullen worden."

»Wanneer een der prinsen, zoons van de sulthans, onder voogdij staan, »zullen de voogden nevens de sulthans geen rang hebben; — mondig »zijnde volgt dezelve in plaats van zijn vader; doch de rang na zijn ouder- »dom in jaren," enz.

Hieruit moet men opmaken, dat, in weerwil van de splitsing door panembahan GIRALAYA daargesteld, nogtans het regt op het bestuur van het geheele rijk, zoomede de aangenomen titel van sulthan, verbleven aan den stam van den eerstgeborene (SEPOEH), en het gebied der KANOMANS, dat op den tweeden zoon der SEPOEH's overging, slechts een apanage was voor levenslang, zoowel als de titel en de inkomsten van *panembahan*, die men vooronderstellen moet dat op den derden zoon der SEPOEH's overgingen en niet erfelijk waren;

dat welligt de oudste zoon van den tweeden ANOM zich tegen deze instelling verzet en aanspraak gemaakt heeft op den zetel van zijnen vader, en uit een daardoor ontstaan geschil, het onderwerpelijk verdrag en de nieuwe regeling is voortgesproten;

dat de tweede zoon van den tweeden SEPOEH zijn regt op den zetel der KANOMANS aan zijnen neef afstaande, evenzeer aanspraak behield op den titel van sulthan, met behoud van den tweeden rang en een gelijk aandeel in de landen, welke regten hij alstoen ook voor zijne afstammelingen bedong; terwijl hij, daar zijn neef den naam van ANOM droeg, dien van CHERIBON aannam, en dat uit het bovenstaande is voortgevloeid:

1°. De verdeeling van het rijk in drieën.

2°. Het bestaan van eenen derden sulthan, onder den bijnaam van CHERIBON, en

3°. het verplaatsen van den zetel der KANOMANS, van den tweeden op den derden rang, gelijk zulks tijdens dit verdrag was bestaande.

Van het jaar 1752 bestaat, in de alhier aanwezige kontrakten met de Cheribonsche vorsten, eene gaping van ruim eene halve eeuw.

Hoewel men dus niet heeft kunnen nagaan, of de verhouding dier vorsten tot de kompagnie in dien tusschentijd aanmerkelijke veranderingen heeft ondergaan, blijkt nogtans uit de hierboven aangehaalde en andere stukken van vroegere dagteekening, dat de kompagnie haar souvereiniteitsregt op eene doelmatige wijze had doen gelden, en de magt harer Cheribonsche leenvorsten (wier verdeeldheid voor de staatkunde een belangrijk evenwigt daarstelde,) toen reeds naauw had beperkt.

De voordeelen, welke deze landen toen aan de kompagnie opleverden, schijnen alleen bestaan te hebben in de verpligte levering van produkten.

Omtrent de onderlinge verdeeling der inkomsten van de vorsten, was alleen bepaald, dat uit al de pachten, SEPOEH en CHERIBON te zamen 800, ANOM 800 en PANEMBAHAN 200 rijksd^{s}. zouden genieten.

Men moet overigens vooronderstellen, dat, tot in het begin dezer eeuw, de Cheribonsche vorsten in het volle genot bleven der voordeelen, welke hunne landen opleverden.

In 1806 werd de Indische regering, ten gevolge van het ongeregeld en zwak bestuur der toen regerende sulthans SEPOEH en ANOM, in de noodzakelijkheid gebragt, eene nieuwe regeling van zaken daar te stellen, zoo als dezelve omschreven is in het op den 1en September van dat jaar gesloten kontrakt.

Aan hunne betrekkelijk nog bestaande magt werd alstoen een gevoelige slag toegebragt; de kompagnie trok aan zich de 1000 tjatjas land, welke het aandeel waren van den laatsten, in 1773 overleden Panembahan, ten dien tijde door de toenmalige sulthans SEPOEH en ANOM, bij gebrek aan descendenten van dien Panembahan, onderling verdeeld.

Zij werden verpligt tot het aankweeken van produkten voor de Europesche markt en tot het leveren van al deze produkten aan de kompagnie tegen bepaalde prijzen, ongeacht een zeker kontingent in indigo, dat aan elk der sulthans werd opgelegd.

Zij moesten afstand doen van alle houtbosschen en ontvingen te zamen, voor het onderhoud derzelve, zoo wel als voor kap- en sleeploon der door de kompagnie benoodigde houtwerken, de som van 4600 rijksd. 's jaars.

Ook de regtsbedeeling werd hun bij die gelegenheid voor een groot gedeelte ontnomen en de regtsspraak aan eenen landraad opgedragen; terwijl voorts in het aanstellen, zelfs van dessa's hoofden, de resident moest worden gekend.

Onder deze en meer andere beperkingen van hunne vroegere magt, welke, ter vermijding van wijdloopigheid, alhier kunnen worden voorbijgegaan, behielden zij echter den naam van beheerders der Cheribonsche landen, onder genot ieder van een inkomen van 1125 rijksds. uit de opbrengsten der pachten of domeinen en tolgeregtigheden, waartegen zij afstand deden van alle aanspraak op de toenmalige en volgende inkomsten, van welken aard ook.

Die inkomsten bleven hun verzekerd, totdat bij besluit van den maarschalk en gouverneur-generaal DAENDELS, van den 2 Februarij 1809, eene andere regeling van het bestuur der Cheribonsche landen werd daargesteld.

Volgens het bij dat besluit gearresteerde »Reglement van bestier voor de »Cheribonsche landen," stonden de drie sulthans (*) in alles onder de orders

---

(*) Volgens P. P. ROORDA VAN EIJSINGA, *Handboek der land- en volkenkunde enz. van Nederlandsch Indie*, 3e boek, 2e deel, pag. 453, zou in 1802 te Cheribon een oproer hebben plaats gevonden, in hetwelk zekere (PANGERANG) RADJA KANOMAN eene voorname rol gespeeld had, en dien ten gevolge naar Amboina verbannen was geworden; — welke RADJA KANOMAN, aan wien de bevolking zeer gehecht was, door den gouverneur-generaal DAENDELS in 1808 uit zijn bannissement ontslagen, en tot sulthan, onder den titel van *Sulthan-Cheribon*, zou zijn benoemd.

Dit laatste is bevestigd door eenen alhier aangetroffenen brief van den toenmaligen resident van Cheribon LAWICK VAN PABST, van den 25 Maart 1808, berigtende de verheffing van zekeren PANGERANG RADJA KANOMAN, »tot derde sulthan of eigenlijk sulthan CHERIBON." Dit is welligt dezelfde sulthan CHERIBON, die in 1814 overleed en wiens weduwe ratoe RESNO NINGPOERIE en oudste wettige zoon pangeran RADJA MADENDA nog in leven zijn.

Overigens is genoemd werk van den heer ROORDA ten deze zeer onjuist, — men leze onder anderen de handelingen van het Britsche tusschenbestuur, ten aanzien van de sulthans van Cheribon.

van den resident, en moesten zij beschouwd en behandeld worden als ambtenaren van den koning van Holland, met behoud nogtans uiterlijk van al die eerbewijzingen en teekenen van gezag, welke hun aanzien in het oog van den inlander deden behouden, en bekwam hun bestuur dus eene gelijkheid met dat van de regenten op Java.

De titel van sulthan werd hun bij dat reglement voor hun leven verzekerd, doch omtrent den overgang van denzelven op hunne afstammelingen, behield het gouvernement zich de beschikking voor; terwijl hun onderlinge rang alleen volgens de ancienniteit hunner aanstelling werd onderscheiden.

Hunne inkomsten bestonden alstoen in zekere kontributie in *geld*, *kokosnooten*, *bamboe* of wel *nipa*, *allang-allang*, enz. van elk huisgezin in hun distrikt, en de vrije beschikking over de rijstvelden, eenige weinigen uitgezonderd, waartegen zij aan het gouvernement moesten opbrengen een kontingent van 2000 koijangs rijst in natura ieder, *voor niet*, en eene rekognitie in geld van 30,000 rijksd. te zamen of voor ieder 10,000 rijksd. 's jaars.

Ten gevolge der administrative hervorming, door het Britsch tusschenbestuur in 1813 daargesteld, werd aan de toenmalige sulthans SEPOEH en ANOM in 1815 de weinige hun nog overgeblevene magt ontnomen; zij legden hunne werkdadigheid in het beheer der landen geheel af en behielden niets dan een bepaald aantal dessa's ieder, welker inkomsten werden geschat op *f* 9,710 en *f* 10,096, doch welker werkelijke opbrengst slechts bedroeg ongeveer *f* 7000 voor ieder; waarboven zij eene geldelijke toelage hadden van *f* 8000 's jaars, zoodat zij effektief genoten *f* 15000 's jaars ieder.

Na de herstelling van het Nederlandsch gezag in deze kolonie, en wel in 1819, beklaagden zich de sulthans bij het hoofd des bestuurs over de ongenoegzaamheid hunner inkomsten, die door het Nederl. gouvernement werden gekontinueërd, zoo als dezelve door het Britsch tusschenbestuur waren vastgesteld, en verzochten om vermeerdering derzelve.

Het gouvernement achtte deze omstandigheid geschikt, om de moeijelijkheden, welke de voortduring van den afstand der dessa's door het Britsch bestuur aan de sulthans, voor hun gedeeltelijk onderhoud aangewezen, voor het plaatselijk bestuur opleverde, te doen ophouden. Dien ten gevolge werd met de toen aanwezige sulthans SEPOEH en ANOM overeengekomen, dat zij die dessa's zouden afstaan aan het gouvernement, tegen eene som van *f* 10,000 's jaars en dat hun inkomen alzoo zou bedragen *f* 18,000 's jaars ieder, zoo als dan ook bij de resolutie van den 19 October 1819, no. 6, is bepaald en tot op heden nog voortduurt.

Openbaarheid van Indische aangelegenheden.

Is het nut, de doelmatigheid, ja het noodzakelijke der openbaarheid van 's lands geldmiddelen, in het algemeen voldingend aangetoond en erkend, niet minder belang heeft de natie bij de openbaarheid van het Indisch financiewezen in het bijzonder. Trouwens zoo vele voorbeelden zijn dáár, die het bewijs leveren, hoe de Indische geldmiddelen dikwerf gestrekt hebben tot het bevorderen van persoonlijke inzigten en individuele belangen (*). Millioenen zijn met eene kwistige hand uit 's lands koloniale schatkist geput en onvoortbrengend verteerd. Millioenen zijn besteed tot ondernemingen, die berekend konden worden, niet de minste kans tot welslagen te hebben (†). Millioenen zijn weggeworpen tot instandhouding van een nutteloos volhardingsstelsel, waaronder de natie nog lang gebukt zal gaan. Millioenen zullen weldra noodig zijn, om den volslagen bedorven en dagelijks verergerenden toestand van het Indisch muntstelsel te herstellen. En tot dus ver heeft de natie zich moeten tevreden stellen met eene eenvoudige ministeriële aantooning van een batig slot, zonder de overtuiging te kunnen erlangen, of dat slot al dan niet het resultaat van een zuiver en trouw beheer der Indische geldmiddelen was.

Is het niet opmerkelijk, dat de natie, die zoo geheel, ja te uitsluitend doordrongen is van het besef, dat de overwinsten der koloniën eene conditio sine qua non is van haar bestaan, zoo onverschillig blijft omtrent de middelen, waardoor die overwinsten verkregen worden? Heeft zij zulke voldoende waarborgen, dat de milde bron, waaruit Nederland put, niet rijkelijker zoude kunnen vloeijen? Kan zij gezegd worden de overtuiging te bezitten, dat steeds ter goeder trouw met de koloniale geldmiddelen is gehandeld? En al had zij geene redenen tot wantrouwen, is bij haar in gemoede de zekerheid gevestigd, dat de weinige mannen, wien het bestuur dezer uitgestrekte, schoone, bloeijende en rijke bezittingen zijn toevertrouwd, onfeilbaar zijn?

(*) Onder vele voorbeelden halen wij aan wat wereldkundig is geworden uit de brochure van den ex-minister BAUD, en dat van den thans ontslagen ontvanger der inkomende en uitgaande regten te Batavia TIMMERMANS; maar wat bevreemding zal baren is het verleenen van een renteloos voorschot aan Mr. P. C. ARDESCH, president van den raad van justitie te Batavia. Men weet genoegzaam, welk eene dwaze rol deze in de gebeurtenissen van den 22 Mei gespeeld had.

Indien iemand, dan gold toch hem de koninklijke afkeuring bij besluit van den 27 October 1848, no. 1, aan ambtenaren en ingezetenen (waarover wij echter thans na de juiste oordeelvellingen in het Handelsblad en de Arnhemsche Courant niet willen uitweiden) ten opzigte hunner houding bij de algemeene vergadering te Batavia te kennen gegeven.

(†) Men denke daarbij aan de tonnen gouds, roekeloos bij wijze van voorschot aan fabrikanten gegeven, op de terugbetaling waarvan weinig vooruitzigt is.

Voorzeker, op al deze vragen kan de natie geen voldoend antwoord geven; want, het zij in opregtheid, maar met liefde gezegd, tot dus ver heeft zij hare koloniën in vele opzigten *verwaarloosd.* Wij willen ons thans niet beklagen, hoe stiefmoederlijk Nederland, ten minste het Nederlandsch opperbestuur, deszelfs broeders heeft bejegend. Wij versmoren, voor het oogenblik, de zucht naar meerdere staatsburgerlijke regten. Wij willen de tranen weerhouden, die zoo menigmaal bij ons opwellen, bij de gedachte aan het wreede lot, ons ouderhart beschoren, wanneer wij ons zulleu moeten afrukken van onze dierbare panden, om ze prijs te geven aan vreemden, om ze welligt nimmer, en zoo al, te dikwerf bedorven terug te zien, zonder de koesterende warmte der ouderliefde gekend te hebben. Wij onderdrukken ons leedwezen en ons bitter gevoel, bij het ondervinden der treurige waarheid, dat onze landgenooten in het moederland, in weerwil van al onze inspanningen, in weerwil der rijke vruchten van onzen arbeid in een afmattend klimaat, ons als loutere *werktuigen* ter hunner welvaart beschouwen.

Neen! wij wijden daarover thans niet uit, omdat wij alleen het algemeen belang, het onmiskenbaar belang der natie op het oog hebben, omdat wij een bewijs willen geven, dat haar welzijn ons zoo naauw aan het hart ligt; dat wij onze stem verheffen niet uit louter zelfzucht, maar dewijl wij het hebben leeren inzien, dat zoo lang Nederland zich niet met ijver toelegt op de kennis van zijne onschatbare bezittingen, de voordeelen, die het daarvan trekt, ontwijfelbaar van de dobberende gevoelens en inzigten van enkele feilbare personen afhankelijk zullen worden gemaakt. —

»De staathuishoudkundige theoriën falen in de kolonie", roept de voorstander der autokratie uit; hebt gij het bewijs daarvan ontvangen?

»Het beheer der kolonie vertoont zich als in een glazen huis", antwoordt men u, op uw allezins billijk verlangen naar inlichtingen en ophelderingen. Hebt gij, hoe helder men voorgeeft dat het glas van dat huis ook zij, daarin de inrigting, de verdeeling, de gemakken of de ongerieven leeren kennen? Zoo niet, verlang dan, dat men u niet buiten late, dat men u niet tevreden stelle met de beschouwing van het uitwendig kunstmatig en bedriegelijk schoone. Neen overtuig u, dat alles wel aangebragt is, of er niet verbetering wenschelijk en noodig zij. Vorder dat zij, die met het inwendige ten volle bekend zijn, en door u bezoldigd worden, de vrijheid hebben, u voor te lichten, en aan te wijzen, wat gebrekkig, u raad te geven in hetgeen tegen verval of ineenstorten noodzakelijk is.

Doch laat ons niet meer figuurlijk spreken, wij wenschen onopgesmukt, in eenvoudige taal ons uit te drukken; zij toch zal het zegel der waarheid zijn.

Voorzeker! een groote stap is gedaan, nu door de nieuwe grondwet de bemoeijenis der Staten Generaal zich tot de aangelegenheden der kolonie zal moeten uitstrekken. Maar die bemoeijenis, zal zij vruchten dragen, bij de weinige kennis van het inwendig beheer der koloniën? Uwe vertegenwoordigers zullen toch nimmer over de hulpbronnen van Indië kunnen oordeelen, indien zij den *aard* en *oorsprong* der koloniale middelen niet doorgronden.

Wat baat het, dat men hun de belangrijke Indische begrooting voorlegge, indien zij den draad in dat doolhof niet kunnen vinden? Welk oordeel zullen zij over dat staatsstuk vellen, als zij de bestanddeelen niet kunnen ontleden?

Men spreekt veel over de opbrengst der produkten, maar men weet niet, dat die der direkte en indirekte belastingen niet minder belangrijk zijn. Sommigen uwer hebben wel eens gehoord van het zout-monopolie, van de amfioen-pacht; luide heeft men zich daartegen wel eens verklaard, als drukkend, als onredelijk: kent gij ze anders dan bij gerucht? Is uw oordeel juist, als gij de regering veroordeelt, dat zij in stand worden gehouden; en al is 't dat de waarheid, zoo als wij meenen, aan uwe zijde is, hoe zult gij dit bewijzen?

Het is waar, als er wantrouwen of twijfel is, dan draagt de regering daarvan de schuld, en bevestigt het gezegde van den hoogleeraar THORBECKE: »zonder openbaarheid geen vertrouwen." Bovendien, waarom zoudt ge vertrouwen koesteren, waar men u onwaardig keurt, dat u vertrouwen geschonken wordt? Maar juist omdat het zoo wenschelijk is, dat het volk op de regering en de regering op het volk vertrouwt, is het noodig, dat het beleid der regering op het beginsel van openbaarheid gegrondvest worde.

In deze gewesten zijn vele uwer landgenooten, die een bestaan vinden door de gezegende vruchten uwer kolonie; zij haken er naar, hunne erkentelijkheid te kunnen bewijzen, door u met deze schoone vruchten bekend te maken, door u te kunnen aantoonen, hoe gij het best ze kunt aankweeken en doen vermenigvuldigen. Doch een vervaarlijk spooksel toont zich op den voorgrond, of plaatst zich tusschen u en ons, en dreigt, bij gebrek aan gehoorzaamheid, met het schandmerk van eerloosheid.

Neen, wij overdrijven niet. Lees de Indische publikatie van 19 Mei 1844, Staatsblad van dat jaar no. 15, en ge zult het antwoord vinden op de flaauwhartige, dwaze en onoordeelkundige taal van zeker dagblad, waarbij het beweert, dat de drukpers in Nederland voor ons open staat. Voor ons! ware dit geheel juist uitgedrukt, waarlijk der natie zoude het niet aan inlichtingen ontbreken. Ook voor burgers als wij, zoude openbaarheid een desideratum zijn, indien wij, door ons lang verblijf in Indië en onze aanraking met verdienstelijke ambtenaren, niet eenigermate bekend waren geworden met het beheer van de kolonie, en steeds daarop onze aandacht niet gevestigd hadden.

Het zijn de kundige ambtenaren, die over Indië, hare administratie, haren politieken toestand kunnen oordeelen, wien de vrijheid moet gegeven worden, de natie in de thans bestaande archieven rond te leiden. En waarom moeten wij die vrijheid missen? Zijn er tegen het misbruik, dat als voorwendsel tot het nemen van het aangehaald besluit gediend heeft, geene maatregelen te nemen? Wij verklaren nimmer van dat misbruik gehoord te hebben, en vermoeden, wat allen als zekerheid aannemen, dat de bepalingen van dat besluit, geenszins op algemeene, maar louter op individuele beweegredenen zijn aangenomen, gezwegen nog van de bedenking, of zij zich op goede regtsgronden laten verdedigen. In Britsch Indie, in Nederland zelf, is de amb-

tenaar niet uitgesloten van het voorregt om zijne landgenooten in geschrift over openbare zaken voor te lichten (*).

Doch daarenboven, wij vragen het u in gemoede, wat zoudt ge van een individu denken, dat nimmer zijne handelingen in het openbaar durft laten beoordeelen? Op zijne verantwoording echter, als zij u niet aangaat, hebt ge geen regt; op die uwer kostelijke bezittingen ongetwijfeld wel, en als men die ontduikt of moeijelijk maakt, welk vermoeden rijst dan bij u op? Alzoo is de openbaarheid een onmisbaar vereischte voor de natie, zoowel als voor de regering: zij schenke de eerste een kalm vertrouwen, in de bestiering van zulke gewigtige belangen, als die der koloniën; zij worde een prikkel der eerzucht voor het opperbestuur dezer gewesten, opdat het hier het hoofd opheffe, en in den boezem het bewustzijn ronddrage, dat de natie zich overtuigen kan, dat haar belang trouw en ijverig wordt behartigd. Daarom wenschen wij, dringen en raden u aan, bij het door de regering te ontwerpen reglement op het beleid der regering voor N. I., tot grondbeginsel, de openbaarheid te doen huldigen en aan te nemen, en alle daarmede strijdige verordeningen, in het bijzonder de bepalingen bij het Indisch Staatsblad van 1844, no. 15, als onwaardig, strijdig met den geest des tijds, de belangen des lands, en vruchtbaar in veel kwaads en onredelijks, vervallen te doen verklaren.

BATAVIA, 29 Maart 1849.

J. B. N. F.

(*) Onlangs nog hebben de heeren PIEVER, referendaris, en HORA SICCAMA, lid der Algemeene Rekenkamer in Nederland, over finantiële aangelegenheden geschreven.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

9. *Oorzaken der talrijkheid van de gehouden bijeenkomst.*

De regering heeft getracht, het te doen voorkomen, alsof er opruijing had plaats gehad, om op den 22sten Mei de zoogenoemde inlandsche kinderen bij elkander te brengen en op te winden. Zij is echter in die poging niet geslaagd. Ondertusschen moeten er toch redenen bestaan, waarom die »inlandsche kinderen," anders altoos zoo geduldig en lijdzaam in hun leed, toen met zekere geestdrift voor hunne belangen iets wilden doen, en aan de ontevredenheid, welke zij reeds sedert lang in hun gemoed gevoelden, maar versmoorden, nu vrijmoedig lucht gaven. In de eerste aflevering van dit Tijdschrift heb ik die oorzaken toegeschreven én aan den bekenden brief van Mr. P. C. ARDESCH én aan de missive van den heer ROCHUSSEN, waarin hij aan »goede ingezetenen en huisvaders," zonder eenige beperking, verlof gaf om zich over hunne belangen te verstaan, zonder dat hem dit was gevraagd. Daar dit beweren en de bewijzen, die ik daarvoor geleverd heb, niet zijn tegengesproken of wederlegd, mogen ze als waarheid worden aangenomen. Nog eene derde bijkomende omstandigheid, die aan de opgewondenheid der zoogenoemde inlandsche kinderen niet weinig voedsel gaf, zullen wij thans vermelden. Weinige dagen te voren had de gouverneur-generaal het volgende besluit genomen.

No. 4. BUITENZORG, 10 Mei 1848.

»Gelezen de missive van den minister van koloniën van den 16 November 1847, La. A, No. 1/705, te kennen gevende, dat niet zelden aan de verstandsontwikkeling van jongelieden, in Indië geboren, *en wier verblijf aldaar te lang gerekt geworden is*, onoverkomelijke hinderpalen in den weg staan. Dat men ook aan de koninklijke akademie te Delft daarvan de ondervinding verkregen heeft, zelfs bij hen, die zich met alle aanstrenging aan hunne studie gewijd hebben. Dat het voorgekomen is, dat de zonen van de nog dienende of gewezen ambtenaren en officieren, die zich in dat geval bevinden en die, niettegenstaande den meesten ijver en het beste gedrag, zich de vele kundigheden, tot verkrijging van het diploma niet hebben kunnen eigenmaken, eene welwillende behandeling verdienen, welke eigenaardig bestaan kan in eene toelating tot de derde klasse der ambtenaren. Dat wanneer de direkteur der akademie aan zoodanige studenten, in verband tot art. 3 van het

koninklijke besluit van den 20 October 1842 een getuigschrift uitreikt, behelzende, dat zij ten minste gedurende drie jaren aan de akademie gestudeerd hebben, dat zij zich gedurende dien tijd met vlijt toegelegd en naar hun vermogen goede vorderingen gemaakt hebben, dat zij zich onberispelijk hebben gedragen en wegens hunne goede zeden aanbeveling verdienen; het alsdan voorkomt, dat de houder van een dusdanig getuigschrift bij voorkeur in aanmerking verdient te komen voor eene benoeming tot ambtenaar van de 3de klasse of tot het erlangen eener aanbeveling bij den gouverneur-generaal. Dat de koning, tegen het volgen van deze regelen geene bezwaren hebbende, op des ministers voordragt goedgevonden heeft, denzelven al dadelijk toe te passen op enz.

Is goedgevonden en verstaan

Van het vorenstaande aanteekening te houden, en daarvan mededeeling te doen bij afschrift aan den raad van Indië tot informatie enz.

Accordeert enz.

De 1ste Adj. Secretaris van het Gouvernement,

(W. G.) ROSE."

Wij willen thans den inhoud van dit besluit niet beoordeelen, maar slechts verhalen, dat het twee of drie dagen voor de gehouden vergadering bekend werd en in vele afschriften ook door de zoogenoemde inlandsche kinderen gelezen werd. Was het staatkundig, zulk een besluit in dien tijd, onder die omstandigheden, te nemen? Heeft het niet veel bijgedragen, om de opgewondenheid van hen, die het als onbekwaam om iets te leeren voorstelde, te vermeerderen en aan te vuren? Is het dus niet eene der oorzaken geweest, die tot de talrijkheid der bijeenkomst hebben bijgedragen?

VARIA.

De heer VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS, over wien wij reeds meermalen gesproken hebben, en die gedurende meer dan het vierde gedeelte eener eeuw met zoo veel Indische volkeren is in aanraking geweest, stond, bij het vertrek der overlandmail van Maart van Batavia, op het punt om weder eenen belangrijken togt naar een nog weinig bekend gedeelte van den archipel te beginnen. Hem is eene zending naar Nieuw Guinea opgedragen, die ten minste een jaar zal duren. Hij moet het geheele land gaan bezoeken, en beginnen ten zuiden met de Geelvinks-baai, langs Salawatti, Tritons-baai, naar Marianne's-straat. Het politieke doel dier zending is, om overal aan de hoofden stokken te geven en steenen palen te stellen, voorzien van 's konings wapenen, ten einde eenen tweeden BROOKE te beletten, zich daar een rijk te stichten. Over de wijsheid en het nut dezer middelen, zal ik mij niet uitlaten; maar ik verheug mij in het vooruitzigt, dat daardoor onze kennis van die nog zoo weinig bezochte streken aanmerkelijk zal vermeerderd worden. De heer GRONOVIUS zal de reis doen met een gouvernementsvaartuig. Ambon zal het point de départ zijn, en om de vier maanden zal hij daar moeten terugkomen, om levensmiddelen in te nemen. Hij zal tevens Tidor, Ceram, Boeroe, Banda, Tenimber en de Aroe-eilanden aandoen, overal geschenken uitreiken aan de wilde stammen, en de beste en naauwkeurigste berigten trachten in te winnen. Aan niemand kon voorzeker beter zulk eene zending worden opgedragen dan aan hem. Hij is een man van veel kennis, moed, ondervinding en ondernemingzucht, en wij verwachten groote resultaten van zijne reis in een nog zoo weinig gekend gedeelte der aarde.

De zaak van den gunsteling van het gouvernement, aan wien, na twaalf jaren lang als hoofdofficier pensioen genoten te hebben, *f* 10,000 voorschot werd toegelegd, en van wien wij, in de eerste aflevering van dit Tijdschrift op blz. 96 hebben gesproken, is nog altoos in statu quo. Met eene aanbeveling aan den gouverneur generaal, om hem ten spoedigste in eene lukrative betrekking te plaatsen, werd hij, nu ongeveer twee jaren geleden, naar Indië gezonden. De post van ontvanger der inkomende en uitgaande regten te Batavia werd vakant. 't Is eene betrekking, waartoe eerlijkheid en kennis van handelsartikelen noodzakelijke vereischten zijn, want zonder deze kan aan de inkomsten van het gouvernement eene schade van eenige tonnen gouds jaarlijks worden toegebragt. Er bevond zich bij hetzelfde departement een ambtenaar, die zeer langen tijd trouw en met ijver gediend had en, in alle op-

zigten, ook wat zijne bekwaamheden betrof, was aan te bevelen, — maar die een der voornaamste vereischten om in Indië fortuin te maken, dat van een protégé te zijn, miste. In weerwil van de dringende vertoogen van den direkteur van finantiën, de heer LAUNY, in weerwil van de meest gegronde vooruitzigten, dat 's lands schatkist er groote schade bij zou lijden — werd de gunsteling der regering geplaatst. Hoe veel nadeel hij berokkend heeft door gebrek aan kennis, is niet te berekenen, maar nadat hij eenige maanden was werkzaam geweest, werd hij gesuspendeerd, ontslagen en in staat van beschuldiging gesteld. Reeds vier maanden duurt het onderzoek, en men verhaalt te Batavia, dat aan de door hem ten behoeve van het gouvernement ontvangen gelden zouden ontbreken:

het betaalde door de faktory der Nederlandsche Handel-maatschappij	f 686.02.
het betaalde door dezelfde faktory	» 9143,21.
» » PITCARN SYME en Co.	» 6804,00.
» » MOORMAN en C.	» 4788,00.
» » »	» 3474,18.
» » »	» 1312,50.
» » PATERSON en Co.	» 2995,13.
Totaal	f 29204,04.

Droevige gevolgen van het stelsel van protektie, dat in Indië heerscht! Wat heeft het al sommen gekost, onregt gepleegd, ongelukken veroorzaakt! Walgde het ons niet, in de bijzonderheden ons te verdiepen, wat zouden wij dan al voorbeelden kunnen aanhalen van familiën, wier leden alles voor zich weten te verkrijgen, van gunsten aan onwaardigen geschonken, van gelden verspild om dezen of genen te bevoordeelen. Maar het onderwerp is voor ons te onaangenaam; wij hopen dat anderen de waarheid aan het licht zullen brengen. Hadden wij in de eerste aflevering van het zoo even verhaalde feit niet ter loops gesproken, en was het niet al te in 't oog loopend, wij zouden er ook nu van gezwegen hebben.

't Is of de personen, die in Indië de magt in handen hebben, volstrekt ontevredenheid en verbittering willen opwekken. Men weet, dat de zoogenoemde inlandsche kinderen, die in Indië zijn opgevoed, nimmer eene hoogere betrekking in gouvernementsdienst kunnen erlangen, dan die van 1ste kommies. Elders dan bij het gouvernement is er voor hen genoegzaam geene gelegenheid om hun brood te verdienen. Men zou dus vooronderstellen, dat ze althans in die ondergeschikte betrekkingen niet op den achtergrond zouden geplaatst worden. Maar die vooronderstelling is geheel onjuist. Dezer dagen vroeg iemand, die een postje bekleedt te Batavia van f 220 — 00 's maands, om de betrekking van f 200 — 00, doch op eene plaats, waar het veel goedkooper is. Hij deed dat, dewijl hij met vrouw en vijf kinderen te Batavia

van zijne inkomsten niet kan rondkomen. Ofschoon hij zevenentwintig dienstjaren telde en daarvan zeventien in denzelfden post had doorgebragt, werd zijn verzoek niet ingewilligd, maar de plaats aan een' ander' gegeven, geen inlandsch kind, veel jonger in dienst dan hij, maar een gunsteling van een' zeer hoog geplaatst persoon. In het belang van moederland en kolonie bid ik God, dat men spoedig van dezen verderfelijken weg mag terugkeeren. Wie kan anders de gevolgen berekenen!

BATAVIA, Maart 1849. Q. Q.

Uit Indië schrijft men aan het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië: »Het eerste nommer van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië is hier met meer dan gewone belangstelling ontvangen en gelezen, en ik twijfel niet, of de bijval, die het te beurt valt, zal het getal abonnés doen toenemen (*). 't Is mij een nieuw bewijs, hoe weinig ware aanhangers de partij van het behoud, het stelsel der autokratie, mag tellen. Eigenbelang en bekrompenheid mogen de stem van velen, tegen hunne betere overtuiging aan, smoren, 't is zeker dat allen gevoelen, hoe drukkend, hoe onwaardig en pernicieus het immoreel stelsel is, 't welk ons in Indië beheerscht. Vele mededeelingen zult gij echter van *ambtenaren* niet ontvangen. Het groote bezwaar daartegen ligt in dat middeneeuwsch besluit van 1844. 't Is waarlijk niet te verwonderen, dat zelfs weldenkenden zich daardoor laten afschrikken. Het gevaar, om als een landsdief *eerloos* te worden verklaard, is grooter oorzaak van het zwijgen der ambtenaren, dan dat zij instemmen zouden met de denkbeelden der regering. Ik vrees, dat die publikatie niet ligt zal worden ingetrokken, en openbaarheid niet spoedig de stelregel der regering zal worden. Het moet voor vele achtenswaardige en verdienstelijke ambtenaren eene kwellende gedachte zijn, kracht en lust te gevoelen, om tot de kennis, het beheer en den vooruitgang van Indië iets te kunnen bijdragen, maar die zucht, om tot het algemeene welzijn mede te werken, te moeten onderdrukken. Zij die zich aansluiten aan hen, wier verlangen het is vooruitgang, beschaving en verlichting te bevorderen, moeten hier niet dan miskenning en vervolging verwachten. Dat hebben reeds velen van hen, die zich zoo gaarne uw evrienden noemen, maar al te zeer ondervonden. Maar er is iets, dat meer waard is, dan de gunst des bestuurs, — het bewustzijn van zijn pligt te doen, en te strijden, niet uit zelfzucht, maar uit liefde voor de waarheid. Bovendien — iedere waarheid heeft haar Calvarie!"

In het stelsel van bestuur (finantiëel of politiek) van Nederlandsch Indië is tot dusverre geen de minste verandering voorgevallen. 't Is nog als of wij

(*) Dit heeft zich bevestigd. Alleen te Batavia hebben zich 30 nieuwe inteekenaren aangemeld. RED.

onder de oude grondwet en de oude ministers leefden. En toch — indien spoedig geen radikaal geneesmiddel wordt aangewend, zullen de wonden ongeneeslijk zijn. Wat toch moet men van het finantiëel beheer zeggen, dat *ééne* maand geleden slechts, bij advertentie in de Javasche courant openlijk aankondigde, dat geene wissels vooreerst zullen worden afgegeven, omdat 's lands kas *ruim* voorzien is, om eene maand later weder den volke mede te deelen, dat *van stonde af aan*, zonder eenige beperking, wissels verkrijgbaar zijn, en ze dan ook tot een bedrag van bijna *twee millioenen* afgeeft? Geen wonder, dat zulk eene scherpzinnigheid door het publiek niet begrepen wordt, en tot openbaren spot aanleiding geeft. 't Blijft dan ook een raadsel, hoe, zonder eenige wetenschappelijke kennis, zonder immer de lessen der staatshuishoudkunde te raadplegen, levenskwestiën kunnen worden behandeld en beslist. Maar het gevolg daarvan is, dat de toekomst ontwijfelbaar aan het oogenblik wordt opgeofferd.

Om onze lezers te doen zien, hoe men in Nederlandsch Indië over de hervormingen in het moederland denkt, deel ik hier eenige zinsneden mede uit een' van daar met de laatste overlandmail ontvangen brief: »Wij voor ons prediken geene andere dan christelijke staatkunde, christelijke vrijheid, christelijke volkswelvaart. Ik heb mij in de laatste maanden veel met de gebeurtenissen in het vaderland bezig gehouden. Ik las slechts van verbetering, hervorming en vooruitgang; maar of men CHRISTUS wel op den weg der volmaking en vrijheid tot leidsman koos, — dat heb ik dikwijls betwijfeld, terwijl ik nog blijf vragen: is de tegenwoordige staatkunde in Nederland op christelijke beginselen gebouwd? Mag Nederland den naam van CHRISTUS wel op de lippen nemen, zoo lang het de millioenen, die mij hier omgeven, veracht, verwaarloost, in handen laat van de magt der duisternis, van eigenbaat en dwang? Mijne vingers jeuken reeds lang om deze vraag openlijk aan het Nederlandsche volk te doen. Meld mij toch eens, is er in Nederland vrijheid, of liever wil het volk wel vrij zijn? dat is, vrij niet alleen in theorie, maar ook in praktijk. Verlangt het b. v. vrijheid tot handel, die het eigenlijk niet meer heeft, vrijheid van bureaukratie en centralisatie, vrijheid van privilegiën en protektiën, en al die soorten van bemoeijingen der regering, die eene gezonde staatshuishoudkunde verwerpt, als ten verderve leidende; vrijheid van nationale vooroordeelen en wanbegrippen? Ik geloof, dat Nederland en andere natiën, ter bestendiging van hun waar geluk, zich meer vrij moeten maken *van* — dan komt de vrijheid *tot* wel van zelf. Er zijn nog te veel kluisters, die de grondwetsherziening en vrijzinnige kamer niet zoo gemakkelijk zullen ontboeijen — de christelijke geest moet het onverstoorbare volkselement worden; zonder dat, is de vrijheid eene hersenschim, te vaak een daemon der tyrannie, die het vaandel voert eener roode republiek en ruïne op ruïne stapelt. De heilige naam der vrijheid werd nimmer meer aangebeden, maar ook nimmer meer gelasterd, dan in 1848."

Naar ik verneem, heeft de majoor DIEDERICHS, chef van het laboratorium te Batavia, in de maand Februarij of Maart l.l. zand van een gedeelte van Borneo (welk weet ik niet) onderzocht, en daarin, behalve eenig goud en kwik, 74°/o platina gevonden. Dit is nu het derde onderzoek in een tijdvak van 12 jaren, doch daarbij blijft het, men doet er niets meer aan. De gouverneur van Borneo, *die thans te Batavia resideert*, maakt nog altoos vele verslagen en memories over zijn gouvernement(?), het eiland Borneo; maar zij worden bij de even kostbare broertjes en zusjes van een half dozijn kommissarissen voor Borneo in 's lands archiven gedeponeerd, zonder dat zij het daglicht aanschouwen, om onze kennis te vermeerderen. Is het wonder, dat ik en velen met mij gedurig aandringen op meer publiciteit in de Indische zaken? Heeft dan de natie geen regt, om ten minste hare kostbare bezittingen in Indië te kennen? Men klaagt over hare geringe ondernemingszucht. Vreemdelingen, Engelschen, Duitschers, Deenen, Franschen, enz. nestelen zich in hare bezitting en verwerven zich groote rijkdommen. Is het niet de pligt der regering, om ook Nederlanders daartoe op te wekken, voor te lichten, in staat te stellen? De rapporten, die de gouverneur van Borneo op dit oogenblik vervaardigt, kosten den lande *f* 2000.00 's maands. 't Zou niets te veel zijn, indien ze onmiddellijk werden gepubliceerd; maar die uitgaven behooren onder de geldverspillingen, nu ze bij de leden van den raad van Indië in rondlezing worden gezonden, en vervolgens in 's gouvernements archief gedeponeerd, om eenmaal te dienen tot voedsel voor kakkerlakken en witte mieren.

In het derde artikel over Laboean, Serawak, de noord-oostkust van Borneo en den sulthan van Soeloe hebben wij gezegd, dat de Borneosche belangen van Engeland, door de Nederlandsche expeditie naar de Soeloe-eilanden niet weinig gewonnen hebben. „De Engelschen kunnen thans met Soeloe voordeelige kontrakten sluiten, alles bedingen wat hun wenschelijk voorkomt, des noods zich een gedeelte laten afstaan der schoone bezittingen van den sulthan of een der kleinere eilanden aan de kust, ten einde er een tweede Laboean te vestigen. Dat alles kunnen zij, nu Nederland zich op eenen vijandelijken voet heeft geplaatst met eenen vorst, wien te overwinnen en geheel ten onder te brengen, het niet bij magte schijnt te zijn. Dat kunnen zij, door thans den beschermer en vriend te spelen." Deze voorspelling begint nu reeds vervuld te worden, blijkens hetgeen voorkomt in de *Singapore Free Press* van den 8 Februarij l.l. Het Britsche oorlogsschip de Meander heeft, volgens dat berigt, op eenen nu onlangs gedanen kruistogt, met sir JAMES BROOKE, den gouverneur van Laboean, aan boord, Soeloe, Zamboangan en verschillende andere plaatsen in den Archipel bezocht. Ofschoon nog geen traktaat met den sulthan van Soeloe gesloten is, is echter sir JAMES BROOKE door den sulthan en zijne voornaamste hoofden met behoorlijke beleefdheid ontvangen, en werden hem de ernstigste verzekeringen gegeven, dat de sulthan en zijne datoe's van alle deelneming aan den zeeroof hebben afgezien. Zie-

daar de voorboden van 't geen gebeuren zal. »Wij hebben niet gehoord, dat eenig traktaat met den sulthan van Soeloe gesloten is," zegt de *Free Press*, maar daarom kan het toch wel reeds geschied zijn, en in alle geval is de expeditie der Meander het bewijs, dat het niet lang meer zal uitblijven. Zoo breidt Engeland zich verder uit in den Archipel — terwijl de Nederlandsche natie hare belangen aan de autokratie heeft toevertrouwd, en onbezorgd indommelt, om weldra, wanneer het misschien te laat is, uit dien slaap vreeselijk te ontwaken.

De volgende verkoopen van slaven op publieke veilingen hebben te Batavia weder plaats gehad.

Op eenen nader te bepalen dag, zullen door de ondergeteekenden op hunne vendutie, zonder reserve, publiek worden verkocht: de volgende voor alle vrouwelijke en huisselijke werkzaamheden bijzonder geschikte familie lijfeigenen, bestaande uit: BITJA, vrouwelijk, oud 56 jaren, TONGKING, dito oud 34, SULIMA, dito oud 16, JATINA, dito oud 8, NORIDIEN, mannelijk, oud 12 jaren, en MEY, dito oud 18 jaren.

H. S. VOUTE en Co.

Op Dingsdag den 20 Maart 1849 vendutie voor het commissiehuis van J. SPEET van 32 ongedresseerde Preanger paarden, hollandsche kistwijn enz. en ten elf ure eene slavin oud 32 jaar, genaamd CORIENNE.